TITVLORVM OMNIVM IVRIS TAM CIVILIS, QVAM CANONICI EXPOSITIONES,

SEBASTIANO Brant, I. V. Doctore celeberrimo autore.

HIS ACCESSIT

Modus studendi in utroque iure, per Ioannem Baptistam Caccialupum.

Omnia ad vetustorum exemplariûm fidem nunc vltimùm diligentissimè repurgata: adiectis insuper ad singulos Titulos suis numeris.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

LVGDVNI,
APVD ANTONIVM GRYPHIVM.
M. D. LXXXI.

SEBAST. GRYPHIVS STVdiosis Iurisprudentiæ candidatis S.

***

CVM aliquot iã annos pro suscepta ab ineunte ætate vitæ meæ ratione, in recognoscendis veterum scriptis, summa fide, diligentiaque sim versatus, non alienum ab instituto meo facturus videbar, si meliusculè iam habentibus humanitatis studiis, vestra causa paululum à cõsuetudinis meæ curriculo deflecterem, primisque etiam Iurisprudentiæ pro gymnasmatibus aliquid opis afferre conarer. Neq; enim satis fideliter vestris studiis consuluissem, si quos à trinialibus adhuc gymnasijs versantes, commodis semper armis instruxissemus, eosdem nunc grauioribus disciplinis mancipatos, destituissemus inermes. Porrò quemadmodum non ita multum interesse putamus, inermísne miles in aciẽ prodeat, an eiusmodi armis instructus, quibus, cũ res exigat, salutẽ tueri non possit: ita non magnopere referre putamus, omníne prorsus librorũ supellectile destituamini, an corruptissimis istis editionibus, hoc est, meris ingeniorũ crucib', prodeatis instructi. Proinde cùm non ita pridẽ in hasce Titulorum Iuris enucleationes incidissem, vtilissimas quidem illas, cæterùm multis mendorum millibus indignissimè conspurcatas, rem vobis non ingratam me facturum arbitrabar, si omnes ingenij neruos in hoc vnum intenderem, vt opus hoc vestris studiis aqua & igni magis necessarium, quàm exactissimè restitutum, ornatissimisq; typis excusum, in publicum exiret. Qua quidem in re si nostram vobis operam non ingratam fuisse intellexerimus, non patiemur in posterum quidquam in hoc genere diutius à nobis desiderari. Valete.

***

IN

IN TITVLORVM IVRIS INTERPRETATIOnem, ad Doctorem Andræam Helmut, Sebastiani Brant Prefatio.

FORET admiratione dignum, ornatissime uir, totiusq; eloquentiæ & facundiæ columen, ac longè princeps, cur ego adolescens, nullius peritiæ, aut artis bonæ gnarus, hanc mihi usurpem prouinciam, ut ausim non modò de iuris principijs, sed & maximè ad te uirum omnium acutissimum scribere, cuius domi iura nascuntur, Noctuas profectò Athenas fero. Et, ut apertius loquar, balbutiens ego, iudicari potius abs te, quàm uideri uolui. Quamobrem cùm te nouissem uirum humanum, ac perdoctum, mihiq; fauentissimum: sumpsi animum, liberiusq; meas ad te lusi pueriles ineptias. Cùm enim nuper inter auditorum gregem, uelut alter Tityrus (ut soleo) hoc est, mercenarius, legum Titulos, seu mauis Rubricas, totius iuris & legitimæ scientiæ primordia & elementa interpretarer: factum est, ut me inconsulto ex mea lectione (ceu Tages ex glebula) opus insperatum, & fortè suo non indignum autore, prorupit. Quod cùm ego planius elimare, seu fortè superflua, aut perperam posita interlinire properarem, impressorum importunitas (quibus nihil satis festinatur) meam interuertit diligentiã. Quid multa? continere non potui equum Lydũ ad currendum decinctum: acta res est uti uides. Tibi tamen uiro celeberrimo, quem haud ab re Aulum Cassellium, uel Mes-

ſalam,aut, ſi pateris, Q. Scæuolã appellauero: tibi,inquam,hoc opus,quãtulumcunq; ſit, dedicare ſtatui:ut & tibi pars curæ, & limæ labor incumberet:teq; participem latratus (quem nobis minime defuturum ſcio) efficerem. Latret igitur criticus quiſquis uolet, modò nunquam latrare deſinat:noſtra enim ad euentum feſtinat, & in medium res. Tibi nominatim hoc opuſculum dicatum emittere placuit. In qua interpretatione multis quidem omnia, & pluribus cognita:grata tamen & utilia iuuenibus reperies: nonnulla tamen quæ uel altius repetenda,uel copioſius differenda fuerunt, ſtrictim enarrauimus: ne magnitudo principij plus quàm par eſt,excreſceret. Et ne epiſtolæ modum excedam, iam finem loquendi facturus, paululum quippiam de legalium titulorum laudibus anneƈtam, quæ quidem ſunt prima cunabula,& ciuilis prudentiæ præexercitamenta, à ſacratiſsimis legumlatoribus deriuata,ac imperiali ſplendore illuminata. Ea eſt nobilis illa rerum domina,per quam reguntur omnia, & ſine qua factum eſt nihil,in Authen.ut om.obe.iudi prouin. in prin.collat. v. Ipſa eſt quæ neminem in paupertate uiuere ſinit, neque in anxietate mori,in Authen.de hære.& fal. in fin.collat.j. & ex qua cautè agens nihil poterit damnificari: ut ibi. ipſa eſt ſanctiſſima ciuilis ſapientia, quæ pretio nummario non eſt æſtimanda,l.j.ff.de uar. & extraor.cog. Et eſt firmiſſima quo ad mundum,Inſtit. de re.diui.§.ſanctæ. & ſine ea orbis diu perſiſtere non poſſe, in Authen.habita,C.ne fi.pro pa.per quam non minus prouidetur humano generi, quàm ſi patria armis defenderetur.l.aduocati. C. de aduo.diuer.iudi. Ipſa eſt quæ nobilitat adoleſcentes, l. prouidendum, C. de poſtul. exhibet magiſtratus, in procæ.Inſtit.circa fin.& honores conduplicat,cap.uenerabilis,de præb. & ca.de multa. Et

ut uira

ut uera per omnia fatear, suos professores per orbem terrarum facit gloriosè principari, eosq; immortali gloria post exutum hominem in cœlestibus afficit. Atque ut uno omnia concludamus uerbo, Satius, ab satius perecastor foret, omnino reticere, quàm parum de eius laudibus loqui: ut Seruius noster Honoratus de Carthagine inquit. Tu tamen uir Iureconsultissime, qui totius patriæ nostræ oraculum existis, si quid minus quàm oporteat, ampliúsue quàm deceat dixerimus: tua præsentia, & repetita lectione illustrabis.

Viue, vale, & superes longæui Nestoris annos,
Eloquij princeps Scæuola docte, Vale.

Basileæ ex ædibus nostris Calend. Maij, Anno M. CCCCC. V.

EXPOSITIONES

TIT. VTRIVSQVE IVRIS,

PER SEBASTIANVM BRANT.

CVM difficile, imò impossibile sit, vt bono peragantur exitu, quæ malo sunt inchoata principio, j. quæst. j. c. principatus, & vniuscuiusq; rei potissima pars sit principium, l. j. ff. de orig. iur. Magnum igitur Deum, & saluatorem nostrum Iesum Christum, & eius auxilium inuocantes, in Authen. de ar. in princ. oportet iuri operam daturos prius erudire animã quàm corpus, in procœ. ff. §. illud, & istud sibi ponere principium, sine quo totum corruet ædificium, j. q. j. c. cũ Paulus. ac dicere cum Marone Virgil. Ab Ioue principium. glo. in c.

sedes.de referri. Aliàs enim præposterus diceretur ordo,deficiente humano subsidio,conuocare ad auxilium diuinum.de Cō.dist.j.c.omnis Christianus,in fi.Quia igitur ardua prima via est,vt dicit glo.in l.ij.ff.de verb.sig.ideò à faciliotibus & leuiotibus studium quodq;,præcipuè tamen Iuris,inchoandum est:ne in desperationem,quæ plerunque iuuenes auertit,Iuris studiosos inducat,Instit.de iust.& iur.§ His ergo.

LEGVM itaq; imperialium facturus interpretationē,ab explanatione Titulorum exordiri statui,& id quidem quàm breuissimè:post ibi paululum quippiam de libris legum, ac eorum cognitione & differentia in medium afferemus.

LIBRI legum principaliter tres reperiuntur. Digestorū, siue Pandectarum prim⁹ appellatus, eò quòd digerit omnes disputationes legum,& in se,quasi in suo aluo,cōtinet,C.de vet.iur.enunc.l.ij §.cùm omnia. Pandectæ dicuntur à pan, quod est totū,& decten doctrina;quia totius Iuris doctrinā cōtinent:vt dicit gl.in proœ.Instit.§.igitur.vel potius à πᾶν, quod omne significat,& δέχομαι id est capio:dicuntur enim libri aliquid vniuersaliter comprehendentes.hinc Pandectę legum,Theologiæ,vel Medicinæ denominantur. Et cōtinet hic liber Digestorū tres partes principales,quæ deinceps in quinquaginta particulares distributæ sunt libros,qui comprehenduntur in Digesto Veteri,Infortiato,& Nouo. Vetus Digestū tractat principaliter de his,quæ vetustiori Iure,putà à Iure naturali originē sumpserū:quēadmodū sunt quasi omnes contractus & placitandi viss, qui sunt à Iure naturali,saltem secundario;hoc est,Iure gentium introducti,Inst. de iure nat.§.Ius autem gētium.Propter istam puritatem & simplicitatē veteris Iuris,quale in Digesto veteri cōtinetur, liber iste Veteris ff.solet alba pelle,puroq; cooperto tegi.

Pādectæ. *Digestum Vetus.*

Secunda pars Digestorum est Digestum Infortiati,appellata eo vocabulo, ꝑpter fortes leges circa hæreditates dispo nentes,vt dicit gl.in rubr. infortiati:vel est vocabulū magistrale,de quo disputare curiosum est,vt ibi dicit glo.Et propterea solet nigra pelle vestiri,quia de causis hæreditariis,& bonis defunctorum tractat:quo euentu lugubris vestis,hoc est,nigra,eligi debet,ff.de his qui not.infam.l.genero.iuncta glossa fi.& in l.Decreto,C.eod.

Infortiatum.

Tertia pars ff.appellatur Digestum nouū:eò quòd post ve tus Ius x i i.tab.noua contineat Prętorum edicta,tractās de

Nouum.

criminibus,& delictis,& eorum pœnis:& ideò rubea & sanguinolenta veste induitur.

SECVNDVS liber legum est Codex,qui quodammodo eosdē cōtinet titulos,qui & in libris ff.cōtinentur.Nisi quòd modicos habet superadditos,& de nouo inuentos.Et est iste liber nouior,& recentior quàm leges ff.Vt dicit tex.in l.ij.C. de vet.iur.enucl.& ideò florida & viridi veste induitur. *Codex.*

Tertius liber legum est Volumen,continens in se primò Institutiones imperiales,Secūdò tres libros vltimos Codicis hoc est,decimum,vndecimum,& duodecimum:qui ideò nō fuerūt repositi ad alios nouem libros Codicis,tractantes de Iure priuato,quia hi tres continēt Ius publicum,& tractant de iure fisci,nec vnquam leguntur in scholis:vt dicit glo.Instit.de Iust.& iur.§.fi.Tertiò continet Volumen nouē collationes Authenticorū.Quartò consuetudines Feudorum,quę Collatio decima appellatur.Adduntur & hodie quædam Extrauagātes,quæ Collatio xi.solet appellari:& ab ista cōgerie & conuolutione variorum librorum,hic liber Volumen appellatus est.Et quia partim Codicis & nouarum constitutionum,& partim etiā quasdam pœnales & fiscales sanctiones continet,& in nonnullis locis pœnam transgressoribus irrogat,idcirco bipartita veste,viridi putà,& rubea coloratus incedit. *Volumen.* *Collat.* *Authen.*

RVBRICAE DIGESTI VETERIS.

Digestorum Pars Prima.

LIBER I.

Tit. 1. *De iustitia & iure.*

IMPERATOR Iustinianus expositurus iura populi Romani,præmittit de Iustitia,à qua veluti matre,& quasi fonte quodam, omnia iura emanant. Quod enim Iustitia vult, id Ius prosequitur. Videndum ergo quid sit Iustitia quid Ius, vnde dicatur, & quot sint eius positiones. Iustitia est constans & perpetua voluntas, ius suum vnicuique tribuens. A Iustitia Ius appellatur, sicut filia à matre. Est autē Ius,ars boni & æqui,cuius meritò quis nos Sacerdotes appellat,id est,sacra iura ministrātes.Ius est duplex. Publicū *Iustitia.* *Iuris diuisio.*

& priuatū. Publicum spectat ad statum Reip. principaliter. Priuatum ad singulorum vtilitatem. Priuatū Ius triplex est: Naturale, quod natura omnia animalia docuit: Gētiū, quod apud omnes gentes æqualiter obseruatur: Ciuile, quod vna quæque ciuitas sibi constituit. Ius ciuile duplex est: Scriptū, quod cōsistit in sex partibus, Lege, Plebiscito, Senatusconsulto, Principum placito, Prætorum edicto, & in Prudentum responso. Non scriptum Ius est, quod vsus approbauit.

II. *De origine Iuris ciuilis, omnium magistratuum, & successione prudentum.*

Origo omnis Iuris in ciuitate Romana ex lege XII. ta. sumpsit exordium. Initio enim ciuitatis Romanæ, populus sine certa lege, manu solius Regis gubernabatur. Aucta postmodum ciuitate Romana, Romul⁹ populum in triginta partes
Curia. diuisit, quas partes Curias appellauit: quia tunc reip. curam gerebant: per quas ipse leges quasdam Curiatas ad populū
Ius Papyrianum. tulit. Tulerunt & sequētes Reges: quas omnes Sextus Papyrius vno libro cōscripsit, & ab eo appellatū Ius Papyrianum, Deinde expulsis Regibus propter violatam Lucretiam, omnes leges exoleuerunt, in desuetudinemque abierunt: & populus Romanus cœpit quasi viginti annis magis consuetudine, quā lege vti. Posteà ne id diutius fieret, cōstituti sunt publica authoritate decem viri, per quos peterētur leges à Græcis ciuitatibus Atheniensium & Lacedæmoniorum, vt dicit tex. Instit. de iur. nat. §. & non ineleganter, quorū nomina ponūtur vij. dist. c. ij. Has leges in tabulis æneis scriptas pro Rostris posuerunt, datumque est eisdem decem viris vno anno Ius prædictas leges corrigere, & si op⁹ esset, interpretari: qui animaduertentes aliquid deesse primis legibus, alias duas eis
Lex XII. tab. dem tabulas adiecerunt: & ita ex accidenti appellatæ sunt Leges XII. tabularū. His legibus latis, cœpit interpretatio Prudentum desiderari: quæ disputatio Prudentum communi no
Prudentū responsa. mine appellatur ius ciuile. Ex his legibus eodem tempore actiones cōpositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent, quæ pars iuris Legis actiones, id est, legitimæ actiones appellatur. Et ideò eodem tempore hæc tria iura nata sunt: Leges XII. tab. Ex his fluere cœpit Ius ciuile: ex iisdē legibus Actiones cōpositæ sunt. Augescēte ciuitate euenit, vt plebs in discordiam cum patribus veniret, & secederet in montē Auentinum

tinũ,sibiq́ue iura constitueret,quæ Plebiscita vocãtur,& posteà pro lege assumpta: vt inter Plebiscita & Legẽ,species cõstituendi interesset,potestas autem esset eadem. Deinde ob difficilem cõgregationẽ populi & plebis,cuia Reip.ad Senatum deducta est,qui se cœpit interponere:idq́; ius appellabatur Senatuscõsultũ. Eodem tempore Magistratus vel Prætores iura reddebant, proponẽtes edicta,vt quisq; sciat de qua re dicturi essent,seq; pręmuniret:quę edicta Prętoris,vel ius honorarium appellantur,quia ab honore Prætoris venerat. Nouissimè euenit, vt necesse esset reipublicę per vnũ consuli. Igitur cõstituto Principe,data est ei potestas,vt quod constituisset,ratũ esset:quæ Principalis constitutio,vel Principis placitum appellatur. *Plebiscita.* *Senatusconsulta.* *Pretorũ edicta.* *Principis placitum.*

III. *De legibus & Senatusconsultis, & longa consuetudine.*

Lex est,quod populus Romanus senatorio magistratu,veluti Cõsule cõstituebat. Vel,Lex est,cui omnes homines decet obedire. Legis virtus hæc est,Imperare,vetare,permittere,punire. Senatuscõsultũ est,quod Senatus iubet,atq; cõstituit. Non enim ambigitur,Senatũ ius facere posse:hinc Vellejanum,Macedonianum,& alia multa. Consuetudo est, ius nõ scriptum,quod pro lege seruatur,cùm deficit lex,j.distin. c.cõsuetudo. Nã diuturni mores consensu vtentium approbati, legem imitantur,Institu.de iur.natur.§.Ex non scripto. Et est cõsuetudo optima legum interpres,l.Si de interpretatione,infrà eodem. *Lex.* *Senatusc͠õsultum.* *Consuetudo.*

IIII. *De constitutionibus Principum.*

Quod Principi placet,legis habet vigorẽ:quicquid enim Imperator per epistolam statuit,vel cognoscens decreuit,vel de plano interlocutus est,vel edicto præcepit, legem esse cõstat. Istæ leges appellantur Constitutiones. Et quædam sunt generales,quæ sine dubio omnes ligant. Quædam personales,quæ nec ad exemplum trahũtur:quia quod Princeps alicui ob merita indulsit,vel pœnã irrogauit,vel alicui sine exẽplo subuenit,personam non egreditur:& illud appellatur Priuilegium,quasi priuata lex. *Constitutiones.*

V. *De statu hominum.*

Status hominũ dicitur conditio,vel qualitas personarum, qua quis plurimum potest. Et appellatur hic titulus in Instit. de Iure personarum. Omnes ergo homines,vel personæ, aut

Liber. sunt liberi, vel serui. Liber dicitur, q ex naturali facultate facere potest quicquid libet: nisi quod vi aut iure phibetur, l. iij. *Seruus.* Seruus autẽ dicitur, qui ex constitutione iurisgentium, alieno dominio cõtra naturã, id est, cõtra ius naturale, subiicitur. Appellat⁹ seruus, eò quòd Imperatores captiuos in bello seruari iubebãt, ne occiderentur. Qui etiã *Mancipia.* Mancipia dicti sunt, quia manu capiuntur. Omnis Seruus aut nascitur, vt ex ancillis nostris: aut fit, & hoc dupliciter: vel iurgentium per captiuitatem, vt s vel iure ciuili, quãdo liber homo maior viginti annis, ad pretiũ participãdum se venundari passus est, ignorãti cõditionẽ suam. Liberi homines in duplici specie reperiuntur. Aut enim sunt *Ingenui.* Ingenui, qui ex matre libera nati sunt: Aut *Libertini.* Libertini, qui ex seruitute manumissi sunt.

VI. *De his qui sunt sui, vel alieni iuris.*

Cognitis personis, quæ alieno iuri subiectæ sunt, similiter etiã intelligimus quæ sui iuris sunt. Est autẽ *Potestas duplex.* duplex potestas seu ius personarum, Dominica videlicet, quę sub se habet seruos: quicquid enim seru⁹ acquirit, id domino acquiritur. Est & potestas patria: Liberi enim nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus, in potestate nostra sunt. Sed ex ciuib⁹ Romanis, id est, liberis hominib⁹, quidã sunt *Patresfamiliâs.* patresfamiliâs, quidã Filiifamiliâs, quædã Matresfamiliâs quædam Filiæfamiliâs. *Filiifamil.* Patresfa. sunt, qui suæ potestatis sunt: siue sint puberes, siue impuberes. Simili modo Matresfami. Filij autẽ & Filiæfam. dicuntur, qui sub aliena, id est, patria potestate sunt.

VII. *De adoptionibus & emancipationibus &c.*

Adoptio est actus legitimus, per quem quis fit fili⁹, qui aliâs nõ est. inde appellata Adoptio, quia optionis filius quis efficitur. Est autem *Adoptio duplex.* Adoptio duplex: habet enim se vt genus & species, cùm diuidatur in Arrogationem, & Adoptionem simplicem. *Arrogatio.* Arrogatio fit autoritate Principis, quando ille qui sui iuris est, arrogatur: quo casu qui adoptat, interrogatur, an velit eum quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse. Et is qui adoptatur interrogatur, an id fieri patiatur: inde & Arrogatio dicta. quo casu trãsit adoptatus cum omnib⁹ bonis & liberis in potestatẽ adoptatoris. Adoptio simplex fit imperio magistratus, id est, cuiuslibet Iudicis, de eo qui in potestate parentis est, & manet in eiusdẽ potestate, adoptione etiã facta. Vnde solet dici, Arrogo qui suus est, & habet meus esse necesse. Patris adopto suum, nec patris desinit esse. *Emancipatio.* Emãcipatio

tio dicitur, cùm fili⁹ à patre suo quasi manumittitur, vt exeat de patria potestate. Fit autem multis modis vt ius patriæ potestatis soluatur. Aut enim per mortem patris naturalē, vel ciuilem: Aut per adeptionem alicuius magnæ dignitatis: quales enumerantur in Auth. cōstitut. quæ de dign. coll. vj. & aliis modis no. Instit. quib. mod. ius pa. po. sol.

VIII. *De rerum diuisione & qualitate.*

Omnium rerū duo sunt genera, quædam sunt diuini iuris veluti res sacrę, religiosę, & sanctæ. Alię humani iuris, veluti res profanæ. Quod diuini iuris est, id nullius in bonis est. Dicuntur autem res sacræ, quę publicè cōsecratæ sunt vel ritè p pōtifices dedicatæ, siue in agro, siue in ciuitate sint. Et differunt Sacer & Sacrarium, quia Sacer locus est, qui consecratus est; Sacrariū autē locus in quo sacra reponūtur. Religiosum locum vnusquisq; sua volūtate facit, dū mortuū infert in locū suum, id est, in fundum proprium. Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atq; munitum est. Sanctū dictum à Sagminibus. Sūt enim Sagmina quædā herbę quas legati populi Romani ferre solēt, ne quis eos violaret. Sicut legati Græcorū ferūt ea, quæ vocantur Cerynthea. Et propriè dicimus Sancta, quę nec sacra, nec pfana sunt, sed sanctione quadā cōfirmata: vt leges sanctæ sunt, & muri, & portæ ciuitatū: quia pœnales sanctiones constitutæ sunt in eos, qui aliquid moliūtur in portis vel muris, & ideò si quis violauerit muros, capite puniatur. Sicut qui trascendunt scalis admotis vel alia qualibet ratione. Hinc Lucanus in 1 Fraterno primi maduerūt sanguine muri. Hæ res quæ humani iuris sunt, aut sunt publicæ, aut priuatæ. Quæ publicæ sunt, nulli⁹ in bonis esse creduntur: ipsius enim vniuersitatis sunt. Priuatæ autē sunt, quæ singulorum sunt. Prętereà quædam res sunt corporales, quæ scilicet sui natura tāgi possunt, veluti fundus, homo, &c. Incorporales sunt, quæ tāgi nō possunt: qualia sunt ea quę in iure cōsistunt, sicut hæreditas, obligatio, cōtractus, vsusfructus, seruitutes, & his similia. Quædam iure naturali cōmunia sunt, & ista conceduntur occupanti: sicut est aër, aqua profluens, & mare, & littora maris, & omnia quæ in his reperiūtur. Alia autē flumina penè omnia, & portus, & ripæ publica sunt, id est, ad vsum totius populi concessa: nam proprietas nulli acquiritur. Quædā res sunt vniuersitatis, nō singulorum: veluti quæ in ciuitatib⁹ sunt, vt theatra, stadia, & si

Res diuini & humani iuris.

Sagmina.

Rerum humanarum iuris diuisio.

qua alia sunt communia ciuitatum.

IX. *De Senatoribus.*

Senator est vir consularis dictus à senio, vel senectute: solis enim senibus cura Reip. demandabatur, l. semper, infrà de iure immu. & l. ad Rempublicam, de muner. & hono. hi etiã Patres cõscripti dicebantur, quia eorum nomina scripta erãt in diadematibus capitum eorũ, vt dicit glo. Inst. quib. mod. ius pa. po. sol. §. filiusfam. Et erãt centum numero senatores Romę, vt colligitur ex l. fi. in princi. C. de petit. hæred. & inde eorum iudicium Cẽtumuirale appellatum fuit, vt ibi Martialis, Hunc miratur adhuc centum grauis hasta virorũ. Et in alio loco de filio Reguli, Iam clamor centumque viri. Hi & Senatusconsulta faciebant, vt suprà diximus.

Patres conscripti. *Centumuirale iudicium.*

X. *De officio Consulis.*

Consulum creatio. Officium Consulis est, vt ex Senatuscõsulto cõsilij causam examinet. Ortum habuit creatio Cõsulum ex eo: cùm enim expulsi essent reges, Romæ constituti sunt duo, penes quos summum ius esset: qui ab eo, quòd plurimũ Reipub. consulerẽt, Consules appellati sunt. Ne tamen per omnia regiam sibi potestatem vẽdicarent, lata lege factum est, vt ab eis prouocatio esset: néve possent ĩ caput ciuis Romani animaduertere, nisi iussu populi. Solùm relictum est eis, vt coërcere possent, & in vincula publica duci iubere. Inde erat quòd duodecim Lictores cũ fascibus, id est, virgis & laqueis Cõsulẽ pręcederent: à quibus iuxta mandatum Consulis, malefactores seu rebelles ligarẽtur. vnde etiã Lictores dicti: & sanguineis virgis, si opus foret, cæderentur.

Lictores.

XI. *De officio Præfecti prætorio.*

Dictator. Præfecti prætorio officium ex eo sumpsit originẽ, vt essent æquales Magistris equitum. Nã cùm apud veteres, Dictatoribus summa potestas committeretur, elegerunt sibi Dictatores militiæ gratia Magistros equitum, qui secũ iam post eos potestatem gererent. Cùm autem regimen Reip. ad Imperatores trãslatum esset, electi sunt à principibus Præfecti pręrorio, ad similitudinem Magistrorum equitum: & quia præficiebãtur pręrorio imperiali, vbi causas examinabãt, ideò Pręfecti prætorio appellati sunt. Et data est eis plenior licẽtia ad disciplinæ publicæ emẽdationem: & intantum aucta est eorum auctoritas, vt appellari à Præfectis prætorio non possit. Habẽt & aliud priuilegium, quia minores ætate ab aliis magistrat

Magister equitum. *Præfecti præt.*

giſtratibus,niſi ab ipſis Præfectis prætorio, reſtitui non poſſunt.& iſte eſt illuſtris.

XII. *De officio Præfecti vrbis.*

Præfectus vrbis eſt,cui à domino Imperatore cōmiſſa eſt vrbis adminiſtratio,j.l.j.§.cùm vrbē.Et eſt eius poteſtas maxima in ciuilibus & criminalibus cauſis.Nam in ciuilibus cōtingentibus in ipſa vrbe,vel extra,intra cēteſimum milliare contentioſam iuriſdictionē ſibi vendicauit.In criminalibus punit capite,etiam incōſulto principe,vt j.de leg.iij.l.j.§.hi. Et eſt Præfectus maior omnibus magiſtratib' in vrbe, vt j.l. iiij Et habet duplex priuilegiū:quia liberat à patria poteſtate,& à curiali conditione,vt in Auth.cōſtitutio.quæ,de dign. coll.vt.& C.de decur.l.vltim.

XIII. *De officio Quæſtoris.*

Apud veteres crebrior fuit opinio,Tullū Hoſtilium tertiū Romanorum regem,primum in Remp.Quæſtores introduxiſſe,& à genere quærēdi Quæſtores dictos.Nam cùm ærarium ſiue fiſcus populi auctus eſſe cœpiſſet,vt eſſent qui illi præeſſent,cōſtituti ſunt Quæſtores,qui pecuniæ præeſſent: dicti ab eo,quòd inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati eſſent.Cōſtituti etiam erant à populo Quæſtores,qui capitalibus rebus præeſſent, & ſententiis legendis, quorum meminit lex xii.tab.Talis erat Minos apud Virgiliū, cū ait: Quæſitor Minos vrnam mouet.Solebant etiā ex Quæſtoribus quidam prouincias ſortiri,& ſubrogari à Procōſulibus. Erant & Quęſtores,qui canditati principis appellabantur:hi ſolis libris principalibus legēdis vacabāt,& in ſenatu epiſtolas principis legebant,vt dicit gl.in proœm.Inſtitut.

XIIII. *De officio Prætoris.*

Poſtquàm electi erant duo Coſules,& hi vrgente neceſſitate aliquādo bellis finitimis auocarētur,neque eſſent qui in ciuitate ius reddere poſſent,factum eſt,vt Prætor quoq; crearetur,qui Vrbanus appellatus eſt,eò quòd in vrbe ius redderet. *Prætor vrbanus.* Poſt aliquot deīde annos nō ſufficiēte eo Prętore,cū multa turba etiā peregrinorū in ciuitatem veniret,creatus eſt & alius Prætor,qui Peregrin' appellat' eſt,ab eo,quòd plerūq; inter peregrinos ius dicebat l.ij.ſ.de ori,iur.dictus Prætor à *Prætor peregrinus.* prçeūdo,quaſi Præitor:hinc Prętura, dignitas Prætoris: hinc Prætorium,tabernaculum Prętorū,vt inquit Feſt. Pomp. Et *Prætor.* eſt officium eius,Romæ tantùm:in prouinciis enim eligunt

Præſi

Præsides. Et habent potestatem condēdi edicta sub breuiloquio, & in Albo, id est, in loco quodā publico & eminēti deal bato scribebāt: & si quis hoc albū corrupisset, tenebatur pœna quinquaginta solidorum, vt infrà de iur.om.iud.l. si quis id. Horum edictorum cōpendiosa breuitas, amplam materiam præbuit Iuricōsultis interpretādi & respondēdi de iure. Nec possunt cōstitui nisi tres, licet olim fuerint xviij. vt j. eod.l.vlti. & s̄.de origin.iur.l.ij.§.diuus deinde Augustus.

Album pretoriu.

XV. *De officio præfecti vigilum.*

De offic. præfecti vig. hanc rubricam vide C.eod.titul.

XVI. *De officio Proconsulis & Legati.*

Proconsul est, qui cū potestate Cōsulis in prouincias mittebatur: dictus quasi Cōsul procul missus. Et talis vbiq; procōsularia insignia habet statim postquàm vrbē egressus est, hoc est, sex fasces & lictores: amplius habere non potest. Nō tamē exercet ea quæ sunt iurisdictionis, nisi in prouincia ad quam missus est. Postquàm verò prouinciam suam ingressus est, potest mādare iurisdictionem Legato suo, qui quasi delegatus ipsius Procōsulis dicitur. Istos legatos nō oportet principē cōsulere, sed suum Proconsulē, qui in ea prouincia maius imperium habet omnibus post principem. Legati autem Procōsulis nihil proprium habent, nisi à Proconsule ei mandetur. Procōsul verò portam Romæ ingressus deponit imperium: vt infrà.l.vlt. Et in hoc differt à Præside: quia Procōsul eligebatur ex Cōsulib⁹ vrbis Romæ ad aliquam prouinciam regēdā, quasi Cōsul procul missus, vt infrà de offic.præsi.l.j. Ille autē est Præses qui cùm nō esset Cōsul prius, eligebatur ad prouinciam regendam. In legato autem proconsulis duo sunt specialia: primùm, quia cognitio de quolibet crimine ei demādari potest: nō ita in alio nisi in casu infrà eod. l. solent j.responso. & §.sed hoc, & de offic.eius cui mand.l.vna. Item pronūtiat de crimine suspecti tutoris, licet alius delegatus nō possit, Instit.de suspec.tut.§.datum: pœnam verò grauiorem irrogare non potest, infrà eod.l.si quid.

Legatus procōsulis.

XVII. *De officio Præfecti Augustalis.*

Præfectus Augustalis dicebatur, qui omnia tributa per Aegyptiacā diœcesim in cura & ꝓuidētia sua habebat. Dictus Augustalis, quia Augustus eam dignitatem primus ei Præfecto qui Alexandriā inhabitauit, concessit. Et appellatur præfectus Aegypti, vel Augustalis, vt in Auth.de app.§.illud etiā

& Co.de rap.vir.l.j.& in Auth.de nox.§.vlt.& iste inter medios magistratus spectabilis est.

XVIII. *De officio Præsidis.*

Nomé Præsidis generale est, eò quòd Proconsules & Legati Cæsaris & omnes puincias regẽtes, licet Senatores sint, Præsides appellãtur: Procõsulis autẽ appellatio specialis est, vt diximus s̃.de offi.Procõs. et est Præses clarissimus, vt j̃.de priu.car.l.j. Et habet Præses prouinciæ maius imperiũ omnibus in ista prouincia post principẽ: & in solos homines suæ prouinciæ imperiũ habet dũ in prouincias est. Qui si excesserit prouinciã, priuatus est. Curet tamẽ is qui prouinciæ pręest, malis hominib' prouinciã purgare: nec distinguitur vnde sint. Et si millies velit renũtiare imperio vel dignitati, nõ poterit se separare ab imperio, j̃.e.l.legat': nisi faciat ĩ manu principis à quo habet: vt s̃.de orig.iur.l.ij.§.deinde cũ placuisset. *Præses.*

XIX. *De officio Procuratoris Cæsaris &c.*

Procurator Cæsaris est, qui ex mãdato Cæsaris causas & negotia agit. Et quæcunq; acta aut gesta sunt à Procuratore Cæsaris, sic à Cæsare comprobãtur, atq; si ita à Cæsare gesta essent. Et sicut ad Procuratorem Cæsaris rerum suarum pertinet administratio: ita ad Iuridicum Alexandriæ iuris tãtũ, & non rerum spectat solicitudo. Contentiosa autem iurisdictio totius Aegypti pertinet ad Præfectum Augustalem.

XX. *De officio Iuridici Alexandriæ.*

Iuridicus Alexandriæ est, qui demãdatam iurisdictionem à principe in ciuitate Alexandrina Aegypti habet, de quo s̃. titulo proximo.

XXI. *De officio eius cui mandata est iurisdictio.*

De iurisdictione ordinaria tractatur in titulis præcedentibus: hic autẽ titulus cõtinet eam iurisdictionẽ, quæ est in delegãdo, scilicet quis delegat, & cui, & qua causa, & qualiter delegatus officium suum explicet.

XXII. *De officio Assessorum.*

Assessor est, quẽ sibi iudex ad decisionem causæ associat. Omne officium Assessorum in his causis cõstat: In cognitionibus causarum ciuiliũ & criminaliũ quid iuris esse debeat. Et ei cui assidet persuadeat in postulationib': vt videat, an sit infamis qui postulat scilicet aduocatus. Itẽ vt eum interroget, & ei opponat ad veritatem inquirendam: & eum tacere faciat, quãdo sibi videbitur. Item in libellis cõuentionalibus

reci

recipiendis, si bene concipiantur: si malè, vt respuat, vel dentibus laceret. Itē in epistolis iudicibus alterius prouinciç mittendis: vt & testes recipiantur, & sibi cautè remittantur.

LIBER II.

Tit. I. *De iurisdictione omnium Iudicum.*

Iurisdictionis diuisio. IVrisdictio, prout est genus, diuiditur in Merum imperium, Mixtum imperium, & Simplicem iurisdictionem. Est autē Iurisdictio, potestas de publico introducta cū necessitate iuris dicendi, & æquitatis statuendæ. Merum imperium est, habere gladij potestatem, & animaduertere in facinorosos homines: quod etiam Potestas appellatur. Mixtū imperium est, cui nō solùm inest merum imperium, sed etiam iurisdictio: quod in danda bonorum possessione cōsistit. Iurisdictio simplex, est etiam iudicis dandi licentia.

II. *Quod quisque Iuris in alium statuit, ipse eodem iure vtatur.*

Hoc edictum summā habet æquitatem, quia nititur ex lege diuina: vt, Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris, vt in prin. decret. Et sapientis dictat autoritas, Patere legem quam ipse tuleris, cap. cùm omnes, De Constitut. Quis igitur aspernabitur idem Ius sibi dici cùm sit litigator, quod ipse aliis dixit cùm esset magistratus? Qui ergo magistratum vel potestatem gerit, si aliquid in aliquem noui Iuris statuerit, ipse quandoque aduersario eius postulante eo iure vti debet.

III. *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

Non obtemperare iudici. Concessum est omnibus Iudicibus, suam iurisdictionē pœnali iudicio defendere: id est, mulctam vel pœnam pecuniariam ei, qui iurisdictioni eius illudere conatur, imponere. Ille dicitur nō obtemperasse Ius dicenti, qui quod extremum est in iurisdictione non fecit: veluti si quis rem mobilē vendicare à se passus non est, sed duci eam vel auferri passus est. Cæterùm, & si sequentia recusauit, ex tūc non obtemperasse videtur: sed habet locum aliud edictum, scilicet, Ne vis fiat ei, qui in possess. missus est.

IIII. *De in Ius vocando.*

In ius vocare, est iuris experiendi causa vocare. Et enumerātur in hoc titulo personæ quæ in ius vocari non debēt: & apponitur pœna contrarium facientibus.

Si

V. *Si quis in ius vocatus non ierit, siue eum quis vocauerit, quem ex edicto non debuerit*

Si quis in ius vocatus non ierit:id est, legitimè citatus nõ comparuerit, à cõpetenti iudice, qui eum vocauit, vel voca ri fecit, pro iurisdictione iudicis condemnabitur. Rusticitati tamen hominis parcendum erit. Datur autem actio incerti, quãdo pœna certa non est adiecta, in id quod interest, quã-do quis vocatus nõ venerit, vel vocatus non cõparuerit, cùm vocari non debuerit. Multis autem mo. is potest euenire, ꝙ scilicet citatus non tenetur comparere. Vt si in citatorio ex-primatur causa ex qua quis non tenetur comparere corã illo iudice: puta si esset causa spiritualis, quæ non debet agitari corã seculari iudice. Vel causa liberalis, quæ non debet agi-tari corã minori iudice, vt l. placet. in fi. C. de peda. iudi. Vel si esset causa ex qua persona cõueniri nõ posset munita speciali seu singulari priuilegio, vt patronus actione famosa, vel similes. Vel si esset de his qui in ius vocari non possunt. vt l. ij. ff. de in ius vocando. Item si exprimeretur in citatoriis locus aliquis inhonestus: vt l. si cùm dies. §. si arbit. ff. de arbitris. Idem si exprimeretur tempus feriarum. ff. de fer. l. j. *Actio incerti.* *Casus quibus citatus non tenetur comparere.*

VI. *In ius vocati vt eant, vel soluant.*

Olim vocatus in ius euitabat multam: siue ipse iret, siue ã-lium mitteret, qui satisdaret, ipsum sistere: hodie necessariũ habet vocatus personaliter ire, aut ex sua persona satisdare fideiussoribus interuenientibus: aut cauere sine fideiussoribꝰ. Et fideiussor de veniẽdo ad iudicium debet dari idoneus. Coniunctæ tamen personæ reputantur idoneæ, & recusans eos recipere punietur: vt ff. l. j. & ij. *Fideiussor idoneus.*

VII. *Ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat.*

Iurisconsultus tractaturus de iudiciis, præmisit de iurisd. om. iud. in specie, & in genere. Quo visõ, q̃a iudiciũ incipit à citatione. Inst. de pœn. te. litig. §. Omniũ. posuit de in ius vo-cãdo. Sed quia in ius vocati quandoque non vadunt, & ideo puniuntur, posuit rubricã. Si quis in ius voc. nõ ie. Quãdoq; nõ vadunt legitimè, quia dãt fideiussores nuntio, de eũdo, & stando in iudicio: ideo posuit rubricã præcedentẽ. Quandoque nullum fideiussorem dant, & ideo ad iudicium ducũtur per familiam: & eo tẽpore quo ducuntur, aliquis eos vi exi-

b mit

mit de manu familiæ:ideo ponitur hæc rubrica, Ne quis eũ. Quandoque nullus eum eximit,sed ad iudicium ducitur,vel sponte venit,& ab eo petitur satisdatio de stando iuri vsque ad sententiam:& de hoc loquitur titulus sequens, qui satisd. cogan.& alij seq.tit.de fer.Et ponit hæc rubrica partem edi-
Edictum. cti,non totum edictum.Edictum autem tale est: Prætor ait, ne quis eum qui in ius vocatus est,vi eximat:néve faciat dolo malo,quo magis eximeretur:vt l.sed eximendi.§. prætor. j.eo.In eum qui aduersus prædicta fecerit:quantũ per actorẽ in litẽ iurabit,iudiciam dabo: vt colligitur ex l.si per aliũ. §.in eam.j.eod.Et proposuit prætor hoc edictũ,vt metu pœnæ compesceret eos,qui in ius vocatos vi eripiunt.Et est ver
Eripere. bum Eximendi generale. Eripere enim est de manibus au-
Eximere. ferre per raptum: Eximere autem est quoquo modo auferre:puta si quis non rapuerit quenquam, sed moram fecerit, quo minus in ius veniret,vt actionis dies exiret:vel res tem-
Actio in pore amitteretur. Et datur in eum, qui vi exemerit, actio in
factum. factum:quæ non id continet,quod in veritate est: sed quanti ea res ab actore æstimata est,de qua controuersia est.

VIII. *Qui satisdare cogantur,vel iuramento promittant,vel sua promißioni committantur.*

Satisdatio eo modo appellata est,quo Satisfactio.Nã sicut
Satisfacere. Satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus:ita Sa-
Satisdare. tisdare dicimur aduersario nostro, qui pro eo quod à nobis petiit,ita sibi cauimus, vt eum hoc nomine securum faciamus,datis fideiussoribus.Sed etiam pignoribus potest, si velit,quis cauere. Si autem qui fideiussorem dare debet, dare non potest,remittitur iuratoriæ cautioni: vt iuret,se fideiussorem dare non posse,& se facere quod caueat. Immo etiam nuda promissio sufficit,& hoc partibus placeat.Inst.de re.diui.§.venditæ.& l.sancimus,C.de verb.significatione.

IX. *Si ex noxiali causa agatur,quemadmodum caueatur.*

Præcedẽs titulus ponit satisdationes,quæ fiunt pro liberis hominibus:iste autem titulus continet,quo modo pro seruis caueatur.Dicitur autem Noxialis actio, quotiens seruus noxiam,id est,damnum dat:qui etiam propterea quòd noxiam
Noxa. committit, Noxa appellatur:sicut aliàs dici solet:Noxia delictum,delinquens noxa vocatur.glos.Instit.de noxal. act.§.j.

Si quis

Si quis ergo promiserit iudicio sisti eum, de quo noxialis actio est, debet eum in eadem causa exhibere: id est, in simili statu, & qualitate, in qua tūc cùm promittitur fuerat, quousque sententia feratur.

X. *De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat.*

Hic titulus coërcet dolum eius, qui impedit aliquē iudicio sisti. Nec est superfluus iste titulus: licet suprà habeatur lius titulus, Ne quis eum qui in ius voc. Quia in quatuor iffert hic titulus ab alio: quia alius titulus nō habet locum, isi vbi vis facta est, quo minus sistat: hîc autem habet locū iam sine vi. Secundò, quia alius titulus non consulit nisi vo nti in ius, id est, actori: hîc autem etiam vocato. Tertiò, ia alibi agitur quātum in litem iuratum est. hîc solùm ad teresse: dicendo secundum gl. hîc. Quartò, quia hic titulus cum habet post citationes & satisdationes receptas: alius te comparitionem, licet Bar. hanc quartam differentiam n approbet.

XI. *Si quis cautionibus, in iudicio sistendi causa factis, non obtemperauerit.*

In titulis præcedentibus ponitur, quādo quis dolo, vel vì erius, in iudicio non sistit: in hoc titulo ponitur, quando s per casum fortuitum excusatur. Et in primis excusan- est ille, qui longius abest: illi enim pro singulis diætis via millia passuum numerari debēt. Sunt & aliæ causæ quicauens excusatur vt comparere necessariò non teneatur, omnes exprimuntur hoc titulo.

XII. *De feriis, & dilationibus, & diuersis temporibus earum: & ex quibus causis feriæ non impediuntur.*

eriæ sunt, quæ ad hoc deputātur, vt homines quiescāt, & nis, vel aliis rebus necessariis intēti sint. Dictæ sunt feriç iēdis, id est, mactādis victimis, quæ dieb⁹ festiuis offere r. Et sunt triplices feriç. Quædā indictæ in honorē Dei: *Feriæ triplices.* s partes nō possūt renūtiare. Istæ appellātur festiuæ vel es feriæ de quibus de cōs. dist. iij. per totū. Aliæ sunt fepentinæ, vel indictæ, quæ per principem, vel superiorē er aliquod repentinū negotium inducūtur: vt si nascarincipi filius, vel ob rē bene gestam aliquod festū impo-

 natur.

natur. Tertiæ sunt feriæ ob necessitatem hominum inductæ, vt sunt vindemiarum, & messium: quibus tamen feriis partes renunciare possunt: quia in eorum fauorem introductæ. c. fi.
Dilationes. de feriis. Dilationes sunt induciæ quę dantur quandoque ad probationes faciendas. Et est Dilatio quæ datur à iure vel ab homine ad aliquid explicandum. Dicta Dilatio, quia differt negotium.

XIII. *De edendo.*

Edere. Edere, est actioně, vel causam in iudicio publicè demonstrare. Est enim ęquissimũ, eũ, qui acturus est, edere actioně: vt exinde sciat reus, vtrũ cedere, an cõtendere vltra debeat. Et si cõtendendum putat, veniat instructus ad agẽdum. Edere est etiam copiam describendi facere. Et ponitur hic titulus in gerundio, videlicet, de Edendo: & non, de Editione: ad ostendendum necessitatem esse impositam edere debenti. Et tractatur in hoc titulo triplex editio: scilicet, actionis, instrumentorum, & rationum. Sed ratio editur in principio, cætera in processu causæ: vt dicit glossa hîc super rubro.

XIIII. *De pactis.*

Postquam editus est libellus, de quo supra tit. proxi. quandoque facit actor pactum gratuitum reo: ideo ponitur rubr. de Pactis. Quandoque inuicem transigunt, ideo sequitur de Trãsactionib. Quandoque inuicẽ nõ põt esse cõcordia, ideo necessarium ꝙ litigetur: & partes quærunt sibi aduocatos, & procuratores: ideo in sequenti libro ponitur de Postulando:
Pactum. & subsequenter de Procur. Pactum autẽ à pactione dicitur.
Pactio Vnde etiam Pacis nomen appellatum est. Et est Pactio, duorum pluriúmve in idem placitum, & consensus: id est, spõta-
Conuentio. neus consensus. Conuentionis autem verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi transigendíque causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam sicuti conueniri dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur, & veniunt, ita qui ex diuersis animi motibus in vnũ consentiunt, id est, in vnam sententiam concurrunt, conuenire & pacisci dicuntur.

XV. *De transactionibus.*

Qui transigit, de re dubia, & lite incerta, neq; finita, cõpo-
Trãsactio. nit. Et dicitur Transactio pactum remissionis, à trans, & ago. Et differt in eo à Pactis: quia qui paciscitur, rem certã, & indubitatam sua liberalitate remittit, cùm is, qui transactioně facit,

facit, rem dubiam, & incertam litem, sopire facit. Et dicitur Transactio, quasi actionis transitio: ab actione enim trãsit, qui trãsigit: & ita is qui agit, propriè dicitur transigere: reus autem impropriè dicitur transigere. C. eod. l. j. Et est effectus transactionis, quia ex ea datur exceptio in omni causa ex qua agebatur. C. eod. l. sub prætextu. & infrà eod. l. non est, nisi reus dolo occultauit speciem, in qua deceptus est actor: vt infrà de pact. l. tres.

LIBER III.

Tit. I. *De postulando.*

QVia in editione actionum, & in causæ processu necessarij sunt aduocati, vel postulatores: ideo de his ponit. Est autem Postulare, desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere. vt j. eod. l. j. §. postulare. & quod dicitur, Suum, intellige quando postulat pro se: Amici, quando pro alio: & ponit verbum Iurisdictioni: pro qualibet notione: vt j. de reg. iur. l. ait prætor. & sic etiam apud arbitrum cõpromissarium potest postulari. Et dicuntur hi postulatores, Patroni causæ: item Aduocati, vt j. de var. cognit. l. j. §. aduocatos. Et Togati dicuntur. C. eod. lib. vel fortè à genere vestis, quæ dicitur Toga, qua olim vtebantur. *Postulare.* *Patroni causæ.* *Aduocati.* *Togati.*

II. *De his qui notantur infamia.*

Infamia est status, & honoris diminutio, & amissio: hinc Infamis dicitur, quasi valde famosus, id est, ignominiosus. vel infamis, quasi sine fama, vel priuatus sua fama. Fama autem, siue opinio, vel æstimatio idem significant. Et est Fama illæsæ dignitatis status, legibus ac moribus comprobatus, & in nullo diminutus. Et hæc fama quandoque minuitur, quandoque consumitur, vt ex toto pro extincta habeatur: scilicet cùm maxima, vel media capitis diminutio interuenit, & de hac neque in hoc titulo, neque C. eodem, tractatur, quasi superfluum sit, de ea fama cõsumpta dicere, vel quærere. Quilibet enim scit, vel scire põt vno verbo, quod ad nullũ ciuile, vel publicum officium is, cuius fama cõsumpta est, adhiberi põt. Minuitur verò cùm ciuitas, & libertas retinetur, sed circa statum pœna plectimur: vt j. de var. cog. l. pe. §. æstimato. & §. minuitur. & §. cõsumitur. Et talis est duplex. Facti, & Iuris. *Fama.*

Infamia facti. Infamia facti irrogatur, cùm opinio alicuius apud graues & honestas personas deprimitur, vel diminuitur: & de hac infamia facti modicum in Iure traditur. Sed sunt duo eius effectus: primus, quia ea repellit à dignitate: nisi propter inopiã non legitimi competitoris. Secundus, quia repellit à querela inofficiosi. C. de digni. l. ij. & infrà. de Decur. l. Generaliter. §. Spurios. & C. de inoffic. testam. l. Fratres. *Infamia iuris.* Iuris infamia quandoque irrogatur ipso facto, id est, ipso iure, ꝓpter hoc quod aliquid factum est: quandoque demum lata sententia: quandoque ex genere pœnæ hoc est, propter impositionem pœnæ. Ipso facto, vt si mulier deprehendatur in adulterio. ǰ. de rit. nupt. l. Palam. §. Quæ in adulterio. Idem in muliere quæ nubit, vel stupro cognoscitur intra tempus luctus: vel nubit contra iuramentum suscepta liberorum tutela. C. de secund. nupt. l. j. & ij. & in Authent. de Restitr. & ea quæ pa. §. Vnum. & de nupt §. Si autem. & ǰ. eod. l. Vxores. vel quibina spõsalia, vel binas nuptias contraxit. ǰ. eo l. j. in fi. & l Quid ergo. § . Si quid. Ex genere pœnæ irrogatur infamia, si tale delictum commisit quis, quod damnatus, vel confessus in iudicio, vel pactus pecunia fieret infamis. Et est effectus infamiæ, vt quis repellatur à postulãdo, vt ab honoribus repellatur: non dico à muneribus curialibus, vel ciuilibus. Et huius effectus graria posuit Imperator specialem titulum & vnicam legem de infamibus. C. lib. x. Est & alius, qui repellitur ab accusando: vt infrà de Accu. l. Qui accusare.

III. *De Procuratoribus, & Defensoribus.*

Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. Et potest esse procurator omnium rerũ, vel vnius duntaxat. Et constituitur vel præsens, vel per nuntium, vel per epistolam. Et est vsus procuratorum perquàm necessarius: vt qui rebus suis ipsi superesse non volunt, vel non possunt, saltem per alios possent vel agere, vel conueniri. *Defensor.* Et dicitur procurator pro parte actoris: Defensor verò ex parte rei. Et loquitur hic titulus de procuratore ad iudicia: de procuratore enim ad negotia loquitur. ǰ. tit. Mandat.

IIII. *Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agetur.*

Titulus præcedẽs loquitur generaliter de procuratoribꝰ, qui vt plurimũ cõstituuntur à singularibus personis: hîc aũt titulꝰ de eo, qui nomine vniuersitatis, vel collegij, vel cõmunitatis

nitatis agit, siue conuenitur: qui propiè Actor vel Syndicus dicitur. Omnes enim quibus permissum est habere corpus collegij, vel societatis, vel cuiuscunque alterius negotiationis, veluti pistorum, aut aliorum artificum, possunt habere res communes, arcam communem, & actorē siue syndicum, per quem quod communiter agi fierique oporteat in iudiciis, vel extrà, fiat. *Actor. Syndicus.*

V. *De negotijs gestis.*

Iste titulus necessarius est, & eius materia: quia magna vtilitas absentiū versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiātur, vel pignorum distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem suā amittāt. Et ideo si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis, tamen quicquid vtiliter in rem eius expenderit, vel etiā ipse se in rem absentis alicui obligauerit, habeat eo nomine actionē. Itaque eo casu vltro citroque nascitur actio, quæ appellatur Negotiorum gestorum: in qua (sicut æquum est) gerentem actus sui rationē reddere, & eo nomine cōdemnari, si quid vel non vt oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet. Ita ex diuerso iustum est si vtiliter gessit, præstari ei quicquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est.

VI. *De Calumniatoribus.*

Accusatorum temeritas tribus modis punitur: vt per Turpilianum desistant: & si non desistant, sed diuersam partem adiuuent, perdita iam sententia, puniuntur extra ordinem: quia sunt præuaricatores: vt infrà de Præuar. l. ij. & l. Accusator. & l. ab Imperatore. Item si non desistant, sed calumnientur, puniuntur lege Remia. Calumniator est, qui falsa crimina, vel causam iniustā scienter intentat. Et contra talem qui calumniæ causa aliquid fecit, vel vt non faceret pecuniam accepit, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicitur, actio competit: post annum autem simpli in factum actio datur. Et datur hoc iudicium non solùm in pecuniariis causis: sed etiam ad publica crimina: si quis accipiat pecuniam ob ea instituenda, vel non instituenda. Calumniæ autem pœna est eadem, vel similis, quę imponeretur accusato, si conuictus fuisset de crimine: vt C. e. l. vlt. & infrà. Ad Turpil. In priuatis. *Præuaricator. Calumniator. Pœna calumniæ.*

LIBER IIII.

Tit. I. *De in integrum restitutionibus.*

Restitutio in integrum, est prioris status reintegratio. Et hinc solet dici, Res redit vt pridem, cum status redditur idem. gl. in cap. Quia de elect. Per hanc materiam plurifarie hominibus vel lapsis sua facilitate, vel circunscriptis aduersarij dolo, subuenitur: siue metu, vt j. tit. seq. siue calliditate, vt j. tit. ij. siue ætate, vt j. titu. iij. siue absentia. vt j. tit. iiij. inciderint in captionem.

II. *De eo quod metus causa gestum erit.*

Metus. Quod metus causa gestum est Prætor ratū non habet. Et est metus instātis periculi, vel futuri causa, mētis trepidatio. j. eo. l. j. Nec est necessarium periculū esse præsens, dūmodo metus sit præsens de futuro periculo. j. eo. l. Metū. j. Resp. Et *Vis.* dicitur Metus, quia mentem tenet. Vis autem est maioris rei impetus, cui resisti nō potest. j. l. ij. aduersus quā nō proficit custodia. j. loca. l. sed de dāno. Metus alius est probabilis, qui cadit in hominē constantem, & discretum. Non probabilis. qui cadit in hominem miserum, timidum, & inconstantē: vt *Vis multiplex.* j. eo. l. v. vj. vij. Vis autem multiplex est: quædam Cōpulsiua, quæ imponit necessitatem contrariam voluntati contrariæ: quia id facit, quod non faceret, si esset liberi arbitrij. Ex hac inducit actionē, Quod metus causa. Quædā expulsiua, quæ inducit interdictum, Vnde vi. Quædā ablatiua, quæ inducit actionem vi bonor. raptorū circa mobilia: vt j. de vi & vi armat. l. j. § iiij. Quædam Turbatiua. hæc inducit interdum vti possidetis in rebus soli, & in rebus mobilibus, Vtrobi, cùm duo se possidere contendunt. Quædam Inquietatiua: hæc inducit interdictum: Quod vi aut clam: vt si quis à me prohibitus, vel putans se prohibendum, quid faciat in meo.

III. *De dolo malo.*

Per materiā illi⁹ tituli subuenitur aduersus varios & dolosos, qui calliditate quadā aliis obfuerūt. Verba autem edicti talia sunt: Quæ dolo malo facta sunt, si de his reb⁹ alia actio nō erit, & iusta sit causa, dat᷑ actio de dolo: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas dānosa. Dolus autē malus *Dolus malus.* est machinatio quędā alterius decipiēdi causa: cū aliud agitur, & aliud simulatur. Vel est omnis calliditas, fallacia, machina

chinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterũ, adhibita contra ius & bonos mores. Et habetur in hoc titul. mentio doli mali: quia veteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia, id est, astutia hoc nomen accipiebãt, maximè si aduersus hostem, latronémve quis machinetur. hinc Vergil. II. Aeneid. Dolus an virtus, quis in hoste requirat.

IIII. *De minoribus xxv annis.*

Minores dicuntur, qui nõdum compleuerunt xxv. annos facta computatione de momento ad momentum. Vnde non sufficit tetigisse vltimum diẽ: sed oportet peruenire ad idem momentum. Succurritur autem minoribus si liberi sunt: serui enim nunquam restituuntur. Quicquid igitur cum minore xxv. annis natu gestum erit, vtique quæ res erit animaduertam, dicit Prætor. Iustissima fuit huius edicti æquitas. q̃a cùm inter omnes constet, fragile esse & infirmũ huiusmodi ætatis consilium, & multis captionibus suppositum, multorúmque insidiis expositum: auxilium eis Prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captionẽ opitulationem: quia cùm vsque in hanc ætatem adolescentes curatorũ auxilio reguntur: ergo per se rei suæ administratio eis cõmitti non debet, quamuis bene rem suam gerentibus. Cessat autem hæc restitutio, vel ratione doli sui, vel mendacij sui, vel sacramenti sui corporalis, vel priuilegio libertatis, vel priuilegio parẽtis, vel patroni, cõtra quem vult restitui, vel semel denegata est restitutio: de quibus speciales tituli in C. ponuntur. *Restitutio minorum.*

V. *De capitis diminutione.*

Capitis diminutio, est prioris status cõmutatio. Et ponitur hîc caput pro statu. Cõsistit autẽ status in tribus, in libertate, ciuitate, & familia. Quia ergo libertatẽ amittit, dicitur pati maximã capitis diminutionẽ: quod cõtingit de his, qui efficiuntur serui pœnæ, vel passi sunt se venundari, vel reuocati sunt in seruitutem propter ingratitudinem. Et taliter capite minutus perdit etiam per consequentiam ciuitatem, & familiam. Qui autẽ perdit ciuitatẽ, dicitur pati mediã capitis diminutionem, quod cõtingit de his, quibus interdictũ est aqua & igni. Itẽ in deportatis, id est, perpetuò proscriptis. Cùm autẽ libertas & ciuitas retinetur, & familia tantũ mutatur, dicitur esse minima capitis diminutio: quod cõtingit his, qui dati sunt in adoptionem, vel qui emancipati sunt. *Status.*

VI. *Ex quibus causis maiores xxv. annis in integrum restituuntur.*

Restitutio maiorum. Maiores restituuntur quãdoque causa militiæ, quãdoque si causa Reip. absentes fuerunt: de quibus speciales tit. in C. sunt. Generaliter autẽ restituuntur qui absentes fuerunt per metum iustum. ꝟ. eod. l. ij. & iij. Itẽ quia fuerunt absentes detẽti in vinculis, vel à priuata persona, puta à latrone: vel à publica, hoc est, Iudicis autoritate. Item qui ita alligati sunt, vt sine decore in publico apparere non possint: vt ꝟ. e. l. Succurritur: & l. In eadẽ causa. & ex variis aliis causis. Verba autem huius edicti talia sunt: Si cuius quid de bonis diminutũ est: cùm is motu, aut sine dolo Reip. causa abesset, siue in vinculis, seruitutéve, hostiũque potestate esset: itẽ si qua alia iusta causa esse videbitur, in integrum restitutio concedatur. Ratio huius edicti est, quia lęsum, id est, amissum ius, per id tẽpus, quo quis Reip. operã dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur, id est, restituitur, vel emendatur: nec non aduersus eum succurritur, ne vel obsit, vel prosit quod euenit.

VII. *De alienatione iudicij mutandi & suscipiendi, causa facta.*

Mutatio iudicij. Dicitur in titulo, Mutãdi iudicij, id est, euitãdi, quo ad se: & suscipiẽdi, quo ad alium, cui alienauit. Cũ Prætor intelligeret iudiciorũ exitum interdum duriorẽ nobis constitui, opposito nobis alio aduersario, in eã quoque rẽ prospexit, vt si quis alienãdo rem, alium nobis aduersarium suo loco sustinuit: puta si alterius prouinciæ hominem, aut potentiorem nobis opposuerit aduersarium: aut eum, qui vexaturus est, idque operã in fraudẽ nostram fecerit: tanti nobis tenetur, quanti nostra interest alium aduersariũ nos habuisse.

VIII. *De receptis, qui arbitrium recipiunt vt sententiam dicant.*

De præparatoriis iudiciorum explicito, priusquã de iudiciis ipsis aliquid tractetur, Arbitros, qui se ad instar iudiciorum habẽt, inferamus. Tractat autẽ hic titulus de Receptis *Receptis.* neutraliter, id est, de arbitriis: vel de receptis masculine, id est, de arbitris receptis à litigatorib⁹: vel de litigatorib⁹ receptis ab arbitris. Vicissim enim sese in fide sua recipiũt ptes, vt sententiæ stẽt: arbitri, vt fideliter examinẽt, & pronũtient. Assumunt enim partes Iudicis, non consiliatoris. ꝟ. eo. l. Si de meis. §. Recepisse. Est autem Arbitrium trinus actus trium *Arbitriũ* perso

ersonarum sub arbitrio litigātium, vel sic: Est trinus persoarū actus sub pecuniaria quæstione, in quasi iudicio conligentium, vel contendentium. Nā arbiter contendit ad inquisitionē veritatis: Actor, vt ei reus condemnetur: Reus: vt absoluatur ab actore. Et dicitur Arbiter quandoq; quilibet vir bonus super aliquo æstimando electus. ff. pro so. l. si societatem. Quandoq; ponitur pro iudice delegato, vel quasi delegato, vt s. qui sat. cogan. l. arbiter. Quādoq; pro iudice ordinario. ff. de iudi l. ante pe. Quandoque pro dispensatore rei suæ. C. man. l. in re. In omni re potest assumi arbiter, nisi prohibeatur à lege. Prohibetur autem à lege in causa criminali publica, vel priuata. Sed in causa ciuili, licet sit de crimine famoso, valet compromissum. Non tamē infamat arbitri sententia. Itē in causa liberali nō potest esse arbiter: quia fauor libertatis est, vt maiores iudices debeat habere. Itē in populari actione non potest esse arbiter: ne occasione pœnæ prætermittatur faciendum quod publicè fieri expediret. ff. eo. l. non distinguemus. §. Iulianus. & §. de liberali. & s. de his qui no. infa. l. quid ergo. §. ex compromisso. Constituitur autem arbitrium, partibus adinuicem stipulantibus pœnā, si arbitri non pareant sententiæ: vel vbi vterq; promisit purè pœnam, id est, nō sub alia cōditione, nisi hac, nisi arbitri pareatur sententiæ. Et licet vsitatū sit in duos compromitti: tamē difficile est si dissentiant, quia non inuenitur maior pars: vnde compromissum sine exitu videtur futurum, propter naturalē facilitatem hominū ad dissentiēdum. Tamen lex adhibet tale remedium, vt vbi dissentiūt duo arbitri, cogat eos Prętor tertiam eligere personam certā, cuius autoritati pareatur. ff. e. l. itē. §. si duos. & §. principaliter. Et est duplex arbiter Iuris: quem ius elegit, & sibi causam certam examinādam exprimit, & cōmittit, vt in c. suspicionis. de offi. dele. c. cum plures. & talis per omnia æquiparatur iudici: & ab eius sentētia potest appellari. c. ab arbitris. de offi. dele. lib. vj. Alius est arbiter communi consensu partium electus, & à sententia illius non appellatur. C. e. l. j. de quo in c. cùm dilectus. e. ti. De differentia inter arbitrum & arbitratorem, vide per do. Andr. Siculum. in c. quintauallis. de iureiur.

Arbiter.

Arbiter in quibus causis prohibeatur.

Cōpromissum quomodo cōstituitur.

Arbiter iuris.

Communi cōsensu electus.

IX. *Nautæ, Caupones, Stabularij, vt recepta restituant.*

Nautā in hoc titulo accipere debemus eū, q nauim exercet: quāuis nautæ appellentur omnes, qui nauigandæ nauis causa

Exercitor. *Caupones.* *Stabularij.* causa in naui sunt. Sed de exercitore dũtaxat, qui Patronus nauis, aut magister appellatur, intelligitur. Caupones autẽ & Stabularios eos intelligimus, qui cauponã, aut stabulũ exercẽt, vel eorũ institores & ministri. Stabularij aũt sunt hospitatores hominũ equitantiũ. Sicut & Caupo viatorũ. Quicquid erga tales homines saluum fore, id est, ad custodiendũ receperũt nisi restituãt cõtra eos actio datur. Et est maxima vtilitas huiusmodi actionis: qa necesse est plerunq; eorũ fidem sequi, resque custodiæ eorũ cõmittere: & sæpe sunt leues homines, præsertim in Italia Henselini.

DIGESTORVM PARS SECVNDA.

LIBER V.

Tit. I. *De iudiciis: & vbi quis agere vel conueniri debeat.*

Iudicium. IVdiciũ multis modis sumitur, vt ponit glo. in regula, in iudiciis. de reg. iur. lib. vj. Et Institut. quib. nõ est per fa. test. §. praeterea. Hic autẽ sumitur pro actione, qua contra aliquem in iure experitur. Et est Iudiciũ legitimus actus triũ personarũ, scilicet Iudicis, Actoris & Rei. c. forus. de verb. signi. Et ponitur in titulo, de iudiciis: nõ, de iudicio. Est enim iudiciũ aliud ciuile, aliud criminale: aliud singulare, aliud vniuersale: de quib. per ordinem titulorũ tractabitur. *Ciuile.* Ciuile iudiciũ est, cũm causa instituitur ad cõmodum priuatum, *Criminale.* concluditur parti aliquid esse dandum, vel exhibendũ. Criminale est, cũ agitur de aliqua pœna pro crimine imponenda: vel *Singulare.* concluditur pœnam esse applicandã fisco. Singulare iudiciũ est, quod datur pro reb. particularibus: puta domo, fundo, equo, *Vniuersale.* &c. Vniuersale est, cũm petitur vniuersum ius: vt bonorũ possessio, aut hæreditas.

II. *De inofficioso testamento.*

Querela inofficiosi. Inofficiosum dicitur testamentũ quod factũ est cõtra officiũ pietatis paternæ: quasi non officiosum, id est, inhumanũ. Et datur querela inofficiosi omnibus tam parentib. quàm liberis. Cognati autẽ à latere, & præsertim q sunt vltra fratres, non agunt querela inofficiosi. frater autẽ admittitur turpib. personis institutis: nisi & ipse turpẽ vitã agat. Est ergo inofficiosũ testamẽtũ dicere: hoc est, allegare quare exhæredari vel præteriri nõ debuerint: quod aliquãdo accidit, cũ parentes falsò stimulati, vel nouercalib. delinimentis, instigationibusq; corrupti, liberos suos vel exhæredãt, vel prætereũt.

De

III. *De petitione hæreditatis.*

Dictũ est de inofficioso testamẽto, cuius querela præparatoria est vniuersalis iudicij, id est, petitionis hæreditatis: quę dẽ quãdoq; est directa q̃nque vtilis. primò ponitur de directa: postea de vtili, id est, de fideicom. hæreditatis petit. Et sic directa dicitur mihi dari hęreditatis petitio: q̃a de iure ciuili admitto. Et datur ab intestato, vel ex testamẽto succedẽti per legẽ, vel senatusconsultũ. Itẽ per se, vel per alium, vt ĩ. l. j. ij. & iij. Directa autẽ datur cõtra eum, qui possidet pro hærede, vel pro possessore, qui nullã causam possidẽdi habet, nec contendit se hęredem: vel si contendit se tamẽ per mẽdaciũ. ĩ. eo. l. regulariter. & l. licet. & l. pro hærede. Proposito autẽ petitionis hæreditatis libello, faciẽdæ sũt interrogationes possessori, qualiter possideat: vt ĩ. de interrog. act. l. j. in prin. hoc est an credat se hæredem. Si respondeat, credo. ergo proceditur in petitione hęreditatis: q̃a possidet pro hærede. Si respõdeat, nõ: quæratur titulus: quem si probauerit, non procedetur in petitione hæreditatis. Si non probauerit, præsumitur quòd ꝑ possessore possideat. & sic intelligitur quod dicitur. C. eo. cogi. Pro hærede autem possidet, qui putat se hæredẽ esse: pro possessore verò possidet prædo. *Petitio hæreditatis.* *Pro hærede possidere.*

IIII. *Si pars hæreditatis petatur.*

Præcedens titulus ponit, quid iuris si tota petatur hęreditas. Nunc quid si pars? Vbi attendendum est, an is, qui partẽ petit, omnino certus sit de ea: & tũc attende, an possessor ius habeat: puta, qui cohæres, an non: vel vtrũ non sit certus. de quo tractatur in §. fi. illius. l. j. Et plures hæredes debẽt agere contra plures possessores: nec potest vnus eligere vnũ, alius aliũ. Etsi sint plures ad quos hæreditas pertinet pro diuiso, potest aliter ab altero cõueniri hac actione, vel famil. ercisc. si fatẽtur se hæredes. infrà l. j. §. quinimo. & §. proinde. Et nõ differt hæc actio à præcedenti, specie, sed numero.

V. *De possessoria hæreditatis petitione.*

Post ciuiles actiones hæredib. propositas prætor etiã eos posuit, quos ipse quasi hæredes fecit: hoc est, illos, quib. bonorũ possessio data est: per quam petitionẽ hæreditatis tantundem consequetur bonorum possessor, quantum ex ciuilibus actionibus hæres consequi potest. *Bonorum possessio.*

VI. *De fidei commissaria hæreditatis petitione.*

Ex hoc titulo proponitur actio his, quib. restituta est hæ-

reditas

reditas. Nam quicũque susceperit restitutam hæreditatẽ ex senatusc͠osulto Trebelliano, fideic͠omissaria hæreditatis petitione vti poterit contra possessores: & dãtur ei eædẽ actiones, quæ hæredi, & in hæredem competunt.

LIBER. VI.

Tit. I. *De rei vendicatione.*

Rei vendicatio. DE vniuersali iudicio suprà dictũ est: nunc de singulari. Est autẽ Rei vendicatio actio quæ datur sola ratione dominij, vel quasi: & possessionis, vel quasi. Et oportet vtrũq; interuenire: scilicet, ex parte actoris dominium, vel quasi: & ex parte rei possessio, vel quasi: vt quia dolo desierat possidere, vt est gloss. no. Institu. de act. §. j. in verb. possideat. Et appellatur hæc actio aliàs in rem: & tunc competit, quando rẽ *In rem actio.* tradi, vel dari, est in obligatione, id est, quando rem, non personam dico mihi esse debitam. Et habet ista in rẽ actio locum in omnibus rebus mobilibus, tã animalibus, quàm in his quæ anima carent, & in his quæ solo continentur, id est, immobilia sunt. Et per hanc actionem non solùm singulæ res vendicantur: sed etiam grex, & armẽtum, & equitium. Et competit ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominiũ acquisiuit. Et est duplex Rei vendicatio: vna Directa, de qua in hoc titulo: alia Vtilis, de qua infrà. in titul. si ager vec. & datur ista vtilis ratione quasi dominij: ut emphyteutæ, superficiario, conductori vectigalium: dummodo ad modicũ tempus conduxerit.

Tit. II. *De Publiciana in rem actione.*

Publiciana. Ista actio Publiciana dicta èst à Publitio prætore, qui eã inuenit: vt est tex. Insti. de actio. §. aliæ. Et datur quando quis petit id quod traditum est ex iusta causa à nõ domino: & dũ vsucaptũ non est. Nam si esset vsucaptum, vel præscriptum, non competeret hęc actio: quia Publiciana domino non datur. Completa autẽ vsucapione esset verus dominus de iure ciuili: & ideo sibi daretur rei vẽd. Et vt detur Publiciana quæ-*In Publiciana quæ necessaria.* que sunt necessaria: scilicet traditio, vel quasi: quod dicitur ꝓpter incorporales, quæ tradi non possunt: vt ꝟ. de aeq. rer. do. l. seruus. §. incorporales. Secundò, quod ex titulo apto, id est, iusta causa ad mutationẽ dominij, puta venditione, vel similibus. ꝟ. eo. quicunque. in prin. Tertiò, quòd à nõ domino acceperit: nam aliàs dominiũ esset translatum: vt infrà eo. l. j. §. j. Quartò, quòd bona fide acceperit: vnde credidit se dominũ

factum

factum esse tunc. vt j. de acqui. rer. do. l. eum qui à furioso. §. praetor. Quintò, quòd credit se hodie, cùm eam proponit, dominiũ non esse, aliàs sibi esse contrarius. Sed ex his quinque duo sunt difficilia agenti, scilicet probatio traditionis & tituli. reliqua consistunt in intellectu agentis, cùm sit de sua conscientia quae per testes probari non possunt, sed per iuramentum: vt est gl. in l. Fulcinius. §. quid sit latitare. j. ex quib. cau. in pos. ea. de hoc glo. Instit. de act. §. aliae. in verb. dicit. Io. Andr. in addi. Spe. de proprieta. §. nunc dicendum. versic. j. & tit. de act. §. ij. versi. quid si velis.

III. *Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur.*

Cõiunctio. Vel, in hoc titulo ponitur expositiuè pro id est: nam idem sunt. Et dicitur Ager vectig. lis: nam reditus, siue pẽsio pro eo praestatur: id enim solemus Vectigal appellare. Omnes autẽ agri, aut sunt vectigales, aut nõ vectigales. Vectigales vocãtur, qui in perpetuũ locãtur, id est, hac lege, vt quandiu pro his vectigal pẽdatur, id est, persoluatur: tandiu neq; ipsis qui cõduxerint, neque his qui in locũ eorũ successerint, auferre eos liceat. Nõ vectigales sunt, qui aut à nobis excoluntur, aut ab aliis priuatis: quẽadmodũ agros nostros colendos dare solemus: puta in annũ. Qui ergo in perpetuũ agrum cõduxerit, licet non efficiatur Dominus, competit ei tamen in rem actio vtilis aduersus quẽuis possessorẽ, etiam aduersus verum dominum: ita tamen, si vectigal soluat. Emphyteusis autem Latinè dicitur meliotatio: vt dicit glo. Insti. de loca. §. adeo. de quo dicemus. C. de iure emphyt. *Ager vectigalis.* *Emphyteusis.*

LIBER VII.

Tit. I. *De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur. &c.*

Vsusfructus est ius, id est, seruitus, alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substãtia. Est enim vsusfructus ius in corpore, quo sublato, & ipsum tolli necesse est. Et est duplex vsusfructus, formalis, & causalis. Formalis est, de quo hîc loquimur: qui est seruitus quãdo separatus est à proprietate. Causalis autem est, qui cum sua causa, id est proprietate coniunctus est. Cõstituitur vsusfructus multis modis, vel in testamento, vel inter viuos per pactiones, & stipulationes. Et cõstituitur nõ in tantũ in fundo, vel aedibus, verũ & in seruis, & iumẽtis, caeterisq; rebus. Et est emolumẽtum vsusfructus maximũ, & attẽditur secundũ qualitatẽ rei. Si enim cõstituitur vsusfructus in praedio rustico: quicq d in fundo nascitur, *Vsusfructus.* *Formalis.* *Causalis.* *Vsusfructuarij cõmodum.*

quic

quicqd inde percipi poteſt, vel ipſa natura, vel induſtria hominis, ipſius fructuarij eſt: ſic tñ, vt fruatur arbitratu boni viri. Rectè enim colere cogi poteſt. Aucupari, & venari poterit in prædio: ſi tamẽ fructus prędij ſit in venatione, puta erat viuariũ, vel ſimile: vt j.e.l. vſufructuariũ. §.j. & de vſur. l. venationẽ. Et ſi erat ſylua cædua, ex ea poterit cędere, & vẽdere. Si non erat cædua, grandes arbores cædere nõ poteſt. Cædet tñ pedamenta & ramos ad vineã ſuam, vel ad quãlibet neceſsitatem ſuam: dum tamen fundũ non faciat deteriorem. j.e.l. item ſi fundi: in prin. & §. aucupationem. & §. vlt. & l. ex ſylua.

II. *De vſufructu accreſcendo.*

Accreſcendi ius. Quandoque vſusfructus legatus eſt duobus cõiunctim: & tunc eſt inter vſufructuarios ius accreſcẽdi: vno enim nolẽte, aut repudiãte partẽ ſuam, totum accreſcit ſuo cõfructuario. Si autẽ ſeparatim vnicuiq; parti vſusfructus ſit relictus, ſine dubio ius accreſcendi ceſſat. Itẽ qui vocantur ad vſumfructum [redacted] ex verbis teſtatoris, ius accreſcendi non habẽt. j. l.j. §. fi. Similiter inter legatarium puræ proprietatis, & legatarium vſusfructus non eſt locus iuri accreſcendi. l. ij. j. eod.

III. IIII. *Quibus modis vſusfructus amittatur.*

Quando dies legati vſusfructus cedat. Vſusfructus amittitur quinque modis: Primò, mortè naturali ipſius vſufructuarij. Secũdò, capitis diminutione maxima, vel media. Tertò, ſi vſufructuarius non vtatur per modum, & tempus: id eſt, pro arbitrio boni viri: vel id eſt, per moderatũ tempus, puta per decem annos inter præſentes, & viginti inter abſentes. Quartò, per conſolidationem, vel confuſionem rei: id eſt, ſi vſusfructus formalis redeat ad ſuã cauſam: id eſt, proprietatem: quod tunc fit, quando fructuarius nanciſcitur proprietatem: vt infrà. eod. l. ſi ſeruus. Vel quãdo vſufructuarius cedit vſumfructum proprietario: nam extraneo cedẽdo nihil ageret. Quintò, rei mutatione, vel interitu. Si enim vſusfructus ædium mihi cõſtitutus eſt, & ædes corruant, vel exuſtæ ſint in totum, ſine dubio extinguitur vſuſfructus, intantum vt nec areæ, nec cæmentorum vſusfructus amplius debeatur Inſtit. eod. §. fin.

V. *De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur.*

Omnium rerũ conſtitui poteſt vſusfructus, quæ in patrimonio cuiuſcunque conſtare poſſunt: ideo etiã earum rerũ quæ vſu tollũtur, vel minuũtur, vſusfruct⁹ cõſtitui poteſt: ſicut

cut est vinum,oleum,frumentum vestes,aurũ,argentũ, quibus proxima est pecunia numerata:quæ assidua permutatio ne quasi extingui videtur. Est tamen impropriè in his rebus vsusfructus:quia nón potest esse vsus vini,vel frumenti,salua rerũ substantia. Vtilitatis tamen causa permissum est,vt & in his rebus vsusfructus constituatur.Et ab vsufructuario cautio desideranda est: vt quadocunque ille moritur,aut capite diminutus sit,eiusdẽ qualitatis,id est,bonitatis similes res restituãtur:aut æstimatis rebus illis,certæ pecuniæ nomine iuxta valorem earundem caueatur. Perit ergo talis vsusfructus solùm duobus modis,morte scilicet,& capitis diminutione.

VI. *Si vsusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.*

Si fructuario fundo seruitus aliqua debeatur,vsufructuari⁹ quidẽ seruitutẽ nõ vẽdicabit,sed vsumfructũ: Ac per hoc vicinum,si nõ patiatur eum ire agere,cõpellere potest:qua si nõ patiatur eum vtifrui.Et cõsequẽter omnia adminicula ad vsufructuarium spectãt:sine quib.vtifrui quis nõ potest. Vtifrui ius sibi esse,ille solus potest intẽdere,qui habet vsum fructum:dominus autem fundi nõ potest:quia qui habet proprietatem vtendi fruendi,ius separatũ nõ habet.Sunt autem pro vsufructu proditæ actiones Confessoria & Publiciana: quæ dãtur ei,qui vsufructuarius est.Et datur Confessoria ei cui cõstituitur vsusfructus à domino.Publiciana autem datur ei,cui constituitur à non domino.Et proditæ sunt ad similitudinẽ rei vendicationis: dantur enim ratione dominij vel quasi,& possessionis vel quasi.Ratione dominij competũt directò ei, qui dominus est fundi,cui acquiritur seruitus. Ratione quasi dominij competũt vtiliter ei,qui nõ est dominus, sed habet ius in re:puta creditor,& fructuarius, vel superficiarius,vel similis:vt j.si seruit,vend.l. ij. §. hæc autem. & de remiss.l.j §.itẽ Iul.& de superfi.l.j.§.vlt.Itẽ dantur de ratione possessionis aduersus eum,qui possidet agrum debentem seruitutem:vt j.eod.l. vbi.§.vtrum. vel quasi possidet:vt si dolo desierit possidere,vel si liti se obtulit: vel si sit superficiarius agri debentis seruitutem.j.eod.l.vlt.

Vtifrui. *Cõfessoria.* *Publiciana.*

VII. *De operis seruorum.*

Operæ seruorũ eisdẽ modis, quibus vsumfructũ diximus, cõstituuntur.Libertis autẽ aliter fit impositio operarũ:vt dicem⁹ j.de oper.lib.Si igitur in seruo cõstituitur opera,habet *Operæ seruí.*

c ius

ius in personaille,cui debetur opera.Sicut& ille,cui debetur vsusfructus,vel vsus.Et ideo operæ seruorũ inter personales seruitutes cõputantur.Et consistit opera serui in actu, id est, ministerio,vel diurno officio. Et omnis fructus hominis in operis consistit:sic econtrà,in fructu hominis operæ sunt.Et vt in cęteris rebus fructus,deductis necessariis impensis,intelligitur:ita & in operis seruorum. Cui ergo legatæ sunt operæ serui,ille vsum eiusdem habere intelligitur.

VIII. *De vsu,& habitatione.*

Vsus rerũ. Nõ solùm vsusfructus,vt suprà dictũ est,sed ẽt nudus vsus, id est,sine fructu cõstitui põt:qui & ipse iisdem modis cõstitui solet,quibus & vsusfructus.Cui ergo vsus relictus est, vti põt:frui verò non.Et si cui domus vsus relictus est,põt cũ cõiuge sua,& familia & liberis ibi habitare:põt ẽt hospitem recipere,& inquilinum: dummodo ipse inhabitet. Nã sine eo nec hi quidem habitare possunt,neq; locabit,neq; concedet *Habitatio.* habitationem sine se:nec vendet vsum.Si aũt habitatio legetur,tunc effectu quidem penè idem sunt legatũ vsus & habitationis.Sed in hoc differunt:quia habitatio põt locari : vsus verò non.Item qui habet vsum,plenius ius habet,quàm qui simplicem habitationem: quia cùm vsus est datus, ille præter habitationem ius habet deãbulãdi,& gestãdi,& lignis ad vsum quotidianum,& horto,& pomis,& oleribus,& florib⁹, & aqua vtetur ad vsum suum,non ad abusum. Et est habitatio personalis seruitus,sicut vsusfructus:& eodem modo cõstituitur,sed in domo tantum.Et relicta habitatione,videtur esse relicta in vitam hominis,nisi breuius statuatur tempus. Non autem extinguitur non vtendo , vel capitis diminutione:vt Insti.eod.§.sed si cui.& C.eod.l.cùm antiquitas.

IX. *Vsufructuarius quemadmodum caueat.*

Cautio vsufructuarij. Si alicui vsusfructus legatus est,æquissimũ est,vt de vtroq; caueat:scilicet,se vsurũ boni viri arbitratu.Et cũ vsusfructus ad eũ pertinere desinet:se restituturum qđ inde extabit.Et interponitur hæc cautio,siue res sit mobilis,siue immobilis.Et cõtinet ista stipulatio, qua cauet se perceptũ iri vsumfructũ boni viri arbitratu:hoc est,nõ deteriorem causam se vsusfructus facturũ: cæteráque quæ in re sua faceret diligens paterfamilias.Et ista cautio habet duas causas : Vna,si aliter quis vtatur,quã vir bonus arbitrabitur,&c.Alia,de vsufructu restituendo:quarum prior statim cõmittetur, postquam aliter fuerit

fuerit vsus & sæpius committitur. Sequens committitur finito vsufructu. Et interponitur hæc cautio, etiam si vsus sine fructu legatus est: vel si habitatio vel operæ hominis, vel cuiuscunque alterius animalis relictæ fuerint.

LIBER VIII.

Tit. I. *De seruitutibus.*

OMnes seruitutes aut sunt personales, aut sunt rerũ, quæ Reales dicuntur. Personales dicũtur, vsusfructus, vsus, habitatio, operæ, siue ministeriũ seruorũ. Et dicuntur personales: quia personis debentur, & semper cũ personis finiuntur. Reales aũt seruitutes, siue rerũ, quæ melius dicũtur. Prędiales, eò ꝙ rei appellatio nimis est larga, cõplectens ẽt immobilia, & incorporalia. j. si cert. pet. l. j. prædij verò nomine immobilia tantum complectitur. Et tales sunt duæ: Vrbanorũm prædiorum, & Rusticorum. Et iterum seruitutes prędiorum aliæ in solo consistunt, id est, in proprietate fundi: aliæ in superficie, id est, in materia super ædificata. *Seruitutes personales.* *Reales.* *Prædiales.*

II. *De seruitutibus prædiorum vrbanorum.*

Vrbanorũ prædiorũ iura sunt altius tollendi, & officiendi luminibus vicini, aut nõ extollendi. Item stillicidiũ auertẽdi in tectũ vel in areã vicini: aut nõ auertendi. Item immittendi tignũ in parietẽ vicini, aut proiiciẽdi aliquid, aut protegẽdi: cæteráq; istis similia. Et dicũtur prædia vrbana, oĩa ædificia vbicunque posita, ẽt si in villa sint. Et dicuntur vrbanæ seruitutes, quia prædiis vrbanis debẽtur. Nã ad hoc, ꝙ sit seruitus vrbana, necessariũ est, ꝙ sit prædium vrbanum, cui debetur seruitus: & quod ei debeatur vt vrbano. Si enim iter, vel via, quæ rusticæ sunt seruitutes, debeatur domui: tamen quia deberi possunt non intuitu ędificij, sed soli: nihilominus dicentur rusticæ seruitutes. arg. j. tit. proxi. l. certo generi. *Iura vrba. præd.* *Seruitutes.*

III. *De seruitutibus rusticorum prædiorum.*

Rusticorũ prædiorũ seruitutes sunt, quæ prædiis rusticis debẽtur. Et sunt hæ: iter, act⁹, via, aquędut⁹. Iter est ius eũdi ambulãdi hominis: nõ etiã agendi iumẽtũ, vel vehiculũ. Siue ergo homo eat solus, siue vehatur sella, vel lectica, vel equo, vel quouis animali, iter dicitur. Seorsum verò à se nõ põt agere iumentum, vel vehiculum ducere, qui iter tantum habet. Inst. eo. in prin. Actus, est ius agẽdi vel iumẽtũ, vel vehiculũ, ita qui iter habet, actũ nõ habet: qui actũ habet, iter habet, id est, cõmoditatẽ itineris, eóque põt vti etiã sine iumentis: nõ *Iter.* *Actus.* *Via.*

tamē habet duas seruitutes: vt j. de annu. le. l. j. Via est ius eūdi, agendi & ambulandi. Nam & iter, & actum in se via continet: vt Insti. co. §. iij. Sed hoc amplius habet quàm actus, quia viæ latitudo in porrectū octo pedes habet: in anfractu, id est, vbi flexum est, sedecim. Latitudo autē act⁹, & itineris ea est, quæ demōstrata est: quod si nihil dictum est, hoc arbitrio statuendū est. Itē ille qui viā habet, ius trahendi vel lapidem, vel trabē, vel ferendi rectā hastā habet: quæ nō permittuntur ei, qui habet actū: spectatur enim, ꝙ fructus eo modo possunt lædi.

Aquæductus. Aquæductus est ius aquæ ducēdæ per fundū alienū siue fistula vtatur aqua, siue quolibet alio fictili instrumēto: nō lapide strato. Inter seruitutes rusticorū prædiorū cōputatur ēt

Aqua haustus. Aquæ haustus, id est, ius hauriendi aquā de puteo, vel fonte vicini.

Appulsus pec. Itē pecoris ad aquā appulsus, id est, ius appellendi pecora agri mei per prædiū vicinū ad fontē vel puteū.

Pascendi. Ius pascendi pecora sibi causa.

Calcis coq. Calcis coquēdæ, & arenæ fodiendę, vt ex his fiant vasa, vel instrumenta, vel granaria, vel ædificia in meo prædio vicino: quibus fructus prędij mei reponātur, vel exportentur, vel quid simile fiat, quod ad culturā vel fructum agri mei percipiendum necessarium est. Et est hoc generale in omni prædiali seruitute, quòd hactenus teneat earum constitutio, quatenus expediat prædiis: id est, ad fructus eorum percipiendos: & ideo etiam dicuntur Prædiales.

IIII. *Communia prædiorum tam vrbanorum, quàm rusticorum.*

Quæ sint specialia vrbanis & rusticis prædiis, & qd ꝓprij iuris singula habeāt, in pręcedētibus titulis tractatur. Sed qa in quibusdā vrbana & rustica prædia cōueniunt, & quādam cōmunionē inter se habēt: ideo tractatur in hoc tit. quæ sint cōmunia vtrisque seruitutibus. Illud tamen sciendū, ꝙ seruitutes prædiorū omniū ab eo denominatæ sunt, quoniā sine prædiis constitui nō possunt. Nemo enim potest seruitutem acquirere vel vrbani, vel rustici prædij, nisi qui prædium habet. Nec quisquam debere, nisi qui & ipse habet prædium.

V. *Si seruitus vendicetur, vel ad alium pertinere negetur.*

Oēs actiones cōpetētes pro seruitutib⁹ rusticis vel vrbanis eorū sunt, quorū sunt prędia, & iō quia parum esset seruitutē habere, nisi ei⁹ nomine posset institui actio: ideo de actionib. nomine seruitutū, vel occasione earūdē cōpetētibus tractat hic titul⁹. Dātur aūt pro seruitutib⁹ duæ actiōes, tā

Confessoria. Cōfessoria ei, qui seruitutē sibi cōpetere cōtendit: quàm

Negatoria. Negatoria, quæ

quç domino, qui negat datur: de quib' diximus s̃. si vsuf. pet.

VI. *Quemadmodum seruitus amittatur.*

Quibus modis, & qualiter seruit' nobis acquiratur, in prę
cedētibus expositū est. Sed quia nihil adeo stabile aut firmū
in humanis rebus est, quod nō patiatur aliquam immutatio
nē: iō ēt quemadmodum seruitutes amittantur, aut perdā- *Quot modis*
tur, futurum erit. Et primò per cōfusionē: vt ecce si prædium *seruitus a-*
tuum seruiat mihi: & eius dñium sim nactus in solidū, vel tu *mittitur.*
in solidum nactus es dñium mei, extinguitur seruitus. Secus
si cōmunicarē tibi meum pro parte. Iura aūt prædiorū mor-
te, & capitis diminutione nō pereunt. Oēs aūt seruitutes per
nō vsum scilicet x. annorum inter præsentes, & viginti inter
absentes amittuntur: excepto itinere, sepulcro debito, & via
publica: quæ similiter nō perit nō vtēdo. Amittuntur seruitu
tes remissione: vt si debes seruitutē altius nō tollendi: & per-
miserit tibi altius ædificare: vel si debeas seruitutem stillici-
dij immittēdi in areā tuā, & permiserit tibi ī ea ædificare. Vel
si debes mihi seruitutem per fundum tuum, & permisero ti-
bi in loco seruienti ædificare, vel aliquid facere. Et intellige
hoc de remissione, nō de precaria cōcessione: nā illa nō amit
tit, sed retineri facit seruitutem. s̃. communia præd. l. si preca-
ria. & j. eod. l. si stillicidij. Et potest seruitus retineri non so-
lum per nosmetipsos: sed & per socium, & fructuarium, &
bo. fi. pos. satis enim est fundi nomine itum esse.

LIBER IX.

Tit. I. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Lex XII. tab. voluit, vt si quadrupes diceretur fecisse paupe
riē, id est, dānum, & verum esset: q aut id quod nocuit, id
est, ipsum animal quod noxiā cōmisit, aut æstimatio noxiæ,
id est, dāni offerretur. Pauperies autē est dānum sine iniuria *Pauperies.*
facientis datū: nec enim dici pōt animal iniuriā fecisse, q sen-
su caret. Et tunc habet locū hæc actio, qñ quadrupes cōmota
feritate, id est, præter naturā sui gñris nocuit: puta si æquus
calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solit' pe-
tierit, aut mula pp̄ter nimiā ferocitatē. Si autē pp̄ter loci ini-
quitatē, id est, asperitatē, aut pp̄ter culpā mulionis, aut si pl'
iusto onerata quadrupes in aliquem onus eiecerit, cessabit
hæc actio. Itē si canis cū duceretur ab aliquo asperitate sua
euaserit, cessabit hæc actio, & tenebitur qui canē ducebat dā
ni iniuria. Et sicut ista actio directè datur, qñ quadrupes no-

 cuit:

cuit: ita vtilis cōpetit, quādo aliud animal pauperiem fecit.

II. *Ad legem Aquiliam.*

Aquilia lex. Lex Aquilia plebiscitū est: nam Aquilius Tribunus plebis eam à plebe interrogauit: proponuntur aūt propter dānum *Dānum.* actio legis Aquiliæ, vel dāni dati. Et dicitur dānum à demo, vel à diminutione patrimonij. vt ȷ. de dam. infect. l. iiij. Nam quodcunque dixeris, nō errabis. Et locū habet cùm dānum culpa est datum. Si ergo dānum nullo modo sit datū, vt quia res inde non est facta deterior, vel etiā facta est inde melior cessat Aquilia: vt, ecce oliuā meam maturam decerpsisti, vel segetem desecuisti maturam, vel vuas maturas, nō proiicien do eas in terram, cessat Aquilia. Et erāt olim tria capitula, siue capita huius legis, hodie sunt duo tantū: scilicet primum & tertium: secundum autem in desuetudinem abiit, tertio in *Pœna Aquilia.* eius loco posito. Lege Aquilia cap. primo cauetur, vt qui seruum, seruámve alienum, quadrupedem, vel pecudē alienam iniuria occiderit, quanti id eo anno plurimi fuerit, tantum eius dari domino debet. Et contra inficiantem, id est, negantem datur hæc actio in duplum. Et pecudis appellatione veniūt hîc omnia pecora, quę gregatim pascūtur: veluti oues, capri, boues, equi, muli, asini, & sues. Canes autē, vrsi, & leones, & pantheræ mágis in numero bestiarum sunt quàm pecudum. Tertio capite legis Aquiliæ tenetur, qui præter hominem & pecudem occisum damnum dederit: puta si quis vsserit, fregerit, ruperit iniuria (id est, culpa) quanti ea res erat in diebus triginta proximis, tāti domino cōdemnabitur.

III. *De his qui deiecerunt, vel effuderunt.*

Titulus iste exponitur, i. de his ex quorum domo est aliquid deiectū, vel effusum: vel q deiecerint, vel effuderint, qua vulgò iter fit, vel in quo cōsistitur: quarū ex ea re dānū datū, factúmve erit, in eū qui ibi habitauerit actio dat̃. Et est publice vtile, imò sūma vtilitas huius edicti: vt sine metu & periculo per itinera cōmeari liceat. Si quid etiā suspēsum decidat, similiter deiectū dicit̃, q̃uis nemo effuderit, vel eiecerit.

IIII. *De noxalibus actionibus.*

Noxalis actio. Noxales actiones appellātur, q̃ nō ex cōtractu, sed ex noxā, id est, culpa, atque maleficio, per seruos nostros dato, con tra nos, dominos instituūtur, quarū actionē vis, atq; potestas hæc est, vt aut per æstimationē dāni per seruum datū dominus soluat: aut si eo grauatus fuerit, liceat sibi deditione, i.

tradi

traditione istius corporis, quod deliquerat, euitare litis æsti mationem. De materia huius tit. diximus s. Si ex no. caus.

LIBER X.

Tit. I. *Finium regundorum.*

ACtio Finium regundorum, nascitur quando fines cœpe runt turbari: & proponitur ad distinctioné finiũ ꝓpriorum cuiusque faciendam. Et habet locum in rusticis prædiis tantum. In vrbanis autem prædiis locum habere nõ potest: quia vrbana prædia sibi nõ sunt cõfinia: sed magis dicuntur Vicina. j. eo. l. iiij. §. Hoc iudicium. Confinia enim ea dicuntur, quæ adeò sibi proxima sunt, vt nullus medius paries interponatur. Sed vrbana parietibus distingui consueuerunt. Et ideo vbi non possunt dirimi fines occasione cõtrouersiæ finitimorum, permittitur iudicium finium regundorum, id est, dirimendorum, vel separandorũ: quo casu opus est, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandũ sit, & is cui adiudicatur, pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia cõdemnandus est. In iudicio fin. reg. Communi diuidundo, Famil. erc. singulæ personæ duplex ius habent, Actoris & Rei. *Vicinæ.* *Confinia.*

II. *Familiæ erciscundæ.*

Quia sæpe nihil prodest petere, nisi & liceret diuidére. Nã segnius expediunt commissa negotia plures, vt dicit gl. in l. Si plures. j. de Adm. tut. Item naturale vitiũ est, negligi quod cõmune: vt sibi nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique suã quoque partẽ corrũpi patitur, dum inuidet alienæ. C. Quando & quibus quarta pars. l. ij. Ideo ponuntur hîc diuisoria iudicia. Et exponitur Familia hoc titulo, id est, hæreditas. sicut etiam in l. fi. C. de ver. sig. Erciscundæ autem, id est, coërcẽdæ, vel diuidendæ. Ercttũ enim antiqui dicebãt, teste Festo: tamen coërceo, & Erciscere verbũ, i. frequenter coërcere. Et vtit antiquo modo Comicorũ loquẽdi, dicẽtes: Erciscũdæ, ꝓ erciscendæ: & Regundorũ, pro Regẽdorũ. Diuidũdo, ꝓ diuidẽdo, ꝓpter affinitatẽ istarũ vocaliũ inter se, vt dicit Priscian. lib. 1. artis Grãmaticæ. Sic & Plautus in Amphi. Vt vos in vostris voltis mercimoniis emẽdis vendũdisq, &c. Et ꝓficiscitur hæc actio ex l. xii. tab. Nam cohæredibus volẽtibus à cõione discedere, necessariũ videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur: quo casu Iudex cognoscat ante omnia, an actor sit cohæres. Nisi enim cohæres sit, neque adiudicari ei quic- *Familia.* *Erciscere.*

q̃ oportet,neque aduersarius ei cōdēnādus est. Per familiæ
ercifcūdæ actioné diuiditur hæreditas,siue ex testō, siue ab
intestato , siue ex lege XII. tab.siue quacunq; lege deferatur
hæreditas,vel ex Senatus.vel ex cōstitutione.Et gñaliter co-
rū dūtaxat diuidi hæreditas potest,quorū pōt esse hęreditas.

III. *Communi diuidundo.*

Communis res. Cōi diuidundo iudicio communium rerum diuisionem
petimus:vbi ergo res cōis nō est,cessat cōi diuidundo actio.
Et nō refert,an res inter aliquos cōmunis sit cum societate,
vel sine societate:sęp enim datur hoc iudiciū. Cū societate,
dicitur res cōis,veluti inter eos, qui pariter eādē rē emerūt,
animo ineūdæ societatis : sine societate dicitur res cōmunis
Quæ veniunt in actione communi diui. inter eos,quibus eadē res testamēto legata est.Per hoc iudi-
ciū corporaliū rerū fit diuisio,quarū rerū dominiū habemus
nō etiā hæreditatis.Nec in ista actione venit vniuersitas,sed
res singulares tantū veniūt:vt j.co.l.per hoc iudiciū.Item in
hac actione nihil venit vltra diuisionē rerū ipsarū,quæ cōes
sunt:& si qd in his dāni datum aut factum sit.Itē veniūt sum
ptus facti in re cōi nomine meo,vel nomine socij.Itē veniūt
percepta ex re communi,vel propter rem communē.Item ve
nit in hāc actionē,ne muno socio aliquid fiat in re commu-
ni.Est autem hæc actio ex quasi contractu:vt Inst.de ob.quę
ex quasi contract.§. Si inter.Mista est in rem & in personam:
ciuilis est,quæ hæredibus datur,& in hæredes.

IIII. *Ad exhibendum.*

Hæc actio necessaria est, & effectus eius in vsu quotidia-
no,& maximè ꝓpter rei vēdicationē introducta:est.n.præpa
Exhibere. ratoria rei vēdicatio.Exhibere autē est facere in publico (id
est,apud Iudicē)potestatē videndi & apprehēdēdi ipsam rē:
vt ei qui agit experiundi sit copia. j.eo. l.ij.in hac actione a-
ctor oīa noscere debet, & dicere argumēta rei, de qua agit,
quę necessariò faciūt instructionē:vt si pro seruo agatur, de-
bet dici rufus sit,an alb⁹,vel niger:paruus vel magn⁹:&quali
tatē mēbrorū.Sic & in aliis reb.sunt signa dicēda. Itē si erat
instrumentū, debet fieri facultas legēdi:itē & describēdi. Et
ꝓpriè dicit Exhibere,id est,extra secretum habere: vt j.de
tab.exhi.l.3.§.Quid sit.& de hom.lib.exhi.l.3. §.Ait prætor.&
de verb.sig.l.vlti.Et cōpetit hæc actio cōtra quēuis possesso-
rē.Fit autē cōdēnatio in hac actione in quātum fieret, si rei
vēdicatio ageretur.Est autē hęc actio arbitraria Inst.de act.
§.Præ-

§.Prętereа.& ideo ferri poſsũt in ea duę ſentétię. Stricti iuris eſt, vt cęterę arbitrarię. pſonalis eſt, vt dicit j.e.l.ij.§.Eſt autẽ.

LIBER XI.

Tit.I. *De interrogatorijs actionibus.*

QVædam interrogationes olim fiebant propoſitis actionibus. Interrogabatur eñ hęres in iure (id eſt, apud Iudice) qua ex parte hæres ſit, quoties aduerſus eũ actio inſtituitur, & actor dubitat. Et erat interrogatio tunc neceſſaria. cùm in perſonã, id eſt perſonalis actio agebatur. Et cõpellebatur aduerſarius reſpõdere ad interrogationes, etiã ante litem cõteſtatã. Hodie autem talibus interrogatoriis non vtimur: quia nemo cogitur ante iudiciũ de ſuo iure aliquid reſpõdere. Ideóq;, min⁹ frequentãtur, & in deſuetudinem abierunt. Itaque tãtũmodo ad probationes litigatorib⁹ ſufficiũt ea quę ab aduerſa parte ſpõte cõfeſſa fuerint apud iudicem.

II. *De quibus rebus ad eundem Iudicem eatur.*

Si inter plures Familiæ erciſcundæ, id eſt, hæreditatis diuidendæ actio agatur, & inter eoſdem Cõi diuidundo iudicio altero intentato, aut Finium regundorum, eundem iudicem adire debẽt, quo facilius coire cohæredes vel ſocij poſſint: & in eundem locum omniũ præſentia fieri debet. Et hoc contingit tribus rationibus. Primò, ratione coniunctionis cauſæ: quia ſunt conſortes, & cõiuncti. Secundò, ratione reconuentionis: nã cùm quilibet eſt, actor & reus: ergo quilibet agit & reconuenitur: apud eũdẽ ergo iudicem hoc fiat. Tertiò, ratione abſurditatis euitãdæ: poſſet enim eſſe, quòd vnus aliter adiudicaret quã alius, vel aliter fines deſignaret.

III. *De seruo corrupto.*

Qui ſeruũ aut ſeruã alienũ vel alienã corrupiſſe, vel ei qd pſuaſiſſe, quo deteriorẽ eũ faceret, cõuincitur, quanti ea res erit in duplum actio datur. Et datur directa actio dño cuius ſeruus corrupt⁹ eſt. Vtilis aũt datur eis, qui habẽt ius in ſeruo: vt vſurariis, vſufructuariis, creditorib⁹, & bonę fidei emptoribus. Corrũpitur aũt ſeruus ſiue de bono fiat malus, ſiue *Corrũpere*
de malo deterior: & fit hoc per ſuaſionẽ. Eſt aũt perſuadere *ſeruum.*
pluſquã cõpelli, & ſibi parere: vt j.e.l.j.§.perſuadere. Aeſtima *Perſuade-*
tur aũt in hac actiõe quãti deterioratus eſt ſeru⁹ in corpore, *re.*
vel in animo, ex perſuaſiõe mala. Itẽ æſtimãtur res quas ſubtraxit incõtinenti poſt corruptionẽ & poſtea quã fugit à domino. Si autẽ ex interuallo poſt fugã det dãnũ, vel ſurripiat,

non ęstimatur in hac actione contra corruptorē. Restituitur autē in duplum damnū datū, nec distinguitur viuat, vel mortuus sit seruus, vel manumissus: vt ꝭ.eo.l.Si quis. §. vlt.&l.in

Actio vtilis. hoc.&l.Neratius Ad similitudinem huius actionis datur patri vtilis actio, filio vel filia corrupta, in eā summā, quā ipse æstimauerit suo iureiurādo: vt tñ Iudex refrenare posit talē æstimationē: sicut facit in actione iniuriarū Insti. de iureiur.§. pœna de hoc Instit. de act.§.omnes aūt actiones, in gl.

IIII. *De seruis fugitiuis.*

Quia ex corruptione seruorū sæpe cōtingit eos fugere, & derelinquere dñm suū: ideo tractatur hîc materia fugitiui

Fugitiuus. serui. Est autem fugitiuus qui ea mente recedit à dño, ne postea reuertatur ad eū, licet mutato cōsilio redeat: quia nemo tali peccato pœnitēs definit esse nocēs. Erro autem dici

Erro. tur, qui animo redeundi qñque discedit: vt ꝭ.de ædil.ædict.l. quis sit fugitiuus.§ erronē. Ille ergo qui seruū fugitiuum ce

Celare. lat, id est, occultat, fur est. Est aūt Celare quādo q̄s vult ignorare ad quē ea res ptinet, alicuius emolumēti causa: quo casu etiā lege Fauia de plagiariis criminaliter tenet: vt dicem⁹ ꝭ.ad l.Fa.de plag. Prouidetur aūt domino volenti requirere seruum: quia pōt adire pręsidē: vt vel per se, vel per magistratus, vel per milites stationarios, vel apparitores dominū adiuuent in requirendis fugitiuis: & si nō feecerint, mulctantur in centum solidis. Et eadē mulcta imponitur in eum q̄ quæri apud se prohibuit. Debet enim quilibet etiā senator pati in domo sua scrutari cubicula, & vestigia occultātis. Itē dat potestas cuilibet cōprehēdenti fugitiuū seruū, vt ipsum diligenter custodiat, antequā in publicum exhibeat, id est, magistratui tradat: imò vincire pmittitur. vt ꝭ.l.j.& ij.& l.diuus.

V. *De alea lusu, & aleatoribus.*

Lusus. Lusus aleæ est omnis qui virib⁹ fortunæ nititur: & est oīs ꝓhibitus, ne fiat in pecunia: præterquā si quis certet hasta, vel pilo iaciēdo, vel currēdo, saliendo, luctādo, pugnando: fit enim causa virtutis, id est fortitudinis corporis: vt in auth. vt om.ob.iu.in prin. Itē pro eo quod ponitur in cōuiuio vescēdi causa, pmittitur ludere familiā, vt sic possint aliquid ludere inter se causa cōmestionis faciēdæ. Aliàs si ludat in ludo

Aleator. ꝓhibito, nō tenet spōsio: imò quādoq, datur repetitio. Aleator aūt est, qui lusum aleæ consueuit apud se causa sui emolumēti exercere: sicut & in cauponib⁹ dicitur s̄. nautę, caup. stab.

ſtab.l.j.§.caupones.Hic autẽ odioſus eſt iuri, vt neq̃ iniuriarum,neq; lege Aquilia agere poſſit, ſi ludi occaſione vbicunque,vel quandocunque fiat ei damnũ vel iniuria:vt quia dicatur falſos talos dediſſe,vel corruptum vinum vẽdidiſſe. Sed etſi fiat ei furtũ domi eo tẽpore, quo alea apud eum ludebatur,non datur ei actio furti,à quocunque fiat furtum. Domus autem pro habitatione & domicilio hîc ponitur. Et Luſor,qui cõpulit colluſorem ludere,mulctatur, aut in latumias ducitur,id eſt,in carcerem:quia ibi latent incarcerati. vt j.eo.l.j.§.vlt.ſolent enim quidam cogere ad ludum,vel ab initio,vel dum victi retinent amiſſa.j.eo.tit.l.ij. *Domus.* *Luſor.* *Latumia.*

VI. *Si menſor falſum modum dixerit.*

Quia in actione Finium regun.neceſſarium eſt mẽſorem adhiberi,qui fines contendentiũ metiatur:ideo ponitur hîc, quid iuris ſit,ſi mẽſor dixerit falſum modum. Datur autem aduerſus mẽſorem agrorum actio in factũ:ab eo enim nos falli non oportet:Nã intereſt noſtri,ne in modi, id eſt, menſuræ renuntiatione fallamur,ſi fortè de finibus cõtentio ſit, vel emptor ſcire velit vẽditor cuiuſmodi,id eſt,quãtæ menſuræ ager venditus ſit.Et quia talis menſor operã ſuam beneficij loco præbet,datur ei non merces,ſicut in locato: ſed quoddam ad remunerandum, quod Honorariũ appellatur. Et punitur dolus malus duntaxat in menſore,Nã ſi imperitè verſatus eſt,ſibi imputare debet:qui eum adhibuit.Similiter ſi negligenter egerit æquè menſor ſecurus erit: dummodo non ſit lata culpa, iſta enim dolo comparatur. *Menſor agrorum.* *Honorarium.*

VII. *De religioſis & ſumptibus funerũ & vt funus ducere liceat.*

Religioſus locus eſt,in quo aliquis eſt ſepultus, etiã ſi ſeruus ſit.l.ij.j.reſpon.j.eo.de quo s.de rerũ diui. Funeris verò ſumptus dicitur,qui ideo fit,vt funus ducatur,vel ſepeliatur: puta ſi qđ eſt impẽſum in elatione mortui, vel ad corpus cuſtodiendũ,vel cõmendandũ,vel in locũ,vel in marmor emẽdum vbi ſepeliatur defunctus:qui locus etiã dicitur Sarcophagus,à ſarcos,quod eſt caro,& phagin,quod eſt comedere:vel in veſtẽ collocandã cũ defuncto,quã cũ eo voluit ſepeliri:& quicq̃d corporis cauſa antequã ſepeliatur conſumptũ eſt,funeris impẽſa,& poteſt repeti.Continetur etiã hoc edicto,q̃ nec homo mortuus,nec oſſa hominis mortui in locum purum alterius, aut in illud ſepulcrum, in quo ius non eſt,inferantur.Qui enim hoc fecerit,tenetur ad pretiũ loci, *Religioſus.* *Sarcophagus.*

aut

aut vt corpus tollat. Si verò in sepulcrũ alienũ inferat, tenetur de sepulcro violato pœna cẽtum aureorũ. Et dicitur Purus locus, qui neq; sacer, neque sacratus est, neq; religiosus, sed omnibus his rationibus caret. Sepulcrum est, vbi corpus mortui ossáve hominis condita sunt. Et non totus locus qui sepulturæ destinatus est, fit religiosus: sed solũ quatenus corpus humatum est. Monumentum autem generaliter: res est memoriç causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquiæ inferãtur, fiet sepulcrũ. Si verò nihil eorum inferatur, erit monumentum, quod Græci Cenotaphiũ appellãt: quod secundum variam orthographiam vel nouum, vel cõmune, vel vacuum significat sepulcrum. Munimẽtum autem est id, quod causa muniẽdi eius loci factum sit, in quo corpus impositum est: sicut sunt clatri, vel inserta ferramenta: & illud non spectat ad sumptus funeris.

Purus locus. *Sepulcrũ.* *Monumẽtum.* *Cenotaphium.* *Munimentum.*

VIII. *De mortuo inferendo, & sepulcro ædificando.*

Inferre. Qui inferendi mortuũ ius habet, nõ prohibeatur inferre, id est, sepelire. Videtur autem prohiberi, siue in locum suum prohibeatur inferre, siue in itinere impediatur. Et propositũ est hoc interdictum propterea, quia religionis interest, monumẽta extrui, & exornari. Prohibetur autẽ ædificare sepulcrum is, qui prohibetur talem materiam cõuehere, quç ædificationi necessaria sit: vel si machinam quis alligare prohibeatur. Prohibetur etiam hoc interdicto, ne mulier prægnans mortua sepeliatur antequàm partus ei excidatur.

Ædificare sepulcrũ.

DIGES. PARS TERTIA.

LIBER XII.

Tit. I. *De rebus creditis: &, si certum petatur. & de condictione.*

Res creditæ. Res creditæ dicuntur, quæ ex quocunq; cõtractu, quo fidem alienam sequitur, nobis debẽtur. Est enim Credẽdi vocabulũ generale: & dicimur credere, cuicũque rei assentiamus, si ex eo cõtractu aliquid recepturi sumus. Appellatione autẽ Rei venit pecunia, & omnis species etiã facta, id est, ea quæ in facto cõsistunt. Certu autem hoc titulo mutuum est, quod peti dicitur, id est, repeti, cùm à debitore mutuũ repetimus: pro quo datur nobis cõdictio, id est, repetitio: Cõdicere enim apud antiquos repetere dicebatur. Mutui autẽ datio cõsistit in his rebus, quæ pondere, numero, vel mẽsura consistũt: vt est vinum, frumentum, aurum, argentum, & pecunia. Hæ enim res in genere suo functionem recipiunt, id est

Credere. *Condicere.* *Mutui datio.*

est compositionem, vel comparationē. In aliis autem rebus non potest consistere mutuū, quia aliud pro alio inuito creditore solui non potest. Appellata autem est mutui datio ab eo, quod de meo fit tuum: & ideo si non fit tuum, non nascitur obligatio. Creditū ergo à mutuo tantū differt, quātū genus à specie. Nam creditū consistit etiam extra eas res, quæ pondere, numero, & mēsura continentur: sicuti si eandē rem recepturi simus, creditū est. In mutuo autē non eādem speciē, quam dedimus, sed idē genus repetimus, quod ideo Certum appellatur, & pro eo datur cōdictio certi generalissima, quæ cōperit ex omni causa, id est, ex omni obligatione, siue sit nata ex cōtractu certo, siue ex incerto: dum tñ pura sit obligatio: nam ante diem vel conditionem agere non potest creditor. l. certi. ꝗ. eo. Est & Certi condictio specialis, quæ competit in solo mutuo: & hæc à quibusdam dicitur, Si certū petatur: vt sit proprium nomē eius actionis. Alij autem appellant eam Certi condictionem specialem pro mutuo: de quo per glo. Insti. quib. mo. re contra. obl. §. j. in ver. condictio. — *Mutuum.* — *Certum.* — *Certi condictio.*

11. *De iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.*

Iusiurandum secundum Pla. est affirmatio vel negatio adhibita religione. Et competenter potuisset appellari. Factum iuratum, vel Ius iuratū. Et continet iurisiurandi religio maximum remedium expediendarum litium: quo vel ex pactione litigatorum, vel ex autoritate iudicis deciduntur controuersiæ. Et habet speciem quandam transactionis, ac maiorem autoritatem quàm res iudicata. Reperitur autē multiplex iuramentum in corpore iuris: quoddam enim Voluntarium, quod pars parti extra iudicium præbet: ideo sic dictum, quia ex voluntate defertur, & voluntate suscipitur. & relatum vel delatum voluntariè suscipitur, vel recusatur. ꝗ. e. l. iusiurādum quod. Quoddā Necessariū, quod ipse iudex defert, & etiam constringit ad iurandum. Nec enim potest hoc sacramentū referri, nec recusari, nisi prætendatur iusta causa recusationis. C. eo. l. generaliter. §. sui autem. Quoddā Iudiciale, quod defertur à parte parti in iudicio iudice approbante & confortante: dictum à iudicio. Istud non est necessarium subire, imo potest recusari. C. eo. l. delato. Et ista iuramenta dicuntur de veritate, de quibus loquitur hic tit. Est etiam iuramentum in litem, quod procedit in infinitum: & est de affectione, de quo infrà titul. proxi. Est & iuramentum — *Iusiurandum.* — *Iuramētū multiplex.*

Calum

Calumniæ,& hoc de credulitate: de quo dicitur.C.de iureiur.cal.cau.fa.Item iuramentum tutoris,vtrum sit creditor vel debitor pupilli:& hoc similiter dicitur de credulitate:de quo in auth.vt hi qui obl.se per.ha.res mi.§.j.col.vj.Itē Testis,& hoc de veritate:vt C.de testi.l.iusiurandum.Item Purgationis.C.de his qui ad eccl.confu.l.quanti. Item ratione ætatis:vt in constitutione de pace tenē.l.hac edictali.§.sacramento.Itē Iudicis & Aduocati:vt C.de iudi.l.rē non nouan.

Effectus iuramenti. Est ergo Effectus iuramenti,vt dato iureiurando nihil aliud quæratur,quàm an iuratū sit: remissa quæstione an debeatur,quasi satis probatum sit iureiurādo.Est & manifestę turpitudinis,& confessionis,nolle iurare,nec iusiurādū referre.

III. *De in litem iurando.*

Præcedens iuramentum est de iure:hîc sequitur vnū iuramentum,quod est ex volūtate,siue affectione,& appellatur hoc iuramentū in litem,quia æstimatio litis iuxta affectionem iurantis taxatur.Et datur illud iuramentum in actionibus in rem,id est,realibus,quorum sunt decem:vt Institu.de actio.§.præterea.Et in actione ad exhibendum,& in bonæ fidei iudiciis iuratur in litem.Sed iudex potest pręfinire certam summam,vsque ad quam iuretur.Item & si iuratum fuerit,licebit iudicem absoluere vel minoris condemnare. Nec potest alius iurare in litem,quàm dominus litis.

IIII. *De condictione causa data,causa non secuta.*

Condictio. Condictio hîc,& in omnibus titu.seq.exponitur,id est,repetitio,Si quis ergo ob rem non inhonestam dederit pecuniam,puta vt si filius emancipetur,vt seruus manumittatur, vel à lite discedatur:causa secuta,propter quam dedit, repetitio cessat.Si autem causa secuta non fuerit, potest condicere,id est,repetere,quicquid taliter datum est.

V. *De condictione ob turpem causam.*

Condicere ob turpem causam. Prior tit.de condictione ob causam,futurā causam tantū respicit,honestam tñ:hîc verò tit.etiā præteritā & futuram, & non honestā respicit, sed turpē.Omne igitur quod datur, aut ob rē datur futurā,aut ob causam datur præteritā. Si ob rem,aut turpē,aut honestā.Ob turpē,aut quia dantis sit turpitudo,non accipiētis:aut accipiētis duntaxat, nō etiā dantis:aut vtriusque.Ob rem igitur honestam datum, ita reperi potest,si res propter quam datū est,secuta non est. Quod si turpis causa accipientis fuerit tantum,etiam si res secuta sit,

repeti

repeti poteſt: vt puta ſi dedi tibi decem, ne ſacrilegium faceres, ne furtum, ne hominem occîdas: qua ſpecie condici poteſt, id eſt, repeti. Item etiam ſi iudici dedi, vt ſecundum me in bona cauſa pronunciaret, eſt locus condictioni: iudicem enim corrumpere videor. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur, non poteſt repeti: veluti ſi pecunia detur, vt male iudicetur: vel ſi quis in adulterio deprehenſus redemerit ſe, quia in pari cauſa turpitudinis, potior eſt conditio poſſidentis. l. in pari. infrà, de reg. iur.

VI. *De condictione indebiti.*

Si quis indebitum ignorans ſoluit, per hanc actionẽ condicere poteſt, id eſt, repetere. Sed ſciens ſe non debere, ſi ſoluit, ceſſat repetitio. Et eſt triplex indebitum. Primo modo naturaliter, & ciuiliter: vt quando nullo modo debet: Secundo, quando eſt naturaliter indebitum, ſed debitum ciuiliter, vt patet in chirographo ante biennium. Itẽ quoties mihi quis ciuiliter & naturaliter tenetur, ſi pacto vel iureiurando liberatur, remanet ciuiliter debitũ, ſed naturaliter indebitũ. Et hæc duo indebita indiſtinctè repetuntur: ſiue per ignorantiã facti probabilem, vt in alieno facto: ſiue non probabilem, vt quia in ſuo facto: ſiue per ignorantiam iuris. Nã non nocet iuris ignorantia in damno vitando. Tertio modo eſt indebitum ciuiliter, ſed naturaliter debitum: vt inter patrem & filium, & inter fratres in eiuſdẽ poteſtate patris exiſtentes: itẽ inter dominum & ſeruũ: item in legato minus ſolenni, vel etiam ſolenni, ſi ſaltẽ per Falcidiam minuatur: itẽ in eo qui eſt abſolutus per ſententiã. In talibus autem indebitis ſolutis diſtinguitur, an per errorẽ iuris ſoluantur, & tunc nõ repetuntur: an facti & minus probabilem, & tunc idem: an per probabilem, & tunc repetuntur. Item quę cauſæ hanc actionem inducant, habentur in l. ſufficit. ꝗ. eo. Item quæ faciant eam ceſſare, habentur in l. ſi procurator. in fin. Item inquantum detur, ponitur in l. indebitum. & l. indebiti. ꝗ. eo. *Indebitum triplex.*

VII. *De condictione ſine cauſa.*

Eſt & alia ſpecies cõdictionis: Si quis enim ſine cauſa promiſerit, vel ſoluerit aliquod indebitũ, ꝙ promiſit ſine cauſa: vt quia credebat ſe teneri ex teſtamẽto ad legatum præſtandum, cùm non valeret teſtamentũ, vel erat ademptũ in codicillis: condicere quantitatẽ non poteſt, quam non dedit, ſed ipſam obligationẽ. Sic ergo condictio ſine cauſa locũ habet *Sine cauſa*

ali

aliquando cum condictione indebiti, si indebitum solutum est. Item & sine eadem, si non est solutum, sed promissum. Item concurrit cum condictione ob causam: vt si fuit ab initio causa aliqua promissionis, sed ea secuta non est: vt infrà eod. l. j. §. sed si ob causam. Item concurrit cum condictione ob turpem causam: vt si ex parte dantis non interueniat turpitudo. Idem concurrit cum condictione furtiua: vt C. eod. l. penul. fur enim de fructibus condictione sine causa conuenitur, & condictione furtiua. vt C. eo. l. penul. & infrà, de condict. furt. l. In re. §. vlti.

LIBER XIII.

Tit. I. *De condictione furtiua.*

Condictio rei. Condictio, id est, repetitio rei furtiuæ soli domino rei datur, cuius res est surrepta. Item hęredi eius: vt infrà eo. l. j. §. sed nec. Neque alius ea condictione tenetur, quàm ille qui furtum fecit, aut hæres eius. Et per decisionem furti nō tollitur condictio. Differunt autem Actio furti, & Condictio *Actio furti.* furtiua, quia furti actio pœnam petit legitimam: Condictio verò rem ipsam. Propter hoc fit, vt neque furti actio per cōdictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. Est itaque in optione eius, cui furtum factum est, agere actione furti, vel condicere: id est, hanc actionem instituere, vel rei vendicationem: vel ad exhibendum actionem: & hoc in odium furum, vt pluribus actionibus teneantur: Institut. de actionib. §. sic itaque. vers. Planè.

II. *De condictione ex lege.*

Quandocunque obligatio aliqua, vel actio, ex noua lege introducitur, nec cautū est, quo genere actiōis experiamur: agendum est condictione, hoc est, beneficio illius legis, quæ hoc introduxit. Exēplū pōt poni in nudo pacto donationis: ex quo datur condictio ex lege: vt C. de donat. l. si quis argētum. §. vlt. & in nudo pacto de salario præstando: vt C. de suffrag. l. j. Item in l. si quis in tantam. C. vnde vi. in c. sæpe de restit. spo. in can. redintegranda. iij. quæst. j. cum seq.

III. *De condictione triticaria.*

Triticaria condictio locū habet in omni specie & quātitate: nisi debita sit ex causa mutui. Item, & in re corporali: puta seruitute personali, vel prædiali. Item, & pro possessore, quāuis obligatus est mihi dare. In rebus autem meis condictio

non

non competit tibi contra furem.ĵ. eod.l.j.& ij. Sic ergo & in certis,non tamen omnibus,quia nõ in mutuo. Et in incertis, puta seruitutibus,locum habet cõdictio Triticaria. Vnde videtur quòd istæ duæ condictiones habeant se vt excedentia & excessa. Vnde autem dicatur Triticaria, in nullo quidem loco reperitur: potest tamen probabiliter dici, quòd assumpserit nomen à Tritico autore: non dico prætore: ciuilis est enim actio, sicut omnes condictiones. Sicut de Publiciana dicitur Instit.de act.§.Quia sanè. Item qualiter in ea fiat cõdemnatio,habetur in l.peti.eod.titul.

IIII. *De eo quod certo loco dari oportebit.*

Quia nonnunquã varia fit æstimatio rei,propter locorum diuersitatem:ideo positus est hic titul⁹,quo cõtinetur,quòd si quis alio loco,quàm in quem dare promiserit, soluerit: sit stipulatori facultas agendi actione huius titul. quæ arbitraria est,id est,iudicis officium plurimum in ea exuberat. Iniquum enim erat,si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset,nunquam accederet: quod vel data opera faceret,vel quia aliis locis distringeretur,non posse stipulationem ad sibi debitum peruenire: ideo visum est,vtilem actionem,id est,efficacem,in eam rem comparare.

V. *De constituta pecunia.*

Cõstituere largè dici põt,quisquis pro alio se obligat. Sed hîc ponitur pro eo tantum,qui quod alius debet,se soluturũ constituit. Nec distinguitur,ex qua causa quis debeat,certa, vel incerta: ciuili,vel honoraria: dum tamẽ debitũ efficaciter potuerit peti,& exigi,vel saltẽ solutũ retineri: vt quia naturale tãtum erat debitum: nã qđ debet seruus meus,vel fili⁹: ego noĩe eius constituere possum me soluturum etiã vltra vires peculij. Noĩe autẽ meo vltra vires peculij si cõstituã, non teneor.ĵ.eo.l.j.§.vlt.& l.ij. Per hoc edictum Prætor fauet naturali æquitati,qui cõstituta ex cõsensu facta custodit: qm̃ graue est fidẽ fallere. Fit autẽ cõstitutio nudo pacto. Item fit purè,& in diẽ,& sub cõditione. Item fit inter præsentes, & absentes. Itẽ fit quibuscunq; verbis,idoneis saltẽ ad exprimendum hũc sensum,qđ debitum paciscatur se soluturum. ĵ.eo. l.qui autem.§.vlt. Est autem effectus constitutionis, quia ex ea nascitur actio de cõstituta pecunia, siue aliquid in põdere,numero,vel mensura, siue in specie vel in facto cõstituatur. Nomen enim Pecuniæ generale est: quia possibile est oẽs *Effectus cõstitution.* *Pecunia.*

res in pecuniā cōuerti.C.eod.l.ij. Sublata ergo actione receptitia,sufficiat hæc actio in omnibus.Si autem plures sint cō stitutores,tenetur quilibet insolidū:sed habet beneficiū epistolæ,vt diuidatur actio inter omnes, qui tempore litis contestatæ sint soluendo.Et est hæc actio prætoria,personalis,& perpetua:instit.de act.§.de pecunia.& C.eod.l.ij.

VI. *Commodati,vel contraria.*

Commodatum est alicuius rei ad aliquem speciale vsum gratuitò facta concessio.Dicitur Concessio & nō Translatio: quia is,qui cōmodat,retinet dominium & possessionem. ʃ.e. l.rei commodatæ.Et dicitur gratuita,&c. nam interueniente mercede,vel specie,transibit res in locationē,vel in cōtractū innominatum,do vt facias:vt instit.mand.ʃ. vlt. Ad aliquem vsum,ideo dixi,vt notetur differentia inter Commodatū &

Precarium. Precarium. Precarium enim conceditur sine certi vsus præsumptione:vnde qñcunque reuocari pōt.ʃ. de precar.l. cum precar. Cōmodatū autem ad certū vsum cōceditur : vt commodaui equum,vt ad villam duceres:scalas, vt fenestris supponeres,&c.vnde Cōmodatū nō reuocatur,nisi finito vsu,ad quem est concessum. Alioquin tenetur cōmodator cōtraria cōmodāti.Adiuuari enim nos,nō decipi, beneficio oportet. ʃ.eod.l.in cōmodato. §. sicut.Et dicitur Cōmodatum quasi

Quibus rebus commodatū consistit. cōmodo vtentis datum.Consistit Cōmodatū in rebus mobilibus,& se mouentibus,& in immobilibus.Itē & in incorporalibus,puta seruitute habitandi:vt ʃ.eod.l.j. Ex Cōmodato autem duæ oriuntur actiones:Directa,quæ datur cōmodāti & eius hæredi contra cōmodatarium,& hæredem eius: quæ continet restitutionem rei nō deterioratæ:nec enim videtur reddita res,si reddatur deterior: vt ʃ.eod. l.seruū.§.j.& ideo debet præstari interesse,vt ibi dicitur. Contraria autē datur cōmodatario,& eius hæredi contra cōmodantē ,& eius hæredē:& proponitur ad impensas maiores in ægritudines serui cōmodati factas.Item qui cōmodauit scenis vasa vitiosa, tenetur Contraria: si infusum vinum vel oleum corruptum, effusúmve est.Item venit in Contrariam , ne intēpestiuè reuocetur commodatum. Item si cōmodator rem cōmodatā mihi surripiat , & ego ignorans eum surripuisse , præstiti ei æstimationem rei,vel interesse.

VII. *De pignoratitia actione,&c.*

Pignoris obligatio cōtrahitur re,& gratia vtriusq;, id est, credito

reditoris & debitoris: vt instit. quib. mod. recon. ob. §. credi-
or. Nam ita demum locũ habet Pignoratitia, si res interue-
niat, id est, creditor eam à debitore accipiat, vel accipiat au-
toritate iudicis. j. vt in possess. l. is cui. §. quæri. Licet Hypothe-
caria sola conuentione nascatur, & rei traditio nihil ad eam
operetur, nisi in casu l. nõ est. §. j. j. eod. De Hypothecaria tra-
ctatur infrà de pigno. Sed hîc de pignoratitia actione dire-
cta, & contraria agamus. Habet autẽ directa locũ soluto de-
bito creditori, vel aliter satisfacto: nec aliter nascitur pigno-
ratitia. Satisfactũ aũt accipimus quemadmodũ voluit credi-
tor, licet nõ sit solutũ: siue pignoribus aliis sibi voluit cau-
ri, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue
pretio aliquo, vel nuda conuentione. Itẽ extinguitur pignus,
nouatione voluntaria. Idemque si acceptilatio sit facta, vel
pactũ de nõ petẽdo: vel iusiurandum sit præstitum à debito-
re deficiente creditore, quod ei nõ debet. Et datur pignora-
titia ei, qui obligauit pignus suum vel alienũ domino volen-
te, vel ratũ habente. Contraria verò datur creditori ad mul-
ta: si enim decipiatur à debitore vel reipsa, vel ex eius propo-
sito: quia obligauit ei rem alienam, vel alij obligatam: nisi ea
res sit ampla. Item si in accipiendo pignore decepit eum de-
bitor: vt si ostenderit ei corpus æneum, vel stanneum, quod
dicebat esse aureum, vel argenteum: & similibus casibus.

Pignoratitia.

Satisfactũ.

LIBER XIIII.

Tit. I. *De exercitoria actione.*

EXercitoria datur cõtrahentibus cũ magistro nauis, contra exercitorem qui magistrum præposuit: scilicet in eã causam, in quam præpositus est expressè, vel tacitè. Et est summa vtilitas huius edicti. Cùm interdũ ignari, cuius cõditionis, vel quales sint magistri nauium, cũ eis propter nauigandi necessitatẽ contrahamus: æquũ fuit eũ qui magistrũ naui præposuit, id est, exercitorẽ, teneri. Sicut tenetur qui institorẽ tabernæ vel negotio præposuit. imò maior necessitas cõtrahẽdi cũ magistro nauis, quàm cũ institore est. Res enim patitur vt de cõditione institorũ quis dispiciat, & sic cõtrahat. In nauis magistro nõ ita: nã locus, & tempus nõ patitur plenius deliberandi consiliũ. Et debemus intelligere magistrum nauis eum, cui totius nauis anchora, id est, gubernatio à domi-

Magister nauis.

no mādata est.Si enim cū alieno nauta quis in naui contraxerit,nō datur actio exercitoria.Quanquā ex delicto cuiusuis eorum qui nauigandi causa in naui sint, detur actio in exercitorē.Et in hoc differt iste titulus à superiori.Nau.caup. stab.vt recep.rest.quia tit.noster cōtra exercitorē ex contractu soli⁹ magistri nauis oblig. Alius autē obligat exercitorē pro omni delicto in naui à nautis commisso. Et ratio huius differētiæ est;alia enim est cōtrahēdi cā,alia delinquēdi: qui enim magistrū præponit,contrahi cum eo permittit.Et ideo oīa facta magistri debet præstare,qui eū præposuit:alioquin contrahentes deciperentur. Qui autem nautas habet in naui,nō cōtrahi cum eis permittit: sed dolo & culpa carere eos curare debet. Exercitorem autē appellamus eum,ad quem

Exercitor. obuentiones,&lucra,ac reditus oēs ex naui perueniunt, siue is dominus sit,siue à domino nauem, recepturus in se periculum,conduxit vel ad tempus,vel in perpetuum.

II. *Ad legem Rhodiam de iactu.*

Lege Rhodia cauetur,vti si iactus mercium gratia leuandæ,id est,alleuiandæ nauis factus sit,tale damnum sarciatur omnium contributione:quia pro omnibus datum est.Tenetur itaque contribuere & ille,cuius est nauis, quia nauē habet saluā.Item & ille qui fecit iactum rei suæ causa leuandæ nauis, cōtribuere debet etiā pro rebus iactatis. Et alij simul nauigantes vnusquisque pro æstimatione rei suæ, quæ salua

Lex Rhodia. permansit.Et dictus est hic tit. propterea ad legem Rhodiā de iactu:quia in Rhodo insula Lyciæ, eius frequentia prius fuit propter frequentem vsum mercatorum, qui ibi fuit,vt habetur in decre. distinct.ij.ca.Rhodiæ. Qui ergo leuandæ nauis gratia res aliquas proiiciunt, non hanc mentem habent,vt eas pro derelicto habeant: quippe si inuenirent eas, ipsi reciperent: & si suspicati fuissent in quem locum iactæ essent,inquirerent eas:perinde ac si quis onere pressus in viā rem abiecerit,mox cum aliis reuersurus, vt eandem auferret.Qui ergo tales res receperit, suis dominis restituere debet:quod si animo lucrandi tales res retinere contenderit, furtum committet:Authent.nauigia.C.de furtis.

III. *De institoria actione.*

Sicut titulus præcedēs,de exercitoria,loquitur de eo, qui naui præpositus est:ita hic titul⁹ de his,qui præpositi sunt ne

Institor. gotiis,quos Institores appellamus.Dict⁹ institor ex eo, quia negotio

negotio gerēdo instet. Nec est cura vtrum sit præpositus tabernæ, an cuilibet alij negotiationi. Est ergo æquum, ꝙ sicut commoda sentimus ex actu institorum: ita etiā obligari nos ex contractibus ipsorum, & cōueniri. Si quis ergo institor in negotio sibi commisso contraxerit, poterit conueniri hac actione dominus, qui eum pręposuit, vel instituit stationi, vel negotiationi gerendæ in eam causam, in quam præpositus est, expresse vel tacitè. Et sic dicitur institoria, ab institore, scilicet præposito: quamuis Exercitoria nominetur à præponente. Et non est institoria proprium nomen actionis: sed dicitur actio ex empto vel vendito institoria: vt infrà eod. l. cuicunque. §. non tamen.

IIII. *De tributoria actione.*

Dominus qui aliàs in serui cōtractibus magnū habet priuilegiū, quia de peculio duntaxat tenetur: cuius peculij æstimatio fit, deducto eo quod domino debetur, vel his qui sunt in Domini potestate. Tamen si sciret seruū, in peculiari merce negotiari: vocatur ex hoc edicto in tributum à creditoribus, veluti extraneus creditor, vt sit eiusdem conditionis cū aliis. Et porrigitur hoc edictum ad omnes negotiationes. Et aliud est esse peculiarem mercē, & aliud peculium: quia Peculiū accipitur deducto quod domino debetur. Merx autem peculiaris, etiā si nihil sit in peculio, dominū tributoria obligat: ita demum, si sciente eo negotiabitur. Et sçientiā intelligemus, si sciuerit dominus, & non protestabitur: id est, non contradicet expresse, tenebitur actione tributoria. Et nō solùm ad seruos pertinebit actio tributoria: verùm etiā ad eos, qui nobis bona fide seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sint, vel in quibus vsumfructum habemus, dūmodo merx, in qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat. Per hāc actionem tribui iubetur dominus, quod ex ea mercē, & quod eo nomine receptū est. Et inde Tributoria appellata: quia dominus simul cum aliis debitoribus in tributum vocatur, id est, in contributionem. Non autem totum peculium venit in tributum: sed id duntaxat, quod ex ea merce est.

Peculiaris merx.

Tributoria quare.

V. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium esse gestum dicatur.*

Filiusfamilias factus sui iuris emācipatione, vel dignitate vel morte patris, vel cōsimilibus modis, tenetur ex primis cōtractibus, inquantum facere potest: quia actio cōtra filiū, ex

eo quod fuiiulis fit, de iure ciuili admittitur. Sed per Prætorem restituitur per titulum illum ꝟ. de mino. per hũc autem titulum postea modificatur. Et sic habet duplex beneficium filius famil. vnum in restituendo, aliud in modificãdo. Et introducta est materia huius tituli à prætore, propterea quod qui contraxerit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiã si deficient superiores actiones, id est exercitoria, institoria, tributoria, nihilominus tamen, inquantum ex bono & æquo res patitur, consequetur sibi debitum. Siue enim iussu eius, cuius in potestate est, negotium gestum fuerit, insolidum eo nomine actio datur. de quo infrà tit. quod iussu. Siue nõ iussu sit, tamen in rem eius versum fuerit, eatenus introducit actionẽ, quatenus in rem eius versum est, de quo infrà, de in rem ver. Siue neutrũ eorũ fit, de peculio actio cõstituitur. vt infrà de pecu. Ideo autẽ datur hoc priuilegiũ emancipato filio, quòd teneatur inquantum facere possit: quia sic alterato statu, videtur esse alius homo, quàm fuerat prius: vnde & de subtilitate iuris nõ tenetur primis creditoribus. Sed tamen de æquitate tenetur eis ex illo edicto, de capite minutis. Illud enim edictum creditoribus primis resuscitat veteres actiones vtiles, vel indulget actiones in factum: vt ꝟ. de cap. min. l. j. hoc autem edictum, Quod cũm eo, &c. hîc modificat actionem, inquantum facere potest emãcipatus, vt dixi.

Beneficiũ filij famil. (margin)

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Licet ex quolibet cõtractu facto cũ eo, qui in nostra potestate est, teneamur quoquo modo: vt ꝟ. tit. p̄xi. hoc tamẽ fallit in filiofa. in duobus casibus: vnus est in voto: vt ȷ. de pollic. l. si quis rem. §. voto. Alius in mutuo, de quo tractat hic tit. vt non teneatur ipse filius, nec pater cũ effectu, prohibente hoc Senatusconsulto. Verba autẽ Senatusconsulti hæc sunt: Cùm inter cæteras sceleris causas Macedo vsurarius æs etiã alienũ adhibuisset, & sæpe materiã peccandi & occidendi parentes malis hominibus præstitit: placet, ne cui filiofa. pecunia ab eo mutuo data etiam post mortem parentis præiudicaret: vt scirent qui pessimo exemplo fœnerarent (id est, vsuram committerent) nulla posse actione expectata patris morte, quod ita expendissent, repetere. Et est ratio, quia sæpe filij onerati ære alieno creditarum pecuniarũ, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentũ insidiabantur: vnde appellatũ est Macedonianum Senatusconsultum, quia in odium Macedonis vsura

Macedonianum. (margin)

urarij factum est. Sed fallit hoc Senatusconsultum multis casibus no. per glosſ. Instit. quod cum eod. §. illud aliquid. per o. Sic in cap. quia plerique. de immun. eccle. & in cap. fin. de solut.

LIBER XV.

Tit. I. *De peculio.*

PEculium quādoque ponitur pro cuiusque matrimonio: vt infrà ad Trebel. l. cogi. tamen impropriè quandoque ponitur pro pecunia parata Præsidij causa: vt infrà de leg. iij. l. Si chorus. §. j. Quandoque ponitur pro rebus paraphernalibus: vt j̄ de iure dot. l. si ego. §. dotis. Quandoque ponitur pro his tantùm quæ iustè obueniunt seruo: vt j̄. de acq. poſ. l. seruus. Quandoque autem ponitur & propriè pro eo quod seruus domini permissu separatum habet à rationibus dominicis: deducto tamen si quid domino debetur, vel his qui sunt in potestate sua, vel tutela, vel cura. Dicitúrque peculium, quasi pusilla pecunia, siue patrimoniū pusillum: vt j̄. e. l. depositi. §. vlt. & l. sed & si damnum. §. peculium. Competit autem peculij actio contrahentibus cum seruo, vel filiofa. patre, vel domino nolente, vel inuito: licet secus sit in institoria. j̄. eo. l. si quis. §. vlt. & l. quoties. j. respons.

II. *Quando actio de peculio est annalis.*

Post mortem eius, qui in alterius potestate fuerit, postea quàm is emancipatus, manumissus, alienatúsve fuerit dunta xat de peculio, & si quid dolo malo eius, in cuius potestate est, factum erit, quo minus peculij esset, in anno, quo primū de ea re experiundi potestas erit, iudicium datur: quandiu autem seruus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est (id est, esse potest) post mortē autem eius, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatúsve fuerit, temporalis esse incipit, id est, annalis. Annus autem vtilis coputabitur. Et meritò in hoc casu prætor fecit tēporariā actionem. Nam cùm morte vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat vsque ad annum produci obligationem. *Annus qui datur de peculio.*

III. *De in rem verso.*

Si illi qui in potestate sunt aliena nihil in peculio habent, hi tñ qui eos habent in potestate insolidū tenētur, si in rem, id est, vtilitatē eorū, quod receptum est, conuersum sit: quasi cum ipsis poti' cōtractū videatur. Nec videtur frustrà de in rem actio permissa: potest enim fieri, vt in rem versum sit. & *In rem versum.*

cesset de peculio actio. Quid enim si dñs peculium ademit sine dolo malo? Quid si morte serui extinctum est peculium, & annus vtilis præteriit? De in rem verso nanque actio perpetua est, & locum habet siue peculium adeptum sit, siue actio de peculio anno finita est. Datur autẽ hæc actio quotiescunque seruus voluntate dñi gerendo negotium eius vtiliter vel non vtiliter aliquid ei emerit, vel pro eo aliquod pactum iniuit. Nam etiã si ad luxuriæ materiã, vel ad delitias, vel ad turpes sumptus aliquid dño volenti emerit, vel gesserit, tenetur dñs de in rem verso. ĵ. eo. l. iij. §. necnon. & l. si res. §. quod seruus. Si autem non voluntate dñi seruus, gerendo negotium eius, aliquid ei emerit, vel obligationem pro eo iniuit, & id postea in rem dñi vertit, & si quidem voluptariè non ad vtilitatem, non tenetur dominus de in rem verso, sed debet pati creditorem imposita auferre sine domus suę iniuria. Si autem gessit vtiliter, vel necessariò, tenetur dominus de in rem verso, etiam si ratum nõ habeat, vt si triticum accepit, vt aleret familiam, aut pecuniam mutuò receptam dominico creditori persoluit. Cõpetit autem hæc actio inquantum versum est in rem domini. Si ergo in totum sit versum, agitur in totũ: si pars agitur pro parte. ĵ. eo. l. si ꝓ parte.

IIII. *Quod iussu.*

Meritò ex iussu domini vel patris insolidũ aduersus eum iudicium datur: Nam quodam modo cum eo contrahit, qui iubet. Datur igitur hæc actio, cùm iussu, vel mandato domini contrahit seruus: siue dirigatur iussus ad contrahentem, siue dirigatur ad seruum. Nec est in eo opus verbis, vel scriptura: nec distinguitur, dirigatur specialiter in vno contractu, an generaliter. Nam qualitercunque dominus vel ratihabitione, vel subscriptione, siue per epistolam, verba, aut nuntium voluntatem suam circa contractum serui accommodet, & tenetur quod iussu insolidum. Et est quædam differentia inter Iubere, & Mandare: quia iussus importat necessitatem, sicut & præceptum, vel imperium. Mandatum autem non importat necessitatem, sed voluntatis sententiam. Sed quantum ad hanc actionẽ, non est differentia inter ea, vt liquet ex prædictis. Datur autem hęc actio hæredibus, & in hæredes, & in perpetuum, & in quãtum iussus interuenerit. Nec est proprium nomen actionis, sed adiectio, vt de Institoria diximus, & de quibusdam aliis.

Iubere. *Mãdare.*

LIBER XVI.

Tit.I. *Ad Senatusconsultum Velleianum.*

Enatusconsultum Velleianum, bene consulens fragilitati mulierum,statuit ne fœminæ pro aliquo intercederēt (id ,fideiuberent)vel pro alio promitterent.Nam sicut ciuilia icia, vt sunt iudicia arbitraria,& his similia,fœminis sunt empta , ita multò magis adimendum eis fuit officium, in o non sola opera & nudum ministerium earum versatur: l etiam periculum rei familiaris, id est substantiæ.Sunt au n verba Senatusconsulti hæc. Quod M.Silanus,&Velleius tor Consules verba fecerunt de obligationibus fœmina- n, quæ pro aliis reæ fierent , quid de ea re fieri oporteret, ea re ita cōsuluerunt.Quod ad fideiussiones,& mutui da- nes pro aliis,pro quibus intercesserunt fœminæ,pertinet: netsi antea videtur ita ius dictum esse ,ne eo nomine ab petitio fiat,néve in eas actio detur,cùm eas virilibus offi s fungi , & eius generis obligationibus obstringi non sit uum.Tulit autem hoc Senatusconsultum opem mulieri- s propter sexus imbecillitatem,quæ multis casibus huius odi suppositæ atque subiectæ sunt.Sed ita demum eis sub- nitur, si deceptæ sint : non si decipiant.Nam deceptis,non cipientibus opitulatur , vel subuenitur. Cessant autem c Senatusconsultum his casibus: Casibus in senis mulier ondendo tenetur: Pro libertate , pro dote, renuntiet, & si cipiet,pretium capiat,caueátque secundò,Res sua succe- illi pro quo fideiussit.gl.in l.j.infrà.eod.

II. *De compensationibus.*

Cōpensatio est debiti & crediti inter se , id est, ex vtraque te contributio.pôt enim vnusquisque creditorē suū,cun- nque debitorē petentē repellere, si paratus est compensa Et est cōpensatio ideo inuēta, quia interest nostra potius n soluere,quàm solutū repetere, propter laborē & expen- quæ fiunt in iudiciis, & propter morā iudiciorum. Cessat em cōpēsatio his casibus : primò, quando ille qui præest ercitui mādat alij, vt omnē copiā rerum exercitui admi- ret;quod non fecit,& propterea conuenitur mādati: tunc m non compensat:in eius odiū.l.ob negotiū.j.eo. Item lem ratione cùm quis perpetā alienā possessionem occu- it.l.fi.in fi.C.eod. Itē depositarius propter suā perfidiam n compensat,Instit.de actio.§.in bonæ fidei.Item ratione

Quando cessat compensatio.

incertitudinis: vt si alter debitum neget: vt C.eo.l.fin.§.pen. Item propter fauorem: vt in Repub. si quid ei debetur ex Calendario, id est, libro rationum: vel ex vectigalibus, vel ratione frumenti, vel tributi, vel alimentorum, vel ratione statutorum, vel sumptuum: vt C eo.l.in ea. Et dicitur Compensatio quasi communis pensatio: ac si apertè diceret lex, non nisi in ponderibus & quantitatibus locum habet: vt C.eo.l.si consistat. Si verò ab vtraque parte debetur species, vel ab vna species, ab altera quantitas, vel ab vtraque parte pecunia, sed vt species, non admittitur compensatio. C.de rei vendi.l.si pecunia.& ꝟ.de pig.act.l.si conuenerit.

Cõpensatio vnde.

III. *Depositi, &c.*

Depositũ in quibus rebus consistat.

Depositum est, quod custodiendum alicui datũ est, id est traditum: dictũ ex eo quod ponitur: præpositio enim De, auget depositum: vt ostendat totũ fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet: & in totum videatur separata custodia à deponente. Consistit autem depositum in rebus mobilibus, & se mouentibus tantum: nisi forte vbi sequestrũ deponitur. Et est propriè in sequestro depositũ, cùm res aliqua inter plures in controuersiã deducitur, & ipsi insolidum certa conditione custodiendũ tradunt, vt reddatur ei qui vincit: ergo istud depositum fit à pluribus tantũ, & insolidũ ab vnoquoque. Cùm verò rem cõmunem plures deponunt, pro parte vnusquisque deponit. Itẽ depositi quod fit apud sequestrum possessio non remanet apud deponentes: nisi aliter sit actum: scilicet vt causa custodiæ tantũ detineat sequester. ꝟ. eo.l.propriè & l.licet.& de verb.sig.l.sequester. Est aliud speciale in hoc deposito, quia sequester non potest renuntiare hoc officio recepti depositi, nisi iustissima causa interueniente, & eadem interueniente ratò est ei restituenda res, qui vicerit, sed oportet arbitrio Iudicis apud ædem aliquam deponi. ꝟ.eo.de.ei.§.vlti. & in hoc casu competit actio depositi sequestraria. ꝟ.eod.l si in Asia.§.cum sequestro. Et habet naturam depositum, quòd si in tumultu, ruina, incendio, naufragio, aliquid depositũ sit, si cùm deponens illud repetet, depositarius depositũ recepisse inficiatur, (id est, negat) tenebitur in duplũ eius quod recepit: alius tenetur solùm in simplũ: & ista dicitur depositi Directa. Est & Cõtraria, quæ datur depositario & eius hæredi in deponẽtem & eius hæredem: in qua venit quod vtiliter est impẽsum à depositario in rẽ depositã.

Depositi contraria.

Hæc

æc actio est ciuilis & personalis:nec in ea iuratur in litem.
eo.lex ciuitatis non est:quia regulariter nulla cõtraria in-
mat.s̃.de his qui not.infa.l.fur.§.vlti.Item bonæ fidei est:
sti.de act.§.actionum.

LIBER XVII.

Tit.I. *Mandati,&c.*

Obligatio mandati in consensu contrahentium consistit:
ideo per nuntium quoq;, vel per epistolam mandatum
scipi potest.Item siue rogo,siue volo,siue mando,siue alio
iocunq; verbo scripserim,ideo saltem mandati actio est:&
: mandatũ ab eo,qui gratuito suscepit exhibendum.Man-
tum enim nisi gratuitum nullum est. Nam originem con-
hit mandatum ex officio & amicitia, officio autẽ contra-
ı est merces.Interueniente autẽ pecunia res ad locationẽ
conductionem potius respicit.j̃.e.l.j.§.vlt.Sed non omne
andatum est obligatorium:nam ꝙ tua tantum gratia tibi *Mandatũ*
andem,superuacuum est mandatum,& ob id nulla ex eo *quando ob-*
ligatio nascitur: veluti si mandem tibi, vt pecunias tuas *ligatoriũ.*
tius in emptiones prædiorũ colloces, quàm in vsuras, vel
onuerso:cuius generis mandatũ magis est cõsilium,quam
andatum:& ob id non est obligatoriũ: quia nemo ex con-
io obligatur,etiã si nõ expediat ei cui datur:quia liberum
cuiq; apud se explorare,an expediet sibi cõsilium.Quan-
autem mandatum fit mei gratia tantũ; veluti si mandem
i vt negotia mea geras,vel vt fundum mihi emas.Itẽ quã-
fit mea & aliena gratia:vt si tibi mandem,vt mihi & Titio
ndum emas.Item quãdo fit tua & mea: veluti si tibi man-
m vt sub vsuris crederes ei, qui in rem meã mutuaretur.
em tua & aliena: veluti si mandem tibi vt Titio sub vsuris
ederes pecuniam: his casibus nascitur obligatio, & datur
tio mandati cõtra mandantem,dummodo similiter man-
tarius fines mandati custodierit,neq; in aliquo excesserit:
l susceptum mandatum adimpleuerit. Et dicitur Manda-
n quasi ex manu mea datum. Ex mandato oriuntur duæ *Actiones*
tiones:Directa,quæ competit cùm cœperit interesse eius *mandati.*
i mandauit.Contraria autem actio mandati cõpetit, cùm
ocurator impleuit mandatum iniunctum.

II. *Pro socio.*

Societas est duorũ vel plurium cõuentio honestè celebra-
,ob cõmodiorem vsum & vberiorem quæstum contracta,

secun

secũdum Tullium.Insti.eo.§.super rub.Et pōt societas coiri vel in perpetuum,id est,donec viuunt cōtrahentes:vel ad tẽpus,puta biennium,&c.vel ex tempore puta à natali Christi proximo in futurum:vel sub cōditione.Et cōtrahitur societas siue vniuersorũ bonorũ,siue alicuius negotiationis:simi liter etiã vnius rei tm̃.Et potest coiri re & verbis,id est, coniunctim interueniẽte re,& interueniẽte stipulatione:vel etiã per nuntiũ.Dissoluitur autẽ societas renũtiatione, morte naturali,& ciuili.i.capitis diminutione maxima vel media:vel etiã aduersa fortuna superueniente:vt si quis ex sociis bonis cesserit,vel bona sua publicata fuerint.Insti.eo.§.soluitur.

Societas cō trahitur.

Dissolui tur.

LIBER XVIII.

Tit.I. *De contrahenda emptione,& de pactis inter emptores & venditores compositis.*

ORigo emendi & vẽdendi à permutationibus cœpit:olim enim non erat ita nũmus sicut hodie,neq; aliud Merx, id est,res vẽdita,& aliud pretium vocabatur:sed vnusquisq; secundum necessarium temporum ac rerũ cum vtilibus sibi inutilia permutabat:quoniã plerunque euenit,vt quod alteri superest,alteri desit.Sed quia nō semper, nec facilè concurrebat,vt cùm tu haberes quod ego desiderarẽ,inuicem haberem quod tu accipere velles : ideo electa est materia auri vel argẽti,cui publica ac generalis æstimatio difficultatibus permutationũ subueniret : eaq; materia forma publica percussa(id est,numismate)vsum dominiumq́ue non tã ex substantia,quàm ex quantitate sua præbet. Vbicunque ergo pecunia datur vt aliquid aliud accipiatur, Emptio est, & vẽditio. Vbi autẽ alia res præter pecuniam pro consimili vel alia re datur,est permutatio,non emptio. Et in eo differunt Emptio & Permutatio : quia in permutatione vtrunque dicitur Merx & Pretium,& vterq; Emptor & venditor appellari potest.In venditione autem sicut aliud est vendere,aliud emere,& alius emptor,alius vẽditor:ita aliud est pretium, id est, pecunia,alterum merx,id est,res vendita.Itaque & sine pretio vẽditio nulla est.Est autem emptio iurisgentium,& ideo consensu peragitur, & inter absentes cōtrahi potest per nuntium ad hoc destinatum,& per literas.

Emptio quãdo fit.

Permutatio.

Pretium.

Merx.

II. *De in diem addictione.*

Addico,ex ad,& dico cōponitur : & est vẽdere plicitationẽ,hoc est, in vẽditione publica, vbi alius alio maius pretiũ polli

ollicetur,vt sibi potius quàm alteri venalia addicãtur:Vnde
ddictio,& titulus de in diem addictione: quem quidã no- *Addictio*
ri temporis iurisperiti nõ intelligentes, emendãt dicentes,
e in diem adiectione:vbi non verba modo, sed sententiam
e ius ipsum corruperũt:quo verbo Cicero pro Cecinna sæ-
e vtitur.Inde Addicti apud veteres dicebantur, qui præto- *Addicti.*
is pronuntiatione ac iussu,cum soluendo non essent, credi-
oribus vendebantur:de quibus crebra apud Liuium mẽtio
abetur. Et Addictus morti,destinatus dicitur.Cicero lib.of
ic.III. Et is qui morti addictus esset, &c.Dicitur ergo in diẽ
ddictio generaliter,quãdo vendo tibi rem hoc pacto,quod
i aliquis in diem talem meliorem conditionem attulerit,sit
ibi inempta.Et dicitur melior cõditio afferri,si aliquid pre-
tio sit additũ: vel maturior solutio,aut facilior afferatur:vel
locus opportunior soluendo pretio adiiciatur: vel persona
idoneior accedat ad emptionem.Si quis extiterit qui melio-
rem conditionem afferat, deinde prior emptor paratus sit
plus adiicere,cessabit obligatio secundò constituta.

III. *De lege commissoria.*

Lex commissoria est speciale pactũ quod in vẽditione apponitur:& habet locum quãdo vendo tibi rem & trado,& si non solueris hinc ad mensem, vel aliud tẽpus expressum in conuentione, quod res sit inempta, & cadat in commissum. Itaq; cùm venditor fundi in cõuentione cauit,vt si ad diẽ pecunia soluta nõ sit,vt fundus sit inemptus:ita debemus intelligere fundum inemptũ,si emptor inemptũ esse velit, quia id emptoris causa cauetur: & ideo lex cõmissoria in venditionibus adiecta exercebitur si emptor volet, non eo inuito: quia quod fauore alicuius,&c.C.de legib.l.quod fauore.

IIII. *De hæreditate,vel actione vendita.*

De vẽditione incorporaliũ loquitur hic titulus.Tenet aũt hæreditatis vẽditio,cùm aliqua est hæreditas quæ venierit, nisi dolus emptoris cõtractui dederit causam.C.e.l.quæ nõdũ.Si verò nulla sit hæreditas,puta viuẽtis,aut eius q nullus est de iure ciuili,vt quia seruus est:vel quia nec est ille,neque fuit in rerũ natura,cuius hęreditas vẽditur,vẽditio est nulla. ȷ.eo.l.j.Nec enim potest esse emptio sine re:quia nõ emitur alea,vel spes.ȷ.eo.l.cùm hæreditatẽ.quo casu tenebitur venditor emptori reddere pretium, & præstet ei suum interesse, & expensas,quas in eam rem impẽdit:scilicet per actionem ex em *Hæreditatis vẽditio.*

ex empto, licet non teneat emptio. Firma autem & valida existente venditione,& venditore suam hæreditaté pendente,ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias tradere debet emptori si sint apud eum, licet non vendiderit eas. Est enim aliud vendere hæreditaté: aliud res hæreditarias. Quòd si non sint apud eũ, vel dubitatur quæ sint vel vbi sint res hæreditariæ: cedere debet actiones oẽs hæreditarias,quæcunq; sibi competunt ex hæreditate, vel etiam quas ipse occasione hæreditatis constituit: vt si accepit fideiussorem ab hæreditario debitore, vel si nominauit, vel lité cõtestatus est: vt ℸ.e.l.ij.§.peruenisse.& §.non solũ. Amplius etiã præstat vẽditor emptori, quod ad se peruenit, vel perueniet de hæreditate: præstabit ergo pretia venditarũ rerum, licet alij donauit ea. Ité & ea quæ alienauit præstabit,&c. De

Venditor hæreditatis ad quæ tenetur emptori.

Actio vẽdita.

Actionibus autem venditis sciendũ, ꝙ omnes actiones vendi possunt siue sint puræ, siue conditionales, siue reales, siue personales: & tenetur venditor, si nihil debeat debito, vel si habeat exceptionem. Nonauté tenetur præstare locupletem debitorem, vel in summam certam, nisi in contractu sit dictum. ℸ.e.l.si nomen.& l.quidem.& l.nomina.& C.eo.l.vlt. Et siue venditor nominis cedat actioné emptori, vtetur directis emptor: siue nõ cedat, emptor habebit vtiles actiones & in personam & in pignora. ℸ.e.l.emptori.& contra principales debitores,& contra fideiussores,&c.

V. *De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere.*

Duas partes habet hoc rubrũ. Rescinditur enim aliquando venditio,& hoc altera parte inuita: puta qñ facta est contra prohibitioné iuris, vel lege impediẽte: vt si cũ filiofa. aut seruo facta sit, aut propter metũ adhibitũ. Item propter dolũ emptoris,& nõ alterius. Ité per actiones ędilitias, redhibitoriam,& quanto minoris. Itẽ ratione erroris. Itẽ ratione solennitatis obmissæ. Quandoque auté, licet discedere ab emptione etiã perfecta, & hoc volente vtraq; parte: de quo loquitur secũda pars tituli. Emptio enim & vẽditio sicut consensu cõtrahitur, sic à cõtrario resoluitur cõsensu antequàm res fuerit secuta. Potest enim dum res integra est cõuentione nostra infecta fieri emptio. Et dicitur res integra, si res in totũ, vel pro parte, verè, vel interpretatiuè nõ fuerit tradita: nec pretiũ in totũ vel pro parte fuerit solutũ. Interpretatiuè dicitur

Disceditur ab emptione.

Res integra.

citur res tradita,cùm perierat penes venditorem.est enim beratus,ac si tradidisset emptori.ĵ.eo l.cùm emptor.

VI. *De periculo,& commodo rei venditæ.*

In re vendita & nõ tradita sæpe cõtingit periculum.Ideo e hoc tradit lex regulã,vt perfecta vẽditione omne cõmoum & incõmodũ,quod rei venditæ contingit, pertineat ad mptorem.ĵ.e.l.j.Sed poteſt tradi melior regula rotunda & uadrata.Cũ venditio fit pure fine ſcriptis certæ ſpeciei,quę degustationem nõ exigit,omne periculum pertinet ad emptorem,excepto casu publicationis,nisi pactũ,culpa,mora, calliditas tradẽtis interuenerint.Dicitur primo ĩ regula Pure:quia si sub coditione fiat,& ante cõditionis euẽtũ pereat res,perit venditori:licet secus sit si facta sit deterior.ĵ.eod l. quod vi pẽdẽte.Sine scriptis ideo dicitur,q a sicut ꝓpter conditionem non existentẽ est emptio imperfecta,ita & si scriptura non sit cõpleta quã interuenire voluerũt:vnde idem in periculo statuerunt.C.de fide instr.l.contractus.& C.eo.l.cũ inter.& instit.eo.§.cùm autẽ.Speciei dicitur,quia si in genere sit facta,puta,vendis mihi hominẽ, nunquã spectat periculum ad emptorem,etiã si omnes serui quicunque sunt in mundo perirent:quia genus interire nõ poteſt.ĵ.e.l.lectos. & l.cũ & l.q fit neq;.Certæ,ideo dixi,quia si sub incertitudine sit vendita,licet sit species,non tñ semper spectat periculum ad emptorem:puta,vendo Stichum vel Pamphilum: si enim moriatur vterq;,vel simul,vel diuersis temporibus, periculum est emptoris: secus si alter eorũ tñ pereat. Nã eius periculum spectat ad venditorem.š.de cõtrah.emp.l.si in emptione.§.pe.Item degustationẽ nõ exigit, &c.quia si exigat degustationem,seruatur distinctio.gl.& Doct.instit.§.cũ autem.in ver.statim circa finẽ.Item.Excepto casu public.ideo dixi,quia illud periculũ respicit venditorem.ĵ.eo.l.si fundũ. Item,De pacto ideo dixi: q a ex natura contractus venditor de dolo & lata culpa & leui tenetur, non de casu.ĵ.e.l.cũ custodiã.& l.si vẽdita.pactũ verò etiã in fortuito casu derogat. ĵ.e.l.si in venditione.Item,De culpa dixi: quia si culpa insit casui,vel præcedat, spectat periculũ ad venditorem qui culpam adhibuit sicut in cõmodato.Itẽ,De mora,ideo dixi,q a ex ea spectat periculũ ad venditorẽ:vel si emptor vel vẽditor fuerint in mora,posterior mora præpõderabit primæ:& trãsfert hæc mora periculũ in morosum.Quod autem dictũ est

in

in Periculo rei venditæ, idē intelligendum & in Commodo.

VII. *De seruis exportandis. &c.*

Seruus dicitur exportari, qui ea cōditione venditur, vel eo pacto à domino distrahitur, ne amplius in eo loco moretur: sed de vno loco in aliū, vel de vna ciuitate in aliā, vel de vna prouincia in aliam trāsferatur. Si ergo seruus fuerit distractus, id est, vēditus, ne aliquo loco moretur, puta Romæ vel Bononiæ, potest ille qui vendidit, talē legē remittere, ipsumque Romæ retinere. Propter domini enim securitatē custoditur lex, id est, pactio apposita in venditione, ne forte vxori suæ se immisceat, vel simile quid faciat. Ideo etiā renuntiare potest Dominus fauori pro se introducto. De significatione huius vocabuli Exportare, dicetur C. quæ res expor. nō de.

LIBER XIX.

Tit. I. *De actionibus empti, & venditij.*

Qvia parum prodest emere & vendere, nisi actiones essent constitutæ quæ vēditiones exequerētur, & emptiones ad effectū deducerent: ideo proditæ sunt duæ actiones: vna empti, quæ datur, si res vendita non tradatur: & agitur in id quod interest emptori: & aliquādo tale interesse pretium egreditur, si fortè pluris interest, quā res valeat, vel empta est. Vtitur ergo actione ex empto is qui emit. Cùm enim actio ista bonæ fidei sit, nihil magis sibi cōgruit, quā id præstari, quod inter contrahētes actum sit. Quod si nihil sit conuentum, ea præstabūtur, quæ naturaliter insunt. Per contrarium autem datur actio ex vendito vēditori cui pretiū non solutum fuerit: qui potest ex vendito agere contra emptorē, vt pretium conuentum sibi persoluatur: & præterea etiā interesse petere eius, quanti interest, ipsum pecuniam tempore promisso nō habuisse. Et generaliter quibuscunque daretur actio ex empto, si emissent per se, vel per alios, eisdem datur ex vendito, si vendiderunt per se, vel per alios: sæpe tamen reperitur actionem ex vendito, vel venditi, competere emptori. Et econtrà actionem ex empto competere vēditori. Veteres enim vicissim vel promiscuè, his vocabulis vtebantur: idem in locatione, & conductione. j. eod. l. veteres.

Actio empti.

Actio ex vendito.

II. *Locati, & conducti.*

Locatio & conductio cùm naturalis sit, & omniū gentiū: non verborū solennitate duntaxat, sed & nudo cōsensu contrahitur.

abitur. Est autem Locatio personæ, reíve ad vsum facta cōcessio, mercede in pecunia numeranda cōuenta. Alioquin si e re alia danda faciendáve cōuenerit, non erit locatio: sed nominata forma negotij: ex quo ageretur actione incerti, l est, præscriptis verbis. š. cōmuni diuid. l. si cōuenerit, & deositi. l. j. §. si quis seruum. Locator ergo dicitur, qui eo quod uum est, aliū vti permittit, cōuenta mercede. Cōductor verò econtrà, qui eo, quod alienum est, vtitur pacta mercede. Si ergo domum meā te conuenta mercede habitare permitto, u cōductor, ego Locator dicor. ĵ. eod. si tibi. & l. cùm fundū. & l. si quis fundum. Tu quoque si operas tuas mercede in re mea ponas: diceris locator operarum tuarum: ego earūdem conductor. Si verò tibi opus faciēdum mercede cōuenta dedero: respectu operis ego locator, tu verò conductor diceris. ĵ. eod. l. Item quæritur. §. j. & §. si gemma. & §. si fullo. Et quādoque diceris Redēptor. ĵ. eod. l. qui insulā. §. qui ædem. & l. ea lege. §. vlt. Et hęc est emptio mirabilis in pecunia & opera cum sumptu: sed respectu operæ econuerso est. Sæpe tamen vnum pro alio ponimus: vt de actione empti suprà diximus. Et dantur ex locatione duæ actiones: Vna actio ex Locato quæ datur locatori pro re locata deteriorata: aut pro mercede persoluenda, aut pro possessione euacuanda finito tempore conductionis. Alia actio ex Conducto, quæ datur conductori si re quam conduxit ei frui non liceat.

Locator. *Conductor.* *Redēptor.* *Actio locati.* *Conducti.*

III. *De æstimatoria actione.*

Actio æstimatoria dicitur, id est, actio præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur: & dicitur Æstimatoria, quia iudex suam interponit æstimationē. Nā cùm res æstimata vendenda datur, verbi gratia: Dicit aliquis, tene hunc librum, & vendas pro decem, & reddas mihi aut eum, aut eius æstimationem. Olim dubitabatur, vtrum ex vēdito esset actio, propter æstimationē: an ex locato, quasi rem vēdendam locasse videar: an ex cōducto, quasi operas conduxisset: an mandati: quia mandato meo hoc fecit. Melius itaque visum est hanc actionē proponi, quæ appellatur Æstimatoria actio, & agitur præscriptis verbis. Quoties enim de nomine contractus alicuius ambigitur, & conuenit aliquam actionē dari: danda est æstimatoria præscriptis verbis, quæ datur, quatenus ipsa res incorrupta reddatur. Aut æstimatio de qua cōuenit præstetur: cum distinctione tamē quis alterum rogauerit, vt ro-

Æstimatoria actio.

gantis sit periculum. j. de præscript. verb. l. si rogauerit. Si autem ita dicat: Vendas rem pro decem, si verò pluris vendas, tuum sit: tunc periculum indistinctè est accipientis. j. eod. l. j. de illo per gl. instit. de act. §. actionum in ver. de æstimat.

IIII. *De rerum permutatione.*

Permutatio. Inter cōtractus innominatos præcipuus est cōtractus permutationis, quæ proxima est emptioni & vēditioni. Est autē permutatio vnius rei per alteram præstatio: stàtque in generali noīe. Quippe omnis contractus nominatus vel innominatus in larga appellatione pōt dici permutatio, ex quo inui cē datur, & accipitur. Ergo & venditio & locatio. Sed ex inopia nominum, quia plura sunt negotia quàm vocabula. j. de præscrip. verb. l. iiij. obtinuit vt præfata permutatio, quæ erat olim ante monetam percussam, de qua s. de cōtrahen. emp. in speciebus tantum contrahatur. Sicut & olim contrahebatur antequā esset pecunia percussa, vel venditio inuēta. Sicq; licet hoc nomen permutationis ita competenter declinetur, sicut & venditio & locatio: tamen quia latè patet, & nimis est incertus secundū significationem verborum contractus iste qui dicitur permutatio, cēsetur innominatus: quia caret nomine certo, id est, speciali. Nā vt dixi, omnem significat contractum ex quo quid datur, vel accipitur: sicut & dicimus Do vt des. j. de præscr. verb. l. naturalis meus. in fi. §. j. & ista potest esse ratio quare l. j. j. eo. appellat permutationem contractū innominatū. Potest enim assignari alia ratio: nam contractus illi dūtaxat nominati sunt, ex quibus statim nascitur obligatio: vt vides in deposito, commodato, vēditione, locatione: in his enim statim interuētu rei nascitur obligatio: vt pariat actionem in re deposita, commodata, &c. insti. quibus mod. re contra. ob. §. item is cui. & § penul. & suprà de pact. l. iurisgentium. j. responso. Permutationis autem cōtractus licet factus sit volūtate partiū, & ideo naturalem hinc inde induxerit obligationem, non tamen dat actionem: imò exigitur rei interuentus, & tunc non ex rei interuentu, sed ex præcedenti pacto agitur. C. eo. l. ex placito. Sed in deposito, commodato, &c. ex re tradita initiū paratur obligationi, vt dictū est. Ergo secundū ista, donatio hodie dicetur contractus nominatus: quia ex solo pacto dat actionem: sed olim erat cōtrarium. C. de donationibus. l. si quis argentum. §. vlt. Contrahitur permutatio tunc demum, quando conuenit vt certa species

Cōtractus nominati.

Permutatio contrahitur.

species detur pro certa, puta, Stichus pro Pāphilo, hic codex pro isto Bartolo. Ex permutatione nascuntur duæ actiones, Præscriptis verbis, & Condictio ob causam: quod prosequere, vt instit. de actio. §. actionum.

V. *De præscriptis verbis, & in factum actionibus.*

Actio præscriptis verbis ideo dicitur certa, quia præscripta verba erant huic actioni. Et habet locū in tribus generibus negotiorū. Primò in pactis incontinenti appositis. C. de pact. inter empt. & vend. l. ij. Secūdò vbicūque dubitatur de actionē circa contractū: nam cùm deficiunt vulgaria atque vsitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est. Ad quam actionē necesse est cōfugere, quoties cōtractus existāt, quorum appellationes neque iure ciuili proditæ sunt. Natura enim inductum est, vt plura, &c. Tertiò datur in tribus cōtractibus innominatis, scilicet Do vt des, Do vt facias, Facio vt facias. In quarto aūt, scilicet Facio vt des, datur de dolo. l. naturalis. ℥. eo. §. qđ si facio. Et venit in actione præscriptis verbis omne qđ veniret actione quæ daretur ex simili cōtractu, puta Do rē vt rem accipiā: id venit hic, quod veniret in venditione. Do vt facias, id veniet quod venit in locatione. s. deposi. l. j. §. in conducto. & ℥. l. j. §. sed si facio. veniet ergo interesse in actionē istā, & dolus si culpa lata & leuis: vt venirent in simili contractu: Ciuilis est hæc actio Præscr. verb. & eadē ipsa dicitur in factū. ℥. eo. si tibi polienda. Non tamē omnis in factum est Præscriptis verbis, sicut ea quæ de damno dato proponitur, & ex quolibet edicto vel interdicto. Et locū habet nedum in contractibus & quasi, sed in maleficiis & quasi, vbicunque æquitas suadet dari actionem. ℥. eo. l. quoties. & ideo dicitur eius tenor in multis & variis articulis admissus. C. de sacrosanct. eccl. l. sancimus. Stricti iuris est hæc actio, perpetua est, personalis est, hæredibus competit, & in hæredes: de hac instit. de act. § actionum.

Cō. tractus innominati.

Actio præscriptis verbis, quando habet locū.

DIGEST. PARS QVARTA.

LIBER XX.

Tit. I. *De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.*

INter Pignus, & Hypothecam quantum ad actionē hypothecariā nihil interest. Nā de quacūque re inter creditorē

& debitorẽ cõuenerit, vt sit pro debito obligata, hac appellatione vtraque continetur: Sed in aliis est differẽtia: Nã Pignoris appellatione duo oportet interuenire: vnũ, quod res sit mobilis: dicitur enim pignus à pugno: quia pugno vel manu traditur, vel tradi potest. j. de verb. signi. l. plures. j. pign. Secundũ, ꝙ traditur creditori. Sed ea quæ sine traditione nuda conuentione tenentur, propriè Hypothecæ appellatione cõtinere dicimus. Patet igitur, quòd si res est mobilis, & non tradatur: siue est immobilis, & tradatur vel non, dicitur Hypotheca. Contrahitur obligatio pignoris conuẽtionalis sola cõuentione, vnde sibi tale nomen imponitur. s. de pignor. act. l. j. in prin. nec in ea conuentione est necessaria scriptura, vel præsentia personarum: quia & inter præsentes, & inter absentes per nuntium vel epistolam contrahitur obligatio pignoris. Et fiunt scripturæ de his, vt quod actum est per eas, possit facilius probari. Pignus autem prætorium, & iudiciale non contrahuntur sola conuentione, sed necessarium est, vt quis veniat in possessionem, vt s. de pign. act. l. non est mirũ. Nascitur Hypothecaria actio ex obligatione pignoris, quæ est in rem, & eadẽ dicitur quæ Seruiana. s. de pact. l. si tibi. §. de pignore, & institu. de act. §. itẽ Seruiana. Item datur creditori, & eius hæredi, & contra quemlibet possessorẽ pignoris. Item est arbitraria instit. de act. §. Præterea. Item quãdoque tollitur decennio, quãdoque vicennio, quandoque xl. annis: sed non tollitur triennio. vt no. C. si aduer. credi. & de præscri. xxx. vel xl. ann.

Pignus.

Hypotheca.

Hypothecaria quando nascitur, & cui.

11. *In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.*

Qualiter per conuentionẽ expressam cõtrahatur obligatio pignoris dictũ est: sequitur qualiter cõtrahatur tacitè ex vi, & potestate legis: & hoc quidem in multis & variis casibus cõtingit. Nec est opus omnes singulariter enumerare; sed digniora exempla proferamus in medium. Ecce enim marito obligata sunt omnia bona eius, qui promittit sibi dotẽ pro muliere. Sic & mulieri omnia bona obligata sunt mariti, pro restituẽda dote. C. de rei vxo. actio. l. j. §. & vt plenius. Itẽ locatori fundi fructus ex eo percepti obligati sunt tacitè. Itẽ oĩa inuecta, & illata domino sciente, vt ibi sint perpetuò, dño obligata sunt: secus in his quæ inferuntur ad tempus. Itẽ matris, quæ conuolat ad secundas nuptias, bona tacitè obligata sunt filiis prioris matrimonij: vt restituat mater quæ lucrata est à

Tacita hypotheca quibus datur.

ſt à priori marito.C.de ſecun.nupt.§.penult.hac edictali pe. tẽ bona defuncti mariti tacite obligata ſunt pro parapher- alibus rebus reſtituendis.C.de pact. conuent. tã ſuper do.l. lt.Item bona defuncti,pro legatis,& fideiuſſoribus.C.com- munia de le. l. j. Item pro tributis vniuerſa bona eorum qui enſentur.C.eo.l.j.Item contrahentis cum fiſco.C.eod.l.ij.& c de ſimilibus.

III. *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.*

Licet diximus ſuprà,corporalia poſſe obligari:tamẽ ſe- is eſt in quibuſdam fauore religionis:ecce enim monumẽ m non poteſt pignori obligari.C.codẽ.l.iij.Sic & Eccleſiæ: Authent.de alie.emphyt.§.& quoniã.Idémque in ſacris va vel ornamentis eccleſiæ. C. de ſacroſan.eccle.l.ſancimus mini.Niſi illa ſuperflua ſint in Eccleſia, & debitum immi- at eccleſiæ:vt in Authent.ſuper eandem legẽ ſignata. & in ator.extra de pigno.Item liberi hominis nulla eſt obliga- ,quia contraria eſt libertati,& naturæ: adeò vt ſi filiũ tuũ liges,nulla obligatio fit:imò à debito creditor cadit, &c. Auth.vt nulli iudi.§.quia aũt & huiuſmodi.& C.eo. qui fi- s.In caſibus tamen tenet obligatio,vt in redempto ab ho- us:& cùm pater ob neceſſitatẽ famis filiũ obligat: nã cũ iceat vendere,multò fortiꝰ poterit obligare, infrà de leg. enatus.§.vlt.& C.de pa.qui fi.diſt.l. j.& C. de cap.l.vlt. Itẽ peditur obligatio propter publicã vtilitatẽ:vt in ſeruis ar- is,& bobus aratoriis,& inſtrumentis aratoriis: ex hac e- cauſa tributorum illatio retardaretur.C.eo.l.vlti.& ante c ſimilibus.

I. *Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur:& de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

luribus modis aliquis in pignore poteſt eſſe potior:puta one cauſæ:ſi enim ſecundus creditor credit pecuniã, ad ruationẽ pignoris, & in ea cauſa pecunia eſt cõſumpta, ertur ſecũdus primo:veluti ſi nauis fuerit obligata,& ad ndam eam vel reficiendam credidi : mea enim pecunia facit totiꝰ pignoris cauſam.Idẽ,& ſi credidit in cibaria arũ,ſine quibus nauis non potuit ſalua peruenire.Itẽ & ne cauſæ præfertur ſecũdus primo,vt ſi expedit in funere teſtatore:funeraria enim ſuperat omne æs alienũ. ff. de *Potior in pignore.*

e 3 reli-

reli.l.pe.& l.at si quis.§.j.Item ratione tẽporis præfertur creditor primus secundo, vbi secundus non potest prætẽdere aliquã prædictarũ causarum, vel priuilegium: vel quid simile. Est enim hæc regula in pignoribus. Qui prior est tẽpore potior est iure.C.eo.l.si fundum.hoc tamen est intelligẽdum de primo creditore, cui erat pignus obligatũ: ita quod debitor obligationem non potuit resoluere inuito creditore: vel si poterat, non tamen cõmodè.j.l.j.& l potior j.resp.& s.tit. prox.l.pen.Itẽ superficiario vel emphyteuta pignorante, potior est causa domini pro pensione eius, quam cui obligauit emphyteuta, vel superficiarius.j.eo.l.etiam. Fallit autem dicta regula nedũ ratione causæ, vt dixi, sed etiam ratione pacti: vt, ecce pignori obligasti omnia bona tua, deinde tibi mutuo vt ex ea pecunia aliquam rem emas, & vt ea res mihi sit obligata: præferat enim primo. C.eod.l.licet.Itẽ fallit ratione mendacij: vt si prior possessor eras in pignore, & ego secundus, prætẽdo contra te hypothecariam: sed tu negas rem esse eius, qui mihi & tibi eã obligauit. Nã si te de mẽdacio arguero: possessionẽ transferes, licet prius tibi fuisse obligatam velis probare.C.eod.Authẽ.item possessor.sed restituta possessione audieris in iure tuo.Itẽ fallit ratione semiplenæ probationis: quid enim si cõfitearis te mihi debere ex tali causa, x. vel in priuata scriptura, vel corãm testibus, & pignus mihi obligas: siquidẽ personalis actio mouetur contra debitorẽ, ea robur suũ habet.Idémque & si contra eundem agatur hypotheca: quia confessio vel scripturæ confitenti vel scribenti debet præiudicare, &c.Itẽ fallit regula ratione priuilegij dotis.Mulier enim & eius filij, vel descẽdentes ex ea, habẽt hypothecariã pro dote matris suæ contra omnes mariti creditores, licet anterioris tẽporis priuilegio sint vallati. C.eod.l. vlt.Item fallit propter priuilegiũ militiæ, quod potentius est priuilegio dotis, quando pecunia est credita, vt inde ematur militia: talis enim creditor præfertur omnibus anterioribus creditoribus, imò etiã præfertur mulieri.C.de pig.l.vlt. & in authen.de exhib.re.§.optimum. & de æqual.dot.§. quia verò. Et est magna potestas creditoris qui aliis in pignore præfertur: habet enim exceptionẽ, si cõueniatur ab aliis: & si alij possederint, potest ab eis aduocare rem. Creditor autem secundus potest ab omni possessore aduocare rẽ, præter quam à priore, vel qui ab eo habet causam.j.e.l.creditor.j.respon. & l.si

Prior tempore.

Creditor qui præfertur in pignore.

:l.si prior.§.si simpliciter.

V. *De distractione pignorum, vel hypothecarum.*

Distrahi pignus dicitur, cùm à creditore venditur: potest nim creditor pignus ex pactione (quāuis eius ea res nō sit) lienare. Eo ipso enim quod debitor nō reluit, id est, liberat pignus suum, videtur dare licentiam creditori de vēdendo. *Reluere pignus.* Et tunc relinquitur arbitrio creditoris ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis ad suum cōmodum peruenire. Sed hoc distinctionē recipit: quia aut actū est inter partes de vendendo, & nuntiabit creditor semel debitori de luēdo pignore: & tunc vendat, iusta tamē conditione. Si autem conuentū fuit, vt non vēdatur, nihilominus creditor vendere potest si tamen ter denuntiauerit debitori vt soluat, & cessauit. *Ter nuntiare.* Alioquin furti tenetur s̄.de pig.act.l.si conuenerit. Est autem illa tertia denuntiatio facienda, & postea necessariū est labi bienniū. Sicut & multò magis vbi creditor non conuenit de cōtrahendo, vel non distrahendo. Sed vbi nihil conuenit, sufficit vna denuntiatio: & pòstea elapso biennio poterit fieri vēditio. C.de iure dot.nupt.vlt.si est speciale quòd istud pactum de non vēdendo nō præiudicet creditori, quin possit alienare pignus, & hoc propter publicā vtilitatem, ne creditores retrahantur à mutuando, sed potius inuitentur.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.*

Soluitur hypotheca, si ab ea discedatur voluntate creditoris, aut creditor paciscatur, id est pactum faciat de remitten do debitum: vel si conuenerit vt pro hypotheca fideiussor daretur, & ille datus sit: tunc enim satisfactum videbitur vt hypotheca liberetur. *Satisfit creditori.* Intelligitur etiam satisfactū creditori, si iusiurandum delatum debitori datum est, id est, si deferente creditore iurauit debitor rem non esse hypothecæ obligatam. Item liberatur pignus siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum est. Sed & si tempore finitū est pignus, idem dicere debemus: vel si qua ratione obligatio eius finita est: quia forte ad cōditionem fuit obligatum quousque Imperator venerit Romam, &c. Qui ergo paratus est soluere, meritò pignus videtur liberasse: qui verò non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est: nisi creditori pla cuerit satisfactio. *Satisfacere.* Dicitur autē satisfacere, qui nō debitum ipsum soluit, sed pignus, vel fideiussorē dat: quā satisfactionem.

nem creditor inuitus admittere non tenetur. Si autem eam admiserit vice solutionis, sibi imputare debet. Item si creditor consenserit venditioni pignoris, liberatur hypotheca. Item si quoquo modo tollatur personalis & principalis obligatio. Si tamen tollatur ipso iure, & cum effectu, vt per confusionem vel successionem. Nam vbi tollitur ipso iure, sed non cum effectu, nõ præiudicatur in hypotheca: vt ꝭ.ad Trebel.l.debitor & de exhib.rei iudi.l.penul.§.Latinus. Vbi verò actio principalis tollitur per exceptionem xxx.anno. nihilominus durat hypotheca iam vsque ad xl.annos.& C.eo.l.ij. De dissolutione autẽ obligationis pignoris dicitur. C.de remiss. pigno.& de luitione pig.per totum.

LIBER XXI.

Tit.1. *De æditio edicto, & redhibitoria: & quanto minoris actione.*

Redhibitoria. *Redhibere* EX hoc edicto dantur tres actiones. Redhibitoria, qua vẽditor rem venditam recipere tenetur. Est enim redhibere, facere vt rursus habeat venditor quod habuerat: quia reddẽdo id fiebat, idcirco Redhibitio est appellata, quasi redditio. Et est tẽpus redhibitionis sex menses vtiles ex die venditionis, quãdo emptor vitium rei supinè ignorauit: aliàs si sciuit, non agitur Si autem ignorauit non supinè, sed absolutè, tunc ex die quo sciuit. Secunda actio est *Quanti minoris:* quæ datur contra vẽdentem rem vitiosam, vel morbosam in tantam æstimationem quanti minoris ex vitio vel morbo latentiore ista est, quàm fuerit æstimata tempore venditionis. *In factũ.* Et datur ista actio ad annum vtilem. Tertia actio est In factum, quæ datur contra vẽditorem quanti interest emptori eam rem emptam non fuisse: & durat lx. dies. Et apponitur *Aedilitium edictum.* hoc edictum ædilitium, quia ędiles curules has actiones posuerunt. *Aediles.* Et dicti erant Aediles, quia edendorum, & ædiũ curam habebant. Edendorum in hoc, vt morbosa caro non venderetur, vel nimis grandi precio, vel vitiosum animal. Aediũ autem curã in hoc, ne quid in via positum esset. Item ne *Curules.* incẽderentur ædes: vt diximus suprà. de offic. præfecti. vig. l.j. Curules autem ideo, quia propter eorum dignitatem in curribus deferebãtur. *Redhibitio quando detur.* Et datur Redhibitoria ex quinq, causis. primò propter morbũ, scilicet corporis: quãdo ex tali morbo vsus rei multũ impeditur: aliàs enim nõ agitur. Secundò propter

propter vitium, quod dictum est abesse, cùm assit. Et dicitur Vitium, animi corruptio, etiam in iumentis. In seruo autem non dicitur Vitium, nisi sit fur, & erro: vel qui commisit crimen capitale, vel mortem sibi consciuit. Item si dictum sit adesse, cùm absit: vt si multum est commendatus seruus venditus de industria & ingenio suo, cùm tamẽ sit iners sclauus. Et est causa huius edicti, vt occurratur fallaciis vendẽtium, & emptoribus succurratur, quicunque à venditoribus decepti fuerint, etiam si venditor ignorauit: quia non curamus hoc casu, neque interest emptoris, an ignorantia venditoris fallatur, an calliditate. Est & aliud edictum ædilitiũ, ne quis canem, verrem, aprum, vrsam, pantherem, leonem, aliúdve animal quod nocet, quà vulgò iter fit, teneat: quòd si contra factum fuerit, & homo liber ex ea re perierit, cc. solidi præstabuntur. Si nocitum homini libero dicetur, quanti iudici videbitur condemnatur: cæterarum rerum quantum damnum factum sit in duplum. ʒ. eod. l. hi enim. §. j. & l. generaliter. & l. quà vulgo. Item pro damno potest agi vtili actione de pauperie. Instit. si quad. pau. fe. di. §. vlt. *Edictum contra tenentes fera animalia.*

11. *De euictionibus, & stipulationibus dupli.*

Venditor cùm rem vẽdiderit, tenetur promittere emptori, quòd si quis eam rem euicerit (id est, probauerit esse suã) de restituẽdo quod eo nomine receperit: & vocatur ista cautio Euictionis stipulatio. Est ergo Euictio emptæ rei, vel ex alia iusta causa acceptæ per iudicis sententiam abductio: vel alio euincẽte, causæ amissio. Nec enim necessariũ est semper rem abduci, vt videatur euicta. ʒ. eo. l. euicta. §. j. Ad hoc autẽ vt quis possit agere de euictione tria debent interuenire. Primò quòd præcesserit cõtractus ad hoc habilis. Secundò quòd stipulatio de euictione sit interposita. Tertiò, ꝙ res sit euicta. Si igitur emptori libri, equi, vel prædij, vel alicuis rei lis mouetur, debet hoc vẽditori denunciare. l. emptor fundi. C. eo. tit. & requirat eum vt ipsum defendat. l. si rem. §. finali. ʒ. cod. Et vt assit causæ, & causam instruat: puta dando instrumenta, vel testes, vel alia ad causam faciẽtia, vel vtilia, si quæ habet. Nisi enim hoc fecerit emptor, nõ potest agere de euictione, etiam re euicta. Fallit hoc, vbi per venditorẽ steterit, quo minus ei denũtietur: vel vbi ignoretur vẽditor. l. si ideo. § præsenti. ʒ. eo. Sunt autem quædã causæ, in quibus vendi- *Euictio. Requisita in euictione.*

 tor

tor emptori duplam promittere debet, si non aliud conuenerit. Sed non intelligamus hoc ex omni re necessarium fore: sed de his rebus, quæ pretiosiores essent: puta si margaritas, vel ornamenta pretiosa, vel vestes sericas, vel quid aliud non contemptibile, id est, magni valoris quis vendiderit. In aliis autem rebus fit stipulatio simplex.

III. *De exceptione rei vendita, &c.*

Euincere. Contingit aliquando, quòd postquam venditor rem vendidit ipse, vel alius, qui eis similis sit, conatur eandē ab emptore euincere, id est, repetere. Cōtra quos emptor opponere potest exceptionē rei vēditæ, & repellere ipsum vēditorē, quando eius mandato alius vēdidit: vel etiā si ipse venditor per se postea vellet vendicare, id est, probare esse suā. Et habet quis hanc exceptionem, etiā si res nondū fuerit tradita, dummodo possessionem sine vitio nactus fuerit. Et prodest exceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res est tradita: sed etiam successoribus eius, & secundo emptori.

Exceptio rei vēditæ.

LIBER XXII.

Tit. I. *De vsuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.*

Vsura quādo pet. Accidit quandoque, quòd ad principales petitiones, siue personales sint, siue reales, aliquid aliud præter sortem (id est, debitum principale) peti potest: de quo tractat hic tit. Et primò de vsuris, quæ scilicet ex pecunia proueniunt, & dicitur accessio ciuilis, quia extra corpus venit. Itē & de Fructibus, scilicet prædiorū, quæ est naturalis accessio. ȷ. vt de ver. signific. l. vsura pecuniæ. Item & de Causa, vt de partu, & primo, & sequentibus: vt ȷ. eod. l. equis. Item de omnibus accessionibus, scilicet prædictis, & aliis: quia non est nouum post specialia generale subiici verbum. s. ad legem Aquiliam. l. si seruus. § inquit. Item quia occasione moræ id est, negligentia debitoris, prædicta eueniunt, dicit etiam de Mora. Et intelligitur mora fieri, nō ex re, sed ex persona: si interpellatus oportuno loco quis non soluerit, dicitur esse in mora. Et est sciendum, quòd olim de iure ciuili vsuræ omnes erant permissæ, hodie autē ex quo leges in materia præsenti non dedignantur imitari sacros canones: vt in Authen. de eccl. titu. §. primo. collatione nona. Ideo dicimus, quod etiam hodie de iure ciuili vsuræ fuit prohibitæ. Est autē Vsura quicquid vltra sortem accipitur: vbicunque enim amplius requiritur, quàm

Mora.

Vsura.

quàm quod datur, etiam si sit esca, vel vestis, vel alia res vilis, etiam quæ non consistat in pecunia quæ accedit sorti principali, quodcunque nomen ei imponas, vsura est. Cõtra quod clamat diuina autoritas: Mutuum dantes nihil inde sperantes. ca. cõsuluit. de vsuris. Et committitur vsura in his rebus, in quibus est mutuum, id est, quæ consistunt in pondere, numero, & mensura. In aliis autem rebus, puta equo, vel domo aut libro, licitum est recipere sortem & lucrum: quia in his non transfertur dominium, sicut in mutuo, in quo res statim est periculo eius qui accepit. Ergo inconueniens esset, si aliquis pro tali re aliquid dando grauaretur. In sex autẽ casibus non committitur vsura. Primo fauore ecclesiæ: de vsur. c. j. & c. conquestus. Secundo cum fideiussor soluit sortem & vsuras, potest petere vsuras à principali: de fideius. ca. constitutis. Tertio cum pœna petitur præter sortẽ. xij. q. ij. legibus. Quartò, cùm petitur vsura tanquam interesse: vt dicit glo. in d. c. conquestus. & in l. eos. C. eod. Quinto, cùm recipitur aliquid pro re, quæ non consistit in numero, pondere, vel mensura: vt suprà diximus. Sexto ratione incertitudinis. de vsur. c. in ciuitate. Et dicitur vsura, quia vsus rei venditur: & pro nudo vsu aliquid recipitur.

Quãdo cõmittitur.

Quãdo nõ.

Vnde dicatur.

II. *De nautico fœnore.*

Nauticum fœnus est, quod propter nauticam, vel quasi nauticam pecuniã exigitur. Est autem nautica pecunia, quæ periculo creditoris in nauigio suscepto datur traiicienda. Quasi nautica est, vt cùm periculũ mutuatæ pecuniæ in me recipio: si aliqua conditio non existat, & existente conditione, idipsum quod credidi recipiam cum centesima vsura. j. eo. l. periculi. In his autẽ multa specialia sunt. Nam vsuram centesimam licet stipulari, id est, tantum quantũ est sors reuoluto anni spatio. Et incipit currere hæc vsura, ex quo nauẽ nauigare conueniat: & quandiu pertinet periculum ad creditorem. j. eo. l. in nautica. & l. j. & ij. item & hæc vsura debetur ex nudo pacto. infrà eo. l. peric. §. vlt.

Pecunia nautica.

III. *De probationibus, & præsumptionibus.*

Probatio est rei dubiæ per argumẽta ostẽsio, secũdũ Azo. vel est rei dubiæ in iudicio per legitimos modos facta declaratio. Et secundũ Pla. dicitur à Probè aduerbio, facit enim probè, qui probat: manifestat enim dubiũ, vincit aduersariũ & euitat pœnam non probantium. Vel dicitur Probatio, quasi propa

propalatio vel manifestatio eius quod dubiũ est,& est regulare,ꝙ semper ei incũbit probatio,qui dicit:& ista regula est affirmatiua.Fallit autẽ in multis casibus nota.per gl.insti.de leg.§.quod autẽ diximus.& C.eo.l.actor.& C.de eden.l.qui accusare.& in c.vno.vt eccl.bene.Præsumptio aũt est triplex. Nam quædã est talis,cui statur,etiam si contrariũ quis probaret.Et ista appellatur iuris,& de iure:vt est in dote mulieris stipulata.Alia est,cui statur,donec contrariũ probetur:vt si res sit patris,præsumitur hæredis esse.Tertia,cui nõ statur aliquo modo,nisi habeat adminiculũ:vt probatio per priuatum instrumentũ.C.e.l.instrumenta.Et differt Præsumptio à Fictione:quia fingitur super eo quod est certũ,præsumitur super incerto vt dicit glo.in l.vna.C.de rei vxo.act.Et sunt in materia præsumptionis varia vocabula:Aliquando appellatur Iudiciũ.C.de rei vẽdit.l.iudicia.Aliquãdo Suspicio.l.absentem.ꝟ.de pœn.Aliquando Opinio.l.iij.§.eiusdem.ꝟ.de testibus.Aliquando præsumptio Temeraria.de sen.exc.inquisitioni.Aliquando præsumptio Non modica.c.super eo.de testibus.Aliquãdo præsumptio Probabilis.d.c.inquisitioni. Aliquando Vehemens.cap.literas.de restitu.spol.Aliquando Violenta,quæ idem est quod vehemens.c.cum continentia. de hær.lib.vj.& de variis generibus præsumptionum est glo. in c.is qui.de spon.& in c.quanto.& c.scribam de præsumpt. ponit Bar.in l.admonendi.ꝟ.de iureiurando.

Præsumptio triplex Iuris & de Iure.

Fictio.

Præsumptio variè appellata.

IIII. *De fide instrumentorum,&c.*

Instrumenti appellatione,largo sumpto vocabulo,omnia ea accipienda sunt,quibus causa instrui potest:& ideo tã testimonia,quàm persona instrumẽtorũ loco habẽtur. Strictè autem accipitur pro scriptura quæ fit ad probationẽ alicuius rei in futurũ faciẽdã:vel scriptura ad memoriã alicuius rei cõfecta.Et sunt inuẽta instrumẽta ad faciliorẽ probationem:Fiunt enim scripturæ,vt quod actũ est,per eas facilius probari possit.l.contrahitur.ꝟ.de pig.Et sunt tria vocabula principalis instrumẽti:scilicet Originale,Authẽticũ,Exemplar.Itẽ alia tria nomina inde extracta,scilicet Index,Exemplũ & Sũptũ vel etiã memoria:vt C.de edẽ.Auth.si qs in aliquo.Et cui fides habeatur,tractat gl.in l.ij.ꝟ.e.Nã soli publico instrumẽto habetur fides per se,id est,sine alicuius adminiculo:eo ꝙ sine vituperatione aliqua appareat:vt in authẽ. eo.ti.§.si verò moriantur.nisi is,cõtra quẽ profertur,probet esse

Instrumentorũ varia nomina.

esse falsum.C.eod.l.synceris,calūniosam enim scripturā vim obtinere non oportet.ꝭ.e.l.ij.Si vero non sit publicū instrumentum sed priuatum:fides non habetur ei,nisi per testes id probetur:vel per cōparationem literarū.C.de prob.l.instrumenta.Alioquin si est scripta manu illius,contra quē agitur, facit fidē contra scribentē.Quod si neget esse manum suam, recurritur ad cōparationem literarum.l.cōparationes.C.eo. ipse negans condemnatur in duplū,si probatur de manu sua confecta:in Authen.contra qui propriam.C.de non nu. pec.

V. *De testibus.*

Vsus testimoniorū ab his præcipuè exigēdus est, quorum fides non vacillat.Et possunt adhiberi testes non solū in criminalibus causis,sed etiā in pecuniariis litibus.Et recipiuntur hi in testimoniū quibus nō interdicitur testimonium:de quibus.l.iij §.j.& l.idonei.& l.te.l.nullus.& l.ob carmē,&c.ꝭ. e.vel qui nulla lege à dicēdo testimonio excusantur:de quibus.ꝭ.l.iij.§.lex Iulia.& l.inuiti.de test.quæ excusat senes, q sunt maiores annis septuaginta:& valetudinarios,id est, qui morbo detinentur:& milites,vel eos qui Reipub. causa absunt,vel quibus venire nō licet.Dicebantur autē Testes antiquitus Superstites, eò ꝙ super statu causæ proferebantur. Nunc autē parte nominis ablata per aphæresim Testes solū dicuntur.c.forus.de ver.sig.Et in testibus cōsiderantur hæc: Ætas,conditio,sexus,discretio,fama,Et fortuna,fides,in testibus ista requires.gl.in l.iij.ꝭ.eo.& in c.ij.extrà eo. *Superstites*

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

In hac materia quatuor sunt quæ videtur idem,sunt tamē diuersa:scilicet Ignorantia,Nescientia,Error,& Titubatio. *Ignorātia.* Primū sumitur in malā partē:qui scilicet debet scire,& ignorat:vnde dicitur,Qui ignorat ignorabitur.c.nisi cū pridē.de renū.Nescire autē in bonā & malam partē. Nā omnis ignorans nescit:sed non conuertitur. Error autē est,cùm aliud est quàm credā.Quod autē aliud sit errare, quàm ignorare, patet,quia dicit lex,Si potest possessio acquiri ignorāti,ergo & erranti.ꝭ.de acqui.pos.l.si me in vacuum.§.j.Titubatio verò cùm hinc inde diuersa vel cōtraria scire videor,nec alicui eorum magis animū applico.C.de cōdict.indeb.l.fi.Et licet in aliis sit differentia inter ista quatuor,tñ quantum ad hūc titulum non est differentia:nā omnia ad factū & ad ius referuntur.Et est regula in hac materia:iuris quidē ignorātiam *Error.* *Titubatio.*

cuique

cuiq; nocere, Facti verò ignorantiā minimè: quod ita intelligendum est, ꝙ iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suū verò petētibus nō nocet. Et quod dicitur ignorantiam facti nō nocere, ita intelligendū est, si non sit supina ignorantia, id est, negligētia crassa vel affectata. Circa quod sciendum, ꝙ ignorantia alia est iuris, alia facti. Iuris alia iuris naturalis, alia quasi naturalis, alia ciuilis. Facti, alia est probabilis: alia nō probabilis. Naturalis iuris ignorantia, est in filiū, qui credebat sibi licere pulsare parētē, vel nō procurare eū furiosum, vel captiuū non redimere, eū ipse filius sit maior XVIII. ann. & ideo nō parcitur ei, quò minus exhęredetur: vt in Authē. vt cū de app. cog. §. causas. coll. viij. De secunda, scilicet quasi naturalis iuris, pone exemplū in liberto & patrono. C. de in ius vo. l. ij De tertio, scilicet iuris ciuilis, pone exemplum in l. j. ꝗ. e. Sed in hoc tertio membro sub distinguitur. Nam aut ignorans certat de damno vitando, & tunc non nocet: vt ṡ. dictum est. Fallit in debito. l. error. C. ad leg. Falc. Si autē ignorans certat de lucro captādo, subdistingue, an potuerit cōsulere peritiores, & tunc ei noceat, id est, non prosit. An nō potuit cōsulere, & tunc non noceat. l. regula. §. sed iuris ꝗ. c. Facti autem ignorantia si est probabilis, vt in facto alieno tunc prodest in cōpendiis, & nō nocet in damnis. l. error. ꝗ. e. Aut est non probabilis: vt est in facto proprio: vel in alieno facto si est supina ignorantia, & tunc nō excusat. Fallunt autem prædicta de ignorantia iuris, vel errore, in minoribus, fœminis, militibus: vt in l. regula. ṡ. allegata.

Ignorātia iuris.

LIBER XXIII.

Tit. I. *De sponsalibus.*

Sponsalia sunt mētio & repromissio futurarū nuptiarum. Et dicuntur sponsalia à spondendo. Nā moris fuit veteribus stipulari, & spondere sibi vxores futuras: vnde & Sponsi Sponsæq; appellatio nata est. Et sufficit nudus consensus ad constituenda spōsalia. Denique constat & absentem absenti despondere posse. Et hoc quotidie fit: dūmodo hi qui absunt sciant eorum nomine sponsalia fieri, aut si postea ratum habuerint. Et in sponsalibus ætas contrahentium diffinita non est, sicut in matrimoniis: quapropter primordio ætatis sponsaliā effici possunt: si saltem id fieri ab vtraque persona intelligatur, id est, si personæ non sint minores septem annorum: & hoc tenet gl. insti. de nup. §. j.

Sponsus.

Ætas in spōsalibus.

De

II. *De ritu nuptiarum.*

Ritus nuptiarũ exponitur,id eſt,de feſtiuitate, ſiue ſolennitate nuptiarum.Et hæc quatuor, Matrimonium, Nuptiæ, Coniugium,Conſortium,idẽ ſignificant.Contubernium verò eſt tantũ inter ſeruos.l.ſerui.C.de adul.Et ſunt nuptię ſiue matrimonium coniunctio maris & fœminæ,indiuiduã vitæ conſuetudinem continens,& conſortium omnis vitæ,& diuini & humani iuris communicatio.inſtitu.de par.pot.circa prin.iuncta gl.Et dicuntur nuptię à nubendo,id eſt,velando: quia mulieres velatæ & quaſi ſub nube incidere debent. xxxiij.q.v.hæc imago.Matrimonium autem appellatum eſt, quia mulier nubit vt mater fiat:& quia onera,dolores & pericula partus mulier ſubit,ideo potius à matre, quã à patre matrimonium appellatur.c.fi.de conuer.in fide.& l.fi.C.qui po.in pig.Coniugium autẽ dictum, quia communi iugo & æquali coniuges vitã trahere debent,licet aliquando diſpari tractu.Conſortium autẽ dictum eſt, quia omnis vitæ ſocietas inter eos cõmunicari debet.Sunt autem quæ nuptias fieri prohibent,& factas diſſoluũt,quæ no.per glo.inſti.de nup. §.ſunt & aliæ.Et continentur his verſibus : Ætas,conditio, numerus,monachatus & ordo. Adopt.nobilitas,ſanguis; tutela,poteſtas,Fons ſacer, affinis, raptus, repugnat honeſtas: Irrita quæ faciunt cõnubia legibus hæc ſunt.Secundum canones autem Io.And.in ſummula ſuper quarto Decre.ponit alios verſus iſtos,videlicet:Error,cõditio,votum, cognatio, crimen.Cultus,diſparitas,vis,ordo,ligamen,honeſtas.Si ſis affinis,ſi forte coire nequibis:Hæc copulanda vetant, connubia facta retractant.

Contubernium. *Nuptiæ.* *Matrimonium.* *Cõiugium.* *Conſortiũ.* *Matrimonium quando impeditur.*

III. *De iure dotium.*

Reipublicæ intereſt mulieres dotes ſuas ſaluas habere, ꝓpter quas nubere poſſint.Et appellatur Dos, datio quædã, quę noĩe vxoris marito ad perferẽdũ onera matrimonij cõſtituitur.Et q̃a dos intuitu matrimonij fit,ideo dotis appellatio ad ea matrimonia non refertur,quæ conſiſtere non poſſunt.Neq; eñ dos ſine matrimonio conſiſtere poteſt,ſed bene ecõtrà.Vbicũq; igitur matrimonij nomẽ non eſt,nec dos eſt.Et eſt duplex dos:Profectitia,quæ à patre vel à parẽte, id eſt,auo paterno,vel proauo ꝓfecta eſt,de eius bonis vel [illegible] facto.Siue igitur parẽs dedit dotẽ,ſiue procurator eius,ſiue iuſſit aliũ dare,ſiue cùm quis eius negotium gerẽs dediſſet,

Dos. *Dos profectitia.*

parens

parens ratum habuerit, vel eius intuitu collata, Profectitia dos est. Si autem aliunde, puta ex bona fortuna pro muliere dos constituitur. Aduentitia dos appellatur. Et licet dominiũ doris maneat apud vxorem, tamẽ fructus doris ad maritum pertinere debere æquitas suggerit, id est persuadet, cũ enim ipse onera matrimonij subeat, æquum est etiam eũ fructus percipere. Doris autẽ causa data accipere debemus ea, quæ in dotem dantur: cæterùm si res dentur, ea quæ Græci parapherna dicunt, quæque Galli peculium appellant, id est, quæ mulier habet præter dotem, non statim mariti efficiuntur: nisi sic dentur, vt eius fiant.

Aduentitia. *Dotis causa data.*

IIII. *De pactis dotalibus.*

Quãdo liceat pacisci super dote.

Nedum ante nuptias licet super dote pacisci, sed etiã post. Non tamen super dote licet in omni casu vel omnibus pacisci ante nuptias, & post. vir enim cum vxore constante matrimonio pascíscendo super dote, si quidem donationis causa faciat, aut confertur pactum donationis super dote appositum in tempus matrimonij, & non tenet. Si verò collatum sit pactum post matrimonium solutum, & tenet, nisi inuitetur quis ad furandum. Sunt & alia pacta quædam, quæ circa dotem apposita quandoque valent, quandoque improbata sunt, & moribus & legibus, & propterea inualida, de quibus tractat hic tit. & C. de pact. initis, &c.

V. *De fundo dotali.*

Fundus dotalis.

Lex Iulia, quæ dotali prælio prospexit, statuit, ne marito liceat obligare, aut alienare fundum dotalem: & idẽ de sponso. Dicitur autem Fundus dotalis, qui ab vxore marito in dotẽ traditur. Fallit hoc in quatuor casibus. Primò, quãdo maritus prouocatur ad diuisionẽ fundi dotalis, qui cum altero communis est. l. fi. C. de fund. dot. Secundò, nisi ex necessitate, puta aliter viuere non potest: vel vt exeat carceres. l. j. C. de liber. cauf. Tertiò, nisi cum vniuersitate bonorum ipsius mariti transeat. l. ij. ǂ. eo. titu. Quartò, nisi vertatur ad vtilitatem mulieris. l. ij. ǂ. eod. tit.

LIBER XXIIII.

Tit. I. *De donationibus inter virum, & vxorem.*

Comprobatum est morib⁹, id est, iure ciuili, ne inter virũ & vxorem constante matrimonio donationes valerent: & hoc ideo, ne mutuò amore inuicem spoliarentur, si donatio

nationibus non obtemperarēt: nec esset eis studium liberos potius educandi. Et sæpe futurum esset, vt destituerētur matrimonia, id est, separarentur, vel exhaurirentur: si nō donaretis, qui posset: atque ea ratione euēturū esset, vt venalia essent matrimonia, quod esse non debet. l. ij. C. de inuti. stipula. Voluit igitur lex inter virum, & vxorē donationes prohibere, existimās honestum amorem ex animo pendere debere, non ex lucro: & ne concordia pretio cōciliari videretur: néve melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. ↄ. eo. l. j. ij. & iij. Prohibentur igitur istæ donationes cōstante matrimonio fieri: quibus factis donans fit pauperior, & recipiens locupletior. Istæ appellantur Lucratiuæ donationes. *Donationes lucratiuæ.* Remuneratiuę autē, puta si plebeius nobilē vxorē ducat, aut plebeia militē, vel rusticana virū literatū, aut dignitate præditum recipiat: potest in cōpensationem præeminentiæ aut prærogatiuæ nobilitatis aut dignitatis aliquid donare: istud *Remuneratiuæ.* enim constitutionibus principum permissum est. C. eod. tit. per totum.

11. *De diuortiis, &c.*

De diuortiis, id est, disiungendis matrimoniis olim cōtractis loquitur hic titulus. Est autē diuortiū propriè inter cōiuges, qui semel cōiuncti legitimè diuortiātur, id est, separātur. Repudiū aūt est inter sponsos, qui prius legitimè cōiuncti non fuerant, & nunc à coniunctione abstinent. Sed promiscuè iura vtuntur his vocabulis. l. diuortio. §. j. de verb. significat. Et erant olim multæ causæ ex quibus diuórtia fierēt, quæ enumerātur. C. eod. l. cōsensu. Additis tribus per Iustinianū in Auth. de nupt. collat. iiij. §. has itaque. Hodie aūt paucæ sunt: vt in Auth. vt liceat ma. & auiæ. §. quia verò plurimas. collat. viij. Secūdū canones aūt nullæ sunt causæ diuórtij veri: quia non fit diuortiū, nisi ex causa cōsanguinitatis: & tunc non dirimitur, sed magis nullum declaratur. Item propter adulterium: sed tunc non fit diuortium, quia aliā accipere non potest, licet debitum reddere nō teneatur: vt dicit gloss. in l. diuortio. suprà de nego. gestis. Diuortium autē dictum à diuersitate mentium: vel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimoniū. Et in diuortio, nō est nisi vnum verbum quod animo constituendi perpetuam dissensionem facit, hoc modo: Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito. In repudiis autē, id est, in renuntiatione quæ in sponsalibus dis-

Diuortiū. *Repudium.* *Causa diuor.*

cutiēdis fit, interuenit renuntiatio in hæc verba, Conditione tua non vtar. Et in illa necessarij sunt testes septem ciues Romani, puberes, & rogati. Itē necessaria est scriptura, vel libellus: licet enim solo consensu contrahatur matrimoniū: nō tamē solo dissensu dissoluitur, sed necessaria est scriptura. fauor enim liberorū imperat solutionē matrimonij difficiliorē esse. Itē necessarium est, quod daret volūtas eius, qui misit libellum repudij. Nam si pœnituerit eum, & per ignorantiā mutatæ voluntatis obligatus est alteri: durat matrimonium nisi pœnitentia cognita, is qui accepit voluit matrimonium soluere: tūc enim per eū qui accepit soluitur matrimonium. C. eod. l. consensu. in prin. & j. eod. si pœnituerit. Item necessarium est quod fiat remissio libelli animo constituendi perpetuam dissensionem: quicquid enim calore iracundiæ fit, vel dicitur, non prius ratum est, quàm perseuerantia declaret iudicium animi fuisse. Ideóque per calorem misso repudio, si in breui reuersa est vxor, nec diuertisse videtur. infrà. eod. l. diuor.

Quæ necessaria in repudiis.

DIGESTI INFORTIATI TITVLI.

IN hoc principio Infortiati non est caput noui libri, sed diuisio præcedentis vicesimiquarti. Facti sunt enim pro dotibus tres singulares libri, vt est text. in procœmio ff. §. alterutri. Et cōstat vnū esse de spon. s̄. lib. xxiij. Aliū de donat. inter vir. & vxor. vt s̄. lib. xxiiij. sub quo & cōprehenditur præsens titulus. Tertius de impensis in rebus dotalibus factis: vt j. lib. proxi. ergo hîc non potest esse caput libri: vt C. de vete. iure enucle. l. ij. §. post hos. Et dicitur Infortiatum addendo eius substantiuum, scilicet ius, vel Digestum. Appellatum ex eo (vt quidam volunt) quia forte ius, id est, efficax, & validū circa hæreditates continet: vel ita denominatum ab eius inuētore vel autore, sicut Publiciana, & Triticaria. Vel, quod melius est, nomen est magistrale, de quo disputare, cur impositum sit, relinquitur pertinacibus, secundum Tull. ad Herennium.

Infortiatum.

nium. Et quia plura sunt negotia quàm vocabula, suprà de præscr.verb.l.natura. Alij dicunt quòd ab Infortiasin Chaldæo vocabulo denominatur, quod idem est quod dispositio: quia vltimæ dispositiones & voluntates hoc libro continentur. vnde solet dici,

Sum liber fortis disponens prælia mortis,
Et clausis portis me discat lector in hortis.

III. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

Quibus modis matrimonium dissoluatur, diximus suprà de ritu nuptiar.& de diuor. quocunque ergo modo dissoluatur matrimonium, habet locum hic tit.ĵ.de verb.signifi.l.cū quærebatur. Et not. quod dicit matrimonio: aliàs enim nulla actio competit, si sciens non valere matrimonium dotē dederit. Si aūt ignorans, condictio ob causam locū habet.l.j.C. de condi.ob.caus. Quemadmodum, id est, per quos: vt ĵ.eod. l.ij. Et à quibus, & inquantū.ĵ.eo.l.maritū. Et qn̄, quod cōstat ex ipso rubro, scilicet soluto matrimonio: Petatur, id est, repetatur, & ita simplex pro cōposito ponitur, sic s̄. de pign. act.l. petenti. Debet itaq; soluto matrimonio dos solui mulieri, & olim soluebatur sibi annua, bima, trima die, id est, quolibet anno tertia pars. Hodie aūt immobilia statim: mobilia intra annū: vt C.de rei vxo.act.l.vna.§.exactio. Fallit in casib⁹, qui bus dos soluitur, sed nō mulieri. Primò qn̄ culpa mulieris solutū est matrimoniū: puta propter eius adulteriū. ĵ.eo.l. Lucius.in fi.nisi etiā vir deliquerit.ĵ.eo.l.cùm mulier.& l. viros. Secundò fallit, si pactu est lucrandæ dotis interpositum: vt in Authē.de sanct.episc.§.si verò constante.collat.ix. Itē fallit si aliud pōt obiici mulieri: vt ĵ.eod.si mulier.& l. sol. Itē fallit si extraneus dedit, & pactus est sibi reddi. C.de rei vxo. actio.l. vna.§.accedit. Itē fallit si est in potestate patris. ĵ.cod.l.ij.§.j. Et licet in titulo dicatur, soluto matrimonio: tamen aliquādo ēt constante matrimonio dos repeti pōt. Primus est, ĵ.eo. l.si constante.in princ. propter inopiam videlicet mariti, qn̄ euidentissimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionē nō sufficere. Secundus est.s̄.de iure.dot.lege, quemadmodū. vt qn̄ bona gratia matrimoniū fuerit solutū: vt si factus fuerit monachus, quod esse pōt.l.fi.C.de episc.& cler. & cap.

Dos restituitur solu. mat.

Soluitur dos sed non mulieri.

Repetitur dos constante matrimonio.

ſi.de cõuer.coniug.Tertius eſt C.de repud.l.j.Quartus,ſi maritus dãnatur in metallũ:nã hodie nõ ſoluitur per hoc matrimo.vt in Auth.de nupt.§.quod aũt,colla. iiij. & tamẽ dos repetitur.ȷ̄.eo.ſi marito.Sunt & alij caſus quibus conſtante matrimonio maritus nõ cogitur reſtituere dotem,põt tamen ſi vult:& valet reſtitutio.ȷ̄.eo.l.quãuis.& l.ſequẽ.aliàs ſi reddat vir dotẽ conſtante matrimonio,non liberatur, niſi quatenus mulier eſſet locupletior.l.j.C.ſi dos conſtante matr.ſolu.fu.

LIBER XXV.

Et Primus huius.

Tit.I. *De impenſis in rebus dotalibus factis.*

SVprà titulo proximo tractatũ eſt,quomodo ſoluto matrimonio dos debeat ſolui mulieri:Sed quia maritus in reb⁹ dotalibus aliquãdo expenſas facit,& aliquid ei impẽdit,quo dos diminuitur: fuit quæſitũ, an in reſtitutione dotis poſſet illud retinere:& diſtinguit Iuriſcõſultus faciẽs triplices impẽſas:Neceſſarias,Vtiles,& Volũtarias.Neceſſariç ſunt,quibus nõ factis res erat peritura,vel deterior futura: veluti aggeres facere,flumina auertere,vetera fulcire,iter reficere,arbores in locũ mortuarũ imponere.Vtiles ſunt,quibus nõ facti,res nõ erat peritura:ſed eis factis,res eſt melior futura:veluti pecora prædiis imponere, id eſt,ſtercorare. Voluntariæ ſunt,quas marit⁹ ad volũtatẽ fecerit, & quç rẽ ipſã exornãt: vt balnea extruere,parietes depingere.In primis expẽſis, ſcilicet neceſſariis,dic ꝙ minuãt dotẽ ipſo iure,ſi cõſiſtat in pecunia,& ſpe dotis,vt ſi fundus,& pecunia in dotẽ datur,quãtũ in fundũ impenditur,tantũ in pecunia ipſa deberi deſinit. Si verò ſolus fundus in dote ſit ,tũc ſi tãtũ expẽditur ſimul, vel ẽt diuerſis vicibus,quãti eſt fundus, tũc ipſo iure deſinit eſſe dotalis:ſed tãdiu totus vel pro parte retinetur , quandiu impẽſæ reſtituãtur.ſ.de iure dot.l.ſi is qui.§.penult.& finali. Si autẽ vtiles ſunt , tũc per actionẽ negotiorũ geſtorum , vel mandati,ſi mandato mulieris fecit, repetuntur : voluntariæ aũt non repetuntur,ẽt ſi mandato mulieris factæ ſunt: ſed abraduntur,ſi poſſunt abradi ſine læſione prioris ſtatus.C.de rei vxor.act.l.vna.§.ſed nec ad impenſam.

Impenſæ neceſſariæ. *Vtiles.* *Volũtariæ.*

II. *De*

II. *De actione rerum amotarum.*

Quia in dissoluendis matrimoniis,per diuortium, vel aliter,aliquando fiunt amotiones rerum, quæ repetitione etiã dotis per compensationem opponitur ob res amotas:vt in l. j.C.eo.ideo rerũ amotarum titulus,hoc est, de amotione rerum,& earũ actione,quæ dicitur Rerum amotarum, supponit. Et dicuntur res amoueri quantum ad hunc titulũ largè puta si celatæ sint,id est,absconditæ vel delatæ,id est,asportatæ,vel consumptæ,vel contrectatæ sint dolosè non errando. Et est singularis actio rerum amotarũ introducta aduersus eam,quæ vxor fuit:quia non placuit,cũ ea furti agere posse, quam societas vitæ quodam modo dominam faceret rerum ipsius mariti.Nam in fauorẽ matrimonij turpis actio aduersus vxorẽ amouentẽ negatur. Et qui rerũ amotarũ instituit actionem,quatuor necessariò habet probare, vt locum habeat hæc actio:scilicet, ꝙ res mariti dolo malo ab vxore amoueatur,vel res vxoralis à marito.j̃.eo.l.cõtra. §. itẽ cum, & lege,mulier.Item vt fiat amotio constante matrimonio:nã si post diuortium, vel solutum matrimonium quondã vxor viri res amouet,conueniretur actione furti.j̃.eo.l. & ideo.j. respon.Item quod & causa diuortij & secutum sit diuortiũ: vel quòd fiat causa speratæ mortis,& sequatur mors.j̃. eo.l.si mulier.& l.rerum quidem.Actio ista personalis est,perpetua, & prætoria.j̃.eod.l.rerum amotarum.& l.si mulier. §.hæc actio.& habet naturam condictionis,vt scilicet non infamet. j̃.de act.& obl.l.cesset.

Res amota.

Quatuor probanda in hac actione.

III. *De agnoscendis liberis,vel parentibus,vel patronis,vel libertis.*

Senatuscõsultum Plaucianum, quod factum est de liberis agnoscẽdis:duas species cõplectitur:vnam eorum qui agnoscunt,id est,tenentur agnoscere: alteram eorum qui falsum partũ subiiciunt:Prima,vt veri liberi agnoscantur:Secunda, vt falsi,& suppositi repellantur, & examinantur an veri sint, vel falsi.Qui ergo falsum partum subiiciunt tenentur crimine falsi:& perpetuò,& soli parentes, vel quorũ interest accusant.j̃.de falsis.l.qui falsi.§.j. Nec differtur hæc accusatio in tempus pubertatis.Permittitur igitur mulieri per hoc senatusconsultum,si putet se prægnantem, denuntiare intra tri-

Plaucianũ senatusconsultum.

Denuntia quod vxor sit prægnãs

ginta dies continuos post diuortium connumerandos. ipsi marito, vel paréti eius, aut ad domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat, Mulierem ex eo esse prægnanté. Et ex tunc maritus potest mittere custodes, aut eidem nũtiare quòd non sit ex eo prægnans: & est pœna mariti, quòd nisi aut custodes præmiserit, aut contra denuntiauerit, non ex se esse prægnantem, cogatur maritus partũ agnoscere, id est, alere. Et si non agnouerit, extra ordinem, id est, arbitrio iudicis pœna plectetur. Et pertinet hoc Senatuscõsultum ad eos partus, qui post diuortium eduntur. Aliud est Senatuscõsultum, factum temporibus diui Adriani, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscẽdo eo agatur, præiudiciali in rem actione qua se in filium vẽdicabit, vel in nepotem, dicens se ab eo genitum: vt ab eo percipiat alimẽta, & successionem, quæ filij à parentibus percipere debent. Tenetur igitur per hunc titulum pater alere filios & nepotes, qui in artificio se nutrire non possunt. Et econtrà filius patrem, auum, proauum, cæterósque ascendentes ex vtraque linea. Tenetur etiam patronus alere libertum, & econtrà. Alimenta autem pro modo facultatum erunt præbenda indigentibus: alias enim qui tenetur præstare alimenta, & non facit, sed eum abiicit quem alere deberet, vel ei alimoniam denegat, videtur eum necare, ac si partum suffocasset, id est, antequam nasceretur extinxisset, vel natum ad fauces strinxisset. l. necare. ff. eod. Generale tamen est in omnibus parentibus, vt non compellantur alere, si habeant quid obiiciant liberis: & ecõtrà. ff. eo. l. si quis. §. sed & filius. & §. idem iudex.

Agnoscere partum. *Alere quãdo quis tenetur.* *Alimẽta qualia.*

IIII. *De ventre inspiciendo, custodiendóque partu.*

Inspicere ventrem.

Quia vbi soluto matrimonio mulier fatetur se prægnãtẽ ex viro, locum habet Senatusc. Plaucian. vt, scilicet de inspiciendo ventre, custodiendóque partu, seruẽtur ea quæ dicta sunt s. tit. pximo, vt videlicet mulier his, ad quos ea res pertinebit, procuratoribúsve eorum, bis in mẽse denũtiandum curet, vt mittãt si velint qui ventrẽ inspiciant. Mittãtur autem mulieres liberę dũtaxat quinque, hæq; simul omnes, inspiciant. Et ne qua earũ dum inspicit inuita muliere vẽtrem tãgat. Et pariat mulier in domo honestissimæ fœminæ, à iudice deputãdæ. Et in quo mulier paritura erit, ibi non plures aditus sint, quã vnus: nec plures mulieres liberæ sint, quàm decem

decem, vel ancillæ sex. Et hæ quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes, id est, inquirantur, in eo conclaui ne qua prægnās sit: tria lumina, nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subiiciendum partum aptiores sunt. Et quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, si inspicere volent, ostendatur, & apud eum educetur, apud quē parens iusserit. E contra cum maritus prægnantem mulierem dicit, vxor autem negat: eligetur domus honestissimæ fœminę, in qua vxor veniat: & ibi tres obstetrices probatissimæ & artis & fidei, quę à iudice assumptæ fuerint, eam inspiciant. Et si quidem omnes vel duæ retulerint prægnantem videri, tunc mulier custodem à viro adhibitum admittat, ac si ipsa hoc desideraffet. Si autē omnes vel plures non esse grauidam renuntiauerint, nulla causa custodiendi erit: poterit igitur iudex mulierem ad se euocare, & apud eum interrogare, an se putet prægnantem: cogendáque erit respōdere, & in ius venire, captis pignoribus, & distractis, si contemnet: vel imposita mulcta coërceatur: & tunc locum habeat titulus noster.

V. *Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.*

Contingit aliquando quòd mulier quæ se prægnantē esse dicit, propterea in possessionē bonorum mariti ventris nomine mittitur ipsa eandē possessionē dolo malo, id est, fraudulenter in alium trāsfert: qua propter hoc edicto prospectum est, vt in mulierem, quę in alium hāc possessionem dolo malo transtulit, actio constituatur in factum, quanti interfuit eius ad quē possessio pertinebit. Et dabitur hæc actio etiam post annum, quia habet rei persecutionē, id est, datur ad interesse: & rectè à prætore prouisum est, ne dum in fauor[illegible]m partus possessionem polliceatur causa ventris, aliis p[illegible] ædæ occasionem præbeat, id est, iniustæ acquisitionis mar[illegible] etiam.

V I. *Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicatur.*

Si de possessione vētris nomine quæratur, & d[illegible] de mulier iurauerit se prægnātē esse, seruādum [illegible] dū, nec tenebitur mulier quasi calūnię causa f[illegible] sione missa: nec vis ei faciēda est post iusiur[illegible] perit, quæratur veritas, an ex eo prægnās f[illegible] calumniā in possessione fuisse, quæ scien[illegible] ferēte hęre est iusiurandum aderit in possessionē, si tamē peuenerit. Et dicitur p[illegible] s prudēsque se prægnan

gnantem non esse, voluerit in possessionem venire. Competit autem actio ei cuius interfuit in possessionẽ missam non esse, puta hæredi, vel ei qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuisset. Et bene prouidit Prætor. Sicut enim facilis est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine: ita calumniam eius (id est, eam non esse prægnantem, vel ex alio grauidã) impunitam noluit relinquere.

VII. *De concubinis.*

Cõcubina. *Pellex.* *Amica.* *Focaria.* *Clauigera.* Cõcubina olim dicebatur Pellex, postea autem Amica dicta est: nunc autem honestiori vocabulo Concubina appellatur, quæ lege cõiugali soluta, ei cohæret, qui posset esse maritus, & secum concumbit: qua propter etiam Cõcubina appellata est, quæ & Focaria, id est, focum, vel culinam præparans: vel Clauigera appellatur, maxime si clerico cohæret. Et possunt in cõcubinatu solùm illæ mulieres retineri, in quas stuprum non committitur, id est, quæ non sunt virgines vel *Cõcubina quæ possit esse.* viduæ: vel in quas incestum non committitur, vt sunt cognatæ, & moniales. Et regulariter ista potest esse concubina, quę potest esse & vxor: vt in authen. vt lice. ma. & auiæ. §. ad hæc. col. viij. Et cuiuscunque ætatis concubinam habere posse palam est, nisi minor annis duodecim sit. Et quia concubinatus per legis nomen assumpsit, id est, effectũ, vt sit legitima coniunctio, ideo extra legis est pœnam, scilicet adulterij vel stupri, intelligamus lege ciuili vel fori permissum esse concubinatum, non iure poli. Nam secundum diuinas & canonicas institutiones omnis fornicatio prohibita est. xxxij. q. iiij. nemo sibi blandiatur de legibus, & c. meretrices.

LIBER XXVI.
Et secundus huius.

Tit. I. *De tutelis.*

TVtela est (vt Seruius diffiniuit) vis atq; potestas in capite libero constituta, id est, violenta potestas, ad tuendũ eum, qui propter ætatem suã se defendere nequit: iure ciuili *Tutores.* data, & permissa à testatore. Tutores sunt, qui eam vim atq; potestatem habent: ex qua re ipsi nomen acceperunt. Itaque *Æditui.* appellantur tutores, quasi tuitores, atq; defensores: sicut Æ- *Fœminæ tutelæ.* ditui dicũtur, qui ædes tuentur. l. j. §. j. s̄. de offi. Præfect. vrb. Et est Tutela virile officium: fœminæ enim tutores dari non possunt

possunt:nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulét, &c. C. quando mulier tut.offi.l. ij. sed hodie mater & auia absque hac impetratione omnibus præferuntur, si renuntiãt secundis nuptiis, & Senatusc. Velleiano. exceptis testamentariis, in authen. de hæred. ab intest. §. ex his. & in authẽ. matri. C. quando mul. tut. offi. & l. omnes. C. ad Tertul.

II. *De testamentaria tutela.*

Triplex reperitur tutela: Testamentaria, Legitima, & Datiua. Inter quas quia Testamentaria principalior est, & magis priuilegiata, quandiu enim superest testamentarius tutor, non admittitur legitimus, vel datiuus: quapropter de testamentaria tutela præmittitur. Est autem Testamentaria tutela, quam testator in testamento suo facit. Est enim lege duodecim tabularum permissum parentibus liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus, si saltem in sua potestate sint, tutores testamento dare, & etiam posthumis vel nepotibus. Et dicuntur testamento dati tutores etiam hi, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Et testamento dati tutores non sunt cogendi satisdare rem pupilli saluam fore, quia fides eorum à testatore videtur esse approbata. *Tutela testamentaria.*

III. *De confirmando tutore, vel curatore.*

Tutores secundum testamenta rectè dari intelliguntur, si dati sunt à quibus oportet, id est, à patre: & quibus oportet, puta liberis. Et quomodo oportet, id est, quibus verbis, puta, Liberis meis tutorem do: & vbi oportet: puta in testamentis, vel codicillis confirmatis. Si autẽ fuerit persona talis, quę non potest dare tutorem, veluti mater, aut extraneus: aut talis persona, cui non potest dari, veluti pater filio non existenti in potestate, aut codicillis non cõfirmatis: tunc quod deficit repletur à Consulari potestate. Et potest talis tutor per iudicem confirmari. Et si quidem pater fuit qui dederit, amplius nihil inquirit qui præest, sed simpliciter eum cõfirmat sine satisdatione, siue inquisitione. Si autẽ alius qui dederat, tunc inquirit personã, si est apta. In confirmando autem tutore Prætor inquirere debet, an patris voluntas durauerit, vel an improbitas morum ipsius tutoris prius ignorata, vel celata emerserit, vel inimicitiæ cum patre, exarserint.

IIII. *De legitimis tutoribus.*

Legitimæ tutelæ sunt, quę delatę sũt agnatis, & cõsanguineis.

neis. Item patronis, id est, his, qui ad legitimā hæreditatem admitti possunt: & hi dicūtur legitimi tutores: quia lex duodecim tabularum eos dat: & habuit in hoc lex summam prudentiam, vt hi qui sperarent successionem pupilli si moreretur, iidem etiam tuerentur bona, ne dilapidarentur. Sunt autem agnati, qui per virilis sexus personas cognatione cōiuncti sunt, quasi à patre cognati: veluti frater eodem patre natus fratris filius, nepósve ex eo. Item patruus, & patrui filius & nepos. Hodie autem inter agnatos & cognatos quo ad tutelam nulla est differētia. Sed qui proximior est, sicut in successione vlteriorē repellit, ita & in tutela onus subeat dummodo nullo defectu ætatis, vel morbi sint impediti: in authē. de hæred. ab intest. §. Ex his. Collat ix.

Agnati.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.*

Deficiente tutore testamentario vel legitimo, olim dabatur tutor ex lege Attilia per prętorem cum tribunis in ciuitate Romana. In prouinciis autem ex lege Iulia, & Titia per præsides: qui propterea Datiuus appellatus erat, quia specialiter à iudice datus: quoties etiam spes erat testamentarij tutoris, fortè sub cōditione aut die certo dati, interim tutor datiuus in locum eius subſtituebatur, donec cessaret impedimentum testamentarij: hodie autem iure nouo desierunt tutores dari ex prædictis legibus. Et Romæ quidem præfectus & prætor, in Prouinciis verò præses, & magistratus eius iussu: si facultates pupilli non sunt magnæ, dāt tutores. Et si quidem facultates pupilli se extendunt vsque ad quingentos solidos, possunt dari tutores à quocunque magistratu, etiam sine iussione præsidū: recepta tamen cautione rem pupilli saluam fore. de hoc Instit. de Atti tut. per totum.

Attilianus. *Datiuus tutor.*

VI. *Qui petant tutores & curatores, & vbi petantur.*

Quidā sunt, qui minoribus nō habētibus tutores, vel curatores, qui ex legib⁹ eorū sint defensores, ex necessitate tutores petūt. vt sunt omnes qui impuberi possunt succedere, etiā mater impuberis. Et cōfestim est petitio tutoris facienda, i. vbi primū potuit quis: hoc est, prætoris habuit copiam huic rei sedētis: nisi fortè infirmitate quis detineatᶜ, vel alia magna causa. Et idē in curatoribus impuberū, vel furiosorū

vel

vel ventris est intelligendũ.Itē liberti impuberis ex necessitate petunt ei tutores:ipsi enim de hoc accusari puniũtur, & emēdantur,si appareat propter negligentiã, vel malitiã non petiisse tutores.j.eo.l.Græca,si minores.Item ex necessitate petunt sibi curatores adolescentes in lite.C.eo l.j.& insti.de cura.§.item inuiti.Sunt & alij qui petunt ex voluntate,vt cognati & affines familiares parentum,& amici eorũ,& educatores ipsorum puerorum,d.l.si minores.Sunt autem petēdi tutores vel curatores minoribus in eo loco, vnde ipsi ducũt originem,vel ex persona sua,vel ex persona patris,vel si vulgò concepti essent ex persona matris, & in eo loco vbi sunt eorum facultates.Si etiam alibi morantur, vel habent domicilium,etiam ibi recipiunt.ĩ.tit.proxi.l.j.§ quod de hoc.C. vbi tuto.per totum. *Vbi tutores petantur.*

VII. *De administratione & periculo tutorum, vel curatorum qui gesserunt, vel non: & de agentibus, vel conuenientibus ab vno, vel à pluribus.*

Solent tutores cogi extra ordinē, id est, officio iudicis, ad gerendum atq; administrandum tutelam:& si nõ voluerint, potest iudex eos captis pignorib.vel indicta mulcta, aut bãno coërcere,suprà si quis ius di.nõ obt.l.vna.& indi.de satis. tut.§.vlt.Debet autem quiuis tutor vel curator administrare:facto prius mox postquàm ordinatus fuerit tutor à se publico inuentario:& secundum solitũ morem facta prius sibi traditione rerũ.Nisi testatores,qui substantiam transmittũt specialiter inuentarium conscribi vetauerũt.C.arb.tut.l.vlt. §.vlt.Item debet administrare tutor vel curator præstito iuramento de rebus minoris vtiliter agendis. & fit hoc iuramentum tũc,cùm celebratur decretũ,quod tradit ei curam, in Authen.vt hi qui ob.per.ha.res mis.§.vlt.non ergo debet prætermittere quæ putauerit vtilia minori,neque admittere quæ non vtilia æstimauerit.C.de episco.aud.l.de creationibus.Item debet tunc satisdare pupillo vel alteri eius nomine rem pupilli saluam fore,nisi sit testamentarius,vel cũ inquisitione datus,alioquin non potest administrare, neque aliquid ex bonis pupilli alienare.C.de tut.vel cura.qui sat.non de l.iij.& vlt.Si autem fuerint plures,qui tunc geret, habetur insti.de satisd.tut.per totum. *Inuentarium.* *Iuramentũ tutoris.* *Satisdatio tutoris.*

VIII. *De autoritate, & consensu tutorum, &c.*

Pupillus ex omni contractu sine tutoris autoritate celebrato

brato obligari nō poteſt, neq; vllum actū gerere, per quem
Autoritas tutoris quando necessaria. cōditio eius deterior fiat. Eſt ergo in quibuſdam caſibus tutoris autoritas neceſſaria pupillis, quibuſdā non eſt neceſſaria. Nam ſi quid dari ſibi ſtipuletur pupillus, nō eſt neceſſaria autoritas tutoris: quia cōditionem ſuam meliorem facere poteſt ſine autoritate cuiuſcunque. Si autem pupilli aliis promittant, vel patrimoniū eorū diminuitur, neceſſaria eſt autoritas tutoris: quia rem ſuam non aliter deteriorē facere poſſunt, quàm ſi tutoris acceſſerit autoritas. Et ideo nullam obligationē pupillus contrahere, neque hæreditatem adire, neq; fideicommiſſum agnoſcere ſine tutoris autoritate poteſt. Et tutor interponēs ſuū cōſenſum, debet ſtatim in ipſo negotio præſens eſſe, & approbare quod agitur: poſt tēpus
Autoritatem præstare. verò, aut per epiſtolam interpoſita eius autoritas nihil agit. Eſt autem præſtare autoritatē, cùm quis dicit ſe probare id quod agitur: hoc eſt enim autorem fieri. ꝗ. eo. l. etiam.

IX. *Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conueniri possunt.*

Si tutor vel curator ex pecunia pupilli, cuius negotia adminiſtrāt, mutuo dederint, vel prædia ſuo nomine emerint, datur minori, id eſt, pupillo, cuius ea pecunia fuit, actio ad
Dolus tutorum. rem vendicādā, vel mutuā pecuniā exigēdā. Dolis autē tutorum pupillo neq; nocere neq; prodeſſe debet: quod verū eſt, quādo ex fraude illius pupillus nō eſt factus locupletior. Regulare tamē eſt, ꝙ ex pacto alterius alteri non datur actio. ꝗ. de reg. iu. l. quo tutela. Idē intellecturi in adulto & curatore.

X. *De suspectis tutoribus, & curatoribus.*

Paupertas. Suſpectum tutorē dicimus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor vel curator quāuis pauper eſt, fidelis tamē & diligens, remouēdus non eſt quaſi ſuſpectus. inſti. eo. §. vlt. & ꝗ. eo. l. ſuſpectum. & C. eo. l. j. Sic ergo tutorem ſuſpectum non facultates, ſed fraudulenta vel calida cōuerſatio in rebus pupillaribus cōmendat. Et ex omni genere tutorum, ſiue teſtamentarij ſint, ſiue legitimi, ſiue etiā datiui,
Actio suspecti. poſſunt tanquā ſuſpecti remoueri. Et eſt hæc actio quaſi publica, id eſt, omnibus patens: quinimo etiā mulieres admittuntur: ſed hæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine mouētur: vt mater, nutrix, auia, & ſoror, & ſi qua ſit ſimilis, quæ ſexus verecundiā non tranſgreditur, vt fecit Calphurnia: ſed pietate quadam iniuriam pupilli cōtinere non poteſt: imò etiam tutor

tor suum cõtutorem suspectum facere potest. Et qui remouetur tanquam suspectus, si ob dolum remouetur, est infamis: Si ob culpam, id est, negligentiam, non erit infamis.

LIBER XXVII.

Et tertius huius.

Tit. 1. *De excusationibus, & temporibus earum.*

Excusantur quidam à tutela in perpetuũ, vt mutus, & surdus: quidam ad tempus, minores, & furiosi qui habent dilucida interualla. Sũt & aliæ multę causæ, propter quas tutores & curatores excusantur: quia tres liberi Romę, & quatuor in Italia, & quinq; in prouinciis præstãt excusationem à tutela. Itẽ procurator fisci excusatur. Item absens Reipub. causa à tutela vel cura noua in totum excusatur: ab antiqua verò non nisi durante absentia. Item habẽs publicam potestatem à tutela excusatur. Item habẽs litem cum pupillo, de omnibus bonis, vel maiori parte excusatur. Item tres tutelæ onerosæ non affectatæ diuersorum patrimoniorum tandiu præstant excusationem, quandiu durant. Qui probat se ita pauperem, ꝙ tutelæ vel curæ superesse non potest, habet excusationem. Itẽ infirmitas præstat excusationẽ. Item homo simplex, & ignarus literarũ, habet excusationem. Item inimicitiæ capitales, de quibus non est facta reconciliatio, præstat vacationem. Maior lxx. annis à tutela se excusat. Minor autem xxv. ann. etiã volens non admittitur. Idẽ obseruatur & in milite, & in militante. Itẽ docens Grammaticam, Rhetoricam, vel Medicinã Romæ, vel in patria inter cõstitutum numerũ excusatur. Qui autẽ habet multas excusationes & vnam proponit, quã non probat, potest intra statuta tempora aliam proponere & probare. Sunt autem tempora statuta in iure, quia cõstitutus intra centesimũ lapidem, id est, milliare, habet quinquaginta dies ad probãdum excusationem à die scientiæ. Constitutus verò vltra vnã diætam habet pro qualibet xx. miliaria, & insuper xxx. dies: ita tamẽ quòd semper non sint pauciores quàm quinquaginta dies.

Causæ excusationum à tutela.

Intra quæ tẽpora excusatio fieri debet.

II. *Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.*

Disceptatur quãdoq; inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoscũq;, vbi pupillus morari, vel educari debeat:

Pupillus apud quem educandus.

beat:an in domo tutoris,vel quondã paterna: ideo necessarium est prætorẽ causa cognita id statuere,id est,nõ apud eũ qui insidiaretur pudicitiæ ipsius impuberis.ꝭ.eo.l.pen.Itẽ & si testator in testamẽto cauisset, vt filius educetur apud substitutum: tamen prætor æstimabit præsentibus propinquis liberorũ,an id pupillo expediat:hoc enim curabit prætor:vt sine vlla maligna suspicione alatur partus, & educetur: & ei cõcedat educationem: qui maiori affectione erga pupillum moueatur:& ita vel ex persona,vel ex cõditione, vel ex tempore statuet,vbi potius sit alendus:considerando qualitatem & conditionem personarum,& an eo tempore, quo pupillus *Mater pupilli.* educatur apud te,possis ei succedere.In primis tamen matri pupillorum educationem debet cõcedere, si non vitricũ superinduxerit eis.ꝭ.e.l.j.resp.& C.eo.l.j & ij.Et ne tutores vel curatores controuersiã habeant quasi amplius dederint nomine alimentorum,quàm patiatur pupilli substantia:postulent vt arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuuenibus constituantur.C.e.l.vlt.In quo attendendum est,vtrum sint pupilli egeni, an diuites, an mediocriter se habentes.Et semper ita singulis annis expendi iubere, vt aliquid ex reditu super sit.l.ius alimentorum.ꝭ.eo.

III. *De tutelis,& rationibus distrahendis,& vtili curationis causa actione.*

Actio tutelæ directa. De tribus actionibus tractat hic tit.Primò de actione tutelæ directa,quæ nascitur finita tutela,finitur autẽ nõ solùm pubertate,sed etiã morte tutoris, vel pupilli: & aliis modis, de quibus insti.quib.mo.tut.finitur.per totũ,& quid in ea ve*Actio de ratiociniis.*niat,dicitur hîc:& C.arbi.tu.per to.Secundò tractat hîc ti.de quadã actione,quæ dicitur actio de ratiociniis distrahẽdis, de qua infrà,l.j.§.de rationibus.& datur cõtra tutorem pro his,quæ sibi reliquit, in duplũ. Et actione de rationibus distrahẽdis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerẽda rẽ ex bonis pupilli abstulerit dolo, vel nõ dolo,vt quia credebat sibi licere,vel pupillum cõcessurum,ꝙ si furandi animo fecit, etiam *Actio curæ.* furti tenetur.l.ij.ꝭ.e. Tertiò tractat de actione curæ,id est,de actione vtili negotiorũ gestorum, quæ datur in curatorem. infrà eo.l.si tutelæ.Et sunt istæ actiones separatæ,& vna aliã tollit:nam si vna est actum,non agetur alia:& econtrà.

Contraria tutelæ. IIII. *De contraria,& vtili actione tutelæ.*

Sicut finita tutela pupillus habet directã actionem tutelæ pro

pro mala, vel inutili, aut negligēti administratione tutoris: ita & cōtrariam tutelæ actionē prætor præposuit, induxitq; in vsum, vt facilius tutores ad administrationē accederent: postquàm scirent pupillum quenque sibi obligatum fore ex administratione. Et iustè introduxit hanc actionē prætor, vt prouocaret tutores, quò promptiores de suo aliquid pro pupillis impendant: dū sciunt se recepturos id, quod impenderint. Et cōpetit hæc actio non solùm tutori, verùm etiam ei qui pro tutore negotia gessit, etiam si curator sit vel pupilli, vel adolescētis, vel furiosi, vel prodigi, vel curator ventris & cæteris omnibus curationibus ex iisdē causis dandū est contrarium iudicium. Et durante tutela non competit, sed tunc demum finita tutela, sicut & actio tutelæ. Et veniunt in hoc iudicio ea tantum, quæ in pupillum, vel in rem eius impēsa sunt: verùm ea quæ debebantur aliàs tutori, puta à patre pupilli, cùm pro eis integra sit actio, nō deducuntur in contrarium iudicium: nisi tutor ideo cessauit exigere, quia tutor erat: nā sicuti quodcunque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio cōsequitur: ita etiam id quod sibi debetur consequi debet, vel eius securitatem. infrà eod. l. j. §. an in hoc. *Cui competit.*

V. *De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia gessit.*

Duę sunt partes huius tituli: vna est pro tutore, alia pro curatore, sic & C de neg. gest. l. qui pupilli. Et necessariò proposuit prætor actionē pro tutore: quia plerunque incertum est pupillo, vtrum quis tutor verè existat, an quasi tutor, cū tutor nō sit, pro tutore administrauerit tutelā. Idcirco in vtrāque causam actionē scripsit, vt siue tutor est, siue nō sit qui gessit, tamē tenetur actione pro tutelæ. Pro tutore autem negotia gerit, qui officio tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue scit non esse, fingit tamē se esse. Et qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam tutor præstaret: quam autē præstet tutor, dicitur ff. de tut. & ra. dist. l. j. in princ. & C. arb. tut. l. quicquid. & ff. de admi. tuto. diximus. Et ei, qui pro tutore negotia gessit, datur contraria actio tutelæ: de qua ff. ti. proximo. *Pro tutore gerere.*

VI. *Quod falso tutore autore gestum esse dicetur.*

Sæpe cōtrahentes decipiuntur, dū falsus tutor adhibetur. Ideo introductum est hoc edictū, cuius verba hæc sunt: Inquit prætor, Quod falso tutore autore, q tutor nō fuerit, gestum

Remedia contra falsum tutorẽ. ftum erit,dabo in integrum restitutionẽ. Et sunt tria remedia ex hoc edicto prodita. Vnũ contra ipsum dolosum tutorem.ĩ.e.l.nouissimè.in prin. Aliud cõtra eum qui dolo fecit, vt non tutor autoritatẽ interponat.ĩ.e.l.huius actionis. Tertium est de restitutione in integrum danda cõtrahenti cum pupillo, falso tutore autore: vt nõ noceat ei, quod egit cũ pupillo, falso tutore autore, vel cum ipso tutore falso:& de hac restitutione dicitur.infrà,ea.l.§.fi.&l.seq. Et differt hic titulus à superiori proximo: quia hìc cõsulitur cõtrahenti cũ pupillo falso tutore autore: alius ipsi pupillo prospicit. Itẽ alius locum habet, siue sciat se nõ esse tutorem, siue credat se esse, cùm non sit. vt dictũ est s̃.rubro proxi. hìc autem tantum, quando scit se non esse.ĩ.eo.l.nouissimè in prin.

VII. *De fideiussoribus,& nominatoribus & heredibus tutorum vel curatorum.*

Quamuis hæres tutoris tutor non sit, tamen ea quæ per defunctũ tutorem inchoata sunt, per hæredem explicari debent: & de eo quod pene tutorẽ fuit, hæres quoq; eius reddere debet rationẽ. *Postulare tutorem.* Est autem aliud, Postulare tutorẽ: aliud, *Nominare.* Nominare. Nam postulare tutorem videtur, qui per aliũ postulat coram iudice, qui dare debet: Sed Nominare inter absentes fit: vt quando magistratus mittit nomina quorundam præsidi, quasi sint idonei: vt suprà de tut.& cur.da.ab his.l.diuus. Nam & hi tenentur insolidum: vt C.de magi.con.l.j.& iiij.& qui postulat, tenetur etiam, nisi sit fœmina. C.de administr.tuto.l.fi.§.personis. *Fideiussor tutorum.* Similiter & fideiussor & hæredes fideiussoris ad eandem rationẽ tenentur; ad quam & ipse tutor. Et hoc si ipsi fideiussores à tutoribus nominati, pręsentes fuerint, & non contradixerint: & nomina sua in acta publica scribi passi sunt. Et in eadẽ causa sunt affirmatores tutorum, qui scilicet tutores idoneos esse affirmauerint: hi enim fideiussorum vicem sustinent.

VIII. *De magistratibus conueniendis,& eorum heredibus.*

Sciendum est, non solùm tutores vel curatores, pupillis vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiaria actio datur. Nam si tantæ negligentiæ sint magistratus, id est, iudex, vt cautionẽ omnem omitteret, æquũ est haberi eum loco fideiussoris, vt hæres eius teneatur. Et dicitur ista actio

actio subsidiaria aptitudine, non actu: quia nō semper datur in subsidiū: sed aliquando principaliter, aliquando nihil omnino. Cū hac scilicet distinctione, quia aut fuit vnus tutor vel curator, aut plures. Primo casu cōuenitur prius tutor vel curator, & postea magistratus. Si verò plures, tunc aut oēs gesserunt tutelā aut curā, & oēs cōueniuntur ante magistratum. Aut nullus gessit, & tūc idē. Aut alter tantū gessit, & alter nō: & tunc subdistinguitur. Aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicē, vel testatorē: aut non. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur: & non pro alterius, & postea magistratus in subsidiū. Fallit hoc in quatuor casibus: quibus vnus pro alterius parte tenetur, tñ post magistratū: scilicet si tutorem, vt suspectū remouendū, non remouit: vel tardè remouit: vel remouendo iura pupilli prodidit, vel non exegit cautionē rem pupilli saluā fore, cùm videret eū non soluendo. Secundò casu, qñ tutelæ administratio nō fuit diuisa, conuenitur primò gerens: secundò magistratus, tertiò non gerens, nisi in dictis quatuor casibus: vbi conuenitur etiam qui non gessit ante magistratum. Ista habētur in l. ij. C. de diui. tutela. & in l. etiā. & in l. Æmilius. in fi. ff. de administr. tut. *Subsidiaria actio.*

IX. *De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.*

Prohibiti sunt tutores, & curatores per senatuscōsul. Clementianū, & per orationē diui Seueri, prędia rustica vel vrbana eorū, quos sub tutela vel cura habēt, distrahere, id est, alienare: vel supponere, id est, pignori obligare: nisi parētes ipsorū pupillorū in testamento, vel codicillis cauerint, vt id fieri possit. Tunc enim licitum est ista alienare: ēt sine decreto iudicis, dū tñ seruetur forma in testamēto tradita. Si aūt aliàs æs alienū (id est, debitū) ipsius pupilli tātū sit, vt ex rebus cæteris inde possit exolui: tunc prætor vrbanus adeatur, qui pro sua religione æstimet, quæ possunt alienari, vel debeāt obligari. In quo tria sunt necessaria: Primò, decretū, id est, iudicis præceptum: Secundò, causa alienādi, puta æs alienum, id est, grande debitum: Tertiò, Præsentia tutoris vel curatoris. C. si propter pub. pen. l. fin. *Necessaria in alienatione rerū pupilli.*

X. *De curatoribus furiosis & aliis extra minores dandis.*

Legē XII. tabul. interdicitur prodigō bonorum suorū administratio. Similiter & furiosi statim adueniēte furore, ipso iure interdicti sunt, ne bona sua administrent. Et ideo licet *Furiosus.*

tales

tales personæ maiores sint xxv.annis,intantum quòd ratione ætatis, neque tutorem neque curatorē habere deberent: quia tamen in ea cōditione sunt, vt rebus suis commodè superesse nequeant dantur eis curatores. Similiter & mēte captis,& surdis,& mutis & qui perpetuo morbo laborant: quorum curatorum officium cessat adueniente sana mente, vel cessante furore,aut morbo,vel impedimento obstante.

Mente captus. *Surdus.* *Mutus.*

DIGEST. PARS QVINTA. LIBER XXVIII.

Et quartus huius.

Tit.I. *De testamentis,& qui testamentum facere possunt,& quemadmodum testamenta fiant.*

Testamentum. TRia dicit hic tit.Primò de testamentis.Est autem Testamentum voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit,cum institutione hęredis. Et dicitur testamentum,quasi testatio mentis. Secundò, qui testamentum facere possunt:& quidem oēs possunt, qui specialiter non prohibentur: prohibentur autem certæ personę, quæ continētur his versibus:Prodigus,& cæcus, mutus,surdus,furiosus:Morte damnatus,& carmine,mēteque captus: Impubes: & dubius obses,& religiosus : Cui non est seruus, existens cum patre natus : Cuíque interdictum, dico quod octo bis isti,Qui modo tanguntur testari iure vetātur. Tertiò quemadmodum testamenta fiant. Et debent fieri secūdū regulas iuris ciuilis:quę sunt,vt septem testes inter sint,& rogati,& vnico contextū,id est,continuatione. Et debet nomē hæredis palam dici in testamento nuncupatiuo. Testamentum autem in scriptis debet fieri coram septem testibus rogatis,& subscribentibus,& sigillantibus.Et quòd testator vel alius pro eo scribat nomen hæredis:vt C.eod.l.hac consultissima.& l.iubemus.& in Auth.ibi posita.

Qui testa. facere possunt. *Quemadmodū testamenta fiant.*

II. *De liberis & posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, vel præscriptis.*

Pater faciens testamentum,debet filium,& filiam,posthumam,& posthumū,e mancipatos,& in potestate,vel instituere,vel nominatim exhæredare. Alioquin Suus hæres, id est, existens

existens in potestate testatoris,dicit testamentū nullū.E mācipatus verò agit contra tabulaș.Et,dicitur ille Suus, qui est in potestate, & in primo gradu, siue sit filius, siue nepos. Et cautum est,nepotem ēt non suū instituere, ne rumpat testamentum effectus suus.Et dicuntur Liberi omnes descendentes in finitū.l.liberorum.j̄.de verb.signifi.Posthumus autem dicitur propriè,qui post humationē,id est,mortē patris nascitur,id est,postquam pater datus est humo. Impropriè autē dicitur etiam ille,qui facto testamēto nascitur. l. iij.j̄. de iniust.rup.test.Et est duplex Posthumus:Suus,qui statim si nasceretur viuo testatore in potestate sua futurus esset. Posthumus aūt Alienus est,qui incontinenti cùm erit natus,nō erit suus testatoris.Et hodie posthumus nō pōt exhęredari: quia non pōt cōmittere causam ingratitudinis is, qui nondū natus est.l.si quis.§.legis.C.de inoffic.testa.Sic ēt filij,& filiæ nō possunt exhęredari,nisi iusta causa exprimatur in testamento,& hæres institutus eandem probet.C.de lib.præter.Auth. nō licet.Et sunt iustæ exhæredationis causæ xv.quas enumerat tex.in Auth.vt cùm de appel.cog.§.causas.coll.viij. & gl. in c.quintauallis.de iureiur.Præteriri autem ille dicitur, qui non est institutus in testamento vt oportet.nec exhæredatus ex legitima causa:sed silentio testatoris prætermissus& talis habet quærelam inofficiosi: de qua dictum est s̄. de inoffic. testam.

Suus heres. *Liberi.* *Posthumus* *Præteriri quis dicatur.*

III. *De iniusto,rupto,irrito facto testamento.*

Proximo tit positum est,quomodo liberi,& posthumi debeant institui,vel exhęredari.Si autem hoc non fiat, quid iuris tūc sit,tractat hic tit.Nam eiusmodi testamētum dicitur aut iniustum,aut rūpitur,aut fit irritum. Circa quod sciendum,ꝙ testamentum non iure factum dicitur, vbi solemnia iuris defuerūt,scilicet circa testes & sigilla, & similia,& tale testamentum dicitur non iure factum.Aliquando testamentum est nullius momenti,id est,vtilitatis: quando scilicet filius qui fuit in patris potestate,præteritus est. Aliquādo autē testamentū rumpitur:quādo scilicet testator paganus (id est,nō miles)post primū testamentū factū secundū legitimè faciat:vel qn̄ post testamētum incipit habere filiū, vel nepotē,de quo in dicto testamēto nō est facta mentio: vel quādo testator postea patiatur capitis dimin.Aliquādo aūt testamētum fit irritum,quando scilicet ex eo nemo adit hęreditatē:

Testamentum non iure factum. *Nullum.* *Ruptum.* *Irritum.*

vt s.de test.l.si nemo. Postquam aũt testamentũ legitimè factum est nõ rumpitur,licet testator postea dicat, ꝙ non velit istud testamentum valere:vel postea incipiat facere aliud testamentum,& non perficiat:quia testamentum imperfectum nullum est,nisi fiat à milite:vel nisi in secundo reperiãtur instituti,qui aliàs successuri erant ab intestato: vel nisi testator istam voluntatem in effectum extrinsecum deducat : puta incidendo membranam,vel deponendo sigilla,vel similia.

IIII. *De his quæ in testamento delentur,inducuntur,vel inscribuntur.*

Quia per deletionem , vel cancellationem eorum,quæ in testamento continentur,testamentum ipsum cassatur : ideo post materiam tituli pręcedentis locatur hic tit.quæ igitur in testamento delentur,vel inducuntur, si inconsultò deleta,vel inducta sint,nihilominus valent , si legi possunt post deletionem.Sed si non possunt legi,tunc distinguitur,an ante testamentũ consummatum facta sint,vt tunc nõ valeat:si pòst,valet.Si autem consultò sunt deleta , non valent : siue legi possint,siue non:& hoc voluntate domini,vel iussu factum sit.Id

Inductum verò quod sine iussu domini scriptum,indnctum,id est,inter

Legi quan- do dicatur. positum,aut deletum est,pro nullo est.Legi autẽ sic accipiendum est,non quod tantum intelligi potest, sed oculis perspici quæ scripta sunt. Nam si extrinsecus intelliguntur , fortè ingenio vel subtilitate alicuius,non ex vi ipsius literæ:sed ex his fortè quæ præcedunt in testamento , vel quæ sequuntur, non videntur legi posse.

V. *De hæredibus instituendis.*

Qui testatur,ab hæredis institutione plerunque solet initiũ facere testamenti:ideo post materiã eorum qui testamẽtum possent facere,& qui institui debẽt,tractat Iuriscõsultus de hæredibus instituendis,id est,qui possunt institui.Est autẽ

Instituere heredes. instituere hęredes,id est,dominos intus in bonis suis statuere.

Hæres. re.Nam Hæres,id est,dominus:instit.de hæred. qual.& diff. §.j.Et ideo dicitur intus:quia ita subintrat hæres in dominiũ rerum defuncti,ac si eadem esset persona:vt in Auth.de iureiur.à mor.præ.§.j.coll.viij.potest autẽ vnusquisque hęres institui : siue liber sit,siue seruus. Et seruus siue alienus , siue

Seruus propr. proprius.Et dicitur proprius seruus , in quo quis habet proprietatẽ,ẽt si vsusfructus sit apud alium. Alienus autem ser-

Alienus. uus dicitur ille,in quo quis habet vsumfructũ sine proprietate.Et

te. Et poteſt quis quoſcunque velit hæredes inſtituere, & diuidere hæreditatẽ in quã plurimas partes vult. Regulariter aũt hæreditas in xij. vncias diuiditur: quas partes, & earũ vocabula ponit textus inſtit. eo. tit. §. hæreditas. Et eſt triplex inſtitutio. Propria, cùm aliquis inſtituitur in totum: vel in quota: de qua loquitur hic titulus, & præſertim l. quoties. §. hęredi. j. e. Impropria inſtitutio eſt, cùm filius inſtituitur in legitima, vel in eo quod ad legitimã reducitur. Nam licet iſta ſit quota & pars, nõ tñ quota hęreditatis abſtracta ab omni ęre alieno. C. de rei vend. l. cũ matre. §. fi. Impropriiſſima inſtitutio eſt, quando inſtituto hærede vniuerſali, alius extraneus inſtituitur in re certa: quia talis inſtitutio nõ eſt quota hęreditatis, nec bonorũ, adeũte hærede vniuerſali. l. ex facto. j. e. *Hæreditas in xij. partes.* *Institutio triplex.*

VI. *De vulgari & pupillari ſubſtitutione.*

Hæredes autem dicuntur eſſe inſtituti, aut ſubſtituti. Inſtituti dicuntur primo gradu, id eſt, primo loco. Subſtituti autẽ ſecundo, vel tertio. Dicitur itaque Subſtitutio ſecũda inſtitutio, etiã ſi ſint vlteriores. Sicut oẽs ſecundæ dicuntur nuptiæ, quæ poſt primas contrahuntur. C. de ſecun. nupt. in rub. Et fit inſtitutio, & ſubſtitutio hoc modo: Lucius Titius mihi hęres eſto: iſta dicitur Inſtitutio, quaſi prima hæredis factio. Subſtitutio aũt ſecunda inſtitutio hoc modo fit: Si Lucius Titius mihi hæres non erit, tunc Seius hæres eſto: ſi Seius non erit, Sempronius eſto: & ſic conſequenter poteſt quis in teſtamẽto quot gradus hæredum vult facere, & plures in locũ vnius, vel vnum in locum plurium ſubſtituere. Sunt autẽ quinque genera ſubſtitutionum, Vulgaris, Pupillaris, Exẽplaris, Breuiloqua, & Compendioſa: quas proſequere, vt ponit gl. inſti. de pup. ſub. §. qua ratione. & gloſ. in c. Raynutius. de teſta. & aliquid per gloſ. in c. ſi poteſt. de teſt. lib. vj. *Instituti.* *Substituti.*

VII. *De conditionibus inſtitutionum.*

In inſtitutione hæredum ſæpe apponitur cõditio, de qua hic tit. tractat. Eſt autem multiplex conditio. Quædam enim poſſibilis eſt, quædam impoſſibilis. Poſſibilis ſubdiuiditur in cauſalem, poteſtatiuam, & miſtam. Poteſtatiua dicitur, quæ dependet à poteſtate aut volũtate implere debentis: vt hæc, Si decẽ dederis. Cauſalis autẽ eſt, quæ dependet extrinſecus non à voluntate hominis, ſed ab ipſa fortuna, vt hæc, Si nauis venerit èx Aſia: Si pluet tali die. Miſta eſt, quæ partim à poteſtate hominis, partim à fortunæ euentu dependet: vt hæc, Si *Conditio multiplex.*

Consul factus fueris, Si iueris pro me Romam. Impossibilis conditio tribus modis potest dici: vel Natura: vt, si cœlũ digito tetigeris, hæres esto. Vel de iure: vt, Si patrẽ ab hostibus non redemeris. nam hoc facere nos non posse præsumit ius. ȷ̃. eod. l. conditiones. & l. filius. Et de his duabus dicitur, quòd impossibilis cõditio in institutionibus & legatis, vel fideicõmiss. & libertatibus ꝓ nõ scripta habetur. ȷ̃. eo. l. j. Est tertia impossibilis de facto: vt, si montem aureum dederis, hæres esto, & talis institutio vel libertas nõ valet iuris pręsumptione: quia præsumitur animus dandi defuisse. l. cùm hæres. §. j. ȷ̃. de stat. liber. Est & quædã quarta impossibilis propter perplexitatẽ, id est, intricationẽ verborum: & hæc similiter vitiat: vt si faciã institutionem hoc modo, Si Titius hęres erit, Seius hæres erit: & si Seius hæres erit, Titius hæres erit: quia primò videor velle, quod solus Titi⁹ sit hæres si velit: & postea, quòd Titius & Seius simul sint hæredes: & sic ista conditio vitiat, & non vitiatur: quia verè nullatenus apparet de voluntate testatoris. l. si Titius. ȷ̃. eod. In contractibus autẽ omnis impossibilitas vitiat contractum quæ est in faciendo: secus si in non faciendo: vt, si cœlum non ascenderis. l. impossibilis. ȷ̃. de verb. ob. & l. non solùm. ȷ̃. de act. & oblig.

VIII. *De iure deliberandi.*

Hæredes instituti deliberãt de adeunda hæreditate, an expediat eis hæreditatẽ admittere, vel repudiare? Deliberare autem nihil aliud est, quã secum diligenter cogitare, vel in mente sua reuoluere, vel cum amicis explorare, an expediat sibi admittere id, de quo quæritur. Subuenitur etiã hæredibus per prætorem, vt habeãt copiam instrumentorum conspiciendorum: vt proinde instruere se possit, expediat néene agnoscere hæreditatem, infrà. e. l. Aristo. & ȷ̃. de acquirenda hæredit. l. Aristo. Datur hoc tempus ab Imperatore vsque ad annum: ab aliis autem iudicibus datur vsque ad nouẽ menses: vltra enim dari non potest. Sed nec minus dari debet centum diebus: Medium ergo tẽpus est in potestate iudicantis. Sic ergo dabitur quandoque semel tantum, vt cùm à principio dantur nouem mẽses quandoque dari poterit sæpius, vt cùm à principio dedit minus nouem mensibus. C. eodẽ. l. vlt. §. sed quia quidam. & infrà eodem. l. j. §. vltimo. Est autẽ effectus deliberationis, quia interim bona non debẽt diminui, nisi causa cognita: & his verbis non tantum alienatio prohibita

Deliberare.

Effectus Deliberationis.

bita est, verum etiam exercitium actionum. Huiusccmodi autem deliberatio hodie non est necessaria, si quis inuentarium secundum legem facere voluerit. Nam si velit aliquis spe certissima hæreditatem adire, vel se immiscere, vt non postea repudiet eam, nullo indiget inuẽtario, cum omnibus creditoribus suppositus est, vtpote hæreditate ei ex sua voluntate infixa, C.eo.l.vlti.§.j. Item & legatariis tenetur insolidum, per Authẽ.de hęred.& fal.§.si verò non fecerit. Si verò quis non titubanti animo respuendã, vel abstinendam crediderit esse hæreditatem: dicebat enim se repudiaturum, vel abstenturum, non tamen respuebat, vel abstinebat: expectatur eius enuntiatio vsque ad tres menses. C.eo.l.vlt.§.similíque modo. Si autem dubius est, vtrúmne admittenda sit defuncti hæreditas, non putet sibi necessarium deliberationẽ, sed adeat vel se immisceat: omni tamen modo confecto inuentario ab ipso, vt exordium capiat inuentarium intra triginta dies postquã cognouerit hæreditatem sibi delatam: & intra alios sexaginta dies hoc inuentarium compleatur. Dicitur autẽ Inuentarium conscriptio rerũ in hæreditate defuncti inuentarũ: cuius vtilitas est maxima: quia qui inuentarij beneficio hæreditatem adierit: ille non grauabitur pro pter improuisum debitum: vel etiam prouisum, si hæreditas non est sufficiens.l.scimus.§.ex omnibus.C.eod. *Inuentarium.*

LIBER XXIX.

Et quintus huius.

Tit.1. *De militari testamento.*

HIc titulus ius speciale continet, quod cõcessum est militibus existentibus in expeditione, vt iuris communis solennitates circa testamenta cõdenda obseruare nõ teneantur. Habent enim milites liberam testamenti factionem: faciant igitur testamenta quoquo modo velint, faciant quoquo modo poterunt, sufficiátq, ad bonorum suorum diuisionem faciẽdam nuda voluntas ipsorum, omni solennitate remota. Et hoc quãdo est in prælio miles: tũc enim nullo vocato teste condere potest testamentũ.l.milites. C.eod. dum tamẽ duobus saltem testibus probetur testamentũ factum. ĵ.eod.l.Lucius. Si autem non in cõflictu, sed in tẽtorio fecerit, vocandi sunt duo testes.l.diuus.ĵ.eod. Quòd si non sit in

expeditione, sed domi: tunc iure communi vtetur. l. pen. C. cod. Miles autem appellatur vel à militia, id est, duritia quã pro bonis sustinet: aut à malo, quod à nobis arcere solent: aut à multitudine, aut à numero mille hominum: dictum à Græco verbo chilia: nam Græci mille hominum multitudinem chiliam appellant: quasi millesimum quenque dictum: vnde ipsum ducem Chiliarchon appellant, id est, principem militiæ: Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit. Et competit hoc priuilegium veris militibus, vt dicit Bald. in l. j. C. de iuris & fact. igno. non militibus tempore nostro: hi enim non faciũt ea: nec habent in se istas proprietates, quas enumerat glo. in l. pe. ... ex quib. caus ma. Et continentur his versibus: Stigma, genus, scriptura, fides, examẽ, & ensis: Hæc faciunt militem, lex dicit Bononiensis.

Miles vnde. *Chilia.* *Chiliarchos.* *Exercitus.* *Versus.*

11. *De acquirenda hæreditate.*

Adire hæreditatem, nihil aliud est, quã velle eam habere: nam adire non tam facti est, quã animi: imò in nuda & sola voluntate consistit. Nam hoc animo debet esse, vt velit esse hæres. Cęterùm si quid pietatis causa fecit, si quid custodiæ causa vel aliud, non quasi hæres fecit, sed quasi alio iure, apparet eum non pro hærede gessisse: & ideo solent protestari liberi qui necessarij existunt, non animo hæredis se gerere quæ gerunt, sed aut pietatis, aut custodiæ causa; aut pro suo: vt puta patrem sepeliuit, vel busta fecit ei: si animo hæredis, pro hærede gessit. Enimuerò si pietatis causa cõtrarium est. Est autem multa hæredũ differentia: quidam necessarij tantum dicuntur: vt sunt serui à dominis instituti: qui dicuntur Necessarij: quia siue velint, siue nolint, coguntur esse hæredes: sed in præmiũ recipiunt libertatem. Alij sunt Sui & Necessarij: & sunt hi, qui in potestate & primo gradu testationis sunt. Et dicuntur Sui, quia etiam viuo testatore quodãmodo bonorum domini sunt. Necessarij vero dicuntur, quia de iure ciuili velint nolint coguntur esse hæredes: sed de iure prætorio habẽt abstinẽdi licentiã, & sufficit si se non immisceant. j. eodem. l. ei qui se. & C. vt ab hæred. abstin. l. j. Tertij dicuntur Extranei: & sunt, qui non sunt in potestate testatoris. Inter istos hæredes traditur talis differentia: quia si est Suus hæres, agnoscendo hæreditatem dicitur se immiscere, eò quia etiam viuentibus parentibus ipsi quodã modo sunt domini rerum paternarũ. Si autem hæreditatem noluerint,

Necessarij. *Sui & necessarij.* *Extranei.*

dicun

dicuntur se abstinere. Si verò est Extraneus hæres, dicitur adire hæreditatem:& si non vult, dicitur repudiare:vterque autem dicitur acquirere hæreditatem. Et ideo titulus noster vtitur verbo vtrisque communi.Vnde solet dici,Respuit extraneus,adit:& suus abstinet,atque immiscet:semper acquirere constat vtrunque.

III. *Quemadmodum testamenta aperiantur,inspiciantur & describantur.*

Gratia deliberationis & additionis hæreditatis, opus est tabulas testamenti aperiri,ideo de hoc sequitur. Pollicetur autē Prætor cuicūque desideranti tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere aut legere se factură potestatem inspiciēdi,vel describēdi:siue hoc suo,vel alieno nomine desiderent. Debet ergo ad hoc impetrandum iudex adiri:quia neque sine iudice trāsigi, neque apud iudicē exquiri veritas aliter potest de his controuersiis, que ex testamento profitiscuntur,quàm inspectis cognitísq; verbis testamenti.Et ideo æquū fuit,vt desiderium volentis aperiri testamentum reciperetur.Et dicitur propriè illud Testamentū, quod iure perfectum est.Sed abusiuè etiam ea appellamus testamenta,quę falsa sunt,vel iniusta,vel irrita, vel rupta.Et cùm ab initio aperiendæ sunt tabulæ testamenti,iudicis officium est,vt cogat signatores si præsentes sint,cōuenire,& sigilla sua recognoscere,& iurare dicere verū,an sua sint,vel nō:& an testamentum sit illius : vel negare signasse. Publicè enim expedit suprema hominū iudicia (id est,voluntates) exitum habere. *Testamentū propriè.*

IIII. *Si quis omissa causa testamenti,&c.*

Sæpe contingit, quòd instituti in testamento omittūt adire hæreditatem ex institutione, propter euitāda onera legatorū.& accipiunt hæreditatē ab intestato, vsurspātes sibi ius minimè concessū:tales incidunt in pœnā huius tituli. Datur enim cōtra eos vtilis ex testamento actio:quod Prætor ideo statuit,vt voluntates defunctorum tueretur, & calliditati(id est,fraudi)eorum occurreret, qui omissa causa testamēti ab intestato hæreditatē totā, partémve eius possideant , ad hoc quòd eos circunueniant(id est,decipiant) quibus aliquid ex volūtate defuncti deberi potuit. Et ꝓpter tria introducitur hoc edictū. Primò,propter eū qui omittit ex testamento, & ipse idem tenet ab intestato.de quo.ȷ̄.l.j.in princ.Secundò,si quis per fraudē omiserit hæreditatem,vt ad legitimā perue-

niat,accepta inde pecunia: talis enim omittens tenebitur petitione legatorum.ǰ.l.j.§.fi.Tertiò,cùm institutus omittat vt ad substitutum veniat.ǰ.eo.l.si non solus.

V. *De Senatusconsulto Syllaniano,& Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.*

Hoc titulo punitur hæres,si hęreditatem adeat ante quæstionem habitam de familia:quando enim testator necatus vel interfectus reperitur,nō debet hæres aperire tabulas testamenti,neq̃,adire hæreditatē,nisi prius quæstio(id est,tortura)habita sit circa familiam,quis testatorē interfecerit,ad eruendā veritatē nomine necāti.Cùm enim aliter nulla domus(quæ tamē cuique debet esse tutissimum refugium)tuta potest esse,nisi à domesticis domini etiā proprio periculo capitis custodientiū tuerentur:ideo Senatusconsultum Syllanianum & Claudianum introducta sunt ad publicam quæstionem de familia necatorum habendam.Appellatione aūt occisorum cōtinentur,qui per vim aut per cædē sunt interfecti:vt puta iugulati,strangulati,præcipitati,vel saxo,vel fuste,vel lapide percussi,vel aliquo telo necati. Et toties puniēdi sunt qui auxilium domino non tulerunt, quoties potuerunt ei aduersus vim opem ferre, & non tulerunt. Et punit hoc Senatusconsultum eos,qui sub eodem tecto fuerūt.Qui verò non sub eodē tecto,sed in eadem regione fuerunt, non aliter puniuntur,nisi conscij fuissent. Qui ergo testamētum aperit hac inquisitione nondum facta,vel aliquid aliud fecerit, in hanc popularem actionem incidit, cuius pœna in centum aureos ex bonis damnati, id est, hæredis extēditur: & pars dimidia ei,cuius opera conuictus erit,præmij nomine dabitur:reliqua pars in vsum publicum redigetur.

Occisi qui dicantur.

VI. *Si quis aliquem testari prohibuerit,&c.*

Aliam causam ponit perdendæ hæreditatis, quando quis prohibet aliquē,ne testetur:& habet locū, quādo cogo te,vt me instituas.Itē & quando cogo te,vt alium instituas: vt C. eo.l.j.Quādo impedio te testari vel de nouo, vel quia testamentū primū mutare,vel testamentarium (id est, notarium scribentem testamentum) introire ad testatorem veto:tunc enim mihi denegātur omnes actiones pro eadē hæreditate competētes. Denegatísq; actionibus,hęreditas ad veniētes ab intestato deuoluitur:aliàs si delinquēs proximior reperitur

Prohibere quis dicitur.

Testamentarij.

ur,vel habet pares in gradus,pars delinquentis ad fiscũ spectabit.l.ij.ȷ̃.eo.

VII. *De iure codicillorum.*

Nunc de iure codicillorum (id est, de parua, vel minima scripta voluntate) differamus: quiideo codicilli dicuntur, q̃a in breuiori chartula vel codice, id est, libello fiebant, quã testamentum. Et solùm in eis fideicõmissa relinquebantur. Et habent se codicilli ad testamentũ, sicut scapha ad nauem. Et possunt codicilli fieri, etiã si nullum fiat testamentum. Si autem post codicillos quis testamentũ fecerit, videtur codicillos confirmasse, nisi expresse eosdem reuocauerit. Et possunt fieri plures codicilli: & non requirunt solennitates, nisi ꝙ solum adsint quinque testes: sicut & in qualibet vltima voluntate. C.eo.l.fi.& de fideicom.l.fi. Codicillis autem non potest dari hæreditas, neque auferri (scilicet directè) neque conditio hæredi in testamẽto instituta apponi, neque directa substitutio fieri: sed per fideicommissum bene. *Codicilli.* *Plures codicilli.*

LIBER XXX.

Et sextus huius.

Tit.I. *De legatis, & fideicommissis,* I.

EXpedita materia testamentorũ, nunc de accessoria testamenti, id est, de legatis Iurisconsultus ponit: cũ regulariter secundum principale etiam accessorium reguletur. Et diuiditur iste titulus in tres libros, vel tractatus, in quibus nihil aliud, nisi de legatis disponitur: & est hoc factũ, vt quidã volunt, propter prolixitatẽ vitandã: quę esset, si lõga ista materia legatorũ sub vno titulo posita fuisset. Vel quod melius est, titulus de legatis j. agit principaliter de reb. legatis, quæ scilicet possint legari, vel non. Potest autẽ legari omnis res, vel propria, vel hæredis, vel etiã aliena, dũmodo hoc vltimo casu hæres rem legatã redimat, & legatario præstet si possit: aliàs soluet ipsius rei æstimationẽ, quãdo testator sciuit rem esse alienam, & illius rei cõmercium communiter haberi potest: aliàs si res legata non est in commercio hominũ, vel est, sed cũ difficultate: tunc nec æstimationem hæres præstabit, nisi aliter appareat de mente testatoris. ȷ̃.eo.l.si quis inquilinus. & nisi quãdo liber homo sibi legatur qui fuerat redemptus ab hostibus. ȷ̃.eo.l.senatus.§.fi. Et est legatum donatio quædam *De legatis primus.* *Legatum quid.*

quædam à defuncto relicta,& ab hærede præstãda:vnde solet dici:O puer hoc dictũ tu credas esse legatũ, Quod sit donatum,vel à testatore relictum.Et in quo differat à Donatione causa mortis,habetur insti.eo.in prin.Vel legatũ est deliberatio hæreditatis,qua testator(ex eo quod vniuersum foret hæredis)alicui quid collatum velit.ʃ.eo.l.legatum est.

LIBER XXXI.

Et septimus huius.

Tit.1. *De legatis,& fideicommissis,* 11.

Qui possũt legare, & quibus. IN hoc libro principaliter tractatur de personis legãtium, & legatariorũ:potest ergo quilibet legare,qui & testamentum facere potest.Et similiter legari potest omnibus personis,quæ capaces sunt receptionis,& quæ ex testamento aliquid recipere possunt.Sunt autem quatuordecim personæ, quæ non possunt facere legata:de quibus glo.in l.si quærã.ʃ. de testa.& no.gl.insti.quib.non est per.fa.testa.§.fi.Et nouem personæ,quibus nihil potest relinqui,quas enumerat glo.in l.j.ʃ.de iur.fisc.& insti.de lega.§.legari.

LIBER XXXII.

Et octauus huius.

Tit.1. *De legatis,& fideicommissis,* 111.

IVrisconsultus hoc libro tractat de significatione verborũ tam circa res legatas,quàm circa personas legantiũ, & legatariorum.Supradicti tamẽ tituli non obseruant in omnibus istam specificam distinctionẽ inter hos tres libros de legatis traditam.Sæpe enim quod vni esset attribuẽdũ,in alio ponitur:vt dicit glo.ʃ.de leg.j.in rubro.Istud tamen summariè sciendum,quod olim inter Legata & Fideicommissa longa esset differentia:hodie tamẽ exæquata sunt Legata Fideicommissis per omnia,vt nulla sit inter ea differẽtia,nisi quãtum ad vocabulum:& quod deest Legatis, repleatur ex natura fideicommissorum:& si quid amplius est in Legatis,per hoc crescat Fideicommissi natura:institu.eo.§.j.Et quicquid statuitur in vno,statuitur in reliquo:imò esse Legatum est Fideicommissum,& econtrà:& hoc in fideicommissis singularibus:nam vniuersalia fideicommissa adhuc aliquid singularitatis habent. *Inter lega ta & fidei commissa.*

LIB

Et nonus huius.

Tit. I. *De annuis legatis, & fideicommissis.*

CVm in annos singulos aliquid legatũ sit, illud annuum legatum appellatur. Et si non sit adscriptum, quo loco solui debet: quocunq; tunc loco petetur, dari debet. Et cùm aliquid in singulos annos legatum fuerit, tunc plura sunt legata: & primi anni purũ est, sequentium autem annorũ conditionale: videtur enim inesse hæc conditio, si viuat: & ideo mortuo legatario ad hæredem suũ legatũ non transit. Cùm enim in singulos annos legatũ relictum est, simile est vsuifructui, cùm morte finiatur. Cùm hoc autem ab vsufructu differt, quia capitis diminutione nõ finitur legatum in singulos annos relictũ: quia legatum sequentis anni est aliud legatũ: & sic istud habebit legatarius cùm plura sint legata: & in capite cuiuscunq; anni inspicitur, an sit capax legati, vel non: & ideo in principio anni etiam solui debet. Si autẽ legatum sit per hæc verba: Hoc anno, vel Quolibet anno: & tunc in fine anni fit solutio. l. qui hoc anno. j. de ver. obli. Vnde solet dici: Annua si debes, tũc inspicias caput anni: Anno si debes, in fine teneberis anni. gl. in ti. de ver. obli. §. omnis. & de inuti. stip. §. qui hoc anno. *Annuum legatum.* *In singulos annos legs.*

II. *De vsu, & vsufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommissum datis.*

Iste tit. differt à tit. de vsufructu, & vsu, habitatione, &c. in quibus etiam tractatur de tali materia Sed hîc in vltima voluntate tñ prosequitur: alibi etiã inter viuos. Et est regulare, ꝙ nec vsus, nec vsusfructus itineris, actus, viæ, aut aquæductus legari potest ab eo, cui debeãtur huiusmodi seruitutes: quia seruitus seruitutis esse nõ potest. Nec obstat quod dicitur, ꝙ omniũ quæ in bonis sint legari possit vsusfructus: quia seruitus: neq; ex bonis, neq; extra bona sit: imò in alienis bonis est semper: quiá sua res nemini seruitu. s̃ si vsusfr. per l. vti frui. Possunt etiam liberi hominis operæ legari, sicut & locari, & in stipulationem deduci: habitationis quoq; legatum in singulos annos factum ab initio deberi constat. *Seruitus an possit legari.* *Operæ legantur.*

III. *De seruitute legata.*

Quid iuris circa seruitutes constituendas, vel acquirẽdas sit, traditũ est suprà in materia seruitutũ. Sed quia hic testamenta,

menta,& legata quæ in his fiunt,examinantur : ideo etiã inter cætera ponitur hic titulus,tractans quomodo seruitus legari possit,& q d in eo legato veniat,aut quẽ effectũ habeat.

IIII. *De dote prælegata.*

Istud Præ,nihil operatur in toto titul.sicut & cùm dicitur præ electo:vt C.de emẽ.Iuſ.codi.l.j.& estfigura epilepsis vel tantologia,secundum Azo.vel ideo dicitur dos prælegata,secundum Rogerium,quia ante tẽpus dotis tale legatum dotis vel relictum capitur.Ideo immerito prælegata dos,id est, præmaturè capipilis dici potest.Et cùm dos prælegatur,illud dotis prælegationi inest,& nihil plus,quod inerat actioni de dote,nisi in solo tempore.

V. *De optione,vel electione legata.*

Optionis legatũ est,vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare(id est,eligere)iusserat.Et olim habebat tale legatum in se conditionem:scilicet,si legatarius elegerit.Et ideo nisi ipse legatarius viuus optaret,ad hæredem, tale legatum non transmittebat:hodie autem ex noua constitutione.l.fin. C.communia de le.data est licentia etiam hæredi legatarij optare:licet viuus legatarius hoc non fecit: & si plures sint legatarij quibus optio relicta est,& dissentiãt in corpore eligendo,talis discordia dirimenda est sorte, & fortuna erit iu-
Sors iudex. dex huius optionis:vt ad quem sors deueniat, illius sentẽtia in optione præcellat.Et mittetur ista sors tali, vel alio modo,sicut suprà de iudic.l.in his tribus.

VI. *De vino,tritico,& oleo legato.*

Vino legato,etiam acetũ cõtinetur,quod paterfa.vini numero habuit.Et si quis vinũ legauerit, omne quod ex vinea natum vinũ permansit continentur:sed si mulsum sit factum vel hydromellum,id est,potio de aqua & melle, & vini appellatione non cõtinebitur:sicút nec de frutũ, id est, vinũ bullitum neq; acinaticium,neq; cydoniũ,quod fit ex pomis, continebitur.Sed œnomellũ,id est, dulcissimum vinũ, & passum continebitur:& hoc verũ si vini numero à testatore fuñt habita:alias omnia vini appellatione cõtinẽtur,quæ vini numero paterfa.habuit,sicut zytũ,& chanium,& cætera, quæ pro hominum affectione potationis loco longo tẽpore habentur.Et legato vino etiam vasa debentur,in quibus ad perpetuum vina reseruari solent. De oleo legato quid cõtineatur ponit.l.iij.de tritico & frumento.& l.quidam hæredem.j.eo.

De

VII. *De fundo instructo, & instrumento legato.*

Fundus instructus dicitur, qui ea instrumenta habet, sine quibus fundi exercitium inutile esset. Qui ergo fundum instructum legat, videtur fundum cũ suis instrumẽtis legasse. Est autẽ Instrumentum apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio. Et sunt instrumenta fundi ea, quæ fructus quęrendi, colligendi, cõseruandíve gratia parata sunt. Et tractat hic tit. de instrumẽto fundi, & domus, & patrisfamil. & horti, & tabernæ, & cauponis, & balnei, & villę, & vrnę, & pictoris, & piscatoris, & de lanionis, & pistoris, & medici. *Instrumentum,*

VIII. *De peculio legato.*

Peculio legato, quicquid viuo testatore accedit, ad legatarium pertinet: quod autem post mortẽ non: nisi ipsi seruo legatum fuerit peculiũ. Et seruo testamẽto manumisso nõ intelligitur relictũ esse peculiũ, nisi expresse appareat. Secus si inter viuos fuerit manumissus. Et seruus, cui legatũ est peculium, non potest repetere eas expẽsas, quas pro domino suo expendit. Quid autem sit Peculium, dictum est s̃. de pecu. *Peculiũ legatum.*

IX. *De penu legata.*

Si quis penũ legat, continentur in legato omnia quæ sunt parata esui, & potui. Continentur etiã ea, in quibus solemus esse, id est, comedere: vt oleum, & garum (id est, salsamentum) amurca, mel, & cætera similia. Est autem Penus, cella pro conseruandis esculentis & poculentis constituta: & in hoc differt à Cellario, quia Cellarium est paucorum dierũ: vnde & in cella dicitur imparatum frumentum: Penus verò longi temporis. & dicitur penus peni, & penus penoris, & penu: Seruius 1. Æneid. *Penus.* *Cellarium.*

X. *De supellectili legata.*

Supellex est domesticũ patrisfamil. instrumentum, quod neque argento, auróve facto, vel vesti annumeretur à patrefamil. id est, cæteræ res mobiles non animalia. Et legata supellectili, hæc continentur: mensæ, trapezophora, delphica subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitræ, toralia, mappæ villosæ, vasa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucerna, trullæ, & capsæ, & armaria, & vitrea escaria & potoria, & præterea omnes res quæ ad vsum cõmunem patrisfamil. paratæ sunt: quę nomen sui generis separatim non habent, Supellectilis appellatione continentur.

LIBER

LIBER XXXIIII.
Et decimus huius.

Tit. I. *De alimentis, vel cibarijs legatis.*

Alimēta. SI alicui legantur alimenta, debentur sibi cibaria, & vestitus, & habitatio: quia sine his corpus ali non potest. Alia autem quæ ad disciplinam pertinent, in legato nō continentur, nisi probetur aliud testatorē sensisse. Sed si quis Diaria, vel Cibaria reliquit: neque vestiarium, neque calceariū debetur: quia de cibo testator tantū sensit. *Diarium.* Est autem Diarium, quod alicui singulis diebus pro cibo relinquitur. Et si quis puero vel puellæ alimenta relinquat, adueniente pubertate legatum non expirat. Sed tandiu ei debentur, donec testator voluerit: quòd si non appareat quid senserit, per totum tempus vitæ suæ debebuntur. Si autem expressit, quòd vsque ad pubertatē alimenta relinquit: hoc casu pueri vsque ad xviij. annum, puellæ vsque ad xiiij. annum alantur. & hoc pietatis intuitu, & fauore alimentorum.

II. *De auro & argento, mundo, ornamentis, vnguentis, vestibus, vel vestimentis, & statuis legatis.*

Cùm aurū argentūque legatur, quicquid auri argētique relictum est, in hæreditate hoc legato cōtinetur, & hoc propter generalitatem verborum. Species autem ex auro vel argento facta non continetur: nisi testator omne argentū legauerit. *Mundus.* Mundus est ornamentū mulieris, in quo mulier mundior fit: continentur & specula, matulæ (id est, vrinalia) vnguenta, vasa vnguentaria, & si qua similia dici possunt. *Ornamenta muliebria.* Ornamenta autem muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures, armillæ, viriolæ, anuli, & omnia quæ ad aliā nullā rē parantur, nisi corporis ornandi causa. Ex quo numero etiam sunt gemmæ, lapilli, vittæ, mitræ, semimitræ, lautica, acus cū margarita quam mulieres habere solēt, reticula, crocifusia. Est ergo aliud esse mulierem mundam, aliud ornatam, vt solet contingere in his, quæ se mundauerint lotæ in balneo, neque tamen se ornauerint: & econtrà, est aliqua mulier summè ornata, neque tamen emundata, si non lota sit. *Vnguenta.* Vnguenta dicuntur non solùm quibus vnguntur voluptatis causa, sed etiam valetudinis, id est, necessitatis: qualia sunt comagina, glaucina, rosamirra, colum, nardum purum, quo quidē etiā mul

alieres vngũtur,vt elegantiores & mundiores sint. Nihil fert an vestis,vel vestimenta legẽtur:& omnia lanea linea, rica,vel bombycina,quæ induendi, pręcingendi,amiciẽdi, sternẽdi,iniiciendi,accubandíve causa parata sunt. Et quæ s accessionis vice accedunt,vt sunt picturæ insitæ, vel quæ aui veste insinuãtur, vestimentorum vocabulo continen-ır. Vestimẽta autem omnia aut virilia sunt,aut puerilia,aut muliebria,aut communia,aut familiaria. Virilia sunt,quæ pa rata sunt causa ipsius patrisfamil.veluti togæ,& tunicæ,pal-iola, vestimẽta,stragula,ansitaria,& saga,id est, vestis vilis & asa. Puerilia sunt,quæ ad nullum alium vsum pertinent,nisi ad puerilem:veluti prætextæ,togæ,aliculæ,chlamydes, & ta ia quæ filiis nostris comparam⁹. Muliebria sunt quæ matris famil.causa parata sunt,quib⁹ vir nõ facilè vti potest sine vi tuperatione:veluti stolæ,capitia,pallia, tunicæ,zonæ,mitræ, plagulæ,penulæ. Communia sunt,quibus vtitur mulier cum viro:veluti penula,pallium,& reliqua huiusmodi:quibus sine reprehẽsione vel vir vel mulier vtatur. Familiaria sunt , quæ ad familiam vestiendam parata sunt:sicuti saga,linthea,stragulæ,vestis ex pellib⁹,pelles caprinæ,& agnellinæ vestes. Si statuam quis leget,& posteà ex alia parte brachium ei adiectum sit per testatorem,omnimodo statua à legatario vendi cari potest,id est, potest petere legatarius statuam ipsam cũ omni re adiuncta.

Vestimẽta virilia.

Puerilia.

Muliebria.

Communia.

Familiaria.

Statua.

III. *De liberatione legata.*

Si quis debitori suo liberationem legauerit,legatum est vti le:& neque ab ipso debitore,neque ab hęrede eius potest hę res petere,neq; ab alio:qui loco hæredis est:quia debitor ha bet exceptionem ex tali legato:imò potest debitor etiam hę redem cõuenire vt liberet eum. Et potest legatum liberationis fieri vel in perpetuum, vel ad tempus iubere,ne hæres à debitore petat: & habebit hoc tempus liberationis non solũ debitor donec viuat,sed etiam post mortem eius hęres suus. l.non solùm.infrà eod.

IIII. *De rebus dubijs.*

Quia in ambiguo sermone non vtrũque dicimus,sed id dũ taxat,quod volumus:& qui aliud dicit,quã vult,ille neq; id dicit qđ vox significat,quia nõ vult:neq; id quod vult,quia nõ illud loquitur. Et quia tales pplexitates,ambiguitates , & amphibologiæ,& cætera multa dubia,obscura,& caliginosa,

Ambiguus sermo.

h . in

in testamentis,& legatis intercidunt:ideò de interpretationibus rerum dubiarum hic titu.tractat.

v. *De adimendis legatis,& fideicommissis.*

Legata dicuntur adimi,quãdo ex eodem testamento siue codicillis ea quæ prius legata fuerunt reuocãtur,vel in aliũ trãsferuntur. Et fit ademptio siue verbis cõtrariis,veluti qui legauit per verba Do,Lego:ita adimat,Non do,Nõ lego. Siue fiat verbis non contrariis,sed aliis quibuscunq; verbis denotantibus reuocationem,ademptionem, vel translationẽ: puta Adimo,vel Pœniteo ei⁹ quod dedi,vel similia. Imò etiã nuda voluntate pręsumpta fit ademptio;puta si testator factus fit inimicus capitalis ipsius legatarij post factũ testamẽtum.l.iij.ʒ.eo. Sed si tales inimicitiæ postea cessent,& rursus amici fiãt,tunc reconualescit.l.quòd si iterum.ʒ.eo. quia ambulatoria est defuncti voluntas vsq; ad vitæ supremæ exitũ.

Adèptio quomodo fit.

Trãsfertur autem legatum quatuor modis. Aut enim à persona in personam transfertur, Aut ab eo qui dare iussus est transfertur,vt alius det, Aut cùm res pro rę datur:vt pro fundo decem aurei. Aut quod purè datum est, transfertur sub conditione l.translatio.ʒ.eod.

Transfertur legatum.

v i. *De his quæ pœnæ nomine relinquuntur.*

Legare pœnę nomine is dicitur,qui in legato aliquid expressit quod coërcẽdi hęredis causa relinquitur:quo magis hæres aliquid faciat,vel non faciat:veluti si testator scripsisset,Hæres meus si filiã suam in matrimonio cum Titio non collocauerit,det x.aureos Seio. Vel ita: Hæres meus si seruũ Stichum nõ manumiserit, det Titio x.aureos. Et licet olim inutile erat tale legatũ pœnæ:hodie tamẽ legatum taliter siue ademptum siue translatum,ac etiã hæredis institutio pœnæ nomine facta valet:nisi sub cõditione impossibili,vel legibus interdicta vel ignominiosa fiãt:de hoc Insti.de le.§.si.

v i i. *De regula Catoniana.*

Catonis regula circa legata olim vsitabatur. Et cõtinebat in effectu,quod ea legata,quę caduca fierẽt, aut essent nulla, si testator statim facto testamẽto moreretur:quòd ista nõ cõualescerent,si testator diutius post testamentum superuiueret,& res iterum ad eũ statum peruenisset,à quo incipere potuisset: Puta,testator legauit rem ipsius legatarij ipsi legatario;istud legatũ esset inutile,si testator statĩ moreretur,quia res propria alicuius sibi legare nõ potest.§.sed si rem.Instit, dè

legat. quia res semel sua nō potest amplius fieri sua, Instit. de act. §. sic itaque. Sed si viuo testatore legatarius eandem rem alienauerit, & ita ad statum perueniat, vt amplius non sit legatarij, per regulam Catonianam non conualescebat hoc legatum, sed erat inutile omnino. Iure autem nouissimo subla ta est ista regula per l. vnā. C. de cad. tollen. & fallit aliàs in multis casibus quos not gl. in verbo, falsa est. in l. j. ȷ̄. eod.

VIII. *De his quæ pro non scriptis habentur.*

Si quis hæreditatem vel legatum sibiipsi adscripsit, incidit in pœnas legis Cor. de fal. & nihilominus scripturæ suæ perin de habentur, ac si insertæ testamento non fuissent. Sic etiam quæ in testamento scripta sunt, & non intelliguntur quid significent, ea perinde sunt, ac si scripta non essent. Quæ pœnę seruo relinquuntur extra causam alimentorum, pro non scri pto habentur. Legatum quod alicui adscribitur qui in rebus humanis eo tempore non erat, vel qui in hostium potestate fuit, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit, & deficit.

IX. *De his quibus, vt indignis, legata auferuntur.*

Legatarius qui testatorem de illicita negotiatione post mortem detulit, carere debet legato, seu fideicommisso, quæ sibi ex testamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui mani festissimè comprobatus est id egisse, vt per negligentiam, & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur. Aut qui testamentum dicere voluit inofficiosum, in quo sibi legatum est factum, vel si quis non obtemperauerit mādato aut conditioni in testamento legali appositæ: vel inimicitiæ capitales interuenerūt inter legatarium & testatorem: vel si palàm, & apertè testatori maledixit, & infaustas voces aduersus ipsum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et vndecimus huius.

Tit. I. De conditionibus & demonstrationibus, & caussis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.

DE legatis suprà dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonstratio, modus, & causa, ideò de his dicit. Est autem conditio quædam legati suspensio, Conditio.

cuius de futuro defectus vel cõfirmatio pendet. *Demonstratio.* Demonstratio est quædã in existentibus vel præteritis accidentibus notitia, quò magis legatum sit liquidum, adhibita. *Causa.* Causa dicitur quædam de præteritis præcedens suasio: quo testimonio nostro magis quem honorauimus. Siue est animi cõpulsio à nobis expressa. *Modus.* Modus est de futuro, & quasi cuiusdã remunerationis à legatario petitæ exhortatio: quo nõ cõpleto, ita relicto qui priuatur, & sicut deficiente conditione ab initio nõ capitur. *Conditio multiplex.* Et est natura Conditionis vt si sit potestatiua, ei obtemperetur, nec per eum, qui obtemperare debet, aliquid fiat, quo min⁹ adimpleatur, quo casu pro impleta habetur, & relictum capietur. C. de condi. inser. l. fi. Si verò est turpis, vel inhonesta, si quidem ex parte legatarij, pro nõ adiecta habetur: & idem de impossibili. Si autem ex parte hæredis ponatur, tũc legatũ vitiatur. Instit. de leg. §. fi. Si verò casualis, vel mista fuerit, euẽtus spectabitur. C. de cad. tollẽ. l. vna. §. sin autẽ aliquid. In mista verò legatarius adiuuatur, si per eum nõ steterit, sed per hunc, in cuius fortuitum casum steterit: vt C. de condi. inser. l. legatũ. *Si.* Et fit Cõditio per Si: s. de condi. inde. l. qui promisit. *Cùm.* fit etiam per Cùm: vt j. de verb. oblig. l. quodcũque. §. non solùm. Natura verò Causæ, vel demonstrationis est, vt quamuis falsa demõstratio, vel causa dicatur, legatũ tamen non vitiatur: Instit. de leg. §. si quis in nomine. & C. de fal. cau. adiec. l. ij. *Quia.* Et fit Causa per Quia: demõstratio autem, ostendendo aliquid. Natura verò Modi hæc est, vt modus adimpleatur: vel per legatariũ non stet, quo minus adimpleatur: & sic legatum non reuocatur. C. de his quæ sub mo. l. j. & ij. *Vt.* Et fit Modus per Vt, vt ibi: vnde solet dici: Scitò quod vt modus est: & sit conditio: quia causa. de hoc glos. in cap. verum. de condi. appo. & Instit. de leg. §. longè magis.

II. *Ad legem Falcidiam.*

Quia lege Falcidia legata minuuntur, ideò de ea sequitur. Cũ enim lege. XII. tab. libera erat legãdi potestas; vt liceret etiam totum patrimoniũ in legatis erogare. Cautum enim erat ea lege in hũc modum: Vti quisque legat rei suæ, ita ius esto. Sed quia opportunum erat, gratia testatorũ legãdi licẽtiam coartare; plerũq; enim intestati moriebãtur accusantibus scriptis hæredibus pro minimo aut nullo lucro hæreditates adire. Lata est ergo nouissimè lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrãtẽ, id est, nouem vncias totorum

rum bonorum.Siue ergo hæres institut⁹ sit,siue plures, etiã si essent mille,apud eum,cósve pars quatta remaneat,cõmuniter inter eos diuidenda.Et dicitur Falcidia ideò,quia sicut falx fœnũ,sic lex hæc legata resecat:vel à Falcidio autore dicta,sicut Publiciana,à Publicio.Instit.de act.§.alleg. de hoc ij.dist.quædã.& in c.Raynaldus.de testa.glo.vlti.& in c. Raynutius.in gl.potuit.Et antequã detrahatur Falcidia,dettahẽdum est prius ex patrimonio totum æs aliẽnũ: item funeris impensæ:Item pretium seruorum manumissorum. Et de residuo patrimonij debet fieri quatuor partes:ita quod vna ex illis remaneat penes hæredem,de aliis tribus soluantur legata,vnicuiq; plus vel minus,secundum quod testator voluit: & si plus sit legatum,quàm sint vires patrimonij: id æs ante omnia deducitur,& posteà Falcidia detrahitur. Vnde solet dici:Tũc defalcabis,cùm per legata grauaris.glo.in cap.Raynutius.de testa. *Falcidia.* *Quando habet locum Falcidiam.*

111. *Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit legetur.*

Si alicui plus quàm licuerit legetur:& dubitari iustè possit, vtrũ lex Falcidia locũ sit habitura,vel ne,subuenit prætor hęredi,vt ei legatarius satisdet:id est,caueat,quòd si apparuerit eũ amplius legatorũ nomine cepisse, quàm ex lege Falcidia capere liceblt,quãti ea res est,tantam pecuniam sibi reddat: dolusq; malus ab eo absuturus sit:hoc est,si sciens legatũ in debitum cepit,vel dolo suo res interierit,etiã ex doli clausula,quæ in ista stipulatione supradicta cõtinetur,tenebitur.Et si opponat exceptionẽ de rei interitu,poterit ipse repelli replicatione:quia dolo eius factum est.Et hæc cautio quæ propter l.Falcid.interponitur,fideiussorum habet præstationẽ.

LIBER XXXVI.

Et duodecimus huius.

Tit. 1. *Ad senatusconsultum Trebellianum, & Pegasianum.*

EXplicito tractatu qui ad fideiussores singularũ pertinet rerum:& tit.de lega.j.vsque huc:Nunc transeamus ad fideicommissa vniuersalia,& ad interpretationem senatuscon sulti Trebelliani.Factum est enim senatuscõsultum temporibus Neronis,viij.Kalend.Septembris,Anneo Seneca & Tre-

bellio Maximo Consulibus: in quo disponitur quòd ipse hæres institutus grauari possit per fideicommissum, vt restituat totam hæreditatem, vel partem eius: sed de his detrahere potest quartā, quæ Trebellianica appellatur. Et pro rata illius quartæ potest agere & conueniri contra debitores, & à creditorib' hæreditariis. Et differt in hoc ista quarta à quarta Falcidia: quia Falcidia resecat superflua legata particularia vsq; ad dodrantem: sed Trebellianum resecat fideicommissa vniuersalia. Et hodie cessat Senatuscōsultum Pegasianum, & in locum eius positum est Trebellianū: cuius vigore hæres rogatus restituere hæreditatem, potest retinere quartam, vel etiā solutam repetere: & pro ea potest agere & conueniri. Et dicuntur Fideicommissa ideò, quia olim nemo inuitus cogebat prestare id de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, committebant testatores fidei eorum, qui capere ex testamento poterant vt aliis restituerēt: & ideò fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, cōtinebantur. Hodie autem in iuris necessitatē deductum est, vt hæres taliter rogatus, instante fideicommissario, etiam si nolit, inuitus compellitur ad adeundam hæreditatem, & restituendam eandem ei, pro quo rogatus est: retenta tamen sibi quarta Trebellia. Vnde solet dici, Tunc trebellabis, cùm reddere cuncta grauaris. glo. in d. c. Raynutius. de testamen.

Quarta Trebell. *Falcidia.* *Pegasianum.* *Fideicommissa.*

11. *Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedit.*

Verbum Cedere duas habet significatiōes: aliquādo enim exponitur, id est, incipere deberi. ff. de verb. sign. l. cedere. Aliquando cedere dicitur quantū ad transmissionē: vt C. de cad. tollen. per totum. Pro huius pleniori notitia sciendum, quædam purè, id est, sine diei vel cōditionis appositione relinqui, quædam sub cōditione. Et si quidem purum fuerit legatum, cedit eius dies à morte testatoris, scilicet quātum ad trāsmissionē, nō quantum ad hoc, vt debeātur, aut peti possint. C. de cad. tol. § cùm igitur. Et in seruitutibus personalibus, vt sunt vsusfructus, vsus, habitatio, nō cedit dies ante aditā hæreditatem: etsi purè sint relictæ: nec quo ad petitionē: nec quo ad trāsmissionē, si decedat legatarius. Idem in aliis seruitutibus, & in quibusdam aliis casibus notat. C. de cad. tollen. §. nouissimo

Cedere. *Cedere seruitutes.*

ſimo.& ȷ̃.eod.l.ſi habitatio.Hæreditate verò adita cedit dies quo ad petitionẽ,non quo ad tranſmiſſionem,cùm nõ tranſeat ad hæredes.d.§.in nouiſſimo.& Inſtit.de vſufr.§.finitur. niſi ſint relictæ Titio & hæredi.C.de vſufruct.l.cùm antiquitas.Cætera verò legata cedũt à morte teſtatoris quo ad trãſmiſſionem,licet non poſſint peti niſi ea adita.Item ſi ſunt relictę ex die certo,vel incerto,vel ſub conditione,nõ cedit ante diem.l.ij.ȷ̃.eod.& ſuprà quando dies vſuſ.le.ce.l.j.§.ſi. Sed cætera legata ex die certo cedunt:vt C.de cad.tol.§. cùm igitur.& ſi conſtat quod ſuprà diximus duobus modis diem cedere:vt etiam not.d.l.vna.C.de caduc.toll.

III. *Vt legatorum,ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur.*

Hæc rubrica in Codice cumulatur cũ illa,Vt in poſſeſſionem legatorum,&c.quæ eſt ȷ̃.prox.Oportet igitur ſatiſdare nomine legatorum:vt quibus teſtator dari legata,fieri ve voluit,iiſdẽ legatariis vt detur vel fiat,doluſque malus abfuturus ſit.Et pro hoc cogitur hæres ſemper ſatiſdare cuiuſcũq; ſit dignitatis,vel quãtuncunque facultatum.Fallit tot in caſibus:primò in fiſco:ſecundo in legato repetito:tertiò,ſi teſtator vetuit:quartò,quando offertur cognitio,& dicit hæres, Hodie conſtat,hodie agamus quintò,quãdo calumnioſè petitur:quia conſtat fideicommiſſum nõ deberi,vel conſtat repudiatum fideicõmiſſum,vel hæreditatem non aditam.Item liberi teſtatoris non ſatiſdãt,niſi teſtator præceperit.l. iubemus.§.j.C.ad Trebel.Et non ſolùm legatariis ſatiſdare oportet,ſed etiam ſucceſſoribus eorũ & procuratoribus:& nõ ſolùm hæredes cauẽt,ſed etiam ſucceſſores eorundem.ȷ̃.eo.l.j. §.non ſolum.Eſt autem ſatiſdatio præſtanda demum adita hæreditate,vel agnita bonorum poſſeſſione.

Satiſdare nomine legati.

Cui caueatur.

Quando.

IIII. *Vt in poſſeßionem legatorum,vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat.*

Suprà tit.proxim.propoſita eſt quędã ſatiſdatio,vel cautio fideiuſſoria,quã præſtare debet hæres legatariis,vel fideiuſſoribus,de ſoluẽdis legatis,vel fideicommiſſis:quod ſi hæres eãdem cautionem præſtare recuſauerit, & nõ,vti iure cautũ eſt,ſatiſdederit,mittitur legatarius vel fideicõmiſſari⁹ in poſſeſſionẽ bonorum cauſa legatorum,vel fideicommiſſorum: de qua miſſione tractat hic tit. Nõ tamẽ ex tali miſſione do-

minus esse incipit,nec tam possessio rerum ei,quàm custodia datur.Mittitur ergo solùm causa custodiendi,neque ius habet expellẽdi hæredem,sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltẽ tædio perpetuæ custodiæ extorqueat ab hęrede cautionem. Est tamẽ alia possessio hæredis, alia legatarij:hæres enim verè possidet,& vsucapit:sed legatarius est in possessione iuris pignoris.ꝗ.pro hærede.l ij.in prin.

LIBER XXXVII.

Et tredecimus huius.

Tit. 1. De bonorum possessionibus.

BOnorum possessio est ius persequendi retinendique patrimonij siue rei,quę cuiusque, cùm is moritur,fuit.Et dicuntur bona vniuersitatis cuiusque successio, qua succeditur ius mortui suscipiturque eius rei commodum,& incommodum.Nã siue soluendo sint bona,siue non sint,siue damnum habeant,siue lucrum,siue in corporibus sint,siue in actionibus,in hoc loco propriè bona appellantur.Et in omnibus habentur bonorum possessores vice hæredum,non autem sunt veri hæredes;vnde non habẽt petitionem hæreditatis directam,sed bonorum possessionem.Et inductæ fuerunt bonorũ possessiones à prætore emẽdandi,supplendi,& coadiuuãdi iuris ciuilis gratia.Et competũt tã ex testamẽto,quàm ab intestato.Prætor enim cũ videret multos à iure ciuili exclusos secutus naturalem æquitatem,eisdem successionem pollicitus est:non tamẽ fecit eos hæredes,quia id non potuit:cũ hæreditas iuris ciuilis sit vocabulum,sed perinde cõcessit eis bonorum possess.ac si hæredes à iure ciuili fuissent: & constituuntur loco hæredum:vocanturque Bonorum possessores. Et sunt bonorum possessiones ex testamento duæ:Vna contra tabulas,alia secundum tabulas. Ab intestato verò erant olim octo:hodie verò tãtum sex sunt bonorum possessiones ordinarię:& septima extraordinaria,quæ locum habet vt ex legibus nouis bonorum possessio detur:de quibus plenè Insti.eod.§.quos autem Prætor.vsque §.cùm igitur.

Bonorum possessores.

II. Si tabula testamenti extabunt.

Hic tit.differt ab illo ꝗ.si tab.testam.nullæ extiterint:quia hîc dicit,extabunt:ibi,nullæ extiterint.Et est hic tit.communis bonor.possess.secundum & contra tab. Superior verò generalis

neralis omnium bonorum possessionum. Et sunt communia vtriusque secundum tabulas & contra tab. Primò in eo, quia vtraque competit capacibus: non capacibus non. j. de contra tabu. l. iij. §. liberi. Secundò, quia vtraq; competit ex eisdem tabulis, id est eius qui potuit testari. j. de secund. tab. l. j. §. exigit. Tertiò, quia ex quacunq; materia scripta sit, vtraque cō petit. j. de secund. tab. l. j. in prin. Quartò, quia vtraq; competit, tam ex testamento scripto, quàm nō scripto. Sed tunc dicitur secundum nuncupationem, vel cōtra nuncupationem: vt C. de secund. tabu. l. j. Quintò, quia competunt & dantur quando tabulæ sunt tempore mortis, licet postea intercāt. j. de secund. tabu. l. j. §. sufficit. In multis autem differunt: vt j. de contra tab. l. illud. §. ad testamenta. Et in multis aliis cōueniunt & differunt: vt patebit. j. in specialibus tit. de secūdum, & contra tab.

III. *De bonorum possessione infanti, furioso, muto, surdo, caeco competente.*

Quinque personas exprimit hic tit. admittendas ad bonorum possessiones: de primis duabus tractat lex prima: præsertim s. tit. ij. l. non est ambigendum. vbi specialiter de furioso. de infante autem specialiter tractat, l. seruus. s. tit. ij. Alij verò tres, mutus, surdus, cæcus, procedunt iure communi in petēda bonorum possessione, & in die cedenda j. eod. l. ij.

IIII. *De bonorum possessione contra tabulas.*

Liberis præteritis, id est, non institutis vt oportet, prætor bonorum possessionem contra tabul. testamenti paterni concedit: possunt enim petere bonorum possessionem in rebus paternis, non obstante, quòd pater in testamento suo nullā de eis fecerit mentionem. Et debemus accipere hoc loco Liberos, nō solùm naturales & legitimos, sed etiam adoptiuos, si neque instituti neque exhæredati sunt, ritè possunt contra tabulare. Et vocantur ad bonorum possessionem contra tabulas eo iure & ordine, quo vocantur ad successionem iure ciuili. Et pertinet hæc clausula etiam ad posthumos præteritos. Si autem liberi sint exhæredati: & fortè minus legitimi, non habent hanc bonorum possessionem cōtra tabulas, sed in ipsorum arbitrio est instituere inofficiosi querelam, si velint.

Præteriti. *Liberi.*

h 5 *De*

V. *De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.*

Hic titulus æquitatem quandam habet naturalem, & aliquid nouum: vt hi qui iudicium patris, id est, vltimam volũtatem rescindunt per bonorum possessionem contra tabulas petitam, iuxta eius volũtatem saltem legata & fideiconmissa quibusdam personis præstarent: hoc est, liberis, & parentibus ipsius testatoris, & vxoribus nurubusque dotis nomine legatum. Generaliter autem parentes & liberos prætor excipit, nec gradus liberorum parentũmve enumerauit: ergo in infinitum eis præstabitur. Quisquis igitur ex liberis parentibúsve fuerit, ad legati petitionem admittetur: non obstante irritatione testamenti per bonorum possessionem cõtra tabulas factam.

VI. *De collatione bonorum.*

Collatio bonorum, dicitur cõmunicatio quasi in commune latio. Nam quod erat proprium, cõfertur, & communioni subiicitur. Et habet hic tit. manifestã æquitatem: cùm enim Prætor ad bonorum possessionem cõtra tabulas emancipatos admittat participesque efficiat cùm his, qui sunt in potestate bonorum paternorum: consequens esse credidit, vt sua quoq; bona in medium conferant, qui appetunt paterna. Inter eos ergo dabitur Collatio, quibus bonorũ possessio data est. Et fit Collatio cum tali distinctione: Nã aut sunt hæredes ascẽdentes, & tunc siue ipsi succedãt liberis eorũ emancipatis, vel in potestate cõstitutis, non tenentur inter se inuicem aliqua bona cõferre. Et idem per omnia in collateralibus & extraneis hæredibus, qui similiter nõ astringũtur sibi inuicẽ cõferre: siue tales personæ succedãt ex testamẽto, siue ab intestato: quia hoc non reperitur aliquo iure cautũ. Sic ergo titulus ille nõ habet locũ in suprà scriptis personis, sed in solis hæredibus descendentibus qui liberi appellantur, inter quos ita distinguitur: aut soli emancipati succedũt patri vel auo: & tũc sola profectitia tenẽtur conferre sibi inuicẽ: vt probatur in l. vt liberis C. de coll. Aut succedũt cum collateralibus vel extraneis, & idem quod suprà. Aut succedunt cũ aliis existentibus in potestate: & tunc emancipati cõferunt suis in potestate constitutis sola profectitia, & econtrà sui emãcipatis. Et sic est æqualitas inter eos in modo collatiõis. de hoc in Aut. ex testamẽto. C. de coll. nisi testator aliud disposuerit, vt ibi.

Collatio quomodo fit.

VII. *De collatione dotis.*

Licet pater faciẽs filio donationẽ tãquã benemerito, hoc expresso, vt communiter fit in instrumẽtis donationum, nõ tenetur filius istam donationem conferre: cùm talis donatio dicitur peculium aduentitium potius, quàm profectitium: vt not. gl. Auth. vnde si parens. C. de inoff. testa. Tamen vbi pater tradit liberis ex aliqua causa, propter quã cogitur filio donare, puta ex causa dotis, vel donatiõis propter nuptias: vt in l. fi. C. de dot. promiss. & in l. qui liberos. s. de ritu nup. & tũc talis donatio debet conferri: vt j. toto tit. & l. filiæ. & l. illam. C. de donat. Et est ratio, quia cùm pater det ex iuris necessitate, videtur velle quod conferatur: & etiã, quia hæc donatio quæritur filio in vita patris, ideoque conferenda est, vt probatur l. Pomponius Philadelphus. ff. famil. ercisc. Et sic sorores maritatæ & dotatæ quæ volunt venire ad successionẽ hæreditatis paternæ simul cum fratribus, tenentur dotes suas cõferre: & eodem modo frater alteri fratri donationẽ propter nuptias, quàm pater ei contulit quando ipse vxorem duxit.

IX. *De ventre in possessionem mittendo.*

Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam prætor habuit, dando eis Carbonianam, & contra tabulas cæteras possessiones. Ita etiam eos qui nondum nati sunt, propter spem nascendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos intuitus est, dum ventrem mittit in possessionẽ, vice & loco bonorum possessionis contra tabulas. Oportet ergo omnimodo mulierem esse prægnãtem ad hoc vt detur ei hæc bonorum poss. Nec sufficit se dicere prægnantem vt sibi competat hoc edictum. Quare nec tenet datio bonorũ possessionis, nisi verè prægnans fuerit, & mortis tempore, & eo tempore, quo se mitti in possessionem petit. *Prægnãti datur vẽtris bono. poss.*

VIII. *De coniungendis cum emancipato liberis eius.*

Per l. antiquã XII. tab. solùm sui succedunt: vt Instit. de hæred. ab intest. §. j. Et sunt sui, etiã nepotes in potestate retẽti, si pater eorũ est emancipatus: vt instit. de hæred. qua. & dif. §. sui. Per prætorem autem etiam emãcipatus ac si in potestate permansisset: vt s. de bono. possess. contra tab. l. j. §. vocantur. Hanc discordiam sedat hic prætor, vt partem quã erat habiturus emancipatus, si in potestate stetisset, diuidat cũ suis filiis: vt ipse dimidium, illi aliud dimidium habeant: & eis solũ conferat, non aliis fratribus. Ideò dicitur ille titul. cõtingere

emanc

Quæ sint necessaria in coniunctione emanc.

emancipatos cum eorũ liberis. Sed ad hoc quod fiat hæc cõiũctio, multa sunt necessaria. Primò, vt pater sit emãcipatus, aliàs ipse solus succederet iure communi: vt j. eo. l. j. in prin. Secũdò, quòd liberi ei⁹ sint in familia, id est, in potestate aui tempore quo is moritur. Tertiò, quòd hi nepotes sint naturales & legitimi, nõ legitimi tantum, id est, adoptiui: vt j. eo. l. si quis. Quartò, quòd hæreditas ꝑtineat ad eos, scilicet nepotes, & filiũ, scilicet quòd filius præterit⁹ sit, & illi instituti: vel ecõtrà: vel omnes præteriti & alius institutus, vel prorsus intestatus decessit. Quintò, quòd suo nomine pertineat, aliàs secus. infrà eod. l. si nepos. Sextò, quòd hæreditas sit paterni generis, vt aui paterni: vel quòd præteritio pro exhęredatiõe habeatur. s̃. de contra tab. l. illud. §. ad testamenta. Septimò, quòd non sint exhæredati filius & nepos: quia tunc in cõtra tabu. non iungerẽtur: quia omnino eis denegatur suo & alieno iure. Octauò, quòd emancipatus non sit in adoptionem datus: nam tunc fit ei iunctio, quia nec habet contra tab. nisi sit constitutus, & alius committat edictum: vt s̃. de contra tabu. l. non putauit. §. in adoptionem. Sed hoc edictum hodie locum nõ habet, quia sublata est differentia patriæ potestatis: vt in Auth. de hæred. ab intest. §. j. coll. ix. Vnde sol⁹ filius hodie succedit, siue suus, vel emancipatus, & non nepos.

x. *De Carboniano edicto.*

Hoc edictum inuentũ est à Carbone prætore, & ab eo denominatũ: sicut Publiciana à Publicio. Instit. de act. §. aliæ. Et habet locum hoc edictũ quãdo alicui filio non instituto, vel exhæredato, sed præterito controuersia fit à possidente bona paterna: an inter liberos sit cõnumerãdus. Et ita de statu ei⁹, id est, filiatione simul & de bonis agitur: si tũc talis est impubes causa cognita, perinde possessio corporalis rerũ hęreditarium sibi datur, ac si nulla de ea re cõtrouersia esset, & iudiciũ in tẽpus pubertatis causa cognita differtur. Et habet hoc edictum locũ tam in masculis, quàm fœminis ex virili sexu descendentibus: omnes enim cõmodum Carboniani habẽt: & generaliter his competit Carbonianum, quibus & contra tab. bo. pos. His verò qui repellũtur à cõtra tab. bonorũ possessio nõ competit. Et vertitur causæ cognitio in eo, vt si manifesta calumnia appareret eorũ, qui infantibus bonorũ possessionem peterent, non daretur bonorum possessio summatim. Ergo cũ petitur ex carboniano edicto bonorũ possessio,

debet

debet prætor cognoſcere:& ſi quidē abſolutā cauſam inuenerit,id eſt,ſine dubitatione,euidēterque probetur filium nō eſſe:quod duob⁹ modis probari poteſt:vt ex text.in l. filiū ſ. de his qui ſūt ſui vel alie.iur.negare debet ei bonorū poſſeſ. Carbonianum.Si verò ambiguam cauſam,hoc eſt,vel modicum pro puero faciētē vt non videatur filius euidenter non eſſe,dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſſionē. Duæ ergo cauſæ ſunt,de quibus prætor cognoſcet.Vnde dandæ Carbonianæ poſſeſſionis,quæ habet commodum illud,vt perinde ac ſi nullam cōtrouerſiam pateretur, impubes poſſeſſionem bonorum accipiet.Alia eſt cauſæ cognitio,vtrū debeat differri in tempus pubertatis cognitio,an præſentari poſſeſſio.

XI. *De bonorum poſſeſsionibus ſecundum tabulas.*

Iuriſcōſultus ſecutus ordinem bonorū poſſeſ.primò ſuprà tractauit cōtra tab.quia iſta prius defertur,quàm ſecundum tabul.vt ſ.tit.proxi.l.ideoq;.Et nunc demū de ſecūdum tab. quia iſta poſterior eſt.Sed imperator C.eod.tit.aliam habuit conſiderationem,præmittendo ſecundum tab.tanquam digniorē:quia magis nititur ex volūtate defuncti.Et debemus accipere Tabulas teſtamēti omnem figurā materiæ.Siue igitur tabulæ ſint ligneæ,ſiue cuiuſcūque alterius materiæ, ſiue chartæ,ſiue mēbranæ,ſiue corium alicuius animalis, tabulæ rectè dicūtur.Nō tamen curamus hîc omnes tabulas,ſed ſupremas,id eſt,eas,quæ nouiſſimè factæ ſunt. Sufficit autē extare tabulas,etiā ſi non proferantur,ſi certū ſit eas extare. Si autē apud furē ſunt,vel apud eum apud quem depoſitę ſunt: dubitari non oportet admitti poſſe bonorum poſſeſſionem. Nec enim opus eſt aperiri eas,vt bonorū poſſeſſio ſecundū tabul.cognoſcatur.Et eſt ſecutus prętor ordinem ęquiſſimū: voluit enim primò ad liberos bonorū poſſeſſionē cōtra tab. pertinere.Quod ſi hoc occupatū nō fuerit,iudicium defuncti ſequēdum eſt.Expectandi igitur liberi erunt quandiu bonorum poſſeſſionem petere poſſunt. Quòd ſi tempus fuerit finitū,vel ante deceſſerit,vel repudiauerit,vel ius petēdi bonorum poſſeſſionem amiſerit,tūc reuertitur bonorū poſſeſſio ad ſcriptos hæredes:& pro qua quiſque parte hæres ſcriptus eſt,pro ea accipiat bonorum poſſeſſ.ſic tamen,vt ſi non ſit qui ei concurrat,habeat ſolus bonorum poſſeſſionem.

Tabulæ teſtamēti.

XII. *Si à parente quis manumiſſus fuerit.*

Manumiſſus.

Manumiſſus hoc titulo impropriè pro emācipato ponitur

Seruus

Emancipatus. Seruus enim dicitur manumitti:filius autem emancipari:vt C.quando act.de pec.est an.l.j.Quia autem suprà de bonor. poss.contra tabu.quæ datur liberis contra testamentum parentum actum est,vt ibi dictum est:nunc econtrà de ea possessione,quæ parentibus contra testamentum liberorum da tur:licet hæc non sit ita fauorabilis,sicut alia,quæ rector ordine naturę liberis debetur,nõ autem econtrà:vt infrà vnde lib.l.scripto.in fi.Et cautè dicitur in hoc titulo contra testamentum emancipati.Nam ille qui est in potestate,non poterat olim habere hæredem,etiam parentem, nisi haberet castrense peculium: & faceret testamentum & adiretur hæreditas:& tunc cessat cõtra tabul.& querela:vt C.de inoff. testa. l. fin.Similiter etiam in quasi castrensi non potuit.per l.nã & si parentibus s.de inoff.testa.& d.l.fin. Hodie autem in quasi castrensi videtur quod habeat locum querela,& contra tab. vt C.de epis.& cler. Authen.præsbyteros.Si autem nõ adiretur hæreditas,pater omnia occupat iure peculij:vt infrà de cast.pec.l.ij.Sicut ergo pater prætereundo filium suum in testamento:patitur contrà tabul.bonorum posses.filio adiudicari etiam emancipato:ita & filius etiã emancipatus patrem prętereiens,eundem exitum contra tabul.testamenti sui patietur:nisi parens pecuniam acceperit,vt filium emãciparet,vel postea filius in eum,quãtum satis est,cõtulit:ne iudicia eius inquietet:vel nisi fili' militare cœpit,militia vel armata,vel inermi.infrà eod.l.j.§.si parens.

XIII. *De bonorum possessionibus ex testamento militis.*

Quia quædã specialia seruãtur in bonorum posses.secundum tab.ex testamento militis,quæ in testamento pagani locum non habent:ideò de hac dicitur.Nõ est autem dubium, quin volũtates eorũ ratæ esse debeant,qui in hostili loco,id est,expeditiõe,vel procinctu suprema iudicia quoquomodo ordinassent,ibidemq; diem suum obiissent.Omnes ergo qui eius sunt cõditionis,vt iure militari testari non possint, quia fortè milites nõ sũt:si tamẽ in hostili loco deprehẽdãtur, & illic decedãt,quoquo modo velint,& quoquo modo possint *Nauarchi.* testabuntur:siue præses sit prouinciæ,siue legatus,siue quis alius,qui iure militari testari nõ potest.Itẽ nauarchos,id est, *Trierarchi.* princeps nauis:& trierarchos classium,id est,qui præsunt nauibus triremib',iure militari posse testari nulla dubitatio est.

De

XIIII. *De iure patronatus.*

Supra titulo secūdo visum est, quomodo patri & patrono, quod vnum est, cōtra tabulas testamenti bonorum possessio detur. Nūc de omni iure patronatus tractat, quod in multis consistit. Primò enim succedunt patroni & eorum liberi libertis ab intestato decedentibus, si liberos nullos reliquerint. *Patronorum succeß. & ius.* Ex testamento autē si libertus habeat in bonis minus quàm centum aureos, excluditur patronus penitus: si habeat plus quàm centum, & instituat extraneum hæredem, non potest patronus excludi, quin habeat ad minus tertiam de bonis liberti: vt Instit. de suc. liber. post princ. Secundum ius est, vt patronatus nō vocetur in ius à liberto sine venia: vt C. de in ius voca. l. ij. Tertius, vt libertus alat eum inopē: vt ff. de lib. ag. l. si quis à liberis. §. solent. Quartum, vt turpem actionem, vel exceptionem contra eum non proponat; vt infrà. de excus. do. l. apud Cellum. §. aduersum. Quintum, vt possit eum ingratum in seruitutem reuocare: vt in Authē. vt liber. de cæt. §. j. Sextum, vbi patronum inuenerit, faciat ei reuerētiam. supra. de in ius voc. l. generaliter. Vnde dicitur: Patrono debetur honor, onus, vtilitasque. Præsenti præsit, defendat, alatur egenus. Glos. in c. nobis. de iure patr. Et hæc iura multis modis tolluntur: quos ponit glos. Institu. de suc. lib. §. cùm verò maiores.

XV. *De obsequijs liberis, & libertis, parentibus, & patronis præstandis.*

Honori parentum ac patronorum tantum tribuitur, vt quamuis per procuratorem iudiciū accipiāt, tamē nec actio de dolo, neque iniuriarum in eo datur. Interdictum quoque Vnde vi, non est aduersus eos reddendum. Et tanta pietatis ratio etiam militibus in parentes constare debet; quod si filius etiam miles, in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. Et si filius patrem aut matrem (quos venerari oportet) contumeliis afficit, vel impias manus eis infert, pro modo delicti, talis transgressa pietas punienda est. Et indignus est militiæ iudicandus, qui patrem & matrem de aliquo maleficio accusauerit: quia filio & liberto semper honesta, & sancta persona patris, ac patroni, videri debet. Et etiā magistri: vt dicit glo. in l. liberto. infrà eod. Item nec iusiurādum calumniæ à patrono exigere potest. ff. de iureiurand. l. si patronus. & l. iusiurand. *Magistri.*

LIBER

Et vltimus huius.

Tit. I. *De operis libertorum.*

OPeræ sunt diurnum officium, id est, officium quod quis exhibet alicui per diem, scilicet artificialem, nõ naturalem: vt s̃. de alim. leg. l. ij. & j̃. de verb. sign. l. ij. §. j. Aliquando tamen Opera ponitur pro breuioris tẽporis officio, vt in salutando, vel assurgendo, & similia. vt s̃. de cond. indeb. l. si nõ sortem. §. libertus. Et consistit opera in actu. s̃. de op. ser. l. j. Et differt hic tit. ab illo, quia ibi de operis serui, hic de liberti operis dicit. Et pollicetur prætor in hoc edicto se daturũ iudicium in libertos & libertas super operis præstandis, ad hoc vt emeret atque honoraret libertinas personas. Qui ergo operas præstare debet diurnas, non eo die præstare tenetur, quo promisit. Nec illi, qui sex horis antemeridianis paratus est seruire hodie: & alia die per alias sex horas liberatio eius diei contingit: quia opera non diuiditur. Et aliæ sunt operæ diei, hodiernæ, aliæ crastinæ.

II. *De bonis libertorum.*

Hoc edictum à prætore propositũ est honoris, quẽ liberti patronis exhibere debent, moderãdi gratia. Nam vt Seruius scribit, antè soliti fuerũt patroni à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandũ tã grãde & inæstimabile beneficiũ, quod in libertos cõfertur, cùm ex seruitute in ciuitatẽ Romanã perducũtur. Et quidẽ prim⁹ prætor Rutilius edixit, se amplius nõ daturum patrono, quàm operarũ & societatis actionẽ: videlicet, si hoc pepigisset, vt nisi obsequiũ ei præstaret libertus, in societatẽ admitteretur patronus: vt quia dixit dominus, ob hoc te solũ manumitto, vt mecum cõtrahas societatem: talis autẽ societas iure posteà prohibita fuit: vt in l. Labeo. s̃. tit. proxi. posteriores autem prætores pollicebãtur patronis certæ partis bono. possess. quod & posteà per imperiales constitutiones redactũ est in id ius, quod habetur Instit. de succ. lib. & dictum est s̃. de iur. patr. circa prin.

Munici- III. *De libertis vniuersitatum.*
ceps.

Municipibus, id est, vniuersitati plenũ ius in bonis libertorũ libertarumq; defertur: hoc est, illud ius, quod etiam patrono: possunt ergo omnino petere bon. poss. libertorum, & tẽpora bono. possessionis petendæ cedũt municipibus exinde, id est, ab eo tẽpore, ex quo decernere de petẽda potuerũt: id est,

id est, eligere syndicum vel actorem.

IIII. *De assignandis libertis.*

Temporibus Claudij Imperatoris, Velleio Rufo, & Scapula cõsulibus, factũ est senatusconsultũ de assignatione libertorum: quo cauetur, quòd patronus habens plures liberos in potestate, potest vni ex eis libertũ assignare, siue ex testamẽto, siue ab intestato: quæ assignatio euanescit, si talis filius postea emãcipatus fuerit: & ille cui assignatio est facta solus succedit liberto, exclusis aliis, etiam in eodem gradu cõstitutis. Est ergo Assignatio quædam prælegatio, & præ aliis liberis donatio: & potest fieri quacunque voluntate, & quibuscunq; verbis, etiam nutu. j. eo. l. j. §. assignare. & purè, & sub conditione. j. eod. l. assignare. *Assignatio.*

V. *Si quid in fraudem patroni factum sit.*

Libertus tenetur patrono suo relinquere partẽ debitã, iuxta distinctionẽ s. de iur. pat. traditã. Si ergo libertus dolo malo, siue testamẽto facto, siue ab intestato decedens, aliquid fecerit, quo minus debita pars bonorũ ad patronum, vel eius liberos perueniat: habet patronus actionẽ quæ appellatur Fauiana. Et est in factum actio personalis, & perpetua, quæ datur soli patrono ad reuocãdũ ea, quæ libertus in fraudẽ eius alienauit inter viuos, vel vltima voluntate, quo minus patronus habeat tertiã: vt j. eo. l. j. §. j. & Instit. de suc. lib. §. sed curã, de hac actione Instit. de act. §. Item si quis in fraudem.

VI. *Si tabulæ testamenti nullæ extabunt. &c.*

Postea quàm prætor locutus est de bonorũ possessionibus qui testatus est, trãsitũ fecit ad intestatos: eũ ordine secutus, quẽ & lex XII. tab. secuta est. Fuit enim ordinatiũ ante de iudiciis & volũtatibus testãtiũ, & deinde de successione ab intestato loqui. Sed successionẽ ab intestato in plures partes diuisit: fecit enim gradus varios, id est, capita: primũ liberorũ, secundũ legitimorũ, tertiũ cognatorũ, quartum viri & vxoris. Tunc ab intestato potest competere bonor. poss. si neque secundũ tab. neq; cõtra tab. bono pos. agnita sit: vel si repudiata est à bono. pos. ex testamẽto: nũc enim ab intestato bon. pos. cã incipit. Rectè aũt prætor à liberis initiũ fecit in successiõe ab intestato: vt sicut cõtra tab. ipsis defert: ita ab intestato ipsos vocet.

Vnde liberi.

Quidã libri habẽt hîc propriũ titulũ, vnde liberi: alij autẽ non habẽt hîc titulũ, sed ponũt istam legẽ sub tit. prox. s. si

I tab.

tab.testa.&c.Tractat hic titulus de primo ordine succedēdi ab intestato,qui datur liberis descendentibus, siue suis, siue emancipatis:quibus ordine naturæ parentum, hæreditas debetur:non autem econtrà parentibus liberorū hæreditas.Parentes enim quicquid acquirunt,præsumūtur naturali ratione & communi voto liberis thesaurizare.Econtrà autem liberorum bona ad parētes nō recto ordine naturæ, sed turbatò,& ex sola miseratione,id est,pietate,in solatiū filij amissi cōceduntur:vt ſ.de iur.dot.l.in successione.& de inof. testa. l.nam & si parentibus.vbi gl.dicit,Bul.dixisse,quando mortu' fuit filius suus:Ordine turbato succedis Bulgare nato Et potest hîc subiici regula,vt quicunque habent contra tab.habeāt hāc bon.poss.vt ſ.tit.proxi.l.j.§.rectè.Liberi ergo in bonis matris vel maternæ lineæ non habent hanc bon.poss.ita intelligitur,quod dicitur C.de suis & leg.hæred.l.vlti.

VII. *Vnde Legitimi,& vnde agnati.*

Agnatus. Coniunctio Et,hoc tit.ponitur expositiuè:nam idem est legitimus & agnat'.omnes enim agnati legitimi dicūtur:quia *Legitimus.* lege XII. tab.ad successionē vocātur.Et defertur hęc bo.pos. per Vnde legitimi,nō tātùm masculis,sed etiā fœminis: nec tantū ingenuis,verū etiā libertis.Est ergo cōmunis pluribus; nā & fœminę possunt vel cōsanguineos,vel agnatos habere. Deficientibus igitur liberis,id est,suis hęredibus,deuoluitur hęreditas secūdo ordine per hor. bon.pos.ad agnatos proximos ex lege XII.tab. & sunt illi,qui ex linea masculina descēdunt,vel etiā ex adoptione,dūmodò sint in priori gradu:quidā tamen cōiuncti per fœmininum sexū admittātur sicut legitimi:vt filij sororis germanę,vel vterinę,& fratres emancipati:Itē vterini,& filij eorū C.de leg.hæred.l.pe.& vlt.Itē qui ad hæreditatē vocantur vel bon.poss.lege vel senatuscons. Tertul.vel Orfic. habent hanc bonor.poss.ſ.l.ij.§.vlti.& l.iij.

VIII. *Vnde cognati.*

Hęc bon.pos.datur cōiunctis per fœmininum sexum legitimè,vel nō legitimè.Et quia ex iure ciuili orginē nō habet, ideò posteriori & tertio ordine ponitur;& eos inuitat,qui iure ciuili ad successionē admitti nō possunt,id est, cognatos. *Cognati.* Cognati autē appellati sūt,quasi ex vno nati,vel ab eodē orti,id est,progeniti:& qui quasi cōmune nascēdi initiū habuerunt.Et cōplectitur hæc bo.pos.sextū gradū cognatorum:& ex septimo duas personas,scilicet filium,& filiā sobrini,& sobrinæ.

brinę. Si itaq; liberi, id est, primi ordinis hęredes, & post illos agnati, id est secũdi ordinis, minimè supersũt, qui venire pos sint ad successionẽ ab intestato: vocãtur per Vnde cognati, id est, beneficio huius tituli, attinẽtes ex linea proximiori fœmi nina & agnati capite diminuti, &c. Hodie aũt agnati ante co gnatos nullã habẽt pręrogatiuã. Nec est aliqua differẽtia a gnatiõis & cognatiõis, dũmodo aliàs nullo defectu ętatis vel morbi ĩpediãtur: vt in Auth. de hęre. ab intest. §. ex his col. ix. *Nota.*

IX. *De successorio edicto.* *Successorium edictum.*

Successorium edictũ ideò propositũ est, ne bona hęredita ria vacua sine domino diutius iacerẽt, & creditoribus lõgior mora fieret. Bene igitur prætor pręstituit tẽpus his, quib⁹ bo norũ possessionẽ detulit, & dare inter eos successoriũ edictũ. Cùm enĩ plures sunt species successionũ, & ordines, & in vna quaque specie sępe plures existunt dispari gradu personę. Ne igitur actiones creditorũ differãtur, sed haberẽt quos conue nirent, & ne facilè in possessionẽ defuncti mittãtur, eo modo sibi cõsulerent: ideo petendæ bono. poss. certũ tempus præfi niuit. Liberis itaq; & parẽtibus tã naturalibus, quàm adopti uis, ob sanguinis Pręrogatiuã in bono. pos. petẽda anni spa tium, cæteris autẽ agnatis vel cognatis cẽtũ dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bon. pos. nõ petierit: eiusdẽ gra dus personis accrescit: partes autẽ nõ petentiũ accrescũt pe tẽtibus. C. quã non pe. par. pe. ac. l. j. Sed si nullus eius ordinis sit, deinceps cęteris bo. pos. perinde ex successorio edicto pol licetur, ac si is qui pręcedebat ex eo nõ esset numero. Et dies pręfixi ad bono. pos. debent esse vtiles, & absque solennitate aliqua bo. pos. corã iudice agnoscitur. Et olim erat successo rium edictũ solùm de ordine in ordinem: hodie autẽ etiã de persona in personã: de gradu in gradũ, & de capite in caput: vt not. C. eod. super rub. & Instit. de bon. poss. § cùm igitur.

X. *De gradibus affinitatis.*

Iurisconsultus cognatorũ gradus, & affiniũ nosse debet: quia legibus hęreditates & tutelę ad quenq; proximũ redire cõsueuerũt: Et ex lege publicorũ iudiciorum contra affines, & agnatos, nemo inuitus testimoniũ dicere cogitur. Nomen cognatiõis à Gręca voce dictũ videtur συγγ..., sic enim illi vo cãt quos nos cognatos appellamus. Sũt autẽ Agnati omnes Cognati: sed nõ cõuertitur. Inter agnatos enim & cognatos hoc interest, quod inter genus, & speciem. Nã qui agnatus, *Agnati. Cognati.*

& cognatus est:nō autem qui cognatus est,agnatus etiā est. Alterū enim ciuile,alterum naturale nomē est. Gradus autē cognationis alij superioris ordinis sū., alij inferioris, alij ex

Parentes. transuerso,siue à latere.Superioris ordinis sunt Parentes,qui vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo appel-

Maiores. lantur.Vlteriores quia nō habēt speciale nomē,Maiores no-

Liberi. minātur. Inferioris ordinis sunt Liberi,qui vsque ad trinepo

Posteriores. tem propria habēt vocabula: vltra hos Posteriores vocātur. Ex trāsuerso autē siue à latere Fratres,& sorores, & ex his progeniti,item Patrui,Amitæ,Auunculi,& Materteræ,& eorum liberi:quæ computatio qualiter fieri debeat,traditur Instit.de grad.cog.& in arbore cognationum.De affinitate autem,& eius computatione graduū habes Instit.de nupt.§ affinitatis.& peculiarem de ea arborem affinitatis, quā prosequere vt in c. non decet de consanguin.& affinit.

X I. *Vnde vir & vxor.*

Vir & vxor. Deficiētibus cognatis,& his qui inter cognatos vocātur, quarto ordine vir & vxor sibi succedunt,& excludunt fiscū. Ad hoc ergo requiritur,quòd inter eos iustum matrimoniū fuerit contractum:quia si iniustum fuerit matrimoniū, non datur eis bono.poss.sicut nec ex testamento vel ab intestato per eos hæreditas peti potest. Vt autem hæc bono.poss. locū habeat,oportet esse vxorem mortis tempore:si enim diuortium secutum sit,hæc successio locū non habet.Similiter repellitur mulier,si nubat intra anūū luctus.C.de secund.nupt. l.j.in fin.Itē præferuntur vxori omnes consanguinei viri. C. eo.l.j. Item quidam alij,qui sunt C. de hær.decu.per totum. Item qui ex liberalitate imperiali veniūt:vt C.si impe.liber. so.sine hære.decess.lib.x. Aliàs enim ipsi inuicē sibi succedūt excluso fisco:vt C.eo.l.j & hoc iure veteri.iure autem Auth. est aliquid.vt C.eod.authent.præterita.

X I I. *De veteranorum,& militum successione.*

Militum successio. Bona militis intestati defuncti castrensia fisco nō vēdicātur,si hæres legitimus vsque ad quintū gradū intra tēpus statutū possessionē acceperit.Miles damnatus de aliquo crimine militari,qualia multa sunt.ff.de re mil.per totū.nihilominus testamentū facere potest in bonis castrēsibus,& iure militari:si sibi hoc cōcessum sit à principe:eiusque bona ab intestato ad cognatos pertinēt.Secus si sunt paganica, quæ fisco applicantur.C.eo.l.& militi. Si autem punitus sit ex cōmuni crimine,

crimine, puta furto, homicidio, &c. omni casu fisc' succedit. Et est notandum, quòd priuilegiũ quod habet miles, vt teste tur, quod aliàs non poterit, non durat post missionem: vt Inftit. eo. j. responso. Sed secus in aliis priuilegiis. Veteranus autem dicitur nõ solùm legionatius, sed & omnis qui qualitercunque militauit, & honestè est à milite absolutus. s. de excus. tut l. sed & milites. § veteranus. & quę priuilegia talis habeat, habetur. C. de vete. per totum not. C. quãdo prouoc. nõ est neces. l. veteranus. in glos. *Priuilegiũ militis.*

XIII. *Quibus non competit bonorum possessio.*

A bonorum possessione repelluntur qui amiserint libertatẽ, vel ciuitatẽ: petitur autem bonorum possessio, vt suprà dixi, intra tempora statuta. Si autẽ repudiauerint, vel tempore sint exclusi, statim possunt admitti sequẽtes. Nec in cursu tẽporis bonorum possessionis, licet alicui prætendere ignorantiam: si tamẽ potuit consulere peritiores. C. eod. l. iuris. Itẽ si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo filius suus est institutus etiã emancipatus: vel si seruo instituto dominus dolo fecit ne testamẽtum mutaretur, actiones competentes ex eodẽ testamẽto pro adipiscẽda bono poss. eis denegãtur. & cõtinuatur materia huius tit. s. si quis ali. test. prohi. *Ignorantia nõ excusat.*

XIIII. *Vt ex legibus, senatúsque consultis bonorum possessio detur.* *Extraordin. bono. posses.*

Hæc est bonorũ possessio septima extraordinaria: quæ optima ratione inducta dicitur. vt Instit. de bono. posses. §. septima. & habet locũ aliquando ex testamento, aliquãdo ab intestato: vt patet in defũcto apud hostes qui lege Cor. habet hæreditatẽ: vt. s. de test. l lex Cor. & C. de cap. l. nec nos. Itẽ mater aliis in testamẽto institutis filiis, posteà ĩ puerperio decessit, & filiũ quẽ gestabat in vtero præteriit: pręsumitur enim hic filius institutus, & habet bo. pos. secundũ tab. & hanc septimã extraordinariã C. de inof. test. l. si mater. Dicitur etiam extraordinaria. q a ius nõ tribuit, vt Carbonia, quæ datur vẽtri, & quæ datur gratia agnoscendæ litis: vnde & datur sine causæ cognitione. Quod in ordinariis, quia ius tribuunt, cõtrariũ est s. de bono. pos. l. iij. §. si causa. & infrà tit. proxi. l. iij. § in bonorũ. Itẽ alia Edictalis, quæ ex edicto prætoris mortui decernitur: alia Decretalis, q̃ à viuo pętore decernitur. Vel hodie, quia non est necessarium eam decerni, vel dari, dicitur Iudicialis, à iudicis pręsentia, quę in eius agnitione exi

git.§.de bon.pos.l.iij.§.à municipalibus.& Insti.de bon.poss. §.vlt.& secundùm Azo.posset illud dici,vnam esse bon.poss. Edictalem, & eandē appellari Decretalem & Iudicialem:ex eo quòd accipit efficaciam ex præsentia Iudicis:nec est differentia inter Decretum & Decretalem. Vbicunq; ergo dāda est bono.poss.ex aliqua noua lege datur ista extraordinaria.

XV. *Quis ordo in bonorum possessione seruetur.*

Ordo succ. Ad bona defuncti intestati vocātur primò sui hæredes:secūdò legitimi,id est,agnati:tertiò ꝓximi cognati:deinde,vir & vxor:sicut §.si tab.test.nullæ ext.l.j.& Inst.de hæred.ab intest.§ admonendi.Intestati igitur patris bonorū possessio datur liberis,nō tantū his,qui in potestate parētis vsq; in mortis tempus fuerunt:sed etiā emancipatis.j.eo.l.j.in fi.C.qui ad bon.poss.l.ij.& Instit.de hæred.ab intest.§.emancipati.

XVI. *De suis, & legitimis hæredibus.*

Quæ sit successio de iure prætorio multis tit. hucusq; iurisconsultus posuit.Sed quia pauca dicturus erat de successione iuris ciuilis, ideò istam postposuit: tractat autē hic tit.de *Intestati.* hæredibus qui veniunt ab intestato. Intestati autem propriè appellantur, qui cùm potuerunt testamentum facere, testati non sunt:vel fecerunt testamentū, sed non iure.Aut id quod fecerant ruptum est agnatione postera, vel arrogatione,aut irritum factum est,vt per capit.dimin.testatoris.Aut si ex eo testamento nemo hæres extitit:aut per querelam,vel cōtra tab.testamento rescisso.His enim modis dicitur quis intestatus:vt est tex.in l.j.in prin.j.eod.& Instit.de hæred.ab intest. in princ.& gl.in l.intestatus.ff.de verb.sig.Qui autem dican-*Sui.* tur Sui,habetur Insti.de hæred.qua.& dif.§.j. Et qui Legiti-*Legitimi.* mi,habetur Insti.de legit.agn.tut.§.j.& de leg.ag.succes.post prin. Isti ergo legitimæ successioni ita locus est, si nemo ex testamento succedit.infrà de regul.iur.l.quandiu.

XVII. *Ad senatusconsultum Tertullianum, &c.*

Ex lege XII.tab.mater à successiōe filij,& ecōtrà,excludebatur:beneficio tamē Prętoris posteà sibi per Vnde cognati *Tertullianū Senatuscons.* succedebāt:posteà autē Senatuscōsulto Tertulliano, quod factū est tēporibus diui Adriani,mater ingenua habens tres filios liberos,libertina autē quatuor, ad eorū intestatorū tristē successionem admittebatur, ad solatium liberorū amissorū. Iure autem nouissimo,mater etiam nō habens nisi vnum filium,ad successionem eius indistinctè admittitur,agnitis ex

clusis

clusis. Nec debet esse deterioris cōditionis ea, quæ raro peperit, quàm ea quæ sæpe. Sic etiā econtrà, filius & nepos veniūt ad successionem matris & auiæ ab intestato ex Senatuscōsul. Orficiano: quod Orficio & Rufo Consulibus factū est. Et habet locum etiam si filius vulgò sit quæsitus, id est, qui nō habet certum patrem. Nisi mater fuerit illustris, tūc enim tales cùm legitimis ab intestato nō veniunt. Secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis: vt C. ad Orfic. l. pen. Vnde dicitur: Succedit matri filius per Orficianum. Inuidiam portans econtrà Tertullianum gl. Instit. ad Orfic. circa prin. *Orficianum.*

DIGESTVM NOVVM.

LIBER XXXIX.

Et primus huius.

Tit. 1. *De noui operis nuntiatione.*

HOc edicto, de operis noui nuntiatiōne, statuitur & permittitur, vt siue iure, siue iniuria op' nouum fieret, possit per denūtiationem legitimam inhiberi. Et est hoc edictū aduersus futura opera inductū, hoc est, aduersus ea quę nōdum facta sunt, ne fiant. Nam si aliquod opus factū fuerit & completum, quod fieri non debuit, cessat hoc edictū de noui ope. nunt. Et erit trāseundū ad interdictū quod vi aut clàm, vel aliud simile. Et dicitur opus nouum facere, qui aut ædificando de nouo aut detrahendo aliquid ex veteri opere, pristinam faciem operis mutat. Et complectitur hoc edictū nō omnia opera, sed ea sola, quæ solo, id est, terræ cōiuncta sunt, quorum ędificatio vel demolitio videtur opus nouum cōtinere. Quibus autem ex causis fiat hæc nuntiatio habetur j. l. j. §. nuntiatio fit. Et quæ personæ nuntient, habetur j. eod. l. in prouinciali §. fi. & l. j. §. fin. & l. ij. Quibusque personis nuntietur, habetur j. eo. l. j. §. nuntiamus Et in quibus locis nuntiatio fiat, habetur j l. de pupillo. §. nuntiationem. Et quis effectus sit enuntiationis, scilicet vt destruatur quicquid factū est post nuntiationem. vt j. eo. prætor. in prin. & plenè de hoc toto ponitur in c. ij. de no. oper. nunt. *Opus nouum facere.* *Nuntiationis causa.*

II. *De damno infecto, & de subgrundis & proiectis.*

Damnum infectum, est damnum nondū factum, sed quod futurū veremur: ideoq; cautionem desideramus interponi. Et tractat hic tit. qualiter aduersus præterita opera ruinā minantia caueatur: & quia in subgrundis plerunque hæc fiunt, ideò de his specialiter dicit. Et est Damnum & Dānatio ab ademptione, id est, ablatione dictum: est enim dānum, quasi diminutio patrimonij. ʃ.l.ij. Prouectum autem, vel Proiectum illud dicitur, quod ita prouehitur, aut proiicitur, vt nusquam requiescat: qualia sunt mœniana & subgrunda, id est, summitates ꝑietiorum. & de hoc in l. malum. § j. de verbo. signi. & in l. si verò. §. Prætor. ʃ. de his qui deiec. vel effud. & in l. si duo §. videamus. & §. Labeo ʃ. vti poss.

Damnū. *Proiectū.*

III. *De aqua pluuia arcenda.*

Quidam libri habent rubricā, De aqua, & aqua pluuia arcenda: & ita Rogerius scripsit. ʃ. eo. si prius. in prin. vbi tractatur de alia aqua, quàm pluuiali: quando, quibus, & à quibus, & qualiter sit concedenda habetur in ea. l. si prius. vsq; in fi. & in l. in concedendo. & l. in diem. Item qui possint experiri hac actione aquæ pluuialis arcendæ, & contra quos, & quod sit Iudicis officium, habetur ʃ. eo. l. supra iter. §. Cassius vsq; in fi. legis. Si igitur alicu. aqua pluuia damnū dabit, id est, dare poterit, auertetur aqua ista actione aquæ pluuiæ arcēdæ. Et dicimus Aquam pluuiam, quæ de cælo cadit quandoque, in hyeme, vel æstate, atque imbre excreuit, siue per se hæc aqua cœlestis nocere possit, siue cum illa mista sit.

Aqua pluuia.

IIII. *De publicanis, & vectigalibus. &c.*

Titulus hic prouidet aduersus dāna & illicitas extorsiōes factas a Publicanis. Sūt autē Publicani, qui publico fruūtur, id est, eo quod publicum est: vt est portus, & salina. Nā inde nomen habēt, siue fisco vectigal pendant, id est, tanquā procuratores colligant: vel etiā tributum iure proprio, & ad suū commodum côlequantur. Et omnes qui aliquid à fisco, vel aliqua ciuitate côducunt, rectè appellātur Publicani. Sed est differentia inter Vectigal, & Tributum. Vectigal enim est, quod præstatur ex rebus quæ vehuntur: & inde nomē assumpsit. Et est octaua portio eius mercedis, quæ vehitur, cuius nomine est præstandū. C. de vect. & commi. l. vniuersi. & l. ex præstatione. Sed tributum, siue Annona, vel publica functio, siue

Publicani. *Vectigal.*

siue pensatio præstatur ratione soli,& à possidētibus:& dicitur etiam Census:vt no.C.sine cēsu & reliq.l.j.& C.de anno.& trib.l.j.& ij.& C.de exact.trib.l.in fiscalibus.Si itaq; Publicanus,aut eius familia vi aliquid ademerit,id restitutū nō erit quandocunque petente actore,intra annum in duplum, post annum verò in simplum actio datur. Qui autē vectigal non soluit,sed supprimit,& occultat merces, quatū est vectigal præstandum,statim fit cōmissio omnium rerum,id est,in pœnā res omnes sunt applicatæ fisco Nam ex fraudati vectigalis crimine tota merx fisco committitur,& in pœnā sibi cedit. Et quod Commissum est,statim desinit eius esse,qui crimen cōmisit.& competit etiā contra eius hæredem cōmissi persecutio,quam habet fiscus.l.cōmissa.&.l.fraudati.ꝫ.eod. *Census.*

V. *De donationibus.*

Sicut donantium voluntates diuersæ sunt,ita & Donationes inter se differūt.Dat enim aliquis quādoque ea mēte,vt statim velit accipiētis fieri,nec vllo casu ad se reuerti:& propter nullam aliam causam facit,quàm vt liberalitatē,& munificētiā exerceat donator.Et hæc propriè Donatio appellatur,de qua hìc. Et ista nihil aliud est,quā liberalitas quædā, quæ nullo iure cogēte cōceditur:vt in.l.donare ꝫ de reg.iu. Aliquando aliquis dat,vt demū tūc accipiētis fiat,cùm istud secutū est,cuius intuitu donat. Et hæc non propriè donatio appellatur,sed est Donatio sub cōditione,vel modo. Aliquādo quis ea mente dat,vt statim fiat quidem accipiētis: sed si conualuerit,& velit id ad se cōuerti: hæc etiam non propriè dicitur donatio,sed appellatur Donatio quæ sub conditione resoluitur.Donatio autē prima ista principalis est,& appellatur inter viuos,eo quia nullo mortis intuitu fit.Et perficitur cùm donator suā volūtatē scriptis,aut sine scriptis,id est, nudo consensu manifestauerit. Et talis donatio semel facta non potest faciliter,id est,sine causa,reuocari.Institu.de donat.§.aliæ autē. Et dicitur donatio a dono,quasi doni datio. l.Senatus.§ j ꝫ.titu prox. *Commissum. Donatio sub conditione vel modo. Donatio causa mortis.*

VI. *De mortis causa donationibus & capionibus.*

Mortis causa donatio est cùm quis se habere mauult,quā eum cui donat:magis q; eum cui donat,quàm hęredē suum. Sic & apud Homerū Thelemachus donat Pyrrho. Et in effectu dicitur mortis causa donatio,quandocūque in donatione habetur mētio,vel suspicio mortis. Et tribus modis reuo

catur talis donatio:scilicet,per bonam valetudinem superue nientem,per pœnitentiam donatoris,& si donatarius suo do natori præmoriatur.Et talis donatio causa mortis æquipara tur legato.In quibus auté differat à legato,ponit glo. Instit. de don.§.j.Mortis autẽ causa capimus,non solùm cùm quis suæ mortis causa donet nobis:sed etiam si propter alterius mortem id efficiat:veluti si quis filio vel fratre moriente do net Mæuio,ea conditione si conualuerit is,cuius intuitu do- natur,reddatur sibi res:si decesserit,maneat apud Mæuium. Nã quicquid propter alterius mortem nobis obuenit,mor- tis causa ceditur.Et possunt omnes mortis causa capere, qui legata accipere possunt.

LIBER XL.

Et secundus huius.

Tit. I. De manumissionibus.

DE libertatibus tractaturus Iurisconsultus, præmittit ti tulum generalem de manumissionibus.Est autem Ma- numissio datio libertatis.Nam quandiu aliquis in seruitute est,manui,id est,potestati alienæ suppositus est:hinc Manu- *Manumissus.* missus dicitur,q̃ è manu,id est,potestate domini dimittitur: liberatur enim seruus manumissus à potestate dominica. Si- cut enim per captiuitatem de iure gentium captiui manu ca piebantur,& fiebant serui hostium,ac eo modo seruitus in- troducta fuit:vt Inst.de iur.pers.§.ser.& ob hoc etiam Man- *Mancipium.* cipia dicti,quasi manu capta:vt ibi.Ita & manumissus dicitur libertus qui olim seruus fuit,nunc autem ex manu,id est,do- minica potestate,liberatus.

II. *De manumissis vindicta.*

Iurisconsultus post generalem materiã manumissionis in- cipit dicere per species de eadẽ.Multis autẽ modis q̃s manu mittitur:aliquãdo enim ex sacris cõstitutionibus in sacrosan ctis ecclesiis,scilicet sub aspectu populi & antistitis,id est, e- piscopi,& interueniẽte quacunq; scriptura loco actorũ.C.de his qui in eccl.ma.l.j.& ij.Aliquãdo quis manumittitur vin- dicta,id est,causa cognita corã prætore,ob quã manumissio *Vindicta.* fit.Et dicitur ideò Vindicta fieri,quia Vindicius quidã seruus Vitelliorũ qui prodidit filios Bruti consulis Romani,tractan tes de intromittẽdis filiis Tarquinij,& de proditione patriæ, in remunerationẽ mariti cognita iustitiæ,& dignitatis causa, ita

ita manumiſſus fuit: vt in l. ij. §. initiũ ſ. de orig. iur. & gl. Inſtit. qui manu. nõ poſ. §. eadem. Sunt & alij modi manumittẽdi, de quibus Inſtit. de lib. §. multis autem modis, & C. pro quib. cau. ſer. pro præmio. & C. communia de manumiſſ. l. fi.

III. *De manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur.*

Omnia collegia licita, id eſt, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione approbata, habẽt poteſtatem manumittẽdi ſeruos ſuos: & eiſdem manumiſſis, & libertis effectis iure patronatus ſuccedunt: legitimam quoq; eorum vendicabunt hæreditatem: & de hoc etiam ſuprà de liber. vniuerſ. l. j.

IIII. *De manumiſſis teſtamento.*

Qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, ita demum fit liber, ſi teſtamẽtũ valeat, & ex eo adita ſit hæreditas: vel ſi quis omiſſa cauſa teſtamẽti ĩ fraudẽ ab inteſtato poſſideat hęreditatẽ. Et ſi libertas datur teſtamẽto purè, ſtatim poſtquã adita fuerit hæreditas cõpetit: etiã ſi ab vno ex hæredibus ſolũ adita fuerit. Si autem libertas data eſt in diẽ, id eſt, ex die, aut ſub conditione, tũc competit libertas cùm dies euenerit, vel conditio extiterit. Ad tempus autẽ libertas dari nõ poteſt. Et dicitur hæc libertas Directa: quia directè vim & effectũ capit ab ipſo teſtatore. Alia eſt fideicommiſſaria, de qua ĩ. titu. j. *Libertas.*

V. *De fideicommiſſarijs libertatibus.*

Libertas fideicõmiſſaria eſt, quæ nõ directè ex verbis teſtatoris cõpetit: ſed quia teſtator fidei hęredis ſui cõmiſit, vt ſeruum vnum, vel plures, poſt mortem ſuam libertate donaret: & erit talis ſeruus libertus hæredis, nõ teſtatoris: & appellatur Fideicõmiſſaria, quia fidei hæredis commiſſa eſt. Et quibus verbis fiat, habetur Inſtit. de ſing. re. per fideicom. re. §. fi.

VI. *De ademptione libertatis.*

Libertas aliquando lege adimitur, id eſt, ſemel data reuocatur: quod fit in ſeruo de adulterio cũ domina cõmiſſo accuſato: vt Inſti. de hæred. inſtit. §. ſeruũ. Item in ſeruo qui ſeruatur intra ſexaginta dies ob quæſtionem adulterij: vt ĩ. qui & à quibus. l. proſpexit & C. de adult. l. verba. Item in caſu l. lege Fauia. & l. ſeruus ſ. de manu. & hoc ex perſona ſerui. Ex perſona etiam domini quandoq; prohibet lex, & tunc idem: vt infrà qui & à quibus. l. quæſitũ. & ſ. de manu. l. qui pœnæ. tunc libertas dicitur haberi pro non data: aut perinde obſeruatur, ac ſi poſteà à teſtatore adempta eſſet.

De

VII. *De statu liberis.*

Statu liber. Statu liber est, qui statutam & destinatã in tempus, vel in conditionem habet libertatem. Fiunt autem statu liberi vel cõditione expressa: vt si sit relicta libertas, si nauis venerit ex Asia: vel alia similis. Fit aliquãdo vi ipsa, cùm creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor iure suo vtatur, interim statu liberi sunt: quia fraus cũ effectu in lege Aelia Sentia interuenit.

VIII. *Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.*

Licet Manumissio datio sit libertatis, tamen quandoque cõtingit, aliquem ad libertatem peruenire sine manumissione, sed aliàs ex dispositione legis: vt cõtingit in seruo, qui vẽditus est ea conditione, vt intra certum tempus manumitteretur. Nam si etiam venditor & emptor sine hærede decesserint: nihilominus seruo libertas competit, etiamsi prius vẽditor voluntatem suam mutasset. Item contingit in seruo lãguenti, quem ob grauem infirmitatem dominus pro derelicto habuit. Item in eo, qui necem domini detexit, & ob hoc præmium libertatis consequitur: talis enim fit *Orcinus libertus.* Orcinus libertus, id est, directò manumissus: vt Inst. de sing. re. per fideicõ. rel. §. libertas. & in aliis casibus hoc tit. contentis.

IX. *Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.*

Lex Aelia Sentia. Lege Aelia Sentia nõ potest quis manumittere seruum in fraudem creditorum, nisi sit testator, qui in defectum aliorũ hæredum potest etiam in præiudicium creditorum vnũ ex seruis suis eum libertate hæredem instituere: cuius nomine bona defuncti vendantur, & creditoribus satisfiat: quod ideò permissum est, vt bona defuncti nõ lacerentur per creditores, & iniuria afficiatur defunctus. Et ad hoc vt dicta libertas data in testamento dicatur tendere in pręiudicium creditorum, & non valeat, duo requiruntur, Fraus scilicet & Consilium: de qua Inst. eo. §. in fraudem. Et olim minor viginti annis non poterat seruo dare libertatẽ, obstante lege Aelia Sẽtia, nisi ex iustis, & approbatis causis. Hodie autẽ sufficit cõpleuisse decimumseptimum annum, attigisse decimũmoctauũ, vt quis possit seruis dare libertatẽ in vltima volũtate, &c.

X. *De iure aureorum annulorum.*

Qui ius aureorũ annulorũ impetrauit habetur & reputatur

tur vt ingenuus:& dicitur ista quasi ingenuitas.Olim enim liberti non poterãt deferre annulos, nisi hoc à principe impetraretur:fuit enim delatio annulorũ signum ingenuitatis & libertatis,& ob hoc soli liberi homines aureos deferebãt annulos.Qui ergo liberti scientibus & cõsentientibus patronis ius annulorum impetrauerant,habebãtur pro ingenuis quo ad multa:primò, vt habeat tutorem ingenuum; quòd aliàs non haberet:vt.ff de excus.tut.l.cum ex oratione.Itẽ quo ad honores,vt C.ad leg.Viscel.l.j.Item contrahit matrimonia cum nobilibus:vt ff.de oper.lib.l.iij.in princip.In multis autẽ aliis reputatur vt libertus,de quibus gl.in l.pen.infrà eo. Hodie autem omnes liberti de iure nouissimo sunt ferè ingenui:vt in Auth. vt lib. de cæt.aut.non ege.an.§ j.collat. v. *Annulorum delatio, & impetratio.*

XI. *De natalibus restituendis.*

Interdum etiam si serui nati sunt ex post facto, nihilominus iuris interuentu ingenui fiunt. Nam si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit,id est,ad ea iura,in quibus in initio omnes homines de iure naturali fuerunt,nõ in quibus ipse libertus nascitur:seruus enim natus est,& ideò iure naturali priuatus est.per restitutionẽ autem principis super natalibus factis perinde habetur,ac si ingenuus natus esset: nec patronus eius potest ad successionem venire. Et ob hoc imperatores non solent aliquem facilè natalibus restituere, nisi consentiente patrono,cui per hoc fit iniuria.Impetrato enim tali beneficio,ius patroni adimitur.

XII. *De liberali causa.*

Quibus modis præstanda sit libertas,per multos tit.hactenus vidimus:nunc quomodo in libertate quis se defendat: quod fit per causam liberalẽ,id est,super libertate institutã. Siue quis in libertatẽ proclamat ex seruitute,siue in seruitutem petatur ex libertate,puta quia dicit dominus aliquẽ,qui se pro libero gerit, esse seruum suũ,& petit eum sibi seruire, ac etiã seruitia præstare quæ serui præstant dominis suis:vel ecõtrà, ipse seruus si est in quasi possessione libertatis,dicet, quòd indebitè & iniustè eũ teneo pro seruo,& tanquã seruũ, cùm seruus non sit,sed liber:& ideò petit se pronuntiari liberum,& mihi silentiũ imponi,neque eum amplius inquietari: vel si de facto mihi seruit,petit se eximi de quasi possessione seruitutis.Et appellãtur tales actiones pro liberali causa actiones præiudiciales in rẽ,de quibus Insti.de act.§. præiudiciales. *Causa liberalis.*

Quibus

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

Qui se passi sunt venundari, interuenientibus quæ debēt interuenire, ad libertatem proclamandi licentia denegatur. Sed si quis minor xx. annis, etiam ex causa suprà scripta, vel si maior sine causis suprà scriptis se venundari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet. Et pertinēt ista senatuscōsulta etiā ad eos qui ex mulierib⁹, quæ se passæ sunt vęnire (id est, vendi) nascuntur. Nam sicut ei mulieri, quæ maior annis viginti se vænire passa est, ad libertatē proclamādi licentia denegatur. ita nec his quoq; qui ex ea nati tempore eius serui tutis erunt. Item descendentes de familiis latronū prohibētur ad libertatē proclamare, si Dominus imperator vel procurator fisci fecerit eos seruos per suum decretum. C. eo. l. j.

XIIII. *Si libertus ingenuus esse dicatur.*

Actio patroni contra libertum. Si libertus alicuius alio agente, qui eū ad libertatē vocat, ingenuus pronuntiatus esse dicatur, potest patronus eius eū vocare in suum libertum, sine vlla præscriptione tēporis: & erit modus agēdi talis, quia petit patronus eum iustum esse suum libertum, & sibi debitā reuerentiam exhiberi ab eo, & præstare ea quæ solent liberti præstare patronis suis. Et econtrà, si quasi possessione libertinitatis, proponit libertus qualiter detinetur, & reputatur à tali indebitè & iniustè pro suo liberto: & ideò petit se declarari ingenuum. *Liberti cōtra patronum.* Sed si libertus est in quasi possessione ingenuitatis, quia nūquam præstitit seruitia: proponet, quòd est in possessione ingenuitatis, & quòd ipsum turbo & inquieto in dicta sua quasi possessione. Quare petet se pronuntiari esse ingenuum, & mihi silētium perpetuum imponi debere, ne eum de cætero inquietem.

XV. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

Quinquēnalis præscriptio. Neq; fisci, neq; priuati nomine post quinquēnium quærere licet de statu, id est, conditione defunctorū: qui tēpore mortis erant bona fide in possessione libertatis. Qui ergo peculium alicuius, vel suos posteros sibi tanquā domino adiudicare debere prætēdit, debet hoc facere intra quinquenniū à tēpore mortis: alioquin quęstio libertatis, q̄ infertur filiis propter patris vel matris memoriā nihil efficiet, propter pręscriptionem quinq; annorum, quæ statum defunctorū tuetur: habita tamen distinctione, vtrum in meliorem cōditionem, quàm erat, ipse defunctus tempore mortis: an in deteriorem,

riorem, quasi retractare velit statum defuncti: de quo C. de oper. lib. l. quod ex. & l. si tuis. & l. mater tua. Et est hic casus quo procedit præscriptio sine possessione secundum Azo.

XVI. *De collusione detegenda.*

Quia in iudicio liberalis causæ si aliquãdo collusio fit, vt quia dominus ex nimia sua indulgẽtia patiatur seruos suos in ingenuitatẽ proclamare, & iudicari pro liberis; vt sic quasi ingenui quandoq; senatores creẽtur, & propterea Dominus habiturus esset lucrum, & per tales ita degeneres inquinaretur amplissimus ordo senatorum, vel consimilium in dignitate positorum, ad quam isti iudicati ingenui eligerẽtur: ideò senatuscõsultum factum est Domitiani temporibus, quo cauetur, quòd si quis probaret collusionem esse factam, quòd iste homo de cuius conditione est collusum fieret seruus illius qui collusionem detegeret. j. l. j. Si autem erat libertus, fiat libertus eius qui detexit. s̄. de in ius vo. l. adoptiuũ §. patroni. Est autem Collusio sinistra, subdola, & fraudulẽta machinatio, seu prætentio quo aliquid simulatur, quod in veritate non est; vel quo iusta actio alicui competẽs remittitur, vel subticetur. Et potest collusio detegi, id est, releuari, intra quinquennium cõtinuum post sententiam ingenuitatis: sed medio tempore, id est, post sententiam super ingenuitate latam, & antequã collusio detegetur, quasi ingenuus talis reputatur, & habetur. j. eo. l. pen. Est & alia Collusio quæ fit per procuratores & aduocatos causarum, qui se superari in lite patiuntur. Sed & per principales personas similiter fit in criminibus: de qua collusione, vel præuaricatione, dicetur infrà de præuar. vbi & pœna eius ponitur. *Collusio.*

Sic collusio e. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] per quã qui ab[illegible] se patit. superar[illegible]

LIBER XLI.

Et tertius huius.

Tit. I. De acquirendo rerum dominio.

Hic titulus generalis est ad omnem acquisitionẽ rerum, quarum quinq; sunt genera: vt Institu. de rer. diuisi in princip. Quarundam enim rerũ dominium nanciscimur Iure gentiũ, quod naturali ratione inter homines æqualiter seruatur; vt Inst. de iure natu. §. quod verò. Inde decimus, quòd illud quod nullius in bonis est, & tamẽ esse potest, id ratione naturali occupanti cõceditur. Omnia igitur animalia, quę in terra, mari, & aëre capiuntur: id est, feræ, bestiæ, volucres, & pisces, *Acquisitio de iure gentium.*

pisces,capientium fiunt.Inst.de re.diui.§.feræ. Quarundam rerum dominium acquirimus iure ciuili,id est,iure proprio

Acquisitio iuris ciuilis. ciuitatis nostræ,sci licet Romanæ:vt est per vsucapionē,præscriptionem,arrogationem,monachationem, deportationē, testamentum,successionem, bonorum possessionem , hæreditatis aditionem,de quibus singulis suis locis tractatur.

11. *De acquirenda vel amittenda possessione.*

Qualiter iure gentium acquiritur dominium expeditū est s.tit.prox.nūc qualiter iure ciuili,id est per vsucapionē. Sed quia possessionis causa eiusq; notitia pertinet ad vsucapiones,& ad præscriptiones,quæ nō procedunt sine præambula possessione:vt s.titu.j. sine possessione.ideò de ea præmittit Iuriscōsultus:& imprimitur hic titulus viceuersa in Codice, scilicet acquirēda,& retinēda possession.:hic de admittenda:quod non multum est curandum.licet enim diuersa sint verba:sensus tamen est idem:cùm enim intitulatur de amittenda possessione:ergo & de retinenda:id est,quousq; retineatur:tandiu enim retinetur quādiu non amittitur.Est autē

Possessio. Possessio ius quoddam quo quis rem corporalem verè , vel interpretatiuè sibi habeat.Vel aliter.Possessio est corporalis rei retētio,corporis,& animi,& iuris adminiculo cōcurrēte. De corporali ideò dixi,quia incorporalia propriè non possidētur.j.eo.l.iij.in prin.Dicitur corporis,& animi,propter id quod est j.l.iij Iuris adminiculo, ideò,quia ius operatur in acquirenda & retinenda possessione:quia quādoque possessio habet plurimū iuris,quandoque multum,quandoque parum.j.eod.l.possessione gl.in c.cum nostris.de concess.præbēd.Vel dicitur ideò Iuris adminiculo:ad hoc enim quod sit iusta possessio,requiritur quòd non sit improbata iure,vt in re sacra,& simili.j.l.qui vniuersas §.j Dicitur possessio detētio,quia naturaliter tenetur ab eo qui insistit ei.Est enim appellata Possessio,quasi pedū positio,vt ait Labeo j.l.j.in prin. Sed quò I dixi de corpore,nō est intelligendū, quod semper sit necessariū corpore vel pedibus rei insistere. Sufficit enim visus oculorum,vel animi affectus,cùm tradentis voluntate ad acquirendam possessionem.j.eo.l.quod meo.& l.j.§ pen.

Naturalis. Et hęc talis possessio,quā quis corpore, vel oculis, & animi, affectu adipiscitur Naturalis est. j.eo.l.j.in prin.id est,de iure naturali secūdario,quod Gentium appellatur.Et hæc eadem

Ciuilis. possessio Naturalis,Ciuilis dici potest approbatione iuris ciuilis

bilis:argum.de verb.signifi.l.lege.& de ori.iur.l.ij.in princi. Quare propriè non sunt duæ possessiones, vel proprietates duarũ possessionũ,imò est vna,inducta iure gentiũ,& approbata iure ciuili:vbi autẽ quis de prædio egreditur,nec est in conspectu,lex dicit retineri possessionẽ.C.eod.l licet.intelligunt quidam ciuilẽ. Sed dominus Azo dicit semper retineri naturalem,quę verè dici potest ciuilis,quia iuris ciuilis autoritate retinetur.Si autẽ me absente quis ingreditur meũ prędium(quod possideo iuris ciuilis autoritate, vt dictũ est) ingressus habet naturalẽ de iure naturali , licet Clandestinã,si putauit,vel debuit putare sese prohibẽdum.j.eo.l.clam pos sideri.§.j.qui ad nundinas.& illam naturalem etiã de iure naturali interpretatur lex retineri solo animo, sicut in Fructuario dicitur,quia ei reuertenti, si nõ admittatur,datur interdictum vnde vi.j.de vi & vi arm.l.iij.§. vim vi. Possidet ergo vterq;,vnus naturaliter,alius ciuiliter. Sic enim distingũtur iura possessionis j.de vi & vi ar.l.j.§.deiicitur. & vti poss.l si duo.& de precar.l.& habet.§.eum. Nã siue aliquis sit in re, siue nõ sit in re,rem tamẽ videat, nihilominus dicitur possidere naturaliter.Nam & naturalem acquirit propter visum. d.l.quod meo.§.si venditorem.ergo multò magis retinet.Ciuiliter autem dicitur possidere quis,cùm nec est in re,nec res est in conspectu.Eo autem modo quo possessio acquiritur, eodem etiam amittitur,id est,corpore & animo.l.nihil tam naturale.j.de regul.iuris. *Clandestina.*

III. *De vsucapionibus,& vsurpationibus.*

Vsucapio est effectus possessionis: vt in l. siue possidetis.j.e. Et est introducta ad vtilitatem omniũ cõtra cõmunem ęquitatẽ naturalẽ.Cùm enim de iure naturali nemo locupletari debeat cum alterius damno vel iniuria,vt in l.nam natura s. de condi.inde.nihilominus introducta est vsucapio, ne rerũ dominia diu,& ferè semper incerta essent:& in odium negligentium,quibus sufficere debet ad inquirendas res suas spatium temporis à iure statuti,quod habetur Instit.eo.in prin. Vt ergo aliquis esset finis litium:introduxerũt iura vsucapionum.est autem Vsucapio acquisitio vel adiectio dominij,per continuationem possessionis:quæ possessio est habita bona fide,iusto titulo à tempore continuo à lege diffinito: vt in l. iij.j.eo.Vsurpatio autem in hoc titulo est vsucapionis interruptio j.eo.l.naturaliter. Et interrũpitur possessio rei immo- *Vsurpatio.*

k bilis

bilis,cũ quis de possessione vi deiicitur,vel alicui res mobilis eripitur:& quomodocunq; desinit possidere, interrumpitur naturaliter possessio. Aliter autẽ capitur Vsurpatio apud oratores,qui dicunt vsurpationem esse frequentem vsum,vt in l.ij.j.eod. Quis autem possit vsucapere, & quæ res possit vsucapi,& quantò tempore,ponitur in l.iiij.j.eod.

Pro soluto.

Pro soluto vsucapit,qui rem debiti causa recipit. Et non tantum illud quod debetur,sed & quodlibet pro debito solutum volenti creditori, hoc est,vsucapi potest.Si igitur aliquid detur ex stipulato, vel ex aliquo cõtractu innominato, illud vsucapitur tãtum titulo pro soluto.Si autem ex titulo numeretur, vt ex causa legati,vel simili,tunc vsucapitur eodem tit.& etiam tit.pro soluto.

IIII. *Pro emptore.*

Pro emptore possidet,qui re vera emit:nec sufficit tãtũ in ea opinione esse,vt putet se pro emptore possidere:sed etiã debet subesse causa emptiõis,vel saltẽ iustissimus error.j.eo. l.quod vulgò.Et in vsucapione pro emptore duobus têporibus inspicitur bona fides. Itẽ oportet quòd emptio sit pura: vt j.eo,l.ij.§.ij. Itẽ nõ vsucapitur pro emptore res illa,quam dederis mihi in solutum pro ea,quam emi,vt j.eo.l.ij.§.cùm Stichum.Quãdoq; tamen vsucapitur pro emptore quod nõ est emptũ,vt ecce fundus est emptus,& ampliores fines possessi sunt,totum enim lõgo tempore capitur:quia vniuersitas eius possidetur,non singulæ partes j.eo.l.ij.§.sed si fundus.& hoc si possessi sunt bona fide,cùm crederet vendentis esse:secus si ipse adiiceret partẽ alterius fundi empto fundo, sciens non contineri cum empto.j.eod.l.qui fundum.§.j.

V. *Pro hærede,&c.*

Aliter accipitur hîc:& aliter s.de petit.hæred.titulus pro hærede. Hìc enim verè,alibi falsò hæredes dicuntur. Et ille vsucapit pro hærede,qui possidet rem quã & defunct* vsucapiebat pro emptore, vt sic duobus modis possideat,quod esse potest,s.de acquir.possess.l.iij.§.ex plurimis.Item ille qui apud defunctum rem vitiosam, nõ purgatam vitio,possidet pro hærede:vt s.de vsucap.l.vbi.§.j. Item ille qui iustissimè errat,vt s.de vsucap.l.non solùm.§.j.Item ille qui tenet rem, in qua defunctus carebat titulo:tenebat tamẽ pro sua,& bona fide:vt infrà eodem tit.l.plerique.Et hoc si est extraneus, quia

Vsucapere pro hærede.

quia vsucapio pro hærede,non habet locum in suis hæredibus: quia sui hæredes titulum habere non videntur:vtpote cùm viuo etiam patre domini quodammodo æstimētur.j.l.ij.§ filium,& C.eo.l.si nihil. Licet si pater inchoasset aliquā rem pro hærede vsucapere,etiam ipsi perficere possent. Itē non habet locum,nisi vbi quis verè est hæres.Hinc est,quòd si institutus hæres non habet factionem testamenti,non vsucapit pro hærede.j.eod.l.vlti.

VI. *Pro donato.*

Pro donato ille vsucapit,cui donationis causa res à nō domino tradita est:aliàs si dominus donasset,fieret accipiēs statim etiā dominus.Nec sufficit opinati,sed oportet esse verè donatū,ad hoc vt vsucapio procedat.Item exigitur,quòd donatio teneat de iure. Si eī pater suo filiofamil.donauerit,& posteà decedat,filius pro donato non vsucapiet:quia ratione patriæ potestatis donatio fuit nulla.j.eo.l.j.j.respon.& §.j.& s.pro hæred,l.ij §.filiū.Et nisi hæres ratā habeat donationē illā j. eod.l.si pater.Sed vbi hęres ratum non habet, filius forte vsucapiet pro quasi legato,tacitè confirmata donatione.

VII. *Pro derelicto.*

Quod pro derelicto habetur,instar donationis est,infrà de stipul.ser.l quod seruus.& dicitur pro derelicto haberi,quod dominus ea mente abiecerit,vt id in numero rerum suarum amplius esse nollet. Instit.de re.diui.§.fin.Si igitur res pro derelicto habita sit,statī nostra esse desinit,& occupātis statim fit;quia eisdē modis res desinunt esse nostræ, quibus acquiruntur.Acquirūtur autem occupatione,vt s. de acqui.rer.domi.ideò per deoccupationē amittuntur.j.de regu.iur.l.nihil. & l.ferè quibuscūque.Et isto modo nō habet locum vsucapio pro derelicto,quia statim res fit occupantis:ex quo erat derelinquentis.Sed si à non domino aliquid pro derelicto habitum est,aut haberi putamus à vero domino, possumus id vsucapere,etiamsi ignoramus à quo derelictum fuerit. *Occupatio.*

VIII. *Pro legato.*

Legatorum nomine is videtur possidere,cui legatum est à nō domino. Pro legato enim possessio & vsucapio nulli alij, quàm ei cui legatum est,competit.Et nemo potest legatorū nomine vsucapere,nisi ille,cum quo testamēti factio est passiuè,id est,cui potest aliquid in testamēto relinqui:quia possessio legatorum ex iure testamenti proficiscitur.

IX. *Pro dote.*

Iustissimus titulus vsucapiõis est,qui appellatur Pro dote: vt qui in dotem rem alienã accipiat, vsucapere possit spatio solenni,quod habetur in l.vna C.eod.id est,eo tẽpore,quo solent,qui pro emptore vsucapiunt.Nec est cura,vtrum singulariter per se tantũ res illæ alienæ fuerint datæ in dotẽ:an pariter vniuersæ res mulieris in dotẽ dentur,id est,quando ille qui dotẽ constituit,inter cęteras res quasdã alienas dedit: tunc en m pro alienis cõpetit titulus pro dote,quãdo videlicet matrimoniũ contractũ tenet.Nã si cesset matrimonium, cessat etiã vsucapio:quia nulla est dos sine matrimonio.Hęc tamen vsucapio pro dote procedit cum distinctione,an res fuerit tradita æstimata,vel inæstimata:vt C.eod.l.vna.

X. *Pro suo.*

Est species quædã possessiõis quæ vocatur Pro suo.Et hoc modo possidemus omnia quæ mari,terra,aëre capimus,aut quæ alluuione fluminũ nostra fiũt. Itẽ quæ ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus:veluti partũ hæreditariæ aut emptæ ancillæ pro nostro possidem⁹.Similiter fruct⁹ naturales rei emptæ,aut donatæ,aut quæ in hæreditate inuẽta est.Et dicitur Pro suo tribus modis. Primò strictè,quãdo deficit alius titulus, vt hic. Secũdò largius,quando cõcurrit cũ quolibet alio titulo ꝓ soluto,qui est generalior aliis:vt j.eo. l.hominem.Tertiò largissimè,vt quæcũq; pro se possidet:vt j.eo.l.ij.& tunc dicitur ad differentiam creditorũ,& similiũ, qui non pro suo possidẽt.Et hoc tertio modo non est titulus vsucapionem patiens:quia iam quilibet possessor,etiam malęfidei,etiã sine titulo,vsucaperet.In materia autẽ nostra pro suo possessio talis est,cùm dominiũ nobis acquiri putamus, & ex ea causa possidemus,ex qua acquiri solet:vt,si tuũ ceruum,credens non mansuetũ,cepi:vel tuam gemmã, credens nullius,in littore inuenio.Item vbicũque est iusta causa vsu capiendi,& deficit alius titulus,datur pro suo:vt j.eod.l.fi.

LIBER XLII.

Et quartus huius.

Tit.I. *De re iudicata,& de effectu sententiarum:& de interlocutionibus iudicum.*

VIso quomodo res acquiruntur per præscriptionẽ,videndum est quomodo aliter,ciuiliter scilicet,per sentẽtias

liciū. Eſt autem Res iudicata, quæ finē controuerſiarum onūtiatione iudicis accipit:quod vel cōdēnatione, vel ablutione contingit ̄j.eo.l.j.Eſt autem autoritas rei iudicatę axima inter eos inter quos lata eſt:quia cū nō ſit appella m,ſtandū eſt ei omnino,ideſt,parēdū eſt. Sed & ſi appellam ſit,præſumitur cōdemnati volūtas quòd velit ſentētiæ rere.C.eo.l.j,in prin.& l.ad ſolutionē. In caſibus tamē reditur à ſentētia ꝓpter æquitatē ſuperueniētis caſus.Itē eſt toritas rei iudicatæ, vt non reſcindatur prætextu cōputa-ſis,vel calculi C.eo.l.ij.niſi error calculi exprimatur in ſen atia:vt ſi iudex ita pronūtiauerit:cùm cōſtet Titiū Seio ex ſpecie quinquaginta,& ex illa ſpecie xxv. debere,idcirco tium Seio in centū condemno ̄j.quæ ſen.ſine ap.re.Itē nō ſcinditur res iudicata prætextu nouorū inſtrumentorū C. .l.ſub ſpecie.Eſt autoritas rei iudicatæ:quia ex ea indulge actori actio de re iudicata,vel in factū ̄j.eo.l.miles.§.vlt. C.de reb.cre.l.actori. Interlocutiones autem nō obtinent ē rei iudicatæ:nec em̄ omnis vox iudicis iudicati cōtinet toritatē C.de ſen.& inter.l.ex ſtipulatiōe.& l.poſt ſentenm. Eſt autē Sententia interlocutoria ſemiplena ſententia, æ profertur inter principium cauſæ & finem ſuper emerntibus negotiis. Vel proferrur loquendo inter partes ſine ennitate:puta,ſi iudex iuſſerit,vt is cōtra quē teſtes procendi ſunt in alia prouincia,illuc pergat,procuratorémve ttat.C.de fide inſtru.l.iudicis. De trib⁹ ſpeciebus ſentētiæ glo.ij.quæſt.j.in ſumma & glo.cle.vna.de ſequeſt.poſ.

Res iudicata.

Autoritas rei iudicatæ.

Sententia interlocutoria.

I I. *De confeßis.*

De verè cōdemnatis dictum eſt:ſequitur vt videamus de aſi cōdemnatis,id eſt,de confeſſis. Iſta rubrica locū habet ſt litem cōteſt.ſed edictū de interro.act locum habet ante em couteſt. Eſt autē in hac materia regula talis:Confeſſus iure contra ſe,quod ius & natura nō reſpuit,vel certā ſpē. em vel quātitatem ſe debere, vel factum,cuius nomine cū o poſſet eſſe actio,vel rem meā eſſe,pro iudicato habetur. ōfeſſio verò extra iudiciū plenè non præiudicat alicui,niſi beat in ſe vim pacti,puta,quia facta eſt cū cauſa certa exeſſa. Et habetur cōfeſſus pro iudicato, niſi errauerit in fa. .infrà eod.l.nō fatetur. cuius probationē inducere poteſt q; ad ſentētiā.C.de iur.& fac.igno.l.error.Ante litem verò teſt.ſi quis cōfiteatur in iure,id eſt,ante magiſtratum vel

Confeßio quādo præiudicat.

 iudicem,

iudicem,in præiudicium suum,& velit,facilius consequitur veniam.s̄.de inter.actio.l.de ætate.§.qui iusto.Et est effectus confessionis,quia in confessum nullæ sunt partes Iudicis,nisi in condemnando.s̄.ad leg.Aquil.l.proinde.§.vlti. Vnde & confesso statim currunt tempora quatuor mẽsium.infrà eo. l.certum.§.vlt.& l.si cõfessus.infrà de custod.& exhib.re.

III. *De cessione bonorum.*

Condẽnati & confessi si satisfacere nõ possunt, in carcerẽ solẽt detrudi.arg.C.eo.l.j.& fin.cuius timore fit cessio bonorũ.Est autẽ Cedere bonis,bona dimittere,& deserere creditorũ improbitati & instãtiæ.Cedẽs autẽ bonis ante omnia debitum agnoscere debet,aliàs nõ auditur inuito creditore, qui habet probationes in prõptu.j.eo.l.pe. Effectus autẽ cessionis est,vt excusso debitore,quatenus patitur substãtia,vsque ad vltimum quadrãtem,nec quicquam ei relinqui debet,secũdũ gl.& Bar.j.eo.l.pe.præterquã vtilis vestis,ne sit carne nudus:quia tales vestes ad tegendum carnem etiã damnatis ad mortem relinquuntur.l.diuus j.de bon.dam.& ibi Barr. & Dyn.ergo multò fortius cedẽti bonis:sic dicit Cy.in l.j.C.eo. Cedẽs autem bonis propter hoc non liberatur aliquo modo à debito,nec ciuiliter,nec naturaliter: quia si peruenerit ad pinguiorem fortunã,ex integro potest conueniri:sed nec tũc conuenitur,nisi in quantum potest facere. Institu.de act.§.fi. deducto semper ne egeat j.de reg.iur.l.in cõdemnatione. de materia in ca. Odoardus de sol.Est autem humanissimũ remedium huius beneficij,quia iudicatus nõ retruditur in carcerem si cedat bonis.Nec post xl.dies datur creditoribus dilacerandus,sicut refert Aul.Gell.contineri in l. x i i. tab.

Cedere bonis.

Effectus cessionis.

IIII. *Quibus ex causis in possessionem eatur.*

Quomodo agatur cũ vocato in ius cõparenti & cõdemnato suprà traditũ est.Si autẽ vocatus nõ venerit, quomodo secũ agetur, videamus.Mittitur enim actor in possessionẽ bonorũ cõtumaciter absentis, aliquãdo causa custodiæ ex primo decreto,aliquando vt efficiatur dominus ex secũdo decreto.Sunt autem tres ferè causæ ex quibus in possessionem mitti solet omnium bonorũ.Primò rei seruãdæ causa,id est, debiti,vel quãtitatis.Secundo legatorũ seruandorum gratia, cùm agitur personali actione ex testamẽto pro quãtitate.s̄. vt in pos.leg.l.certa. Tertiò vẽtris nomine,de qua s̄.si mulier ven.no.Est & quarta,vt ex Carboniano,vt s̄.de Carb.edict.

Missio in poss. ex quib⁹ causis fit.

Damni

Damni etiam infecti nomine, si non caueatur, fit missio: sed non vniuersorum nomine, sed duntaxat rei, de qua timetur: vt s. de dam. infect. l. iiij §. j & l. quamuis. de materia ista in c. quoniam frequenter. §. j. in aliis, vt lite non contest. cũ simil.

V. *De bonis autoritate Iudicis possidendis vel venundandis.*

Missis creditoribus in possessionẽ, qui hoc petere possunt, quando aliquid eis purè debetur, & absente debitore vocato cõtumaciter: distingue vtrum conueniatur actione in personã aut in rem. Si in personã, & est maior x x v. annis, & compos mẽtis, si latitat causa fraudãdi debitores, illi soli possunt possidere, & vendere aduersus quos latitauerit. Est autẽ Latitare turpiter se occultare, vt euitet occursum creditorũ. s. titu. prox. l. Fulcinius. §. j. ij. & iij. Si autem non latitat animo fraudãdi, sed absens est ex quacunq; causa probabili, vel nõ probabili, necessaria, vel voluntaria, creditores mittuntur in possessionẽ bonorum omnium: & habent custodiam & obseruationẽ: non tamen possident, neque permittitur eis bona vendere. Itẽ creditor non diminuit bona vescendi causa, imò tenetur fructus restituere debitori, vel compensare. Et prodest hæc missio in possessionem facta, nedũ misso, si ipse est verus creditor, sed etiã aliis creditoribus omnibus. C. eo. l. vlt. §. j. & ĩ. eod. l. cùm vnus. Post missionem autem in possessionem creditores postulant à Iudice, concedi sibi venditionem bonorum debitoris latitantis: & quanto tempore elapso debet concedi vẽditio, tractat l. vlt. §. fin autem hi qui. C. eo. Sin autem in rem agitur, obserua quod ponit tex. in §. in reali. c. quoniam frequenter. vt lite non contest. *Latitare.*

De priuilegijs creditorum.

Inter creditores potiores sunt illi, qui acceperunt pignora eis qui habẽt personales actiones tantũ: vt C. qui pot. in pign. hab. l. eos. Inter hypothecarios aũt obtinet regula, Qui prior est tẽpore, potior est inter: nisi in casibus quos plenius prosequimur s. qui pot. in pig. Inter eos autẽ qui habent personales actiones tantũ, æstimãtur priuilegia ex causa, non ex tempore. ĩ. eo. l. priuilegia. Sic ergo erit satisfaciẽdũ prius ei, qui habet priuilegium, quàm qui nõ habet. s. quod cum eo qui in alien. pot. l. iij. & de pecun. l. ex facto. §. vlti. Vel si vterq; sit priuilegiatus, & paria sint priuilegia, & pares tituli. vt qa ambo depositores sunt, debẽt cõcurrere: vt s. tit. proxim. l. si ven

tri.§.in bonis.& §.ratio.Inter creditores auté nō priuilegiatos,occupātis est melior cōditio:hoc est, si vigilauerit vt sibi satisfiat à debitore,qui soluendo non erat, antequàm bona debitoris possideantur Nam posteà quàm bona cœperunt possideri, omnia creditorum iura paria sunt facta.Ius enim ciuile vigilātibus scriptum est.suprà de pecul.l.summa.& infrà,de his quæ in fraudem credit.l.pupillus.in fi.I.ē si vtroq; creditore instante debitor vni voluit gratificare, debet illud omnibus communicare, vel eadem portio singulis quæri.s. tit.proxi.l.si non.§.j.

V I. *De separationibus.*

Creditores hæreditarij, itē illi quib⁹ legauit testator,possunt postulare separari bona defuncti à bonis hæredis:vt tamē primò satisfiat creditoribus hæreditariis,quā legatariis. Nisi essent legatarij quib⁹ obligatus erat defunctus,nō quibus ipse legauerit. Hæredis autem bona reseruātur creditoribus eius, adeò vt si creditores vel legatarij decepti sunt in postulatione separationis:vel si hæres posteà multa lucratus est:nō tamē admittuntur ad bona hæredis,quia petendo separationem,ab eius persona recesserūt.Hæredi autē adeunti non datur separationis beneficium,nisi in casu,scilicet,cùm quis adiit hæreditatem ex Trebel.coactus,& nō est fideicōmissarius cui restituat. Idem & in alio casu,cùm seruus domino extitit necessarius hæres,& bona patroni nō attigit:postulabit enim separari quicquid post mortē domini acquisierit:& quod ei à testatore debetur.j.eo.l.j.§.vlt.Sed si attigerit bona,cessat separatio. Si autem esset minor xxv.annorū, posset in integrum restitui.s.de mino.l.ait prætor.§.non solùm.Est autem Separatio diuisio quædā,& segregatio vnius peculij,vel patrimonij,ab alio. *Separatio.*

V I I. *De curatore bonis dando.*

Si hęres sub cōditione institutus,nec implere cōditionem vult,nec respōdere, an sit aditurus,vel ne:curator bonis constituendus erit ad cōseruanda bona dūtaxat,vel ad vendēdū quæ sunt mora peritura. Et si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat,debet talis curator æs alienū soluere,alienādo etiam non peritura. Sicut cùm vēter in possessione est.suprà de ventre in pos.mittēd.l.j §.item si periculū & l.curator.§.j. Vel sicut pupillus hæres tutorem nō habens,solet ei decerni curator.j.l.j.in fi.Adeatur ergo Prętor à creditorib⁹,vel aliis

quorum

quorũ intereſt propter ſpem ſucceſſionis: iſq; curatorem eu ratoresq; conſtituat ex conſenſu maioris partis creditorum: quæq; per tales curatores ſic creatos acta, facta, geſtaq; ſunt rata habebuntur. Datur itaque curator diuerſimodè, quãdoque bonis defunctorũ vt hîc in l. j. Quandoque abſentiũ C. de cap. & poſtl. reu. l. iij. & ſ. ex quib. cauſ. ma. l. ab hoſtibus. §. j. Quandoq; bonis debitorũ ſoluere nolentium. ſ. eo. l. fi. & j. tit. prox. l. j. Item quandoq; præſentis: vt C. de bon. quæ libe. l. fi. §. in fi. Item quandoq; morbo impeditis. C. de cu. fur. l. j. Cætera genera curatorũ ponit gl. j. de mun. & hon. l. j. §. fi. facit ſ. de priuil. cred. l. Idem priuilegium. § j. *Curator quibus detur.*

VIII. ***Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt in integrum reſtituantur.***

Alienata per debitorẽ in fraudem creditorũ, excuſſis bonis debitoris reuocãtur, ac ſi alienata non eſſent, per actionẽ quæ appellatur Pauliana, à Paulo eius inuẽtore: vt ſ. de vſur. l. videamus. & j. eo. l. hac in factũ. Si igitur debitor meꝰ fraudulẽter alienauit bona, nec tãtũ ſuperſit, vnde mihi ſatisfiat, habet locũ hæc actio. Et ſic agere debeo primò ex cõtractu, & ipſum ſi cõpareat condemnari facere. vel ſi non cõpareat, pronuntiari me in poſſeſſionẽ, &c. Requirũtur ergo quatuor in hac actione. Primò, quòd ſit debitor ex mutuo, vel ſimili cauſa. Item quòd debitũ fuit efficax, & ſine exceptiõe. Item quòd cõſilio, & fraude alienauit. Itẽ quòd re tali alienata nõ inueniat tãtũ in bonis iam diſcuſſis, vt mihi ſatisfiat. l. j. j. eo. Nec liberatur cedendo bonis à carcere propter commiſſam fraudem in alienando bona in fraudem creditorũ: vt eſt tex. ſing. in l. fi. §. fi. j. eo. licet aliàs debitor cedẽdo bonis liberetur à pœna carceris. l. fi. C. qui bo. ced. poſſ. Itẽ ſi qd acquirit iſte debitor fraudulẽtus, excutitur vſq; ad peram & ſacculũ: licet aliâs ſolum excutiatur, in quantũ facere poteſt: vt dicit gl. in d. l. fi. De hoc plenè Inſtit. de act. §. item ſi quis in fraudem. *Pauliana.*

LIBER XLIII.

Et quintus huius.

Tit. I. De interdictis, ſeu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.

QValiter de iure ciuili agatur, ſuprà dixit. Nunc qualiter de iure Prætorio, quo plerunq; pro poſſeſſione interdicto agitur: vt Inſtitu. eo. in princ. Et erat interdictum olim

nihil aliud, quàm quædã formata & solennis verborum conceptio, quibus Prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat: quod tũc maximè faciebat, cùm de possessione aut quasi inter aliquos cõtẽdebatur. Insti. eo. in prin. Et dicta sunt Interdicta, quia inter duos redduntur: licet quidã dicant appellari ab interdicendo, id est, prohibendo. Instit. eo. §. sunt. Et hodie inter Interdicta & Actiones nulla est differẽtia. Est ergo Interdictũ actio prætoria. Interdictorũ autem alia sunt prodita gratia iuris diuini, alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini quatuor sũt: De mortuo infertẽdo: De sepulchro ędificãdo item, Ne quid fiat in loco sacro, vel immittatur: Itẽ id quod factum est, vel immissum, tollatur: vt j. eod. l. ij. §. j. & ne quid in loc. publ. l. ij. §. locorum. Humani verò iuris causa quædã competunt propter vtilitatem priuatam: quędam propter publicam: vt de locis publicis, & viis, & fluminibus publicis. j. e. l. j §. quæ sunt. Propter priuatã autẽ vtilitatem inducta sunt interdicta quędã gratia iuris sui tuẽdi: vt interdictũ de liber. exhib. vel vxore exhibenda: vel liberto. Quædã gratia officij tuẽdi: & est Officiũ quod homo debet homini ex natura: vt interdictum de lib. hom. exhib. Quædã gratia rei familiaris dantur. Itẽ quædam sunt adipiscẽdæ possessionis: vt Quorũ bonorum: Quorum legatorum: & Saluianum. Alia causa retinendæ possessionis: vt, Vti possid. & Vtrobi. Alia causa recuperandæ vt, Vnde vi, & Directum, & vtile. Sunt & interdicta quędam duplicia: vt, Ne vis fiat ei qui miss. est in possess. Item quædam continent causam veræ proprietatis: vt secundũ interdictum De itinere Actuq; priu. Et interdictũ quod datur De aqua ex castello ducenda. Quædã verò obtinent causam quasi proprietatis: vt quæ cõpetũt pro locis sacris, religiosis, & lib. exhib. Itẽ quædã sunt Prohibitoria: qdã Restitutoria: quædã Exhibitoria, & quædam Mista. Item quædã sunt Annalia: quædã perpetua. Itẽ quædã sunt Publica, id est, cuilibet de populo cõpetentia: & sunt septem, De lib. ho. exh. Ne quid fiat in loc. sacr. Ne q d fiat in resi. Ne quid fiat in pub. Ne q d fiat in flumine, vel mari, quo pei⁹ nauigetur. Itẽ Ne q d fiat in flumine vel ripa, vt aliter aqua fluat q̃ priori ęstate. Itẽ ĩterdictũ Vt in flu. pub. lacu, fossa, vel stagno liceat nauigare. Est & octauũ populare: scilicet, Vt liceat reficere cloacas publicas, licet earũ refectio pricipaliter ad magistratũ ptineat. Priuata autẽ interdicta sunt vigintiocto: De mortuo infertẽdo: Quorũ

Interdictum. *Interdicta iuris diuini.* *Humani.* *Officium.* *Interdicta publica.* *Priuata.*

bonor

bonorum, Quorũ legatorum, Vnde vi. Vti possid. Vtrobi, De tab. exhib. De lib. exh. De liberis educandis, Saluianũ, De precario, Ne vis fiat ei q in poss. De loco publico fruẽdo, De superficiebus, De itinere actuq; priuato, De aqua quotidiana & æstiua, De riuis reficiẽdis, De fonte, De cloacis priuatis reficiẽdis, Quod vi aut clam, De arboribus cędẽdis, De glãde legẽda, De migrãdo, De operis noui nunciatione. Itẽ interdictum Fraudatoriũ, quo pupillo tutoris creditor tenetur, si eũ cõsilii fraudis participasse cõstabit, vt fraudaretur pupillus, qui cõuenturus erat tutorẽ. infrà de solu. l. pupilli. §. responso. Sũt pręterea alia plura vtilia & accessoria interdicta, quę sub prætactis directè inueniuntur. Et circa interdicta sunt notanda quatuor negatiua. Primũ quòd nullũ interdictũ infamat. infrà de vi, & vi arm. l. neque. Secũdũ, quòd nullũ proponitur solẽniter, sicut nec aliqua actio, id est, cum solẽnitate verborum. Vnde omnia interdicta sunt extraordinaria: Instit. eo. §. vlti. Tertiũ, quòd in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante lit. cõtest. nisi in interdicto Vnde vi. infrà e. l. ĩterdictis. & de vi, & vi arm. l. j. §. ex die. Quartũ, quia nullum redditur inter nõ subiectos. C. eo. l. ij. Et tria possunt notari affirmatiuè. Primũ, quia omnia interdicta personalia sunt, & tamẽ scripta sunt in rem, quia dantur contra quemlibet possidentẽ. infrà eo. l. j. §. penulti. Itẽ in omni interdicto habetur ratio fructuũ post lit. contest. infrà eo. l. antep. Item loco cuiuslibet interdicti redditur actio in factum. Instit. eo. in prin. §. fin. *Circa interdicta notanda.*

I I. *Quorum bonorum.*

Digniora sunt interdicta quæ competunt pro vniuersitate, quàm quæ pro reb⁹ singulis: ideò de eis primò. Est autẽ interdictum Quorũ bonorũ directũ, & vtile, inter omnia alia interdicta solũ vniuersale. Et datur Directũ ei, qui est bonorũ possessor: Vtile verò ei, qui succedit iure ciuili ex testato, vel ab intestato. C. eo. l. j. & ĩ. l. j. Sic & directa hęreditatis petitio datur hæredi: Vtilis autẽ bonorũ possessori. s. de bono. posses. hęred. pe. l. j. Intentatur hoc edictũ interdum cõtra eum qui possidet pro hęrede, vel pro possessore. Est perpetuũ hoc interdictum: nominatur sic à primis verbis interdicti. Verba autem interdicti hæc sunt: Quorum bonorũ ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro hærede aut pro possessore possides, possideréſve si nihil vsucaptũ esset: quód que dolo malo fecisti, vt id desineres possidere, vt illi restituas:

tuas:nisi incontinenti paratus sis probare res tuas: vt not. C. de edicto diui Adr.tol.l.ij.

Quod legatorum. III. ✱ *Quorum legatorum.*

Causa adipiscendæ possessionis hoc interdictũ introductũ est,sicut & pręcedens.Et datur hæredi,& bonorum possessori,& cuilibet vniuersali successori,& hæredibus hęredum.Et datur contra legatarios qui nõ ex volũtate hæredis occupauerũt legata.Nec enim debent sibi ius dicere,occupatis legatis,sed ab hærede petere,infrà eo.l j.in princi.& §.j.Et quod dictum est in legatariis,seruatur etiam in his,quibus donatũ est causa mortis,& in hęredibus eorum.Item si legatarius autoritate prętoris est missus in possessionem causa legatorum seruandorũ:cùm hæres nõ satisdaret,deinde hæres satisdet, vel paratus sit satisdare,tenetur legatarius hoc interdicto.j. eo.l.j.§.quæsitum.& §.legatorum.Hęredi autem nocet si accommodauerit voluntatem legatario post aditam hęreditatem,vel in ipsa apprehẽsione,vel posteà,vel antè.Et si plures sint hæredes,& vnus consentiat legatario,alter non:qui non consentit habebit interdictum.s.eod.l.j.§.quod ait pręτor.& l.prodest.Est tamen notandum,quòd hoc interdictum datur cõtra hoc titulo possidentem,scilicet pro legato.Sed ille qui possidet pro hærede,vel pro possessore,conuenitur hæreditatis possessione,vel quorum bonorum. Verba autem interdicti hæc sunt,Quod quis legatorũ nomine,non ex voluntate hæredis,occupauit:id restituat hæredi.

IIII. *Ne vis fiat ei,qui in possessionem missus est.*

Hic titulus tanquam generalis ad omnia possessoria interdicta est,id est,ad omnes,qui à prætore in possessionẽ missi sunt pertinet.Conuenit enim prætori,omnes quos in possessionem misit,tueri.Et datur hæc actio nõ tantũ contra eum, qui prohibuerit quem venire in possessionem:sed & in eum, à quo quis è possessione pulsus est cùm venisset in possessionẽ.Nec exigitur verũ vim fecerit qui prohibuerit.Verba autẽ edicti hæc sunt: Ait prætor,Si quis dolo malo fecerit,quo minus quis permissu meo, eiúsve cuius iurisdictio de ea re fuerit,in possessione bonorum sit:in eum in factum iudiciũ, quanti ea res fuit,dabo.

V. *De tabulis exhibendis.*

Ei qui vtitur interdicto Quorum bonorũ,& Quorũ legatorũ,expedit agere hoc interdicto,vt tabulæ testamẽti exhibeant

peantur,& sibi cognitæ fiant. Et differunt actio ad exhibendum, & in factum, & hoc interdictum, & illud, quemadmodũ testamẽta aperiantur: vt not.s̃.ad exhib.l.iij.in fi. Si quis igitur cõfiteatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. Tempus ei dandum est vt exhibeat, si nõ potest in præsentia exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere, hoc interdictum competit. Et pertinet nõ tantum ad testamenti tabul. verùm ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent: vt puta & ad codicillos: siue supremæ tabulæ sint, siue priores: siue testamentum valeat, vel ruptum sit alio iniquo vitio: & ad omnem scripturam testamenti, siue perfecta, siue imperfecta sit. Verba interdicti hæc sunt: Quas tabulas Luci⁹ Titius ad causam testamẽti sui pertinẽtes reliquisse di- *Tabula testa.* ctur, siue hæ penes te sint, aut dolo malo tuo factum est, vt desinant esse, ita eas illi exhibeas. Item si libellus, aliúdve quid relictum esse dicetur, decreto (id est, edicto isto) comprehendam. Sed quandoque cessat hoc interdictum vt.j.eo. l.fin.& in tabulis viui.infrà eod.l.pen.

VI. *Ne quid in loco sacro fiat.*

Interposito titulo superiori occasione illorũ titulorum, scilicet Quorum bonorum, & Quorum legatorũ, redit ad propositam materiam, scilicet, Ne vis fiat ei, &c. scilicet ad prohibitoria interdicta: & primò de dignioribus. est eñ hęc causa diuini iuris s̃.de interdict.l.ij.§.j. Sacer autẽ locus est, qui ritè per põtifices Deo consecratus est: Instit.de re.diui.§.nullius. verba edicti hęc sunt: In loco sacro facere, inve eum immittere quid, veto. Et pertinet ad ea quæ in loco sacro fiũt deformitatis, vel incommodi causa: non si ornamẽti causa. Extenditur etiã ad res sanctas, vt sunt muri, itemq; portę ciuitatis Romanæ, & in aliis sanctis locis, vt in muris municipiorũ aliquid facere, quo damnum aut incommodũ irrogetur, non permittitur. Itaq; neque muri, portæ ve habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt. infrà l.fin. *Sacer locus.*

VII. *De locis, & itineribus publicis.*

Cuilibet in publicum petere permittẽdum est id quod ad vsum hominũ pertinet: veluti vias publicas, itinera publica. *Iter publicum.* Et ideò quolibet postulante, de his interdictum redditur. Iter autem publicum, via militaris dicitur: Vicinal's autẽ dicitur, vbi priuati cõferũt ex agris suis. De triplici genere via- *Vicinalis via.* rum habetur infrà tit.prox.l.ij.

Ne

VIII. *Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.*

Superiori titulo specialiter, hîc generaliter in omni publico loco dicit: vt infrà eo.l.ij.§.publici. vel superior titul⁹ præparatori⁹ est, nec est ibi aliquod interdictũ: hîc autẽ quatuor proponit. Primũ in l.ij. in princ. Secundum in §.ait prætor. & sunt prohibitoria tantum. Tertium in §.prætor ait, & est restitutorium. Quartũ in §.fi. & est prohibitorium. In loco igitur publico prętor ꝓhibet ædificare, & interdictũ proponit. Verba interdicti hæc sunt: Ne q[...] i[...] loco publico facias, ínve eum locum immittas, qua ex re illi quid dãni detur, præterquàm quòd lege, senatuscõsulto, edicto, decretóve principũ tibi concessum est: De eo, quod factum erit, interdictum nõ dabo, restitutoriũ videlicet. Ratio hui⁹ interdicti est, quia loca publica priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis: non quasi propria cuiusque priuati hominis, id est, iure seruitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinendum vsum publicum, quàrum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et appellatio Publici loci continet areas, insulas, agros, vias publicas: itineráque publica. Viarum quædam publicæ

Publicus locus. sunt, quędam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Gręci basilicas, nostri prętorias, alij cõsulares vias

Via multiplex. appellant. Priuatæ viæ sunt, quas Agrarias quidam dicũt. Vicinales viæ sunt, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducũt. Et pertinet hoc interdictum ad vias rusticas tantum: ad vrbicas verò non: harum enim cura pertinet ad magistratus.

IX. *De loco publico fruendo.*

Interdictũ hoc publicæ vtilitatis causa proponi palàm est: tuetur enim prætor vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei qui id fruendum conduxerit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus loco publico, quẽ is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei qui cõduxerit, socióve eius, ex lege locationis frui liceat, vim fieri veto. Vltra legem autẽ, vel contra legem locationis, non debet audiri qui frui desiderat. Solet tamen concedi, vt imagines, & statuæ, quæ ornamẽto Reipub. sunt futuræ, in publicum ponantur.

V. *De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur, & de edibus curulibus.*

Aediliũ curulium cura. Studeant ædiles curules eas quæ secundum ciuitates sunt vias, vt adæquentur, & efluxiones non noceant domibus, & potestatem faciant vbicunq; oportet. Et vt parietes domorũ

effi

fficiãtur ne labiles sint. Curent etiã, vt nullus effodiat vias, neq; subruat, neq; construat in viis aliquid: vias reparent, quæductus purgent quæ sub dio, id est, cœlo sunt. Studeant t ante ergasteria nihil profectũ sit, vel propositum, prætervàm si fullo vestimenta siccet, aut textor trochos, id est, roas exterius ponat. Non permittant rixari in viis, neque stercora proiicere, neq; morticina, neque coria iacere.

x i. *De via publica, & itinere publico reficiendo.*

Titulus iste non ad aliud pertinet, nisi quòd qui viam publicã reficiebat, videbatur aliquid facere: sed hoc facere non st prohibitum. Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur, amittatur: præterea hic titulus de via vrbana & rustica, sed perior tit. ij. tãtum de rustica, & ideò nõ superfluit h. c tit. erba edicti hæc sunt: Quo minus illi viam publicam iterve ublicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deerius fiat, vim fieri veto. Viam aperire, est ad veterem altitu inem, latitudinemq; restituere. Sed & purgare refectionis ortio est: purgari autem propriè dicitur ad libramẽtũ protium, id est, modum, vel pulchritudinem redigere, sublato uod superest. Reficit autem & qui aperit, & qui purgat, & nnes omnino qui in pristinum statũ deducunt. Et dabitur oc interdictum perpetuò, & omnibus, & in omnes. Et habet ndemnationem in id quod actoris intererit. *Viã aperire.* *Purgare.* *Reficere.*

x i i. *De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.*

Flumẽ à Riuo magnitudine discernitur, aut æstimatiõe vel inione circuncolẽtiũ. Fluminũ quædã sunt perẽnia, quætorrentia. Perẽne est, quod semper fluit: Torrẽs est, quod atũ hyeme fluit. Fluminum quædam publica sunt, quædã. Publicum flumẽ, vt Cassius diffinit, est quod perenne, id perpetuum est, & si iam nõ omni tẽpore fluat, quia forte ate aliqua exaruit. Verba edicti hæc sunt: Ne q d ĩ flumine blico, ripáve eius facias, ne quid in flumine ripáve ei⁹ im tas, quo statio, iterve nauigij deteri⁹ fiat. Ripa est id, qđ mẽ cõtinet, naturalẽ rigoiẽ cursus sui tenẽs. Stationẽ dici s à stãdo: is igitur locus demõstratur, vbicũq; naues tutè e possunt. j. de verb. sig. l. portus. Nauigiũ solemus dicere i ipsã nauẽ. Iter ergo nauigij, id est, iter nauis. Nauigij apłatione etiã rates continẽtur, & connexiones trabiũ: quia tũ ꝫ & ratiũ vsus necessarius est. Dicitur autem deterior

statio,

ſtatio,iterque deterius fieri,ſi vſus eius corrumpatur,vel difficilior fiat, aut minor,aut rarior,aut ſi torũ auferatur. Ripa ea putatur eſſe,quæ pleniſſimum flumen continet.

x III. *Ne quid in flumine publico,ripáve eius fiat,quo aliter aqua fluat,quàm in priori æſtate fluxerit.*

Differt à ſuperiori tit.quia illud propter nauigij vtilitaté, hoc propter agrorum,vel aliã quàm nauigij,prohibet quicquam in flumine fieri.Item ille de nauigabili,vel quaſi:hic de omni flumine:vt infrà.l j.circa prin.Item differt ab inferiori, quia hîc prohibetur fieri in publico,ibi econtrà vetat fieri vim facienti,& vtenti.Verba edicti hæc ſunt: In flumine publico,ſíve ripa eius facere,aut in id flumen,ripámve eius immittere,quò aliter aqua fluat,quã in priori æſtate fluxerit, veto. Et eſt inductum hoc interdictum, ne deriuationibus minus conceſſis flumina areſcant, vel mutatus alueus vicinis aliquam iniuriam faciat,vel afferat:pertinet autẽ ad flumina publica,ſiue nauigabilia ſunt,ſiue non. Et generaliter tunc interdicto hoc quis tenetur,ſi mutetur aquæ curſus per hoc quod factum eſt,dum depreſſior,vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior ſit cum incommodo accolentiũ. & ſi quid aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur ſentiẽt,interdicto locus erit.

xIIII. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

Hoc interdicto proſpicitur,ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur.Sicut enim ei q via publica vti prohibetur interdictum ſupra poſitum eſt:ita hoc quoque proponẽdum prætor putauit.Sed ſi priuatum ſit flumen, interdictum ceſſat.Verba edicti hæc ſunt:Quo minus illi in flumine publico nauigare,ratem agere,quòve minus per ripam onerare exonerarérve liceat,vim fieri veto.Item ait:vt per lacũ,foſſam,ſtagnum publicum nauigare liceat,interdicam.Eſt autem Lacus,qui perpetuam habet aquam:Stagnum eſt, quod temporalem continet aquam ibi ſtagnantem:quæ quidẽ aqua plerunque hyeme congelatur. Foſſa, eſt receptaculum aquæ manufactum.

Lacus. *Stagnum.* *Foſſa.*

x v. *De ripa munienda.*

Ripas fluminum publicorum reficere,& munire, vtiliſſimum eſt.Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum poſitum eſt:ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc ſunt:Quo minus illis in flumine

pub

ublico ripáve eius opus facere,ripæ,agríve,qui circa ripã
t,tuẽdi causa liceat(dum ne ob id nauigatio deterior fiat)
tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu vel
utum,vel satisdatũ est,aut per illũ nõ stat,quo minus boni
ri arbitratu caueatur,sed satisdetur,vim fieri veto. Meritò
liicit,Dum ne ob id nauigatio deterior fiat.Illa sola enim
fectio tolerãda est,quæ nauigationi impedimento non est.
t licet ripæ,lacus,fossæ,vel stagni muniendi causa prætor
hil hîc cauit:idem tamen erit obseruandum,quod in ripa
uminis munienda.

X V I. *De vi,& vi armata.*

Primum Vi,ponitur hîc in genere,secũdum in specie. Et
em est dicere,sicut in C.vnde vi.De interdictis igitur quæ
nt prohibitoria expedito,nunc de restitutoriis dicit:vt In-
tu.de interdict.§.j.Habet autem locũ hoc interdictũ,cùm
is per vim possessionem soli amisit:vim dico expulsiuam,
n compulsiuam.Si enim compulsus possessionem rerum
i tradidero,cessat hoc interdictum,& datur actio, Quod
etus causa.j.eodem l.si rerum.Item vim dico,nõ legitimè
missam:qui enim expulsus est,si in cõtinenti velit recupe-
e possessionem suã, potest quidem in cõtinenti autorita-
sua:nõ ex interuallo.j.eodem l.iij.§.cùm igitur.Et accipe
continẽti,id est,antequam ad alia extranea diuertat nego
j.de verbo.obliga.l.continuus.§.j.Sed & ille,qui nondum
adhuc expulsus,sed quẽ quis vult iniustè expellere,potest
istere vim inferenti,& propulsare vim illatã,ad defenden-
n possessionem:cum moderamine tamen inculpatæ tute-
d est,defensionis.Et eadem.l.j.Quòd autẽ defensio dica-
inculpata,& cum moderatione facta attẽditur circa tria:
mò,quòd fiat cum similibus armis:secundò,quòd incon-
enti:tertiò,quòd animo propulsandi iniuriam, non irro-
ndi.Verba huius edicti hæc sunt:Vnde tu illũ vi deiecisti,
familia tua deiecit:de eo,quodque ille tunc ibi habuit tã
mmodo intra annum:post annũ verò de eo, quod ad eum
vi] deiecit peruenerit,iudicium dabo.Et pertinet hoc in-
dictum ad solam atrocem vim:& ad eos tantum qui de so
eiiciuntur:puta de fundo siue ædificio:ad alium autem
pertinet.

X V I I. *Vti possidetis.*

Post interdictum Vnde vi,quod possessionem restituit, se

quitur hoc,quod defendit.ĵ.l.j.§.consequenter.& est interdi-ctũ retinendæ possessionis.Habet autem locum hoc interdi-ctum Vti possidetis,in rebus immobilibus omnibus: & soli: dum tamẽ talia sint,quę possunt possideri.ĵ.eo.l.j.§.pe.Non autẽ possidẽtur forũ,basilica,& res sacræ.s̄.de aequi.poss.l.j. §.vlti.Itẽ habet locũ hoc interdictũ in incorporalibus,vt in quasi possessione vsusfructus,vel vsus.ĵ.eo.l.vlt.vel aliarũ ser uitutum s̄.de serui.l. quoties. Verba edicti hæc sunt: Vti eas ædes de quibus agitur nec vi,nec clã,nec precariò alter ab altero possidetis:quo minus ita possideatis vim fieri veto.De cloacis hoc interdictũ non dabo:neq; pluris quã quãti ea res erit intra annũ quo primũ experiundi potestas fuerit, agere permittã.Causa huius interdicti fuit,quod separata esse debeat possessio à proprietate.Fieri enim potest,vt alter posses sor sit,dominus non sit:alter dominus quidẽ sit,possessor nõ sit.Fieri etiam potest vt possessor idem & dominus sit ĵ. ea.l. §.huius. Quoties ergo inter litigatores est proprietatis controuersia:aut cõuenit inter litigatores,vter possessor sit,vter petitor:aut non conuenit: si cõuenit,absolutum est:ille possessoris commodo,quem conuenit possidere: alter petitoris onere fungetur.Sed si inter ipsos cõtendatur,vter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat:tunc si res soli sit, in cuius possessione contenditur,ad hoc interdictum remittentur,quòd vulgò Vti possideris appellatur: & datur huius rei causa,ne vis fiat ei qui possidet.

XVIII. *De superficiebus.*

Simile est superiori interdicto:vt ĵ.ea.l.§.proponitur.Hoc interdicto tuetur prætor eũ,qui superficiẽ defendit id est,materiẽ ædificij sine solo.Verba interdicti hæc sunt, Vti ex lege locatiõis siue cõductionis superficie, qua de agitur, vi nec clã,nec precariò alter ab altero fruimini:quo minus ita fruamini,vim fieri veto.Si qua alia actio de superficie postulabitur causa cognita iudicium dabo.Omnia quæ in Vti possidetis interdicto seruãtur,hic quoque seruãtur.Appellamus autem Superficiarias ædes,quæ in conducto solo positę sunt, quarum proprietas & ciuili,& naturali iure eius est,cuius & solum:& idem si emit fundum,nõ tamen vt soli dominium trãseat:sed sola licẽtia habẽdi & tenẽdi superficiẽ.ĵ.l.j.§.qui superficiem. Est ergo superficiarius dominus vtiliter,nõ iure directo,& habet in rem:vt no.ĵ.l.j.§.qui superficiem.in fin.

Superficiariæ ædes.

De

XIX. *De itinere actúque priuato.*

Superiori titulo de possessione rerum corporaliũ retinenda, hic de possessione rerum incorporalium. Et est hoc interdictum prohibitorium, pertinẽs ad rusticas tantũmodo seruitutes. Verba interdicti hęc sũt: Quo itinere, actuq; priuato de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clàm, ne precariò ab illo vsus es: quo min⁹ ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto pretor tãtũ inquirit, an iuuere, actũq; hoc anno vsus sit, non vi, non clàm, non precariò, & in hoc tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictũ redditur, vsus non sit. Siue igitur habuerit ius viæ, siue nõ habuerit: in ea cõditione est, vt ad tuitionẽ prætoris pertineat. Si modò hoc anno vsus est, vel modico tempore, id est, nõ minus quàm triginta diebus. Neque enim ad præsens tempus refertur vsus: quia plerunque itineribus, vel via nõ semper vtimur, nisi cùm vsus exegerit. Itaque anni temporis spatio conclusit vsum.

XX. *De aqua quotidiana & æstiua.*

Vsus aquæ, sicut itineris, est quædã quasi possessio. Ideoq; hãc sicut illã, prætor tuetur interdicto reddito. Et est hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutoriũ, pertinet ad aquã quotidianã. Duo autem sunt genera aquarum: Quotidiana, & æstiua: quotidiana ab æstiua differt vsu, non iure. Quotidiana aqua ea est, quæ duci assiduè solet, vel æstiuo tẽpore, vel hyberno, etiã si aliquando ducta non est. Nõ enim ideò quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: sed ea, qua quis quotidie possit vti, si vellet: quãquã, quotidianã interdũ hyeme ducere non expediat, etsi possit duci. Aestiua autẽ ea est, qua æstate sola vti expedit: sicut diximus vestimẽta ęstiua, saltus æstiuos, castra æstiua, quibus interdum etiã hyeme, plerũq; autẽ æstate vtamur. Et generaliter ex proposito vtẽtium, & ex natura locorũ, aqua ęstiua à quotidiana discernitur. Nã si sit talis aqua, quæ perpetuò duci possit: ego tamen ea sola ęstate vtar, dicendum est, hanc aquam esse æstiuã. Rursus si talis sit aqua, quæ nõ nisi æstate sui natura duci possit, æstiua dicetur. Et si ea sint loca, quæ natura nõ emittãt aquã nisi æstate dicẽdum erit rectè æstiuam dici. Verba interdicti hæc sunt: Vti hoc anno aquã de qua agitur, nec vi, nec clàm, nec precario ab illo duxisti: quo minus ita ducas, vim fieri veto. Hoc anno, prætor dicit, hoc est, non quotidie: sed hoc anno vel vna die, vel vna nocte. Et loquitur prætor de ea so-

Aqua quotidiana.

Aqua æstiua.

tri.§.in bonis.& §.ratio.Inter creditores autē nō priuilegiatos,occupātis est melior cōditio:hoc est, si vigilauerit vt sibi satisfiat à debitore,qui soluendo non erat, antequàm bona debitoris possideantur. Nam posteà quàm bona cœperunt possideri, omnia creditorum iura paria sunt facta.Ius enim ciuile vigilātibus scriptum est.supra de pecul.l.summa.& infrà,de his quæ in fraudem credit.l.pupillus.in fi.I.ē si vtroq; creditore instante debitor vni voluit gratificare, debet illud omnibus communicare, vel eadem portio singulis quæri.s. tit.proxi.l.si non.§.j.

VI. *De separationibus.*

Creditores hæreditarij, itē illi quib⁹ legauit testator,poss sunt postulare separari bona defuncti à bonis hæredis:vt tamē primò satisfiat creditoribus hæreditariis,quā legatariis. Nisi essent legatarij quib⁹ obligatus erat defunctus,nō quibus ipse legauerit. Hæredis autem bona reseruātur creditoribus eius, adeò vt si creditores vel legatarij decepti sunt in postulatione separationis:vel si hæres posteà multa lucratus est:nō tamē admittuntur ad bona hæredis,quia petendo separationem,ab eius persona recesserūt.Hæredi autē adeunti non datur separationis beneficium,nisi in casu,scilicet,cùm quis adiit hæreditatem ex Trebel.coactus,& nō est fideicōmissarius cui restituat. Idem & in alio casu,cùm seruus domino extitit necessarius hæres,& bona patroni nō attigit:postulabit enim separari quicquid post mortē domini acquisierit:& quod ei à testatore debetur.j.eo.l.j.§.vlt.Sed si attigerit bona,cessat separatio. Si autem esset minor xxv.annorū, posset in integrum restitui.s.de mino.l.ait prætor.§.non solùm.Est autem Separatio diuisio quædā,& segregatio vnius peculij,vel patrimonij,ab alio.

Separatio.

VII. *De curatore bonis dando.*

Si hęres sub cōditione institutus,nec implere cōditionem vult,nec respōdere, an sit aditurus,vel ne:curator bonis constituendus erit ad cōseruanda bona dūtaxat,vel ad vendēdū quæ sunt mora peritura. Et si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat,debet talis curator æs alienū soluere,alienādo etiam non peritura. Sicut cùm vēter in possessione est.suprà de ventre in pos.mittēd.l.j §.item si periculū & l.curator.§.j. Vel sicut pupillus hæres tutorem nō habens,solet ei decerni curator.j.l.j.in fi.Adeatur ergo Pręτor à creditorib⁹,vel aliis quorum

orũ intereſt propter ſpem ſucceſſionis: iſq; curatorem eu
oresq; conſtituat ex conſenſu maioris partis creditorum:
æq; per tales curatores ſic creatos acta,facta,geſtaq; ſunt
a habebuntur. Datur itaque curator diuerſimodè,quãdo- *Curator quibus de tur.*
e bonis defunctorũ vt hîc in l. j. Quandoque abſentiũ C.
cap.& poſtl.reu.l.iij.& ff.ex quib.cauſ.ma.l.ab hoſtibus.§.
Quandoq; bonis debitorũ ſoluere nolentium. ff.eo.l.fi.&
t.prox.l.j. Item quandoq; præſentis:vt C.de bon.quæ li-
.l.fi.§.in fi. Item quandoq; morbo impeditis.C.de cu.fur.
Cætera genera curatorũ ponit gl.j.de mun.& hon.l.j.§.fi.
it ff.de priuil.cred.l.Idem priuilegium.§.j.

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta ſunt,vt in integrum reſtituantur.*

Alienata per debitorẽ in fraudem creditorũ, excuſſis bo-
s debitoris reuocãtur,ac ſi alienata non eſſent,per actionẽ
æ appellatur Pauliana,à Paulo eius inuẽtore:vt ff.de vſur. *Pauliana.*
ideamus.& j.eo.l.hac in factũ.Si igitur debitor meꝰ frau-
lẽter alienauit bona,nec tãtũ ſuperſit,vnde mihi ſatisfiat,
bet locũ hæc actio.Et ſic agere debeo primò ex cõtractu,
ipſum ſi cõpareat condemnari facere.vel ſi non cõpareat,
onunciari me in poſſeſſionẽ,&c. Requirũtur ergo quatuor
hac actione. Primò, quòd ſit debitor ex mutuo,vel ſimili
uſa.Item quòd debitũ fuit efficax, & ſine exceptiõe.Item
òd cõſilio,& fraude alienauit.Itẽ quòd re tali alienata nõ
ueniat tãtũ in bonis iam diſcuſſis,vt mihi ſatisfiat.l.j.j.eo.
ec liberatur cedendo bonis à carcere propter commiſſam
udem in alienando bona in fraudem creditorũ:vt eſt tex.
g.in l.fi.§.fi.j.eo.licet aliàs debitor cedẽdo bonis liberetur
œna carceris.l.fi.C.qui bo.ced.poſſ. Itẽ ſi q d acquirit iſte
bitor fraudulẽtus,excutitur vſq; ad peram & ſacculũ:licet
âs ſolum excutiatur,in quantũ facere poteſt:vt dicit gl.in
.fi.De hoc plenè Inſtit.de act.§.item ſi quis in fraudem.

LIBER XLIII.
Et quintus huius.

Tit. I. De interdictis, ſeu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.

Qualiter de iure ciuili agatur, ſuprà dixit.Nunc qualiter
de iure Prætorio, quo plerunq; pro poſſeſſione inter-
cto agitur:vt Inſtitu.eo.in princ. Et erat interdictum olim

nihil aliud,quàm quædã formata & folennis verborum conceptio,quibus Prætor aliquid fieri iubebat,aut prohibebat: quod tũc maximè faciebat,cùm de poſſeſſione aut quaſi inter aliquos cõtẽdebatur.Inſti.co.in prin.Et dicta ſunt Interdicta,quia inter duos redduntur:licet quidã dicant appellari ab interdicendo,id eſt,prohibendo.Inſtit.eo.§.ſunt.Et hodie

Interdictum. inter Interdicta & Actiones nulla eſt differẽtia. Eſt ergo Interdictũ actio prætoria.Interdictorũ autem alia ſunt prodita

Interdicta iuris diuini. gratia iuris diuini,alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini quatuor ſũt:De mortuo infetẽdo:De ſepulchro ędificãdo item, Ne quid fiat in loco ſacro,vel immittatur: Itẽ id quod factum eſt,vel immiſſum,tollatur:vt j.eod.l.ij.§.j.& ne quid

Humani. in loc.publ.l.ij.§.locorum.Humani verò iuris cauſa quædã competunt propter vtilitatem priuatam:quędam propter publicam:vt de locis publicis,& viis,& fluminibus publicis.j.c.l.j §. quæ ſunt. Propter priuatã autẽ vtilitatem inducta ſunt interdicta quędã gratia iuris ſui tuẽdi:vt interdictũ de liber. exhib.vel vxore exhibenda: vel liberto.Quædã gratia officij

Officium. tuẽdi:& eſt Officiũ quod homo debet homini ex natura:vt interdictum de lib.hom.exhib. Quædã gratia rei familiaris dantur. Itẽ quædam ſunt adipiſcẽdæ poſſeſſionis:vt Quorũ bonorum:Quorum legatorum:& Saluianum. Alia cauſa retinendæ poſſeſſionis:vt, Vti poſſid.& Vtrobi.Alia cauſa recuperandæ vt, Vnde vi,& Directum, & vtile.Sunt & interdicta quędam duplicia:vt,Ne vis fiat ei qui miſſ.eſt in poſſeſ.Item quædam continent cauſam veræ proprietatis:vt ſecundũ interdictum De itinere Actuq; priu. Et interdictũ quod datur De aqua ex caſtello ducenda.Quædã verò obtinent cauſam quaſi proprietatis:vt quæ cõpetũt pro locis ſacris,religioſis, & lib.exhib. Itẽ quædã ſunt Prohibitoria:q̃dã Reſtitutoria:

Interdicta publica. quædã Exhibitoria,& quædam Miſta.Item quædã ſunt Annalia:quædã perpetua.Itẽ quædã ſunt Publica,id eſt,cuilibet de populo cõpetentia:& ſunt ſeptem,De lib.ho.exh.Ne quid fiat in loc.ſacr.Ne q̃d fiat in reli. Ne quid fiat in pub.Ne q̃d fiat in flumine,vel mari,quo pe⁹ nauigetur.Itẽ Ne q̃d fiat in flumine vel ripa,vt aliter aqua fluat q̃ priori ęſtate.Itẽ iterdictũ Vt in flu.pub.lacu,foſſa,vel ſtagno liceat nauigare.Eſt & octauũ populare:ſcilicet,Vt liceat reficere cloacas publicas, licet earũ refectio prĩcipaliter ad magiſtratũ ptineat.Priuata

Priuata. autẽ interdicta ſunt vigintiocto:De mortuo inferẽdo:Quorũ

bonor

bonorum,Quorũ legatorum,Vnde vi.Vti possid.Vtrobi, De tab.exhib.De lib.exh.De liberis educandis,Saluianũ,De precario,Ne vis fiat ei q in poss.De loco publico fruẽdo,De superficiebus,De itinere actuq; priuato, De aqua quotidiana & ęstiua,De riuis reficiẽdis,De fonte,De cloacis priuatis reficiẽdis,Quod vi aut clam, De arboribus cędẽdis, De glãde legẽda,De migrãdo,De operis noui nuntiatione.Itẽ interdictum Fraudatoriũ,quo pupillo tutoris creditor tenetur,si eũ cõsilii fraudis participasse cõstabit,vt fraudaretur pupillus, qui cõuenturus erat tutorẽ.infrà de solu.l.pupilli.j.responso. Sũt pręterea alia plura vtilia & accessoria interdicta,quę sub prętactis directè inueniuntur.Et circa interdicta sunt notanda quatuor negatiua. Primũ quòd nullũ interdictũ infamat. infrà de vi,& vi arm.l.neque.Secũdũ,quòd nullũ proponitur solẽniter,sicut nec aliqua actio,id est,cum solẽnitate verborum.Vnde omnia interdicta sunt extraordinaria:Instit.eo.§. vlti.Tertiũ,quòd in nullo interdicto habetur ratio fructuum ante lit.cõtest.nisi in interdicto Vnde vi.infrà e.l.ĩterdictis.& de vi,& vi arm.l.j.§.ex die.Quartũ,quia nullum redditur inter nõ subiectos.C.eo.l.ij. Et tria possunt notari affirmatiuè. Primũ,quia omnia interdicta personalia sunt,& tamẽ scripta sunt in rem,quia dantur contra quemlibet possidentẽ. infrà eo.l j.§.penulti.Itẽ in omni interdicto habetur ratio fructuũ post lit.contest.infrà eo.l.antep.Item loco cuiuslibet interdicti redditur actio in factum.Instit.eo.in prin.§.fin. *Circa interdicta notanda.*

11. *Quorum bonorum.*

Digniora sunt interdicta quæ competunt pro vniuersitate, quàm quæ pro reb⁹ singulis:ideò de eis primò.Est autẽ interdictum Quorũ bonorũ directũ,& vtile,inter omnia alia interdicta solũ vniuersale.Et datur Directũ ei,qui est bonorũ possessor:Vtile verò ei,qui succedit iure ciuili ex testato, vel ab intestato.C.eo.l.j.& j.l.j.Sic & directa hęreditatis petitio datur hæredi:Vtilis autẽ bonorũ possessori.s.de bono.posses. hęred.pe.l.j.Intentatur hoc edictũ interdum cõtra eum qui possidet pro hęrede,vel pro possessore.Est perpetuũ hoc interdictum : nominatur sic à primis verbis interdicti. Verba autem interdicti hæc sunt: Quorum bonorũ ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro hærede aut pro possessore possides,possideréſve si nihil vsucaptũ esset:quòd ve dolo malo fecisti,vt id desineres possidere,vt illi restituas:

tuas:nisi incontinenti paratus sis probare res tuas: vt not. C. de edicto diui Adr.tol.l.ij.

Quod legatorum. III. * *Quorum legatorum.*

Causa adipiscendæ possessionis hoc inter dictũ introductũ est,sicut & præcedens.Et datur hæredi,& bonorum possessori,& cuilibet vniuersali successori,& hæredibus hęredum.Et datur contra legatarios qui nõ ex volũtate hæredis occupauerũt legata.Nec enim debent sibi ius dicere,occupatis legatis,sed ab hærede petere,infrà eo.l j.in princi.& §.j.Et quod dictum est in legatariis,seruatur etiam in his,quibus donatũ est causa mortis,& in hęredibus eorum.Item si legatarius autoritate prętoris est missus in possessionem causa legatorum seruandorũ:cùm hæres nõ satisdaret,deinde hæres satisdet, vel paratus sit satisdare,tenetur legatarius hoc interdicto.j. eo.l.j.§.quæsitum.& §.legatorum.Hęredi autem nocet si accommodauerit voluntatem legatario post aditam hęreditatem,vel in ipsa apprehẽsione,vel posteà,vel antè.Et si plures sint hæredes,& vnus consentiat legatario,alter non:qui non consentit habebit interdictum.s.eod.l.j.§.quod ait prętor.& l.prodest.Est tamen notandum,quòd hoc interdictum datur cõtra hoc titulo possidentem,scilicet pro legato.Sed ille qui possidet pro hærede,vel pro possessore,conuenitur hæreditatis possessione,vel quorum bonorum. Verba autem interdicti hæc sunt,Quod quis legatorũ nomine,non ex voluntate hæredis,occupauit:id restituat hæredi.

IIII. *Ne vis fiat ei,qui in possessionem missus est.*

Hic titulus tanquam generalis ad omnia possessoria interdicta est,id est,ad omnes,qui à prætore in possessionẽ missi sunt pertinet.Conuenit enim prætori,omnes quos in possessionem misit,tueri.Et datur hæc actio nõ tantũ contra eum, qui prohibuerit quem venire in possessionem:sed & in eum, à quo quis è possessione pulsus est cùm venisset in possessionẽ.Nec exigitur verũ vim fecerit qui prohibuerit.Verba autẽ edicti hæc sunt: Ait prætor,Si quis dolo malo fecerit,quo minus quis permissu meo,eiúsve cuius iurisdictio de ea re fuerit,in possessione bonorum sit:in eum in factum iudiciũ, quanti ea res fuit,dabo.

V. *De tabulis exhibendis.*

Ei qui vtitur interdicto Quorum bonorũ,& Quorũ legatorũ,expedit agere hoc interdicto,vt tabulæ testamẽti exhibeant

beantur,& sibi cognitæ fiant. Et differunt actio ad exhibendum,& in factum,& hoc interdictum,& illud, quemadmodū testaméta aperiantur: vt not. s. ad exhib. l. iij. in fi. Si quis igitur cōfiteatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. Tempus ei dandum est vt exhibeat, si nō potest in præsentia exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere, hoc interdictum competit. Et pertinet nō tantum ad testamenti tabul. verùm ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent: vt puta & ad codicillos: siue supremæ tabulæ sint, siue priores: siue testamentum valeat, vel ruptum sit alio iniquo vitio: & ad omnem scripturam testamenti, siue perfecta, siue imperfecta sit. Verba interdicti hæc sunt: Quas tabulas Luci' Titius ad causam testaméti sui pertinétes reliquisse dicetur, siue hæ penes te sint, aut dolo malo tuo factum est, vt desinant esse, ita eas illi exhibeas. Item si libellus, aliúdve quid relictum esse dicetur, decreto (id est, edicto isto) comprehendam. Sed quandoque cessat hoc interdictum vt. j. eo. l. fin. & in tabulis viui. infrà eod. l. pen. *Tabulæ testa.*

VI. *Ne quid in loco sacro fiat.*

Interposito titulo superiori occasione illorū titulorum, scilicet Quorum bonorum,& Quorum legatorū, redit ad propositam materiam, scilicet, Ne vis fiat ei,&c. scilicet ad prohibitoria interdicta: & primò de dignioribus. est em̄ hęc causa diuini iuris s. de interdict. l. ij. §. j. Sacer autē locus est, qui ritè per pōtifices Deo consecratus est: Instit. de re. diui. §. nullius. verba edicti hęc sunt: In loco sacro facere, inve eum immittere quid, veto. Et pertinet ad ea quæ in loco sacro fiūt deformitatis, vel incommodi causa: non si ornaméti causa. Extenditur etiā ad res sanctas, vt sunt muri, itemq; portę ciuitatis Romanæ,& in aliis sanctis locis, vt in muris municipiorū aliquid facere, quo damnum aut incommodū irrogetur, non permittitur. Itaq; neque muri, portæ ve habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt. infrà l. fin. *Sacer locus.*

VII. *De locis, & itineribus publicis.*

Cuilibet in publicum petere permittēdum est id quod ad vsum hominū pertinet: veluti vias publicas, itinera publica. Et ideò quolibet postulante, de his interdictum redditur. Iter autem publicum, via militaris dicitur: Vicinalis autē dicitur, vbi priuati cōferūt ex agris suis. De triplici genere viarum habetur infrà tit. prox. l. ij. *Iter publicum.* *Vicinalis via.*

Ne

VIII. *Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.*

Superiori titulo specialiter, hîc generaliter in omni publico loco dicit: vt infrà eo. l. ij. §. publici. vel superior titul⁹ præparatori⁹ est, nec est ibi aliquod interdictũ: hîc autẽ quatuor proponit. Primũ in l. ij. in princ. Secundum in §. ait prætor. & sunt prohibitoria tantum. Tertium in §. prætor ait, & est restitutorium. Quartũ in §. fi. & est prohibitorium. In loco igitur publico prętor ꝓhibet ædificare, & interdictũ proponit. Verba interdicti hæc sunt: Ne q [illegible] i loco publico facias, ínve eum locum immittas, qua ex re illi quid dãni detur, præterquàm quòd lege, senatuscõsulto, edicto, decretóve principũ tibi concessum est: De eo, quod factum erit, interdictum nõ dabo, restitutoriũ videlicet. Ratio hui⁹ interdicti est, quia loca publica priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis: non quasi propria cuiusque priuati hominis, id est, iure seruitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinendum vsum publicum, quãtum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et appellatio Publici loci continet areas, insulas, agros, vias publicas: itineráque publica. Viarum quædam publicæ sunt, quędam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Gręci basilicas, nostri prętorias, alij cõsulares vias appellant. Priuatæ viæ sunt, quas Agrarias quidam dicũt. Vicinales viæ sunt, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducũt. Et pertinet hoc interdictum ad vias rusticas tantum: ad vrbicas verò non: harum enim cura pertinet ad magistratus.

Publicus locus. *Via multiplex.*

IX. *De loco publico fruendo.*

Interdictũ hoc publicæ vtilitatis causa proponi palàm est: tuetur enim prætor vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei qui id fruendum conduxerit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus loco publico, quẽ is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locauit: ei qui cõduxerit, sociόve eius, ex lege locationis frui liceat, vim fieri veto. Vltra legem autẽ, vel contra legem locationis, non debet audiri qui frui desiderat. Solet tamen concedi, vt imagines, & statuæ, quæ ornamẽto Reipub. sunt futuræ, in publicum ponantur.

X. *De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur, & de ædibus curulibus.*

Aediliũ curulium cura. Studeant ædiles curules eas quæ secundum ciuitates sunt vias, vt adæquentur, & efluxiones non noceant domibus, & potestatem faciant vbicunq; oportet. Et vt parietes domorũ effi

efficiātur ne labiles sint. Curent etiā, vt nullus effodiat vias, neq; subruat, neq; construat in viis aliquid: vias reparent, aquæductus purgent quæ sub dio, id est, cœlo sunt. Studeant vt ante ergasteria nihil profectū sit, vel propositum, præterquàm si fullo vestimenta siccet, aut tector trochos, id est, rotas exterius ponat. Non permittant rixari in viis, neque stercora proiicere, neq; morticina, neque coria iacere.

XI. *De via publica, & itinere publico reficiendo.*

Titulus iste non ad aliud pertinet, nisi quòd qui viam publicā reficiebat, videbatur aliquid facere: sed hoc facere non est prohibitum. Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur, & amittatur: prętereà hic titulus de via vrbana & rustica, sed superior tit. ij. tātum de rustica, & ideò nō superfluit h.c tit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat, vim fieri veto. Viam aperire, est ad veterem altitudinem, latitudinemq; restituere. Sed & purgare refectionis portio est: purgari autem propriè dicitur ad librametū proprium, id est, modum, vel pulchritudinem redigere, sublato quod superest. Reficit autem & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino qui in pristinum statū deducunt. Et dabitur hoc interdictum perpetuò, & omnibus, & in omnes. Et habet condemnationem in id quod actoris intererit.

Viā aperire.

Purgare.

Reficere.

XII. *De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.*

Flumē à Riuo magnitudine discernitur, aut æstimatiōe vel opinione circumcolētiū. Fluminū quædā sunt perēnia, quædā torrentia. Perēne est, quod semper fluit: Torrēs est, quod tantū hyeme fluit. Fluminum quædam publica sunt, quædā nō. Publicum flumē, vt Cassius diffinit, est quod perenne, id est, perpetuum est, & si iam nō omni tēpore fluat, quia fortè ęstate aliqua exaruit. Verba edicti hæc sunt: Ne q̄d ī flumine publico, ripáve eius facias, ne quid in flumine ripáve ei⁹ immittas, quo statio, itérve nauigij deteri⁹ fiat. Ripa est id, q̄d flumē cōtinet, naturalē rigoiē cursus sui tenēs. Stationē dicimus à stādo: is igitur locus demōstratur, vbicūq; naues tutè stare possunt. j. de verb. sig. l. portus. Nauigiū solemus dicere etiā ipsā nauē. Iter ergo nauigij, id est, iter nauis. Nauigij appellatione etiā rates continētur, & connexiones trabiū: quia plerū q; & ratiū vsus necessarius est. Dicitur autem deterior

statio,

ſtatio, iterq́ue deterius fieri, ſi vſus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor, aut rarior, aut ſi totũ auferatur. Ripa ea putatur eſſe, quæ pleniſſimum flumen continet.

XIII. *Ne quid in flumine publico, ripáve eius fiat, quo aliter aqua fluat, quàm in priori æſtate fluxerit.*

Differt à ſuperiori tit. quia illud propter nauigij vtilitatẽ, hoc propter agrorum, vel aliã quàm nauigij, prohibet quicquam in flumine fieri. Item ille de nauigabili, vel quaſi: hic de omni flumine: vt infrà. l j. circa prin. Item differt ab inferiori, quia hîc prohibetur fieri in publico, ibi econtrà vetat fieri vim facienti, & vtenti. Verba edicti hæc ſunt: In flumine publico, ínve ripa eius facere, aut in id flumen, ripámve eius immittere, quò aliter aqua fluat, quã in priori æſtate fluxerit, veto. Et eſt inductum hoc interdictum, ne deriuationibus minus conceſſis flumina areſcant, vel mutatus alueus vicinis aliquam iniuriam faciat, vel afferat: pertinet autẽ ad flumina publica, ſiue nauigabilia ſunt, ſiue non. Et generaliter tunc interdicto hoc quis tenetur, ſi mutetur aquæ curſus per hoc quod factum eſt, dum depreſſior, vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior ſit cum incommodo accolentiũ. & ſi quid aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur ſentiẽt, interdicto locus erit.

XIIII. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

Hoc interdicto proſpicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicut enim ei q via publica vti prohibetur interdictum ſupra poſitum eſt: ita hoc quoque proponẽdum prætor putauit. Sed ſi priuatum ſit flumen, interdictum ceſſat. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illi in flumine publico nauigare, ratem agere, quóve minus per ripam onerare exonerarève liceat, vim fieri veto. Item ait: vt per lacũ, foſſam, ſtagnum publicum nauigare liceat, interdicam. Eſt autem Lacus, qui perpetuam habet aquam: Stagnum eſt, quod tempotalem continet aquam ibi ſtagnantem: quæ quidẽ aqua plerunque hyeme congelatur. Foſſa, eſt receptaculum aquæ manufactum.

Lacus. *Stagnum.* *Foſſa.*

XV. *De ripa munienda.*

Ripas fluminum publicorum reficere, & munire, vtiliſſimum eſt. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum poſitum eſt: ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc ſunt: Quo minus illis in flumine

pub

publico ripáve eius opus facere, ripæ, agríve, qui circa ripã est, tuẽdi causa liceat (dum ne ob id nauigatio deterior fiat) si tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu vel cautum, vel satisdatũ est, aut per illũ nõ stat, quo minus boni viri arbitratu caueatur, sed satisdetur, vim fieri veto. Meritò adiicit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat. Illa sola enim refectio tolerãda est, quæ nauigationi impedimento non est. Et licet ripæ, lacus, fossæ, vel stagni muniendi causa prætor nihil hic cauit: idem tamen erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

XVI. *De vi, & vi armata.*

Primum Vi, ponitur hic in genere, secũdum in specie. Et idem est dicere, sicut in C. vnde vi. De interdictis igitur quæ sunt prohibitoria expedito, nunc de restitutoriis dicit: vt Institu. de interdict. §. j. Habet autem locũ hoc interdictũ, cùm quis per vim possessionem soli amisit: vim dico expulsiuam, non compulsiuam. Si enim compulsus possessionem rerum tibi tradidero, cessat hoc interdictum, & datur actio, Quod metus causa. ꝗ. eodem l. si rerum. Item vim dico, nõ legitimè admissam: qui enim expulsus est, si in cõtinenti velit recuperare possessionem suã, potest quidem in cõtinenti autoritate sua: nõ ex interuallo. ꝗ. eodem l. iij. §. cùm igitur. Et accipe in continẽti, id est, antequam ad alia extranea diuertat negotia. ꝗ. de verbo. obliga. l. continuus. §. j. Sed & ille, qui nondum est adhuc expulsus, sed quẽ quis vult iniustè expellere, potest resistere vim inferenti, & propulsare vim illatã, ad defendendam possessionem: cum moderamine tamen inculpatæ tutelę, id est, defensionis. Et eadem. l. j. Quòd autẽ defensio dicatur inculpata, & cum moderatione facta attẽditur circa tria: Primò, quòd fiat cum similibus armis: secundò, quòd incontinenti: tertiò, quòd animo propulsandi iniuriam, non irrogandi. Verba huius edicti hæc sunt: Vnde tu illũ vi deiecisti, aut familia tua deiecit: de eo, quodque ille tunc ibi habuit tãtummodo intra annum: post annũ verò de eo, quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo. Et pertinet hoc interdictum ad solam atrocem vim: & ad eos tantum qui de solo deiiciuntur: puta de fundo siue ædificio: ad alium autem non pertinet.

XVII. *Vti possidetis.*

Post interdictum Vnde vi, quod possessionem restituit, se

l quitur

quitur hoc,quod defendit.j.l.j.§.consequenter.& est interdi-ctũ retinendæ possessionis.Habet autem locum hoc interdi-ctum Vti possidetis,in rebus immobilibus omnibus : & soli: dum tamẽ talia sint,quę possunt possideri.j.eo.l.j.§.pe.Non autẽ possidẽtur forũ,basilica,& res sacræ.s.de acqui.poss.l.j. §.vlti.Itẽ habet locũ hoc interdictũ in incorporalibus,vt in quasi possessione vsusfructus,vel vsus.j.eo.l.vlt.vel aliarũ ser uitutum s.de seiui.l. quoties. Verba edicti hæc sunt: Vti eas ædes de quibus agitur nec vi,nec clã,nec precariò alter ab altero possideris:quo minus ita possideatis vim fieri veto.De cloacis hoc interdictũ non dabo:neq; pluris quã quãti ea res erit intra annũ quo primũ experiundi potestas fuerit, agere permirrã.Causa huius interdicti fuit,quod separata esse de-beat possessio à proprietate.Fieri enim potest,vt alter posses sor sit,dominus non sit:alter dominus quidẽ sit,possessor nõ sit.Fieri etiam potest vt possessor idem & dominus sit j. ea.l. §.huius. Quoties ergo inter litigatores est proprietatis con-trouersia:aut cõuenit inter litigatores,vter possessor sit,vter petitor:aut non conuenit : si cõuenit,absolutum est:ille pos-sessoris commodo,quem conuenit possidere: alter petitoris onere fungetur.Sed si inter ipsos cõtendatur,vter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat:tunc si res soli sit, in cuius possessione contenditur,ad hoc interdictum remit-tentur,quòd vulgò Vti possideris appellatur; & datur huius rei causa,ne vis fiat ei qui possidet.

XVIII. *De superficiebus.*

Simile est superiori interdicto:vt j.ea.l.§.proponitur.Hoc interdicto tuetur prætor eũ,qui superficiẽ defendit id est,ma teriẽ ædificij sine solo.Verba interdicti hæc sunt,Vti ex lege locatiõis siue cõductionis superficie, qua de agitur, vi nec clã,nec precariò alter ab altero fruimini:quo minus ita frua mini,vim fieri veto.Si qua alia actio de superficie postulabi-tur causa cognita iudicium dabo.Omnia quæ in Vti posside tis interdicto seruãtur,hîc quoque seruãtur.Appellamus au-tem Superficiarias ædes,quæ in conducto solo positę sunt, quarum proprietas & ciuili,& naturali iure eius est,cuius & solum:& idem si emit fundum,nõ tamen vt soli dominium trãseat:sed sola licẽtia habẽdi & tenẽdi superficiẽ.j.l.j.§.qui superficiem. Est ergo superficiarius dominus vtiliter,nõ iure directo,& habet in rem:vt no.j.l.j.§.qui superficiem.in fin.

Superficiariæ ædes.

De

XIX. *De itinere actúque priuato.*

Superiori titulo de possessione rerum corporaliũ retinenda, hic de possessione rerum incorporalium. Et est hoc inter dictum prohibitorium, pertinẽs ad rusticas tantũmodo seruitutes. Verba interdicti hęc sũt: Quo itinere, actuq; priuato de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clàm, nec precariò ab illo vsus es: quo minꝰ ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto prętor tãtũ inquirit, an iuuere, actuq; hoc anno vsus sit, non vi, non clàm, non precariò, & in hoc tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictũ redditur, vsus non sit. Siue igitur habuerit ius viæ, siue nõ habuerit: in ea cõditione est, vt ad tuitionẽ prætoris pertineat. Si modò hoc anno vsus est, vel modico tempore, id est, nõ minus quàm triginta diebus. Neque enim ad præsens tempus refertur vsus: quia plerunque itineribus, vel via nõ semper vtimur, nisi cùm vsus exegerit. Itaque anni temporis spatio conclusit vsum.

XX. *De aqua quotidiana & æstiua.*

Vsus aquæ, sicut itineris, est quædã quasi possessio. Ideoq; hãc sicut illã, prætor tuetur interdicto reddito. Et est hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutoriũ, pertinet ad aquã quotidianã. Duo autem sunt genera aquarum: Quotidiana, & æstiua: quotidiana ab æstiua differt vsu, non iure. Quotidiana aqua ea est, quæ duci assiduè solet, vel æstiuo tẽpore, vel hyberno, etiã si aliquando ducta non est. Nõ enim ideò quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: sed ea, qua quis quotidie possit vti, si vellet: quãquã, quotidianã interdũ hyeme ducere non expediat, etsi possit duci. Aestiua autẽ ea est, qua æstate sola vti expedit: sicut diximus vestimẽta ęstiua, saltus æstiuos, castra æstiua, quibus interdum etiã hyeme, plerũq; autẽ æstate vtamur. Et generaliter ex proposito vtẽtis, & ex natura locorũ, aqua ęstiua à quotidiana discernitur. Nã si sit talis aqua, quæ perpetuò duci possit: ego tamen ea sola ęstate vtar, dicendum est, hanc aquam esse æstiuã. Rursus si talis sit aqua, quæ nõ nisi æstate sui natura duci possit, æstiua dicetur. Et si ea sint loca, quæ natura nõ emittãt aquã nisi æstate dicẽdum erit rectè æstiuam dici. Verba interdicti hæc sunt: Vti hoc anno aquã de qua agitur, nec vi, nec clàm, nec precario ab illo duxisti: quo minus ita ducas, vim fieri veto. Hoc anno, prætor dicit, hoc est, non quotidie: sed hoc anno vel vna die, vel vna nocte. Et loquitur prætor de ea so-

Aqua quotidiana.

Aqua æstiua.

la aqua, quæ perennis est: nulla enim alia duci aqua potest, quàm quæ est perennis infrà l.j.§. loquitur.

XXI. *De riuis.*

Parum prodesset ius aquæ, de qua suprà dixit, nisi liceret purgare riuum: nec tam necessaria est refectio itinerũ, quàm riuorum: quia non refectis riuis, omnis vsus aquæ aufertur, & homines siti necarentur: & sanè aqua peruenire, nisi refecto riuo, non potest. At non refecto itinere, difficultas tantũ eundi, agendíque fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset. l.fi.j.eo. Ideò hoc interdictum vtilissimum est: nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsus incommodabitur. Verba edicti hæc sunt: Riuos, specus, septa reficere, purgare aquæ ducendæ causa, quo minus liceat illi, dum ne aliter aquã ducat, quàm vti priori æstate: non vi, non clàm, nõ precariò à te duxit, vim fieri veto. *Riuus.* Riuus, est locus per lõgitudinem depressus, quo aqua decurrat. *Specus.* Specus, locus est ex quo despicitur, inde Spectacula sunt dicta. *Septa.* Septa sunt ea, quæ ad incile opponũtur aquæ cõpellendæ deriuandæve ex flumine causa: Siue ea lignea sint, siue lapidea, siue ex alia qualibet materia sint ad continendam, transmittendamq; aquam excogitata: quæ appellamus Selusam. *Incile.* Incile autem est locus depressus ad latus fluminum, ex eo dictus quòd incidatur: inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ, & putei hoc interdicto continentur. *Reficere.* Reficere, est quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Et sunt verba reficiendi, tegere, substruere, farcire, ædificare: Item aduehere, apportareq; ea, quæ ad eandem rem opus est continentur. Purgandi verbum ad eum riuum pertinet, qui refectione indiget j.l.j.§. purgandi.

XXII. *De fonte.*

Seruitutes non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiã hauriendę: & sicut discretę sunt seruitutes ductus aquę, & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur. Et proponitur hoc interdictũ ei qui fontana aqua vti prohibetur. Verba edicti hæc sunt: Vti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clã, nec precariò ab illo vsus es: quo minus ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, piscina, puteo, itẽ interdicã. Hoc interdictũ locum habet, si quis prohibeatur vti aqua: hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. Hoc interdictum de cisterna non competit;

tit: Nam cisterna non perpetuam clausam, nec viuam habet aquam: ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua sit: cisternę autem imbribus concipiuntur. Coërcere aquam, est continere sie, ne desinat, vel dilabatur: dummodo non permittatur alicui nouas venas quærere, vel aperire. is enim innouat aliquid præter id, quo præcedenti anno vsus est. Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis, interdictum competit. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiua. j. eod. j. §. fin. *Coërcere aquam.*

XXIII. *De cloacis.*

Cloacæ indigent purgatione, sicut riui, vt fœtor cesset, & commoditas veniat. Hoc interdictũ propositum est de cloacis priuatis: publicæ enim cloacę publicam curam merentur. Cloaca autem est locus concauus, per quem colluuies quædam fluat. Curauit autem Prætor per hæc interdicta, vt cloacæ, & purgentur, & reficiantur: quorum vtrunque & ad salubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & cœlum pestilens & ruinam minantur immunditię cloacarum, id est, si non reficiantur. Verba interdicti hæc sunt: Quo minus illi cloacã quæ ex ædibus eius in tuas pertinet ædes, qua de agitur, purgare, reficere liceat vim fieri veto: dãni infecti, quod operis vitio factũ sit, caueri iubebo. Duo sunt interdicta sub hoc titulo: vnũ prohibitorium, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur, & reficiatur. Alterum restitutorium, vbi dicitur quod in cloacam publicã factũ siue immissum habes, quo vsus eius deterior sit, restituatur. Item ne quid fiat, immutetúrve, interdicã. Quod ex ędibus eius in tuas pertinet, &c. hoc est dirigitur, extẽditur, peruenit. Et tã ad proximũ vicinũ hoc interdictũ pertinet, quàm aduersus vlteriores, per quorũ ędes cloaca currit. Imo potest in vicini ędes venire, & rescindere pauimẽta, purgandę cloacę gratia: dum tamen paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescindat. j. l. j. §. quod ait prætor. *Cloaca.*

XXIIII. *Quod vi, aut clàm.*

Superiora interdicta respiciũt futurũ tempus: hoc præteritum. Vel sic, Diximus supra separatim de vi tã præterita, vt Vnde vi, quã præsenti, vt vti possidetis: nũc de quodã misto, scilicet tam de vi, quæ pro eo quod clàm factũ est, quàm pro præterito, & p̃senti datur: vt j. eo. l. is qui. §. quod ait prætor. & qualitercũq; sit factũ, agitur quod vi aut clã. j. eo. is qui in

puteū.in prin.Itē de Vi,tractatur vsq; ad.§. clā.in l.ij.poste à de Clā,vsq; ad.§.hæc verba in l.v.& ibi exponit quod factū est. Et est interdictū hoc restitutoriū,per hoc occursum est calliditati eorū qui vi aut clā m quædā molliuntur:iubentur enim restituere ea.Verba edicti hæc sunt: Quod vi aut clàm factū est qua de re agitur,id cùm experiundi potestas erit,restituas Et pertinebit ad sola opera,quæ in solo vi,aut clā facta fuerint.Vi factum videtur,si quis cōtra quàm prohiberetur fecerit:vt si quis contra testationem, denuntionemq; fecerit,vel si cū sciret,se prohiberi,per vim molitus est,ne prohiberi possit j.l.j.§.quid sit.Clā facere videtur,qui celauit aduersariū,neque ei denūtiauit,si modò timuit eius controuersiam,aut debuit timere.Seruius etiā eū clàm facere ait,qui existimare debuit sibi cōtrouersiam futuram:quia non opinionem eius,& resupinā æstimationē sequi oportet,ne melioris conditionis sint stulti,quàm periti.l.iiij.infrà eod.Hęc verba,Quod vi aut clàm factū est:ita exponuntur, quod tu, aut tuorum quis fecerit,aut tuo iussu factum est. j.l.aut qui. §.hæc verba.

Vi factū.

Clàm facere.

XXV. *De remissionibus.*

Sicut nūtiatio parit interdictū Quod vi aut clàm, vt suprà diximus:ita & remissio tollit,vt suprà tit.j.l.si alius.§.j.Et ponuntur sub hoc titulo,remissiones faciēdę ei cui nuntiatum est.Et sunt tres,vna ex cōuentione:alia à iure,quādo scilicet tenuit nuntiatio:& tertia quādo nō tenet,quia potest sperni: nam tūc lex habet pro remissa. Et verba prætoris ostēdunt, remissionē tunc factam valere,vbi nūtiatio non tenet. Nuntiationem autem tūc Prætor voluit valere,vbi ius est nūtiandi prohibere,ne se inuito fiat.Sed si nō habet ius nūtiandi,siue satisdatio interueniat,quo casu fit remissio ipso iure, siue nō,remissio facta ex conuentione vel etiā Iudice,hoc tantū remittit,in quo nō tenuit nūtiatio cum effectu. Is habet ius nuntiādi nouū opus,qui aut dominium, aut seruitutem habet.Verba edicti hæc sunt:Quod ius sit illi prohibere,ne se inuito fiat, in eo nuntiatio tenet:cæterùm nūtiationem missam facito.

XXVI. *De precario.*

Precariū est,quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu,quādiu is qui concessit patitur:quod genus liberalitatis ex iure gentium descēdit.Et distat à Donatione,eo quòd qui

Precariū.

Donare.

qui donat,sic dat,ne amplius recipiat, suprà de dona.l.j.in prin. Qui precariò concedit,sic dat,quasi tunc recepturus, cũ sibi libuerit precarium soluere j.l.ij.& l.& haber.& l.cum precario.Et est simile Commodato.Nam & qui commodat suam rẽ,sic commodat,vt nõ faciat rem accipiẽtis,sed vt ei vti re cõmodata permittat.Differt tamen à cõmodato,vt diximus suprà cõmod. Verba edicti hæc sunt: Quod precariò ab illo habes,aut dolo malo fecisti,vt desineres habere, qua de re agitur,id illi restituas.Hoc interdictũ restitutoriũ est, & naturalem haber in se æquitatẽ.Nãque precarium reuocare volẽti cõpetit Est enim natura æquum, tandiu te liberalitate mea vti,quãdiu ego velim:& vt possim reuocare,cùm mutauero voluntatem.Habere autem precariò videtur, qui possessionẽ vel corporis,vel iuris,id est,rei incorporalis, puta seruitutis adeptus est,ex hac solũmodo causa,quòd preces adhibuit,& impetrauit precibus,vt sibi possidere,aut vti liceat:veluti si me precariò rogaueris,vt per fundũ meũ tibi ire vel agere liceat: vel vt in tectum vel aream ædiũ mearũ stillicidium,vel tignum in parietẽ immissum haberes j.l.ij. §.fina.& l.sequen. *Commodatum.* *Precario habere.*

XXVII. *De arboribus cadendis.*

Hoc interdictũ competit non solùm domino ædium, sed etiã ei, qui vsumfructũ habet, quia etiã ipsius interest arborem istam nõ impẽdere. Nam nisi dominus adimat arborẽ, quę alienis ędibus impẽdeat,permittitur ei,cui arbor officit, vt si vellet succideret eam,lignaq; tolleret. Verba edicti hęc sunt:Quę arbor ex ædibus tuis in ædes illius impẽdet:si per te stat,quo minus eã adimat:tunc quò minus eam illi arborem adimere sibique habere liceat, vim fieri veto.& est hoc interdictum prohibitorium.Arboris appellatione etiã vites continentur.infrà arb.furt.cæs.l.vitem.in prin. *Arboris appellatio.*

XXVIII. *De glande legenda.*

Glandis nomine omnis fructus cõtinetur.j.de verb.signi. l.qui venenum.§.glandis.& per hoc edictum datur licẽtia domino legendi glandẽ, id est,quẽcunque fructum ex arbore sua in fundũ vicini cadentẽ.Verba edicti hæc sunt:Glandem quæ ex illius agro in tuũ cadit,quò minus illi tertio quoque die legere,auferre liceat vim fieri veto. Et cõputãtur,prim', secundus,& tertius dies ab eo tempore,quo cecidit glans.Et ideò ponit die tertio,quia collectio glandis vix durat ad ter- *Glans.*

tlum diem,nã citius colliguntur:vel quia duobus aut tribus diebus euertuntur in terram,vt nulli eorũ nomine cõpeteret actio,eùm fine dolo tuo fructus esse in rerum natura desierit. Non quia interdictum tã breui sopiatur tempore:nã intra annum duraret,si fructus staret,& plus.ĵ.de act.& obli.l. in honorariis.Sed si dolo desiisset habere,tũc intra annũ teneretur.š.de præscript.verb.qui seruãdarum.§.si.Et est vtilitas huius edicti secundum Azon.qui necessitas imponitur ei,in cuius terram cecidit,vt singulis tribus diebus semel liceat auferre:& sic exponitur quoq;,id est, singula tertia die, glos.pen.ĵ.eodem.

XXIX. *De libero homine exhibendo.*

Hoc interdictũ proponitur tuendæ libertatis causa:videlicet,ne homines liberi retineantur à quodã.Neq; enim multum à specie seruientiũ differunt,quibus non datur facultas *Liber.* recedendi.Verba edicti hæc sunt: Quem liberum hominem dolo malo retines,exhibeas. Verbũ liberũ,ad omnem liberũ hominem pertinet,siue pubes sit,siue impubes:siue masculus sit,siue fœmina:siue vnus,siue plures:siue sui iuris sit, siue *Exhibere.* alieni.Hoc enim tãtũ spectamus:an liber sit.Exhibere est in publicũ producere,& vidẽdi,tangendiq; hominis facultatẽ *Lex Fauia.* præbere:propriè autẽ exhibere,est extra secretũ habere.l.iij. §.ait prætor ĵ.eo.Hoc interdictũ omnibus competit. Nemo enim prohibẽdus est libertati fauere.š.ad exhib.l.si liber. Et cũ hoc interdicto concurrit etiam accusatio legis Fauiæ de plag.ĵ.ad leg.Faui.l.non statim.& C.ad leg.Fau.l.si fratrẽ, & versa vice.qui agit Fauia,poterit nihilominus hoc interdictũ habere.l.iij.in priu.ĵ.eo.

XXX. *De liberis exhibendis,seu deducendis.*

Hoc interdictũ proponitur aduersus eum quẽ quis exhibere desiderat,eum,quẽ in potestate sua esse dicit:& cõpetit ei,qui in potestate habet.Neq; curat prætor cur apud eũ sit, qui exhiberi debet,queẽadmodũ in superiori interdicto : sed omnimodo restituẽdũ putauit,si in potestate est.Verba edicti hæc sũt: Qui,quæue in potestate Lucij Titij est,si is,eáve apud te est:dolóve malo tuo factum est quò minus apud te esset:ita eum,eámve exhibeas.Hoc interdictũ priuatum & perpetuum est:suiq; iuris tuendi cõparatũ,vt filius exhibeatur.Est & aliud interdictum hoc titulo,scilicet de Liberis deducendis

ducendis: & datur eis, & in eos, quibus & in quos datur supe rius: sed datur ad aliud, scilicet vt quia possit ducere eos in quos habet ius ductionis, id est, qui sunt in potestate sua. Et tamen notandum in hoc interdicto, & in notione prætoria, quam pater habet, quòd si potest, agit pro filio impubere du cendo, aliâs differtur res in tempus pubertatis, aliâs repræsentetur: idq; ex persona eorum, inter quos erit controuersia, & ex genere causę constituendum est. Nam si is qui se pa trem dicit, autoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esse, vsque in diem litis impuberem apud se habebit. Is verò qui cōtro uersiam facit, si humilis, calumniator, notæque nequitiæ sit, repræsentanda cognitio est.

XXXI. *Vtrobi.*

De possessione rerum mobilium habet locum hoc interdi ctū. Sed eius vis exæquata est interdicto Vti possidetis: quod de rebus soli cōpetit: vt is hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clā, nec precariò, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionē habeat. Verba edicti hæc sunt: Vtrobi hic ho mo, de quo agitur, maiore anni parte fuerit, quò minus is eū ducat, vim fieri veto. Vtrobi exponitur, id est, apud quem: & componitur ex vtrum & vbi: & sic vtrū, pro apud, & vbi pro quem. Is autem ex duobus potior erat in hoc interdicto, qui maiore parte anni possederat. Sed hodie qui possidet tēpore litis cōtesta. potior est. Insti. de īterdict. §. sed hodie. & C. e. l. j. *Vtrobi.*

XXXII. *De migrando.*

Hoc interdictū De migrādo, id est, recedēdo, proponitur inquilino, qui soluta pēsione vult migrare, id est, exire, vel re cedere eum rebus suis: potest ergo inquilinus liberè per hoc interdictum cum rebus suis de habitatione migrare, si tamē locatori satisfaciat de pensione, & de dāno, si quod in domo cōducta dederit. Colono autem non datur hoc interdictum, sed aliàs extra ordinem officio Iudicis ei subuenitur: si velit, non dico migrare, sed colonatiā post exactum tempus cōsti tutum derelinquere. ℸ. l. j. §. j. Verba edicti hęc sunt: Si is homo, quo de agitur, non est, ex his rebus, de quibus inter te lo catorē & actorē (id est, inquilinum) conuenit, vt quæ in eam habitationē, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, factáve essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent: siue ex his rebus esset, & ea merces tibi soluta, eóve nomine satisfactū est, aut per te stat quò minus soluatur: ita quo *Migrare.*

minus ei qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. Et datur hoc interdictum inquilino etiã de his rebus, quæ non ipsius sunt: sed fortè cõmodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt. ꝑ.l.fin.

Saluianũ. XXXIII. *De Saluiano interdicto.*

Salnianum interdictũ datur locatori fundi rustici contra colonũ, & eius hæredẽ: vtile verò datur eis contra extraneũ possessorẽ pro adipiscẽda possessione eorũ, quæ tacitè locatori sunt obligata. ꝑ.l.j.& C. eod.l.j.& s̃.de inter.l.ij.§.hoc autem. Et est hoc interdictũ adipiscẽdæ possessionis cõparatũ, eoque vtitur dñs fundi de rebus coloni, quas pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. Insti.de inter.§.interdictũ quoq;.& sufficit tacitũ pactũ C.locat.l.certi iuris. Differt autẽ hoc interdictũ à Seruiana: quia in seruiana oportet locatorem probare colonũ fuisse interdictũ tẽpore obligationis. s̃.de pig.l.j.§.cùm prędium. Sed interdicto isto sufficit, si probet ipsũ possedisse. ꝑ.l j.vt dicit gl.in d.§.interdictũ.& Insti. de act.§.itẽ Seruiana. Et sicut Seruiana vel quasi Seruiana dicitur à seruãdo, vt ibi: ita & Saluianũ à saluãdo, id est, retinẽdo dicitur. Omne enim ius aut in acquirẽdo, aut in seruãdo, vel saluãdo, aut in amittẽdo cõsistit s̃.de leg.& sen.con.l.fin.

LIBER XLIIII.

Et sextus huius.

Tit. I. *De exceptionibus, seu præscriptionibus, & praeiudicijs.*

EXceptio dicta est, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusq; rei solet, ad excludẽdũ id, quod in intentionem cõdemnationis deductum est. Sicut autem Exceptio actorem excludit, ita Replicatio reum. Nam Replicationes nihil aliud sunt, quàm exceptiones, & à parte actoris veniũt: quæ quidẽ ideò necessariæ sunt, vt exceptiones excludant, vel oppugnent. Sed cõtra replicationẽ solet dari Duplicatio, & cõtra duplicationẽ Triplicatio, & cõtra triplicationẽ Quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dũ aut reus aut actor obiicit. ꝑ.l.ij.§.j. Exceptiones quædã dilatoriæ, quędã peręptoriæ. Dilatoria est, quæ differt actionẽ, veluti procuratoris exẽplo: nã qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, nõ prorsus litẽ inficiatur, sed personã euitat.l.ij.§.fi.ꝑ.co.

Exceptio. *Replicatio.* *Duplicatio.* *Triplicatio.* *Quadruplicatio.* *Dilatoria.*

Perę

Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quę semper locũ habent, nec euitari possunt: qualis est Doli mali, Rei iudicatæ: & si quid contra leges senatúsve consulta factũ esse dicetur. Itẽ pacti de non petẽdo & de variis exceptionibus, est gl. Instit. eo. §. appellãtur. & gl. iij. q. vj. si quis episcoporum. & in c. exceptionem. de except. Præscriptio secundum quosdam est exceptio ex tempore causam trahens. Vel fortè, ita diffinietur præscriptio longi temporis, sicut & vsucapio triennij, nam per vtrãque acquiritur dominium: licet per primam directũ, per istã vtile. Et est inducta præscriptio longa, considerata vtrinque causa, id est, ex parte possidentis fauore, & ex parte eius qui non petiit odio. Locum autem habet ista prę scriptio lõga in rebus immobilibus, non in rebus mobilibus: nisi in seruo rustico, qui cùm sit glebę portio, cum gleba (vt ait Pla.) vel etiã sine gleba, secundum Azo. præscribitur: vt infrà de diuers. & temp. præscrip. lon. Et exiguntur in præscriptione ea quæ s. de vsucap. diximus. De pręiudicialibus autẽ exceptionibus, vel pręiudicialibus actionib' habetur infrà. l. si post. & l. fundum. & Instit. de act. §. præiudiciales. Perpetua. Peremptoria.

111. *De diuersis, & temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.*

Quia tractatus de vtilibus diebus frequẽs est, videamus q d sit Experiundi potestatẽ habere. Et quidẽ in primis exigendũ est, vt sit facultas agẽdi per se, vel per aliũ. Item quod habeat potestatem cõueniẽdi eum per se, vel per aliũ respõdentem: & ius reddẽdi copiã. Et ita intelligitur quod dicitur, tẽpora vsucapionis esse vtilia, præscriptionis verò continua, vt dicit gl. Instit. de vsucap. in princ. Diuersę autem sunt pręscriptiones: quędam vnius diei, aliæ duorum vt j. de appell. l. à sententia. §. fi. & quando appel. fi. l. j. §. biduũ. Quandoque triũ. C. de iudi. l. fi. Et hoc prosequi vlterius, magis laboriosum est quàm subtile. Versus, Quærite quos agitat labor, atq; alias reperite. De vsucapione tamẽ triennij dic, quòd per eã quęritur dominiũ. C. de pact. l. traditionib. dũmodo quatuor interueniãt, scilicet bona fides, & titulus, & quòd res nõ sit vitiosa & quòd possessio sit cõtinuata vsq; ad vltimã diem quã tetigisse sufficit: & idem in pręscriptione x. vel xx. ann. infrà eo. l. in vsucapione. Secus in pręscriptio. scilicet personalium actionum, vt infrà de act. & obl. l. in omnibus. Itẽ per pręscriptionẽ x. vel xx. ann. non quęritur dominium, vt dicit glo. hic super *Habere potestatẽ experiundi. Præscriptiones diuersæ. Vsucapio.*

super Rub.no.C.de bo.ma.Auth.ibi posita. Itē vsucapio nō interrūpitur litis cōtest.quod secus est in præscriptiōe:quod dic vt not.s̄.de rei vēdic.l.si post acceptum. Item per præscriptionem xxx.ann.nō inducitur nisi exceptio:quia tēpus nō est modus &c.infrà de act.& obl.l.obligationū ferè.§.placet. Sunt & aliæ præscriptiones diuersæ. Sed notādū,quòd quædam præscriptiones habent cōtinua tēpora,sicut generaliter omnes,nisi specialiter inueniamus lege cautū cōtrà:scilicet quòd sit.Aliæ vtilia:& hæc subdiuiduntur,quia quædā ad sui principiū,& processum,ad quod sunt tria necessaria,vt diximus s̄.in prin. Alia ad sui principium tātum:vt s̄.de calumn. l.annus.& s̄.de ædil.edic.l.eū sex.& s̄.de adul.quinquenniū.

Accessiones. De accessionibus autē possessionū nihil in perpetuum,id est, generaliter diffinire possum⁹:cōsistūt enim in sola ęquitate: & tribuuntur his,qui in locum aliorū succedunt,siue ex contractu, siue ex voluntate vltima.Et diutina possessio, quæ *Possessio diutina.* prodesse cœperat defuncto,etiam hæredi prodest:& generaliter in vsucap.& præscriptio.continuātur tempora in vniuersalem & particularem successorem.Instit.de vsuca.§.diutina.& infrà.l.de accessionibus.

IIII. *De doli mali, & metus exceptione.*

Ideò hanc exceptionē prætor proposuit,ne cui dolus suus per occasionē iuris ciuilis contra naturalē æquitatem prosit. *Dolo quā do quid fiat.* Quando autē dolo quid factū dicatur,ex facto,id est,ex qualitate facti intelligitur.C.de rescin.vend.l.dol⁹.Et fit dolo tā in cōtractibus:vt s̄.de act. empt.l.Iulia.§.si vēditor.& §.seq. quàm in testamētis edēdis,vel supprimēdis:vt C.si quis ali. test.proh.l.j.& ij.& C.ad leg. Corn.de fal.l.eum, quā etiā in legibus cōdēdis,vel interpretandis,vel cācellandis,vt faciebat quidam Falco Papiēsis:vt dicit gl.in l.j.in fi.j.eo.& temporibus nostris Bal.fecisse fertur.Et proposita est hæc exceptio ex eadē causa,ex qua ꝓposita est actio de dolo. Generaliter autē dicēdum est,ex omnibus in factū exceptionibus oriri exceptionē doli:dolo enim facit,quicūq; id,quod qua- *Exceptio doli quadruplex.* libet exceptiōe elidi potest petit.l.ij.§.generaliter.s̄.eo. Et vt dicit gl.in l.qui se debere.ff.de cōdict.ob causam. Exceptio doli est quadruplex:Vna quę oritur tēpore cōtract⁹,vt si dolo induxisti me ad promittendū tibi decē.Secunda,quæ succedit in locū non numeratæ pecuniæ.Tertia,quę succedit in locū pacti & iurisiurādi.Quarta quæ succedit in locū facti, sine

ſiue intẽtionis.Et eſt exceptio doli,exceptio ei⁹,cui opponitur perſonalis:vt cõtra doloſum tãtummodo opponatur, & non cõtra alium nõ committentem dolũ:ſed ex parte opponentis eſt in rem:vt eſt tex.in l.ij.§.j.eo.tit.Et in probando articulum doli duo debẽt deduci:videlicet dolũ fuiſſe adhibitum in tali re ſibi petita.Et per ipſum actorem fuiſſe dolum commiſſum. l.ij. §.j. ver.debet igitur. De exceptione metus hîc repetere potes id quod s̃.quod me.cauſ.traditum eſt.

v. *Quorum rerum actio non datur, & de exceptione iuriſiurandi.*

Actio quãdoq; à principio nõ naſcitur,vt in turpibus:vt j. de verb.obli.l.generaliter.& l.ſeq. Quãdoq; naſcitur,ſed inefficax eſt:vt cùm dolus vel metus interuenit:vt C.de inut. ſtip.l.dolo.Quãdoq; efficax,ſed poſteà fit inefficax,vt per pactum,vel ſimilem cauſam:vt ſuprà tit.j.& ij.iij.& iiij. nõ ergo de omnibus hic titulus dicit:ſed de quibuſdã & inordinatè.Exceptio autem iuriſiurãdi vicem rei indicatæ obtinet,& non immeritò: cùm ipſemet aduerſarium ſuum iudicem de cauſa ſui fecerit, deferendo ei iuramentum.j̃. l.j. in prin.& ideò poſt iuſiurandum nihil aliud quæri debet, niſi iuratum fuerit. Inſtitut.de act.§. item cùm quis aduerſario.Exceptio enim iuriſiurandi licet actionem non tollat,eam tamen elidit.Inſtit.de except.§.æquè,vbi plenè de hac exceptione.

v i. *De litigioſis.*

Suprà de exceptionibus,inter quas exceptio quæ propter contractũ ſuper re litigioſa initũ cõpetit,ideò de ea.Eſt autẽ litigioſa res mobilis,vel immobilis, vel ſe mouẽs,de cui⁹ dominio cauſa mouetur inter petitorẽ & poſſeſſorẽ:aut per iudiciariã conuentionem,aut per preces principi oblatas & iudici inſinuatas,ac per eũ aduerſario interpellatoris cognitas: vt in Auth.de litig.in rubro.Nec reqritur litis cõteſt.ad hoc, vt dicatur res litigioſa:ſed ſufficit reo dari libellũ,& inſinuari petitionẽ ſecũdũ Azo.Pœna autem emẽtis rem litigioſam hæc eſt iure veteri:quia ſi petat eam rem ab eo qui nouit litem,datur cõtra eum & hæredẽ eius exceptio:ſi tamen emptor ſciebat litigiũ cũ emit per ſe:hodie verò & dãti & accipiẽti alia imponitur pœna.Ille enim qui accipit emptiõis vel donatiõis titulo,vel ex quolibet alio cõtractu rẽ litigioſam, ſi quidem ſciebat eam litigioſam, non tantùm cogitur redhibere, ſed etiam priuatur pretio,quod neceſſe habet dare

ſiſco

fisco. Nec enim cedit lucro alienantis: imo ipse tãtundem de suo necesse habet fisco præstare. Si aũt ille qui accipit, ignorat rem litigiosam, redhibitio quidẽ rei fit omnino, & ei pretium restituitur, vel ipse ab eo liberatur. Item tertiam partẽ eiusdem pretij recipere debet à vẽditore, quia decepit eum: debuit enim ei manifestare rem in litẽ esse: & vẽditor alias duas partes necesse habet fisco pręstare. Et habebit locũ hæc pœna etiã in donationibus: vt verè æstimatiõe facta, cũ pretij datio nõ est, rem ad alium transferens mulctetur. Sunt tamen casus in quibus lex permittit reo alienare rem litigiosam: hoc est titulo dotis, vel donationis ante nupt. vel transactionis, vel per diuisionem rerum hæreditariarum, vel per legatum. C eo. l. vlt. Ius Authen. tamẽ corrigitur in legato. De ista materia per glo. in c. ecclesia. ij. vt lit. non contesta.

VII. *De actionibus, & obligationibus.*

Obligationes autem ex cõtractu nascuntur, aut ex maleficio, aut ex quasi cõtractu, vel quasi maleficio. Obligationes ex contractu, aut re cõtrahuntur, aut verbis, aut cõsensu, aut literis. Re cõtrahitur obligatio, veluti mutui donatione. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & responsione, cùm quid dari fierí ve stipulamur. Sed aut proprio nomine quisq; obligatur, aut alieno. Qui alieno nomine obligatur, Fideiussor vocatur. Cõsensu fiunt obligatiões in empt. & vẽd. loca. conduct. socie. mãdato. Ex maleficiis nascũtur obligationes, veluti ex furto, ex damno, rapina, iniuria, quæ omnia vnius generis sunt: nam hæc tãtum ex re consistunt, id est, ex ipso maleficio: cùm alioqui ex cõtractu obligationes nõ tantum re cõsistant, sed & verbis, & consensu. Ex quasi contractu autem, & quasi maleficio, quemadmodum obligationes contrahuntur, in propriis titulis Instit. habetur. Est autem Obligatio iuris vinculũ, quo necessitate astringimur alicuius rei soluẽdę gratia, secundum nostræ ciuitatis iura: Instit. de oblig. circa princ. Actio autem est ius prosequendi in iudicio quod alicui debetur: Instit. de act. circa princ. Actionum genera duo sunt: in rem, quæ dicitur Vendicatio: & in personam quæ Cõdictio appellatur. In rem actio est, per quã rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eum qui rem possidet datur, vel dolo fecit, quo minus possideret: Instit. de act. §. j. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum.

Obligatio ex contractu. *Ex maleficio.* *Obligatio quid.* *Actio.* *Actio in rem.* *In personam.*

dandum. Et ſemper aduerſus eundem locum habet, & aduerſus hæredem eius. j.eod.l.actionum.§.j. Omnes actiones aut ciuiles ſunt,aut honorariæ,id eſt,prętorię.Omnes actiones aut pœnales ſunt, aut rei perſecutoriæ. Omnes actiones aut bonæ fidei ſunt, aut ſtricti iuris.Omnes actiones aut in ſimplum, vel duplum, vel triplum, vel quadruplum dantur: vltrà non. Omnes actiones aut ſunt conſecutiuæ ſolidi,aut dantur in quantum quis facere poteſt. Omnes actiones aut ſunt perpetuæ,aut temporales:quod proſequere,vt Inſtit.de act.per totum,& de perpet.& temp.act. *Actionũ diuiſio.*

LIBER XLV.

Et ſeptimus huius.

Tit. I. *De verborum obligationibus.*

DE obligationibus in genere ſuprà dictũ eſt,nunc in ſpecie. Eſt autẽ Verborũ obligatio, quæ ex interrogatione præcedente,& reſpõſione ſequente cõtrahitur:cùm quid dari,fierí ve nobis ſtipulamur:quæ & Stipulatio dicta eſt,exinde quòd ſtipulum apud veteres firmũ appellabatur, fortè à ſtipite deſcẽdens.Stipulationũ quædam in dãdo, quædam in faciẽdo conſiſtunt.j.eo.l.ſtipulationum quædam. Stipulationum aliæ iudiciales ſunt,aliæ prætoriæ,aliæ cõuentionales,aliæ communes tam prætoriæ quàm iudiciales:de quo j. eo.l.ſtipulationũ alię.& Inſtit.in proprio titu. Et debet eſſe continuus actus ſtipulantis & promittẽtis:& communis ſtipulanti reſpondere oportet:vt tamen aliquod momentũ naturæ interuenire poſſit.Ex ſtipulatione duæ proficiſcũtur actiones:tam cõdictio certi,ſi certa ſit ſtipulatio:quàm ex ſtipulatu,ſi incerta ſit:Inſtit de verb.obl. poſt prin. Quãdo autẽ dicatur certa,habetur j.eod.l.ſtipulationum quædam certæ.Omnis ſtipulatio aut purè,aut in diem,aut ſub cõditione fit:quod proſequere vt inſtit.de verb.oblig.§.omnis. *Obligatio verborũ.* *Stipulationum diuiſio.* *Actio ex ſtipulatione.*

II. *De duobus reis conſtituendis.*

In ſtipulationibus de quib⁹ ſuprà,aliquãdo plures interueniũt:nã & ſtipulãdi & promittendi duo, pluréſve rei fieri poſſunt. Plures rei ſtipulãdi ſunt, qui ab vno eãdem rem in ſolidũ ſtipulãtur,& ipſe poſt omnium interrogationem omnibus promittit:puta cùm duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpõdeat,Vtriq; veſtrum dare ſpondeo.Nã ſi prius Titio ſpoponderit,deinde alij interrogãti ſpõdeat:alia atque

atq; alia erit obligatio, nec credentur duo rei stipulãdi esse: Insti.eo.post.prin. Plures rei promittendi sunt, qui eadem stipulatione eandem rem in solidum promiserunt: puta, Mæuio decem aureos dare spondes? & Titio x. aureos dare spõdes? si respondeã singulis separatim, spondeo. Instit.eo.§.duo. Et dicitur reus stipulandi qui stipulatur, id est, interrogat, & obligationem sibi acquirit. Qui verò promittit, reus promittẽdi habetur. j.eo.l.j. & capitur hîc reus à re, quæ in stipulationẽ deducitur, nõ à reatu: sed alij à re, id est, reatu, alij à re, id est, contractu, alij à re, id est, firmitate, ideò, quia efficaciter stipulatur, & efficaciter tenetur: vt dicit gl. hîc in l.j. & Inst. eo. in prin. Sic Vergil. v. Aeneid. Voti reus extaque falsos.

III. *De stipulatione seruorum.*

Seruus ex persona domini ius habet stipulandi. Ideò quicquid stipulatur seruus, acquiritur dño viuẽti, quomodocũq; stipuletur. Eo autẽ, scilicet domino mortuo, acquirit hæreditati iacẽti: quia ista vicẽ personæ defuncti sustinet. Insti.eo.in prin. Sed stipulatio in qua seruus stipulatur factũ per se adimplendũ, hoc non acquiritur domino. Seruus autem cõmunis simpliciter stipulãdo acquirit vnicuique dominorũ, pro rata portione dñij quod vnusquisque in ipso seruo habet: nisi iussu vnius, vel nominatim vni, vel talẽ rem, quæ vni rãtũ ex eis acquiri potest stipulatus fuerit. j.eo.l. seruus communis.

LIBER XLVI.

Et octauus huius.

Tit. I. *De fideiussoribus, & mandatoribus.*

QVinq; sunt modi intercedendi pro alio, seu species personarũ, quæ pro alijs fideiubẽt, scilicet Fideiussor, qui ante & post obligationem principalis fideiubere potest. Mãdator autem ante Obligationem principalis tantum. Nisi in vno casu, vt cùm mando creditori, vt non vrgeat debitorem suũ ad soluẽdum vsque ad mensem periculo meo. §. si post. versi. planè l. si verò non remunerandi. suprà mand. Cõstitutor post obligationem contractam tantum. Et differt à fideiussore in tribus. Primò quia constitutor nudo pacto obligatur: Institut. de act. §. de pecunia. Sed fideiussor solùm per stipulationem l. blanditus C. eod. Item constitutor potest obligari in alia re quàm principalis: Item citeriori die: sed fideiussor

sor, nõ secundum gl. in d. §. si post. Spõsor verò est, qui spõte & sine rogamine intercedit pro alio, præsente principali debitore: qui spõsor etiã habet actionem mandati. l. qui patitur. ff. mand. Expromissor est, qui promittit pro alio nõ obligato: vel non solùm fideiubet, sed etiam in totum liberat eum: vt cùm promittitur domino, vt seruũ suũ manumittat. l. eleganter. §. seruus pactiõis. ff. de dolo. An autẽ omnes illi habeãt beneficium diuisionis, dicit gl. quòd sic, in l. in personam. §. j. ff. de pact. Excepto Expromissore, & Fideiussore, quando se obligat vt principalis, & vt fideiussor. Et habent etiam illi aliud beneficium de fideiussoribus, scilicet vt pri' conueniatur principalis, quàm fideiussor, iuxta Auten. præsente. C. eo. Exceptis istis duobus vltimis. hoc dicit gl. in d. l. in personã. §. j. ff. de pact. & gl. in d. §. si post. & per gl. in Autẽ. de fideius. §. j. colla. j. In omnibus autem obligationibus possunt assumi fideiussores. Et appellantur ideò Fideiussores, quia fide sua iubẽt aliis credi. Solent enim Creditores pro eo qui promittit ideò fideiussorẽ accipere, vt melius sit sibi cautum: Instit. eo. in prin. Ideò enim præstãtur fideiussores: vt id quod à debitore consequi non possit, consequatur & exigatur à fideiussore. Instit. de repli. §. fi. facit l. Titius. ff. ad Treb. *Fideiussores.*

11. *De nouationibus, & delegationibus.*

De obligationibus qualiter contrahãtur diximus, & earũ accessoriis: nũc qualiter tollãtur, & primò per nouationẽ. Et licet nouatio fiat per delegationẽ, vt ff. eo. delegare. Iuriscõsultus tamẽ ponit genus, & speciem: quia maximè tractat de ea nouatione quæ fit per delegationem. sic C. de ser. & aqua. in rub. Nouatio autem est prioris debiti in aliã obligationẽ, vel ciuilem & naturalem, vel naturalem tãtum trãsfusio, atque translatio: hoc est, cùm ex præcedenti causa ita noua cõstituatur, vt prior perimatur. Nouatio enim à nouo nomen accepit, & à noua obligatiõe ff. eo. l. j. Et omnes res quæ possunt subiici dominio nostro, possunt transire in nouationem: dummodò sciamus nouationẽ ita demum fieri, si hoc agatur vt nouetur obligatio. Si verò hoc nõ agatur, duæ erunt obligationes. ff. eo. l. ij. Et generaliter fit nouatio interuentu nouæ personæ liberæ. Et licet fortè secũda obligatio nõ sit efficax, vt quia facta cũ pupillo sine tũtoris autoritate: nihilominus tollitur prima iure nouationis. § preterea. Institu. quib. mod. tol. ob. Hodie autem nõ fit nouatio, nisi expressè dicatur in- *Nouatio.*

ter partes.Institu.quib.mod.ob.tol.§.sed cùm.& C.eod.l.fin.

Delegatio. Delegare autem est vice sua alium dare reum creditori, vel cui creditor iusserit.Fit autem delegatio vel per stipulationẽ, vel per liris contestationem.infrà eo.l.delegare.

111. *De solutionibus,& liberationibus.*

Solutio. *Liberatio.* De nouationibus,quę æquiualẽt solutionibus dixit s̃.tit.j. l.si rem.in fi.Nunc generaliter de solutionibus.Est & Solutio rerũ,& ita in facto.Liberatio est obligationũ:& ita iure in tãtum.Largissimè tamẽ ponitur solutio aliàs pro qualibet liberatiõe.j̃.eo.l.solutionis. Et singulos casus in hoc tit.& C.eo. inuenire magis est laboriosum quàm subtile:vt dicit glo.hîc super rubro.Solutione autem eius quod debetur tollitur omnis obligatio,siue principalis,siue accessoria:siue fiat solutio à principali debitore,siue ab alio etiã inuito debitore:Institu. quib.mod.tol.ob.in prin.Fallit in quatuor casibus.Prim⁹ est, in creditore,vel debitore pupilli:qui cùm fuit datus tutor,tacuit se debitorẽ vel creditorẽ.Nam si est creditor,perdit creditũ:si est debitor,nõ liberatur soluẽdo,si soluit dum administrat. Nã ipsi nõ possũt esse tutores:quia verisimile est,quod libros radẽt,vel lacerabunt rationem:vt in Autent.minoris. C.de da.tu.Secundò si in re soluta deficit aliquod ius:vt si soluit rem quæ prius alteri erat obligata.l.si rem meam.j̃.eo. Vel si soluitur,& de euictione nõ cauetur.l.Iul.§.qui fundũ. s̃.de verb.oblig.Vel quãdo res promissa redditur in deteriori statu,quàm fuerit tempore promissiõis arg.l.iij.§.si reddita. s̃.cõmo.Et sic solutione eius quod debetur,scilicet legitimè & perfectè facta tollitur obligatio.Secus si imperfectè,vel illegitimè,lege prohibente:vel ratione iuris deficientis in re. Ita intelligitur gl.mag.Instit.quib.mod.tol.ob.circa prin.

Quibus casibus solutio non liberat.

1111. *De acceptilationibus.*

Acceptilatio. De naturali libertate suprà dixit,nec de ciuili:nam per acceptilationem tollitur obligatio,& sic æquiparatur solutiõi. Sed differunt,quia Solutio est vera,& realis,quando interuenit: sed Acceptilatio ficta,& imaginaria:nec requiritur pecunia numerata in acceptilatione:& ideò non potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ.Sic potest opponi instrumento chirographario.l.si acceptilatio.§.iter.infrà: Nisi probaretur per accepto ferẽtẽ,quòd spe futuræ numerationis liberauerit,vt dicit Ange.d.§.inter.Est autem Acceptilatio, liberatio per mutuã interrogationem,qua vtriusq; cõtingit ab codem

dem nexu abſolutio.l.j.infrà eod.Et eſt imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur:id ſi velit Titius remittere,poterit ſic fieri:vt patiatur hæc verba,debitorem dicere:Quod ergo promiſi, habéſne acceptum? & Titius reſpondeat,habeo,acceptumq́ue fero.Solæ autẽ verborum obligationes acceptilatione tolluntur,& nõ aliæ:niſi in ſtipulationem deducãtur. Eſt enim prodita ſtipulatio quæ vulgo Aquiliana appellatur:per quam ſtipulationem contiugit omnium rerum obligatio in ſtipulatum deduci,& eã per acceptilationẽ tolli. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes:& à Gallo Aquilio ita compoſita eſt.§. et autem.Inſtit.quib.mod.tol. oblig. *Aquiliana ſtipulatio.*

V. *De prætorijs ſtipulationibus.*

Prætoriarum ſtipulationum tres videntur eſſe ſpecies:Iudiciales,cautionales,& cõmunes.Iudiciales eas dicimus,quę propter iudicium interponuntur,vt ratum fiat: vt iudicatum ſolui ex operis noui nũtiatione.Cautionales ſunt,quæ inſtar actionis habent,& vt fiat nouatio intercedunt : vt de legato ſtipulatio,& de tutela:& ratam rem haberi,& damni infecti. *Stipulatio iudicialis.* *Cautionalis.*

Communes ſunt ſtipulationes,quæ fiunt iudicio ſiſtendi cauſa. Et omnes ſtipulationes natura ſui ſunt cautionales:hoc enim additur in ſtipulationib⁹,vt qs cautior ſit, & ſecurior, interpoſita ſtipulatione.Stipulationum prætoriarum quædã ſunt quæ ſatiſdationem exigunt:quædam nudam repromiſſionem,quales perpaucæ ſunt.infrà eod .l.j.§. ſtipulationum iſtarum.Et dicuntur Prætoriæ,quia à mero prætoris officio proficiſcuntur.Inſtit.de diuiſ.ſtipul.§.prætoriæ. *Cõmunis.* *Prætoria.*

VI. *Rem pupillo ſaluam fore,vel adoleſcentis.*

Iſta ſpecies eſt prætoriarum ſtipulationum.Et cauetur hac ſtipulatione pupillo per ſatiſdationẽ.Et tenetur hac ſtipulatione tam is,qui tutor eſt,quàm qui pro tutore negotia geſſit,vel gerit:vel fideiuſſores eorum:infrà l.iiij.§ illud.Et committitur hæc ſtipulatio tunc demum finita tutela.Et generaliter continuatur hæc materia cum ea,ſuprà de adminiſt.tut.

VII. *Iudicatum ſolui.*

Aliam ſpeciem prætoriæ ſtipulationis ponit:& ſic hęc ante litis cõteſtat. vt ſ qui ſatiſd.cog.l.de dic.§.ſi ſeruus.Et olim à quocũque ſuo vel alieno nomine cõuẽto reali vel perſonali act.pręſtabatur.Sed hodie nõ præſtatur ab eo, qui ſuo nomine conuenitur:vt Inſtitu.de ſatiſda.in princip.& §.ſed hodie.

Defensor autem rei præstat, etiam si habeat mādatum: vt C. de satisd. l. j. in fi. & si dominus est præsens, fideiubet pro procuratore suo: Instit. de satisd. §. si aliquis. Si absens est ipse procurator, inuenit fideiussores. infrà eod. l. si ad defendendum. Et continet hæc satisdatio tres clausulas. Primò de defendē do: Secundò de dolo, quòd absit. Tertiò quòd iudicatum soluere promittat, vt dicit gl. Instit. de satisd. §. j. in verb. satisdationem. Et ab ista vltima macula denominatur tota ista satisdatio: vt nomē sit cōsequens rei: Instit. de don. §. est & aliud.

VIII. *Rem ratam haberi, & de ratihabitione.*

Duæ sunt partes huius rub. vt patet per exempla. infrà eo. Vna rem ratam haberi, id est, quomodo & quando quis promittit rem ratam haberi, secundùm Irn. Alia de ratihabitione. Et traditur hîc vna regula, quòd ꝓcurator actoris debet cauere de rato, id est, rem ratam dominum habiturum, si dubitatur de eius mandato l. j. C. de procur. & in l. non solum. §. alieno. eod. titul. s. Circa quod ponuntur tres casus: quia si constat eum habere mandatum, non cauet de rato. Aut cōstat eum non habere, & tunc non amittitur etiam eum cautione rati: nisi sit cōiuncta persona, vel valde amicus. l. sed & hæ. in princip. suprà de procur. & tunc cum cautione rati. l. Pomponius. in fi. eo. tit. vel pro festinãte perire: id est, pro eo contra quem lata est sententia mortis. Nam quilibet admittitur etiam sine mandato, ad defendendum eum, eo etiam inuito. l. non tantum. infra de appel. vel pro recuperanda possessione absentis, & spoliati. l. j. C. si per vim vel alio modo secū dum Bart. in d. §. si alieno. Si autem dubitatur de mandato, & dicitur dubiū negatione: vt voluit glos. in l. j. C. de his qui ad lib. procl. vel quando procurator docet de suo mandato per vnum testem: vel producit mandatum contra quod opponitur, vel producit literas cum sigillo, iuxta l. si procuratorem. s. de procurator. tunc ad supplementum admittitur cum cautione de rato: quod verum est in procuratore simplici, sed in procuratore in rem suam non amittitur, nisi plene doceat de mandato. l. non solum. §. qui alieno. suprà de procurator. vbi Bartol. & Bald. & glos. in verb. habiturum. in §. sin autem. Instit. de satisd. & glo. in cap. j. de procurat. De ratihabitione autem habetur in regula, ratihabitione. & regula, ratum. de regul. iur. lib. vj.

LIB

LIBER XLVII.

Et nonus huius.

Tit. I. *De priuatis delictis.*

CVm sit expositum superioribus libris de obligationibus ex contractu, vel quasi: sequitur de obligationibus ex delicto. Omne autem delictum aut publicũ est, aut priuatũ: id est priuatum, quod ad interesse nostrum priuatim agimus, nobisq́; aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos cõmisso petimus. Et nascitur ista obligatio ex re ipsa, id est, ex maleficio, veluti ex furto, rapina, dãno, iniuria, quæ singula qualia sunt, suis locis dispiciemus. Et circa ista delicta traduntur certæ regulæ. Vna, quòd in omnibus actionibus quæ ex delicto oriuntur, siue ciuiles sint, vt actio legis Aquiliæ, & furti nõ manifesti, siue honorariæ, id est, prætoriæ, vt actio vi bon. rap. & actio furti manifesti: hoc placet, vt noxa caput sequatur. infrà l. j. in fin. & Instit. de noxa. §. sunt autem. Secũda regula: Nunquam plura delicta cõcurrentia, etiam in eundẽ hominem, & eandem rem, ex diuersis tamen factis, faciũt vt vllius impunitas detur. Neque enim delictum ob aliud delictum minuit pœnam. infrà l. ij. in princ. cuius regulæ octo exempla ibi secundum ordinem ponuntur. Tertia regula: Quicunque actionem pro priuato delicto intendit ciuiliter, id est, pro interesse suo, nõ tenetur se subscribere, si ordinario iure vtitur: si extra ordinem eius rei pœnã exercere velit, id est, accusationem vt pœna imponatur: & sic ad vindictã, tunc subscribere eum crimen oportebit. l. fin. infrà eo. de subscriptione autem intelligo vt infrà de accus. l. libellorum. *Delictum priuatũ.* *Regula circa delicta.*

II. *De furtis.*

Furtũ à furuo, quod est nigrum, dictũ Labeo ait: eò quòd clàm, & obscurè fiat, & plerũq; nocte: vel à fraude, vt Sabinus ait: vel à ferẽdo, id est, auferẽdo: sibi enĩ affert & aliis aufert: vel à Græco sermone ἀπὸ τῦ φέρειν. Græci enim à ferendo φῶρας dixerunt fures. Est autẽ Furtum cõtrectatio rei alienę inuito domino fraudulosa, lucri faciẽdi gratia: vel ipsius rei, vel etiã vsus eius, vel possessionis suæ: quod lege naturali, id est, diuina, prohibitũ est admittere. infrà eo. l. j. in fi. & Instit. de ob. quæ ex ma. §. furtum. Furtorum genera duo sunt, Manifestũ & Nec manifestũ: fur manifest' quẽ Græci συμφῶρα appellant: hoc est eum, qui deprehenditur cum furto: & *Furtum.* *Furtũ manifestum.*

parui refert à quo deprehēdatur, verū ab eo, cui⁹ res fuit, an
Nec manifestum. ab alio. Nec manifeſtū furtū, quid ſit apparet: nam quod manifeſtum non eſt, hoc ſine dubio nec manifeſtum eſt. j. eo. l. nec manifeſtum. Ad hoc autē, quòd detur actio furti, iſta requiruntur, quæ his verſibus cōtinentur, Verſus: Actio nō dabitur niſi mobile, fraude alienū Aſportet domino inuito, fur lucra ſecutus: vt patet ex diſtinctione ſ. poſita.

III. *De tigno iniuncto.*

De furto in genere dixit: Sed quia immittere tignū alienū ſuis domib⁹, eſt ſpecies furti, ideò de hoc lex XII. tab. neq; ſoluere permittit tignū furtiuū ædibus, vel vineis iniunctū, neq; vendicare. Et prouidenter quidē in hoc lex effecit, ne vel ędificia ſub hoc prætextu diruantur, vel vinearum culturæ turbentur. Sed in eum qui conuictus eſt iniunxiſſe, in duplū dat
Tignum. actionem: vt ſ. de acq. rer. do. l. cùm in ſuo, & Inſtit. de rer. diuiſ. § cùm in ſuo. Tigni appellatione continetur omnis materia ex qua ædificiū conſtat, vineæq; neceſſaria. Vnde & regulam, & lapidē, & teſtā, cæteraq; ſi qua ædificiis ſunt vtilia, tignū appellāt Tigna enim à tegendo dicta ſunt. j. de verb. ſig. l. tigni. & ſ. ad exh. l. gēma. §. tigni. imò & calx, arena, tigni appellatione cōtinētur. Et omnia neceſſaria in vineis, puta perticæ, quæ ponuntur in longum, vt vites ſuſtentētur: & pedamenta, quæ figuntur in terram. j. eo. l. j. § hoc amplius.

IIII. *Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit: & poſt mortem domini ante aditam hæreditatem ſurripuiſſe, aut corripuiſſe quid dicatur.*

Seruus faciens furtū hæredi. Suprà de furtis in genere, à quacūque perſona perpetratis, habuimus: & in quacunque re mobili, & poſteà de quodā ſpeciali furto tigni iniūcti: ſequitur videre modò de quodā alio. Et nota, quòd iſta rubrica ſecundum glo. noſtrā non ponitur materialiter, ſed ſignificatiuè: & ponit verba edicti prętoris habētia plenū intellectū, vel ponit caſum totius tituli. Vnde quod ſequitur in nigro, eſt cōmentatio rubricæ. Pœna delinquentis cōtra hunc titulum, eſt intra annū vtilē in duplum: & de hoc etiā ſ. de man. teſt. l. Titia. § pen. Et habet hæc actio in factum naturalem potius quàm ciuilem in ſe æquitatē. Si quidem ciuilis deficit actio. Sed natura æquū eſt non eſſe impunitū eū, qui hac ſpe audacior factus eſt. quia neque vt ſeruum ſe coërceri poſſe intelligit, ſpe eminentis libertatis: neque

que vt liberum damnari, qui hæreditati furtum fecit. infrà, eodem. l. j. §. j.

v. *Furti aduersus nautas, caupones, & stabularios.*

Differentiã inter hunc tit. & s̃. naut. caup. stab. notauimus ibi. In eos igitur q̃ naues, cauponas, stabula exercebũt: si qđ à quoquam eorum, quos, quásve ibi habebunt, furtũ factum esse dicetur, iudicium datur: siue furtũ opere & cõsilio exercitoris factũ sit, siue eorũ culpa, qui in ea naui nauigãdi causa essent. Nauigãdi autẽ causa accipere debemus eos, qui adhibẽtur vt nauis nauiget, hoc est, nautas. Et in duplũ actio est: cũ enim in caupona, vel naui, res perierit, ex dicto prætoris obligatur exercitor nauis vel caupo. ita vt in potestate sit ei⁹, cuius res surrepta est, vtrũ malit cũ exercitore, honorario iure, aut cũ fure iure ciuili experiri. Et ratio hui⁹ edicti est, quia aliquatenus culpæ reus est, qui opera malorum hominũ vteretur: ideò quasi ex maleficio teneri videtur: Instit. de oblig. ex quasi male. §. fi. & j. eod. l. j. § penul.

v i. *Si familia furtum fecisse dicatur.*

Vtilissimum id edictũ prætor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorũ: videlicet, ne cùm plures furtum admittũt, euertãt domini patrimoniũ si omnes noxæ dedere, aut pro singulis æstimationẽ litis offerre cogatur. Datur igitur arbitriũ hoc edicto, vt si quidem velit addicere noxios seruos, possit omnes dedere, qui participauerunt furtũ. Enimuero si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat, quãtũ si vnus liber homo furtum fecisset, & retineat familiã suam. Hæc autem facultas datur domino, cùm eo ignorante furtum factum est. Sed si sciẽte eo, nõ datur ei hæc facultas. Is autem intelligitur scire qui scit, & potuit prohibere.

v i i. *Arborum furtim cæsarum.*

Si furtim arbores cæsæ sint, datur actio ex lege Aquilia, & ex lege x i i. tabu. sed Iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit: & ex reliquo cõdẽnet eũ. Et omnes qui arbores, & maximè qui vites cæderint, si criminaliter cõueniantur etiam tanquam latrones puniri debent j̃. eod. l. iij. Et appellatione Arboris cõtinẽtur vitis, hederæ, harũdines, & salictum. Cædere, est nõ solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa. Cingere, est deglabrare. Subsecare, est subsecuisse. Huius actionis eadẽ causa est, quæ est legis Aquiliæ j̃. eod. *Arboris appellatio.* *Cædere.* *Cingere.* *Subsecare.*

eod.l.cædere Et dicuntur arbores furtim cęsę,quæ ignorante domino,cælandique eius causa cæduntur.

VIII. *Vi bonorum raptorum.*

Ista & secunda obligatio ex maleficio,vel delicto priuato. Qui enim res alienas rapit,tenetur quidem etiam furti:quis enim magis alienam rem inuito domino contrectar,quã qui vi rapit?Ideò rectè dictum est,eum improbum furẽ esse. Sed tamen propriam actionẽ eius delicti prætor introduxit,quæ appellatur Vi bonorum raptorum.Et est intra annũ quadrupli,post annum verò simpli Et licet in plurali loquatur,tamẽ etiam qui vnam rem,licet minimã rapuit, ea tenetur:Instit. eo.in princip.& ꝭ.l.ij.vbi ponũtur verba huius edicti. Differt autem Raptor à Fure solo animo: vt si erat animus ei palã & per vim auferendi,licet ibi neminẽ inueniat,tamẽ est raptor. l.iij.ꝭ de vi priu.Sed Fur est,qui habet animũ vt faciat clàm, licet interdũ deprehendatur,ex qua deprehensione efficitur manifestus:arg.ex etymologia vocabuli.š.de furt.l.j.ibi furuo,id est,nigro.

Raptor.

Fur.

IX. *De incendio,ruina,naufragio,naue expugnata.*

Huius edicti vtilitas euidẽs est,& iustissima seueritas:Siquidem publicè interest,nihil rapi ex huiusmodi casibus.Et quãquam sint de his facinoribus etiam criminũ executiões: attamen rectè prætor fecerit,qui forẽses quoq; actiones criminibus istis proposuit.Verba edicti hæc sunt:In eum qui ex incẽdio,ruina,naufragio,rate,naueq; expugnata quid rapuisse, recepisse dolo malo,dãnúve quid in his reb⁹ dedisse dicetur, in quadruplũ in anno,quo primùm de ea re experiũdi potestas fuerit:post annum in simplum iudiciũ dabo.Item in seruum & familiam noxale iudicium dabo. Ex incẽdio rapi dicetur,quod propter incẽdiũ,hoc est,propter tumulũ incendij,vel propter trepidationem incendij rapitur:quemadmodum solemus dicere in bello amissum,quod propter causam belli amittitur.Ruinæ appellatio refertur ad id tẽpus,quo ruina fit:non tãtum si ex his quæ ruerunt tulerit quis,sed etiã si ex adiacẽtibus.ꝭ.l.j.§.itẽ ruinæ.Ex naufragio rapere dicitur non solùm,si quis eo tempore tulerit quo naufragium fit,sed etiam si alio tempore tulerit,hoc est etiã post naufragium. Nãq; res ex naufragio etiã hę esse dicuntur,q̃ in littore post naufragiũ iacẽt.Expugnare nauem videtur qui in ipso quasi

Rapere ex incendio.

Ruina.

Naufragio.

Expugnare nauem.

præ

prælio & pugna aduersus nauē & ratē aliquid rapit:siue ipse expugnet,siue prædonib⁹ expugnãtibus rapiat. Expugnatur nauis,cùm spoliatur,aut mergitur,aut dissoluitur,aut pertũditur,id est,perforatur,aut funes eius præscindũtur,aut vela cõscinduntur,aut anchoræ inuoluuntur,id est, subtrahuntur de mari.

X. *De iniuriis,& famosis libellis.*

Iniuria co dicta quòd nõ iure fiat:omne enim quod non iure fit,generaliter iniuria fieri dicitur.Specialiter autē iniuria dicitur contumelia,& sic accipitur hoc titulo.Interdũ autem iniuriæ appellatione dãnum culpa datum significatur:vt in lege Aquilia dicere solemus s̃.ad legē Aquil.sed & si quæcunque.§.j.Interdum iniquitatem iniuriam dicimus:nam cũ quis iniquè vel iniustè sententiam dixit, ex eo iniuriã facere dicitur:quod iure & iustitia caret,quasi nõ iuriam.Contumeliam autem à cõtemnēdo dicimus.Iniuria aut re, aut verbis fit Re,quoties manus inferũtur:verbis autem,quoties nõ inferuntur,vt cùm conuitiũ fit.j̃.eod.l.itē apud Labeonem.§. conuitiũ.Dicitur enim iniuria fieri literis,vt per libellũ,vel carmē famosum.Nam si quis librũ ad infamiã alicuius pertinētem scripserit,cõposuerit,ediderit,dolóve malo fecerit quo quid eorum fieret,etiam si alterius nomine ediderit,vel sine nomine:voluit Senatus, vti de ea re agere liceret illi, ad cuius iniuriam factus est. Et si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur l.lex Cornelia.§.si quis librũ. j̃.eod.Potest etiam talis criminaliter accusari, & imponitur pœna capitalis.C.de famos.lib.l.j. *Cõtumelia.* *Libellus famosus.*

X I. *De extraordinariis criminibus.*

Suprà de priuatis & nominatis,nunc de innominatis secũdum Azon.Vel si secundũ Roge.de priuatis delictis,ex quibus etiã ciuiles nascũtur actiones,posuimus suprà,dicturi infrà de his criminibus,ex quib⁹ solę criminales oriũtur actiones & publicæ,ordinariamque pœnã irrogãtes:præmittimus de his criminibus,ex quibus iũt executiones criminales & extraordinariæ. Sollicitatores itaq; alienatũ nuptiarũ, itemq; matrimoniorũ interpellatores,etsi effectu sceleris potiri nõ possunt,propter voluntatē tamen perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur.Item si quis cõtra bonos mores iniuriã faciat,vt si fimo corrupto aliquē perfuderit,cœno,luto oblinierit:aquas spurcauerit,fistulas,lacus,aut quid aliud ad iniu *Crimina extraordinaria.*

 riam

riā publicā cōtaminauerit,in quos grauiter animaduerti solet,l.j.in prin.ȷ̄.eodē.Sunt & alij multi casus,quib⁹ Iudex ob commissum criminē pœnā extraordinariam,id est,pro qualitate criminis,iuxta motū animi sui īponit.Et ducitur extra ordinem imponere pœnam:quia non est ordinaria,& statuta pœna in iure pro his:sed Iudex ex bono & ęquo arbitrabitur quid facto opus sit.ȷ̄.l.saccularij §.sunt quędam.

XII. *De sepulcro violato.*

Sepulcrū violatum. Sepulcri violati actio infamiā irrogat facta ex ea condemnatione.Si igitur sepulcra quis diruat sine iudicis autoritate, cessat Aquilia:erit tamē agendū Quod vi aut clàm,& sic ad *Statua.* opus restituēdū.Et idē de statua q̄ de monumēto euulsa est. Verba edicti hæc sunt: Cuius dolo malo sepulcrum violatū esse dicetur:in eū in factū iudicium dabo:vt ei ad quē pertineat,quanti ob eam rem æquum esse videbitur,condēnetur. Si nemo erit ad quē pertineat,siue agere nolet,quicūq; agere volet,ei centū aureorum actionē dabo.Si plures agere volent,cuius iustissima causa esse videbitur,ei agendi potestatē faciā.Si quis in sepulcro violato dolo malo habitauerit:ędificiúmve aliud,quàm quod sepulcri causa factū sit,habuerit: in eum si quis agere eo nomine volet,ducētorū aureorū iu*Sepulcri appel.* dicium dabo.Sepulcri appellatiōe omnis locus sepulturæ cōtinetur.l.iij.§.prima verba.Et fit cōdemnatio in hac actione quatenus interest,scilicet ex iniuria q̄ facta est. Itē ex lucro eius qui violauit,vel ex dāno quod cōtigerit:vel ex temeritate eius,qui fecit.Nunquā tamen minoris debēt cōdemnari,quàm solent extraneo agēte:quod est centū aureorum cōtra violantē:item cc.contra habitātem l.i:j.§.qui de sepulcri.

XIII. *De concußionibus.*

Cōcussionis iudiciū publicum nō est regulariter. Si autē quis pecuniā accepit ꝙ crimē minatus sit,potest publicum iudiciū esse ex Senatuscōsultis,quibus pœna legis Corneliæ teneri iubētur,qui in accusationem innocentiū coierint: vel qui ob accusandū vel non accusandū:denuntiandum vel nō denuntiandū testimonium pecuniā acceperint.l.ij.ȷ̄.eod. Est *Cōcußio nis crimē.* ergo priuatum crimē,vt tātum ille,qui passus est concussionē,possit etiā criminaliter accusare. Et dicitur Cōcussionis crimē,cum alicui terror incutitur alicuius mali futuri , puta si minister præsidis dixit,quòd præsidis iussu debeat aliquē capere:& non dixit verū,sed propter hunc timorem aliquid

fuit

fuit ei datum:vt faciunt nunc ministri ciuitatũ sæpe,secundũ gl.in l.j.infrà eo.Tales tenentur hoc crimine,vt hîc:itẽ crimine falsi,vt infrà eo.l.ij.& infrà,de fal.l.j.& §.j.& l.Iulia.repe. infrà ad leg.Iul.repe.l.eadem. Itẽ lege Rhemia,si accepit vt nõ accusaret, infrà ad Turp.l.j.in prin.Itẽ edicto de calumniatoribus.§.de calum.l.j.§.j.ita dicit glo.fin.infrà l.ij. *Concussionis pœna.*

XIIII. *De abigeis.*

Abigei cùm diutissimè puniuntur,ad gladiũ dãnari solent. Puniuntur autem durissimè nõ vbiq;,sed vbi frequentius est id genus maleficij.Alioquin & in opus nonnunquam temporarium dantur.Abigei autem propriè hi habentur,qui pecora ex pascuis,vel armentis subtrahunt, & quodammodo deprædantur,& abigendi studium quasi artẽ exercẽt, equos de armentis,vel oues de gregibus abducẽtes. Et dicuntur Abigei,ab abigẽdo:abigunt enim & abducunt pecora.Sed si minus quàm decem oues, aut quatuor,vel quinq; porci abducti,& abacti sunt,nõ Abigeatus,sed Furtum est.l.fi.infrà eo. nisi vt artẽ hanc exerceant:puta sæpe vnum,vel alterum pecus surripuerint.infrà l.fin.§.qui sæpius.

XV. *De prævaricatoribus.*

Præuaricator est,quasi varicator,qui diuersam partẽ adiuuat,prodita causa sua:quod nomẽ Labeo à varia certatione tractũ ait.Nã qui præuaricatur,ex vtraq; parte cõsistit:quinimo ex altera potius,quia præualet animus.Is autẽ Præuaricator propriè dicitur,qui publico iudicio accusauerit,fictitiè admittẽdo falsas defensiones,& bonas probationes dissimulãdo.ĵ.ad Turp.l.j.§.præuaricationẽ. Cæterũ aduocatus nõ propriè præuaricator dicitur,& ideò extra ordinẽ solet puniri,siue publico,siue priuato iudicio præuaricatus sit,aut causam prodiderit.C.de aduo.diuer.iudic.l.j.& ĵ.l.j.in fi. Hodie autẽ his,qui præuaricati sunt propria vel abusiua præuaricatiõe,pœna iniũgitur extraordinaria.ĵ.l.ij.& ĩfamia:vt ĵ.l.si is.

XVI. *De receptatoribus.*

Receptatorũ pessimũ genus est, sine quibus latere nemo diu posset.Ideò præcipitur,vt perinde puniantur sicut latrones.Imò decẽ annis à sua terra debẽt exulare,licet receptus aliter erat puniẽdus.§.de abig.l.fin.in fi. In pari etiã causa habẽdi sunt,qui cùm apprehẽdere latrones possent,pecunia accepta,vel parte surreptorum,dimiserint.l.j.in fi.ĵ.eo.Ratione autẽ sanguinis & cognationis mitius agitur cum receptatoribus,

ribus,qui neq; absoluendi, neq; seuerè admodum puniendi sunt.Non enim par est eorum delictum, & eorum qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt,infrà l.fin.

XVII. *De furibus balnearijs.*

Fures balnearij dicũtur, qui in balneis furãtur:tales extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniẽdi:dummodò sciamus in pœnã eorum operis publici temporarij modum nõ egrediendũ. Idẽ est in nocturnis furibus. Sed si telo se fures defendũt, vel effractores,vel cæteri his similes,nec quẽquã percusserunt,metalli pœna:vel honestiores relegationis pœna afficiendi erũt.infrà l.j.in fi.Sed si interdiu,id est,diurno tẽpore furtum fecerint, ad ius ordinariũ remittendi sunt: vt ciuiliter cõtra eos agatur in duplũ, vel quadruplũ.vt s.de pœna delic.in fi.quia mitius talis punitur,quã nocturnus.Sic & aliàs est inter eos differentia s.ad legem Aquil.l.itaque.& infrà de sica.l.furem. Miles autem si in balneario furto deprehenditur,remittitur à militia ignominiosè infrà l.fin.

XVIII. *De effractoribus,& expilatoribus.*

Effractores carcerum. De his qui carcere effracto euaserunt,sumendũ suppliciũ diui fratres rescripserunt:hi etiã qui de carcere eruperũt, id est,qui fugerũt erupto carcere: Siue effractis foribus,id est, ostiis domus,vbi erãt in captiuitate:Siue conspiratione cum cęteris qui in eadẽ custodia erãt,capite puniendi sunt.Sed si *Expilatores.* per negligẽtiã custodũ euaserunt,mitius puniendi.Expilatores hæreditatũ,qui sunt atrociores quàm fures, in opus publicũ vel perpetuũ,vel tẽporariũ dari solẽt:honestioribus autem nulla specialis pœna imposita est. Idcirco causa cognita liberũ erit arbitriũ induci statuẽdi. Simili modò & saccularij,qui vetitas in sacculis artes exercẽtes,partem subducunt, *Detractarij,vel Directarij.* partẽ subtrahũt s.de extraord.cri.l.saccularij,& Detractarij (aliàs Directarij)hoc est,qui in aliena cœnacula se dirigunt furãdi animo,erũt puniẽdi.Item Effractores,qui effringunt, vt surripiãt,in hos & cæteros similes causa cognita statui debet prout admissũ suggerit.In effractores varie animaduer*Nocturni.*titur:nam quidam effringunt vt euadãt:& tunc maior pœna. infrà l.j.in princ.Quidam sunt nocturni effractores vt surripiant,& tales atrociores sunt quàm diurni:& ideò hi fusti*Diurni.*bus cæsi in metallũ damnãtur.Diurni verò effractores causa surripiendi post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt. infrà l.ij.

De crim

XIX. *De crimine expilatæ hæreditatis.*

Ex hoc crimine nō datur actio ciuilis,quod nō est in aliis criminibus,vt dicit gl.infrà l.j.Si quis igitur alienā hæredita tē expilauerit,id est,expoliauerit, vel surripuerit ex ea,extra ordinē solet coërceri per accusationē expilatæ hæreditatis. Et ideò extra ordinem auditur:quia cùm furti agi nō possit, quia hęreditati nō fit furtū.infrà l.fin.& sic nō datur ordinariū remediū,solùm superest extraordinariū, id est,auxilium præsidis.Et locū habet istud crimē,quando quis alienā hære ditatem expilat,si hæreditas nondum sit adita:vel etiā adita, sed res ab hærede nondū sunt apprehensæ:vel ab alio.infrà l. ij.Et denegatur huius criminis accusatio cōtra eos, qui furti conueniri nō possunt:& ideò nec vxor,quæ socia diuinæ & humanæ domus suscipitur ab hæredibus mariti, de eo crimi ne accusari non potest.l.vxor.infrà eod.Sed conuenitur rei vend.& ad exhibend.& tenebitur de fructibus perceptis, & percipiendis,& consumptis mala fide.C.eo.l.aduersus. *Expilare hæreditatem.* *Vxor non committit furtum.*

XX. *Crimen stellionatus.*

Stellionatus iudiciū famosum quidē non est,sed coërtionē extraordinariā habet infrà l.ij.dicitur Stellionatus ab anima li quodā reptili,quod est serpenti simile vel lacertæ,habēs va rias & diuersas in modū stellarum maculas venenatas : hinc stellionatus crimē id est,variū diuersisq; coloribus & maculis aspersum:de hoc gl.j̄.l.ij.Est ergo accusandus crimine stel lionatus,qui varietatis & mēdacij reus est.Locū habet accu satio ex hoc crimine,quādo deficiēte alia speciali accusatio ne,ęquū est alicui subueniri cōtra delinquētē.Sicut enim in pecuniaria causa datur actio de dolo in subsidiū: ita & in cri minibus,vbicūque titulus deficit criminis,hoc crimē stellio natus obiicitur:& dolo interposito tātū locum habet huius criminis accusatio:& possunt poni exempla,vt si rē obligatā quasi non obligatā vēdo,permuto,vel in solidum do,vel etiā obligo,vbi erat primo obligata.Item si quis imposturā facit, id est,bonis vitis mendacia imponit,vel si fecit collusionē in necem alterius.j̄.l.iij.§.j.ij.& iij. Pœna autē stellionatus nulla legitima est,cùm nec crimen legitimum,id est, ordinariū: & ideò extra ordinem pœna infligitur.j̄.l.iij.§.pœna. *Stellionatus crimen.* *Impostura.* *Pœna stellion.*

XXI. *De termino moto.*

Terminus dicitur finis,vel limes,distinguens cōfinia agrorum:hinc Verg.XII.Aen.Limes erat positus,litē vt discerneres

ret agri.c.forus.de verb.sig.Dicitur itaq; motus terminus, si lapis ille terminalis, & limes amoueatur à priori & vetusto locó.Et est pessimũ factũ eorũ, qui terminos finiũ causa positos protulerint, id est, vltra debitũ finẽ posuerint. Et licet ex legibus Agrariis olim varia pœna his imposita fuerit:hodie tamẽ modum pœnæ ex cõditione personæ & mente facientis statui oportet.infrà l.ij.§.j. Terminorum itaq; scienter auulsorum non erat olim mulcta pecuniaria:sed pro conditione admittentium personali coërtione transigendum est.j.l.j.

XXII. *De collegijs illicitis, & corporibus.*

Collegium dicitur eorum, qui simul cohabitãt, qui simul colligunt vel colliguntur, & tres cõstituunt collegiũ.infrà de verb.sig.l.Neratius.Cũ itaq; plures simul collecti cohabitãt, corpus cõstituere dicũtur, quod corpus collegiũ vel vniuersitas appellatur. Sunt aũt omnia collegia illicita, nisi quæ probãtur licita, id est, à principe cõcessa vel admissa.infrà l.fi.§. in sum. & C.de hæred.Institu.l.collegiũ.principales autẽ cõstitutiones præcipiũt, ne patiantur esse collegia sodalitia:néve milites collegia in castris habeant. Sed religionis causa coire nõ prohibentur. Imò nec religionum collegia noua incõsulto Romano põtifice fieri possunt.c.fi.de reli.do.& eo.tit.c.j. lib.vj. Qui autem illicitum collegium vsurpauerint, ea pœna tenentur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupasse iudicati sunt, id est, maiestatis.infrà l.ij.& infrà ad leg.Iul.ma.l.j.

Illicitum collegiũ.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

Popularẽ actionẽ dicimus, quæ suum ius, id est, proprium populi tuetur, vt in albo corrupto.s̃.de iurisd.om.iud:.l.si qs id.& in actione in factũ.de deiec.& effu.l.si verò.§.hæc autẽ. Et regulariter Populares dicuntur actiones, quæ nõ sunt rei familiaris persecutoriæ:sed ex æquo & bono extrinsecus ad vindictã propositæ sunt, qualis est actio sepulcri violati.l.ij. §.fi.de sepul.vio. itẽ actio liberi hominis occisi, vel vulnerati.s̃.de deiec.& effu.l.si verò.§.hæc autem actio. Item pro eo quod positũ est in subgrunda, vel protecto, vel mœniano, vel pergula.d.l.si vero.§.prætor. & omnes aliæ actiões in factũ, quæ reddũtur hodie loco interdictorum proditorum de rebus publicis populares sunt.s̃.ne quid in loco publ.l.ij.§.hoc interdictum. Et ideò cuilibet de populo cõceduntur, cũ prætoris tamen indagine.l.ij. Sanè secundum R. popularis actio

dicitur,

dicitur, quæ cuiuis ex populo datur. Cũ verò priuatũ sit crimẽ quod obiicitur, ei duntaxat intẽdere licet, cuius intereſt: nõ propter pecuniã exigendam: ſed propter pœnam corporalem infligendam: pecuniaria verò petitio ſi cõpetat, cuilibet de populo datur: inſpecta perſona quæ ad agendum admittitur: cuius opinionis, & an ſit idoneior: vel cuius interſit principaliter quæ ipſa fieri deſiderat. ita dicit gl. hic ſuper rubro. Semper enim is cuius intereſt præfertur in popularib⁹ actionibus. ꝟ. l. iij. in fi. Omnes quoq; populares actiones neq; in hæredes dantur, neq; ſupra annum extenduntur. ꝟ. l. fin.

LIBER XLVIII.

Et ſextus huius.

Tit. 1. *De publicis iudiciis.*

De accuſationibus quæ pecuniariter mouentur ſuprà dictum eſt. Itẽ quid de priuatis criminibus, vt furto, iniuria, rapina. Verùm quia quãdoq; fiunt de criminibus accuſationes, & inſcriptiones, ponit primò de criminibus publicis, & quæ ſint. Et exponitur Publicis iudiciis, id eſt, legibus publicorũ iudiciorum, vel accuſationibus publicorum iudiciorum: quorum accuſatio eſt terribilis ad vindictã, & publica, id eſt, populica, ſiue popularis: vt Inſtitu. eo. in prin. quamuis quandoq; idoneior admittatur, vt diximus ſ. tit. proxi. Et eſt hic liber terribilis vt dicit tex. C. de ve. iur. enu. l. ij. §. ſeptim⁹. *Publica iudicia.* Nõ autẽ omnia iudicia, in quib⁹ crimẽ vertitur, publica ſunt: ſed ea tantũ, quæ ex legibus iudiciorũ publicorum veniunt: vt, Iulia maie. Iulia de adul. Cornelia de ſica. & veneficis: Põpeia de parrici. Iulia peculatus, Corne. de teſtamẽtis, Iulia de vi pub. Iulia de vi priua. Iulia ambitus Iulia repetun. Iulia de annona. Et dicitur tribus modis Publicũ: vno modo largiſſimè, vt omne iudicium quod fit ad vindictã, ſiue ad vtilitatẽ publicã, dicitur publicum: ita accipitur in l. interdict. in ꝟ. eo. l. & licitatio. §. quod illicitè. § de publ. & vect. Alio modo dicitur largè, quãdo quilibet de populo poteſt accuſare. Ita accipitur Inſtit. de ſuſpec. tu. § conſequens. Circa hoc dat Bar. in l. j. ꝟ. eo. vnã regulã, quòd omne iudicium quod non reſpicit offenſam certæ perſonæ principaliter, de illo poteſt accuſare quilibet de populo. Exemplum: dicit ſtatutum Baſilienſe, ſumma ratione, ac ſingularis religionis intuitu hoc anno factum,

ctum, vnà duraturũ: quòd si quis iurauerit per corpus Christi, aut eius membra, soluat quinq; solidos. Istud non respicit offensam certę personę principaliter, sed malos mores, ideò quilibet potest accusare. ita loquitur lex, Senatus. s̃. de iniur. Tertiò accipitur publicũ iudiciũ strictè: & ita accipitur in toto isto titulo j̃. l. j. Et ista sunt iudicia, ex quibus damnatus statim efficitur infamis. l. j. s̃. de his qui not. infam. Vnde non sequitur, quilibet accusare potest: ergo est publicum iudicium prout accipitur hîc, vt fiat infamis: & sic strictè publicum iudicium. & ita sentit Azo. in summ. huius titu. Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. C.

Capitalia. Capitalia sunt ex quib⁹ pœna, mors, aut exilium est: hoc est, aquę & ignis ĩterdictio: per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cętera non exilia, sed relegationes propriè *Nõ capitalia.* dicuntur: tunc enim & ciuitas retinetur. Nõ capitalia sunt ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna est.

11. *De accusationibus, & inscriptionibus.*

Accusatio. Dictũ est de his, qui ad accusationẽ admittuntur: nunc de accusationibus. Est autem Accusatio nihil aliud, quàm reum criminis per libellum deferre, vel facere ad vindictã: vt colligitur C. eo. l. cũ rationibus. & l. qui ignorat. l. si quis ex fami. *Accusator.* & s̃. eo. l. libellorũ. & de priuat. delic. s̃. l. vlt. Et est Accusator necessarius vbicũq; criminis vel delicti accusatio est admissa in publico, vel priuato crimine. C. eo. l. vlt. & j̃. eod. l. si cui. & vbicunque de honore adimendo tractatur. j̃. de muner. & hono. l. rescripto. §. si quis. Tribus enim modis proceditur super crimine, per accusationem scilicet, inquisitionem, & denuntiationem: & sicut isti modi sunt inter se diuersi, & ad diuersum finẽ tẽdunt: ita & diuersimodè instituuntur, & exerceentur. vt extrauag. ad reprimendum. quomodo in crimine *Inscribere.* læsæ maiest. proc. coll. xj. Vnde in eis traditur talis regula: Sicut accusationẽ præcedere debet inscriptio, ita & inquisitionẽ fama, & denũtiationẽ fraterna monitio. vt in capite qualiter & qñ. tit. de accusa. & in ca. licet Heli. de simon. Qui ergo ad accusãdũ aliquẽ de crimine procedit, debet se inscribere, id est, adscribere solenniter, ad pœnam talionis, quę talis est, vt si ille in accusatione defecerit, quod eandem pœnam suffe rat, & sustineat, quã sustinere debuisset, is quem accusare volebat, & puniri. l. fin. C. eod. titu. Et debet accusationem suam tradere in scriptis cũ inscriptione nominis accusantis, & accusati

cusati, & crimine, & mēse quo cōmissum est crimen,& loco admissi criminis, & consulibus sub quibus est admissum. ĵ.e. l.libellorū.in prin.& in auth.de exhi.reis.§.suscepto. Oblato autem libello,dabitur dilatio ad deliberandū xx.dierū. Deliberatione facta comparere debet accusator, & accusatus,& lis contestari,atq; opponi exceptiones accusanti:ū quæ reo comperant.Quod si nō fiat:& ex interuallo,post litem cōtra eas opponat,non potest:quia lite cōtest.recipitur nomen accusari inter reos,vel statim,vel posteà incōtinēti.C.ad l.Iul. de adul.l.adulteram.& in l.si maritus.§.præscriptione.eo.tit. ff.postmodū probationem apertā,debet accusator in causa producere vt nō emendicatis suffragiis decretorum, vel relationum credat iudex.C.de prob.l.sciam.C.eo.sing.

III. *De custodia,& exhibitione reorum.*

De custodia reorum iudex æstimare solet, vtrū in carcerē sit recipiēda persona accusata, vel nō:& cū tali distinctione: Aut accusatus cōfitetur de crimine:& tūc ponēdus est in carcere.ĵ.l.si cōfessus.& ex tunc citò cōdemnetur,vt tamen iterum,& iterum cōfiteatur.C.eo.l.si in ea.& l.fi.Aut differtur, & tunc aut est graue scelus:& ponitur in carcerem.ĵ.eod.diuus.& interim custoditur secundum formam,quæ habetur. C.eo.l.j.quoniam. Si verò nō adeo graue est crimen,cōmittitur aliàs custodiēdus:& maximè si fideiussores dat:quia nō est in vincula cōiiciendus is,qui fideiussores dare parat⁹ sit, nisi valde graue scelus admiserit:vt in l.diuus Pius ĵ.eod.potest igitur iudex pro criminis quod obiicitur accusato,qualitate,vel propter honorem quē habet accusatus, vel propter amplissimas facultates,vel pro innocētia personæ,quia talis est persona,quæ prima facie videtur,& præsumitur innocēs, vel pro dignitate eius qui accusatur,facere talē exhibitionē, quando scelus nō est graue. Quando autem graue est,tunc mittitur semper in carcerē.Masculi autem tantū recipiuntur in carcere, & recepti diligēter custodiēdi sunt à stratoribus, qui eis sternūt lectos,& ministris eorū:& à cōmentariēsibus, qui comitātur captiuos,& eorū habent custodiam & obseruationem.Et cū humanitate quadam isti omnes debent tractare incarceratos,nec debent accusatoribus crudelitatē suā vēdere pretio:vel gratia affligendi incarceratos fame,vel angustia,vel siti,vel lōga tabe, subtrahendo eos audiētiæ: quia neminem audiunt,& à nemine audiuntur clamātes.Sin autē

contra hæc fecerint, iudex debet eis infligere capitalem pœnam: alioquin infamatur iudex, & periculum subibit pro motu superioris iudicis. Si autẽ incarceratus euasit de custodia, patitur custos eandem pœnam, quam pateretur carceratus. C.eo.l.ad commentariensis. nisi custos probauerit, incarceratum euasisse casu fortuito, infrà eod.l.vlti.

IIII. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

Proximum sacrilegio crimẽ est, quod Maiestatis dicitur. Est autem crimen læsæ maiestatis, vbicunque quis aduersus populum Romanum, id est, aduersus principem, & eius securitatem committit: vbi contra vrbem aliquid molitur, vel quòd profugit ad hostes, vel quòd hostes qualitercunq; iuuat, vel armis, vel pecunia, vel cõsilio, vel quòd subiectas prouincias nititur facere rebelles, vel quòd seditionẽ mouet in ciuitate, vel quòd magistratus occidãtur, vel princeps, vel q. circa latus eius militant, vel quòd arma sumit, vel occupat loca cõtra Rẽpub. Et dicitur Lex Iulia, quia à Iulio inuenta: Maiestatis autem, quia summa maiestas, & imperiũ, vel potestas læditur: pœna autem committentium hoc crimen est, vt habetur in l.eorum.iuncta gl, infrà eod. Et appellatur hoc crimen Perduellionis, quia probatio huius criminis, vt quidam dicunt, per duellum admittebatur, & non in alio casu. Alij dicunt, & melius, quia perduelles dicuntur hostes. Plau. in Amphi. Perduelles se in fugam penetrãt. sic infrà de verb. signifi. quos nos hostes. Dicitur ergo crimẽ perduellionis, id est, hostile. de quo Instit. de hæred. ab intest. §. per cõtrarium. Est & aliud crimẽ, quasi læsæ maiestatis, vt in priuati carceris exercitio: vt C.de priuat.car. Et in falsa moneta. C.de fal. mo, l.pe. vbi de hoc.

Lex Iulia. *Maiestas.* *Perduellionis crimen.* *Priuatus carcer.*

V. *Ad legem Iuliam, de adulterijs, & stupro.*

Præcepta huius tituli tradũtur s̃. de minori. l. auxilium. §. fin. Et est enormius, & excellẽtius alijs criminibus: cũ omne pactum est extra corpus, nisi fornicatio secundum Apostolũ: qui enim fornicatur, in corpus suũ peccat. Item ex adulterio omnia penè crimina proueniunt: violentia, iniuria, homicidiũ, periurium, falsa testimonia: hinc est quòd nõ licet trãsigere: vt C.de transac.l.trãsigere. Et dicitur hic Titulus ad legem Iuliã, & c. nõ quòd à Iulio fuerint leges inuentæ, sed quia ad supplendum, interpretandum, & emendãdum leges Iulij Cæsaris hæ leges prodierunt: ideò ad legẽ Iuliã appellantur:

Ad legẽ Iuliam.

lantur: Nā hæc lex lata est à diuo Augusto, l.j.ĵ.eo. Est autem Adulterium, illicitus coitus cum vxore vel spōsa aliena perpetratus. Et appellat lex stuprū, & adulteriū promiscuè. vt in l.inter liberas.ĵ.eo. Sed propriè adulterium in nuptam committitur propter partum ex altero susceptum, vnde nomen cōpositum est Nā dicitur Adulteriū, quasi ad alterius thorū accessus: vel quasi ad alterā transitus. Cuius pœna est in fœmina, & mare, vt habetur C.eo.l.quamuis. Stuprum verò in virginem aut viduā committitur: de hoc in l.inter stuprum. infrà de verb.signifi. Cuius pœna est, vt Instit.de pub.iudi.§. ij. Incestus autem est, qui cū cognata, vel affini committitur. infrà eo.l.si adulterium cum incestus.§.nonnunquā. Lenocinium autē est, cùm maritus de adulterio vxoris suæ aliquid ceperit: vel qui in adulterio deprehensam detinuerit. Nā qui patitur vxorem suam delinquere, matrimoniū suum cōtemnit. Et qui de tali contaminatione non indignatur, merito pœna adulterij confligitur. Nam de lenocinio punitur quis vt adulter: vt in l.ij §.j.infrà eo.& in l.qui domum. *Adulterium.* *Stuprum.* *Incestus.* *Lenocinium.*

VI. *Ad legem Iuliam, de vi publica.*

Quia plerunq; adulteria & stupra vi cōmittūtur, ponitur de vi publica, & priuata. Habet autē locū lex Iulia de vi publica: quādo cū armis facta est violētia, vel aliquid quod pro violentia reputetur, puta quòd arma vel tela domi habuerit, vel in agro, vel ī villa, vel in publico cū telo fuerit, vel homines in armis habuit causa seditionis.ĵ.e.l.ij.& iij. Itē quādoq; etiā si fiat violentia, non ponitur, vt si fiat ad defensionem, & in cōtinenti, & cū moderamine inculpatæ tutelæ: vt dixi s̄.de vi & vi arma. Alioquin ille qui est expulsus, cū aliquid fecerit ad vindictā, vel cùm ex interuallo possessionē suā recuperauerit, etiā prædonem de ea expellēdo, ciuiliter & criminaliter punitur: vt C.eod.l.si quis.& Instit.de pub.iudi.§.Item lex Iulia. Cū autē in cōtinenti quis resistit legitimè: in aggrediētem redūdat culpa omnium delictorū cōmissorum tempore violētiæ, siue ex parte aggrediētis, siue aggressi aliquis occidatur. C.eo.l.si crimen. Singulos casus in quibus locū habet hæc lex, nō prosequor: quia euidenter enumerantur ĵ.eo.per totū pœna hui⁹ criminis est, aquæ & ignis interdictio, & deportatio, & omnium bonorū publicatio.d.§. Lex Iulia. Insti. de pub.iud. serui autem occiduntur si inscio domino. Si verò iubente domino, damnantur in metallum.C.eod.l.seruos. *Vis publica.* *Vim facere.*

VII. *Ad legem Iuliam de vi priuata.*

Vis priuata. Vis priuata est,quando cõmittitur sine armis. Nec dicitur ideò priuata,quia priuatũ sit crimen,immo publicũ est semper s̃.de pub.iud.l.j. Et est eius pœna adeptio tertię partis bonorũ.C.eo.l.tutoris. Et amissio dignitatis, & famæ.j̃.eo.l.j. & d.§.lex Iulia.de vi. Vnde solet dici: Vis priuata rerum deponit ab ordine reum,scilicet tertiæ partis,& dignitatis. Sed deportatur,si vis armata sequatur.gl.in c.ij.de or.cog.

VIII. *Ad legem Corneliam,de sicarijs,& veneficis.*

Quia intenta vi illicita sæpe committitur homicidium.C. ad leg.Iul.de vi publ.l.quoniam,& de rap.vir.l.j. in prin. Ideò *Sicarij.* de Sicariis,id est,homicidis videamus. Sicarij autẽ dicuntur à sica,quod est ferreus culter vtrinque scindẽs. Instit.de pub. iud.§.item lex Cornelia. vnde videbatur, quòd tantum qui cum sica occiderent,hac tenerentur. Sed tamen generalius hîc accipitur sica:sicut & telum per interpretationẽ iuris, vt cõtineat telum,& lapidem,lignum,& quodlibet ferrũ. Nam occidens hominem telo,id est, quocunque quod manumittitur:vel qui aliquem cum telo causa occidẽdi persequitur.l. *Sica.* Cornelia de sica.punitur. Et est sica,iste cultell' vel gladius, quem portant peregrini quandoq; in baculo quodam, ita vt nõ appareat. Vnde dicitur: Sica latẽs mucro est,sicarius inde vocatur. Eadem lege damnãtur etiam capitali supplicio venefici:qui malum venenum necãdi hominis causa fecerint, vel vendiderint,vel habuerint:vel qui incãtationibus, & susurris magicis homines occiderint. Et olim committens in hanc legem Cornel.non occidebatur, sed deportabatur, & omnia bona sua publicabantur.infrà eo.l.eiusdẽ.§.legis Corneli.& l. pen. Hodie autem homicidas ferro persequimur, *Pœna l. Cor.* quia eos occidimus,& sic pœna legis Cor.est mors, vt no.gl. ij.d.§.item lex Cor.Institu.de pub.iud.& not.j̃.l.j.vbi etiam colliguntur casus quibus quis hac lege tenetur.

IX. *Ad legem Pompeiam de paricidijs.*

Lege Pompeia de paricidiis cauetur, vt si quis patrem,matrem,auum,auiam,fratrem, & sororem, & cæteros qui parẽtum aut liberorum vocabulo continentur,aut aliqua affinitatis necessitudine iunguntur,occiderit:vel cuius dolo malo id factum erit,incidat in hanc asperrimam pœnam legis Pompeię:cuius pœnam quia Pompeius statuit,ab eo denominata est. Sed accusationem inuenit Cornelius Sylla, vt s̃.de origi. iur.

iur.l.ij.§.deinde Cornelius. Quæ pœna talis est, vt neque gladio, neq; ignibus, aut alia solenni pœna puniatur: sed insutus culeo, id est, corio, vel pelle, cũ cane, gallogallinaceo, & vipera, & similia, in vicinũ mare, vel in amnẽ proiiciatur, vt omnium elementorum vsu viuus careat, & ei cœlũ superstiti, id est, viuo, terra mortuo auferatur. Inst. de pub. iud. §. alia deinde. Et dicuntur Paricidæ qui parem, id est, æqualem sui generis, aut stirpis occidunt, qui & Parenticidæ, & patricidæ appellantur, secundum Prisc. eo quòd parẽtes vel patres occidunt. Sed commune vocabulum est Paricida, quod ad omnes consanguineos referri potest, & sic etiam parentibus hoc crimen perpetrantibus conuenire. Et de hoc crimine & pœna ponit Tull. in oratione pro Sexto Roscio.

Paricida. Patricidæ. Parenticidæ.

X. *Ad legem Corneliam de falsis, & de senatusconsulto Liboniano.*

Senatuscõsultum Libonianum, factum est ad supplendũ legẽ Corneliã. Pœnam autẽ legis Corneliæ de falsis, quæ etiã testamentaria appellatur, irrogatur in eum, qui falsum testamentum fecit. Est autem Falsum, immutatio veritatis, vt in auth. de instru. caut. in prin. coll. vj. & dicitur immutatio ideò quia falsatores studẽt immutare vera: vel imitari ea quę vera sunt, vt falsa videantur verisimilia. Locũ habet hęc lex Cor. de falso, commisso dolo, non aliter. C. eo. nec exemplũ. Et cõmittitur falsum pluribus modis: putà scriptura, siue quis scribat falsum, siue deleat verũ. vt res, id est, rei veritas non appareat: & ita fecit illegibilem scripturam: non distinguo sit testamentum, vel aliud instrumẽtum, publicum vel priuatum, vel vtrũ sint tabulæ cereæ, vel ligneæ, vel rationes. j. e. l. j. §. qui in rationibus. & l. Paulus. §. Paulus. Itẽ cõmittitur dicto, veluti in teste falsum asserente, vel variũ testimonium ferẽte. Et iudice scienter contra cõstitutiones iniquum iudicante, & qui ad prædicta consiliũ vel opem præstiterit, vt si iudicẽ vel testẽ corruperit: & qui falsis legibus vtitur in allegãdo. j. e. l. j. §. Itẽ. & §. sed & si quis. Et ei⁹ pœna est deportatio: in liberis hominibus omniũ bonorũ publicatio. In seruis autẽ vltimũ suppliciũ sicut & in lege de sicariis & veneficis obseruatur. l. j. §. fi. j. eo. & Instit. de pub. iud. §. itẽ lex Cornelia. Libonianũ autẽ senatuscõsultũ locũ habet, cũ quis pecuniã recepit vel de ea paciscitur pro aduocatione vel testimonio instruẽdo: vel si societatẽ fecerit pro innocẽtum obligatione, vt j. eo. l. j.

Pœna falsi.

Libonianum senatuscon.

& ꝰ.ad legem Iul.de vi.pri.l.ex Senatuſ.& de concuſ.l.ij. Itẽ locum habet, cùm quis ex teſtamẽto militis ſibi legatum ad ſcribit:de quo per Spec.de fide inſtr.§.ad hæc.

XI. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

Hęc lex locum habet, cùm is qui habet publicum officiũ pecunia data, vel promiſſa ſibi, aliquid facit, quod facere non debet: vel omittit, quod facere debet: vt ſi ob iudicãdũ, vel nõ iudicãdum Iudex accipiat, vel ob ſententiam in Senatu cõſilioq; publico dicendã, vel ob accuſandũ, vel non accuſandũ, vel ob Iudicem arbitrúmve dãdũ, mutandũ, iubendũ, vt iudicet: vel ob non dandum, mutãdum, iubendũ, vel ob hominem in vincula publca coniiciendũ, vinciendum, vinciriq; iubendum: vel ob hominẽ in vinculis dimittendũ, vel ob hominem necandum, vel abſoluendũ, vel litem æſtimandã, vel ob iudiciũ capitis pecuniæúe faciendũ, vel non faciendum: vel ob militem legendum, mittendúmve. Et generaliter ſubiicitur clauſula, vt vrbani magiſtratus ab omni ſorde abſtineãt: néve doni aut muneris in anno plus accipiãt, quã quòd ſit centũ aureorum: niſi à perſonis exceptis, à quibus lex iubet accipere, puta à cõſobrinis & his qui ſũt à priori gradu, & ab *Eſculẽta.* vxore. infrà eo.l.ij.iij.iiij.v.vj.& vij. Eſculẽta tamen & poculenta recipit ab omnibus perſonis, quæ tamen non excedãt edulium eſum, & inter dies proximos prodiguntur, id eſt, cõſumi poſſunt. ꝰ.de offic.procõſ.l.ſolẽt.§.vlt.& de offic.præſ.l. ſi fortè. & pro hoc delicto locũ habet duplex querela: Ciuilis actio in factũ vel cõdictio ex lege, & Publica accuſatio. Actio datur in quadruplũ cõtra Iudicem pro eo, quod ipſe vel eius domeſticus, vel manipulari⁹, vel miniſter accepit, vel rapuit, vel abſtulit: vt ead.l.j.& debet iſtud quadruplũ totũ fiſci eſſe: cũ danti obſtet turpitudo ſua, ne poſſit aliquid repetere.ꝭ.de iure fiſc.l.Lucius. Eſt & Publica accuſatio inducta ꝓ hoc crimine, quãuis durer officiũ magiſtratus. C.eod.l.iubemus. Et dicitur repetundarum, more Latinitatis antiquæ: hodie dicimus repetendarum: vt diximus ſuprà, famil.erciſc.

XII. *Ad legem Iuliam de annona.*

Lege Iulia de annona pœna ſtatuitur, quæ eſt ꝰ.de extraor *Annona.* dinar.crim.l.annonam.aduerſus eum, qui contra annonã fecerit, aut ſocietatẽ coierit, quò annona, id eſt, vẽditio frugũ, vel bonitas fori carior fieret: vel qui nauẽ ferentẽ annonam, aut eius nautã retineat: vt in l.ij.ꝭ.eod. Nõ quòd hæc lex co

gat

gat, aut cogere possit diuites, vt vendant frumentũ si non volunt. l. nec emere. C. de iure deli. Sed punit eum qui emit, vt posteà aliis carius reuẽdat: vt no. gl. in. l. annonã. ff. de extraor. crim. ff. alleg. Nisi necessitas famis vrgeret: quia tunc possunt cogi habentes vt vẽdãt, sed iusto pretio. l. ij. C. de epis. aud. l. j. § cura carnis. ff. de offic. præfect. vrb. Et incidunt in hanc legem, qui vadunt incantãdo frumentum in platea, & offerũt pro frumento plus debito, vt alij carius emant. Ita dicit Bar. in l. ij. §. si quis ff. de crim. stel. quia extra ordinem possunt puniri: de hoc not. in c. j. de emptio. & vendit. Et est pœna statuta in hac lege. x x. aureorum: etiam pœna criminis, vt legitur & not. in l. ij. infrà eod. *Incantãtes frumẽta.*

XIII. *Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegis, & residuis.*

Lege Iulia peculatus cauetur de eo, qui ex pecunia, vel re sacra vel religiosa, vt in ornamẽtis sepulchrorũ, vel publi. vt fisci, vel ciuitatis Romanę aliqd abstulerit, vel intercepetit: vel etiam cuius dolo malo id factũ est. Et est eius pœna aquę & ignis interdictio: in quam hodie successit Depotiatio: vt j. l. iij. & in Authẽ. de nup. §. deportatio. Tractatur & de alia lege, quæ dicitur De residuis, quæ lex Iulia locum habet contra eum, apud quem ex locatione, emptione alimentaria ratione aliáve qualibet causa, tota pecunia publica, vel pars pecuniæ publicæ quam accepit residit. Item & eadẽ lege tenetur, qui pecuniam publicam in vsum aliquẽ acceptã retinuit nec erogauit: vt infrà l. ij. & iiij. §. lege. Et incidunt in hanc legẽ Officiales, siue Camerarij, qui habent ex officio publicas pecunias, vel qui habẽt vnã collectã impositam in communi, destinatam pro vsu & necessitate cõmuni, & finito officio sibi retinent, vel eandem pecuniam conuertunt in aliũ vsum vt in l. ij. j. eo. Et pœna huius legis est in tertia parte: quã accepit amplius quàm debet, id est, punitur in simplo, & in tertia parte simpli. j. l. iiij. §. sed & qui pecuniam. Sacrilegiũ autẽ fit, cùm quis rem sacrã interceperit, vel sustulerit de loco sacro, vel nõ sacro. Aut cùm quis rem non sacram de loco sacro asportauerit: vt in l. sacrilegi. post prin. j. eodẽ. Pœnam autem sacrilegij Iudex pro qualitate personæ, pro rei cõditione, temporis, ętatis, & sexus, vel seuerius, vel clemẽtius imponet. Multi enim sacrilegi ad bestias dãnati sunt, nõnulli viui combusti, alij in furca suspensi: vt in l. sacrilegij j. eodẽ. Non *Deportatio.* *De residuis.* *Sacrilegiũ & ei' pœna.*

nũquam etiam capite puniti:vt in l.sacrilegi. Est ergo hodie extraordinaria hæc pœna:vt j.not.Et dicitur sacrilegiũ à sacro,& lego,quod est furari,vel subtrahere : hinc sacrilegus, qui sacrum furatur.Verg. in Bu. Vel quæ sublegi (id est,furatus sum)tacitus tibi carmina nuper.

XIIII. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

Hæc lex locũ habet in quatuor casibus:Primò,si quis dederit clàm pecuniã,vt aliquem sortiatur honorem:non in vrbe Romana,nã ibi cessat hæc lex,cùm princeps ibi eligat.l.j.infrà eo.Vel si per preces:vt in l fi.C.ad leg.Iul.repe.Ideò dixi clàm,quia palàm potest dare pecuniã pro honore assequendo,sine adminstratione tamen:puta vt fiat nobilis,vel comes palatinus,vel doctor.Sed cum administratione nullo modo licet dare, nec occultè, nec palã:vt in Auth. vt iudic.sine quo quo suffrag per tot.& de poll.l.j.§.j.& de offic.præsi.l.Barbarius. Secũdò habet locũ:cũ quis stat in magistratu vltra annũ.C eo.l.j.Tertiò,si quis studiosè,vel malitiosè ingreditur domum Iudicis cognoscẽtis de causa criminali,vt cũ eo captet beneuolẽtiã,& amicitiam,vt ei in suis causis faueat:vt j. l.j Quartò si Iudex nouum vectigal instituerit,& exegerit:vt in l.fi.C.non vect.impo.&c.Nã si exegerit,tenetur etiã repetundarum.Ita dicit Bar.post gl.in l.j.§.j.j.eo.Et est pœna cẽtũ aureorum:vt j.l.j.Sed in casu deportatur,quando scilicet bis idẽ officium est assecutus .C.eod.l.j.nisi non reperirentur meliores:vt C.de assess.l.liceat.Itẽ in proconsule:vt s.de offic.procõs.l.ante pe.Et dicitur de Ambitu,ab ambio, quod est circumire,& blandimẽtis Iudicẽ vel magistratus circumuenire.Virg Regemque ambire Latinũ.Et in c.quia per ambitiosam.de rescript.lib.vj.

Ambire.

XV. *Ad legem Fauiam,de plagiariis.*

Plagiarius. Plagiarius est,qui hominem liberum,aut ingenuum, vel libertinum,inuitum cælauerit,& vinctũ habuerit,aut emerit sciens dolo malo:vel liberum hominem donauerit,vel in dotem dederit,quo crimine obnoxius etiam est qui liberũ vendiderit:vel seruo alieno aut seruæ persuaserit vt à domino vel domina fugiat:vel qui eum,eámve inuito , vel insciente domino vel domina cęlauerit,vinctũ habuerit, emerit sciẽs dolo malo:quísve in ea re socius erit & eius,legis Fauiæ pœna tenetur.Sed nõ statim plagiari⁹ est,qui seruos alienos intercep

terceptos tenet. Sed poteſt furti cõtra talem agi: vt ſi opẽ ad furtũ præſtitit, vel quia etiã corrupit vt fugeret. Sed qui ſurripuit ſeruũ vt exportatione dominum cęlaret, ille plagiarius eſt: vt ſuprà, de furt. l. fullo. §. qui ancillam. & l. non ſtatim. ĵ. eodẽ. & not. in l. j. per gloſ. ĵ. eod. Et eſt Plagiũ furtum alieni mãcipij. Inde Plagiarius, qui tale furtũ committit. Olim erat pœna pecuniaria ſtatuta in lege Fauia, quæ hodie in vſu eſſe deſiit: vt in. l. in fuga. C. eo. & l. fin. ĵ. eod. hodie cõuicti de tali crimine puniuntur pro qualitate delicti: & aliquando in metallum dãnantur, quãdo ſunt nobiles: ſi autem ignobiles, gladio: ſeruus autem ſiue libertus beſtiis ſubiicitur: vt C. eo. l. fin.

XVI. *Ad Senatuſconſultum Turpilianum, & de abolitionibus criminum.*

Temeritas accuſatorũ tribus modis detegitur, vel deprehẽditur: & ſecundum hoc tribus pœnis ſubiiciuntur. Aut enim calumniãtur, aut præuaricantur, aut tergiuerſantur. Calũniari, eſt falſa crimina ſciẽter intendere: vt ſuprà de infa. l. athletas. §. calumniator. Et irrogatur calũniatoribus pœna ex lege Rhemia, quæ talis eſt, ꝙ pro publico iudicio ſimilitudo ſupplicij, pro extraordinario pro motu Iudicis punitur. C. de ac cuſ. l. fi. & de calũ. l. fi. & ĵ. eod. l. & in priuatis. Præuaricari verò eſt vera crimina abſcondere. ĵ. de verb. ſign. l. præuaricatores. d. l. athletas. §. præuaricator. & ſ. de præuaric. l. j. Et qualiter punitur præuaricator, habetur ſ. de præuaric. l. ij. & l. accuſator. & l. ab Imperatore. Et propriè iſte eſt Præuaricator, qui colludit cũ reo, & tranſlatiuo munere accuſandi defungitur: eo quòd proprias probationes diſſimulet, falſas verò excuſatiões vel deceptiones admittat & recipiat tãquã bonas. ĵ. l. j. §. præuaricatorẽ. Tergiuerſari eſt in vniuerſum ab accuſatione publici criminis deſiſtere. ĵ. eod. l. ſi quis repetere. Et talis incidit in Senatuſconſultum Turpilianum, quod à Turpilio Conſule factum eſt: vt C. eodẽ. l. j. Et eſt pœna eius, vt not. ſ. de præuaric. l. iij. §. fi. Nã quicunq; ab accuſatione citra abolitionem deſiſtit, punitur pœna Turpiliani: vt C. de abolit. l. abolitio. Et dicitur ab accuſatione deſiſtere, qui cum aduerſario ſuo de cõpoſitione eius criminis, quod intẽdebat, fuerit locutus, ſecum tranſigendo. l. ab excuſatione. ĵ. eod. Abolitio autẽ eſt perẽptio accuſationis. Et fit tribus modis: Vno modo per Principem ſpõte ſua id facientem: puta propter diem

Calumniari. *Præuaricari.* *Tergiuerſari.* *Abolitio.*

n 5 inſignem

insignem,id est,repētinas ferias,aut publicā gratulationem, aut ob rem prosperè gestā.Altero modo fit per accusatorem postulantem.Tertiò modo fit per mortem accusantis,vel accusati,vel biennio transacto sine culpa accusatoris.ꝟ. eodé.l. abolitio.& l.vel ob rem.& l.aut priuatim.& C.si reus vel accusator mor.l.ij.& l defunctis.Et illa quæ nullo modo postulante cōceditur,à solo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinas.Alia quę fit accusatore postulante,à quolibet ordinario,qui de crimine cognoscebat,tribui potest:nō à delegato.ꝟ.l.j.§.abolitio.Vbicunq; autem accusator petit abolitionem,propterea quòd ab accusato accepit pecuniā vt desisteret,non est ei abolitio dāda,nisi accusator accusauerit cognatas personas, vel accusauerit prosequendo iniuriā suam. Cod.eodem l.penul.Nam quantò facilius admittitur prosequendo iniuriam suam vel suorum,tantò magis est venia dignus:sed in alio casu ob retinēdum amorem propinquorum id ei conceditur.In prædicto autē casu quando recepta pecunia desistit,dolus suus & fallacia sibi obstāt:accusatori enim semper est illicitū pecunia desistere.ꝟ.l.ab accusatione.& C. eod.l.si fœmina:nisi in prædictis duobus casibus. Et est notādum,quòd abolitio Principis non habet locum in illis criminibus,in quibus accusanti & accusato incumbit probatio.infrà eod.l.penult.

XVII. *De requirendis reis,& absentibus damnandis.*

Absentiū priuilegium. Tantū est priuilegium absentium,vt diui Imperatores noluerint absentes puniri,aut damnari:nec enim ratio patitur æquitatis,quenquā damnari inaudita causa, etiam lite contestata:vt C.eo.l.j.nisi in casu.Cod.de pœnis.l.ne diu.& facit infrà de pœnis.l.absentem.& C.de accusatio.l.absentem.Vbi ergo grauior pœna venit irroganda,non est absens condemnandus:sed prius requirendus,vt copiam sui præstet,& bona eius describantur in publicum:in quo seruatur talis ordo.Primò ēm debet requiri ad instar ciuilis actionis:vt no.s̄.de publie.iudic.l.inter.Secūdò bona annotantur,dicendo: Omnia bona pono in banno fisci,nisi venerit intra annum: & describantur:vt infrà l.fi.& ab hac sententia conditionali potest appellari:vt C.si pendent.appellat.l.eius.fiscus tamen non occupat de facto ista bona,nisi post annum:vt infrà l.ij.& l.fi. Tertiò

tiò requiritur, quòd fiat per edicta publica: & ex quo innotescere potuit, sibi computatur annus. infrà eo. l. annus. quòd si infrà annum mortuus sit, criminis causa expirat, & perit, & bona eius ad successores transmittuntur: si saltem reus requisitus intra annum iudicem adierit, & satis obtulerit de stando iuri: vt infrà l. j in fi. & C. eo. l. j. C. si pẽdente appella. l. eius qui. Nisi sit crimen, quod morte non extinguatur s. titu. j. l. in senatus. §. si propter.

XVIII. *De quæstionibus.*

In criminibus seruãdis & inuestigãdis solet adhiberi quæstio. Est autẽ Quæstio inquisitio veritatis per tormenta. Nuda enim interrogatio, vel leuis territio nõ ptinet ad hũc tractatũ s. ad Syl l. j. §. quæstionem. Vel sic: Quæstio est tormentum, vel corporis dolor, ad eruendã veritatem adhibitus. Et verbo quæstionis cõtinebitur etiam ea, quam malã mansionẽ dicimus, id est, carcer. Quando igitur per vim, vel per tormenta interrogationes fiunt, tũc quæstio intelligitur, vt s. de iniur. l. item apud. §. quæstionis. & de rei vẽdi. l. cùm superuenis. Quando autẽ, vel quatenus hoc faciendũ sit, hoc titu. tractatur. Nã diuus Augustus constituit, non esse à tormẽtis inchoãdũ. Sed tunc quãdo suspectus est reus, vel aliis indiciis, vel argumẽtis probatio adiuuatur. Vbi autem non sunt indicia, non est facienda quæstio. Nã quæstio est res fragilis, & periculosa, quæ veritatẽ fallit. Nam plerique patientia, siue duritia ita tormẽta cõtemnunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo possit. Alij tantæ sunt impatiẽtiæ, vt in quouis mẽtiri, quàm pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fateantur, vt non tantùm se, verùm etiã alios criminentur. Requiruntur ergo ad quæstionẽ tria: Primò, quòd veritas aliter haberi non possit: nam tormẽtum infertur causa inuestigãdi veritatẽ, & in subsidiũ: vt in l. diuus Pius. infrà eo. & v. q. v. c. illi Secũdò requiritur, quòd præcedãt aliqua indicia siue præsumptionis, vel semiplenę probationis. Nam sine indiciis nõ est inferẽda quæstio: vt in l. ex libero. j. eo. Tertiò requiritur, quòd quis perseueret in confessione in tortura facta, id est, quòd extra locũ tormẽtorũ iterũ cõfiteatur, ratificãdo priorem confessionem: ita tamẽ, quòd non videat ista tormenta: aliàs videtur fecisse metu tormẽtorũ, in l. ij. & ibi Bar. j. eo. & xv. quæst. vj. cap. j. & xxxj. q. ij. Lotarius. Et dicitur Quæstio à quęrẽdo: quia iudex per tormẽtũ inquirit veritatẽ. Et dicitur Tormen

Quæstio.

Carcer.

Tria requisita ad quæstionẽ.

Tormentum. Tormentum, quasi torquens mentem: à torqueo. ita not. per Doct. iu c. in contemplatione. de reg. iur. in decret.

XIX. *De pœnis.*

Pœna est delicti, vel delictorū satisfactio, quæ lege, vel ministro legis imponitur. Et certū est, quòd imponitur propter delicta. Sed in his attenditur, vtrum delictū proueniat ex animo, an non. Si enim ex animo non proueniat plerunq; nullo modo punitur, maximè si casu, vt venādo: vel impetu, vt per furorē fortè, vel ebrietate cōmittatur: vt s. ad l. Pom. de par. l. pen. & de offi. præf. l. diuus infrà eo. l. respiciendū. Et aliquando punitur leui⁹: vt cum lasciuia, vel malo exemplo cōmittitur, vt s. ad leg. Cor. de sic. l. iij. §. ij. & l. iiij. § j. & j. eo. l. absentem. §. vlt. Et sunt septē genera pœnarum quibus iudices aliquem afficere possunt. Quædā enim pœnæ vitā adimunt, aut seruitutē iniungunt, aut ciuitatem auferunt, aut exilium, aut coërtionem corporis continēt, vel fustium admotionem, vel flagellorum castigationem, vel vinculorū verberationē, aut damnū pecuniarium cum infamia, aut dignitatis alicuius depositionē, aut alicuius actus prohibitionem, de quibus in l. si quis fortè. in fin. cum duabus seq. infrà eo. Capitaliū aūt pœnarū isti sunt gradus. Nam summum supplicium videtur, Ad furcam damnatio: item Viui cōcrematio: item capitis amputatio: item Ad bestias subiici. Deinde proxima mortis pœna & metalli coërtio, In insulam deportatio: vt in l. capitalium. infrà eo. Est & aquæ & ignis interdictio: vt s. de pub. iud. l. ij. Est & alia pœna de qua C. de mal. & math. l. etsi excepta. Est & alia s. ad leg. Pompo. de paric. l. penulti.

Septē genera pœnarum.

XX. *De bonis damnatorum.*

Quicunque supplicium, id est mortem naturalem, vel ciuitatis, vel libertatis amissionē patitur, eius bona supplicātur: vt infrà l. j. & C. eo l. in metallum. nisi in duobus casibus nor. in l. j. & C. de mul. quæ ser. propri. l. j. & C. de rap. virg. l. j. Iure autem nouissimo locum habet quod dicitur in Auth. vt nulli iudic. §. fin. Quod autem dicitur, damnati bona publicari, distinguendum est, vtrum seruus fuerit, tunc locū habet lex. j. §. si liber. C. eo. An filiusfam. quo casu non aufertur patri peculium, etiam si erat castrēse C. eo. l. si filius. An fuerit paterf. & tunc refertur an curialis, an non curialis fuerit. Si curialis, & habet filios masculos, & non filias, filij omnia habent. Si filias tantum, ipse habent dimidium, & curia reliquam dimidiam

diam. Si filios habet & filias: filij soli habent vnam dimidiā: & cum sororibus suis aliam patiuntur dimidiam pro virili portione. Vbi autem non est curialis, publicantur omnia: sed princeps ex æquitate concedit dimidium liberis damnati: & quādoque omnia, si magnus sit numerus liberorum. Sed vbi dimidia tantum publicatur, nihil conceditur liberis: vt in l. j. infrà eo. in fin. & l. vlti. § si plures. Patrono autē non diminuitur sua portio, damnato liberto. infrà eo. l. vlti. §. si libertum. In publicatione autem bonorum sciendum est, quòd hodie non fit, si damnatus habeat cognatos vsque ad tertium gradum inclusiuè. In crimine maiestatis nil innouatur.

XXI. *De bonis eorū, qui ante sententiam mortem sibi consciuerint, vel accusatorem corruperint.*

Nunc de bonis quasi damnatorum, id est, eorum qui mortē sibi infligunt. Super quod distingue: vtrū cōsciētia delicti aliquis infligat sibi mortē, an alia causa, vt impatientia doloris, vel ob pudorem æris alieni: & in his certum est non auferēda bona. Sed in primo casu distinguitur: an erat tale crimen, ob quod non erāt publicāda bona, puta furtum, & tunc non auferūtur bona hæredibus. an casu quo erant publicāda, & tūc aut erat tale crimen, cuius accusatio poterat inchoari post mortē, vt repetūdarum, Peculatus, & Læsæ maiestatis: & auferuntur hæredibus bona. Si autem nō poterat inchoari post mortem, & non auferuntur bona, nisi consciuerit sibi mortē post litem contest. vel postquàm fuerit in scelere deprehēsus infrà de iure fisc. l. in fraudē. §. ij. & iij. & s̃. de iniust. rup. test. l. si quis exhęredato §. sibi autem. infrà. eo. l. vlti. vsq; ad §. vlti. & C. eo. l. j. & ij. In capitalibus criminibus quæ pœnam mortis continent, non nocet aduersarium corrumpere: nā ignoscendum est ei, qui sanguinem suum qualitercunque redemptum per pecuniam voluerit. In his autem criminibus, quæ sanguinem non infligunt, qui aduersarium suum corruperit, hoc est, accusatorem, punitur: vt s̃. de præuari. l. fin. *Corrūpēre aduersarium.*

XXII. *De interdictis, & relegatis, & deportatis.*

Triplex est exilium: Aut certorū locorū interdictio, vt aliquis Bononiæ vel Mutinæ nō stet. Aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certū locum: puta vt stet Mutinæ tātū, vel Bononiæ. Aut insulæ vinculū, id est, relegatio in insulam, vbi non stat cum hominibus. Relegatorū duo sunt genera. Sūt quidam qui in insulā relegantur, & sunt qui sim- *Exiliū.*

plicitcr

pliciter, vt prouinciis eis interdicatur, non etiam insula assignetur. Et hæc est differentia inter relegatos & deportatos: quòd in insulam relegari & ad tempus, & in perpetuũ quis potest. Et talis ciuitatem Romanam retinet, & testaméti factionem non amittit. Et si ad Tempus relegatur, neque tota bona, neque pars ei adimitur. Deportari autem non nisi in perpetuum quis potest: & talis familiam perdit & ciuitatem, & bona sua, infrà l. relegati & l. relegatorum. §. hæc differentia. Est enim deportatio damnatio in insulam ob aliquod crimen capitale animo perpetuo ibi manendi. Et illa dicitur mors ciuilis, & comparatur morti naturali in illis, in quibus mors ciuilis habet eũdẽ effectum cum morte naturali: vt in adeunda hæreditate, bono. possess. instituẽdo hærede, &c. perdunt enim ea quæ sunt iuris ciuilis, vt testari, & similia. Ea verò quæ sunt iuris gentium retinẽt: vt in l. quidam s. de pœna. ita dicit gl. in c. placuit ij. xvj. q. j. Interdictio autem est extra eam prouinciã, in qua quis domicilium habet, vel in qua incola est, prohiberi amplius morari, vel extra patriã suã mitti. Et interdum solet etiã per sententiã quibusdam interdici, ne intra patriæ territorium, vel muros morẽtur: vel ne excedãt patriã: vel vt in vicis quibusdã morentur, aut suburbiis: vt fit Basileæ. Item constituti in honoribus solent aliquãdo, vel ad tempus, vel in perpetuum interdici honore, vel ne penitus honorem adipiscantur: vt in l. relegatorum. infrà eo.

Relegari. *Deportari.* *Interdictio.*

XXIII. *De sententiam passis, & restitutis.*

Passi sentẽtiã dicuntur, quibus, ob atrocitatẽ criminis aliqua ex solennibus pœnis per sententiã inflicta est, vel iniuncta: vt est vltimũ suppliciũ, seruitus pœnę, damnatio in metallũ, deportatio, & similes. tales enim per sentẽtiã damnati, dicuntur fieri serui pœnæ: suppliciũ enim eorũ Dominus est, vt in l. iij. s. de his quæ pro non scrip. hab. licet iure nouissimo nemo ingenuus bene natus fiat seruus ex supplicio: vt in Authen. de nup. §. quia verò & §. quòd autẽ, coll. iiij. quod quomodo intelligi debet not. glo. in Authen. sed hodie. C. de donat. inter vir. & vxor. Et tales si ex indulgẽtia principis restituti sunt, & per omnia pristinũ statũ recipiunt, scilicet quantum ad honores, vel ordines, & similia: vt C. eo. l. j. & etiã ad patriam potestatem: vt Institu. quibus mod. ius par. pot. sol. §. cùm autem. Est tamẽ differẽtia quibus verbis princeps vtatur. Nã si dicat, Restituo te: tũc ad omnia videtur restitutus: vt s.

Serui pœnæ. *Restitutio principis.*

vt s.dixit:quia verbum Restituo,generale est.l.videam'.§.in Fauiana.s.de vsur.& in l.fi.in fi.j.de verb.sign.Sin autē dicat Indulgeo tibi:quo casu de pœna tantum remittenda cogitasse videtur.C.eo.l.generalis.& l.tutor.& l.cū indulgentia. & C.de genera.aboli.l.fi.quia pœna potest demi,culpa perē nis erit,id est,mala fama:vt dicit glo.

XXIIII. *De cadaueribus punitorum.*

Corpora eorū,qui capitali crimine dānati sunt,cognatis, vel quibuslibet petētibus ad sepulturā danda sunt,& nō neganda. Imò etiā corpora exustorū peti possunt,scilicet ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possunt.Tamē hoc debet fieri ex indulgētia à principe petita,& cōcessa. Sic & Ioseph petiit à Pilato corpus Christi:vt dicit gl.in l.j.j.eo.& facit C. de relig.l.obnoxios. Aliquando tamen nō permittitur,maximè in dānatis causa læsæ maiestatis:vt in l.j.§.hodie.j.eo.de hoc xiij.q.ij.quæsitum.Prohibentur etiam sepeliri incēdiarij xxiij.q.viij.de incendiariis.item mortui in torneamento:itē qui seipsos interficiunt, &c. vide bonam glo.& ibi not.per Doct.in c.ex parte.ij.de sepul.

LIBER XLIX.
Et nonus huius.

Tit. I. *De appellationibus,& relationibus.*

NEmo est qui nesciat, quàm frequēs,quamq; necessarius est appellandi vsus:nam per eum vel iniquitas iudicantium damnosa,vel imperitia negligentium corrigitur.l.j.infrà eodem.licet nōnunquam bene latas sententias in peius reformet:neq; enim vtiq; semper melius pronuntiat,qui nouissimus sententiā laturus est.Est autē Appellatio secundum Azo.sentētiæ à minori iudice latæ per inuocationē maioris iudicis,prætextu iniquitatis,primæ sentētiæ rescissio.s.de mi no.l.præfecti.& ad.Turp.l.j §.vlti. Vel est ab inferiori iudice ad superiorē gradatim facta prouocatio:vt dicit gl.in c.ij.de consuet.lib.vj.& ij.q.vj.anteriorū Relatio verò,est remissio causæ ad superiorem facta.Et eo ipso quòd iudex dicit,referre velle negotiū,nō potest amodo cognoscere:vt C.de rela. l.j.& C.de app.l.ex illo.Et debet iudex ilico relationis exemplum litigatoribus edere.cap.intimasti.de app.& j.l.ij.& iij. C.de rela.Appellare potest ille qui est cōdemnatus,sit vnus vel plures.C.si vnus ex plu.app.& c.ab vno.de appel.

Appellatio.

Relatio.

A quibus

II. *A quibus appellari non licet.*

Superuacuum est admonere, à quibus non licet appellari, quia omnes sciunt, nõ esse à principe appellãdum, cùm ipse sit qui prouocatur: vt infrà l.j.& in Authẽ.de sanct episc.§.j. sed ab eius rescripto bene appellatur: vt s̃.tit.l.j.§.j.& C.eod. l.non est nouum. Interdũ etiam Imperator ita solet iudicem dare, vt non liceat ab eo prouocari: & tunc nõ appellatur secundum leges. Secus iure canonum: vbi sola friuola appellatio per hanc clausulam, Appellatione remota, remouetur: vt not.in c.pastoralis.de app.& ponit glo.fin.infrà eod.l.j. Item qui ante sententiam professus in iudicio fuerit se non prouocaturum, vel extra iudicium cum aduersario suo paciscitur, indubitatè auxilium appellatiõis perdit: vt infrà l.j.§.si quis. & C.de temp.appel.l.j.in fi. An autem ab arbitris appellari possit, & à quibus, not.j.l.fin.& est hodie clarè expeditum in c.ab arbitris.de offic.dele.lib.vj. Item à senatu non appellatur. Item nõ appellatur à sententia Præfecti prætorio, suprà de sententia præfect.præt.

III. *Quis, & à quo appelletur.*

Appellare quis potest à diffinitiua sententia, nõ ab interlocutoria: nisi in casu, cùm iudex quæstionẽ in ciuili negotio, vel criminali habendã contra leges interlocutus est, infrà de appel.reci.l.ante sententiam. Et est hoc intelligendum de quæstione quę fit per tormenta, nõ de quæstione principali, qua iudex interlocutoria sententia diffiniuit s̃.titu.proxim. l.vlti. Item potest appellari à tota sententia, & à certo capitulo eius: tamen si appelletur ab vno capitulo, non rescinduntur ideò alia, nisi sint cõnexa. s̃.de mino.l.etiam.§.ex causa. vbi autẽ quis dãnatus, ex pluribus facinoribus propter quędam appellauit, propter quędam nõ: si quidem appellauit in grauiori, differtur pœna in leuioribus. Si verò appellauit à leuiori, grauium pœna est omnino imponenda. j̃.nil noua.appellatio pendente.l.j.§.vlti. Item potest appellari à consultatione. Item potest appellari ab iniqua interpretatione sentẽtiæ: si tamen is habuit potestatem interpretandi, veluti procurator Cæsaris, & præses prouincię: ita tamen vt in causa appellationis reddendæ hoc solùm quæratur, an iure interpretatum sit. j̃.eod.l.ab executore. Item potest quis appellare à sententia iudicis ordinarij: Item à sententia iudicis delegati, licet delegatus sit à principe: vt dixi s̃.titu.proxim.

Quan

IIII. *Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.*

Appellatio fit apud acta, sola voce vel dicto, si dicat, appel
lo. Si autem non apud acta quis appellat, libellus appellato-
rius offerendus est ei, à quo appellatum est, si est copia. Alio-
quin ei quem appellat. ſ. de appel. l. j. & ij. C. eod. l. litigato l.
eos. §. sin autem. & infrà eod. l. j. §. dies. & §. si quis. Libello *Libellus*
autem appellationis porrecto iudici, si quidẽ recipiat, bene *appellato*
est: tũc enim & ipse iudex dare debebit libellos dimissorios, *rius.*
siue apostolos intra xxx. dies, etiam non petẽte appellatore:
sed & appellator cum instantia debet petere. infrà de libel.
dimisso. l. j. quod si non fecerit, imputatur ei: licet iudex malè
fecerit, qui non dedit ei. C. de appel. l. eos. §. appellationes &
l. iudicibus. Si verò non debuit eam recipere, quod ex multis
causis cõtingere potest. infrà de appel. recip. l. vlti. & C. quor.
appel. nõ reci. nihil sibi præiudicat. Imò qui temerè appella- *Temerè*
uit, punitur in quinquaginta libris argenti, & infamatur, & *appellare.*
mediocrem pœnam corporalem subibit. C. de appel. l. eos. §.
super his. & l. à proconsulibus. & C. quor. appel. nõ recip. l. ab
executiõe. §. vlti. Fiebat olim appellatio intra biduũ in pro- *Intra quæ*
pria causa, quod computabatur à die latæ sentẽtiæ. In aliena *tẽpora ap*
autem causa computabatur triduum. infrà l. j. §. biduũ. & §. *pel.*
dies. & §. in propria. & C. de appellat. l. eos. § sin autem. Ho-
die verò decennium est indultum ad appellationem facien-
dam à recitatione sententiæ numerandum: vt in Authent. de
appel. & intra quæ tempora. j. responso. quod tempus non
currit, nisi à tempore sentẽtiæ, & scientiæ. C. eo. l. j. & C. quo.
& quan. iudex. l. ab eo.

v. *De appellationibus recipiendis, vel non.*

Non omnes appellationes recipiũtur: sed hæ solùm, quæ *Quorũ ap*
fiunt ab his quorum interest, vel peculiariter: vt suprà de ap- *pel. recipi*
pel. l. iiij. §. j vel affectione: vt ſ. de appel. l. non tantũ vel qui- *antur.*
bus mandatum est, vt procuratores, vel qui negotium alienũ
gerunt, quod mox reus ratum habet: vt infrà l. j. Item qui fri-
uolè, vel sine causa appellat, nõ auditur: vt in cap. vt debitus.
de appel. Item vbi res dilationẽ non recipit, nõ permittitur
appellare. ſ. de appel. l. constitutiones. veluti ne testamentum
aperiatur: vt C. eod. l. quisquis. Item ne frumentum in vsum
militum contrahatur. C. eod. l. fin. Item ne scriptus hæres in
possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid
decernatur, non permittitur appellare quo minus id fiat. I: ẽ

quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest. j. eo l. fin. Item non appellatur post lapsum decennij, in Auth. de appel. §. & scimus. colla. iiij. nisi ratiōe ætatis vel alicuius causæ pertinentis ad titulum in integrum restitutionis interueniat. s. de in integ. restit. l. vlti. & s. de mino. l. ait prætor. Item non appellatur ab executione, vel executore sententię, nisi in casu quando excedit modum iudicationis, vel quando nimis citò exequitur sententiam: vt s. de appel. l. ab executore. & C. eo. l. ab executione. Item nō appellatur à nominatione muneris publici vtilitate priuata, vt tutelæ, vel curæ: nisi quādo reprobatur executio. s. quādo appel. sit. l. j. §. si quis. Instit. de excu. tut. §. qui autem. Item non appellatur à sententia condemnatoria criminis, cùm publicè intersit statim puniri dānatos, vt sunt insignes latrones, & seditionum concitatores, vel duces factionum: vt s. de appel. l. constitutiones. idem est in raptu fœminarum. C. de rapt. vir. l. j. §. fin autem. Item non appellat is, quem publicè constat esse debitorem, eo apertè, manifesteq; conuicto. C. eod. l. vlti. Item nec appellat conuictus is, à quo fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributariæ functionis solenne munus exposcitur. C. eo. l. abstinendum. Item nō appellat quis tertiò in eadem causa, secundò verò regulariter appellat. C. ne liceat in vna eademq; l. j. Interdum semel tantùm appellatur, in Authē. de sanct. episc. §. si quis. & C. de appel. l. in offerendis.

V I. *De libellis dimissorijs, qui apostoli dicuntur.*

Dimissoriæ literæ. Post appellationē interpositam iudex, à quo appellatū est, literas dat ad eū, qui de appellatiōe cogniturus est, quas literas dimissorias siue apostolos appellant. Sensus autem literarum talis est: Appellasse Titiū à sentētia illi9, quæ inter illos dicta est. Ideò à meo iudicio illū dimitto, & ad vestrū examē dirigo: ad quod infrà de verbo signifi. l. dimissoriæ. Sufficit autē petere Apostolos instāter, & sępius inter statuta tempora, id est, xxx. dies à die latæ sentētiæ: vt C. eod. l. iudicibus. & in cap. ab eo. de appel. lib. vj. & si iudex non det, contestetur appellans hoc ipsum, & non nocebit ei, ex quo per eū non stat, C. de appel. l. eos. §. apostolos. & infrà. l. vna. in fin. *Apostoli.*

V II. *Nihil nouari appellatione interposita.*

Appellatione interposita, siue ea recepta sit, siue nō, medio tēpore nihil nouari debet: puta executio sentētiæ, vel quid simile: & hoc ex duplici capite. Nā si fuerit recepta appellatio exeo

ex eo quòd recepta est: vt in Authen. vt cùm de appel. cog. in princi. & in Authen. vt nulli iudi. Si verò non est recepta, tūc nihil debet nouari ne præiudicium fiat appellationi, quousq; deliberetur vtrum recipienda sit appellatio, an non. Recepta autem appellatione, tandiu nihil erit innouandum, quandiu de appellatione pronuntiatum sit, vtrum iusta sit, vel nō. vt s. tit. ij. l. sciendum. vel donec lapsa sint fatalia: quia tunc firma est sententia prima. C. de tem. appel. l. fi. §. illud.

VIII. *Quæ sententiæ sine appellatione rescinduntur.*

Aliquando contingit, quòd sententia lata, etiam si grauamen parti inducat, rescinditur tamen, quamuis prouocatum non fuerit: vt cùm cōtra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur: vt s. de appel. l. expressum. Fallit hoc in certis casibus no. j. l. j. §. item cum cōtra. per gl. Item cùm quis condemnatur ex edicto peremptorio, quod neque solenniter propositum est, vt debuit, neq; in notitiam peruenit absentis: talis enim sententia, vt cōstitutiones demonstrāt, nullius est momenti. infrà l. j. §. cùm ex edicto. Itē si error calculi in sententia esse dicatur, appellare nō est necesse. Item si quis cōdemnatur in rebus quæ tempore dictæ sententiæ non sunt in rerum natura. Item si quis cōdemnatur in rebus, quæ in humanis non sint, quo tempore dānatus est. Item si impossibile sit præceptum iudicis, impossibilitate iuris, vel naturæ: vt j. l. ij. & iij. Item nulla est sentētia, cū non iudicauerunt omnes, qui debuerūt iudicare: puta ex duobus delegatis alter sine reliquo iudicauit. C. eo. l. cū magistratus. & in Auth. vt iud. non expec. sacras iuſ. §. si autē duo. & s. de arbit. l. sicuti. Item nulla est ratione excessæ meræ in mulctādo: vt C. eo. l. certa. & de modo mulct. vel ratiōe excessi temporis in iudicando: vt si erat delegatus datus, vt pronūtiaret ad certum diem. C. eo. l. cùm nō eo die. Item nulla est ratione pretij: si lata est per pecuniam. C. eo. l. venales. Item decretum nominationis est ipso iure nullum, propter priuilegium minoris ætatis, vel veteranorum: vt C. eo. l. pen. & vlti. Sunt & alij modi plures, quibus sententia est nulla ipso iure, quæ not. C. de sen. Et quomodo, & quan. iudex.

IX. *An per alium causæ appellationum reddi possunt.*

In causis vel rebus pecuniariis etiā per aliū causæ appellationis reddi possunt. Sin autem non sit pecuniaria causa, sed

capitalis,per procuratoré agi non licet ·ſ.de pub.iudic.l.pen. §.ad crimé.Sed & ſi ea cauſa ſit,ex qua ſequi ſolet pœna vſque ad relegationem excluſiuè,incipiendo computari à capitali deſcenſiuè:non oportet per alium cauſas agi,ſed ipſum principalem perſonaliter auditorio adeſſe debere.Sed ſi pecuniaria cauſa eſt,ex qua ignominia ſequitur,poteſt per procuratorem hoc agi. Et generaliter quæ cauſa per alium agi nõ poteſt,eius nec appellatio per alium agi conceditur:vt j. l.j.in fi. Quæ autem cauſæ per alios agi poſſunt,ponit gl.j.l. j.§.j.in verbo ignominia.& gl.in c j.de iudi.lib.vj.

Quæ cauſæ per alios poſſint agi.

X. *Si tutor,vel curator,vel magiſtratus creatus appellauerit.*

A muneribus publ. nõ appel.

Hi qui ad munera publica nominati & electi appellauerint,ſi legitimas cauſas non probauerint,periculo eorũ erit, quicquid damni per moram appellationis Reipub.acciderit. Si autem apparuerit eos neceſſariò appellaſſe,æſtimabit præſes vel princeps,cui ſit hoc damnum adſcribendum.facit ad hoc ſuprà de appel.l.imperatores.§.ſi magiſtratus. & C.quã do appel.ſit.l.j.§.alia.

XI. *Eum qui appellauerit in prouincia defendi.*

Qui appellauerit,ſi appellationis cauſa peregrinetur, animo proſequendi,vel exercendi appellationem, in prouincia ſua defendi debet in aliis cauſis:nec habet neceſſe perſonaliter defendere,aut perſonaliter reſpondere.hoc enim illis prę ſtatur,nec neceſſe habent ſe defendere, qui Reipub. cauſa abſunt infrà l.ij.tamen ſi non defendãtur,fit miſſio, & venditio bonorum eius;vt ſuprà quib.ex cauſ.in poſſ.eatur.l.ad cognitionem.

XII. *Apud eum,à quo appellatur,aliam cauſam agere compellendum.*

Iudex à quo in vna cauſa appel.

Hoc iure vtimur,vt quamuis appellatio interpoſita ſit,tamen apud eundem iudicem à quo quis prouocauerit,compelletur alias cauſas,ſi quas habet,agere;cùm habet ibi domicilium,aliàs contrà:vt ſuprà de iudi.l.ij.§ & quoque. Nec poteſt reputare iudicem ſibi offenſum, vt non debeat coram eo experiri,vel agere,cùm poſſit denuo prouocare.C. de appella.l.& in maioribus.Sed eandem cauſam, in qua appellauit,nullo modo ibi agere tenetur:vt C.de appel.l.eos. Imò ſi ageret,diſcederet ab appellatione ſua.cap.gratum.§.j.de offic.deleg.& in cap.cùm veniſſet,de teſta.

Si

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

Aliquando appellatio porrecta,& suscepta ab initio, extinguitur ex pòst facto. Circa quod sciendum, quòd morte rerum interueniente, de quibus agitur, causam posteà nihilominus agi posse: si fuerit res talis, quæ mortua possit esse vsui hominis, puta porcus, vel quid simile: maximè cùm quis fuerit in mora: vt suprà de cond.fur.l.si seruus fugitiuus. §. bonæ. Si verò non possit esse in vsu hominis: vt quia homo est, vel quid simile, quod mihi tenebaris restituere,& desijt esse in rerũ natura: ad rem quidem, vel propter rem ipsam principaliter præstandũ agi non potest: sed tamen agi potest propter peculium. Item potest agi ad pretium rei, si mora præcessit mortem rei. s. de verb. obl. l. inter stipulantem. § si Stichum.& C.eo.l.quamuis. Si verò contigerit mors ipsis litigatoribus, si quidem ciuilis erit causa, appellatio facta durabit, etiam post mortem appellatoris, vt habeant necesse, vel prouocationem exercere, vel statutis acquiescere. C.eo.l.j. Si verò fuerit criminalis, siue reus, siue accusator moriatur, extinguitur causa: si tamen nõ expressè, sed tacitè bonorum fuerit facta ademptio: tũc enim quia expressum est inualidum, nec valet quod tacitè inest s. de seru.rust.prædi.l.item. §. qui habet. vbi verò expressè sit ademptio bonorum, quasi duæ sunt sententiæ, quia duo sunt capitula: vnde vno irritato, nihilominus valet reliquum. C. si reus vel ac.mor.fu.l.vlti. Sed tamen vbi hæres causam appellationis tenetur prosequi, vel exercere, ad minus, quatuor menses habet ad exercendum appellationem, non ad deliberandum, etiamsi minus supererat defuncto. Si verò plus supererat ei,& illud habet. C. eo.l. vltima.& C.de iur.deli. cum anterioribus.

Res litigiosa mortua.

XIIII. *De iure fisci.*

Variæ sunt causæ, ex quibus nũtiatio ad fiscum fieri solet: nam si ille qui est incapax, puta deportatũs, hæreticus, dãnatus in metallo, natus ex damnato coitu, siue hæres sit, siue legatarius, vel fideicõmissarius se defert fisco,& profitetur se capere non posse: vel ab alio præuentus defertur: vt infrà eodẽ l. senatus. §. senatus, vel quòd mors ab hæredibus non vindicetur: vt C. vbi cau. fisc.l.j.& C.de his quibus vt indign. l. j. vel quod indignus hæres qui nũtiatur: vt suprà de his quibus vt indign.l.indignum. vel quòd princeps hæres institutus est,& testamẽtum, siue codicilli surrepti esse nunriantur, vel quòd

Causa fiscus.

dicatur q s thesaurũ inuenisse in loco publico, vel fiscali: vel ex præuaricatione fiscũ victum esse: vel talẽ decessisse, qui in capitali crimine est damnatus, & bona expressè adempta: vel qui timore futuræ pœnæ se occidit: vel aliquem post mortẽ reum esse: vt s. de accusat. l. ex iudiciorum. vel domũ destructam esse per vim publicam, vel priuatã. s. ad leg. Iuliã. de vi pub. l. hi qui vel ab accusatione recessum, & ob id de calũnia, vel tergiuersatione damnatum esse: vel rem litigiosam venũ dari: vt C. de litig. l. fi. vel pœnam fisco ex contractu priuato deberi. j. eodem l. aufertur. vel quòd à Præside aduersus legẽ cõmissum esse vel factum: vt C. de asses l. consiliarios. & C. ad legem Iuliã repetund. l. j. His enim casibus bona ad fiscũ deferuntur: & dicitur fiscus suo iure talia bona occupare. Sed nuntiatio vacantium bonorũ quadriennio finitur: vt j. l. j. Di-

Fiscus. citur autem fiscus pecunia Regis, siue ærarium publicũ, quo tales pecuniæ pœnales reponũtur. Inde dicitur, quod omnia quæ turpiter quæsita sunt, vel cum peccato detinẽtur, spectãt ad fiscum: vt in l. Lucius. j. eo. Et quod non capit Christus, capit fisc⁹: vt ibi: & xvj. q. vij. maiores, & propriè, quid sit Fiscus, & vnde dicatur, ponit Bar. C. eo. super rubrica, li. x. & in l. in prouinciis. in gloss. largitionales. C. de muner. & actu. Et de natura fisci ponit Bald. in quodam consilio, quod incipit: Sanctissima & illustrissima.

XV. *De captiuis, & postliminio reuersis: & de redemptis ab hostibus.*

Captiui. Iure gẽtiũ capti in bello serui efficiuntur capientium: vt Instit. de iure nat. §. ius autem gentiũ. Nam Imperatores iusserunt captiuos vendere, ac per hoc seruare, ne occiderunt. Inst. de iure perio. §. serui aũt & qui ita in captiuitate fuerant à legitimis actibus prohibebãtur: vt s. de testam. l. lege Cornelia in fin. & s. liber. & posthum. l. penult. & vlt. Secutũ est au-

Postliminium. tẽ postea ius postliminij: quod est ius amissæ rei recuperãdæ ab extraneo, moribus & legibus constitutũ: vt habetur infrà, l. postliminium. j. responso. Et dictum est Postliminiũ à limine, & post: vnde etiã qui ab hostibus captus est, & in fines nostros posteà peruenit, postliminio reuersum rectè dicim⁹. Nã sicut in domo limina finem quendã faciunt, sic & imperij finem, limẽ esse veteres voluerunt: ab eo postliminium dictũ, quia ad idẽ limen reuertebatur, quòd amiserat: vt Insti. quib. mod. ius pat. po. sol. §. si ab hostib⁹. Et cõpetit ius postliminĩ j

aut

aut in pace, aut in bello. In bello, cũ hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperũt & intra præsidia sua perduxerũt: nam si ex eodẽ bello is reuersus fuerit, postliminiũ habet, id est, perinde omnia restituũtur ei iura, ac si captus ab hostib⁹ non esset: & sicut antequã in præsidia hostiũ deduceretur, ciuis fuit, ita etiã intelligitur reuersus: vt si ad amicos nostros pueniat, aut intra præsidia nostra esse cœperit .l. postliminij. infrà, eodem Sunt autem Hostes, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel ipsi populo Romano: cæteri verò Latrũculi, vel prædones appellantur: & qui à talibus capitur non est seruus eorum, nec postliminium illi necessarium est. l. hostes. infrà, cod. vbi Bart. tractat, an hodie inter Christianos, locum habeat ius postliminij. *Hostes.*

XVI. *De re militari.*

Res militaris dicitur, quæ ad disciplinã & exercitiũ militię pertinet. Hinc dicitur, quod omne delictum est militis, quod aliter quàm disciplina communis exigit, cõmittitur: veluti segnitiæ, vel cõtumaciæ, vel desidiæ. l. omnem. in prin. ỹ. eo. Et officium regentis exercitiũ non tantum in danda, sed etiã in obseruãda disciplina cõsistit. Meminerit eñ qui armato præest, parcissimè dare cõmeatũ, equum militaiẽ extra prouinciam suã duci non permittere: ad opus priuatũ, piscatum, venatum, militẽ nõ mittere. l. officium in princ. ỹ. eod. Officium Tribunorũ est, vel eorũ qui exercitui præsunt, milites in castris continere, & ad exercitationẽ perducere, claues portarũ suscipere, vigilias interdũ circumire, frumẽtationib⁹ cõmilitonum interesse, frumentum probare, fraudẽ mensuræ coërcere, delicta secundum suę autoritatis modũ castigare, querelas cõmilitonũ audire, valetudinarios inspicere. l. officiũ. §. j. ỹ. eod. Sunt autẽ militũ delicta quædam propria, quædam cum cæteris cõmunia. propriũ militare est delictũ, quod quis vti miles admittit, vt est trãsfuga, emãsor, desertor, erro. Trãsfuga est, qui ad hostes transfugit, & se militẽ dat cui non licet. Emãsor est, qui diu vagat⁹ ad castra reuertitur. Desertor est, qui per prolixũ tẽpus euagatus reducitur. Erro, qui nunquã redit. Pœna militũ huiusmodi est, castigatio fustiũ, & verberum, pecuniaria mulcta, munerũ interdictio, militię mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. In metallũ autem, & in opus metalli nõ dabũtur, nec torquentur. ỹ. eo. l. desertorẽ. §. ij. & iij. Nec alias similes pœnas q̃ plebeis cõueniũt: vt s. de

Transfuga. *Emãsor.* *Desertor.* *Erro.*

pœ.l.mortis.§.iste.& C.de pœ.l.honor.& C.de qu§.l.milites; & ideò hodie de cõsuetudine non suspẽduntur,etiam ex delicto ex quo plebeius suspẽditur:vt dicit gl.in d.l. deser torẽ.

Missio causa. in ver.torquẽtur.Missionũ autem ex militia generales causæ sunt tres,honesta,causaria,ignominiosa:de qb' s.de test.mil.

XVII. *De castrensi peculio.*

In castrẽsi peculio fili' vicẽ patrisfamilias obtinet.l.ij.s.ad Macedo.& agit in eo filius sine cõsensu patris:tex.& ibi Bar.

Castrense peculium. j.eo.l.miles.Est autem Castrense peculium,quod à parentibus vel cognatis in militia degẽtibus,donatum est:vel quod ipse fili' familiàs militia acquisiuit,quod acquisitur' nõ fuisset nisi militasset.j.eo.l.castren.ita dicit gl.in c.licet de sepul. lib.vj.& in gl.Institut.per quas pers.nob.acq.§.j. de hoc in l. fori.& ibi Cyn.C.de aduoc.diuers.iudic.& C.de inoff.test.l. fi.in quæ.vlt & Bar.j.eo.si fortè.& l.fi.C.de silentia. lib.xii.& Bald.in l.cùm oportet.C.de bon.quæ lib.illud autẽ quod miles militia acquirit,quod acquisitur' esset etiã sine militia, id peculium eius castrense nõ est.dict.l.castrense,in fin. & s.ex quib.cau.ma.his qui Reipub. Et in hoc castrensi multa sunt specialia,quæ hoc titulo tractantur.

De priuilegiis veteranorum.

Veteranorum priuilegium inter cætera etiam in delictis habet prærogatiuam,vt separẽtur à cæteris in pœnis:nec ad bestias itaque datur veretanus,nec fustibus cæditur.infrà, l. j.Et veteranis,& liberis veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus.infrà.l.iij.Sunt autem Veterani quibus

Veterani honestè sacramento solutis data est immunitas:vt colligitur in l.ij.infrà.eod.Vel sunt non solùm legionarij, sed omnis qui qualitercunque militauit,& honeste est ab ipsa militia absolutus.l.sed & milites.§.veteranus suprà de excus. tut. & præsertim si per viginti annos militauit:vt dicit glos.super ru bro.C.de veter.

LIBER L.

Et vltimus huius.

Ad municipales:& de incolis.

MVnicipem facit aut natiuitas propria,vel paterna. infrà,eodem.l.assumptio.aut manumissio, vt eius originem sequatur,à quo fuit manumissus,infrà,eodẽ.l. eius. aut adoptio dum durat.infrà,eodem.l.si is.Et propriè quidẽ Mu nicip

nicipes appellātur muneris participes. hinc & Municipiū ciuitas dicitur:eo quòd recepti in ciuitate munera cū ciuibus subeāt,id est,publica officia.Sed abusiuè Municipes dicimus suæ cuiusq; ciuitatis ciues,puta Cāpanos,Puteolanos:qui ex duobus igitur Campanis parētibus natus est,Campanus est. Sed & si ex patre Campano,matre autē Puteolana æquè municeps Cāpanus est,nisi fortè priuilegio aliquo materna origo inspiciatur:vt C.de incol.l.priuilegio.tunc enim maternæ originis erit municeps:vt puta Iliēsibus cōcessum est, vt qui matre Iliēsi est, sit eorum municeps:etiā Delphis, & Pōticis hoc idem tributum & conseruatum est.infrà.l.j.§.j.Incola & his magistratibus parere debet,apud quos incola est, & illis apud quos ciuis est.l.incola.j.j.eo.Et dicitur esse Incola,quia illius ciuitatis quam incoluit pręcipuis,id est,muneribus,seu officiis,aut actibus publicis vtitur.l.scire.j.eod.vel qui in aliquam regionem domicilium suum cōtulit:& idem est quod Aduena.l.pupillus.§.j.j.de verb.signifi. *Municipes.* *Municipium.* *Incola.*

II. *De decurionibus,& eorum filiis.*

Decuriones sunt dicti,ex eo quòd initiò,cū deducerentur coloniæ sub conditione Romanorum,decima pars eorū qui deducerentur cōsilij publici gratia conscribi solita sit.l.pupillus.§.decuriones j.de verbo.sig.de hoc C. de lat.liber.tol. in prin.erat enim Decurionatus ordo quidam in ciuitate, prouidens regimini ciuitatis:& sunt Consiliarij ciuitatis:vt glo.s̄. quod cuiusq; vniuers.l.nonnulli.& not.C.quę si long.cōsuet. super rubro.Et licet quilibet possit mutare domiciliū suū: vt s̄.tit.proxi.l.nihil, decuriones tamē qui sedibus ciuitatis ad quam pertinent relictis,in alia loca transmigrauerint, præses prouinciæ reuocabit in patrium solū,& muneribus cōgruētibus fungi curet.l.j j.eo.Et in quo differat Decurio à Curiali, no.C.eo.super rub.lib.x.Et quem honorem,& quod onus habeant decuriones,not.ibi.in l.j gl.j. *Decurionatus.* *Consiliarij.*

III. *De albo scribendo.*

Album erat tabula quædā,vel paries dealbatus,vel murus in quo edicta publica prętorum cōscribebantur:vt dicit glo. Institut.de act.§.pœnales.& in Clement.dudum.de iudic. de quo Spec.tit.de dol.& cōt.§.restat.Et qui tale album corrumpebat,egregiè puniebatur.l.si quis id quod s̄.de iurisf.om.ind. Et in hoc albo describebantur etiam Decuriones eo ordine, quo quisque corū maximo in municipio funct⁹ est,& prout *Albū Prætoris.*

vnusquisq; eorum in ordinem venit.l.j.j.eo. Et in hoc albo decurionum & municipum ante scribebātur nomina corū qui dignitates Principis iudicio cōsecuti sunt,& postea eorū qui tātùm municipalibus honoribus functi sunt.l. fin. infrà, eod.

IIII. *De muneribus & honoribus.*

Munerum ciuilium quædā sunt patrimonij,quædā personarum,quædā mista Patrimonij munera sunt rei vehicularis, scilicet præbens vehiculū ad onus portandū.s̄.loca.l. cùm in plures.§.vehiculum,Item nauicularis,id est prębēs nauem, &c.s̄.Decemprimatus,id est cuiusdā qui prætereat decē:idē dicitur Decaprotes:vt s̄.l.iij.§.decaprotes,quia ab istis decēprimatibus periculo ipsorū exactiones solenniū functionum celebrātur.Personalia sunt ciuilia munera,vt Defensio ciuitatis,id est,vt syndicus fiat.Legatio ad cēsus accipiēdos,vt patrimonium scribatur.Item cura prędiorum publicorum, frumenti comparandi,aquæductus, equorū Circensium spectacula,publicæ viæ munitiones,ac arcæ frumētariæ,calefactiones thermarū,annonę diuisio & quecūq; aliæ sunt curæ similes istis.Et generaliter personale munus est,quod corporibus cū labore & solicitudine animi,ac vigilātia principaliter existit.Patrimoniale verò est,in quo sūptus maximè postulatur. l.j.§.j.& ij.infrà eodē.Quod autē ad honores pertinet,etiā is qui in patris potestate est,filium in potestate habet l.ij.j.eo. Et qui originem ab vrbe Roma habēt,si alio loco domiciliū constituerint,munera eius sustinere debēt.l.iij.in prin.j.eod. Quæ autem propriè dicuntur munera patrimoniorum, & quæ personalia,habentur ad lōgum in l.munerum.infrà, eo. & de Mistis,in d.l.munerum.§.mista.

Vehicularis res. Nauicularis. Decē primatus. Personalia munera. Patrimoniale munus.

V. *De vacatione & excusatione munerum.*

Licet omnis excusatio suæ æquitati nitatur,si tamē prætēdētibus aliquid sine iudice,id est,sine causę cognitione credi deberet,aut si passim sine tēporis præfinitione,prout cuiqs libuerit,permissum fuerit se excusare,nō erūt qui munera necessaria in rebus publicis obeāt.l.j.in princi.j.codem quod malum esset:vt s̄.de origine iuris l.ij.§.post originē.quare nemini vacatio,vel excusatio à muneribus tribuitur, nisi causa per Iudicem cognita.Est autē Vacatio defectio, vel cessatio: & vacare,id est,deficere:vt infrà de var.& extraordi.cogni.in rubro.& in l.j.circa principium.Itē vacare est intendere, vel

Vacatio.

opez

operã dare.s̃.de arb.l.non distinguemus.§.ex compromisso. de quo per Io.An.c.ij.versi.super scol.ne cle.vel mo.Et de vacatione ab officio quẽadmodum in hoc titulo accipitur,ponit pulchrè Ang.in cõsilio suo cclxxxij.,quod incipit: Pũct⁹. Excusatio autẽ est exceptio quæ ab eo proponitur, qui munus,id est officium publicum subire haberet animo illud euitandi,vel subterfugiendi:de quibus hîc in l.ij.& in hono. *Excusatio.*

V I. *De iure immunitatis.*

Titulus s̃.proximus ad munera euitãda,hic ad euitandos honores datur:licet quædam leges diuersis modis in vtroq; ponantur. Vel ibi de subeundis,his de euitandis:& est similis diuersitas titulorum.C.de aduoc.diuer.iudiciorum. & de aduoc.diuer.iudicum. Immunitates datæ personis, hæredibus non relinquuntur:sed generi posterisq́ue datæ,in perpetuum succedentibus durant.l.iiij.j̃.eo.Et dicitur immunitas priuilegium quoddam,vel remissio à iure, ád non subeunda munera vel honores concessa:qualia multa enumerãtur hoc titulo,quædam etiam s̃.tit.proxim.

V I I. *De legationibus.*

Legatio est functio publici muneris extra territoriũ, vel prouinciã,aut locũ constituendis subeunda. Et est legatus, principis,vel alterius Reip.nũtius aut orator pro aliqua ambasiata vel aliquod nudũ:ministeriũ exercẽdũ:de quo j. dist. c.ius gẽtiũ & xcvij.dist.per tot.maximè in c.nobilissimus.Et tales legati,quaten⁹ Reip.causa absunt,habẽt excusationẽ à muneribus & honoribus:vt hoc tit.& Insti.de excu.tut.§.fi. ponitur etiã hîc pœna eius legati,qui legationẽ deseruit, cũ distinctiõe,ex qua causa deseruerit:vt in l.j. & ij.& quandiu habet vacationem post reditum,not.in l.Paulus. *Legatio.* *Legator.*

V I I I. *De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

Quod ad certã speciem ciuitatis relinquitur, in alios vsus cõuertere nõ licet.j̃.l.j.nisi in casibus:vt j̃.eo.l.legatũ.& s̃.de vsufruct.leg.l.legatum ciuitati.& j̃.de oper.pub.l.peu.& de polli.l.Imperatores.in fi.& C.de expen.lud.l.j.lib.xj.Magistratus Reipub.nõ dolum solummodò, sed etiam latam negligentiã,hoc amplius etiam diligentiam debent,id est,culpam leuem.l.magistratus.infrà eo.& generaliter,quomodo omnes res ad vsum Reipub.spectantes,vel eius curá per publicas personas geri & administrari debent,hîc tractatur.

De

IX. *De decretis ab ordine faciendis.*

Quæcunque ad collegium, vel vniuersitatē pertinent, non aliter tractari debent, aut collegio præiudicare, quā si ab ipso ordine eiusdē professionis decretū intercedat. Illaq; decreta quæ non legitimo numero decurionū coadunato facta sunt, non valēt. l. ij. infrà eod. Non dicitur autem aliter ab ordine factum, quàm duabus partibus adhibitis. l. iij. infrà eo. Si autem duæ partes nō adsunt, potest inter duas numerari quam ipsa decreuerit. §. quod cuiusque vniuers. l. nulli. & l. planè. Et quod semel ordo decreuit, nō oportet id rescindi, nisi ex causa: vt si fortè ad publicā vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti. l. quod semel. infrà eod.

X. *De operibus publicis.*

De operibus quæ in muris, vel portis, vel in rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, præses aditus principē consulere debet. infrà l. de operibus. qui æstimabit an locari, vel destrui debeāt propter pericula. l. si legatū. infrà eo. & §. ne quid in loco fac. fi. l. fi. Et dicitur opus publicum, quod ad vtilitatē aut vsū Reip. principaliter pertinet. Et qui huic operi præest, Curator operū publicorum appellatur. infrà l. j. circa princ. & l. ij. §. curatores. Cuius officium est, obtinere à præside, ne fines publici à priuatis detineantur: & si qui publici sunt, à priuatis separentur: & publici reditus augeantur. Et si qua loca publica vel ædificia in vsu priuatorum inuenerit, æstimare vtrúmne vendicāda in publicum sint, an vectigal ibi melius sit imponi: & illud quod vtilius esse Reipub. intellexerit, sequi. l. si legatum. in fi. infrà eodem.

Curator operū publicorum.

XI. *De nundinis.*

Nundinæ sunt immunitas à principe concessa ad habendū generale forū in sua possessione, vel villa, vel castro: vt ponit gl. in l. j. infrà eo. Et potest cōcedi à solo principe: & nō vtendo, qui impetrauit hoc priuilegiū decēnij tēpore, vsum amittit. l. j. j. eo. Sunt autē nundinæ necessariæ, & hominibus perquā vtiles: eo quòd & summæ prudentiæ & autoritatis apud Græcos Plato in lib. 11. Ciuilis cōuersatiōis, in ciuitate bene, beateq; instituta, negotiatores in primis necessarios dixit. Indiget enim ciuitas pluribus rusticis, & aliis ministrātibus in vehētibus in vrbē, & euehētibus singula. Hi autē sunt Negotiatores, qui diuersas merces afferunt. l. ij. j. eo. Et sic Nūdinæ dicūtur celebratio generalis fori: vt hic, & C. de mun. & §. de

Negotiatores. *Nūdinæ.*

acqui

acquir.poss.l.clàm possidere.§.qui ad nundinas.Io.Ann.in c. nauigāti.de vsur.aliter accipitur hoc verbū.s̃.pro soc.l.societas. Et ille qui impetrauit super nundinis rescriptū,nullū in mercatibus,atque nundinis, ex mercibus negotiatorum debet conuenire,aut venalitiis,vel locorū temporali quæstu & cōmodo,priuata exactione nullū debet insequi:vel sub prætextu priuati debiti molestiā inferre concurrentibus ibidem. Cōcurrētes enim habent exceptionē,interim dum steterint nundinæ. Qui enim impetrauit rescriptū,debet esse contentus eo cōmodo, quòd propter forū eius terra impinguatur. Sed alij in nundinis cōtrahentes bene possunt conuenire debitores suos,quos obligauerūt,habentes ibi pergulā,vel stationē:vt s̃.de iud.l.hæres.§.proinde.& C, eod.l.j.& in c.j.§. contrahentes.de foro com.lib.vj.

XII. *De pollicitationibus.*

Pollicitatio est promissio spontè,& nemine rogāte,facta. Pollicemur enim spōtè,promittimus rogati,vel coacti.Seru. super I.Aen.Et differt in hoc à pacto,quia Pactū est duorum cōsensus,& cōuentio.Pollicitatio verò offerentis solius pro missum.l.iij.j̃.eo.Et licet regulariter de iure ciuili ex nudo pacto non oriatur actio,vt diximus.s̃.de pact.ex pollicitatione tamen, quā quis facit Reip.puta opus se factutū,vel pecuniā daturum,quis obligatur:& hoc si ob honorē promiserit sibi decretū,id est,ab ordine datum,vel damnum:vel ob aliā iustam causam.Si verò sine causa promiserit,nō erit obligatus: & ita multis cōstitutionibus,& veteribus & nouis cōtinetur: si tamen sine causa promiserit & facere incœperit,obligatus est qui cœpit.l.j.j̃.e. Et dicitur cœpisse,si fundamēta fecerit, vel locum purgauerit,vel si locus illi petenti destinatus est: vel si apparatum siue impensam in publico posuit:vt ibi. *Cœpisse dicitur.*

XIII. *De varijs & extraordinarijs cognitionibus: & si iudex litem suam fecisse dicatur.*

Præses prouinciæ de mercedibus ius dicere solet, extra ordinē officio iudicis implorato,sed præceptoribus tātū studiorū liberaliū.Liberalia autē studia dicuntur ea quæ Græci Gymnasia appellāt:vt sunt Rhetores,Grāmatici,& Geometræ:Medicorū quoq; eadē est causa,quæ & professorum,nisi quòd iustior,cū hi salutē hominū agāt,illi studiorū curā: & ideò his quoq; extra ordinē ius dici decet. Est aūt extra ordinē ius dicere,implorare officiū iudicis ad mercedē cōstituendam, *Liberalia studia.* *Extraordinem ius dicere.*

dam,

dam,& soluēdā,& dandū salariū etiā si à principio nō fuerit cōstituta merces:vt ĵ.l.i.§.medicorū.& in ipsa rubrica:& ſ. de dec.ab ord.fac.l.ambitiosa.§.ad idē.C.de pfes.& med.l. medicos.l.lib.x. Cognitionū aūt numerus cùm ex variis causis descēdat,in genera diuidi facilè nō potest,nisi summatim diuidatur in quatuor species: Aut enim de muneribus siue honorib⁹ gerēdis agitatur:aut de pecuniaria re disceptatur: aut de æstimatione alicuius,id est,fama vel opinione cognoscitur:aut de capitali crimine quæritur.ĵ.l.pe.Iudex autē qui litē suā fecerit,cōtra æquitatē pronūtiādo,nō propriè ex maleficio obligatus videtur,sed quia nec cōtractu obligat⁹ est, & vtriq; peccasse aliquid intelligitur,licet per imprudentiam: ideò videtur quasi ex maleficio teneri in factū actiōe,& inquātū de ea re æquū religioni iudicātis visum fuerit,pœnam sustinebit.ĵ.eo.l.fi.& Insti.de obl.ex quasi malefic.circa prin.

Cognitionum numerus. *Iudex faciès litem suam.*

XIIII. *De proxenetis.*

Proxeneta est,qui inquirit volūtates aliquorū,secundū gl. hîc sup rubro. Et dicitur apud nos Licitator siue Mediator: deducitur à προξενέω, quod est,cōcilio,induco:& propriè dicitur cōpositor & mediator emibilium & vēdibilium.media videlicet ista persona, per quā aliquis cōtractus celebrādus, vel ineūdus procuratur:& ei⁹ merces vel remuneratio dicitur Proxeneticū,quæ & Philotropha dicūtur.ĵ.l.ij.& iure licito peti possūt.ĵ.l.j.Hos & Græci Paranymphos appellant, præsertim si cōditionis alicuius ad matrimoniū,vel amicitię quærendæ inter aliquos, vel assessuræ,vel alicuius alteri⁹ rei proxeneta & procurator sit. Sunt enim huiusmodi hominū officinæ in magnis ciuitatibus nō improbabiles,in vēditioni bus,cōmerciis,& cōtractibus licitis,imò vtiles l.fi.infrà eo.

Philotropha.

XV. *De censibus.*

Cēsus est præstatio tributi:vel est annua pēsio,quæ de prouētibus rerū immobiliū datur.no.j.q.iij.quæsitum & in quo differat à tributo.ponit Bar.in l.j.ſ.de pub.& vect.& Io.And. in c.ad audiētiā.de præscrip.& ibi do.Anto.Et in quo differt cēsus à pensione,no.glo.in Clem.j.de sup.neg.præl.in verb. pēsiones. Est autem sciendū quòd Italia non præstat tributum:quia domina prouinciarum:in Auth.vt om.obe.iudi.§. hoc considerātes.in glo.prouincias.coll.v.ne princeps prouinciarum facta sit sub tributo:vt dicit gl.C.fine cen.& reli. l.omnes.licet Albericus dicat, quòd est ancilla ancillarum,

Italia.

causas

causas vide per Archi.xxiij.q.v.non vos. Sunt enim quædam ciuitates quę sunt iuris Italici, vt non soluant cēsum, vel tributum Romanis: de quibus l.fin.infrà eod.& quædam coloniæ, de quibus in l.j.

XVI. *De verborum & rerum significatione.*

Cùm omne ius, quo vtimur, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertineat: vt Inst. de iur.na.§.fi.de quibus omnibus in hoc volumine Pādectarū dictū est: sed quia in his versantur multæ dubitationes circa verborū & rerū expositiones, & interpretationes, ideò de hoc ponit. Verbum quādoq; *Verbum.*
strictè ponitur, prout est pars orationis significatiuū actionis & passionis: hîc autē largius ponitur secundū denominationē pro qualibet parte orationis. Et dicitur verbū ab aëris ver *Res.*
beratu quod cōmune accidēs est omnibus partibus orationis. Rei etiā verbū est hîc vt generale accipiēdū pro qualibet re mobili, vel immobili, aut se mouenti, vt diximus. s̄.de reb. cred. Et verba significāt actiuè, sed res passiuè: quia verba significāt, sed res significātur. Et est significare, demonstrare rē *Significare.*
de qua quæritur, propter nomen ei attributū: sed hic largi⁹ sumitur, vt etiā si propriū nomē nō interueniat, sed quocūq; modo designetur res: vt s̄ si certū pet.l.certū. De significatione aūt verborū plenissimè & perfectissimè tradere nō possumus. Sunt enim quædam, quæ non recipiunt perfectā doctrinam vel propter infinitatē, vt in omnibus extraord.criminibus puniendis: vel propter confusionē rei, vt cùm quæritur, quādo fio mora facta. s̄.de vsur.l.mora, vel propter infidelitatem hominū vel varietatē personarū, vt cùm quæritur quāta fides sit habēda testib⁹. Et ideò dixit lex, nō posse omnes casus qui quādoq; inciderint lege comprehendi: vt s̄.de leg.& sen.con.l.neq; & l.non possunt.& alibi, quod plura sint negotia, quàm vocabula. s̄.de præscrip.verb.l.natura.

XVII. *De regulis iuris.*

Enimverò specialiter omni iure prætorio, & ciuili, per titulos diuersos tractādo de personis, rebus, actionibus, in quib⁹ omne ius cōsistit: vt s̄.de sta.ho.l.j.nūc generales diffinitiōes siue traditiones annectem⁹. Nec enim nouū est, vt quibusdā specialiter enumeratis, generalis quæd[illegible]iiciatur clausula, quę omnia cōprehēdat: vt s̄.ad leg. Aqu[illegible] seruus seruum. §.inquit lex. Est autē regula multorum similium collectio secūdū Grāmaticos: vel est, quæ rē quę est, breuiter enarrat. Et dicitur

dicitur regula, quia regi normam rectè viuendi præbet. Inde

Regula. Regularis, quasi rectè viuens, vel sub regula viuens. Dicitur etiã regula, eò quòd rectà ducit, nec aliorsum trahit. Persius: Apposita intortos ostendit regula mores. Est enim regula rectitudinis vel certitudinis forma, per quã scriptor nouit modum rectè scribendi, & secator modum rectè secandi, & sic de similibus. Ita per regulas modum rectè iudicandi cognoscimus. iij. dist. regula quasi regulariter vera, quamuis patiatur exceptiones: quia exceptio est de regula. xxxij. q. ij. dominus noster. Et constituitur regula per verba quæ de sua natura omnia comprehendunt: vt sunt vniuersalia, affirmatiua, & negatiua. Item per verba negatiua, & indiffinitiua, quę æqui

Officium regulæ. pollent vniuersali. C. de hæred. vend. l. vlt. Officiũ regulæ est, plures similes casus simul iungere clauo rationis. infrà eod. l. j. ibi, quasi causæ coniunctio est, &c. Et solet dici, quòd per regulam nõ statuitur ius, sed ex iure sumitur regula: & ideò propriè loquendo, dici debuisset, nõ De regulis iuris, sed De iure regularium. Allegatur tamen regula pro iure, non tam ex origine, quàm ex forma. Et potior est eius causa, pro quo facit regula: habet enim aduersarius necesse ostendere rationẽ, quare in illo casu regula non loquatur. vt dicit glo. eo. tit. lib. vj. super rubro. Quid autem sit ius, & vnde dicatur, dictũ est suprà, de iusti. & iur. Et sumitur hîc pro nostro iure, scilicet ciuili, non canonico.

CODICIS IVSTINIANI TITVLI.

LIBER iste, secundus ex principalibus legum voluminibus, Codex diui Iustiniani dicitur: & κατ' ἐξοχὴν, id est, per eminentiam, vel per Antonomasiam, id est, vice proprij nominis Codex appellatur. Sicut se habet Vrbis, & Poëtæ, Apostolique vocabulum: vt Instit. de iur. nat. §. sed quoties. & fortè ideò, quia Codex dicitur à cogendo. Cogere enim vel imperare propriũ est Imperatoris, vt eius nomen denotatur, cuius est hic liber. Et hæc est præcipua

legis

legis virtus.ff.de legi.& se.cõ.l.legis.Vel dicitur à cogẽdo,id est,cõponẽdo,vel congregando:sicut fructus dicuntur cogi. ff.de peti.hæred.l.à patre.§.vlt.Verg. Tityre coge pecus. Iustiniani dicitur,ad differentiam triũ veterum codicum Hermogeniani,Gregoriani,& Theodosiani:de quibus j. Nam in Iustinianus. tẽrio domini Iustiniani est ex illis tribus codicibus,& extrauagantibus constitutionibus,hunc codicem componere.Finis autem,siue vtilitas,summa est:quia hoc opere perlecto, facili modo erit accessus ad tutiores causarũ definitiones:& quia ex hoc nouo codice resultabit recitatio diualium cõstitutionum,& quia non est opus maxima mole pecuniarum.

In nomine domini nostri Iesu Christi,Codicis domini Iustiniani sacratißimi principis,perpetui Augusti,repetitæ prælectionis libri primi,Cõstitutio prima,de nouo codice faciendo.

Imperator tractaturus de Iustitia & iure,prẹmittit tres cõstitutiones,quę vicem obtinent proœmij.In quibus auditorem beneuolum,docilem,& attẽtum reddit. Et in hac prima constitutione imperat, vetat,permittit, punit: quæ quatuor sunt legis virtutes ff.de leg.& se.cõ.l.legis.Imperat,cùm decem Philosophis,id est,viris prudentibus committit,vt codicem componant: vt j.eo.§.ideoque ad hoc,vsque illuc, ita tamen,&c.Permittit,additionem,detractationem,mutationẽ: vt ibi,adiicientes,&c. Vetat,ex alio codice recitationẽ fieri: vt in fin.l.Punit,vt infrà l.proxi §.falsi. Docet etiã,quòd ipse sit aggressus:cùm tradat hæc necessariò corrigenda esse,&c. & ita quodam modo suum opus commendat. *Nouus codex fac.*

De Iustiniano codice confirmando.

Superior constitutio facta fuit nõdũ composito hoc codice:hæc autem,cùm iã erat complectus,vt probatur j.ead.l.§. iisdẽ prudentibus.& ideò ponit in rubrica,de Iustiniano codice cõfirmãdo:quia antiquum codicẽ reiecit,& hunc confirmat.In principio autẽ huius constitutionis cõmẽdat vtilitatem sui operis,probando qualiter ad Rẽpublicam spectat. Secũdò,mãdatum certis personis repetit iniunctũ,& eorum studiũ cõprobat. Tertiò,tradit de vi legũ,& adiicit de pœna allegãtium illicitas leges.Circa compilationem autem librorum legalium,colligi potest,quòd decem fuerunt compositores primi Codicis Iustiniani:vt s.in constitut. prima. sicut etiam decem viri fuerũt in petẽdis tabulis ff.de orig.iur.l.ij. §.exactis. *Cõpositores Codicis.*

P

§.exactis, & vij.dist.ca.fuerût. Item tres in Insti.vt in proœ. eiusdem §.cumq; hoc Deo. Et quindecim in compilatione Digestorum, vt Institu.in proœ.§.quas ex omnibus.& infrà de ve.iur.enu.l.ij.§.quæ omnia. Item quinq; in compilatiõe noui codicis, infrà tit.proxi. Ita dicit gl.s.in constit.j.

De emendatione Codicis Iustiniani, & secunda eius editione.

Hæc cõstitutio quatuor cõtinet partes. Primò enim dicit, qualiter curat componere leges ad negotia dirimẽda. Quod patet, quia iã fecit Codicem, & cõfirmauit eũdem. Secundò dicit, quòd post prædictum Codicẽ factũ, fecit ipse multas cõstitutiones, corrigens, & immutans leges de his quæ erãt in Codice, quæ cõstitutiões cùm nõ essent in corpore Codicis, mandauit quibusdã sapiẽtibus, vt primum Codicem dissoluant, & istas interscrant, & alias immutent, vt eis videbitur, & sic nouum librum faciant. Tertiò dicit, hoc esse factũ, & ideò mandat eum seruari, & nullam aliam Imperatoris legem, nisi de nouo faciat. Si autẽ aliquid fuerit scribi necessariũ, in speciali libro Nouellarũ nomine assignabitur. Quartò & vltimò mittit eum senatoribus Constantinopolitanis.

Tit. I. De summa trinitate, & fide catholica: vt nemo de ea publicè contendere audeat, aut disputare.

Iustinianus æquitatis iustitiæq; statuta inquisiturus, præmitit de summa trinitate, à qua iustitia (sicut ex eius definitiõe patet) ducit originẽ, & omnis æquitas splendescit in lucem: & quia super summa (id est, inæternum benedicta) trinitate nostra fides (quę dicitur Catholica, idest, vniuersalis) cõsistit, ideò de ea ponit. Vel quia tractaturus est de iustitia, de eius parte præcipua prius exorditur, id est, de religione. Religiõis autem principium, est fides: cũ omne quod nõ est ex fide, sit peccatum, extra de pręscrip.c.fi.& xxviij.q.j.c.j.& nostra reparatio à fide sumpsit exordium: & nil boni possit superædificari, vbi fidei deficit fundamẽtum, j.q.j.c cum Paulus. Ideò Iustinianus sui operis posuit summam trinitatem, & fidei catholicæ fundamentũ: vt dicit gl.hic super rubri.de qua, quia publicè tractari sæpe non expedit, supponit, vt nemo de ea, &c. Et dicitur summa, quia maior, imò maxima est omnium rerum: vtpote cùm ab ea, tanquã à prima causa, omnia procedũt, infrà de ver.iur.enu.l.j.circa prin. Trinitas dicitur, ꝓpter personas quæ in diuinitate cõsistũt: vt enim alius est pater,

Summa trinitas.

ter, alius filius, ali⁹ spiritus sanct⁹: ita alia est persona patris, alia filij, alia spiritus sancti: non tamen tres Dij, sed vnus tantum Deus: nec tres trium personarum substantiæ, sed vna tãtum, quæ Græco vocabulo οὐσία, id est, indiuisa substantia dicitur, vt s. eo. l. ij. Est itaq; vt iam dictum est, trinitas in personis, vnitas in substantia, deitate, essentia, maiestate, gloria, æternitate, immensitate, incommutabilitate, omnipotentia: cuius laus, honor, virtus & magnificentia per infinita seculorũ secula. Fides autem quãdoq; ponitur pro promissione, vt Instit. de rer. diui. §. vendite: quandoq; dicitur propositum, siue mentis intentio, in cõtractu, vel extra contractum adhibita: vel si fuerit in re alterius contrahentis, vel non cõtrahentis, adhibita ad eum decipiẽdum, vel vt ei præiudicetur, dicitur mala fides, seu intentio. Cæterùm, si fuerit vt tibi cõsulas, nec quenquam fallas, dicitur bona fides, credulitas: & in hac significatione sumitur hic. Vnde Apostolus: Fides est substãtia rerum sperandarum, argumentum nõ apparentium. Et intellige credulitas, nõ cuiuslibet rei, sed circa trinitatẽ, & ea quæ salutis sunt æternæ. Et dicitur Fides ideò, quia fiet, omnino enim futurum est quod speratur. Vel dicitur à fidis, quæ Græcè χορδὴ dicitur. Sicut enim in cithara chordæ cõsonare debent ad perficiẽdam melodiam, & ita & inter amicos animicitia ad Deum, & cũ Deo pectora nostra & corda cõsonare, & quadrare debent, ad cõstituendam consonantiã salutiferam, & cœlestẽ harmoniam. Dicitur autẽ Catholica, id est, vniuersalis, & vbiq; porrecta. Vnde dicitur in regio poëmate: In omnem terrã exiuit, &c. Hinc & imperator hic, Cunctos populos, inquit, &c. Quæ autem sit fides catholica, & quid de indiuidua trinitate, ac incarnatiõe verbi credere debeamus, altior est materia, quàm præsens hoc opusculũ vel capere, vel professio nostra explicare queat. Credimus autẽ autoritatem Apostolorum, & Euangelistarum, cæterorumq; ecclesiæ Dei fundatorum. Item cõciliorum quatuor Niceni, Constantinopolitani, Calcedonij, & Ephesini: vt j. eo. l. cunctos, & l. victor §. suscipimus. Malè autẽ credẽtes multis pœnis afficiũtur, quæ explicãtur, infrà de hæred & ma. l. j. ij. & l. quoniã. Sed & quædam ponũtur, j. eo. l. j. §. reliquos, & l. nullus. §. sciãt, & §. qui verò. Benè credentes præmio vitæ æternæ afficiũtur, si tamẽ aqua & spiritu renati, & tabulam pœnitentiæ post naufragium peccati arripuerint: vt infrà l. j, §. hãc. Fides.

II. *De sacrosanctis ecclesiis, & de rebus & priuilegiis earum.*

Quia mater fidei & religiõis est Ecclesia: vt infrà eo, l. iube mus, ij. in fi. j. responso. ideò de sacrosan. eccl. ponit. Cui Ecclesiæ opus est rebus tam diuino cultui, quã personarum ibi dem deseruientium vsui suppeditantibus. Si quidem res sunt necessariæ his, qui in ecclesiis obsecundãt diuinis mysteriis. Qui enim altario seruit, de altari etiã viuere debet, secũdùm Apostolum. Ideò subiungit, de rebus. In quibus quoniam ecclesię multis gaudẽt priuilegiis, ideò dicit, De priuil. earum.

Ecclesia. Ecclesia autem multis modis dicitur: aliquãdò dicitur locus consecratus, parietibus circundatus, vbi cõsueuerunt Deum timentes peccatorum veniam postulare: vt in Authẽt. vt lic. matri & auiæ. §. quia verò comperiuntur. Et in hac significatione sortitur priuilegia multa: & est vnum, quia non conceditur humanis corporibus vt ibi sepeliantur, vel vt morẽtur in choro cum clericis, infrà eod. l. nemo. Et alia duo notãtur in defensione fugientium & quietè orantium: vt ĩ. de his qui ad ecc. confu. l. pen. & vlti. Et vnum in autoritate quam manumissioni præstat, quasi ipsa sit corã iudice facta: vt ĩ. de his qui in eccl. manu. l. ij. Et aliud in prohibita habitatione, vt infrà de Iudæ. & cœl. l. in synagoga. Sequens in prohibita omnino eius alienatione, etiam si monachi fame perirent: vt in Auth. de alien. & emphyt. §. & quoniam. Secundò, est ecclesia omnium fidelium collectio. Et in hac significatione multa sortiuntur priuilegia circa dignitates, quæ denegantur hære ticis, & cõceduntur fidelibus, infrà de episc. aud. l. nemo. & l. iubemus & in Auth. iusiurand. quod præ. ab his qui ad. Tertiò, dicitur ecclesia persona constituta ad seruiendum Deo, vel collectio personarum plurium ad idem destinata. Et in hac significatiõe multa sortitur priuilegia, infrà eod. l. pen. & vlti. & s̃. eod. l. j. & de hæred. instit. l. collegium.

III. *De episcopis & clericis orphanotrophiis, & xenodochiis, ptochotrophiis, & asisteriis, & monachis & de priuilegiis eorũ, & castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis, seu permissis.*

Episcop⁹. Inter clericos Episcopus maiorẽ obtinet gradũ. Est enim episcopatus, culmẽ dignitatum: vt dicit gl. in cap. ij. de præb. lib. vj. Et dicitur Episcopus ab, ἐπὶ quod est super, & σκοπὸς, quod est speculatio. itaq; inspector vel superintendẽs dici potest. viij. q. j. c. qui episcopatũ. Et xxj. dist. c. cleros. habet enim

superin

ſupetintendere circa cleros,& circa omnes ſubditos,xvj.q. vij.ca.oẽs baſilicæ.Sic & ĩ archiepiſcopo,& patriarcha:vt in Auth.eo. tit.§.ſanctiſſimus.& §.vt aũt omnis.Vnde & poteſt dici in eminẽti ſpecula exẽplo rectoris prouinciæ cõſtitutus, vt j̃.de pri.ca.l.j.Cleric⁹ autẽ dicitur à κλήρ quod eſt ſors: quia in ſortẽ domini electi ſunt.c.cũ ſecũdum Apoſtolũ de præb.& d.c.cleros.Horũ officium eſt,vt Deo ſeruiãt,ſua diſtribuãt,ludis ſe nõ immiſceant,nec ſpectaculis,non fideiuſſionibus pro publicis tributis,vel conductionibus alienarum poſſeſſionũ,nec curatores vel procuratores litiũ,non paſſim tutelis ſe immiſceãt.j̃.eo.l.ij.& l.decernimus.& in Aut.eo.ti. §.præſbyteros.In caſtrẽſi peculio clericorũ diſtinguitur Epiſcopus ab aliis clericis.Nã epiſcopus hoc ipſo quod Epiſcopus eſt,ſui iuris eſt,ſicut & in multis aliis dignitatibus eſt: vt in Auth.cõſti.quæ de dig.§.pe.& antep.& ideò nõ dicitur habere peculiũ:vt j̃.de inoff.teſt.l.vlt. ſed patrimoniũ, vel res ſuas proprias,in quib⁹ licet ei teſtari,ſi probatũ fuerit eũ habuiſſe ante epiſcopatũ,vel poſt epiſcopatũ,iure tamẽ cognationis vſq; ad quartũ gradũ.Cæteræ aũt res reſeruãtur domi nio eccleſiæ. Preſbyter aũt,vel quis cleric⁹ benè poſſunt eſſe in parẽtũ poteſtate,& res ad ſe pertinẽtes habent in quaſi caſtrẽſi peculio,vt & teſtari poſſint in eis:ita tamẽ,vt parẽtes eorũ legitimã ferãt,vt in Auth.eo.tit.§.præſbyteros antẽ. Re demptio autem captiuorũ per quẽ fieri debeat, & qualiter, habetur.j̃.e.nulli.& in Auth.de eccl.tit.§.ſi quis autẽ.Qui autẽ clerici nuptias cõtrahere poſſunt,habetur in Auth.de mo na.§ quod fieri.& in Auth.quo.opor.epiſcopos.§.neq; aũt & de nup.§.ſed & ſi quis.& extra qui cle.vel vo.p̃ to.Cõuerſatio autẽ mulierũ omnimodo eſt interdicta epiſcopis & monachis,alioqui epiſcopus priuatur epiſcopatu.Præſbyteri autẽ & diaconi & ſubdiaconi,cũ eis perſonis quæ effugiũt omnẽ ſuſpicionẽ,vt cũ matrib⁹ & ſororib⁹,cõuerſari poſſunt: vt in Aut.eo.tit.§.præſbyteros.& quomo.opor.mõ.viuere.§.nõ ingrediẽtur.de hoc de coha.cle.& mul. Orphanotrophi sũt receptatores puerorũ ambob⁹ parẽtib⁹ orbatorũ.Brephotrophi ſũt gubernatores pauperũ infãtiũ. Ptochotrophi ſũt pauperũ ſuſtẽtatores.Aſſiſteriæ aũt,ſũt fœminæ debiliũ ſuſtẽtatrices.Xenodochiũ,loc⁹ eſt vbi pauperes peregrini recipiũtur. Gerõtocomiũ,eſt locus vbi ſenes & valetudinarij,& propter ſenectutẽ tãtum infirmi homines curantur:gl.in c.tributum.

Clericus. *Orphanotrophi.* *Brephotrophi.* *Ptochotophi.* *Aſſiſteria.* *Xenodochion.* *Gerontocomium.*

§.sancim⁹,xxiij.q.viij.hinc dicit.gl.in c.iij.de reli Deponitur in brepho,hieron,orpho,ptbochoq;,xeno,Infirmus vetulus, puer,orphanus,& peregrinus.

IV. *De episcopali audientia: & de diversis capitulis quæ ad ius,curamq;,& reuerentiam pertinent Pontificalem.*

Episcopalis audientia. Episcopalis audiē̄tia,est iurisdictio ipsius Episcopi,quā habet in suos clericos,quādoq; ex necessitate:vt si clericus cōueniatur ciuiliter,vel pro crimine ecclesiastico: vt in Authē. de man.ptin.§.si verò canonicū:& in c.si quis contra,de for. cōp.Quādoq; ex volūtate:vt.j.eo.l.si quis ex consensu.scilicet de causa pecuniaria,nō criminali:vt ff.de arb.l. non distinguemus.§.itē Iul.& hoc cùm eligitur vt arbiter.Sed & vt Iudex ordinari⁹ eligi potest:vt j.eo.l.episcopale,& ff.de iud.l.j. Aliquādo etiā desideratur ex necessitate in quibusdā negotiis,quæ non omnino formā iudicij habent:vt in alienatione rei ecclesiasticæ,vt in Auth.de alie.& amph §. p eos verò,& §.ab illis,& in ti.de ann.except.l.vt perfectius,& infrà eo .l.si præsens.Ad curā autem & reuerentiam,id est,ad reuerendā

Episcopi cura. solicitudinem.Episcopi multa spectāt:scilicet vt curā habeat de incarceratis,& de redē̄ptione captiuorum, & vt puniātur damnati,& similia:vt j.eo.l.addictos,& l.Iudices,& l. Christianos.& in Authen.de sanct.episc.§ pen.

V. *De hæreticis,& Manichæis,& Samaritanis.*

De ministris catholicæ fidei,& eorū priuilegiis dixit:nunc

Hæreticus. de aduersariis,& eorū pœnis:scilicet de hæreticis in genere, & specialiter de Manichęis & Samaritanis,q perfidiores hęreticis sunt,& maiori digni pœna.Est aūt hæretic⁹ qui vel leui argumēto à iudicio catholicæ religiōis & tramite detect⁹ fuerit deuiare:vt j.eo.l.ij.Vel qui non est mē̄brū fidei catholicæ ecclesiæ,vel qui est diuersarū hæresum:vt in Authen. de priui.dotis.col.viij.Vel qui nō credit secūdū quod prædicāt quatuor cōcilia:vt j.e.l.qnicūq;.Dicitur ab αἱρῶ vel αἱροῦμαι, quod est opto,seu eligo:vnde etiā Aphæresis, apud nostros

Hæresis. ablatio dicitur, & Diæresis quæ est diuisio,& Synæresis quæ est diuisorū cōiunctio. Dicitur itaq; Hæresis,optio,siue electio:eligūt enī hæretici sectā specialē,& catholicæ religioni cōtrariā,vel diuersam.Cicero in Para.Estq; in ea hæresi,quæ multum sequitur florem orationis.Hæreticorum autē quidā prædicāt turpiora,& in maximo sunt errore:vt Manichæi,Samarit

maritani, Borboritæ, Pagani, Montaniſtæ, Taſcodrogi, & Orphitę: quibus omnis legitimus actus interdicẽdus eſt, vt ĩ.e.l. quicũq;, & l. multi. §. idcirco. & cũ aliis hominib' nihil ex legibus vel moribus habẽt cõmune, & omnino tamen rei leſæ maieſt. tenẽtur, ĩ.e.l. Manichęos. Et ſunt Manichęi, qui Christum dicũt nõ eſſe: vt dicit gl.j.d.l. Manichæos, & extiterũt à quodã Perſa, qui vocatus eſt Manes: hic duas naturas & duas ſubſtãtias introduxit, id eſt bonã & malã: & animas ex Deo, quaſi ex aliquo fõte manare aſſeruit. teſtamẽtũ vet' reſpuũt, Nouũ ex parte recipiũt. Ita dicit text. xxiiij. q. iij. c. quidã. vbi variæ ſectæ hæreticorũ, & in l. Arriani, j. multi hæretici nominantur, qui omnes in d. c. quidam, exponuntur. *Manichæi.*

VI. *Ne ſanctum baptiſma reiteretur.*

Rebaptizare baptizatũ, genus eſt hæreſis: ideò poſt hæreticos ponitur hęc materia, prohibẽs ne ſanctũ baptiſma domini reiteretur. Et quidẽ, ſi certum eſt aliquem eſſe baptizatum ſemel, nõ debet iterũ baptizari: alioqui baptizato & baptizãti vltimũ ſupplicium imponitur, quod mortem interpretamur, infrà eod. l. ij. Vbi autem aliquis nõ eſt baptizatus ſemel, ſed Chriſtianus tantũ, & ita Catechumenus vel catechizatus, vel initiatus miniſteriis orthodoxorum, poſtea baptizatus ſecundum morem hæreticorum, imponitur baptizãti & baptizato pœna exilij, & decem librarum auri. ĩ.eo.l. vlt. De hoc in c. ij. & c. quædam, de hæreti. & in tit. de ſacra. non iter. per totum. *Baptiſmi reiteratio.*

VII. *De apoſtatis.*

Apoſtatæ plus quàm hæretici ſunt: & ſunt hi, qui nomine Chriſtianitatis inducti ſacrificia poſtea fecerint, vel facienda mãdauerint, fidem polluẽdo, quam Deo dedicauerint, & per dationem diuini miniſterij in prophana migrando. Eſt enim apoſtaſia à noſtris dictũ refugiũ, vel rebellio. Inde Apoſtata. Et quæ ſit eorum pœna, ponitur hîc in l. j. ij. & iij. & in l. apoſtatarum, & in c. pen. & fi. extra eod. titu.

VIII. *Nemini licere ſignum ſaluatoris Chriſti in ſilice vel marmore, vel humi ſculpere, vel pingere.*

Signum crucis humi ponere, eſt cõtrariũ religioni: eſt enim ab hominibus adorãdũ & venerandum. & ſi in manibus alicui' geſtatur, ei debem' cũ deuotione aſſurgere. & ſi alicubi poſitũ emineat, honorẽ debemus impẽdere. Ideò prohibetur hîc, ne humi ponatur, vel in aliqua materia humi poſita ſculpatur, aut depigatur, ne pedib' cõculcetur. Qui poſuerit vel

positum nõ leuauerit,grauissima pœna mulctatur,quã mortem interpretamur.ff.de pœ.l.vlti.& infrà eodẽ.l.j.De adoratione crucis habetur.dist.iij.ca.crucis.& in cap. si canonici.§.fi.lib.vj.& in clemen.j. de sum.trin.

IX. *De Iudæis & cælicolis.*

Iudæi antequã dñm nostrũ crucifigerẽt,nõ grauabantur, imò priuilegiis gaudebãt,& populus peculiaris vel specialis *Iudæi.* dñi dicebãtur. Dicti enim erãt Iudæi quasi Deũ vidẽtes,secũdùm interpretationẽ Io.An.super rubr.extra,eo.ti. Vel dicũtur à Iuda:q illa tribus erat præstãtior cæteris.Arch.l.vj.di. domus. Postea autẽ perdiderunt priuilegia sua ex delicto,j. eo.l.iussio.Ita vt nõ immeritò de eis dictum sit:Homo cũ in honore esset,nõ intellexit,id est intelligere noluit,cõparatus est iumẽtis,similis illis fact⁹.Iudæi enim,vt Plin.lib.xiii. nat. hist.scribit,gẽs est cõtumelia numinũ ĩsignis: Et ideò ab omnibus dignitatib⁹ & officiis publicis inter Christianos repel *Cælicolæ.* luntur.j.eo.l.vlt. Cœlicolæ autem dicũtur,qui cœlum quasi Deũ colunt,vel cœli planetas,scilicet Solẽ,Lunã,vel stellas. Et hi,licet Christiani sint,cæterorũ tamẽ hæreticorũ pœnã patiũtur,nisi resipiscãt,& ad venerationẽ Christianã cõuertan- *Planetistæ.* tur:q cquid enim à fide Christiana discrepat, legi Christianæ cõtrariũ est.ĩfrà eo.l.ecœlicolarũ.hi & Planetistæ appellãtur.

X. *Ne christianum mancipium hæreticus,vel paganus,vel Iudæus habeat, vel possideat,vel circuncidat.*

Mãcipiũ Christianũ, id est,seruus ab hæretico,pagano vel Iudæo possideri nõ debet:siue erat Christianũ tempore emptiõis,siue post ẽptionẽ fuerit factũ Christianũ vel desiderat fieri. Debet eñi Iudæ⁹ istud venale exhibere intra mẽsem,& iusta cõditione vendere, nõ amplius xij.solidis,id est, aureis: quòd si perniciosè id retinere cõtendit,& mãcipiũ & pretiũ pdit.c.j.& ij.de Iudæis.extra,& s̃.de epis.&cle.l.vlt.& j.e.l.j.I fi.Itẽ ĩponitur capitalis pœna hæretico,hoc ipso q habuit:vt j.eo.l.j.vel circũciderit, vt ibi.de hoc liiij.dist.c.fraternitatẽ.

XI. *De paganis, & templis, & sacrificijs eorum.*

Pagani,id est,Saraceni,dicũtur,q deos innumeros,deasq́, *Paganus* imò dæmones colũt & adorãt. Et dictus est Paganus,id est, villanus,hoc est,in villa natus:nã cũ iuxta fontẽ qui Græcè πηγὴ dicitur, villa fieri cõsueuerit,deductũ est vocabulũ paganus,id est,villanus.Iuuenal. Cuius falsum producere testẽ

contra

contra paganũ possit. Et Persius, Ipse ego semipaganus. Hinc & Paganus dicitur, qui nõ est miles. C. de inoff. test. l. fi. Inde & Paganus dici potest quisquis militiã fidei orthodoxæ non susceperit, & ĩ pagis, hoc est, separatis & diuersis sectis à fide nostra detinetur: & sic capitur toto hoc titu. Tales sacrificia sua, putà cũ immolatiõe bidẽtũ, aut aliarũ pecudũ, ac exẽteratione extorũ, inspectioneq; iliũ & intestinorum, ac aliis superstitiosis diuinationibus facere prohibentur. Item templa sua clausa habeant sub pœna mortis, & amissione bonorũ. j. eo. l. j. Item omnia templa paganorũ applicantur Reipub. vt Imperator ea vbicunq; velit possit dare: sicut Phocas Cæsar fecit beato Bonifacio, de templo quod vocabatur Pãtheon, id est, omnium Deorum. infrà eod. l. omnia.

XII. *De his qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur.*

Inter cætera priuilegia quæ habet ecclesia, hoc præcipuũ est: ne cõfugiẽtes ad eã alicuius temeraria autoritate abstrahantur, cũ tali distinctiõe, sint liberi vel serui: si serui, vel coloni, vel ascriptitij, vel liberti, vel aliæ personæ de alicuius familia, tales sine magna mora restituũtur dominis suis, vindicantibus in eos, vbi acriter deliquerũt: aut si non deliquerũt acriter, fiat remissio ex humanitate, ĩtercedẽte religioso œconomo: & sacramẽto præstito à domino, quòd ob causam illã nõ lædat eos. j. eo. l. præsenti. §. sanè. & l. si seruus cuiusquã. & in Authẽ. de sanct. epis. §. si quis autem ad monasticã. Hoc, si seruus confugerit ad ecclesiam sine armis: alioquin cõtinuò domino, vel à quo recessit, indicetur: si ei copia abstrahendi denegetur. & hoc, vbi cõfugit ad ecclesiã propter suum delictum: alioqui si propter sæuitiam domini, compellatur dominus vendere ipsum bonis cõditionibus, id est, ne amplius reuertatur in potestatẽ domini. ff. de his q̃ sunt sui vel alie. l. ij. nisi fortè mallẽt redire: & tũc restituentur, vt dictũ est. j. eo. l. vlt. in. fi. Si autem liberi confugerint ad ecclesiã: aut hæretici, aut Christiani, vel Iudæi. Si hæretici vel Iudæi, nõ suscipiantur, vel retineantur, nisi conuerti, vel reuerti velint ad fidẽ. j. eo. l. j. Si autem Christiani, habent promissionẽ securitatis à præside loci vsq; ad xxx. dies, &c. vt in Auth. de mãd. prin. §. sed neq;. & fiat postea, vt j. eo. l. præsenti. Sed si q̃s temeritate sua cõfugũ extraxerit de ecclesia, aut extrahere conatus fuerit,

Confugiẽtes ad ecclesiam.

rit,tanquam crimine læsæ maiest.commisso tenetur,& vltimum supplicium patietur,infrà eo.l.fideli,& l.vlt.in princip. nisi cõfuga erat homicida,vel adulter,vel raptor virginum: vt in Auth.de mand.Princip.§.neque autem homicidis. De hoc in c.inter alia,& cap.fin.extra de immun.eccles.

Manumitti in ecclesia.

XIII. *De his qui in ecclesia manumittuntur.*

Sicut ecclesia fugientibus fauet,ita & manumittendis:quia in ecclesia corã episcopo & sub aspectu plebis manumissus, perinde habetur,ac si apud iudicem manumissus esset. Nam istæ duæ species manumissionis ratificantur,vt Institu.de liber.§.j. Ita tamen quòd manumittens suam priuatã scripturam de libertate danda exponat:In qua & sigillum suum debet apponere:vt infrà eo.l.j. Quid autẽ sit manumissio,dixi in ff.proprio titulo.

XIV. *De legibus & constitutionibus Principum & edictis.*

Lex. De diuinis dictũ est:nũc de humanis sacris,nam leges sacræ sunt,j.eo.l.leges sacratissimæ.quæ cõstringunt hominũ vitas ad sanctè beateq́; viuẽdũ. Lex quãdoq; ponitur strictè pro statuto pop.Rom.quãdoque largè pro omni rationabili statuto:& ita regula est iustorũ & iniustorũ,vt dicitur in trãslatione Græca.ff.eo.l.ij. Vnde dicitur, Ipsi legẽ non habẽtes,

Cõstitutio principis. sibiipsis lex sunt.Cõstitutio verò Principis,& Edictum legis pares sunt:& differt cõstitutio ab Edicto,quia cõstitutio potest esse generalis & specialis,vt in ff.de cõsti.Princi.l.j.§.hæc

Edictum. sunt,& §.planè.Edictũ verò est Principis generale statutum, infrà eo.l.iij.de his dixi ff.de leg.& ff.de constit.Princ.

XV. *De mandatis principum.*

Mandatum. Quia mandata sunt cõstitutiones speciales Principis,ideò post tit.prox.ponitur.Est enim Mandatũ non quælibet cõstitutio,sed ea dũtaxat,quam præcipit Imperator: qualiter is,q eligitur magistrat⁹,laudabiliter gubernare prouinciã possit, & dicitur sanctio: vt in Auth.de mand.princip.Et per totã legẽ illã docetur,magistratus qualiter debeat se habere. Et differt Mãdatũ à Cõstitutione,sicut species à suo genere.Circa mãdata autẽ hoc generale est,fiant vel nõ fiant gratia administrationis gerẽdæ,vt non credatur aliquis ea habere,nisi sacras literas Principis ostẽdat:& ita pl⁹ creditur hoc casu literis,quã testib⁹,s.de ep.& cl.l.si qua, §.vl.In procuratore autẽ q agit nomine meo,nõ exquiritur,habeat literas vel nõ: sed

qua

qualitercunq; probet se habere mandatum, vel caueat rem ratam dominum habiturum, infrà de procur. l. j.

XVI. *De senatusconsultis.*

De materia huius tituli dixi ff. eo. titu. & de orig. iur.

XVII. *De veteri iure enucleando: & de autoritate iurisprudentium, qui in Digestis referuntur.*

Duæ partes legis, scilicet cõstitutio & senatusconsultum expeditæ sunt: superest de Plebiscitis, & prætorũ edictis. & ita de enucleatione veteris iuris: in compositione enim veteris iuris quidam maiorem, quidam minorem scientiam habuerunt, de quibus hîc. Dicitur autẽ Vetus ius, quia ab vrbe Roma condita & Romuleis temporibus vsque ad tẽpora Iustiniani ferè per mille quadringẽtos annos confusa ista iura fuerunt: vt infrà eo. l. j §. j. ibi, reperimus autem. & §. cumque hæc materia. & l. ij. j. responso. Enucleando autẽ dicitur, quia sicut in nuce primò quod est amarũ inuenitur, ita & in isto veteri iure erãt tot multitudinis acerbitates, quòd nemo eas legere vel intelligere poterat. Item sicut in nucleo testa dura inuenitur, ita ibi duræ & iniquæ erant sententiæ, secundùm Azo. Item sicut nucleus quadam inutili pelliculà tenetur, ita & illa multitudine tanta sublata superfluitate antiqua, & necessariis & vtilibus collectis prout meli⁹ potest. infrà eo. l. ij. §. sed & si aliquid. Iniungit autẽ quibusdam disertissimis viris, cum summa prouidentia hanc enucleationẽ facere: quæ extendebatur in duo penè millia librorum, & plus quàm tricies centena millia versuum, id est, paragraphorũ, vel responsorum: vt infrà eo. l. ij. §. sed cùm omnia. *Vetus ius.* *Enucleare.*

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

Quia leges ab omnibus sciri debent & intelligi: ignorãtia autem tam in iure quàm facto sæpe in pactis & causis prætẽditur, ideò de ea diximus. ff. eo. titu. plenè. *Ignorantia.*

XIX. *De precibus imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non.*

Quia dominus Imperator caput est, & minister, ac executor legũ, de quibus s̃. ideò de ipso primò videam⁹. Sed quia nõ temerè, sed per preces est adeundus, qualiter hoc fieri debeat, & de quibus reb⁹ sibi liceat supplicari, hîc tractatur. Et quidẽ offerũtur, cõsiderata Cõsuetudine & Iure. Consuetudine, vt quia pileo, & pallio reiecto, genib⁹ flexis preces porrigendæ sunt. Iure, quia breuiter est ei exponendũ negotiũ: *Imperator precibus adeũdus.*

ea vide

ea videlicet tātū verba, de quorum sensu inter partes fuerit dubitatum. infrà eo. l. vlt. Licet autē supplicare pro hęreticis, vt fecit papa. s̄. de sum. tri. l. vlt. §. sed quia gremiū. Itē supplicare licet pro minore dānato à principe: quādoq; licet rarò. permittitur supplicare ꝓ beneficio in integrū resti. dum minor dicit se proditū ab aduocatis. ff. de mino. l. minor aūt. §: si autē. Item durāte officio præsidis, eius subiecti supplicare possūt principi, vt furtū ei⁹ puniat: in Auth. vt iudi. sine quoquo suff. §. si quis autē præter. Item cùm ordinatio clericorū facta est per pecuniā: vt in Auth. quomodo opor. epi. §. vlt. Et in casu l. quoties. infrà eo. Et in his quæ non sunt fisco dānosa: vt infrà eo. l. nec dānosa. Item in his quæ non sunt iuri cōtraria: aliàs rescriptum impetratū nō tenet, sed dicitur subreptitiū. infrà eo. l. rescripta. de quibus plenius dicem⁹ infrà, Si contra ius vel vtil. pub.

x x. *Quando libellus principi datus facit litis contestationem.*

Supplicationis effectus. De supplicatione principi facta in genere suprà dixi: nūc de ei⁹ effectu. Est autē effectus supplicationis quæ principi porrigitur, quòd si imperator ad eam rescribat, vicem obtinet litis contestatæ, quātū ad hoc vt perpetuetur in x x x. vel forte in xl. annos: sicut in constitutione dicitur j̄. de anna. excep. l. j. & ita potest intelligi quod dicitur ff. de act. & obl. l. cōstitutionibus. *Libelli obligatio facta principi.* Hæc tamen non habēt locum in qualibet actione, sed in prætoria & annali, vt est in rub. Vi bon. rapt. & quod met. causa. quæ nō sunt rei persecutoriæ. ff. de act. & obli. l. in honorariis. Ciuiles enim solitis & communibus modis tātū perpetuātur, vt cōtestatione, executoris conuentione, debiti agnitione: nō autem sola libelli oblatione. vt infrà de præsc. x x x. ann. l. si quis. & l. cum notissimi. Est ergo mens tituli, quòd sicut prætoriæ & annales actiones, quæ de sui natura temporales sunt, & anno expirant, per litis contest. perpetuātur, & fiunt postea perpetuæ ad agendum, vt Inst. de perpe. & temp. act. §. pœnales. l. cum mota. C. de transact. & ibi Bart. Ita & in eis actio annalis perpetuatur, si libellus principi porrigitur, & ille ad eum rescribat. infrà l. j. & ij. Secus si alij iudicio offeratur, d. l. cōstitutionib⁹. ff. de act. & obl. & ex his etiā casibus fit actio annalis trāsitoria ad hæredes, vel contrà: vt d. §. pœnales. & d. l. cōstitutionibus. In casibus tamen etiam ciuiles actiones perpetuantur sola libelli oblatione, hoc cùm impedior litem contesta. contra reum, vel propter furorem suum,

ſuum,vel dignitatem,vel abſentiam,vel infantiam. vt infrà de ann.excep.l.vt perfectius.

XXI. *Vt lite pendente,vel poſt prouocationem, vel poſt definitiuam ſententiam nulli liceat ſupplicare imperatori.*

Quando ſit ſupplicandum vel nõ,ponit,ſcilicet,pendente lite principalis cauſæ,vel poſt prouocationẽ,ſcilicet,penden te cauſa appellationis,aut poſt definitiuam,ſcilicet quæ non poteſt retractari poſt appellationem. His tantùm modis ſupplicare non licet. Ante litem autem cõteſtatã ſi ſupplicetur, admittitur ſupplicatio ꝑ executione iuris ciuilis,vel iuſtitia communi: ſi tamẽ præſes,vel defenſor loci primò fuit adit⁹, qui circa ius commune partes ſuas ad plenum potuerunt accommodare:vt in Auth.de man.princ.§.ſit tibi.& vt diff.iud. in prin.Si aũt fiat ſupplicatio,vt detur priuilegiũ,tenet etiam his prætermiſſis,quia nec ſufficientes eſſe potuerũt in dando priuilegiũ.Si verò poſt litẽ, nullo modo tenetur, vt in rubr. & infrà eo.l.vlti.In caſibus tamen ſupplicatur etiã pendente lite,hoc eſt,vt edantur acta vel ſententia.infrà eo.l.ij.vel ali⁹ aſſocietur iudex:vel vt terminetur cauſa:vel vt citius finiatur:vt in Auth.in me.litis non profet.ſa.for.§.ſuper hoc. col. viij.Et habet locum hęc rubrica,quando ſupplicatur pro his quæ ſunt inter partes in lite. Pro his autem quæ non ſunt in controuerſia,licet ſupplicare etiam quandocunque. *Supplicatio quando admittitur.*

XXII. *Si contra ius,vel vtilitatem publicã,vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum,vel impetratum.*

Si reſcriptum,vel priuilegium cõtra ius Dei,Apoſtolorũ, Euãgeliſtarum,Prophetarum indulgetur,omnino reſpuitur: quia ſuperioris legem tollere non potuerũt, clem.ne Romani,de elec. Poteſt tamen diſtinguere pro qualitate perſonarum,& publica vtilitate:de qua hîc latè per Doct.& in c.fin. de conſue.Si autem ſit cõtra ius humanum:aut eſt in læſione alterius,aut non.Si eſt in læſione,ſi quidem lędatur in eo, quod ei competit de iure naturali,nullum eſt priuilegiũ vel reſcriptum:quia iura naturalia dicuntur immutabilia,Inſtit, de iur.na.§.penult.fallit in caſib⁹.infrà de quadr.præſc.l.vlt. & de ven.te fiſc.l.j.Si autem lædatur in iure ciuili,putà circa actiones quæ omnes inductæ ſunt à iure ciuili.ff.de orig.iur. l.ij.& ita quod ius omnino perimatur, vel ex toto agẽdi denegetur poteſtas:& tunc non tenet:vt j.cod.l.vlti.Nec enim veriſimile eſt,quòd imperator voluerit concedere priuilegiũ *Reſcriptum,cõtra ius.*

cum

cum tanto præiudicio, cùm ipse iudicibus committat, ne rescripta cõtra leges admittãt, infrà eo.l.vlti.& j.de inoff.test. l.si quando, in princ. Si autem non perimatur, sed differatur, benè tenet: vt §.de preci.impe.offi.l.quoties.& infrà eod l.sacrilegij. Si autem rescriptũ indulgetur contra publicã vtilitatem, non tenet: sed oportet quod fiat secunda iussio, vt dixi §.de preci.impera.offe. Vbi autem per mendacium impetratur, siue quis mentiatur principi in iure scripto (in quo tamẽ non est verisimile principẽ decipi: quia de scrinio eius pectoris omnia sunt cõdita iura, infrà de test.l.omniũ,& c.j.de cõsti.lib.vj.) scilicet dicẽdo aliter legem statuere, quàm statuat: vel in iure non scripto, id est, cõsuetudine, in quo facilius potest decipi princeps, d.c.j. Siue mẽtiatur ĩ facto, dicẽdo se nõ accepisse pecuniã mutuo,&c. Siue mentiatur in fraudẽ, tacẽdo: vt quia cùm sit libertus alienus, hoc tacito, faciat se arrogari vt ingenuũ, cùm nõ possit de iure, ff.de adop.l.nec libertum. Vel tanquã dominus rei, vel creditor pecuniæ impetrat rescriptum ad iudicẽ certũ de agendo, hoc tacito, quod possessor vel debitor sit iam ab eo absolut⁹; tenet rescriptum in his omnibus mendaciis impetratum: vt tamen datus iudex pro tenore veritatis causam examinet, & eam definiet non pro affirmatione deprecantis, id est, pro mendaciis in deprecando admissis, vt infrà eo.l.præscriptione.

Cõtra publicam vtilitatẽ per mendacium.

XXIII. *De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.*

Suprà de rescriptis cõtra ius eliciẽdis in specie: nunc ponit in genere, dicẽs, de diuersis, id est, variis rescriptis: sicut & illa rubrica in ff. intelligitur de diuer.& temp.præscr. Rescripta autem indulgentur proposito die, & Cõsule: licet illud de Cõsule hodiè ex consuetudine non seruetur, vt infrà eo.l.si qua beneficia. Item dies incarnatiõis Domini exprimitur, vt inchoetur instrumentum authore Deo: & supponitur in dicto, & nominabitur imperator & eius imperij tempus, vt in Authent. vt præp.no.impera do eo.col.v. Item debet scribi rescriptum purpurea scriptura, & signari ardore cocti muricis, & triti coccinij. Est enim Murex quidã piscis, ex cuius sanguine tingitur purpura. Item debet imperator se subscribere, j.eo.l. sacri affatus. Itẽ debet subiici annotatio, qua contineatur, inter quos, & ad quem iudicem, & per quam personam fuerit dictata iussio principis, id est, ipsum rescriptum: vt in Authẽ. vt diui.iuss.col.viij. Itẽ semper debet inseri cõditio, si preces

Murex,

veritate

vericate niratur, & si non monstretur inserta, nō valet rescriptum: vt infrà eo.l.vlti. Et quod dictū est in rescriptis, seruatur in pragmaticis sanctionib⁹. Est autē annotatio, & scriptū principis eius proprio motu indultū. Pragmatica sanctio est, quod consilio procerum princeps statuit & sancit, nec indulgetur super priuatis negotiis singulorū, sed vniuersitatum: vt j.eo.l.vlti.§.vlt. Pragma enim, causa dicitur: hinc Pragmatica sanctio, quæstio quæ causatiua est, & cum causæ cognitione fit, vt dicit glo.in c.j.extra de rerum permut. *Pragmatica sanctio.*

XXIV. *De statuis & imaginibus.*

Quia per scripta concedebātur fieri imagines in suū aut alienum honorē, ideò de his ponit. Et est differētia inter Statuam, & Imaginē: quia in Statua nihil est quod hominis effigiem non designet. In imagine autem sic, nā est sola pictura, & multæ partes quæ nō designant mēbra hominis, vt dicit, glo. super rubri. Erat olim vsus statuarū apud barbaros frequēs, Romanis postea vsurpatus est in signum deificationis: putabāt enim ex bonis huius vitæ, alterius vitæ beatitudinē futuram. Quod diui principes ex toto tollere nō potuerunt, sed sine suo priuilegio erigi statuam prohibuerunt, pœnam contrauenientibus irrogantes: vt infrà eo.l.j. *Statua.* *Imago.*

XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

Confugientes ad statuas, siquidem iusto timore aliorū, ne sæuiant in eos, secūdùm leges vindicētur. Si verò cōfugiant per malitiā, hoc est, inuidiæ causa, vel blasphemiæ, nā præsumitur aliquis deliquisse, vinculis publicis mancipetur, ff.de pœ.l.capitalium, §.ad statuas. facit Insti.de his qui sunt sui.§.ii. Si autem quis cōfugerit ad summi regis statuam, vel imaginem, id est, ad omnipotentis Dei ecclesiam, turpiter inde non extrahatur, vt dixi s.de his qui ad eccle.con.

XXVI. *De officio Præfecti Orientis & Illyrici.*

De principe qui caput est omniū magistratuum diximus. Nūc de aliis magistratibus, qui sunt Principis, tanquā capitis mēbra: vt infrà ad leg.Iul.ma.l.quisquis. Horū alij sunt maiores, alij minores, alij medij. Maiores, vt illustres: qualis est Præfectus prętorio Oriētis, itē Illyrici, itē Africæ, item vrbis Romę. Minores sunt clarissimi, putà Prælides prouinciarum. Medij sunt, spectabiles: vt Procōsul, Præfect⁹ Aegypti, qui dicitur Augustalis, vt dixi ff.de off.præ.Aug. Excelletiores præfecti sunt, Præfectus prætorio Oriētis, & Illyrici, quorū officium

ciũ est, vt ab eorũ sententiis nõ appelletur. Itẽ nec cõtra eorum sententias datur restitutio, nisi ab ipsis. Itẽ condere possunt leges, vt tamẽ nõ sint cõtrariæ generalibus legibus, vel cõstitutionib⁹.j.eo.l.formã. Et sumpsit hic Imperator exordiũ ab illustribus, hoc est, à Præfectis prætorio, quasi à maiorib⁹, qui maiores sunt dignitate & administratione. Sed in ff. exordiũ sumpsit à superillustrib⁹, hoc est, à Cõsulibus, qui superillustrẽ dignitatẽ habẽt, vt in Auth. vt ab illust. & q super eã dig. Est autẽ Illyria vel Illyris prouincia, cuius fines latissimi sunt: quippe quæ intra Italiã, superioremq; Germaniã, Macedoniã, Thraciam, Epirum, & Adriaticũ sinum, Danubiumq; cõtinetur. Verg. 1. Aen. Illyricos penetrare sinus, &c.

XXVII. *De officio Præfecti prætorio Africæ eiúsque diæceseos statu.*

Et hic illustris est sicut superior, & est ei⁹ sedes Carthago: vt in l.j. huius tit. circa mediũ. cuius officiũ est, vt milites cõstituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt j.l. ij. Itẽ si viderit castella & ciuitates nimiæ magnitudinis esse, poterit ad talẽ formã redigere, vt per paucos meli⁹ possint cõseruari: vt in Auth. vt iudi. sine quoquo suff. §. illud tamẽ & §. nulli quoq;. Et incœpit tũc præfectus Africæ cõstitui, cũ à Gotthis, Vuandalis Africa cẽtũ & quinq; annos possessa & captiuata, demũ volẽte domino, imperio recuperata & adiecta est Romano, vt in l.j.j. eod. Status autem diœceseos Africæ est, vt in septem prouinciis diuisa, scilicet in Carthaginẽ, Byzantiũ, Tripolim, Tingin, quæ ante procõsularis vocabatur, Numidiam, Mauritaniam, & Sardiniam, suis iudicibus disponantur: vt infrà l.j. post medium.

Præfect⁹. Africæ.

Africæ septem prouinciæ.

XXVIII. *De officio Præfecti vrbis.*

Hic quoque illustris est, vt superiores. Vrbis autẽ appellatio simpliciter plata. pop. Rom. ciuitatẽ antonomasicẽ significat: vt ff. de verb. sign. l. vrbis de isto satis in ff. eo. titu. dixi.

XXIX. *De officio Magistri militum.*

Vrbis appel.

Hic Magister militũ illustris est, sicut & superiores: vt Quæstor, de cuius officio tractatur j. tit. proxi. Et habet cognitionẽ cõuẽto milite, & de ciuili causa, vt j. eo. l.j. & j. de iur. om. iudi. l. penul. Si verò sit causa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus est extra castra, similiter ad ipsum spectat cognitio. Si verò accusatur de crimine communi, & enormi, conuenitur sub præside tãtùm. Si nõ sit enorme

enorme: conuenitur sub magistro militum. Et si conueniatur sub præside, ipse remittit ad magistrum militum: vt ff. de re mili. l. iij. j. respons. & de actu. l. vlti. hi & Magistri peditum & equitum appellantur: vt infrà l. j

XXX. *De officio Quæstoris.*

Hic quoque illustris est, vt diximus satis. ff eod. tit.

XXXI. *De officio Magistri officiorum.*

Nunc de spectabilibus, qui secundùm Pla. mediam gerũt administrationem, vt in Authen. de rebus eccles. non alien. §. vlti. Sed Azo hunc illustrem dixit, eò quòd eius officium designetur inter illustres: nam & sequẽtes tres illustres sunt. Et eius officium est, vt stipendia meliora, & labor prolixior eius iussu dignis honoribus antecedant: vt infrà eo. l. j. Ad huius officium pertinet, significare quemadmodum militum, & castrorum series procedat: vt infrà eod. l. iiij.

XXXII. *De officio Comitis sacrarum largitionum.*

Hũc Pla. spectabilẽ dicit. Sed tamẽ lex dicit apertè cõtrà: illustris enim est, sicut & Comes rerum priuatarum: vt infrà de asses. l. vlt. Et est ille, per quem princeps stipẽdia largiebatur: & hic fortè erat procurator Reipub. qui Græcè Logista, id est, rationalis nuncupatur: vt infrà de mo. mulc. l. iij. *Logista.*

XXXIII. *De officio Comitis rerum priuatarum.*

Etiam hic illustris erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæsaris, siue priuatæ rationis, & fortè architriclinus. Et est in eo speciale, quòd seruus principis eius iussu adire potest hæreditatem: vt ff. de offic. procur. Cæs. infrà & l. ij.

XXXIV. *De officio Proconsulis, & legati.*

Perfecto tractatu illustriũ, supponit de spectabilibus: hic enim proconsul spectabilis est: quæ sit differentia inter proconsulem & præsidem diximus ff. eod. tit.

XXXV. *De officio Comitis Orientis.*

Comes Oriẽtis spectabilis est, vt dicitur ĵ. l. j. & vt om. tam ciui. l. j. & elect⁹ ad hoc officiũ à curiali liberatur cõditiõe: vt ĵ. de decu. li. x. Et erat comes Oriẽtis, procurator Cæsaris earum rerũ quas habebat in Oriẽte, vt dicit hîc gl. super rubri.

XXXVI. *De officio Præfecti augustalis.*

Hic spectabilis est: vt infrà de pri. car. l. j. §. viro. de hoc. ff. eo. tit. dixi, pag. 14.

XXXII. *De officio Vicarij.*

Magistratus qui appellãtur Præfecti, quia illustres erãt, &

Vicarij antestabant cęteris dignitaribus, ideò habebāt vicarios suos in ciuilibus causis audiēdis, & terminādis. Sicut & Magister militum habebat vicarium in negotiis militaribus. Et ita vicarius magistri militum, maior est vicario magistrat' in negotiis militaribus: vicarius autem Magistratus maior est vicario vel comite magistri militum in causis priuatorum, vel paganorum: vt infrà eo. l. j. Et videtur quòd hi vicarij fuerint spectabiles, cùm eorum officia ponat inter spectabiles.

Magistratus.

XXXVIII. *De officio Pretoris.*

Hic spectabilis est: & de eo satis ff. eod. tit. pag. 13.

XXXIX. *De officio rectoris prouinciæ, & vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.*

Nunc de clarissimis incipit. Præses enim clarissimus est: vt j. de priua. car. l. j. ille enim dicitur Rector prouinciæ, qui prouinciæ præsidet, de huius officio dixi ff de offi. præsi. pag 15.

XL. *De officio Præfecti vigilum.*

Hunc titulum in Digesto impressores nostri nuper ignauia quadam, & inaduertentia prætermiserunt: quapropter vt eius cognitio habeatur, & prætermissa debito modo suppleātur, hîc reperenda veniunt, quæ aliàs alibi edisseruimus. Præfecti autem vigilum incendiis arcendis præerant: dicti ab eo quòd vigilibus & excubiis præessent. Nam diuus Augustus septem cohortes opportunis locis constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpositis eis tribunis, & super omnes præposito spectabili viro, qui Præfectus vigilum appellabatur: cuius officium erat, per totam noctem vigilare, ac si esset Noctua: & calceatum calceis ferreis coerrare cum armis & dolabris: omnes inquilinos admonere, ne per aliquā negligentiam incendij casus oriatur: præterea vt aquam vnusquisque inquilin' in cœnaculo suo haberet, qua extingueretur incendium. Et de culpa incendij cognoscit: de dolo autem adhibito remittit ad Præfectum vrbis puniēdū, vt infrà eod. l. iij. §. j. & dixit Pla. eum non gerere honorem, quia non dormit de nocte.

XLI. *De officio ciuilium iudicum.*

Honorarij aduocati. Erant quidā qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebāt dignitatē talem, vt semper eis pateret aditus ingrediēdi cōsistorium principis, aut secretariū, id est, auditoriū ciuiliū iudicū, id est, qui audiebāt ciuiles causas: aut sedendi cū ipsis iudicibus & in aduentu suo salutabantur: vt j. de off. diu. iudi. l. vlti.

I vlt.eo tamẽ tẽpore quo ipsi conueniebantur, aut causas age bãt,residendi cum iudice non habebant facultatẽ: vt j.eo.l.j.

XLII. *De officio Præfecti annonæ.*

Annonæ,id est,publicæ functiones à quolibet debent præstari:quod si quis vel priuilegio vel præscriptione prætendat excusationem præfectus annonæ de hoc ipso cognoscit:alioquin imponitur ei pœna xxx.libra.auri.infrà eod.l.j.Et dicitur Annona ab anno,eò quòd anni est alimonia,& nõ solùm frumentaria,sed etiam aliarum rerum.Cicero lib.1.de Diuina.Si Epicuri de voluptate corrosus esset,putarem annonam in macello cariorem fore. *Annona.*

XLIII. *De officio militarium iudicum.*

Magister militum de curialibus vel priuatis personis non habet potestatem:vt infrà eo.l.j.& ij.

XLIV. *Ne comitib⁹ rei militaris vel tribunis lauacrũ præstetur.*

Ciuitates vel curiæ non debent compelli balnea succendere,id est,calefacere tribunis,vel ducibus, vel comitibus militum,id est,vicariis magistrorum militum,vel pro succendendo non debẽt compelli præstare aliquam adæratiõnẽ,id est, æris præstationem.Illustribus autem viris,vt magistris militum indulgetur priuilegium:si tamen id voluerint,vt eis prędicta balnea parentur,& succẽdantur:nam istud est lauacrũ præstare,de quo in titulo. *Balnea quib⁹ succedenda.*

XLV. *De officio diuersorum iudicum.*

Hoc pertinet ad officium omnium iudicum diuersorũ,id est,cuiuscunque diuersitatis sint,vt nõ compellant matrẽfamil.in publicum venire,cùm vel per se in domo sua,vel in sacrosancta ecclesia,vel per legitimũ procuratorem respõdere possit.Si verò criminalis causa ei obiiciatur,dare debet fideiussorẽ iudicio sisti si potest,alioquin iuret iudicio sisti. Vbi autem grauissimum est crimen,in monasterium mittitur donec causa finiatur:vt j.eo.l.j.& in Auth.vt nulli iudicũ.§.necessarium.de hoc aliquid in cap.mulieres.de iudi.lib.vj. Itẽ obseruari debet à quolibet,vt honoratis,& celsioribus viris exhibeant debitum honorem & in sedendo,& in salutando. Nec in subscriptionib⁹ nominẽt eos fratres : vt infrà eo.l.ij. *Mulieres non trahẽ de foras.*

XLVI. *Vt omnes,tam ciuiles,quàm militares iudices post administrationem depositã per dies quinquaginta in ciuitatibus,vel certis locis,permaneant.*

Ex hac rubrica patet, quòd ille qui gessit publicũ officiũ,

eo deposito, ibidem debet remanere, non priuatim in domo sua, vel alicuius potẽtis, vel in ecclesia: sed publicè ante eorũ ora quos nuper rexerat: & respõdebit sup furtis suis, vel domesticorum vel manipulariorũ: & in quadruplum dãnatur, vt ĩstâ de assess. l. iij. & ad l. Iul. repetũd. l. j. & infrà eo. l. j. & sic hodiè per specialia etiam statuta, dispositum est in rectorib9 vniuersitatum. de hoc etiam in Authen. vt iudi. sine quoquo suffr. §. si quis, & §. necessitatem, & §. illud videlicet.

Deponẽs publicum offic.

XLVII. *De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

De magistratibus ordinariis suprà dictum est: nam & vicarij, de quibus dictum est, erant ordinarij, cùm vices ordinariorum viuentium & præsentium supplerent. Nũc autem ponit de his, qui gerunt vices mortuorum & absentium: & appellantur Suffecti: decedẽtes autem dicebãtur Indemorrui. Et potuerunt huiusmodi suffecti omnia agere quæ pertinẽt ad iurisdictionem rectoris prouinciæ, præter vltimum supplicium, & membri abscissionem. infrà eo. l. ij. & in Authen. de collat. §. antequàm verò, &c.

Suffecti. Inde mortui.

XLVIII. *De assessoribus, & domesticis, & cancellariis iudicũ.*

Nũc de collateralibus iudicũ, id est, assessoribus & cãcellariis, &c. Assessor est, qui ab eo, cui data est iudicãdi potestas rogatur, vt sibi in cognitiõe causæ assideat, vt eũ debito fine causam decidere instruat: non autem metu terribili, & necessitate incõgitua liberrati, debet ad hoc compelli assessor: vt infrà eo. l. j. & est eius officiũ, vt ex definitione patet. De hoc ff. eo. tit. diximus. Domestici autẽ alij habebant deputata sibi officia in republica, quæ tamen apertè non specificantur in lege. Nullus tamen præses domesticũ, vel cancellarium, vel assessorem secum debet ducere, l. nullus. infrà eo. Cãcellarij autẽ introducebãt petitiones & supplicationes in curiã: dicti Cãcellarij, eò quòd præerãt cãcellis, vel ostiis. Dicũtur enim Cãcelli fenestrata ostia per modũ crucis: per eos enim patebat aditus & accessus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dictata sibi ab assessoribus scribebant, & cancellabãt, id est, delebãt, ad modum crucis ducta penna, secundùm Azo. sic ponitur infrà de solu. l. induc̃tum, & ff. de proba. l. si chirographum.

Assessor.

Domestici.

Cancellarij.

XLIX. *De annonis, & capite administrantiũ vel assessorũ, vel publicas solicitudines gerentium: vel eorum, qui aliquas consequuntur dignitates.*

De maioribus & minoribus magistratibus dixit: nũc de eorum

rum solatiis, id est, salariis. Et quia ipsi percipiebāt salaria in annonis, ideò ponit de annonis & capite, id est, capitatione ministrantium, & accessorum, & aliorum gerentium publicas dignitates, id est, quæ dabantur ministrantibus publica officia. Ipsi enim præter annonas salaria fortè consequebantur in pecunia: vt infrà de inoffi.testa.l.vlti. Vel dicit de annona quæ pro capite, & persona magistratuum & assessorum dabatur: & hoc est quod dicitur infrà de anno.mili.l.vlti.& de ero.mil.anno.l.fin. quod milites Romani annonas & capita singulis diebus consequebantur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel salarium quodcunque datur pro capite suo, remunerationis causa: vt infrà l.j. Et ista continentur in consuetudine cuiusque prouinciæ: vt in Authen.de defen.ciui.§.si verò quædam salaria. *Capitatio Annona.*

I. *De contractibus iudicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis: & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent.*

Hoc titulo distinguntur præsides prouinciarum à magistratibus vrbis Romæ: nam magistratus tempore officij sui domus emere, vel extruere nō potest: nisi speciali permissione principis, vel fortè nisi paterna vendatur. Donationes autem recipere non potest hic vrbicus magistratus, etiam principe permittente: nisi finito officio is, qui donauit, eandē confirmauerit expressim, vel tacuerit quinquēnio. Prouincialis autem magistratus donationes vel emptiones admittere nō debet, nec ædificationes facere, etiam principe permittente conceduntur: vt nec expressim, nec taciturnitate quinquennij, etiam finito officio confirmentur: & quod dicitur in prouinciali magistratu, obseruatur idem in consiliariis eius domesticis & assessoribus. infrà eod.l.j.ff.de contrahen.empt.l. non licet.& l.qui officij causa. *Magistratus vrbis. Magistratus prouinciæ.*

II. *De modo mulctarum, quæ à iudicibus infliguntur.*

Quia magistratibus permissum est defendere suā iurisdictionē pœnæ, vel mulctarū iudicio: vt ff. si quis ius dicēti nō obt.l.j. ideò ponit de modo mulctarū. Est autē Mulcta, peccati animaduersio pecuniaria, iudicis arbitrio statuenda. ff. de verbo.signifi.l.aliud.§.j. Pœna autem est & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege statuitur. Itē à pœna non appellatur, sed à mulcta. Itē mulcta nō indicitur, nisi à maioribus *Mulcta.*

magistratibus,id est,á Iudicibus habenribus merũ imperiũ, nõ aliis.ff.de iud.l.ij.§.fi.& infrà l.ij.& iij.Pœna autẽ à quolibet,qui habet potestatẽ iudicãdi.Item si mulcta imponatur vltra modũ lege concessum,nõ tenet impositio:secus in pœna,inf.quando prouoc.non est necess.l.certa.& ff. de his qui not.infa.l.quid ergo.§.pœna grauior.Et quis sit modus mulctandi omniũ magistratuum,habetur infrà eod.l.illustres.& l.eos qui.Et applicantur mulctę fisco.infrà,eo.l.mulctarum.

LII. *De defensoribus ciuitatum.*

Nũc de minoribus Iudicibus,scilicet defensoribus ciuitatum,qui sunt minimi:quia nec merũ nec mistum habent imperium,vt in Authẽ.eo.§.nulla in fi.col.iij.sed modicã coërtionem:vt in eo.tit.§.audiẽt.Est autem officium Defensoris, præbere autoritatem his quæ aguntur apud eũ ex voluntate partium:vt adoptio,emancipatio,manumissio testamẽtaria. Item donationis insinuatio.In cõtentiosa autem iurisdictione habet cognitionem vsque ad xxx. aureos:olim vsque ad quinquaginta:vt infrà eo.l.j.In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem,& castigationem competentem.In maioribus reum debet detrudere in carcerem & mittere ad præsidem:in Authen. eod.tit.§.nos igitur. & §.interim. & infrà eod.l.defensores ciuitatum,& l.defensores ita.

Defensor, & eius officium.

LIII. *De magistratibus municipalibus.*

Nunc de magistratibus municipiorum,& villarũ seu burgorum aut castrorum:in quibus satis dici potest eadẽ seruãda,quæ in defensoribus ciuitatum dicta sunt.Sed circa eorũ electionem seruari debet,vt per tres menses antè debeãt eligi,quàm incipiat eorum administratio,infrà eod.l.j.

Magistratus municipalis.

LIV. *De officio iuridici.*

De hoc diximus ff.eod.tit.& de offic.procur. Cæs.pag.13.

LIBER II.

Tit. I. *De edendo.*

CONtẽtiosa iurisdictio est in iudiciis cognoscẽdis & terminãdis,quorum pręparatio est editio actionis:ideò de ea.Vel sequitur de iudiciis,quæ per magistratus exercentur. ff.de orig.iu.l.ij post originem.& primò de edendo,quod est præparatorium iudiciorum.De hoc satis ff.eodem titul.dixi. pag.20.

De

II. *De in ius vocando.*

Facta editione actionis, necesse est reum in ius vocate. Et quia omne iudicium ab hoc titulo initium sumit: vt Instit. de pœ. te. litig. §. fi. ideò de eo dicit. de hoc ff. eo. tit. dixi pag. 16. *Vocare in lex.*

III. *De pactis.*

Metu iudiciorum peruenitur ad pacta, & transactiones, ideò de his. Nam meticulosa res est, ire ad iudicium: & quia non pecunia, sed etiam gratia quis à lite sæpè desistit: & decentius est per gratiam remittere actionem, quàm pecunia vendere, vt quia pacta generaliora sunt: ideò prius de pactis, vt ff. de transac. l. j. resp. & §. j. De hoc ff. eod. tit. pag. 20.

IV. *De transactionibus.*

De hoc titu. s. prox. & ff. eod. tit. dixi, pag. 20.

V. *De errore calculi.*

In cōputatione trāsactionis quādoq; erratur. Veteres autem cōputabāt per lapillos qui Calculi dicūtur, eò quòd pedibus, non impunè tamen quandoq;, calcātur. Vnde Persius, Hunc Macrime diē numera meliore lapillo. Nam diem boni successus numerabāt lapide albo: mali autem, lapide nigro. Quandoq; autē Calculus ponitur pro cognitione causæ, j. de iud. l. rem non nouam, quādoque pro sententia, infrà de sent. l. si actor. quia calcatur, id est, terminatur, secūdùm Pla. *Calculus.*

VI. *De postulando.*

Quia in iudiciis necessarij sunt aduocati, ideò de his dicit. & nos ff. eod. diximus, pag. 21.

VII. *De aduocatis diuersorum iudiciorum.*

Suprà de postulando: nunc de personis postulantibus, scilicet de aduocatis quibusdam, qui necesse habeant corā certis Præsidibus & potestatibus aduocare, & in certo foro seu iudicio, & subiicit de priuilegiis eorum.

VIII. *De aduocatis diuersorum Iudicum.*

Superior titulus dixit de his aduocatis, qui adhuc sunt in officio aduocatiōis: sed hîc loquitur de illis, qui deposuerunt officiū, vt patet j. eo. l. iubemus, §. ad hoc, & §. filios, & §. vt autem, & in l. petitionē, & l. laudabilem. Superior verò tractat de priuilegiis cōpetentibus in ipso officio. Item superior, De postulādo, cōplexus est tam eos qui pro se, quā eos qui pro aliis postulare possunt: in istis duobus complectitur tantùm qui ꝑ aliis. Vel titulus superior loquitur de illis qui erāt scripti in matricula, & salaria de publico suscipiebāt: hîc de aliis.

Vel,suprà de illis aduocatis,q necessariò habebãt postulare in certis iudiciis,vel in certis locis,putà in illa ciuitate,vel in illa prouincia:hîc de illis,qui necesse habebant postulare coram certis Iudicibus,in quacunq; essent prouincia,ciuitate, vel loco.

1 x. *De aduocatis fisci.*

In aduocatis fisci,quædã specialia seruãtur. Nã causa priuati decisa sub prætextu absentiæ patroni causæ nõ restauratur,secus in causa fiscali:& hoc quãdo fiscus alij facit cõtrouersiã status.s.de postulãdo.l.velamẽto.& j.e.l.vlt.& j.si aduersus fisc.l.ij.& ff.de iure fisci,l.si fiscus.Itẽ qui extitit aduocatus fisci,postea contra fiscum in eadẽ causa nõ aduocabit etiam si salarium nõ perceperit, infrà eo.l.j & ij.nisi pro his quorum est tutor,vel curator.ff.de postul.l.j.pen.& vlt. Hoc etiam iniungitur ei,ne fiscalia commoda occultet,néve calumniosè priuatos faciat conueniri,infrà eod.l.pen.

x. *De errore aduocatorum, & libellos, seu preces concipientium.*

Quoniam aduocati quandoq; in officiis suis exequendis errant,ideò ponit de erroribus eorum:& ea occasione,subiicit de erroribus scribentiũ libellos cõuentionales,vel libellos precum.Exponitur ergo de errore aduocatorum,scilicet si noceat,vel ne.Et preces scilicet,Principi porrigendas concipientium,qui similes sunt in errore aduocatis. Est autem sciendũ,quòd aduocatus quandoq; errat in facto,quandoq; in iure. Si in facto domino præsente & non contradicente, præiudicat domino,ac si ipsemet ita cõfessus fuisset.Sed ipsemet suum errorẽ vsq; ad sententiã corrigere posset.suprà, de iur.& fact.igno.l.error.& ff.de confes.l.non confitetur.Ergo & aduocati,infrà,eo.l.j.licet Pla.aliter dixerit,non posse, scilicet errorẽ aduocati corrigere,nisi intra triduũ. Vbi autẽ aduocatus errat in iure,quãdoq; licet mihi corrigere errorẽ. Errores autem scribentium libellos, vel preces,me præsente, & non contradicente,præiudicant mihi,vt in aduocato dictum est:nisi probem contrarium,infrà eod.l.ij.

Aduocatorum error.

x 1. *Vt quæ desunt aduocatis partium, Iudex suppleat.*

Si errãt aduocati,quid iuris,audisti:putà si malè,id est,per errorem aliquid in causa dicant. Nunc quãdo minus ab aduocato dicitur.Et certè tũc supplere debet Iudex,vt patet ex

genẽ

generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex profer re, quæ sciat legibus & iuri publico cõuenire, infrà l.j. Sedẽdo igitur, non stando, ne officium aduocati sumat, suprà, de post.l.quisquis. Supplebit autem ea quæ sunt iuris, non quæ facti: nisi notum sit ei vt Iudici. Supplet & ante sententiam, quandoq; disputãdo cum vtriusque partis aduocatis, quandoq; opponendo, quandoque quærendo, & inuestigando veritatem: porrò & post sententiam quandoq; supplet in his, quæ desunt aduocatis ad consequentia priorum statutorum, vt in fructibus, & vsuris.ff.de re iudi.l.Paulus. De hoc per glo.& Doct.in c.bonæ, infrà, de postulat.prælat.

XII. *Ex quibus causis infamia irrogatur.*

A Postulando, de quo multis in titulis diximus, remouentur infames, vt diximus ff.eod.titu.vbi hanc materiam prosecuti sumus.

XIII. *De procuratoribus.*

Similes sunt in quibusdã ꝓcuratores aduocatis, ff.de var. & extraordi.cog.l.aduocatos. licet in quibusdã differant: nã ꝓcurator colludẽs tenetur mãdati.j.eo.l.si procurator, in fi. ff.mãd.l.si procuratore, in prin. Aduocatus de pręuaricatiõe. suprà de aduo.diuer.Iudi.l.j. De hac materia dixi.ff.eo.tit.

XIV. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.*

Omnia mala exẽpla ex bonis initiis oriũtur, & vitia virtutes imitantur, vt dixit Sal. Occasiõe licitæ procuratiõis sæpe attentãtur illicita: ideò de ea, & de cessione actionũ, quæ fit in potentiores. Et intelligitur hîc Potẽtior, nõ omnis aduersarius, qui maior est eo, contra quem præstat patrociniũ, sed de eo, qui terribilis est, & minacem feruorẽ ostẽdere potest: vt j.quod met.cau.l.si per impressionẽ.&, Si quacunq; prædit.pot.l.j.&, Si rector prouin.l.j. Punitur autem hic qui sibi aduocauit patrocinium potẽtis in terrorem aduersarij, quia causam amittit. Actionem autẽ in se transferre, est cessionẽ, vel transfusionem actionis in se recipere. Et quando licet cedere actionem, diximus aliquid de hæred.vel actione vend. in ff.& infrà, eod.tit. & per Doct.in l.pen.suprà, mand. *Potentior quis.*

XV. *De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.*

Sicut quis in cõueniendo aliũ, nõ debet sibi aduocare pa-

q 5 trocin

trocinium potentioris, vt s̃.tit.prox.dictum est: ita etsi côueniatur quis ab alio de prædiis, vel de iure, id est, seruitute prędiorum quæ possidet, nô debet in terrorem agentis affigere prædiis, de quib⁹ agitur, titulos, id est, subscriptiôes, vel schedulam quandam, scilicet qua côtinetur, hoc est prædiû talis potentis. Item eius nomen nô debet prætêdere in litê. Si autem possessor faciat côtrà, amittat causam, etiã si sit iusta, & damnatur in metallû: potêtior verò si côsenserit, infamatur vt famæ suæ prodigus, & calûniarum redemptor. Item accusabitur crimine stellionatus, cùm pro hoc crimine alia non sit prodita actio. ff. de crim. stellio. l. j.

X V I. *Vt nemo priuatus titulos prædijs suis, vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.*

Sicut superiori titulo prohibetur quis, sua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere sua: & p titulos denotare hæc prædia etiã quæ possideo esse mea: hoc enim speciale priuilegium est Imperatoris, vt eius prædia titulorû inscriptionibus legãtur, vel velis regiis suspẽsis denotẽtur. Qui ergo in prediis suis id fieri procurauit, quod côsueuit tãtùm fieri in regiis: verisimile est, quòd prædia sua voluerit in Imperatorem trãsferre. Vbi alienis prædiis tales titulos, vel vela regia quis suspendat, si est plebeius, damnatur ad mortem: si clarissimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & præscribitur. infrà, eod. l. ij

X V I I. *Vt nemini liceat sine Iudicis autoritate signa rebus imponere quas alius tenet.*

Imponere signa rebus. Signa rebus, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quib⁹ s̃.ti.prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detẽtas esse suas: & hoc locû habet ante litem côtestatã: & posteà, ante sententiam: vt infrà, eo. l. j. & ij. Superior autem titulus loquitur, vbi per titulum, vel vexillû denotabàtur rem esse possessoris: & habet locum ante litem contest. Et ideò si qua signa imponit post litis contest. non patitur pœnam superioris tituli, sed Iudex eum puniet pro motu suo: secundum glo. hîc in rubr.

X V I I I. *Ne fiscus vel Respublica, procurationem alicui patrocinij causa in lite præstet.*

Licet generaliter prohibuerit suprà patrociniû poiẽtû in causa: nûc tamẽ specialiter prohibet fiscû, id est, procuratorẽ fisci, vel Rempublicã, id est, procuratorẽ Reipub. Nec immeritò

ritò fiſcus prohibetur,cùm ipſe ſit potentiſſimus:& ne iniuriarum inde naſcatur occaſio,vnde iura ſumuntur,infrà vnde vi.l.meminerint.

XIX. *De negotiis geſtis.*

Quæ geruntur ex mandato infrà diximus:nunc de negotiis quæ ſine mandato geruntur:de hoc ff.eo.dixi,pag 23.

XX. *De his quæ vi,metusve cauſa geſta ſunt.*

Seruat antiquam intitulationem,hodiè ſufficeret alterum ff.eo.l.j.de negotiis autem,quæ ab aliis geſta rata habemus, dixi,nunc de his quæ à nobis geſta infirmantur.de hoc ff.eodem titul.dixi,pag.24.

XXI. *De dolo malo.*

De hoc ſatis ff eod.tit.dixi,pag.24.

XXII. *De in integrum reſtitutione minorum vigintiquinque annis.*

Satis de hoc ff.eo.titu.dixi pag.24.

XXIII. *De filio familias minore.*

De minoribus in genere dictũ eſt:nũc ſpecialiter ponit de minore filiofamil.cui⁹ reſtitutio patri proficere videbatur,& ideò non eſſe dandã:quia ſic maiori ſubueniretur,quod nõ fuit prætoris propoſitum.Sed tamẽ ei datur,vt hic,& ff.eo.l.iij.nam nõ ſolùm patris,ſed filij videtur intereſſe:cùm & filius ex cõtractu ſuo,dum eſt in poteſtate,inſolidũ conueniatur:vel factus ſui iuris,conueniatur inquantũ facere poteſt. *Reſtitutio filij famil.*

XXIV. *De fideiuſſoribus minorum.*

Non ſolùm minores,ſed & ob eorum gratiam aliquando maiores,id eſt fideiuſſores minorum reſtituuntur:vel eorum mandatores,& conſtitutores,& quilibet qui pro minore interuenit:vt infrà eo.l.j.& ff.de mino.l.in cauſæ.

XXV. *Si tutor vel curator interuenerit.*

Quando interuenit fideiuſſor in contractu,dixi,nũc quãdo tutor vel curator:modò crederet aliquis minorẽ nõ eſſe reſtituendum,vbi contraxit tutore vel curatore autore. Sed tamen neceſſarium eſt, & in his quæ geſta ſunt in iudiciis,& in his quæ geſta ſũt extra,ſi ſui facilitate,vel dolo aduerſarij minores vigintiquinque annis decepti,vel circumuẽti ſunt, etiam præſentibus tutoribus vel curatoribus,eis in integrũ reſtitutionis auxilium ſupereſſe.infrà eod.l.ij.Hoc tamẽ tallit in caſibus,infrà de admini.tut.l. conſtitutione.& l.ſancimus.& infrà ad Treb.l.pen.in prin. *Reſtitutio minorum.*

Si in

XXVI. *Si in communi, eademq́; causa, in integrum restitutio postuletur.*

Certum est ipsis minoribus subuenire per restitutioné, & quādoq; eorū gratia subuenitur aliis, putà eorū fideiussorib', licet sint maiores. Itē æquitate rei subuenitur eorū aduersariis, vt diximus ff. de mino. & j. de repu. Sed hîc illud quęrebatur, an restitutio minoris proficeret maiori, cū quo minor rem vel causam habet cōmunem, ratione cōmunionis, vel societatis, ad quod hîc respondetur, quod minimè: vt j. eo. l. j.

Restitutio minorum an prosit maioribus.

XXVII. *Si aduersus rem iudicatam restitutio postuletur.*

Sicut in aliis, ita & in sententia lata cōtra minores tutorū vel curatorū autoritate, restitutio datur minoribus: si tamen sententia lata sit in minori ætate, aliàs nō: nisi hoc structum sit dolo aduersarij, vt minori facto maiore sententia feratur: vt infrà eo. l. j. & l. in re. & ff. de mino. l. iij. §. j.

XXVIII. *Si aduersus venditionem restitutio postuletur.*

Restitutio cōtra vēd. min.

Minor restituitur in integrū in venditione, si tamē vēditio teneat. Si ergo vēdat ea quæ seruādo possent seruari sine decreto, ipso iure non tenet venditio, & ideò nec datur restitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet vēditio, sed restitui potest si doceat se læsum: vt infrà de admi. tut. l. lex quę. & de prædi. mi. l. si quidem. Vbi autem vendita ea quæ seruando seruari non possunt, restituitur minor propter enorme damnum vel fraudis consilium. ff. de mi. l. et si sine, § j.

XXIX. *Si aduersus venditionem pignoris.*

Cùm res minoris pignori obligata distrahitur à creditore, distinguitur: cœperit pignus à minore, vel ab eius prædecessore. Si à minore, in qua obligatione etiā decretum fuit necessarium: vt s. tit. proxi. & tunc restituitur minor etiam pro modico dāno, vt in aliis suis cōtractibus. ff. de distract. pig. l. si debitor. §. vltim. Si cœpit à prædecessore minoris pignus, distinguitur vt infrà l. ij.

XXX. *Si aduersus donationem.*

Minor cū decreto, vel sine decreto donare nō potest: vt j. si ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideò restitutio locum non habet ff. de min. l. in causæ. Sed in casibus donat minor: putà mercedé pręceptori. Itē alimēta parentibus, & cognatis, & eis solemnia munera mittet: & hæ donationes fieri debēt cū decreto: vt tamē si fiāt immoderatè, restitutio locū habeat. ff. de adm. tut. l. cū plures, § cum tuto. & de tu. & ra. di. l. j. idē si donauerit dotis

rit dotis causa, vel ꝓpter nuptias, infrà de admi.tu.l.lex quæ.

XXXI. *Si aduersus libertatem.*

Si minor contra libertatem, quæ iam cõpetit, velit restitui nullo modo potest: nisi ex magna causa hoc à principe fuerit consecutus, tali videlicet, quam princeps approbauerit: vel si serui manumissio pertinet ad euersionẽ toti' dom' minoris.

XXXII. *Si aduersus transactionem, vel diuisionem minor restitui velit.*

Restituitur minor cõtra trãsactionẽ, siue sit facta cùm ipse ageret contrà aliũ, siue cùm alius ageret contra eũ. Verbi gratia, facta fuit super his, in quibus alienandis non exigitur decretum, sed tutoris vel curatoris autoritas, vel soli' adulti voluntas si non habeat curatorẽ. Si autem fiat super his, quæ possũt seruari, exigitur decretũ, & tutoris autoritas j. de adm. tut.l.lex. de prædi.mi.l.non solùm. In diuisione autẽ, id est, si minor habet rem cum alio cõmunem, si tunc talis est res, in qua alienanda exigitur decretũ, minor nõ poterit prouocare sociũ ad diuisionem, sed socius maior poterit prouocare minorem: vt infra de præd.mi.l.inter omnes. & ita per decretũ ex necessaria causa præcedet diuisio, in qua si decipiatur minor, impetrabit in integrum restitutionem.

Transactio minoris.

Diuisio facta per minorem.

XXXIII. *Si aduersus solutionem à debitore, vel à se factam, restitutio postuletur.*

De restitutione aduersus solutionem debitoris tractat lex prima: De solutione à se, id est, pupillo facta loquitur lex ij.

XXXIV. *Si aduersus dotem restitutio postuletur.*

Mulier XXV. annorum si plus promittat, quàm habeat in patrimonio: vt si habet centum, promittat ducenta, & hoc nomine dotis, vel vltrà quàm valeant facultates, ipso iure nulla est promissio in eo quod est vltrà, ff. de iure dot.l.siue generalis. Si verò adulta promittat vltra vires patrimonij, nõ detracto ære alieno, tenet promissio, sed restituitur. ff. de mino.l.si ex causa, §. in dotis.

XXXV. *Si aduersus delictum suum restitutio postuletur.*

Qualiter minoribus in cõtractibus subueniatur, suprà diximus: nunc qualiter in delictis, siue delinquat minor ex contractu, vel quasi: siue in rebus quibus contraxit, putà commodatis, depositis, venditis, vel locatis, & similibus. Et distinguitur, an delinquat ex culpa, seu non: an ex proposito, vel ex animi conscientia: & infrà l.j.

Restitutio aduersus delictum mino.

Si adul

XXXVI. *Si aduersus vsucapionem restitutio postuletur.*

Minor etiam in vsucapione rei suæ restituitur: pupillo tamen ipso iure non currit vsucapio triennij, vel decennij, vel vicennij. ff. de acqui. re. do. l. bonæ fidei emptor.

XXXVII. *Si aduersus fiscum restitutio postuletur.*

Si minor contraxit cum procuratore Cæsaris, & decipiatur, restituitur in integrum ac si cum priuato contraxisset, & cognoscit de ea restitutiõe procurator fisci. vt infrà eo l. j. Et iste dicitur procurator Reip. vt s̄. de mo. mulc l. curator.

XXXVIII. *Si aduersus creditorem restitutio postuletur.*

Licet crediti appellatio sit generalis ff. si cer. peta. l j. Hic tamen specialiter ponitur pro mutuo. Sicut autem in aliis contractibus restituitur minor, ita & in mutuo. & fortassis amplius: quia licet aliàs minor debet probare se deceptum, vel se amisisse quod ei dicitur datum, vt suprà de min. l. minoribus & ff. de iureiurando. l. nam posteà. §. si minor. Hic tamen creditor debet probare minorem locupletatum, infrà eodem l. j.

XXXIX. *Si vt ab hereditate se abstineat restitutio postuletur.*

Si minor adiit hæreditatem minus lucrosam, vel agnouit bonorum possess. vel ex Trebel. recipit hæreditatis restitutionem, restituitur in integrum, causa tamen cognita: non tantùm vtrum sit lucrosa vel non, sed etiam an intersit minoris, litibus & sumptibus non vexari, ff. de min. l. minoribus xxv. ann. Item considerato an in hæreditate sint multæ res mortales, vel prædia ruinæ subiecta: vt ff. eodem l. verum. §. si locupletati.

XL. *Si vt omissa hereditate, vel bonorum possessione, aliquid aliud exquirat.*

Ne quis putaret minoribus tunc demum, cùm certant de damno vitando, & nõ etiam in lucris omissis vel repudiatis, iuuari. Si ergo repudiauit hæreditatem sibi delatam minor, si repudiatio teneat iure communi, restituitur minor, vt liceat ei adire hæreditatem: si tamẽ post repudiationem hæreditas non sit distracta vel à substituto minori, vel ab eo qui repudiãte minore successit: alioquin si est distracta, repellitur minor, de hoc infrà de repu. hæred. l. vlti.

XLI. *In quibus causis in integrum restitutio non est necessaria.*

Multæ sunt causæ, in quibus restitutio nõ est necessaria: vt quãdo ipso iure deficit contractus, quia non interuenit tutor vel cur

vel curator: vel quia nõ interuenit decretum: vel quia dolus dedit causam contractui, vel quia minor societaté contraxit donationis causa: vel si fecit minor ludibriũ sui. š. ex quibus caus. infra. l. vlti. Item minor mulier, quæ filio impuberi non petiit tutorem. Item in omni temporali præscriptione. Item in omnibus contractibus bonæ fidei, & quibusdam quasi cõtractibus stricti iuris, qui coæquiparantur eis, id est, legatis, & fideicommissis.

XLII. *Qui, & aduersus quos, in integrum restitutio non postuletur.*

Causa & casus in quibus, & propter quas detur, vel non sit necessaria restitutio, prosecutus est imperator. Nunc incipit edocere propter quæ denegetur restitutio. Et primò in hoc titulo ratione personæ, scilicet petẽtis in integrum restitu. & personæ eius contra quem petit, &c.

XLIII. *Si minor se maiorem dixerit, vel probatum fuerit.*

Sicut ratione personarum denegatur restitutio, ita & denegatur ratione mẽdacij: vt quia minor asseruit se maiorem in contractu, & nunc petendo restitutionem vult vti beneficio minoris, &c.

XLIV. *Si sæpius in integrum restitutio postuletur.*

Hic ponit qualiter cesset restitutio ratione beneficij sæpius petiti, vel collati, vel semel denegati. Et licet sæpius minor possit restitui: si tamen semel est denegata, minor nõ restituitur posteà, præterquàm ad appellationem: nisi nouis defensionibus causam instrui posse dicat, infrà eo. l. j. & vlti. *Denegare restitutio.*

XLV. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

Sicut cessat restitutio, quando minor natura est factus maior: ita & denegatur sibi, quando iure, id est, principis priuilegio, pro maiori reputatur: putà si impetrauit veniam ætatis. Impetrat autem veniã masculus maior xx. ann. fœmina maior xviij. Et impetratur à solo principe allegãdo, non pro bando, imperatori de morum honestate. Et est effectus huius veniæ, quia qui veniam meruit, posteà reputatur pro maiore in contrahendis & distrahendis negotiis. infrà l. j. *Veniam ætatis impetrans.*

XLVI. *Si maior factus ratum habuerit.*

Nõ tantùm ex supradictis causis, sed etiã ratihabitione denegatur restitutio: vt quia maior fact⁹ ratum habet id, quod minori ætate gessit vel per se, vel per tutorẽ, vel per vtrũq;: talis enim non potest restitutionem in integ petere. j. eo. l. ij. *Ratihabitio impedit restitui.*

Vbi

XLVII. *Ubi & apud quem cognitio in integrum restitutionis agenda sit.*

Ubi restitutio tractanda. Causa in integrũ restitutionis debet agitari in foro eius, contra quem petitur restitutio: vt infrà eo.l.ij.cognoscit aũt de ea Iudex ordinarius, restituẽdo nedum in contractibus, & consimilibus: sed etiam cõtra sentẽtiam à se latam, vel ab inferiori, sed non à superiori.

XLVIII. *De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis.*

Reputatio. Quia in restitutionibus minorũ locus est reputationibus, id est, compẽsationibus secundùm Pla. vel restaurationibus secundùm Azon. vel cõputationibus secundùm Accurs. Nã si minor restituitur in integrum, vt liceat ei abstinere ab hæreditate quam adiit, etiam alius, ad quẽ pertinent bona, eadem lance æquitatis restituetur, vt à minore repetat, quod in rem suam conuersum est: nec periit per imbecillitatẽ ætatis. Si autem periit dolo, nihilominus est restituendum: vt infrà, eod.l.j.in fi.& ff.de min.l.ait prætor, §.planè.

XLIX. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.*

Satis clara est rubrica, dũmodo itelligatur de Procuratore speciali, nõ generali.ff.eo.l.illud.§.si talis.& l.ꝙ si de speciali.

L. *In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat.*

Pendente restitutionis causa. Postulata restitutione in integrum, omnia manere debent in suo statu, in quo erant ante principiũ causæ. Ergo nec res debebit alienari, nec sententia executioni mandari, vel ab aliquo quid fieri in præiudicium alterius partis, donec finiatur causa restitutionis.

LI *De restitutione militum, & eorum qui Reipublicæ causa absunt.*

Absens causa Reipub. Duæ sunt excellẽtiores causæ, quibus restituũtur maiores, scilicet militiæ causa, & absentia propter Rẽpu. Militibus autem ideò subuenitur, quia discedere à signis sine periculo nõ possũt.ff.quib.ex caus.maio.l.vlti. Si ergo miles est in domo sua, interim nõ restituitur.j.eo.l.fi.& ff.ex quib.cau.ma.l.miles. Abesse autẽ Reipub.causa videtur: qui abest propter Rẽpub. Romanorum, non ciuitatis alicuius: licet ille iuuetur ex generali clausula edicti prætoris, qui abest pro ciuitate ff.qui bus ex caus.ma.l.sed & si.§.vlti.& de verb.signifi.l.eum.

De vxo

LII. *De vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ causa absunt.*

Sicut ipsis militibus succurritur, ita & vxoribus eorum, infrà eod.l.j.

LIII. *De temporibus in integrum restitutionis, tã minorũ, & aliarum personarum, qui restitui possunt, quàm hæredes eorum.*

Hic tit.tractat, intra quæ tempora, & ad quãta restituãtur tã minores, & maiores, quàm eorũ hæredes. Pro quo notandũ, quòd siue minor in cõtractu, vel quasi, delicto, vel quasi, decipiatur, restitui potest toto tempore minoris ætatis, & postea intra quadriennium, & hoc quadriennium incipit hodiè currere, statim cùm vicesimisexti anni dies illuxerit. alij autem habent vtile quadriennium solùm. De hoc etiam in c.j.de in integ.restit.lib.vj.& in clem.j.eod.tit.

LIV. *Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur.*

Explicitæ sunt duæ causæ quibus restituũtur maiores, hoc est, militiæ, & absentiæ Reip.causa. Nunc generaliter de omnibus etiam his, qui propter rei qualitatem restituũtur: vt in bonæ fidei iudiciis, infrà eo.l.in cõtractibus. Item per iustum metum absentis, ff.eo.l.ij. Ibi de hoc satis dixi. *Restitu. maiorũ.*

LV. *De alienatione iudicij mutandi causa facta.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.26.

LVI. *De receptis arbitris.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.26.

LVII. *De satisdando.*

De hoc dixi ff.qui satisd.cogan.pag.18.

LVIII. *De formulis & impetratione actionum sublatis.*

Solẽnitas formularum actionum, quæ fiebat olim vt impetraretur à collegio põtificum, ff.de origi.iur.l.ij.§.deinde, hodiè sublata est certumque est: hodiè actionẽ proponi posse sine aliqua solemnitate verborum & secũdùm Pla.etiã vulgari & rusticano sermone, si ea sit apta proposito negotio. Nec est opus impetrare solẽnia verba, vel actionem, nisi ea sit, ad quam quis restituatur iudicis officio: vt de rescissoria dicitur, &c. De hoc in cap.dilecti, de iudi. *Formulæ actionũ.*

LIX. *De iureiurando propter calumniam dando.*

De satisdationibus quę fiunt ante ingressum iudicij suprà

dixit. Nunc de iureiurãdo,quod fit statim post ingressũ.Ius-

Iuramentum calũniæ. iurandum calumniæ est,cùm quis iurat se bona fide,& non calumniandi animo agere,vel respondere,nec calumniandi animo egisse,vel respondisse,infrà eo.l.ij.§.j.& ff.fami.erciscun.l.iure.§.qui familiæ.Est enim calũnia, cùm quis ex certa sciẽtia iniustè agit,vel resistit,vt dixi ff.ad Turpil.Dicitur ergo Iusiurandum calumniæ,scilicet vitandę,vel propter calumniam vitandam:sicut dicitur,Habeat vnusquisque suam propter fornicationem,&c. Et quæ sint capitula sub hoc iuramento contenta,ponit gl.extra eod.tit.cap.j.

Calũnia.

LIBER III.

Tit. 1. *De iudicijs.*

De hoc satis ff.eod.tit.dixi,pag.28.

11. *De sportulis,& sumptibus in diuersis iudicijs faciendis, & de executoribus litium.*

SVprà de iudiciis dixit:sed quia iudicum,& executorũ laboribus,& studiis multis siue vigiliis negotia deciduntur, æquum est cuiusque laborem digna cõpensatione remunerari:cùm enim labor in damno est,crescit mortalis egestas, infrà de allu.l.si vbi per gl. Ideò de sportulis & aliis sumpti-

Sportulæ. bus litiũ tractat. Sportulæ autẽ,sunt sumptus gratia executorum,vel sunt salaria apparitorum, vel forte secũdũ Azo.isti apparitores accipiebant salarium de publico,& sportulas accipiebant non sibi,sed pro fisco:& illæ reponebãtur in sporta,id est corbe,vel alio simili vase,in quo cõsueuerũt aliqua portari,vel exportari,vt ita sub fida custodia fisco seruarentur,& sic continẽs pro contento.In sportulis autem istis non erat certa quãtitas definita,nisi in quibusdam personis, putà clericis,& agentibus in rebus, & similibus,vt in Authent.de sanct.epis.§.sportularũ, & infrà de proxi.sacro.scrini.lib.xij. & de prin.agen.in re.l.vlti.præstabantur ergo secundum consuetudinẽ fori.de hoc aliquid,in c.cùm ab omni,de vi.& ho.

Executor. cle.Executor autem ille dicitur,qui executioni causę discus-

Apparitor. sæ sententiam mandat:vt infrà de exe.rei iudi.l.pe.quãdoq; dicitur Executor ille,qui facit partes apparere in iudicio i-

Causam præparãs. demq; dicitur Apparitor:idem dicitur Causam præparãs:idẽ

Officialis. dicitur Officialis;itẽ Catholicianus, id est,vniuersaliter de-

Catholicianus. seruiens,s.de iud.l.ante pe.& vlt.& in Auth.de iud.§.his qui causas,& de defen.ciui.§.ex prouinciali,& infrà eo.l.j.Est autem eorum officium,parere iudicibus quibus deputati sunt,

& offerre

& offerre causas eis instructas usq; ad finem. Et iudex illustris mulctare eos poterit, usq; ad sex solidos: inferiot, usque ad tres, infrà eo.l.j.& ij.& in Authen.de iud.§.necessitatem. De sumptibus autē qui fiunt in iudiciis, in hoc tit.nō tractatur. Sed de sumptibus testium ponitur infrà, de testi.l. quoniam.& de appel.l.eos.§.si quis de Sal.in l.j.§.in honorariis, ff.de var.& extraor.cog. *Sumptus iudiciorū.*

III. *De pedaneis iudicibus.*

De ordinariis, & maioribus dictum est, iudicibus: nūc de delegatis, & minoribus. Sūt autē Pedanei, qui negotia humiliora disceptant: vt infrà eo.l.vlti.& à pede nomē acceperūt, quæ est infima pars hominis. Sic & Pedaneus iudex, est inferior aliis: quia pedestria, id est, infima tractat negotia. *Pedanei iud.*

IV. *Qui pro sua iurisdictione iudices dare, darive possunt.*

Occasione sumpta à Pedaneis, qui sunt delegati: generaliter de personis quę dare possunt, & dari iudices, subiungit. Ille autem solus delegat, qui habet iurisdictionem ordinariā: Et in causa quæ est de iurisdictione sua ordinaria, & eum qui est de iurisdictione sua, ff.de iurisd.om.iud.l.extra, & de tut. & cur.da ab his.l.ius dandi. Iudex autem delegatus, neutrū committit, nisi à principe delegatus sit, vel nisi primò lite coram se contestata alij deleget, ad similitudinem procuratoris: vt s̄.de iudic. Authen.ad hæc, & infrà eod.l.j. *Quis possit delegare.*

V. *Ne quis in sua causa iudicet, vel ius sibi dicat.*

Licet in aliena causa quis possit esse iudex, non tamen in sua, vel definiendo, vel arbitrando, vel interloquēdo: quia nemo potest sibi imperare, infrà eo.l.pen.

VI. *Qui legitimam personam standi habent in iudicio vel non.*

Quoniam in cōstitutione iudicij considerandæ sunt personæ litigatorum, ideò apponit de his, qui habent legitimā personā stādi in iudicio. Sūt quædam personæ quæ prohibētur putà minor x x v.annis sine tutoris vel curat. autoritate, vt dixi s̄.aduet.rem iudic.

VII. *Vt nemo inuitus agere vel accusare cogatur.*

Regulā ponit hęc rubrica, Vt nemo cogatur agere, &c. scilicet præcisè. Sūt tamē quidā, qui si nō agunt, periculū subeūt, vt tutor & curator, j̄.arbitriū tutelæ l.nomina. Itē gestores sine mādato. Itē ꝓcuratores, j̄.mā.l. ꝓcuratore. Itē admi *Qui cogātur agere.*

 nistratores

niſtratores ciuitatis. Item hæres qui non vindicat necem defuncti, accuſando interfectores eius, infrà ad Sylla. l. j. Item actor lite côteſtata, vel citato reo. Item ſi actor videtur calumniosè vexare reum, poteſt iudex cauſa cognita id ſtatuere, infrà de inge. manu. l. diffamati, de remiſſ. pig. l. Si eo.

VIII. *De ordine iudiciorum.*

Quia in iudiciis plerũq; dubitatur quæ actio vel quæſtio in ordine cognoſcẽdi vel definiẽdi debet prçferri: ideò ponit de ordine iudiciorũ, id eſt, actionib. vel quæſtionibus in iudicio ordinãdis, putà ſi cõcurrant duo iudicia inter eaſdẽ perſonas, principaliter, vel incidẽter, quod prçcedere, & quod ſequi debeat. Sic ergo dicitur iudiciorũ, id eſt, quæſtionũ: vel id eſt, de rebus de quibus poſſunt fieri iudicia, id eſt, quçſtiones. De hac materia ponitur in cap. ruam, extra, de ordi. cog.

IX. *De litis conteſtatione.*

Per litis conteſtationem iudicium accipit exordium. Eſt autem litis cõteſtatio, negotiis principalis hinc inde apud iudicem facta narratio, id eſt, vt actor proponat intentionem ſuam, reus autem neget, vel exceptionem opponat, & eam probet. Et ponitur hîc authẽtica, quæ tractat de quibuſdam præcedentibus ipſam litis conteſtationes, &c.

X. *De plus petitionibus.*

Dilationes. Quia lite conteſtata petitur quandoque plus, ideò de hoc dicit in ſpecie, ſcilicet quando plus petitur re: nã & aliis modis plus petitur, vt Inſtit. de act. §. plus autem, vbi pœna plus petentis ponitur: vnde dicit, plus petitur cauſa, tempore, re, loco, gl. in c. vno, eo. tit.

XI. *De dilationibus.*

Iudicio inchoato quandoque dilationes petuntur gratia teſtium, vel inſtrumentorum, infrà eod. l. j. vel propter alias neceſſarias cauſas, putà aduocatorum, vt infrà eo. l. pen. Dç hoc dixi. ff. de fer. pag. 19.

XII. *De feriis.*

Dilationes. Dixit de dilationibus datis à iudice: Nunc de datis à lege, de quibus dixi ff. eod.

XIII. *De iuriſdictione omnium iudicũ, & de foro cõpetenti.*

Iudicia ratione iuriſdictionis exercentur, ideò ponit de iuriſd. om. iud. id eſt, de iuriſdictione, quæ cõpetit ſingulis iudicibus: quæ quidẽ iuriſdictio quia vnicuiq; iudici attribuitur per legem ſecundùm deſtinationem territoriorũ, apponit de foro

foro compet.quia forum censetur secundùm territorij fines ȷ.de ver.sign.l.pupillus,§.territoriū. Quid sit iurisdictio,dixi ff.eo.tit.Forū autem dici potest ipse loc⁹,vbi cōsueuit reddi ius:idemq; appellatur Prætorium.Itē dicitur ius.ff. de iusti. & iur.l.pe. Tribunal autē dicitur maiorum iudicum qui habent merum imperiū,arg.ff.de iud.l.j.& s̄.Vbi & apud quem l.vlt.Et dicitur forum similitudinariè,quia sicut Forus vocatur locus,in quē multitudo hominū conuenit,multas res in ferentes & deferentes emendi,vendēdi vel permutādi causa:ita & Forū dicitur,in quem multitudo hominum confluit inducētiū causas,lites,& varias quæstiones, cognoscendi, & definiendi causa.Dictum forum à Foroneo rege,vel ab afferendo,cap.forus,de verb.signific.Forus etiam dicitur bursa. Fori autem pluralis numeri dicuntur tabulata nauium, secūdum Ser.super x.Aeneid.& de eis vt ait Pla.sedilia iudicanri cōficiūtur.Sortitur autem quis forum variis ex causis,de qui bus in c.fi.extra de fo.compet.& dicitur Competens forum, id quod proprium ex lege deputatum est ipsi conuento.

Forum. *Tribunal.* *Forus.* *Fori.* *Cōpetens forum.*

XIV. *Quando Imperator inter pupillos,& viduas,vel miserabiles personas cognoscit,& ne exhibeantur.*

Apud iudicē suū quēq; etiā inuitū esse cōueniēdum suprà dixi.Itē apud extraordinariū aliquis cōuenitur ratione priui legij,s̄.de dila.l.ij.Nunc ponit,qualiter istorū quilibet patiatur exceptionem.Si enim viduę,aliiq; fortunę iniuria miserabiles,à principe postulauerūt beneficiū,fortè vt conueniātur sub principe tantū,nā tūc eorū aduersarij exanimi principis coguntur se repræsentare:ita licet his pupillis,& similibus recusare ordinariū iudicē,vt hîc.Exponitur ergo titul⁹,Quādo imperator inter pup.& vid.cognos.scilicet ipsis hoc impetrātibus:Et ne exhibeantur,scilicet in iure,aliis petentibus.

XV. *Vbi de criminibus agi oportet.*

De criminibus agitur in tribus locis,hoc est,vbi commissa sunt,ff.de accu.l.vlt. Item,vbi lis est contestata:nisi opposita fori præscriptione ab eo,qui sciebat se non esse subiectū.Itē, vbi reus habet domicilium.Iure verò Authēticorum plenius & generalius de hoc traditur in Authēt.vt om.obe.iudi.§.j. collat.v.& signatur in authent.qua in prouincia.cod.

XVI. *Vbi de possessione agi oportet.*

Hoc titulo tractatur,vbi possessorio iudicio agitur,siue per interdicta,siue p alias actiones.Et potest agi,vbi existit ipsa,

possessio, id est, res quæ possidetur: vel vbi facta est violētia, ff. de vi & vi armata, l.j. §. interdum autem.

XVII. *Vbi fideicommissum peti oportet.*

Fideicommissum ibi petendum est, vbi hæreditas relicta est, id est, factum est testamētum, infrà l.j. & idem in legato: fraternizant enim hodie, vt ff. de leg. j l.j.

XVIII. *Vbi conueniatur qui certo loco promisit.*

Qui certo loco promisit se aliquid daturū, tenetur condictione certi arbitraria. Item si testator certo loco hæredem quid dare iussit, actio ex testamēto est arbitraria. Item si mutuum accipiam, vt certo loco reddam, condictio certi de mutuo erit arbitraria, Instit. de act. §. præterea. Pro tali igitur debito actio institui potest secundum Pla. vbicunque inueniatur reus, ff. de iudic. l. eum qui prouincia. licet Azo dixerit eum conueniendum, vbi habet domicilium, vel vbi de iure communi sortitur forum. & sic debere intelligi. d. l. eum qui, vbi dicitur, vel in quocunque loco, &c. subaudit, scilicet idoneo, de hoc d. §. præterea.

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

In rem actio, id est, rei vendicatio, vel quælibet realis actio potest institui in locis illis, in quibus propter diuersas rationes qui sortitur forum. Sed vbi est ipsa possessio, sortiri videtur qui forum, vt infrà eod. l. vlt.

XX. *Vbi de hæreditate agatur: & vbi scripti hæredes in possessionem mitti, vel postulare debent.*

Si hæreditatis petitio proponatur, eo loco erit instituēda, vbi is qui possidet, habet domicilium. Sed & vbi res ipsæ sitæ sunt, proponi poterit: vt infrà, in fi. l. Missio autem in possessionem siquidem petatur per Iudicis officium, ibi cōsultius petetur, vbi res sunt: vt ita ratione rei qui sortiatur forum, implorato iudicis officio, ac si proponeretur realis actio. Si autem de possessione agetur personali actione vel interdicto, indubitanter etiam tunc apud Iudicem, sub quo habet domicilium reus, causa poterit exerceri: fortè & ibi, vbi sunt res. de hoc in princ. l.

XXI. *Vbi de ratiociniis agi oportet tam priuatis, quàm publicis.*

Ait Imperator, eum qui gessit ratiocinia tam priuata, quā publica, vt argentarius, & procurator, vel quocunque modo, ibi

ibi rationẽ oportet reddere, vbi hoc gessit, vbi potest esse instructio sufficiens.

XXII. *Vbi causa status agi debeat.*

Sicut in cæteris, ita & in causa stat⁹ actor forũ rei sequi debet, j.l.iij.& iiij. Sed quis in hac causa videatur re⁹, quis actor quæritur: circa quod diligenter notãda est distinctio, quã ponit j.l.j & de lib.cau.l.eam quæ, & ff.de proba.l si quis hominem liberum. Cognoscit autem de causa libertinitatis & seruitutis inter fiscũ & priuatũ procurator Cæsaris. Inter duos autẽ priuatos cognoscet quilibet Iudex. De ingenuitate verò & seruitute, vel de ingenuitate & libertinitate solus Princeps cognoscet: vt infrà, eod.l.pen.& suprà, de ped.iud.l.Ij.

XXIII. *Vbi quis de curiali, vel cohortali aliáve conditione conuenitur.*

Si quis fuerit curialis, id est, officio curiæ vel iudicũ obnoxius: vel si fuerit cohortalis, qui duro seruitio arctabatur: vel cuicunq; corpori obnoxius, & aufugit ab his, quibus seruire debeat, distinguitur, vtrum se dederit armatę militiæ, an inermi. Si armatæ, conuenietur sub magistro militum: vel si reperiatur in foro alicuius Præsidis prouinciæ, Præses ille causam debet referre ad magistrum militum, vel ad Præfectum Prætoris: & hoc est quod dicitur infrà, eodem.l.vlti. Si autem inermi militiæ se dederit, id est, seruitio alterius curiæ, cõueniri poterit apud quemlibet iudicem, qui fuerit in locis, vbi deprehensus est: & ita videtur illud habere locum, Vbi te inuenero, ibi te iudicabo, &c.

XXIV. *Vbi senatores, vel clarissimi ciuiliter, vel criminaliter conueniantur.*

Senatores vel clarissimi si cõueniãtur ciuiliter, debet fieri cõuentio in scriptis: & si degunt Romæ, vel in suburbiis, debent cõueniri apud Prætorem, vel præfectũ vrbis, aut magistrum officiorũ, quoties ei hoc cõmisit princeps. Si verò sunt in prouinciis, conueniuntur ibi, vbi larẽ fouẽt, aut vbi maiorem partem bonorum possident, & assiduè conuersantur, j. eo.l.vlt. Si verò criminaliter conueniantur, si quidem conueniendi non sunt illustres, conueniunrur ibi, vbi crimina sunt admissa, non obstãte fori præscriptione: omnem enim huiusmodi honorem reatus excludit, j.l.j. Si verò sunt illustres, fit distinctio Senatorum (licet omnes sint illustres) inter patricios, prætores, præfectos vrbis, &c. infrà eo.l.pen.

XXV. *In quibus causis militantes fori praescriptione vti possunt.*

Omnes etiam Principum domestici, & agentes in rebus, vel qualibet alia militia vel dignitate gaudẽtes, vel quãlibet negotiationem exercentes, super publicis functionibus, vel

Militia armata. publicis debitis, apud Praesides prouinciarum conueniantur, & exigantur. Excipiuntur autẽ armata militia praediti, & qui ad rem propriam vnius anni componendam commeatum ostenderint se accepisse, vt infrà eodem l.j.

XXVI. *Vbi causae fiscales vel diuinae domus, hominumq; eius agantur.*

Si procurator fisci cõueniatur à priuato, vel conueniat priuatũ, cognoscit de ea causa procurator Caesaris vnà cũ Praeside prouinciae: vt §.Si aduer.fisc.l.ij.& j.eo.ad fiscũ. Si autem procurator Caesaris agit contra priuatũ, vel cõueniatur à priuato, procurator fisci de ea causa cognoscet §.Si aduer.fis.l.j. Causae autem hominum diuinae domus, siue sint serui, siue coloni, siue inquilini, siue agant, siue conueniantur in ciuili, vel criminali negotio, audiuntur & examinãtur apud praepositum sacri cubiculi, & comitem domorum, vel procuratorẽ Caesaris, infrà eod.l.vlt.& l.cùm aliquid.

XXVII. *Quando licet vnicuique sine Iudice se vindicare, vel publicam deuotionem.*

Licet regulariter tradatur, neminẽ sibi ius dicere posse, vel se vindicare, vt §.de Iudaeis, l.nullus, & ff.quod met.cau.l.extat. hîc tamẽ quidã casus ponuntur, in quibus alicui se vindicare permittitur: vt si reperiat quis nocturnũ agrorum populatorem, id est, deuastatorẽ, aut alios qui in itineribus frequẽtatis stant in insidiis, eos enim impunè quis occidere potest. Item publicam deuotionem permittitur vindicare, vt si quis velit desertorem militiae opprimere: & si resistat desertor, praecipitur in eo velox esse supplicium, vt infrà, eo.l.vlti.

XXVIII. *De inofficioso testamento.*

De hoc satis ff.eod.tit.pag.28.

XXIX. *De inofficiosis donationibus.*

Quia saepè in fraudẽ legis excogitãtur donationes, vt cessaret querela inofficiosi testamẽti, vt j.eo.l.j.ideò de ea. Est aũt

Donatio inofficiosa. Inofficiosa donatio, quae cõtra officiũ pietatis est facta, scilicet quia per eã liberi vel parentes excludũtur à debito bonorum subsidio, vel ex proposito donãtis, vel re ipsa. Et cõpetit

ista

ista querela, siue donator decedat testatus, siue intestat⁹, vt j. eo.l.precibus. Superior autem querela facto tātū testamēto competit. Datur autem ista querela omnibus his personis, quibus & superior: nam dicit lex, vnam esse istius, & illius querelæ causam, & similem æstimandam, & idem esse ius vtriusque temporibus & moribus: vt infrà l.fi.

XXX. *De inofficiosis dotibus.*

Et ista similis est donationi inofficiosæ, vt j.eo.l.j. Si ergo mater bona omnia, vel penè omnia in filiorū fraudem dederit in dotē pro se, vel fortè secūdùm Pla. pro filia, vel pro muliere alia per querelam inofficiosæ dotis fiet reuocatio, vt filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur: vt infrà eo.l.j. licet Azo. dicat, quod vbi mulier ꝓ alia muliere donat dotem, locum habeat querela Inofficiosæ donationis: quia quantum ad donantem, non dos est, sed donatio. *Inofficiosa dos.*

XXXI. *De petitione hereditatis.*

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.29.

XXXII. *De rei vendicatione.*

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.30.

XXXIII. *De vsufructu, & habitatione, & ministerio seruorū.*

De hoc dixi, vt in propriis tit.pag.31.& 32.

XXXIV. *De seruitutibus & aqua.*

Generaliter dicit de seruitutibus, de quibus & nos in proprio tit.ff. Specialiter autem quędā dicit de aqua, de qua nos in tit.de aqua plu.arc.& de aqua quot.& æsti.pag.136.& 163.

XXXV. *De lege Aquilia.*

Dixi ff.eod.tit.pag.38.

XXXVI. *Familiæ erciscundæ.*

De hoc satis ff.eod.tit.dixi, pag.39.

XXXVII. *Communi diuidundo.*

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.40.

XXXVIII. *Communia vtriusque iudicij, tam familiæ erciscundæ quàm communi diuidundo.*

Et de hoc sub proprio tit.ff.dixi, pag.40.

XXXIX. *Finium regundorum.*

Dixi.ff.eo.tit.pag.39.

XL. *De consortibus eiusdem litis.*

Quia cōmunē hęreditatē, vel res alias, vel etiā ꝓpter fines distinguēdos, sępè cōtingit plures agere, & cōueniri: ideò ponit de cōsortibus eiusdē litis. In his autē olim ita erat, quòd si *Consortes eiusdem litis.*

vnum cõueniretur sine socio suo, patiebatur exceptionẽ ne ageret sine eo. Hodiè omni submota exceptione, & agere & conueniri quilibet sociorum potest: sed & pro sociis potest agere post litem contest. contra omnes, etiam si constat eum non habere mandatum, dum tamen caueat de rato. Ante litem verò contest. repelleretur, si certum esset eum non habere mandatum, licet caueret de rato, infrà, eod. l. j. & ij.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 38.

XLII. *Ad exhibendum.*

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 40.

XLIII. *De religiosis, & sumptibus funerum, & aleatoribus.*

De prima parte diximus ff. eod. titu. pag. 43. De Aleatoribus autem sub proprio titulo, pag. eadem. & hìc ponitur vna noua constitutio Græca. quàm vide.

LIBER III.

Tit. I. *De rebus creditis, & iureiurando.*

CAue tibi, quia ĩ hoc titulo nõ tractat de prima parte, sed tantùm de Iureiurando: sicut & ff. quod cum eo qui. nã nõ tractat ibi de his, de quibus in rubrica: sed inferiori libro. De materia huius tituli diximus ff. sub propriis tit. satis.

II. *Si certum petatur.*

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 44.

III. *De suffragio.*

Suffragium. Quia suffragium petitur per certi condictionem, vt infrà, eod. l. j. de qua dicere cœpit, ideò de hoc. Et dicitur propriè Suffragium, ipsum patrocinium quod præstat aduocatus. Nã fragor, id est, sonus arborum, inde suffragium sonus ille, qui fit, vt per eum subueniatur alicui: hìc autem ponitur impropriè, scilicet pro eo, quod datur pro hoc patrocinio. Tractatur enim hìc de salario, quod præstatur aduocatis, quando, & per quam actionem peti possit.

IV. *De prohibita sequestratione pecuniæ.*

Ne quis crederet debitorẽ qui ex quolibet contractu conuenitur condictione ad pecuniã soluendã, compellendum vt faciat sequestrationẽ pecuniæ q̃ est in lite: ponit de prohibita sequestratione pecuniæ: vt nomẽ pecuniæ ponatur pro specie vel quantitate quæ est in obligatione: vt j. de cõst. pec. Est au-*Sequester* tem Sequester ille, apud quẽ plures eã rẽ, de qua cõtrouersia est

eſt,depoſuerunt:dictus ab eo quòd occurrenti,& quaſi ſequē ti eos committitur res,vt ff.de verb.ſign.l.ſequeſter. Sequeſtratio autē dicitur ipſa ſeparatio rei,vel poſſeſſiōis. Interim enim cùm res apud ſequeſtrū eſt,nec poſſidet actor,nec poſſidet reus:niſi hoc actum eſſet in ſequeſtratione,vt cuſtodiæ cauſa tantum fiat depoſitio.ff.depo.l.licet.j.reſpon.& §.j. Si ergo ex quolibet contractu pecunia poſtulatur,ſequeſtrationis neceſſitas conquieſcit. Oportet enim debitorem primo conuinci,& ſic ad ſolutionem pulſari.Ex voluntate autē partium fieri poteſt,niſi in quatuor caſibus,quibus ex neceſſitate fit ſequeſtratio:de quibus per gl.in l.j.infrà eo. *Sequeſtratio.*

v. *De condictione indebiti.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.47.

vi. *De condictione ob cauſam datorum.*

Hæc condictio congruit cum ſuperiori: vtrobique enim intuitu cauſæ rem in alium emitto. neque res emiſſa extinguitur:ſed hæc futuram cauſam,illa præteritam reſpicit.Inde eſt,quod in illa ſtatim poſt ſolutionem naſcitur cōdictio: in hac demum,cùm fuerit ceſſatum,niſi pœnitet.De hoc dixi.ff.eo.titu.pag.ead.

vii. *De condictione ob turpem cauſam.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.48.

viii. *De condictione furtiua.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.48.

ix. *De condictione ex lege,& ſine cauſa,vel iniuſta cauſa.*

Duas generales cōdictiones ponit,& de quibus nos ff.ſub propriis titu.diximus,pag.48.

x. *De actionibus & obligationibus.*

De hoc ff.eo.titu.pag.53.54.

xi. *Vt actiones ab hæredibus, & contra hæredes incipiant.*

Olim tradebatur talis regula,Quòd poſt mortem hæredis aut legatarij legatum relinqui non poſſet. Sicut non poterat aliquis ſtipulari,poſt mortē ſuam ſibi dari:ſic non poterat quis promittere,dare poſt mortem ſuam: Vnde & tradebatur regula,Vt ab hæredibus,& contra hæredes actio nō incipiat.Hodiè autem regula iſta emendata eſt per hanc l. infrà eo.l.j.& Inſti.de leg.§.poſt mortem.Et caue tibi, quia aliter dicitur poſt mortem incipere actio in ſtipulatione,& aliter in legato:vt in prędictis alleg.videre poteris.

Ne

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

Licet hæres iure successionis pro defuncto conueniatur, vt s. tit. prox. non tamen sic est in aliis etiam qui valdè coniuncti videntur, vt in hoc tit. & seq. Vxor enim nō conuenitur pro marito, etiam si pro eo intercesserit: nisi intercesserit in rem suã, infrà eod. l. j. & ff. ad Vell. l. ij. §. vlti. Speciale tamē est in primipilaria sarcina, quàm subiuit maritus: vt infrà in qui cau. pig. tac. contra. l. fatis. Item maritus pro vxore non conuenitur, nisi solitis modis, si pro ea fideiusserit, vel ei successerit. Itē mater pro filio, vel econtra, non cōuenitur. Vnde & traditur regula certissima, Ex alterius cōtractu neminem obligari: vt infrà eo. l. vlti.

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur.*

Putabatur ratione filiationis, vel paternitatis, vel seruitutis aliquem conueniri debere: dicitur tamen in hoc titulo contrarium.

XIV. *An seruus ex suo facto post mannmißionem teneatur.*

Seruus liber factus alius homo videtur, ff. de solu. l. qui res, §. aream. Ideò dubitabatur, an posset conueniri de eo, quod in seruitute fecit: iuxta quod distinguitur, an contraxit, vel quasi contraxit in seruitute: deliquit, vel quasi: quod prosequere, vt infrà eo. per totum.

XV. *Quando fiscus, vel priuatus debitorem sui debitoris exigere potest, vel conuenire.*

Regulariter prohibuit suprà, alium ex contractu alterius conueniri: nunc ponit quasdam exceptiones & in fisco, & in priuato. Fiscus autem ratione speciali conuenit debitorem sui debitoris: si debitor principalis non sit soluēdo: vel ex ratione fisci necessario facto liquido prohibentur: vel ex contractu fiscali debitores cōueniantur, ff. de iure fis. l. iij. §. multa, & suprà de cond. ex lege. l. j. de con. fis. debi. l. j.

XVI. *De actionibus hæreditariis: aliàs, de hæredi. act.*

Actiones hæreditariæ. Superiori tit. dixit, alterū pro altero conueniri in casu: hîc ponit & alterū casum. Et ponit hîc diuisionem actionū, quia actionū aliæ sunt hæreditariæ, aliæ non. Sunt autē hæreditariæ, quæ transeunt ad hæredes, vel contra hæredes. Item quæ ab hæredibus incipiunt, vel cōtra hæredes, ff. de act. & obl. l. *Hæreditarius debitor.* hæreditariarū. Abusiuè tamen dicitur Hæreditarius debitor, non qui

non qui debet hæredi, vel hæreditati, sed ipse hæres, qui ideò debet, quòd ipse est hæres: vt infrà eo.l. sub prætextu.

XVII. *Ex delictis defunctorum inquantum hæredes conueniantur.*

Inquantum hæredes ex contractibus defunctorũ, vel quasi teneantur, dixi: nunc inquantum ex delictis. de hoc Insti. de perpe. & temp. §. fin. & in cap. fin. de sepul.

XVIII. *De constituta pecunia.*

De hoc satis ff. eo. titu. dixi, pag. 49.

XIX. *De probationibus.*

De hoc dixi. ff. eodem titu. pag. 75.

XX. *De testibus.*

Ista est viua probatio, & ideò tanquam potior præponitur: de hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 77.

XXI. *De fide instrumentorũ & amissione eorũ: & de apochis, & antapochis faciendis: & de his quæ sine scriptura fieri possunt.*

Sequitur nunc de probatione mortuę vocis, id est, per scripturam. Et de prima parte rubri. dixi ff. eo. titu. De amissione autem instrumentorum, talis traditur regula. Quicunque contractus, etiam sine scriptis fieri potest, in eodem casu si scriptura interueniat & postea amissa sit, nihilominus suam obtinet firmitatem. infrà eo. l. j. & l. sicut, & l. statutum, & l. si solemnibus, & l. ministris, & ff. eo. l. iure, & de pig. l. contrahitur. Antapocha autem est chirographum, quod facit debitor creditori, in quo confitetur se soluisse tantũ. Et nõ dicitur ab ἀντὶ, quod est contra: sed ab ante, quia fit ante apocam, & est inducta ad securitatẽ creditoris. Qui eñ nomine alieno possedit, & pensionem soluit, vel creditori suo vsuras repræsentauit, ille vtitur antapocha: vt infrà eo. l. plures apochas. Vbi gl. exponit q̃d sint Apochę & Antapochæ, & habebitur infrà in proprio titu. Est etiam sciendum, quòd omnis cõtractus sine scriptura fieri potest: nisi in quo casu exigitur specialiter scriptura, infrà eo. l. cõtractus. & qui sint casus requirentes scripturam, ponit gl. in c. j. extra de censi. lib. vj.

Instrumẽtorum amißio.

Antapocha.

Nota.

XXII. *Pl^s valere quod agitur, quàm quod simulatè cõcipitur.*

Quia per scripturam sæpè alius fingitur, & simulatè scribitur quàm verè agitur, sicq; fraudes sæpè cõmittuntur, constetq; plus valere veritatẽ, quàm simulatè gestum: ideò ponit hãc rubricam, quæ in verbis suis satis plana est. Quibus autẽ modis

Simulatione fit fraus legi.

modis fit fraus legi, ponit gl. ff. de le. & senatusconſ. l. fraus.

XXIII. *De commodato.*

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 50.

XXIV. *De pignoratitia actione.*

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 50.

XXV. *De exercitoria, & institoria actione.*

De duobus generibus contractuum præmittit, ex quibus in solidum tenemur ex alienis cōtractibus. De his dixi. ff. eo. sub propriis titulis, pag. 52.

XXVI. *Quod cū eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur: vel de peculio, seu quod iussu, vel de in rem verso.*

Prima pars rubricæ est generalis, sequētes tres speciales: & dantur non in solidum hæ actiones: sed quatenus est in peculio, & quatenus est iussum, & in rem versum. De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 55.

XXVII. *Per quas personas nobis acquiritur.*

Acquiritur nobis per nosmetipsos, & de hoc nulla est hęsitatio. Itē per filios in potestate nostra positos, vel cōstitutos. Item per seruos nostros. Item per alienos quos bona fide possidemus, vel in quibus habemus vsumfructum, vel vsum. De hoc latè Insti. eod. tit. per totum.

XXVIII. *Ad senatusconsultum Macedonianum.*

Qualiter conueniatur pater ex filij contractu, dixit: nunc qualiter pater non tenetur cum effectu, propter exceptionē Macedoniani beneficij. De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 54.

XXIX. *Ad senatusconsultum Velleianum.*

Sicut filiusfa. & pater habent exceptionem ex superiori senatusconsulto: ita & mulier ex hoc senatuscōsulto Velleiano. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 57.

XXX. *De non numerata pecunia.*

Superioribus senatuscōsultis subuenitur ciuiliter & naturaliter obligatis ratione speciali: hic ciuiliter tantùm obligatis succurritur ratione naturali: iure communi considerato

Pecunia nō numerata. propter pecuniam non numeratam. Dicitur tamen duobus modis pecunia non numerata: vel respectu creditoris, qui propriè dicitur pecuniam numerare debitori, vt sibi illa reddatur: vel respectu debitoris, qui propriè dicitur soluere creditori, & impropriè dicitur numerare, cùm soluit quod de-

Pecunia. bet. Pecunia autē largissimè ponitur pro omni re, quā quis numerauit, vel non soluit, titu. ff. de verbo. signifi. l. pecuniæ verbum

verbũ. Tale eſt ergo, ac ſi diceret, de pecunia, vel re non credita, vel nõ reddita, &c. De hoc plenius Inſti. de excep. §. idẽ iuris eſt.

XXXI. *De compenſationibus.*

De hoc ſatis ff. eod. titu. dixi, pag. 57.

XXXII. *De vſuris.*

Qualiter actio perimatur, vel minuatur per exceptionem, ſupra dixit, nunc qualiter augeatur: & hoc fit per vſuras, de quibus ſatis. ff. eod. titu. dixi, pag. 74.

XXXIII. *De nautico fœnore.*

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 75.

XXXIV. *Depoſiti.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 58.

XXXV. *Mandati.*

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 59.

XXXVI. *Si ſeruus extero ſe emi mandauerit.*

Specialem cauſam mandati continet, ſcilicet cùm ſeruus mandat extero ſe emi. Et quatuor dicit hæc lex, ſcilicet, an fuerit vtile mandatum. Item an actio detur domino ex venditione, licet mandatũ ſit inutile. Item an ſolutio minorum peculiarium liberet emptorem. Itẽ an agat de ancilla & de pretio. In primo, dicit nullum eſſe mãdatum. In ſecundo, domino dari actionem ex vẽditione. In tertio, quòd emptor nõ liberetur. In quarto, de vtroque agi non poſſe. *Mãdatũ de emẽdo ſeruo.*

XXXVII. *Pro ſocio.*

Quoniam ſocius quaſi procurator eſt pro parte, ideò poſt actionem mandati ponit de ſocietate. De hoc ſatis ff. eo. titu. dixi, pag. 59.

XXXVIII. *De contrahenda emptione, & venditione.*

Sicut ſocietas ſolo conſenſu contrahitur, ita & emptio. de hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 60.

XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

Nunc de vẽditione rerum incorporalium: de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 61.

XL. *Quæ res vendi non poſſunt: & qui vendere, vel emere vetantur.*

Nũc ſpecialiter tractat de quibuſdã rebus quæ vendi non poſſunt, vel etiã ſi poſſunt, vẽduntur tamẽ certis perſonis: vt eſt frumẽtũ, quod exercitui mittitur, prohibetur venundari, infrà eo. l. pen. & vlt. Sericum nõ debet quis emere à barbaris, præ *Sericum emere.*

ris,prætor comitẽ cõmerciorũ.Item nec aliquis priuatus pur purã distrahere alij priuato,vel fucare,id est,tigere.ĩ.l.j.& ij.

XLI. *Quæ res exportari non debent.*

Suprà de quarũdam rerum venditione inhibita dixit, nũc ponit de inhibita trãslatione quarũdam rerum:ecce enim ad barbaricum solum transferre vinũ,vel oleum,aut aliquod liquamen non debet aliquis Romanus,vel causa vendẽdi,vel causa gustãdi,vt sciãt barbari qui sunt hostes Romani imperij,qualia sint nostra liquamina,vt ĩ.eo.l.j.Item ferrũ factũ, vel infectũ,& scuta,arc^9,& sagittas vel cuiuscũq; generis arma nõ debet quis in aliquo loco vẽdere, vel quocũq; titulo cõcedere barbaris,etiã si tãq̃ legati veniãt Romã,ĩ.eo.l.vlt.

XLII. *De Eunuchis.*

Eunuchi. *Spadones.* Eunuchi dicuntur Spadones tantũ,& non castrati:& tales fieri prohibẽtur in Romano imperio,homines tamẽ barbari extra solũ Romani imperij fieri possunt Eunuchi,& facti Eunuchi possunt vẽdi,& quolibet modò alienari.Si verò facti sunt Eunuchi in Romano solo,non poterunt vendi,sed cõfiscabuntur,si dominis consentiẽtibus facti fuerint.Et qui fecit Eunuchos,capite punietur,vt infrà eod.l.j.& ij.

XLIII. *De patribus qui filios distraxerunt.*

Filius vẽditur. De distractione Eunuchorum.s̃.dictum est:nũc de distractione filiorum.non licet autem patri filiũ vẽdere,vt ĩ.eo.l.j. nisi pro necessitate famis,vt tamen quandoq; pretio soluto emptori à filio vel quocunque alio,restituatur,vt ĩ.eod.l.ij.

XLIV. *De rescindenda venditione.*

Rescindere vẽditionem. Qualiter rescindatur venditio,id est,vnus altero inuito eã dissoluat,dicit.de hoc ff.eo.tit.dixi,pag.62.

XLV. *Quando liceat ab emptione discedere.*

De hoc dixi ff. de rescindenda vendi.pag.62.

XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

Quia quãdoq; contrahitur venditio propter publicã pensitationem non solutã,vt s̃.de rescinden. vend.l.si quos. ideò de ea dicit,scilicet quãdo rescindatur:quod fit,si non est solẽniter facta,vt infrà eo.l.ij.Et dicuntur publicæ pensitationes, *Pensitationes publicæ.* annuæ exactiones tributorum,vestium,vel auri,vel argenti, quæ à certis personis debebantur fisco.Sed & ea quæ ad viarum vel pontium refectionem præstanda sunt à possidentibus,Publicæ pensitationes dicuntur,vt infrà eo.l.fi.

Sine

XLVII. *Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.*

Nemo fundum tributarium emat tali pacto, ne præstet integrum censum, si nihil pro præterito tempore fuerit solutum: vel si quid fuerit solutum, & non præstet reliqua, id est, residua, quæ supersunt ad soluendum. Et sic Census in futurum, sed Reliqua in præteritum dicuntur. Item Censum pro toto, Reliqua pro parte quæ soluenda restat. Et est ratio huius constitutionis, quia tributa semper à possidentibus exiguntur, nedum pro tempore quo possederunt, sed etiam pro præterito. Secus tamen vbi à persecutore venditur: quia tūc pro præterito tempore non conuenitur emptor. infrà de censib. l. vlti §. j. *Reliqua. Census.*

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

De hoc. ff. eod. tit. dixi. pag. 61.

XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

De hoc. ff. eod. tit. dixi. pag 64.

L. *Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

Quia sæpe quis emit alterius nomine, vt procurator hoc expresso, vel tacito: vel etiā aliena pecunia, & suo nomine: & in vtroque casu verbis collatis in persona propria: vel etiam emit quis alteri, verbis collatis in persona domini: ideò quid iuris sit in his, ponit hic titulus.

LI. *De rebus alienandis, vel non alienandis: & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.*

Quomodo res propriæ alienari vel vendi possunt, dixit: nunc ponit de rebus alienis. Licet enim alienam rem quis possit vendere, non tamen alienare. ff. de verb. signific. l. alienatum. & de contrahen. emptio. l. rem alienam. Fallit hoc in casibus, quibus quis alienat quod non suum est: not. per glos. in §. creditor, Instit. quib. alien. licet.

LII. *De communi rerum alienatione.*

Quæcunque dicta sunt de alienis rebus in totum, intelligantur esse dicta de alienis rebus pro parte, quātum ad partem. Nam etsi socius omnium bonorum sit, non tamen nisi pro parte sua alienat: sed nec pro sua parte post litē contest. nisi suo socio velit alienare. s̄. com. diuid. l. j.

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienationem.*

Qui gerit rem alienam tanquam tutor, vel curator, vel etiã tanquam procurator, siue publicum, siue priuatum officium, res suas proprias alienare vel pignori obligare potest, vel fisco vel priuato.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem.*

Quia in vẽditionibus varia apponuntur pacta, ideò de his. *Pactorũ diuisio.* Sunt autem pactorum quæ fiunt inter emptorem, & venditorem quædam de substantia contractus, vt de augendo vel diminuendo pretio, quędam sunt accidẽtalia, siue extranea, vt de dando libro exemplaris loco, vel aliquo simili non attingenti venditioni: putà vt si venditor restituat emptori pretium intra certũ diem, reddatur ei res: vel emptor præstet ei vsuram pretij tardius soluti: vel, vt emptor non faciat monumentum vel Ecclesiam in fundo vendito: vt infrà l. ij. & l. in initio. & l. vlti. Item pactorum quædam fiunt incontinenti; quædam ex interuallo. Item quædam sunt certa, alia sunt obscura, vel ambigua. Item fiunt pacta vt seruus exportetur, vel non: item manumittatur, vel nõ. Item ne prostituatur, de quibus infrà speciales rubricæ. De pacto legis commissoriæ, & de in diem addictione dixi, ff. in propriis titulis. Alia enim pacta accidentalia nomine carent, sed pro nutu contrahentium excogitantur.

LV. *Si seruus exportandus veneat.*

Istud est speciale pactum quod in vẽditione apponitur; vt s. dixi. De hoc etiam ff. eod. pag. 64.

LVI. *Si mancipium ita venierit, ne prostituatur.*

Sicut superius pactũ gratia vẽditoris apponitur, sic & istud gratia serui. Vnde superius potest vẽditor remittere: vt s. e. l. ij. in fin. hîc nõ potest. Et de hoc, ff. de in ius voc. l. sed & si. §. prostituta. & ff. de cõtrah. emptio. l. si quis. Edictũ verò diui *Edictum Vespasiani.* Vespasiani locum habet, cùm ancillam emptã ne prostituatur alteri vendo, siue simili lege, vt ff. de iur. pat. l. diuus.

LVII. *Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur: vel econtrà.*

Cõstitutio diui Marci. Pro libertatibus reprę sentãdis, vel manumissionibus faciẽdis, locum habent multæ cõstitutiones, vt est constitutio diui Marci, & Commodi, missa ad Offilium Victorinum; si done vel

no vel vendo seruum vt manumittas,vel si pretium do, non pecuniam in specie,vt manumittas seruum tuũ: vt infrà eo. l.j.ij.& l.si is qui.& ff.de condi.caus.da.l.dedi.§.sed & si tibi. & l.si pecuniam.§.j.Item constitutio diui Marci,& Cõmodi in Semestribus locum habet,cùm trado tibi seruum,vt post tempus sit liber:nec comprehẽdi factum manumittendi: vt infrà eo.l.iij.& de ser.expor.l.vltim.Item constitutio diui Seueri,& Antonini ad Vrbium Maximum locum habet, cùm alienus seruus mandat mihi vt eum redimam à domino suo nũmis suis,id est,peculiaribus:vel forte meis,sed hoc pacto, vt ipse restituat mihi.ff.de iudic.l.non distinguo. *Constitutio. Seueri, & Antonini.*

LVIII. *De adilitijs actionibus.*

De actionibus cõtra venditores iure ciuili proditis,dixi: nunc sequitur de prætoriis,quæ sunt prædictarum pedissequæ.suprà de ve.iure enuc.l.ij §.quattus.De hoc dixi,ff.eod. titu.pag.72.

LIX. *De monopolijs,& cõuentu negotiatorũ illicito:vel artificum ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis,illicitisq; pactionibus.*

Quia venditores illicitas inueniunt inter se pactiones,sicut & artifices,& negotiatores,siue ergolabi:ideò de eis ponit.Dicitur autem Monopolis,id est,singularis negotiatio in ciuitate:à μόνος, quod est vnũ,& πωλεῖν, quod est venditor, vel polin,quod est venditio secũdùm glo.nostram hîc: quasi vno vel certo modo facta negotiatio,vel venditio.Inde dicitur Bibliopola,id est,venditor librorum,quem Librarium dicimus.Placent.autem denominauit monopolium,à monos, & polis,quod est ciuitas:inde Monopolium,id est,vnica negotiatio in ciuitate:quod accidit,cùm inter se paciscũtur, ne aliquem instruãt in arte sua,nisi filios,vel nepotes:vel cùm aliquo modo per pactum id facere nituntur,vt soli commodum alicuius artis vel negotiatiõis faciant.Idem in balneatoribus,si conueniant ne aliter balneent,quàm ea mercede quam ipsi constituerunt.Idem in Locatoribus rerum,vel operarum suarum:maximè scriptoribus,si paciscantur, ne opus ab altero inchoatum alius perficiat. Ergolabi dicuntur quidam operarij laborãtes in stationibus suis,ab ἔργα quod est opera,vt dicit Ser.in prin.Geor.& labor. *Monopolis.* *Ergolabi.*

LX. *De nundinis & mercatoribus.*

De hoc,ff.eod.tit.dixi,pag.220.

LXI. *De vectigalibus & commissis.*

De hoc dixi, ff de pub. & vect. pag. 16.

LXII. *Vectigalia noua institui non posse.*

Satis clarus est: & ego alias dixi. ff. de pub. & vect. pagi. 136.

LXIII. *De commerciis, & mercatoribus.*

Mercatores. In hoc titulo quædam specialia ponit circa negotiatores pertinẽtes ad domum principis: vt scilicet numerus eorũ nõ *Negotiatores.* extendatur vltra quingentos lxiij. vt infrà codẽ. l. penult. Et quædam generalia omnium mercatorum: quale est illud, ne pro mancipiis vel quibuscunque speciebus, barbaris præbeãt aurum. Item nobiliores natalibus, & honore & patrimonio ditiores, perniciosum mercimonium exercere prohibentur: vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi, vendẽdíque commercium: vt infrà eod. l. iij.

LXIIII. *De rerum permutatione, & præscriptis verbis actione.*

Sequitur de contractibus innominatis, inter quos præcipuus est permutatio: & posteà de præscriptis verbis. De his diximus. ff. in propriis titul. pag. 66.

LXV. *De locato & conducto.*

De hoc satis. ff. eod. ti. dixi. pag. 64.

Emphyteusis. LXVI. *De iure emphyteutico.*

Emphyteusis Latinè dicitur melioratio. Ab initio enim sterilia tantùm huius contractus specie concedebàtur: vt is qui acciperet rem, in meliorem conditionem & statum deduceret, & fertilem redderet: posteà tamen ad id deuentum est, vt etiam fertilia, & fructuosissima valeant emphyteuticari. Et dicitur iste contractus emphyteuseos, vel emphyteuticus: id est, meliorationis. Et cõsistit in rebus soli tantùm. De hoc C. de sacrosan. eccle. authen. perpetua. Celebratur scriptura interueniente, & non aliter. infrà eodem l j. de hoc late Instit. de locat. §. adeo.

LIBER V.

Tit. I. *De sponsalibus & arris sponsalitiis, & proxeneticis.*

DE cõtractibus rerum suprà dixit: nunc de contractibus personarũ. Vel, Suprà de societate quæ cõtrahitur propter pecuniam quærendam: nunc de societate coniugali, quę propter prolem lucrandam celebratur: & quia hoc fit per nuptias, quas sponsalia pręcedunt. De sponsalibus dixi. ff. eo. tit. *Arrarum præstatio.* Arræ autem si interuenerint, non possunt sponsalia impunè

solui

solui.sed si quidẽ soluerit sponsalia ille qui dedit arras, amittit eas: si verò ille qui acceperit arras, restituat eas: & illud tãtundem de suo, & nõ plus: nisi specialiter placuerit partibus, vt pœnam arrarum extendant in quadruplum: tunc enim eò vsque extendetur, & non vltra, infrà eo.l.mulier.j.respõso. & quadrupli. De hoc in cap. gemma, extra de spõsalib. Proxeneta autem dicitur, qui explorat voluntates contrahere volentium. de hoc dixi. ff. de proxene. *Proxeneta.*

II. *Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes, sponsalitias dederint arras.*

Nunc ponit in specie de sponsalitiis arris. Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes sponsalia dederint, id est, sponsalitias arras: sic enim verbum istud exponitur infrà si nup. ex re.pe.l.j. Ad eum autem pertinere intelliguntur non quilibet subiecti, sed filij, nepotes, propinqui, participes, id est, cõsiliarij, & domestici: hi ergo omnes nuptias contrahere non possunt cum ea muliere, quæ est oriunda de prouincia, vel aliàs habeat ibi domicilium. Sponsalia tamen possunt contrahere. ff. de ritu nup. l. si quis. Vtrũ titulus iste hodie habeat locum ponitur per Doct. in cap. ij. de secund. nup. *Sponsalitia arra.*

III. *De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & de sponsalitijs.*

Dixi de præambulis nuptiarũ duobus prox. tit. sequitur videre de nuptiis: quas quia donatiões præcedũt, de eis præmittit. Et dicitur ante nuptias, & ꝓpter nuptias idẽ, infrà eo. l. fi. & fit in recõpẽsationẽ dotis. Sponsalitia verò est simplex donatio, quàm sponsus facit sponsæ, & econtrà: vt infrà. eo. l. cũ te, & aliis pluribus. de hac in Authẽ. vt spõ. largit. collat. viij. *Sponsalitia.*

IIII. *De nuptijs.*

De hoc dixi. ff. de ritu nup. pag. 79.

V. *De incestis & inutilibus nuptijs.*

Cõtrahentes nuptias sibi vetitas, puniuntur in periculo dotis, & donationis propter nuptias, hæc enim cõfiscãtur j.e.l. qui cõtra legũ. Sed nec filij sunt legitimi, vel in potestate parentis. Item de bonis sui testari non possunt in extraneos. Et dicũtur largè omnes nuptiæ ꝓhibitæ Inutiles. Sed Nephariæ ꝓpriè inter ascẽdẽtes & descẽdẽtes. Incestæ ĩter collaterales vel affines: vt Institut. eo. §. ergo non omnes. & ff. eod. l. quin etiã. & l. fi. & de adult. l. si adulteriũ. Aliæ quæ aliis rationibus prohibẽtur, simpliciter inutiles dicuntur, quod multis modis *Inutiles nuptiæ. Nephariæ. Incesta.*

contingit, vt not.glo.istic.§.sunt & aliæ.

V I. *De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, seu curatorem, liberos q; eorum.*

Tutor du cens pupil lam. Qualiter ratione sanguinis prohibemur nuptiæ, dixit: nūc qualiter ratione officij: & est ista prohibitio iuris ciuilis, ne circunscribatur pupilla, vel adulta in re familiari: vt ff. de rit. nupt. l. libertus §. Senat⁹. Sed nec ista prohibitio hodie tenet propter. c. ij. de nupt. & ibi not.

V I I. *Si quacunque præditus potestate, vel ad eum pertinentes, ad suppositarum iurisdictioni suæ aspirare tentauerint nuptias.*

Præses cō trahēs cū subiect. Pactio. Qualiter ratione priuati officij prohibeantur nuptiæ, suprà dictum est: nunc qualiter ratione publici officij autoritate, & vtilitate. Nam superior tit. si rector prouinc. loquitur de spōsalibus: hic loquitur de nuptiis eorum qui prouincias regūt, seu alia quacunque potestate præditi, cum sibi subiectis nuptias cōtrahere intendūt, & hæc prohibitio hodie locū non habet: vt in c. ij. de secund. nupt.

V I I I. *Si nuptiæ ex rescripto petantur.*

Petūtur ex rescripto nuptiæ quādoq; iure vetitæ, quādoq; permissæ: & quidem si sint vetitæ, vel iure naturali, vel gētiū, vel ciuili: etiam propter affinitatem, vel cognationē, indultæ non valent. Nam rei cuiuslibet cuius est denegata petitio, nō proficit indultū. j. eo. l. vlt. & s. de incest. nup. l. fi. & imponitur pœna: vt j. eo. l. j. Si verò sint vetitæ de iure ciuili ꝓpter pecuniarum damnum vitādum, tenet indultū: vt s. tit. iij. l. si tutor. Si verò nuptiæ permissæ sunt siquidem impetrātur ad remissionē infamię, quia mulier nimis citò festinauit nubere, putà intra tempus luctus, tenet rescriptum, vt j. ad Tertul. l. si qui. Idē si impetret nuptias ad retentionē prioris dignitatis. ff. de secund. nup. l. nupt. aliàs ad alia superuacuum est rescriptum ad quæ iure communi competunt l. j. j. de thesaur. li. x.

I X. *De secundis nuptiis.*

Dixit de primis, nūc de secundis nuptiis: & dicuntur Secūdæ omnes vlteriores post primas. Et dic quod cōtrahūtur eodem modo: sed multa conceduntur primis, quæ non secūdò contrahentibus dātur. Nā puniuntur secundò nubentes propter duo: primò, propter nimiā festinationem, quæ in vxoribus tantum punitur nubentibus intra annū cōtinuū à morte mariti computandū; ad cuius luctum remissio tristiori habitu

bitu annus est statut' ff. de his qui no. infa. l. genero. §. respō. & §. sed cùm tēpus. & ℑ. de his qui no. infam. l. decreto. Et punitur hæc festinātia propter duo: scilicet propter turbatione sanguinis. ff. de his qui. no. infa. l. liberorū §. si talis, in fi. vel ne de prole dubitetur: vt ℑ. de repud. l. cōsensu. § ꝙ si preter. Itē ne quā præter malignæ suspicionis causam etiā ad virū secūdū, eo quòd velociter ad nuptias festinauit: vt in Auth. de restit. & ea quæ par. §. vnum. Secundò ponitur secūdò nubēs propter non seruatam filiorum affectionem. l. hac edict. cod.

X. *Si secundò nupserit mulier, cui maritus vsumfructum reliquit.*

De pœnis secundò nubentium dixit generaliter: nunc specialiter in vno casu, qualiter puniatur secundò nubens circa vsumfructum à moriente cōiuge sibi relictum: qui secūdùm iura C. ilico amittit vsumfructum si liberos habet. Sed per authenticam non amittit: nisi per legem eam acceperit, vt ex secundis nuptiis interiret. in Authen. de nup. §. de augmentis. & §. sed hæc quidem.

XI. *De dotis promissione, vel nuda pollicitatione.*

Quia nuptiarū gratia vel primarum vel secundarū & propter matrimoniorū onera grauia, sępissimè dos tribuitur: sed dos incipit quādoq; à pactiōe, & pactio fit aliàs per promissionem, aliàs per nudā pollicitationē: fit autē promissio per stipulationem, & quandoq; etiam sine præcedenti interrogatione. Sed Pollicitatio nihil aliud est, quàm solius offerentis promissio: vt ff. de ædil. edict. l. faciendum. *Pactio.* *Promissio.* *Pollicitatio.*

XII. *De iure dotium.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 79.

XIII. *De rei vxoriæ actione ex stipulatu in actionem transfusa, & de natura dotibus præstita.*

Sicut in quouis alio cōtractu tria cōsiderantur principaliter, scilicet Cōuētio, Obligatio, & Actio: vt not. Instit. de act. super rubr. sic in dote: Ideoq; primò cōuētionē, in tit. de dotis promiss. Secundò obligationem ātitu. j. nunc ponit actionē: sic enim naturaliter debet disponi. Et dabātur olim duæ actiones tā viro pro petēda, quā vxori pro repetēda dote, scilicet ex stipulatu, & rei vxoriç Sed secūda hîc tollitur, & datur omne quod in ea vtile erat actioni ex stipulatu, quā Impe-

rator teferuat:vt dicit glo.hîc fuper rubr. de hoc Inftit. de act.§.fuerat.

XIIII. *De pactis conuentis tam super dote,quàm super donatione propter nuptias, & paraphernis.*

Quia pacta certa fuper dote & donatione propter nuptias apponũtur,ideò de his dicit.Et de Paraphernis:quod dicitur à παρὰ, quod eft iuxta,& φερνὴ id eft,dos:quafi iuxta dotẽ, quę fcilicet vxor præter dotem fecum ducit:vt & ff.de iure do[illegible] ergo.§.dotis.& fuprà de donat.ant.nupt.l.fi.in princ. de hoc ff.eod.tit.dixi,pag. 80.

Parapherna.

XV. *De dote cauta non numerata.*

Quandoque inuenitur dos cauta à marito,qui confeffus eft eam fibi numeratam,vel traditam,cũ non fit numerata, fcilicet ab vxore.Vel dic,de dote cauta à muliere,vel eius patre in inftrumento dotali:& non numerata, id eft,nõ foluta.: Vel tertiò dic,quòd ante confeffionem dotalis inftrumenti cõfeffus fuit fibi folutum,excipit intra xxx.dies.Si autẽ poft, nullo tempore excipit.fuprà de non num.pec.l.in contractibus.§ j.Sed hodiè feruatur Authent.quod locum.infrà eod.

XVI. *De donationibus inter virum & vxorem:& à parẽtibus in liberos factis,& ratihabitione.*

De donationibus propter nuptias dixit:nunc de fimplicibus quę in matrimonio non valent,nifi fiant ratæ per confirmationem mortis,vel aliam:de hoc ff.eod.tit.dixi,pag.80.

XVII. *De repudiis,& iudicio de moribus sublato.*

Iudicium de moribus.

Omne quod ligatur,folubile eft,in Authẽ.de nup.§.deinceps.& fic poft lig[a]mina matrimoniorũ de diffolutiõe dicit: de hoc diximus ff.de diuor.Sed de iudicio de moribus non reftat tractare,quia fublatum eft:vt infrà,eo.l.vlt.Et erat fecundum Azo.tale,quòd licet maritus vxori,vel econtrà pro pter vnum malum morem non poffet mittere repudium tamen pluribus coadunatis & coniunctis poterat foluere matrimoniũ:putà fi fingulis diebus erat ebria. Itẽ in lecto erat folita ftetere,[illegible] quę cacabat:vel his fimilia faciebat.

XVIII. *Soluto matrim. quemadmodum dos petatur.*

De hoc ff eod.tit.dixi,pag.83.

XIX. *Si dos conftante matrimonio soluta fuerit.*

Quia non folùm foluto matrimonio redditur dos,vt s̃.tit.

prox.

prox.sed etiam durante quandoque:quod aliquando fit ex causa necessaria, vt si maritus sit non soluẽdo, vel vergat ad inopiam, vel cùm maritus deportatur & vxor seruat affectionem: vt suprà de rep.l.j.Quãdoque ex causa probabili vt casibus.ff.de iure do.l.mutus.§.manẽte.& ff.sol.mat.l. quãuis. & in se.Quandoque sine causa, vt in hoc titulo.& tunc quia donatio præsumitur, redditur viro, imò maritus quod, soluit repetit inquantũ mulier est locupletata.Sed & ipse ad totius dotis solutionem tenetur. *Dos redditur.*

XX. *Ne fideiussores, vel mandatores dotium dentur.*

Pro dote agitur contra virum & eius hæredes, s.titu.ij.l. dotis.non contra fideiussores vel mandatores, qui fortè interuenerunt, quia illi non tenẽtur: prohibetur ergo maritus ne det, & vxor ne petat: ne causa pfidiæ generetur inter eos. Sicut in donatione aliàs inter eos facta dicitur. ff.de don.inter vir.& vxor.l.j. *Fideiussores dotium.*

XXI. *Rerum amotarum.*

De hoc.ff.eod.titu.dixi, pag. 85.

XXII. *Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur.*

Mulieri bona mariti mortui iure dominij addici non possunt. Sanè si nullo hærede relicto decessit vir, maximè non idoneus ad soluendum, secundùm iuris formam consulitur mulieris indemnitati, quatenus successionis patitur modus. infrà eodem.l.j.scilicet vt postulet se mitti in possessionem bonorum hæreditariorum, sicut & faceret quilibet creditor, &c.

XXIII. *De fundo dotali.*

Specialiter de re inæstimata in dotem tradita dicit: de hoc ff.eod.tit.dixi, pag. 80.

XXIIII. *Diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant.*

De hoc dixi ff. vbi pupillus educ.deb.pag. 93.

XXV. *De alendis liberis ac parentibus.*

De hoc dixi ff.de lib.agnos.pag 85.

XXVI. *De concubinis.*

De hoc ff.eod.titu.dixi, pag. 83.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum: & ex quibus causis iusti efficiantur.*

Naturales liberi. Ex concubinis naturales filij nascũtur: ideò de eis, & eorũ matribus, scilicet qui dicantur naturales, & quantũ possit eis relinqui vel inter viuos, vel in vltima volũtate, aut quoquo titulo dari. Et ex quibus causis naturales efficiãtur sui, id est, redigantur in potestatem: est de hoc propria auth. quib. mod. nat. effic. sui col. vij. vel fiant legitimi successores patris, etsi non redigantur in potestatem suam eo viuente: & de hoc tractatur in alia authen. quib. mod. nat. effic. legit. col. vj.

XXVIII. *De testamentaria tutela.*

Dixit de contractibus, nunc de quasi: vel, Dixit qualiter viuens pater consulat filio in alendo: nunc qualiter moriens in tutela, de hoc. ff. eod. tit. pag. 89.

XXIX. *De confirmando tutore.*

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 89.

XXX. *De legitima tutela.*

De hoc ff. de legitimis tutoribus dixi, pag. 89.

XXXI. *Qui petant tutores, vel curatores.*

De hoc ff. eod. titu. pag. 90.

XXXII. *Vbi petantur tutores, vel curatores.*

Et de hoc in superiori titulo, qui pet. tutor. vel curator. ff. dixi, pag 90.

XXXIII. *De tutoribus, & curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum.*

In illustribus & clarissimis pupillis specialia quædam seruantur: scilicet adhibita quædam solennitate, de qua in l. j. & ij. infrà eod.

XXXIV. *Qui dare tutores vel curatores possunt & qui possunt dari, vel non.*

Datiua tutela. Ista est tutela datiua, id est, de tutoribus per iudices constituendis: de quibus dixi ff. de tut. & curat. da. ab his, pag. 90.

XXXV. *Quando mulier officio tutelæ fungatur.*

Mulier tutrix. Regulariter mulier nõ potest esse tutrix, quia hoc officiũ virile est. ff. de reg. iur. l. ij. j. eo. l. j. nisi à Principe impetrauerit filiorũ tutelã. ff. de tut. l. vlt. per codicem tamẽ impetrare potest à iudice tutelam filiorum legitimorum, & naturaliũ: vel naturalium tantùm, si mater fuerit maior, & impuberi nõ sit tutor testamẽtari⁹ vel legitim⁹: vel etiã sit, sed excusetur, vel

vt suspectus remoueatur. Sed oportet mulierem iurare & renuntiare Velleiano & secundis nupt. omniq; alij legitimo auxilio: & suã substantiam filiis supponere: vt infrà eo.l.pen. & vlti. Hodie autem præfertur omnibus tutoribus legitimis & datiuis, sed non testamentariis: de hoc in Authen. vt fine prohi.ma.coll.viij. & in Auth.matri. infrà eod. quæ est de hæred.ab inte.§.ex his.col.ix.

XXXVI. *In quibus caussis tutorem habenti tutor vel curator dari possit.*

Tutor non potest dari habenti tutorem. ista regula fallit certis casibus hîc not. quos ponit gl. Insti. de cura. §. interdũ.

XXXVII. *De administratione tutorũ vel curatorũ: & de pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda.*

De prima parte tituli dixi. ff. eo. tit. Debet autẽ tutor pecuniã pupillarem fœnerare idoneis hominibus: quod si non faciat cùm possit nouiter creatus tutor, tenetur ad vsuras post sex menses. ff. eo. l. tutor cõstitutus. nõ nouiter creatus, tenetur ad vsuras post duos menses: quod spatium, vel laxamentum, non tribuitur his, qui nummos impuberum vel adolescentium in vsus suos clàm conuertunt: hi enim statim tenẽtur ad vsurã cẽtesimã: Si antè palam faciunt, tenentur ad pupillarem, ff. eo. l. tutor qui reper. §. vsuræ. & l. nõ existimo. de hoc lege hic aut. nouissimè quæ ponitur hic in princ. titu.

XXXVIII. *De periculo tutorum & curatorum.*

Quando incipiat ad tutorem vel curatorem pertinere periculũ, dixi. ff. de administra. tut. & habetur Inst. de satisd. tut. & curat §. j. Amplius etiam illi qui dati sunt notitiæ causa sustinent periculum infrà eo. l. j.

XXXIX. *Quando ex facto tutoris, vel curatoris, minores agere vel conueniri possunt.*

De hoc dixi. ff. eo. titu. pag. 92.

XL. *Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.*

Si plures sunt tutores, etiam vnus solus agit, & conuenitur nomine pupilli, nisi sit diuisa administratio: vt dicemus infrà de diui. tu. & dicitur infrà eo. l. j. & ij. Quandoque tamen necesse est omnes tutores consentire, vt cùm pupillus datur in adoptionem: vt infrà de act. emp. l. vlti.

XLI. *Ne tutor vel curator vectigal conducat.*

Tutor cõstitutus prohibetur vectigalia prædia conducere ea ratio

ea ratione,quia omnia bona cõducẽtis à fisco sunt obligata e.l.j.in quib.ea.pig.tac.con.l.j.& pri⁹ erãt obligata pupillo.ff. de admi.tut.l.pro officio. sicq; incurrit tutor crimẽ stelliona tus.ff.de pig.act.l.tutor,§.cõtrariã. Itẽ incurrit crimẽ falsi.ff. ad leg.Corn.l.j §.tutores.& j.eod.l.j.& est hic titulus exceptio ab illo titu.qui est,rem al.gerent.non interd.rerum, &c.

XLII. *De tutore,& curatore,qui satis non dedit.*

Minoribus cauetur,nedum per administrationẽ & obligationẽ tutorũ & curatorũ, sed etiam per satisdationem ipsorum,de qua dixi.ff.de admi.tut habita tamẽ distinctione inter testamentarium,& datum ex inquisitione & inter legitimum,vt ibi:& habetur Institu.de satisd.tut.

XLIII. *De suspectis tutoribus,vel curatoribus.*

De hoc dixi.ff.eo.titu.pag.92.

XLIV. *De in litem dando tutore vel curatore.*

Olim tutor dabatur,hodie curator:vt Instit.de aut.tut.§. fin.& ideò de vtroque dicit.Vel dic correctiuè legi:vt curator detur,qui & tutor à tuẽdo dicitur:non autem fit verè tutor,cũ certæ rei tutor non datur.Inst.qui test.tu.da.pos.§.certæ.nisi in casu.ff.de tut.& cur.da.ab his.l.impuberi.de hoc in d.§.fin.Instit.de aut.tut.& infrà eod.l.pen & vlti.

XLV. *De eo qui pro tutore negotia gessit.*

De hoc dixi.ff.eo.titu.pag 91.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiserit.*

Quoniam matres pupillorum sæpè indemnitatẽ promittunt pupillo,de eo quod sibi debent, vel debebũt tutores : & tunc est intercessio,& iuuatur mulier per Velleianũ:sicut dicitur per totum titulũ C.& ff.ad Vell.Si verò indemnitatem promittat de eo,quod pupillus debebit tutori,non est intercessio:quia pro eo apud eundẽ nemo fideiubere potest .ff. de fideius.l.veteranus.Idemque est & si promittat indẽnitatem tutoribus de eo quod debẽt,vel debebunt pupillis.ff.ad Velleia.l.quamuis.§.si mulier. Sed nec mater,nec quælibet alia mulier iuuatur,si promittat indemnitatem de eo quod ipsa administrauerit,infrà eo.l.quædam.

XLVII. *Si contra matris voluntatem tutor datus sit.*

Datur quãdoq; in testamẽto,quandoq; à iudice tutor contra vltimam matris pupilli voluntatem:in quibus casibus potius arbitrio matris, vel iudicis,quã etiam patris statur:Quia hic,sicut & alias,potior est conditio prohibentis ff.eo. l.l.Sabinus.

binus.Datus autem tutor cõtra voluntatem matris,sine infamia remouetur:nisi causa præcesserit,quare debebit infamari:vt infrà eod.l.j.

XLVIII. *Vt causa post pubertatem adsit tutor.*

Licet tutela pubertate finiatur,vt Inst.quib.mod.tut.fin. in princ.tamen ratione cõtiguitatis & cõiũctionis post pubertatem,quæ ante erãt inchoata,tenetur cõformare tutor,putà prouocationem exercere. Si tamen in curatorem non sit trãslata gestio:vt infrà eo.l.j.& ff.de appel.l.tutor si. Sed admonere debet adultum,vt sibi curatorem petat.ff. de admi. tut.l.ita.

XLIX. *Vbi pupilli educentur.*

Plana est differentia inter hũc tit.& illum scilicet,Diuortio facto vbi pup.quia ibi diuortio solutum erat matrimonium,hîc morte patris:de hoc.ff.eo.tit.dixi,pag.93.

L. *De alimentis pupillo præstandis.*

De hoc dixi.ff.vbi pupil.edu.pag.93.

LI. *Arbitrium tutelæ.*

Arbitriũ tutelæ,id est,actio tutelæ,qualis scilicet sit,quæ arbitraria dicitur:quia arbitrium iudicis habet locũ,cùm bonæ fidei sit.& tractatur hic de directa actione tutelæ:nam de contraria loquitur infrà de contrario iudicio.Et contra solitum morem imponitur hæc rubrica,non per genitiuum,nec per ablatiuum,sed per accusatiuum.Et dicitur arbitrium tutelæ,subintelligẽdo,quale sit,De hoc dixi.ff.de tut.& ra.dist. Et de contra.& vtil.pag.84.

LII. *De diuidenda tutela,& pro qua parte quisque tutorum conueniatur.*

Tutelæ administratio aliquãdo diuiditur inter tutores ab ipsis tutoribus,quãdoque à præside, quãdoq; à defuncto : vt Insti.de satid.tut.per totum,& quomodo quisque teneatur. De hoc dixi.ff.de magi.con.pag.96.

LIII. *De in litem iurando.*

Quia in actione tutelæ ob culpam specialiter iuratur in litem:vt infrà eo.l.alio.quod aliàs nõ est:vt ff.eo.l.siue & l.videamus.§.fin.& in l.in actione.§.j.de hoc iuramento dixi ff. eo.titu.pag.46.

LIV. *De hæredibus tutorum.*

Hæredes tutorum non sunt tutores:tenentur tamẽ in quibusdam quasi tutores,putà in inchoatis per defunctum. De hoc

hoc dixi ff.de fide.& no.& hære.tu.pag.96.

L V. *Si tutor non gesserit.*

Tutor datus qui non gessit, si quidẽ inutiliter fuit datus, non tenetur: vt §.qui da.tu.l.neq; Si verò datus fuit vtiliter, tenetur quidem vtili actione tutelæ: si non gessit, directa: vt ff.rẽ pup.sal.fo.l.nõ quasi.§.illud.& de admin.tut.l.qui post, §.in eum.& infrà eo.l.j.ordo tamen cõsiderãdus est: de quo dixi.ff.de magi.conu.pag.96.

L VI. *De vsuris pupillaribus.*

Pupillares vsuræ dicũtur, quas pro conditione suæ personæ potest pupillus stipulari secundum modum, qui est §.de vsur.l.eos.

L VII. *De fideiussoribus tutorum, seu curatorum.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.96.

L VIII. *De contrario iudicio tutelæ.*

De hoc dixi.ff.de contra.& vtili act.tu.pag.94.

L IX. *De autoritate præstanda.*

De hoc dixi.ff.de auto.& consen.tu pag.91.

L X. *Quando tutores vel curatores esse desinant.*

Tutela finitur pubertate pupillorum: omni capitis diminutione: itẽ morte tutoris, vel capitis diminutione ei⁹ maxima vel media: itẽ existente conditione vel tempore, sub qua, vel ad quod datus est: item ob hoc, quòd tutor remouetur vt suspectus. Cura autẽ finitur adultis factis maioribus xxv.ann. Cura enim pupillarum eodẽ tempore terminatur, quo tutela pupillorum.infrà eod.l.j.Item finitur cura adultorum finito negotio, vel finita causa, ad quã dati sunt. Insti.de auto. tuto. §.vlti.de hoc Insti.quibus mod.tu.fin.

L XI. *De actore à tutore seu curatore dando.*

Sæpe contingit tutorẽ vel curatorem impediri gerere minorũ negotia: & æquũ est interim prouidere minoribus. Est ergo Actor ordinandus à tutore vel curatore, & idẽ dicitur Adiutor. Et constituitur ad gerẽda negotia, & ad litem. Inst. de cur.§.quòd si.& infrà de appel.l.si actor.

Adiutor.

L XII. *De excusationibus tutorum & curatorum, & temporibus earum.*

De hoc dixi.ff.eo.titu.pag 93.

L XIII. *Si ex falsis allegationibus tutor vel curator excusatus sit.*

Si vera excusatiõe quis excusatur à tutela, licet iniusta, nõ tamen

tamen postea conuenitur. Si verò sit excusatio falsa, nō procedit: sicut & aliàs lata sententia ex falsis instrumentis vel testimoniis rescindenda est: vt infrà eo. l. j. & infrà, si ex fal. instrumen.

LXIV. *Si tutor Reipublicæ causa abesse cœper. t.*

Si tutor vel curator Reipubli. causa est absuturus, debet se excusare à tutela ad tempus: alioqui medij temporis periculo obstringitur. Item oportet eum postulare interim curatorem. ff. de admi. tut. l. tutores. §. qui se. & infrà eo. l. j. & Instit. de excus. tuto. §. item qui Reipub.

LXV. *De excusatione veteranorum.*

Sicut in aliis, ita & in tutelæ excusatione subuenitur veterano, cum distinctione, de qua ff. de excu. tut. l. sed & milites §. j. & ij. & Insti. eo. §. item hic.

LXVI. *Qui numero liberorum se excusant.*

De hoc dixi. ff. de excu tut. pag. 93.

LXVII. *Qui morbo se excusant.*

Etiam ratione morborum excusantur tutores, vt surdi, muti, furiosi, perpetua valetudine laborātes, dixi. ff. de excu. tut. pag. 93.

LXVIII. *Qui ætate se excusant.*

Maiores LXX. annis excusantur à tutela, vel cura: vt infrà eo. l. j. Sed in personali publico munere videtur statui tempus LV. ann. vt infrà, qui ætate. l. vlti. lib. x.

LXIX. *Qui numero tutelarum se excusant.*

Tria onera tutelæ non affectatæ diuersorum patrimoniorum eousq; præstant excusationem, quatenus durant. Instit. de excu. tut. §. item tria. dixi ff. eod.

LXX. *De curatore furiosi, vel prodigi.*

De hoc dixi ff. de cur. fu. & aliis dand. pag. 97.

LXXI. *De prædijs, & alijs rebus minorum sine decreto non alienandis, vel obligandis.*

De hoc dixi ff. de reb. cor, qui sub tu. vel cur. sunt. pag. 97.

LXXII. *Quando decreto opus non est.*

Et de hoc in eo. titu. ff. de reb. eo. qui sub. tu. dixi, pag. 97.

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.*

Emptor hui⁹ rei pupillaris sine decreto alienatæ, etsi ignorauerit in comparatione: tamen vsucapere interim, id est, in minore ætate minoris nō poterit: scilicet propter oratio͞e

diui

diui Seueri,quæ prohibuit alienationem:ergo & per consequentiam,vsucapionem:vt ff.de verb.sign.l.alienationi.non prodest ergo bona fides ff.de vsucap.l.vbi ad hoc s̃. de admi nist.tuto.l.lex quæ. Item Iustinianus prohibet omnes tẽporales præscriptiones currere minoribus:vt s̃. in quib.caus.in integ.resti.nõ est neces.l.vlti.licet olim secus diceretur:vt.ff. de acquiren.re.dom.l.bonę fidei.post minorem verò ætatem curret statim:vt infrà eod.l.j.§.vlti.l.fi.

LXXIV. *Si maior factus alienationem ratam habuerit.*

Si adultus maior factus ratam habeat expressè venditionem prædij sine decreto in minori ætate venditi,cõfirmatur venditio:nisi nesciret se esse deceptum vltra dimidium iusti pretij,infrà eod.l.j.

LXXV. *De magistratibus conueniendis.*

De hoc ff.eod.titu.dixi.pag.96.

LIBER VI.

Tit. I. *De fugitiuis seruis,& libertis,mancipiisq; ciuitatũ: & artificibus ad diuersa opera deputatis,& ad rem priuatam,& dominicam pertinentibus.*

NVnc de actionibus quæ ex maleficio nascuntur,putà de furtis,inter quæ peius est domesticum:nulla enim efficacior pestis est ad nocendũ,quam familiaris inimicus:vt dicit glos.in l.j.ff.ad Sill.Fugitiuus est qui ea mẽte recedit à domino,ne posteà reuertatur ad eum:licet mutato cõsilio redeat. Erro est,qui temporibus consumptis in rebus nugatoriis:tã-dem,licet serò,rediit ad dominum ff.de ædil.edict.l.quid sit fugitiuus.j.respon.& §.errorem.hic tamen quod non in vno dicitur,id in altero suppletur,& exauditur.ff. eod.l.j.§.vlt. & pen.& ibi dixi.Dicit etiam hic de libertis & mancipiis ciuitatũ fugitiuis,nec curatur sint Romanæ,vel alterius ciuitatis. infrà eo.l.mancipia.& l.pen.Et de artificibus scilicet ciuitatum,licet nõ sint serui:vt infrà eo.l.fi.Et pertinentibus ad rẽ priuatam,id est,ad singulorum vtilitatem de populo. Et ad rem dominicam,scilicet Imperatoris.

Fugitiuus. *Erro.*

II. *De furtis,& seruo corrupto.*

De hoc dixi.ff.sub propriis titulis pag.41. & 181.

III. *De operibus libertorum.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.118.

De bon

IV. *De bonis libertorum, & de iure patronatus.*

De hoc dixi ff.eod.tit.& de iure patro. pag 128.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio sit facta.*

De hoc dixi.ff.si quid in frau.pat.pag.122.

VI. *De obsequijs patrono præstandis.*

De hoc dixi ff.de iure patrona.& in titu.de obseq.à lib.& libert.pag.127.

VII. *De libertis, & eorum liberis.*

Qui puniantur,& qualiter,ob non præstita obsequia,hoc titulo tractatur.

VIII. *De iure aureorum annulorum: & de natalibus restituendis.*

Iura patronorum perduntur per restitutionem natalium, & per impetrationem annulorũ. De hoc dixi,ff.sub propriis titulis,pag.140.& seq.

IX. *Qui admitti ab bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.*

De hoc ff.titu.dixi,pag.121.

X. *Quando non petentium partes petentibus accrescant.*

Quia vnus ex his, quibus bonorum possessio defertur, quandoque excluditur,& accrescit aliis:ideò de hoc dixi, ff. eo. tit.pag.119.

XI. *De bonorum possessione secundum tabulas.*

De hoc dixi,ff.eod tit.pag.125.

XII. *De bonorum possessione contra tabul.quam prætor liberis pollicetur.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.121.

XIII. *De bonorum possessione contra tabulas liberti,quæ patronis liberisq; eorum datur.*

De materia huius tituli diximus satis ff.de bo.lib.pag.128.

XIV. *Vnde liberi.*

De hoc.ff.eod.tit.dixi,pag.129.

XV. *Vnde legitimi, & vnde cognati.*

De hoc ff.eod.titu.& vnde cog.dixi, pag.130. & dicetur infrà,De legiti.hæred.

XVI. *De successorio edicto.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.131.

XVII. *De Carboniano edicto.*

De hoc dixi, ff eod.tit.pag.124.

XVIII. *Unde vir, & uxor.*

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.132.

XIX. *De repudianda bonorum possessione.*

Illi, cui delata est bonorum possessio, si maior est xxv.ann. poterit repudiare: minor autem non, nisi tutore autore. ff.de succe.edi.l.i.§.vnusquisq;. & §.tutor.& de bono.poss.l.tutor.

Repudiās hæreditatem. Et potest repudiari tunc demum bonorum possessio, quando non est decreta, vel agnita. Nam hæc hæreditas repudiatur posteaquàm agnita est, vt infrà de repu.hære.l.sicut. & ff.de succes.edi.l.j.§.decretalis. Vno tamen capite repudiato, postea succedere per aliud potest: vt de succes.edi.dixi, pag.131.

XX. *De collationibus.*

De hoc dixi ff.de colla.bo.pag.122.

XXI. *De testamento militis.*

Post successiōes prætorias ponit ciuiles: & primò digniores, scilicet ex testamēto militis. De hoc dixi, ff.de mili.testa. pag.103.

XXII. *Qui testamenta facere possunt, vel non.*

De hoc dixi ff.de testa.pag.98.& Institu.qui.non est permiss.fac.testamen.

XXIII. *De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinantur.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.98.

XXIV. *De hæredibus instituendis, & quæ personæ institui non possunt.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.100.

XXV. *De institutionibus, & substitutionibus, & restitutionibus sub conditione factis.*

Nunc de institutione cōditionali, & de cōditione in restitutione fideicommissaria, & in substitutiōe apposita. De hoc dixi, ff.de cōdi.insti.pag.100.& de condi.& demon.pag.115.

XXVI. *De impuberum, & aliis substitutionibus.*

De hoc dixi ff.de vulg.& pupil.substit.pag.101.

XXVII. *De necessariis seruis hæredibus instituendis, vel substituendis.*

Necessarius hæres seruus à domino institut⁹, qui ideò sic appellatur, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber, & necessarius hæres est, etiā ignorās:

vt Instit.de hære instit.in princ. Fit autem hæres necessarius domino. Itē & filio impuberi, cui pupillariter substitutus est. ff.de vulg.substit.l.sed & si plures, §. quos.siue in vno gradu libertas & hæreditas, siue in vno libertas, & in alio hęreditas relinquatur: vel in vno testamēto, vel codicillis libertas, & in alio hæreditas: vt infrà eod.l.iiij.& v.

XXVIII. *De liberis præteritis, & exhæredatis.*

Præterire, est omittere aliquem eo non instituto, vel exhę redato: vt Instit.eo.in prin.dixi.ff.de liber.& posthu. Exhæredare est filium constituere alienum à substantia vel hæreditate sua: siue dicat exhæres, siue dicat alienus à mea substantia esto: vt infrà eod.l.si quis. *Exhæredare.*

XXIX. *De posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, vel præteritis.*

De hoc dixi ff.de liber.& posthu. Fit autem posthumus quinque modis, vt dicit gl, hic super rubr.

XXX. *De iure deliberandi, & adeunda vel acquirenda hæreditate.*

De iure deliberandi dicit lex, quòd cum antiquioribus, & l.fi.& de adeunda hæreditate, scilicet ab extraneo. Sui dicun tur se immiscere. Instit.de hære.qua.& diff.§.extraneis. Et de acquirēda à quocunque, scilicet vel suo vel extraneo: de hoc dixi, ff.eod.& de acquir.hæred. *Sui.*

XXXI. *De repudianda, vel abstinenda hæreditate.*

Repudiare hæreditatem, est nolle eam habere: sicut Adire, est velle eam habere. Hinc est quòd ille demū repudiat, qui potest eam adire. ff.de regul.iur.l.eius est nolle.& ff.eod.l.ij. & l.is qui hæres.& ibi dixi de hoc.

XXXII. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur.*

De hoc ff.eod.tit.dixi, pag.105.

XXXIII. *De edicto diui Adriani tollendo, & quemadmodum scripti hæredes in possessionem mittantur.*

Adita hęreditate, testat vt hęres mittatur in possessionē rerū hæreditariarū Et super tali missione tractabat edictū diui Adriani, iniquè tamē. vnde ponit hoc, nō de seruādo, sed tollē do. Dicebat enim, si scriptus hæres postularet se mitti in pos sessionē nō aliter fieret missio, nisi Reip. daretur tricesima pars hęreditatis: & multę erāt interpretatiōes, & distinctiōes *Edictum diui Adriani.*

ñj.de in rem missione,& de eius multiplici tractatu superua caneum est dicere,cùm sublatum sit omnino.Nam is cui relictum est purè & in specie,si fuerit res testatoris,ab adita hę reditate rem poterit vendicare:si fuerit res aliena,personaliter poterit agere. *Legata. Fideicommissa.*

XLIV. *Si falsa causa adiecta in legato, & fideicommisso fuerit.*

De hoc dixi ff.de condit.& demonstrat.pag.115.

XLV. *De his quæ sub modo legata,vel fideicommissa relinquuntur.*

Modus ascriptus in legatis vel fideicõ.pro conditione habetur:quia vtroque non impleto priuatur legatarius legato: vt j.eod.l.j.De hoc ff.de condit.& demon.dixi,pag.115.

XLVI. *De conditionibus incertis tam in legatis,quàm fideicommissis,& libertatibus.*

De hoc dixi ff.de condi.& demonst.pag.115.

XLVII. *De vsuris & fructibus legatorum,& fideicommissorũ.*

De rebus legatis principaliter dixit,nunc de accessoriis earum.Licet autem aliàs in actione,quæ stricti iuris est,vsuræ non veniunt,s.de condict.indeb.l.j.In actione tamen ex testamento,& fructus,& etiam vsuræ veniunt:cõparatur enim iudiciis bonæ fidei:vt s.quib.ex cau.in integ.rest.non est ne. l.minorũ.Vnde sicut in illis ex qualibet mora veniunt vsurę, ita & in hac:hoc est,ex tempore interpellationis,cùm hæres nullam iustam causam prætẽdat non faciendæ solutionis: vt infrà eod.l.j. *Actio ex testamẽto.*

XLVIII. *Ad Senatusconsultum Trebellianum, & de incertis personis.*

De prima parte dixi,ff.eod.titu.pag.117. De incertis autẽ personis dicitur Insti..de lega.§.incertis.gl.in l.j.C.de sacrosanct.eccle.Cyn.& Doct.in l.id quod pauperib⁹,C.de episc. & cl.vbi habes quæ dicantur incertæ personæ.

XLIX. *Ad legem Falcidiam.*

De hoc,ff.codem titu.dixi,pag.116.

L. *De caducis tollendis.*

Olim sæpè legata nõ solùm defalcabantur,id est,diminuebantur,sed etiã quãdoq; fiebãt caduca, id est,omnino inutilia.Et dicitur Caducũ,quod deficit post mortẽ testatoris qua cũq; ratione. vt infrà eo.l.j.§.& cũ triplici.olim tamẽ deficiebat quibusdã rationibus:quib⁹ hodie deficit:nã si hęreditas, *Caducũ.*

vel legatũ. Nec enim cedebat dies legati, vel hæreditatis nisi ab apertura tabularũ: nec ante poterat adiri hæreditas, nisi qs esset suus hæres, vel institutus insolidũ: vt s. de iure dot. l. si fratris. & ff. de iure & fact. ign. l. j. §. vlt. Hodie verò quãdocũq; post mortem adiri potest hæreditas, sint vel nõ sint apertæ tabulę, vnde & dies legatorum cedit à morte testatoris, non ab adita hæreditate: vt ff. eo. l j. §. cùm igitur. Aliquando legatũ a principio est pro non scripto, vel postea est in causa caduci in vita testatoris: vel post mortem in aliqua ratione deficiebat: & id postremum aperta voce dicebatur Caducum, vt suprà dixi. Pro non scripto est, quod relinquitur ei, qui nõ est in rerum natura tempore testamenti. In causa caduci est quod relinquitur ei, qui est in rerum natura tempore testamẽti: sed posteà decedit viuente testatore: vel deficit legati conditio viuente testatore. Et de his tribus modis caduci tractat hic titulus.

Pro non scripto. *In causa caduci.*

I. *De his qui ante apertas tabulas hæreditatem transmittunt.*

Ponit quasdam personas, in quibus relicta non fiunt caduca: scilicet in personis liberorũ. Tales enim etiã si ante apertas tabulas, vel ante aditam hæreditatem decedant, nihilominus transmittunt ad successores: vt suprà titu. proxi. §. in nouissimo. Hinc Iuuenalis de quodam qui filios obtinuit: Legatum omne captas, (inquit) necnon & dulce caducum.

II. *Quando dies legati, vel fideicommissi cedit.*

De duplici cessione hîc dicit, scilicet quando peti possit: vt infrà eo. l. j. & ex quo tempore trãsmittitur. De hoc suprà, de caduc. tol. dixi. ff. eod. tit. pag. 118.

III. *Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa mittatur, & quando satisdari debeat.*

De hoc dixi ff. eo. tit. & in tit. vt legat. & fide. no. ca. pag. 119.

IV. *De suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 134.

V. *Ad Senatusconsultum Tertullianum.*

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 134.

VI. *Ad Senatusconsultum Orficianum.*

De hoc dixi ff. ad Tertul. pag. 134.

De

LVII. *De legitimis hæredibus.*

Nunc de collateralibus, siue ex latere descendentibus, de hoc dixi ff. vnde agnat. pag 130.

LVIII. *Communia de successionibus.*

Post successionem ab intestato & ex testamento succedẽtium, ponit quædã communia earum successionũ, quæ sunt ab intestato: qualis est illa j. eo. Seruus successores habere nõ potest. Itẽ illa, Affinitatis iure nulla successio permittitur. Vnde vitricus nõ succedit priuigno, nec ecõtrà j. eo. l. vitricus. & l. affinitatis. Itẽ illa Antequã scriptus hæres repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatẽ quærendi eã, in testamẽto, nemo succedit. ff. de reg. iur. l. quandiu. & j. eo. l. antequam. Item illa j. eod. Nutritoribus hoc nomine nec ciuili nec honorario iure defertur hæreditas. Item illa, Quæ prior est in gradu, prior est in successione. infrà eo. l. auunculo. de qua Instit. de serui. cog. §. repetitis.

LIX. *De bonis maternis.*

Incipit tractare quid iuris nobis cõpetat in bonis viuẽtiũ: vel quia specialia quædã seruãtur in successione delata filiis à linea materna: ideò de ea successione specialiter dicit. Nã non quæritur patri sicut aliæ successiones ei delatæ secundùm hæc tempora ante Iustinianum: vt dicit hîc gl. *Bona materna.*

LX. *De bonis quæ liberis potestate constitutis ex matrimonio, vel aliter acquiruntur, & eorum administratione.*

Generalior est iste titulus quàm superior de delatis à linea materna: hîc generaliter de delatis vndecunq; veniãt, vel ex quacũque causa obuenientia: & de administratione patri in talibus cõpetente. de hoc Institut. per quas personas nob. acquir. § j. & ff. de vsu l. cùm fideicõmissi. §. cùm Pollidius. Nã distinguitur inter castrense, & quasi. De hoc dixi suprà de castrensi pec.

LXI. *De hæreditatibus decurionum, nauiculariorum, cohortalium, militum, & fabricensium.*

Licet iure cõmuni deficiente omni cognatione primũ cõiunx, deinde fiscus succedat: nisi in casu, vt suprà, vnde vir & vxor. l. j. & de secun. nupt. l. j. hîc tamen post coniugẽ nõ venit fisc': sed hi, de quorum corpore, vel collegio fuerat is, qui decessit: siue erat Nauicularius: vt j. eo. l. j. Et dicũtur Nauicularij qui habẽt societatẽ in nauibus faciendis, & reparãdis, vel *Nauicularii.*

qui in nauibus blada ducunt,qui priuilegia habent multa ff. de iu.immu.l.ſemper,§ negotiatores. Siue erat Cohortalis, ſiue Curialis: vt ī eo.l.iij. Siue erat Fabricenſis,qui erāt deputati armis faciendis,& reparandis, & vēdēdis:& iſti etiam deputati dicebantur:vt in Authē.de aib. Et habēt iſta locum quando inter fiſcum & corpus erant controuerſiæ:putà quia vxor nō ſupererat,vel repudiauerat:ſi tamē ſupereſſet vxor, omnibus præfertetur,infrà de bon.vac.l.j.

Cohortalis. *Fabricenſis.*

LIBER VII.

Tit. I. De vindicta libertate. & apud concilium manumiſſione.

Coniūctio Et,in hoc titulo ponitur expoſitiuè pro,id eſt. De hoc dixi ff.de manumiſ.vind.pag.138.

II. *De teſtamentaria manumiſſione.*

De hoc dixi ff.eod.pag.139.

III. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

Iſta lex impediebat libertates:quia ea cauiū erat neminē in teſtamēto ſuo totam familiam, vel vltra certū numerum manumittere poſſe:ſed inter viuos benè poterat manumittere omnes ſeruos.hodie quod cōceditur inter viuos,conceditur multò magis in vltima voluntate,infrà eodem,& Inſtitut.eodem.

IV. *De fideicommiſſarijs libertatibus.*

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.139.

V. *De dedititia libertate tollenda.*

Dedititij. Dedititij erant,qui ſine cōditione dedebāt ſe Romanis:& quandiu viuebant,ſerui erant:poſt mortē verò,in libertatem eripiebantur:vt Inſtit.de lib.§.fi.Et ideò nō dicebātur ſerui: quia ſucceſſionem habent, & omnino libertatē ſuperabant: vel verius liberi erant,ſed ſeruire tenebātur. Sicut & aliàs infrà,com.de manum.l.j.§.finautem.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa.*

Latina. Et hæc Latina libertas tollitur. Et dicūtur Latini,qui toto tēpore vitæ ſuæ erant liberi,ſed in morte eripiebantur in ſeruitutem:& ſic nō habebāt hæredem,vt Inſtit.de ſucceſ.li.§.fi.Et ſunt hîc xij.vel xiij.caſus,in quibus olim fiebāt Latini: hodie autē per legem iſtā fiūt ciues Romani & verè liberi.In

omnib' aūt exceptis tribus, seruatur ius patronatus illęsum.

VII. *De seruo communi manumisso.*

Olim nō poterat vn' ex dominis seruū manumittere, imò pars manumittētis accrescebat socio: vt Instit. de do. §. erat. Hodie autē licet vni dominorū manumittere seruum cōmunem, & inter viuos, & in vltima volūtate: vt j. eo. l. j. j. respō. *Cōmunis seruus manumissus.*

VIII. *De seruo pignori dato manumisso.*

Seruus pignori datus, si est obligatus generaliter, putà obligauit omnia bona sua, siue expressim sit obligat', siue tacitè, potest manumitti: nisi sit à creditore pręclusus loco pignoris: vel si is debitor manumittat in fraudē creditoris, cū sciat se nō esse soluēdo: vt j. eo. l. ij. & iij. ff. ex quib. caus. pig. ta. cōt. l. pē. Si seruus est specialiter obligatus, nō potest manumitti, nisi volente creditore: sed tamen ipse manumissor reuocare manumissionem non potest, infrà l. iij. & iiij. *Seruus pignori datus.*

IX. *De seruis Reipub. manumittendis.*

Seruus Reipu. Romanorum, vel cuiuscunque ciuitatis aut vniuersitatis potest manumitti, dummodo alium seruū vice vel loco sui det Reipu. Et talis manumissio nō mutatur: licet is fugerit quē pro se dederat: nisi aliquis titulus interuenerit iure communi, id est, causa propter quam reuocetur in seruitutem solitis modis, infrà eod. l. j. ij. & iij. *Serui Reipub.*

X. *De his qui à non domino manumissi sunt.*

Qui nō est dominus, nullatenus potest manumittere: adeò vt nec tutor, vel curator, vel etiā pater eius, qui dominus est serui, manumittere possint ff. de manumi. l. seruus, & j. eod. l. si pater. Ita nec procurator domini manumittit, nisi in casū infrà com. de manu. l. j. §. vlti. *Nō domini non manumittūtur.*

XI. *Qui manumittere non possunt: & ne in fraudem creditorum.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 140.

XII. *Qui non possunt ad libertatem peruenire.*

De hoc dixi ff. eo. qui. ad libert. proclā. non licet, pag. 142.

XIII. *Ex quibus causis serui pro præmio libertatem accipiunt.*

Serui quandoq; fiunt liberi per beneficium legis, & Iudicis sentētiam, & suā strenuitatem: vt sunt serui qui tulerūt virginū raptores, monetę falsatores militiæ desertores, dominorum propriorū interfectores. His enim quatuor casibus per sententiam Præsidis libertate donandi sunt: vt tamen istorū

t 5 seruor

ſeruorum domini precium, à fiſco percipiant, infrà eo.l.ij. & iij.& iiij.infrà, vnde vi.l.meminerint.

XIV. *De ingenuis manumiſſis.*

Ille qui eſt ingenuus, propter manumiſſionem non amittit ſuam ingenuitatem: Inſtitu.de ingen.§.vlt.olim tamen ingenuus manumiſſus intra quinquennium poterat ſe in ingenuitatem repetere: ſed hodie perpetuò vſque ad finem ſeculi poterit: vt ſuprà, vbi cauſ.ſtat.agi de l.vlt.

XV. *Communia de manumiſsionibus.*

Commune eſt omnium manumiſſionũ: quia omnis manumiſſio eſt datio libertatis.Inſt.de lib.in prin. Itẽ per quẽcũq; modũ ꝓceſſerit, cõtingit libertas.Itẽ in ætate manumiſſi nulla eſt differẽtia: nec in ætate manumittẽtis.Inſt.de lib.§ vlti. & in ̄j.eo.l.ij.dũmodo ſit maior xx.ann.Itẽ omnis manumiſſio poteſt fieri à domino, vel domina, vel eius liberis cuiuſcũque gradus, vel ſexus, vel ſuis, vel emãcipatis: vt ̄j.eo.l.j.§.vlt.

XVI. *De liberali cauſa.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.141.

XVII. *De aſſertione tollenda.*

Aſſertores. Liberalis cauſa olim per quoſdã qui Aſſertores dicebãtur (eo quòd aſſerebãt eum liberum qui dicebatur ſeruus) exercebatur: quod quia vanum & friuolum erat, ideò tractat de ea non ponenda, ſed tollenda. Et ſtatuitur vt liberalem cauſam quis per ſe, vel procuratorem agat.

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet: & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur.*

De prima parte dixi ff.eod.tit.pag.140. De rebus autem eorum, qui ad libertatem proclamare prohibẽtur, ſerua diſtinctionem l.vlt. ̄j.eod.

XIX. *De ordine cognitionum.*

Ordo cognoſcẽdarũ quæſt. Quia cũ quæſtione ſtatus concurrit quãdoq; alia quæſtio, & dubitatur, de qua prius ſit cognoſcẽdum, vel pronunciandum: ideò ponit de ordine cognitionum, ſcilicet liberalium tantùm: de hoc Inſt.de act.§.præiudiciales. Sed ſuprà de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina, de ordine cauſarum omnium liberalium, & nõ liberalium: hic autem titulus ſpecialis eſt, propter libertatis quærelas inductus.

XX. *De colluſione detegenda.*

De hoc dixi ff.tit.pag.143.

XXI. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quaratur.*

De hoc dixi ff.eo.titu. pag 142.

XXII. *De longi temporis præscriptione,quæ pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.*

De præscriptione,quæ tuetur statum defuncti dixit, nunc de ea quæ statum viui tuetur.Si igitur quis fuerit in possessione libertatis per xx.ann.& sine interpellatione,ammodo cōueniri non potest:vt infrà per totum. *Libertatis præscriptio.*

XXIII. *De peculio eius,qui libertatem meruit.*

Dixi de persona patiente quæstionem status:nunc de eius peculio ponit,scilicet viui Manumisso eū inter viuos videtur concessum esse peculiū hoc ipso,quod nō adimitur, nisi in quibus casibus manumissio facta inter viuos perinde habetur,ac si facta esset in codicillis:vt s̄.de Lat.lib.tol.§.sancim⁹,& §.sed & si quis.Si autem quis manumittitur in vltima voluntate,remanet periculum penes successores manumittentis:nisi specialiter fuerit datum manumisso. *Pecu. manumissi.*

XXIV. *De senatusconsulto Claudiano tollendo.*

Senatusconsultum Claudianū loquebatur contra libertatem,ideò tollēdum fuit:erat enim olim per vniuersitatē miserabilis acquisitio,& miserabilior libertatis amissio ex senatuscōsul.Clau.Mulier enim liber seruili amore capta,si ei denuntiatum fuerat à domino,ne commisceretur seruo suo, & iudex super eo admonuisset eam,nec ipsa acquiesceret,suam substantiam perdebat,& libertatem amittebat,& fiebat ancilla domini denuntiantis:infrà l.j.& Insti.eo.titu. *Claudianum senatuscon.*

XXV. *De nudo iure Quiritum tollendo.*

Sicut triplex distinctio erat in libertate,vt dixi s̄. de dedi. lib.& de lat.lib.tol.ita & in seruis,vt in quibusdam plenū, in quibusdam semiplenum,in quibusdam nudum,id est,sine aliqua vtilitate,habeterēt dominiū:quod tollit hæc lex,& omnes sunt plenè domini: vt hîc in fi.& Insti.de iur.perso.in fi. *Nudum ius Quiritum.*

XXVI. *De vsucapione pro emptore,vel transactione.*

Explicito tractatu de iure agendi quod proditū est ad impugnandū:nunc de iure quod competit ad defendēdum. Sed quia reus se defendit per exceptionē,siue longi aut longissimi temporis præscriptionem,& per vsucapionē,quæ & ipsa qualem qualē & de facto patit exceptionem. vt s̄.de iur.do.l. in reb *Præscriptio. Vsucapio.*

in rebus, Sed quia vsucapio dignior est, & fauorabilior præscriptione, ideò primò de ea. De materia huius tit. dixi ff. eodem titu. pag. 145.

XXVII. *De vsucapione pro donato.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 147.

XXVIII. *De vsucapione pro dote.*

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 148.

XXIX. *De vsucapione pro hærede.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 146.

XXX. *Communia de vsucapionibus.*

Vsucapionum communia. Vsucapionum communia hæc sunt, scilicet quòd quis pro suo possideat: nam qui ex cōducto possidet quamuis corporaliter teneat, non tamen sibi, sed domino rei creditur possidere: neque enim colono vel conductori longæ possessionis præscriptio quæritur, infrà eo. l. j. Itē vt bona fides adsit, alioqui non procedit, infrà eo. l. vlti. Item vt res non sit vitiosa, in frà eo. l. pen. &c.

XXXI. *De vsucapione transformanda, & de sublata rerum differentia mancipi, & nec mancipi.*

Ex diuersitate locorum diuersa iura in vsucapionē statuebātur: vtpote cùm res mobiles in prouincia nō poterāt vsucapi, & ideò dicebātur, Nec mācipi. In Italia verò præscribebantur res solo biennio, & ideò dicebātur Mancipi, quia poterant vsucapi. Mancipes autem dicuntur aliàs conductores salis, vt s̄. de vect. & commiss. l. si quis. Res autem mobiles anno vbique vno vsucapiebantur: hodie autē visum est nouā vsucapioni formam tribuere: vt sic dicamus, De vsucapione transformanda, & de sublata rerum diff. man. & nec man. id est, idem ius est Italicarum & prouincialium vsucapionum quantum ad tempus, & quantum ad dominij translationem: vt infrà eo. in princ. l. & in fi. & Insti. eo. in princi. *Nec mancipi. Mancipi. Mācipes.*

XXXII. *De acquirenda & retinenda possessione.*

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 144.

XXXIII. *De præscriptione longi temporis decem vel viginti annorum.*

Ex possessione cum tit. prouenit præscriptio, ideò de ea. Et tractatur hîc de præscriptione rerum immobilium, & incorporaliū. Sed quia in eis nedū lōgissimū, sed & longa præscriptio sibi vēdicat locū. Quid sit præscriptio, dixi ff. de excep. seu præsc. pag. 170. de materia hui° tit. ponit Inst. de vsu. §. j.

In

XXXIIII. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.*

Quando locum habet præscriptio longi temporis, suprà posuit: nunc quando cesset. & quidem cessat propter personā eius, cuius est res: vt olim si fuerat pupillus, vel hodie etiā si fuerit adultus, minor tamē xxv. ann. s. In quibus cau. in inte. rest. non est ne. l. vlti. præscriptio autem xxx. ann. bene currit ī minori, nisi sit impubes, licet possit restitui, j. de præsc. xxx. ann. l. sicut. Sed etiam præscriptio quinquennalis, quæ tuetur statū defuncti, currit minori, nec restituitur, s. Ne de sta. defun. l. si mater. Item in dote cauta & non numerata quādoqs currit minori & restituitur, quandoque nō, suprà De temp. in inte. rest. auth. si minor. Item cessat præscriptio propter qualitatem rei, vt si fuerit sacrosancta, publica, pop. Rom. & ciuitatis ff. de vsuc. l. vsucapio. Idē in omnibus rebus vitiosis, vel quasi. Idem in rebus mobilibus. infrà eo. l. ij. Item cessat pro pter causam: vt si quis non possideat, vel mala fide possideat. Item in omnibus actionibus personalibus, infrà titu. prox. l. neque. Item in omnibus mistis actionibus, infrà eo. l. vn⁹: nisi in hæreditatis petitione, cùm excedit terminos suos: vt suprà de vsucap. pro empt. notatur. *Præscriptio quando cessat.*

XXXV. *Quibus non obiicitur longi temporis præscriptio.*

Quandoque etsi verè cucurrerit præscriptio, tamē effectu caret: hoc autem accidit propter iustam & probabilem, & necessariam absentiā personæ quæ petit restitutionem eius tēporis, quod in vsucapione cucurrit se absente. Et seruatur hæc in militibus, & vxoribus militū, in expeditione occupatis, & in medicis, & in absentibus Reipub. causa, vel in captis ab hostibus, & postliminio reuersis, vel in absentibus fortuito casu, infrà eo. l. j. ij. iij. & iiij.

XXXVI. *Si aduersus creditorem.*

Qualiter præscribatur rei vēdicationi gratia dominij cōpetenti, dictum est: nunc qualiter præscribatur actioni in rem cōpetēti gratia iuris quod quis habet in re: putà creditor habet hypothecariā actionem, quomodo contra talem præscribatur. Nam diuturnū creditoris silentium, id est decem annorum inter præsentes, & xx. inter absentes, inefficacem quo ad effectū actionem pignoris persequendi cōstituit. infrà eo. l. j. *Præscriptio cōtra actionē in rem.*

XXXVII. *De quadriennij præscriptione.*

De præscriptione quæ tuetur emptorem dixi: nunc de ea, quæ venditorem, scilicet fiscum qui rem alienā vēdit vt suā, & de

& de ea quæ datur aduersus eum Et habet locum quadriennij præscriptio in bonis vacantibus,facta cõputatione quadriennij ex quo cœperunt esse bona vacãtia:& denuntiatum est fisco bona esse vacantia,&c.de hoc ff.de diuers.& tẽpor. præscrip.l.intra,§.quadriẽnij.& de iur.fis.l.j.§.diuus. & Institu.de vsucap.§.res.

XXXVIII. *Ne rei dominicæ,vel templorum vendicatio, temporis exceptione submoueatur.*

Non solùm in prædictis causis cessat præscriptio longi temporis,sed etiam in aliis,putà si res sit dominica , id est, principis:vel etiã Reip.vel templorum: talium enim res mobiles vel immobiles nulla alienationis specie obstante, nulla longi temporis præscri.officiente,& omni temporis definitione submota principi,vel templo,vel Reipub.debent restitui,infrà eo.l.j.ij.& iij.

XXXIX. *De præscriptione xxx. vel xl.annorum.*

Locum habet præscriptio xxx.ann.cùm præscriptio longi temporis cessat:quod accidit propter multa & varia,de quibus dixi suprà In quibus cau.ces.lon.temp.præscri.hæc enim præscriptio non respuit vitia rerum & personarum.

XL. *De annali exceptione Italici contractus tollenda:& de diuersis temporibus,& exceptionibus,& præscriptionibus,& interruptionibus earum.*

Quia olim in Italico contractu,& actionibus ex eo cõpetẽtibus,annalis quædã exceptio obseruabatur.ideò de ea. Et quia circa eam nimiæ difficultates erãt,ponit de ea tollenda: vtilis enim erat annus, & quidam eum extendebant in decẽnium,alij in quinquennium,infrà eo.l.j.j.respons. Ponit etiã, de diuersis tẽporibus,& exceptionibus,& præscriptionibus, de quibus dixi ff de excep.& pręscrip.& ff.de diuer.& temp. præscrip.pag.170.& 171.

XLI. *De alluuionibus,& pascuis, & paludibus ad alium statum translatis.*

Alluuio. Suprà qualiter res ciuiliter acquirãtur,nũc qualiter naturaliter,vt per alluuionẽ.Est autem Alluuio latens incrementũ, id est,auctio & detractio occulte:nã ita paulatim adiicitur, vel detrahitur,vt intelligere non possit quãtum quoquo momento tẽporis adiiciatur,vel detrahatur,Institu.de re.diui.§. præterea.De paludibus quoque & pascuis ad meliorẽ statũ translatis,idem dicitur,scilicet vt separatim debeant non censeri

feri, ſicut nec illud cenſebitur, id eſt, cenſum præſtabit, quod per alluuionem ablatum eſt ȷ̃. eo. l. vlt. §. ſimiliter.

XLII. *De ſententijs præfectorum pratorio.*

Alium modum ciuilis acquiſitionis ponit, ſcilicet per ſententiam. Incipit ergo tractare de officio iudicũ, quod præcipuè in pronũciandis ſẽtẽtiis cõſiſtit. Et quia præfecti prætorio maiores ſunt cæteris magiſtratibus & iudicibus, ideò de ſententiis eorum, & quæ ſint eorum priuilegia in ſententiis, & alibi. Triplici enim gaudent priuilegio & trina ſpecialitate lætantur, vt infrà hoc tit. videre poteris.

XLIII. *Quomodo & quando iudex debet ferre ſententiam præſentibus partibus, vel vna abſente.*

Habita pleniſſimè negotij inquiſitione, ſi quidẽ vterq;, id eſt, actor & reus fuerint præſentes, quãdocũque intra triennium poterit ferri ſẽtẽtia, l. properandum. ſ. de iudic. vel intra biennium. & ſex menſes iure Authẽticorũ, in Authen. de litig §. omne. Si verò neuter eorũ fuerit præſens, id eſt, neque actor, neq; reus, nullo tẽpore fertur ſententia. Si verò alterutrer eorum fuerit præſens, alter verò abſens: ſi quidẽ reus tantùm eſt abſens, non cõtrahitur eremodiciũ (id eſt, deſeri videtur iudicium) etiã ſecundùm veteres leges, ſed poteſt procedi ad definitiuam ſentẽtiam. Actore autem abſente, & reo præſente, contrahitur eremodicium per l. properandum ȷ̃. vt per Authen. de liti.

XLIV. *De ſententiis ex periculo recitandis.*

Quia ſententiæ, ſicut & medicinæ, cum periculo dantur & recipiuntur. Multis itaque modis ſentẽtia eſt nulla, putà ſi iudex recitauerit non ſedendo: Item ſi non legerit ſcriptam. in frà eo. l. j. Item ſi per alium, & non per ſe recitauit, infrà eo. l. vlti. in prin. Illa tamen quæ deſunt ſententiæ, poſſunt per iudicem ſuppleri eodem die: ſcilicet quæ pertinent ad conſequẽtiam priorum ſtatutorum, vt de fructibus, & ſumptibus, & c. ff. de re iudi. l. Paulus. *Sententia nulla.*

XLV. *De ſententiis, & interlocutionibus omnium iudicum.*

De hoc dixi ff. de re iudic. & ponit hîc multa vitia, propter quæ ſententia eſt nulla.

XLVI. *De ſententia qua ſine certa quantitate profertur.*

Quia quãdoq; fertur ſentẽtia, ſed tamẽ ſuper incerta quãtitate, ideò de ea. Curare autẽ ſemper debet iudex, ſi poſſibile eſt, vt

est, vt certam rei ferat sententiam: vt Instit. de act. §. curare. vbi satis de hoc: & infrà eod. l. hæc sententia.

XLVII. *De sententijs quæ pro eo quod interest proferuntur.*

Quia incerta sæpè fertur sentẽtia circa interesse, cùm non sit iudici expeditũ inquantũ possit vel debeat extẽdi interesse: putà cùm etiã hodie multi dubitent, inquãtum protendatur interesse. Est autẽ interesse aliud cõmune, aliud conuentum, aliud singulare. Et dicitur interesse conuentum pretiũ, & de isto nõ est hæsitatio: quia illud sicut cõuentũ est, debet præstari, nisi dolus alterius partis intercessisset. Cõmune interesse est, quod in contractibus & in delictis regulare est vt æstimetur: & in delictis semper, & in contractibus plerunq; æstimatur, ff. ad l. Falc. l. pretia. & istud præstandũ est solidũ, Singulare autẽ interesse est, quod æstimatione singulari petitur, id est, singulare pretium rei: de hoc Dyn. in reg. mora, lib. vj. & Bar. in l. fi. ff. de præto. stip. & Doct. infrà eod. l. j.

Interesse. *Conuẽtũ.* *Cõmune.* *Singulare.*

XLVIII. *Si à non competenti iudice iudicatum esse dicatur.*

Iudex incõpetẽs est (licet in eũ cõsenserim) pluribus modis: vel quia ipse nullam iurisdictionẽ habebat: vt s. de iurisd. om. iud. l. cõsensus, vel q̃a interuenerit error in adeũdo ipsũ, vel cõpulsus sum in eũ cõsentire. Item propter diuersitatem rerũ, putà dat⁹ est ad certas res, & de aliis pronũtiat, j. eo. l. j.

XLIX. *De pœnâ iudicis, qui malè iudicauit: vel eius, qui iudicem, vel aduersarium corrumpere curauit.*

Pœna iudicis varia est, secundùm qualitatẽ delicti. Si enim dolo malo iudicauit, verè obligatus est ex maleficio, & tenetur actione in factũ, vel de dolo ad omne interesse, & expensas, & ad æstimationẽ litis. Itẽ fit infamis, j. eo. l. vlt. Si aũt pecunia sit data, vel promissa: tunc dati triplũ, promissi duplũ à comite priuatarũ rerũ exigitur: & iudex dignitatẽ vel honorem amittet. & hoc in ciuili causa: nam in criminali bonis omnibus cõfiscatis mittetur in exiliũ, in Auth. vt lit. iur. §. qui non accepit, & §. si autem. Sunt & aliæ pœnæ, de quibus Inst. de obli. ex quasi mal. circa prin. & in c. j. de re iud. lib. vj.

L. *Sententiam rescindi non posse.*

Multa custodienda in sententiæ prolatione suprà diximus, quę si diligẽter fuerint obseruata, vt ĩ hac rubrica cõtinetur, senten

ſententia non poterit reſcindi,vel ab eo qui iudicauit,vel à ſucceſſore eius,infrà eod.l.j.niſi ſolitis modis,vt per appellationem,per in integrum reſtitutionem,per ſupplicationem, &c. Occaſione autem omiſſæ exceptionis nõ reſcinditur:vt infrà eo.l.pen.niſi in caſibus quibus licet peremptoriam exceptionem proponere poſt definitiuam,&c.

L I. *De fructibus & litis expenſis.*

Regulariter lite conteſt.fructuum ratio ſemper eſt habenda. Et dicitur Fructus,qui eſt deductis iuſtis ſumptibus.Item præſtãtur fructus percepti & percipiẽdi,&c. Litis autem expenſæ olim victori nõ præſtabantur à victo, niſi temerè vocaſſet eum in ius,ff.de iudi.l.eum quẽ temerè. Hodiè autem regulare eſt,vt victus victori condemnetur in expẽſis,niſi in caſibus no.in ea.l.& in cap.calumniam,de pœn. *Fructus.* *Expenſæ litis.*

L II. *De re iudicata.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.148.

L III. *De executione rei iudicatæ.*

Parùm eſſet ſententiam ferri, niſi lata etiam mandaretur executioni. Mandatur autem ſententia executioni,quando ſeruato ordine iudiciario, & cauſa cognita,conuicto debitore vel confeſſo, lata eſt ſententia ab eo,qui habebat poteſtatem iudicandi;hoc eſt à iudice competenti,infrà eodem.l. j.& l.ſi vt proponis. Eſt autem Executor, qui poſt ſentẽtiam, inter partes audita, & diſcuſſa omni lite prolatum iudicatæ rei vigorem ad effectum deducere videtur,infrà eo.l.penul. *Executor.*

L IV. *De vſuris rei iudicatæ.*

Sæpè contingit pecuniam in ſententia deductam elapſo legitimo tempore non ſolui:ideò ſupponit quæ pœna, & quando imponatur non ſoluentibus. Maximis enim vſuris ſubiiciuntur,id eſt,centeſimis,quæ currere incipiũt demùm poſt quatuor menſes,à tempore ſententiæ computandos,ſi non fuerit appellatum:aut ſi appelletur,currunt à die confirmationis primæ ſentẽtiæ:vt infrà eodem.l.j.& l.eos. Interim autem,id eſt,in quadrimeſtri tempore, nulla omnino currit vſura. *Maximæ vſuræ.*

L V. *Si plures vna ſententia condemnati ſunt.*

Qualiter fiat executio contra vnum damnatum dixi:nũc qualiter ſi ſint plures qui vna ſententia dãnantur:tales enim pro parte debent ſoluere,& poteſt ab eis exigi,& contra eos ſententia pro virili portione mandari executioni.

LVI. *Quibus res iudicata non nocet.*

Sententia inter alios lata. Regulariter traditur, in ciuili & criminali causa sentētiam inter alios latam aliis non nocere, vel in eodem negotio, vel in simili: siue hi qui experti sunt ciuiliter suo nomine cōtendebant, siue etiam nostro. Sed tamen nō præcedente vel sequente voluntate nostra, etiam si tales erant quibus licebat agere sine mandato, vt infrà eod. l. j. iij. & iiij.

LVII. *Comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, autoritatem rei iudicatæ non habere.*

Quod per epistolam præses iussit aliquem soluere pecuniam, effectum nō habet sententiæ. J. eo. l. j. Item subscriptio sententiam causa cognita latam nō reuocat vel rescindit, ff. de re iudic. l. quod iussit, & J eo. l. ea quæ. & l. iudex. Itē præsidis interlocutio apud acta signata de duplo, vel quadruplo præstando, nisi debitor satisfaciat, voluntas est potius cōminantis, quàm sententia iudicantis: neq; enim omnis vox iudicis iudicati cōtinet autoritatem, infrà eo. l. interlocutio. Itē programma non habet vim rei iudicatæ, infrà eodem l. programma. *Programma.* Est autem Programma procedens scriptura vt dicunt, id est, quæ per plures prouincias & loca destinatur. Vel est Progrāma, cùm idem diuersis traditur libellis, quasi procedens gramma, id est, litera: sic enim plerunque in corpore Authen. ponitur: vel secundum Ioan. vt differat ab epistola, est programma, scriptura publicè in albo proposita, infrà l. ij.

LVIII. *Si ex falsis instrumentis vel testimonijs iudicatum erit.*

Sicut sententia propter omissam solēnitatem reuocatur, vt s. titu. proxi. ita & propter adiunctam falsitatem: vt hîc.

LIX. *De confessis.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 149.

LX. *Res inter alios acta alijs non nocet.*

Hic titu. loquitur de iudicatis, & actis extra iudiciū. Sed s. quib. res iud. nō noc. loquitur de iudicatis tantū: & quæ ibi dicūtur, hîc potes repetere. Tradit enim hęc rubrica vnā regulam contrariā siue casualē: de hoc in cap. pen. extra de re iud.

LXI. *De relationibus.*

Quia iudex quandoq; dubitās, causam ipsam ante sententiam vel post refert ad principem, vel ad alium cōsilij causa: ideò de relationibus ponit. de hoc dixi ff. de appel. pag. 297.

De

LXII. *De appellationibus, & consultationibus.*

Quia sentẽtia lata fiũt appellationes & cõsultatiões: ideò de his subiungit. De appel. dixi ff. eo. tit. Cõsultatio autem in hoc differt à relatione: quia aut iudex refert negocium ad superiorem, vel ad imperatoré, vt instruatur ab eo, qualiter in tali causa debeat iudicare, & petit instrui super facti qualitate, scilicet vt ea principi notificata rescribat, quid super ea debeat præsumi, & talis dicitur Consultatio. Aliquando iudex causam refert superiori, quia vult euitare onus iudicandi, & ista propriè dicitur Relatio: de qua ĩ. titu. proxi. *Consultatio.* *Relatio.*

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum, seu consultationum.*

Quando & qualiter fiat appellatio, dixit: nunc intra quæ tempora exercetur. de hoc dixi ff. quando & intra quæ temp. appel. fit. hoc addito, quòd hodie vnus tantũ fatalis est dies, id est, annus vnicus, intra quem debet appellator exequi appellationem secundùm se, id est, cùm ipse solus est in iudicio: communitérve, id est, cùm est in iudicio cũ altera parte: aut si iusta causa intercesserit, alius annus indulgetur, & ita erit secundus fatalis: quo transacto, lite nõ completa rata manet sententia: vt in Auth. de his qui ingre. ad appel. col. v. de hoc in cap. cùm sit Romana, de appel.

LXIV. *Quando prouocare non est necesse.*

De hoc dixi ff. quæ sen. sine appel. rescin.

LXV. *Quorum appellationes recipiuntur.*

De hoc dixi ff. a quib. appel. non li. & de appel. reci. vel nõ.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interueniat.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 213.

LXVII. *De his qui per metum iudicis non appellauerunt.*

Suprà dixit, quãdo appellatione facta nõ examinatur, hic econtrà, quãdo non facta habetur pro facta, & examinatur, putà si quis per metũ non appellauerit: intellige quod fuerit iustus metus, & talis qui in cõstantem cadere potuit. de hoc infrà eod. l. vlt. & ff. de reg. iur. l. in omnibus. & de appel. l. cũ quidam. de appel. reci. l. antepenul.

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

Docuim' suprà quomodo appellatio appellãti prosit: nũc exponamus, quomodo per appellationẽ etiã alij nõ appellãti

appellatio facta proficiat. Nam si in vna eademq; causa vnus appellauerit, eò quòd ista appellatio pronũtiata est, ei quoque prodest, qui non appellauerit, infrà eo. l. si vna. de hoc in cap. vna sententia, extra de appel.

Appellatio vnius prodest alteri.

LXIX. *Si de momentanea possessione appellatum fuerit.*

Quando appellatio reiiciatur propter autoritatem iudicis, dictum est: nunc audi quando reiiciatur propter vtilitatem ipsius rei de qua lis est: putà si feratur super momẽtanea possessione, vbi appellatio non admittitur, fortè quia expectatur plenius examinari negotium in causa proprietatis. Est autem Possessio momẽtanea, si agatur de possessione retinenda per interdictũ Vti possid, vel Vtrobi: vel adipiscendæ per interdictũ, Quorum bonorum, vel Quorum legatorum: vel recuperandi per interdictũ Vnde vi. Est enim apta durare per momentum penes eum qui vicit. Si enim ille qui succubuit incõtinenti probat de proprietate, statim eam recuperabit per sententiam. de hoc in c. j. de cau. possess. & proprie.

Possessio mometanea.

LXX. *Ne liceat in vna eademq; causa tertiò prouocare: nec post duas sententias iudicum, quas definitio praefectorum roboraue rit, eos retractare.*

A sententia appellatur regulariter semel & secũdò: Sed tertiò non, vt dicit. Et quod dicit, Eademque causa: impropriè dicit, vt patet ff. de inoffic. test. l. circa. & not. suprà de procu. l. ita demum. Sed propter identitatem litigatorum, & rei de qua quæritur, dicitur causa appellationis eadem esse cum principali.

Quoties appellandum.

LXXI. *Qui bonis cedere possint.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 150.

LXXII. *De bonis autoritate iudicis possidendis, seu vendendis, & de separationibus bonorum.*

De hoc dixi ff. sub propriis tit. pag. 151.

LXXIII. *De priuilegio fisci.*

De hoc dixi ff. de iure fisci. sunt & alia multa priuilegia quæ hoc tit. colligi possunt.

LXXIV. *De priuilegio dotis.*

Non solùm fiscus, sed etiam mulier pro dote priuilegium habet. Et nota quòd hic titulus dicit de priuilegio quod habet inter personales actiones. Sed de eo quod habet circa hypothecariam, dicitur infrà qui pot. in pig. l. fin.

De

LXXV. *De reuocandis his, quæ in fraudem creditorum alienata sunt.*

De hoc dixi ff. de his quæ in frau. cred. pag. 153.

LIBER VIII.

Tit. I. *De interdictis.*

DE hoc dixi ff. eodem tit. pag. 153.

II. *Quorum bonorum.*

De hoc ff. eodem tit. dixi. pag. 155.

III. *Quorum legatorum.*

De hoc ff. eodem tit. dixi, pag. 156.

IV. *Vnde vi.*

De hoc ff. eodem tit. dixi, pag. 166.

V. *Si per vim, vel alio modo, absentis turbata fuerit possessio.*

Dictum est suprà de turbata possessione præsentis: nunc de possess. absentis. Est autem sciendum, quòd absentis possessio quandoque per vim, quádoq; per rescriptum principis turbatur. Et siquidem turbatur per vim, expulsis his qui detinebant nomine absentis, datur condictio ex lege ista ad recuperandam possessionem. Si autem turbatur per rescriptum imperatoris, vel interlocutionem iudicis: nō fit ideò innouatio possessionis: quia negotiorū merita partium assertione panduntur: quia per nimiam instantiam literæ impetratæ sunt, infrà eod. l. vlti. & extra de in integr. resti. cap. tamen ex literis, & de sen. & re iudic. l. cum illius.

VI. *Vti possidetis.*

De hoc dixi. ff. eodem titu. pag. 161.

VII. *De tabulis exhibendis.*

De hoc ff. eodem tit. dixi, pag. 156.

VIII. *De liberis exhibendis, seu deducendis: & de libero homine exhibendo.*

De hoc dixi, ff. in propriis tit. pag. 168.

IX. *De precario, & Saluiano interdicto.*

De hoc dixi, ff. in propriis tit. pag. 166.

X. *De ædificiis priuatis.*

Quia per interdicta, de quibus suprà, priuata ædificia defenduntur, & tuentur, & constituenda fieri impetrantur: ideò de his dicit, qui possunt vel tenentur ædificare vel reficere priuata ædificia.

XI. *De operis noui nuntiatione.*

Quidã habẽt hîc super lege, De operis noui, &c. propriam rubricam, sed non est necessaria. Satis enim pertinet hæc lex ad superiorem materiam, secũdùm gl. nostram. Et not. quòd hæc nuntiatio fit tribus modis: vt ff. de nou. oper. nun. l. de pupillo, §. meminisse. de hoc dixi, ff. eod. pag. 135.

XII. *De operibus publicis.*

Ad extructionem & restaurationem pontium, & aquædu ctuum, & murorum, omnes certatim facta operarũ & pecuniarum collatione, concurrere debent. Nec aliquis ab huius modi cõsortio, dignitatis, vel religionis priuilegiis se excusare debebit, infrà eo. l. ad portus, & de priuil. Aug. do. l. absit, & in Auth. de eccles. titu. §. ad hæc.

XIII. *De ratiociniis operum publicorum, & patribus ciuitatum.*

Fuerat olim Procõsulibus & Præsidibus prouinciarũ permissum pro discussionibus ratiociniorũ publicorum & ciuilium redituum, siliquam vnam ex singulis erogandis solidis vendicare. Verùm hodie patribus ciuitatum eorum necessitatibus hæc siliqua deputatur, infrà. eod. l. vna. & in Authent. sed hodiè, suprà de epis. & cler. Vbi etiam exponitur, quid sit siliqua. Ciuitatum autem patres, dici possunt defensores ciuitatum, qui quidem plebi & rusticitati parentis vicem exhibent, suprà de defens. ciuit. l. in defensoribus.

Siliqua. *Ciuitatũ patres.*

XIIII. *De pignoribus & hypothecis.*

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 67.

XV. *In quibus causis pignus tacitè contrahatur.*

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 68.

XVI. *Si aliena res pignori data sit.*

De hoc dixi, ff. quæ res pig. pag. 69.

XVII. *Quæ res pignori obligari possunt, & qualiter, & quando pignus contrahatur.*

De hoc dixi ff. eod. tit. de pig. pag. 69.

XVIII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

XIX. *De his qui in priorum creditorum locum succedunt.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

XX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

Qualiter in ius prioris creditoris vel per pactum, vel solutionem

tionem aliquis succedat, dictum est: nunc qualiter succedat per venditionem. Antiquiore tamen creditore vendente pignus, sequétes creditores vel debitores pignus aduocare nō posse, infrà eod.l.j.in prin. nisi primus creditor vendiderit fideiussori qui tenebatur ei: vel non vendiderit secundo creditori, ff.de distract.pig.l.ij.& l.cùm secundus, §.j. vel nisi creditor primus vendiderit sub eo pacto, vt liceat debitori pignus recuperare, ff.de pign.act.l.si cùm venderet.

XXI. *Si communis res pignori data sit.*

Rem quam habet aliquis cum alio communem, non potest obligare socio inuito, nisi ꝑ portione sua, infrà eo.l.j. & ff.pro soc.l.nemo. Fiscus tamen ratione partis rem communem potest insolidum alienare, vt suprà, de com.re.alien.l.ij. ergo & multò magis obligare potest.

XXII. *De pretorio pignore: & vt in actionibus etiam debitorum missio pretorij pignoris praecedat.*

Qualiter per conuentioné pignus constituatur, dictum est: Videamus qualiter cōstituatur per prætoré, siue per Iudicé. Et quidem constituitur per missioné in possessioné, ff.de pig. act.l.non est mirum, §.sciédū. Et erit prætoriū pignus, si fiat missio ex ea causa quā prætor iubet fieri: putà vt caueatur ꝑ legatis, vel de dāno infecto, vel in operis noui nunt. de opere demoliendo. Iudiciale auté est, cùm Iudex iubet mitti in possessioné ex officio suo, vt mādetur executioni definitiua sententia. Et primò capiuntur mobilia, secūdò immobilia, tertiò peruenitur ad nomina. Effectus auté omnis pignoris hic est, vt creditor in eo habeat retentionem & actionem hypothecariam, si ceciderit à possessione culpa sua, inf à, l. vlti. *Pignus pratoriū.* *Iudiciale pignus.*

XXIII. *Si in causam iudicati pignus captum sit.*

Specialiter tractat de eo pignore, quod capitur in causam iudicati, id est, pro iudicato exequendo. Et certè olim post duos menses pignus in causam iudicati captum distrahere licebat, ff.de re.iudic.l.debitoribus. Sed hodiè nō, nisi post quatuor menses: vt suprà, de execut.rei iudic.l.vlt.

XXIV. *Si pignus pignori datum sit.*

Nō solùm à dominis, sed etiā ab antè dominis res obligantur, putà ab his qb⁹ sunt obligatæ, potest enim pign⁹ pignori dari: & datur actio ex empto secūdo creditori, quatenus, id est, quandiu vtraque pecunia debetur. Si ergo vtraq; pecunia

non fuerit debita, quod contingit vtraque soluta, vel etiam altera, pignus perimitur, ff. de pig. l. grege. §. pignori.

XXV. *De partu pignoris, & omni causa.*

Sicut locũ habet hypothecaria actio pro ancilla obligata, ita etiã locũ habet pro partu, & pro omni causa, vel accessione, id est, partu secundo vel tertio. In ancilla tamẽ distinguitur, quæ concipit apud debitorem, vel apud extraneum, &c.

XXVI. *De remissione pignoris.*

Quandoque voluntate expressa creditoris dissoluitur pign', vt si creditor remittat pignoris obligationẽ, ff. de pactis. l. si tibi, §. de pignore. Et idem, si remittat debitũ vel in perpetuum, vel ad tempus: nam intra tempus obstabit exceptio, ff. eo. l. soluitur, & eod. titu. dixi.

XXVII. *Etiam ad chirographariam pecuniam pignus retineri posse.*

Licet soluta pecunia dissoluatur obligatio, & cesset hypothecaria, non cessat retentio pignoris, sicut præsens rubrica indicat. Ait enim: Etiam ob chirographariam pignus retineri posse: quasi diceret, nõ solùm retinetur propter eam pro qua est obligatum: sed etiam ob chirographariam, idest, eã quæ debetur sine pignoris obligatione, cuius probatio chirographo continetur: quod si non continetur, idem tamen dicendum est, posse retineri pignus, vt dicit hîc glos. rubri.

XXVIII. *De distractione pignoris.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 71.

XXIX. *Debitorem venditionem pignoris impedire non posse.*

Rubrica satis clara est in se: planè oblatione pecuniæ debitæ cum vsuris & creditore non accipiente facta consignatio impedit eius venditionem, infrà eod. l. j. & ij.

XXX. *Si vendito pignore agatur.*

Contingit sæpè, vẽdito pignore agi, de quo hic titulus tractat, cui cõpetat, & qualis actio, quod ꝓsequere, vt in litera.

XXXI. *De luitione pignoris.*

Pignus luere. Luitio pignoris fit per solutionem, vel satisdationẽ totius debiti, vt intra eo. l. j. & vlt. Est enim luere, pignus redimere. Sicut dicimus, luo pœnam, & luo peccatũ. nam peccatum soluitur pœna: qui enim crimine, tenetur obnoxius, eum pœna à pristina liberat obligatione. Seruius super x. Aeneid. de hoc dixi ff. quib. mod. pign. vel hypot. sol. pag. 71.

Si

XXXII. *Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, vel debitoris, partem suam debiti soluerit, vel acceperit.*

Licet vnus ex hæredibus creditoris partem debiti accipiat, non tamẽ præiudicatur cæteris, quo minus quilibet hæredũ pignus possit insolidum vendicare, infrà eod. l. j. & ij. Idem in hæredibus debitoris, vt nõ prosit cæteris, vno soluente, quo minus creditor pignus distrahat insolidum, vt ff. fam. ercisc. l. hæredes. § idem iuris.

XXXIII. *Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ secuta non sit.*

Quæcunque locum habent in exceptione non numeratæ pecuniæ, vbi agitur personali actione ad id petendum, quod non est numeratum: eadem quoque hìc repetantur, si agatur hypothecaria.

XXXIV. *De iure dominij impetrando.*

Qui creditor pignus ex pacto, vel lege, elapso biennio vẽdere potest, & fieri potest, quòd nemo velit rem cõparare, & necessarium est creditori saltẽ iure dominij eam possidere: consulitur creditori ex quadã benignitate, vt denũtiet debitori post biẽniũ, si præsens debitor est, vel si absens est, adeat creditor Iudicem, & exponat ei denuntiationem factã. Ipse etiã Iudex per apparitores debet manifestare debitori, si potest, quòd creditor vult iure dominij pignus possidere: & ei debet statuere tempus, intra quod soluat pecuniã creditori. Non soluta autem pecunia ad tempus, potest creditor adire Principem, vt ei cõcedat rem eandem iure dominij possidere, sicq; habebit eam in suo domino.

XXXV. *De pactis pignorum, & commissoria lege in pignoribus rescindenda.*

Licet in vẽditionibus seruetur lex commissoria, in pignore tamen non seruatur, vt habes hoc titulo.

XXXVI. *De exceptionibus, siue præscriptionibus.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 70.

XXXVII. *De litigiosis.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 173.

XXXVIII. *De contrahenda & committenda stipulatione.*

De hoc dixi, ff. de verb. oblig. pag 75.

XXXIX. *De inutilibus stipulationibus.*

Inutilis stipulatio. Inutiles dicuntur stipulationes, non vt quãdoque nullam afferant vtilitatem, sed quia vitiosæ sunt, & cõtra ius interpositæ. Quòd contingit vel ratione personarum stipulantiũ & promittentium. Item ratione rerum, id est omniũ quæ deducuntur per stipulationem. Item ratione absentiæ, & ratione dissensus. Item ratione ineptæ conceptionis: de quibus latè Insti. eod. titu. explicatur.

XL. *De duobus reis stipulandi, & promittendi.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 175.

XLI. *De fideiussoribus, & mandatoribus.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 176.

XLII. *De nouationibus, & delegationibus.*

De hoc dixi ff eod. titu. pag 177.

XLIII. *De solutionibus, & liberationibus.*

Dixi ff. eod. titu. pag. 178.

XLIV. *De acceptilationibus.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 178.

XLV. *De euictionibus.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag 73.

XLVI. *Creditorem euictionem non debere.*

Creditor differt ab aliis alienãtibus: quia si vendit pignus vt creditor, nõ tenetur de euictiõe, nisi specialiter promittat. quod facere nõ debet, nisi ex consuetudine, vel quia maiori pretio vendat: alioquin nõ habet contrariã pign. act. contra debitorem, infrà eo. l. j. & ij. ff. de pign. act. l. si pignore. §. vlti. Si autem creditor vendit vt dominus, tenetur de euictione.

XLVII. *De patria potestate.*

Patria potestas, est ius quoddam, quod habẽt qui sunt de imperio Romano, in liberos naturales, & legitimos: nulli enim alij homines tale ius habent, Instit. eo. §. ius autem potestatis, vbi glo. prosequitur in quibus pat. pot. consistat.

XLVIII. *De adoptionibus.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 10.

XLIX. *De emancipationibus liberorum.*

Dixi ff. de adoptionib. de hoc, pag. 10.

L. *De ingratis liberis.*

Qualiter exeat filius potestatem patris per emancipationem, dixit: nunc ecõtrà, qualiter retrahatur in potestatẽ per ingratitudinem, dicit.

De

L I. *De captiuis, & postliminio reuersis, & redemptis ab hostibus.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.115.

L I I. *De infantibus expositis, liberis & seruis: & de his, qui sanguinolentos nutriendos acceperunt.*

Non tantùm in captiuis opus pietatis exhibetur, sed etiã in infantibus expositis nutriẽdis: & quid iuris in talibus quis præstando alimenta acquirat.

L I I I. *Quæ sit longa consuetudo.*

Licet rubrica quærat, non tamen soluit, quæ dicatur lõga consuetudo. Sed dic secundùm Ioan. quòd decem annorum, vt Insti.de vsucap.§.j. Ita dicit glo.Instit.de iur.nat.§ ex non scripto. Quid sit consuetudo, dixi ff.de legibus & long.consu. pag.9.

L I V. *De donationibus.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.137.

L V. *De donationibus quæ sub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.*

Dixit in genere de donationibus, nũc prosequitur per species. Et est modus, per Vt: conditio, per Si: vt dixi ff. de cõdit. & demonstra.pag.115. Et patet infrà eod.per totum.

L V I. *De reuocandis donationibus.*

Donatio semel perfecta, temerè reuocari nõ potest, Insti.de donat.§.j. Sunt casus, in quibus propter ingratitudinẽ reuocatur, qui continentur his versibus. Donator reuocat, atrox iniuria, dandi Lex, necis insidiæ, manus impia, vel graue dãnũ. De quo d.§.j.& in c.fin.extra de donat.

L V I I. *De donationibus causa mortis.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.137.

L V I I I. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis: & de decimarijs sublatis.*

Olim non poterat causa mortis donari ei, qui cœlebs erat, id est, nolebat contrahere matrimonium: vt qui vxorẽ nõ habet, nec vult: sed castè viuere. Et hic idem fortè orbus dicebatur, quasi vxore carens. Vel orbus dicitur, qui filios nõ habebat: & huic olim nõ poterat causa mortis donari: hodie autem promiscuè relinquit omnibus. Item statuit lex Papia, vt decima pars eius, quod relinquebatur à viro vxori, & ecõtrà, detraheretur, & applicaretur fisco, si nõ essẽt liberi: quòd hic corrigitur, vt infrà l.ij. *Cœlebs.* *Orbus.*

De

LIX. *De iure liberorum.*

De iure, quod habetur in filios iure potestatis, dixit: nunc de iure succedendi in hæreditate filiorum. quod hodiè nõ est op', quod impetretur, vt succedat pater vel mater: licet olim erat necesse. Nam sine impetratione mater succedit, licet ingenua tres, libertina quatuor non peperit, infrà eo. l. vlti. & Inst. de leg. ag. succ. §. vlti.

LIBER IX.

Qui accusat vel nõ.

Tit. I. *Qui accusare non possunt.*

NVnc de criminalibus dicit, in quibus quia accusatores sunt necessarij: ideò ponit qui accusare possunt. Et dic, quòd regulariter quilibet potest accusare qui nõ prohibetur, Inst. de pub. iud. in princ. Prohibetur autem mulier, infrà eo. l. de crimine. Itẽ accusans suum accusatorem, infrà eo. l. neganda. Item alieno nomine, infrà eo. l. ij. Item qui renunriauit expressè, infrà eo. l. accusationem, vel tacitè, l. si ea. Itẽ frater fratrẽ, infrà eo. l. si magnũ. Infamis, vt infrà eo. l. criminis. Qui duos habet accusatos prohibetur à tertiò, infrà eo. l. cũ rationibus. Itẽ alumnus, infrà eo. l. iniquum. Itẽ serui, familiares, liberti, infrà eo. l. pe. & fin. Item milites, infrà eo. l. nõ prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperiũ. Et qui accipit pretium ob accusandũ, vel non accusandum. Itẽ qui aliàs falsum dedit testimoniũ. Itẽ & pauper, ff. de accus. l. qui accusari, & l. seq. Item socius eiusdem criminis, s. de lib. cau. l. si filium. Tales personæ regulariter prohibentur, sed casualiter admittuntur: vt in singulis legibus inuenitur.

II. *De accusationibus, & inscriptionibus.*

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 192.

III. *De exhibendis, & transmittendis reis.*

De prima parte dixi ff. de cust. & exhi. re. pag. 193. Trãsmissiones autem fiunt, cùm quis accusatur ibi, vbi delinquit, & ipse est alibi: vt in Auth. vt nulli iud. §. si verò.

IV. *De custodia reorum.*

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 163.

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

Suprà de publicis carceribus obseruandis dixit: nũc de priuatis prohibendis. Et nemini licet priuatũ carcerem habere vel exercere, præterquam magistratui. Contrarium facientes

ranquam

tanquam imperialis maiestatis violatores vltimo supplicio percellentur, infrà eo.l.vna.

VI. *Si reus vel accusator mortuus fuerit.*

De hoc ff.eo.titu.dixi, pag.192.

VII. *Si quis Imperatori maledixerit.*

Lęsæ maiestatis criminis quis reus efficitur quandoque facto, de quo infrà, tit.prox. quãdoque verbo vel dicto, in quo versatur huius titu.tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum, atrocem, rufum, vel quid simile profuderit, si ex leuitate processit, parcendum est: Lubricum enim linguæ ad pœnam facile trahi non debet, ff.ad leg.Iul.ma.l.famosi. Si ex insania furoris vel vini, miseratione dignissimus. Si autem ex deliberatione, remittendus, id est, transmittendus est ad principem: & ipse perpendet ex qualitate personarum, vtrum crimen prætermitti, an exquiri & puniri debeat: de hoc in c. vno, de maledicis. *Maiestas læditur.*

VIII. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

De hoc dixi ff.eo.titu.pag.194.

IX. *Ad legem Iuliam de adulterijs, & stupro.*

De hoc ff.eo.titu.dixi, pag.194.

X. *Si quis eam, cuius tutor fuit, corruperit.*

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupit, patitur maiorẽ pœnam quàm alius: minorem verò quàm raptor, infrà eo.l.vna. Idem & multò magis si corrupit constante tutela. Idem in curatore secundum Azo.

XI. *De mulieribus quæ seruis propriis se iunxerunt.*

Hoc stuprum acrius punitur, quàm alius. Seruus enim cõburitur, mulier subit capitalẽ pœnam: bona eius perueniunt ad cognatos mulieris, infrà eo.l.vna. De hoc ff.de hæred.instituendis l.his verbis, §.j.& Insti.de hæred.instit. §.j.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, & priuata.*

De hoc dixi ff.sub propriis titulis, pag.195.196.

XIII. *De raptu virginum, seu viduarum, necnon sanctimonialium.*

Raptori imponitur pœna, si rapuit honestam mulierem: aliud si inhonestam, vt meretricem, infrà eo.l.j.in princ.ff.de furt.l.verum est. Nec distinguitur, volente muliere id faciat, an inuita; vtrum sponsam suam vel aliam, &c. *Raptoris pœna.*

XIV. *De emendatione seruorum.*

Domin⁹ olim potuit occidere seruũ, Instit.de his qui sunt sui vel

Falsum nō modò prædictis modis cōmittitur & punitur, sed etiam in moneta:ideò de ea ponit.quia grauior imponitur pœna,quàm super alio falso. Et habet locum hæc accusatio,cùm quis fabricauit falsam monetam,vel fabricari fecit, vel super eo dedit consilium,vel nō prohibuit eam fabricari: qui tamen in totum formare noluerit,iusta pœnitentia excusatur,ff.ad legem Cornel.de fal.l.qui falsam.

XXV. *De mutatione nominis,cognominis,prenominis.*

Si ingenuus nomen,vel prænomen, vel agnomē mutet, si quidem in fraudem,tenetur lege Cornelia:alioquin contrà. Seruo autem mutare non licet,infrà eo.l.j.& ff.ad leg.Corn. de fal.l.si falsi.de hoc solet dici in procem. Gregor.compilationis,& in procem.lib.vj.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

De hoc dixi ff.eo.titu.pag.200.

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.198.

XXVIII. *De crimine peculatus.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.199.

XXIX. *De crimine sacrilegij.*

Dixi ff.de crimine pecu.pag.199.

XXX. *De seditiosis,& his qui plebem audent contra Rempublicam colligere.*

Seditio dicitur,quasi seorsum itio:quia in diuersum vadūt, aliosq; trahunt:vel à sedo,as.per cōtrariū:vt dicit glo.hîc in per rubr. Et dicitur Seditio,quietis publicæ turbatio,infrà eo.l.j.& ij.de hoc no.xlj.dist.ca.seditionarios.& ibi per Archi.& Ioan.And.de immu.eccle c.decet,lib.vj.Et tales cōcitantes seditionem puniuntur pœna capitis,vt no.in l.denuntiamus,C.de his qui ad eccle.cōfugiunt.dixi aliquid ff.ad legem Iul.maiest.pag.194. *Seditio.*

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet:& an vtraque ab eodem exerceri possit.*

Dixit de ordinariis criminibus,nūc de extraordinariis.pręmittit tamen cōmunē titulum ad præcedētia & ad sequētia: si ex eodē crimine cōpetat ciuilis actio & criminalis accusatio,an vna præiudicet alteri vel prorsus,vel interim Sed dic, quòd nō præiudicat prorsus,nisi in actione & accusatiōe iniuriarū ff.de iniur.l.prætor,§.j.& l.quod senatus.Sed interim præiudicat,vt ff.de pub.iud.l.interdū.& ff.vi bo.rapt.l.ij.§.j. de hoc

de hoc gl.Instit.si qua.pau.fe.dic.super rubr.

XXXII. *De crimine expilatæ hereditatis.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.189.

XXXIII. *De vi bonorum raptorum actione.*

De accusatione violentiæ,& de eius pœna,dixi ff.ad legē Iul.de vi pub.pag.195.

XXXIV. *De crimine stellionatus.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.189.

XXXV. *De iniurijs.*

Dixi ff.eod.tit.pag.185.

XXXVI. *De famosis libellis.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.185.

XXXVII. *De abigeis.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.187.

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

In Aegypto nō pluit,sed Nilus certis tēporibus excurrit, & inūdat agros,ideò aggeres,id est alti cumuli,vel coacervationes,aut moles fiunt vt aquam cōtineant.Est autē Nili aggeres rumpere,id est,valla fluētis Nili de propriis & vetustis vsibus intra duodecimū cubitum vsurpare:quod nephas est,& damnosissimum in Aegypto:ideò hoc quasi læsæ maiestat.crimen est:ideò in eodem loco vbi rupit aggeres,vel valla vsurpauerit, flamma combureretur.

XXXIX. *De his, qui latrones,vel malis criminibus reos occultauerint.*

De hoc dixi,ff.de receptatoribus,pag.187.

XL. *De requirendis reis.*

De hoc ff.eo.titu.dixi,pag.202.

XLI. *De quæstionibus.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.203.

XLII. *De abolitionibus.*

De hoc ff.ad Senatusc. Turpil.pag.201.

XLIII. *De generali abolitione.*

Ista à solo principe indulgetur,vt ff.ad Turpil.satis dixi, pag.201.

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

In accusatione perficienda certū tempus,id est,biennium statutum est,j.eo.l.vlti.fallit in certis casibus not.s̄.de iudi. l.properandum.& in Auth.vt cle.apud propr.episc.§.pen.

Ad Sen

XLV. *Ad senatusconsultum Turpillianum.*

De hoc dixi, ff. eod. titu. pag. 201.

XLVI. *De calumniatoribus.*

De hoc, ff. eod. titu. dixi, pag. 23.

XLVII. *De pœnis.*

De hoc, ff. eod. titu. dixi.

XLVIII. *Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare.*

Inter cæteras pœnas vna est Cõfiscatio, quã cuilibet iudici imponere nõ licet, nisi qui habet merũ imperiũ. ff. de iur. om. iudi. l. iij. & de offi. præsi. l. illicitas. §. qui vniuersas, & hoc q̃do cõfiscatio fit ex consequentia pœnæ j. titu. j. l. ij. & iij. Sed quãdo cõfiscatio fit principaliter, vt ꝓpter incestas nuptias: & tunc quia est ordinaria pœna statuta per legem, quilibet magistratus de ea cognoscere potest, etiam municipalis. *Confiscatio.*

XLIX. *De bonis proscriptorum seu damnatorum.*

Dixi ff. eodem titu. pag. 204.

L. *De bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt.*

De hoc ff. eodem titu. dixi, pag. 205.

LI. *De sententiam passis & restitutis.*

Quia cõdemnati per sententiam quandoq; ex indulgentia principis restituũtur: ideò de hoc dixi satis ff. eo. tit. pag. 206.

FINIS CODICIS.

VOLVMINIS RVBRICAE,

Et primò INSTITVTIONVM IVSTINIANI.

VOLVMEN, vt etiam suprà tradidimus, à conuolutione, & collectione variorum librorũ nomen sumpsit. eò quòd in se Institutiones imperiales, constitutiones Authenticorum, tres libros Codicis, & Consuetudines Feudorum contineat. Nam dicit Vlpianus: Si enim centum libri sunt legati, centum volumina ei dabimus, &c. ponens volumen pro libro integro: vt totus Homeri liber in quadraginta octo libros *Volumẽ.*

bros partitus pro vno volumine accipiendum sit. Sic & Cicero, sic Gellius, & alij ferè omnes, licet Ouidius partẽ operis volumen dixerit, cùm ait, Sũt mihi mutatæ ter quinq; volumina formæ, &c. Et Plinius de libris sui auunculi loquens, ait, Libros tres in sex volumina propter amplitudinem diuisit. Volumen verò vel à volo deductum est, eò quòd in libris voluntas appareret: vel, quod verius est, à voluo descẽdit: eò quòd volui apud antiquos consueuerunt, vt duo Cæsaris Anticatones. Simili modo Hebræi legem suam voluere, & Græci missam suam hoc tempore cõsueuerũt. Facta Codicis pilma compositione, liber Institutionũ compilatus est, vt C. de vet. iur. enu. l. ij. § omnia igitur, & §. sed cùm prospeximus. ante eiusdem Codicis emẽdationẽ, & secundam eius editionem. Nam cùm præcipit fieri editionẽ secundã, facit mentionem Institutionum iã compositarum: vt C. de emen. Iusti. co. ibi, vt vndiq; nõ solum, &c. Et perfectis libris Digestorũ, videbatur plerisq; nihil ammodo super iuris compositione tractãdũ: imò Iustiniano imputandum, quòd armorum vsu relicto, legibus & scholasticis disciplinis operã dabat: cùm imperator Gordian⁹ dicat, Milites arma scire debere, nõ leges. C. de iure deliber. l. vlt. in prin. Imperator autẽ ad hęc, defensionẽ sui & excusationẽ, excusationisq; rationem assignando, elegantissimè respondet: vt in princ. huius proœ. Cõuocatis autẽ viris illustrib⁹ Tribuniano, Theophilo, & Dorotheo, mandauit eis, vt componerent Institutiones, & in quatuor libros iussit partiri, vt sint totius legitimæ sciẽtiæ prima cunabula, & elementa, quibus iuuenes suffulti possint grauiora & perfectiora legũ scita sustẽtare, C. de vet. iur. enuc. l. ij §. sed cũ. & ff. de iustit. & iure. §. his ergo. Et dicitur liber Institutionum, quasi instructionum: quia in his primis præceptis pueri instituuntur, & instruuntur, vt possint percipere maiora iura, & ad iuris arcana valeant ascendere, & ingredi ad legũ penetralia. quapropter hic liber benè Introductori⁹ potuit appellari, nisi aliud verbum iuri ciuili visum fuisset congruentius.

Compilatores Institutionum.

Tit. I. *De iustitia & iure.*

De hoc ff. eod. tit. pag. 7.

II. *De iure naturali, gentium & ciuili.*

De hoc ff. de iustit. & iur. pag. 7,

III. *De iure personarum.*

Dixi ff. de statu homi. pag. 9.

De

IV. *De ingenuis.*

Dixi ff.de sta.ho.pag.9.& C.eod.

V. *De libertinis.*

De hoc dixi,ff.de sta.ho.pag.9.

VI. *Quibus ex causis manumittere non licet.*

De hoc dixi,ff qui & à quibus man pag.140.

VII. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

De hoc C.eod.titu.

VIII. *De his qui sui,vel alieni iuris sunt.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.10.

IX. *De patria potestate.*

De hoc C.eodem titu.dixi.

X. *De nuptijs.*

Dixi ff.de ritu nu.pag 79.& C.eod.

XI. *De adoptionibus.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.10.

XII. *Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.*

Tribus modis patria potestas soluitur:scilicet,morte naturali,vel ciuili:item dignitate:itē emancipatione. Et quæ sint dignitates soluentes patriam potestatem,colligitur C.de decur.l.vlt.& in Authen.constitutio quæ de dig.§.pen.

XIII. *De tutelis.*

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.88.

XIV. *De his qui dari tutores testamento possunt.*

De hoc ff.de testa.tut.pag.89.& C.eod.

XV. *De legitima agnatorum tutela.*

De hoc ff.de legit.tut.pag 89.& C.eod.

XVI. *De capitis diminutione.*

De hoc dixi ff.eodem titu.pag.25.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

Tutela patronorum defertur patronis circa personas impuberum libertorum ex sententia tantùm, non ex verbis legis xij.tabul.

XVIII. *De legitima parentum tutela.*

Pater emancipās filium impuberem,legitimam eius tutelam nanciscitur ex mēte legis xij.tab.& ex regula quæ dicit, Quò hæreditas redit,eò & tutela redire solet.

XIX. *De fiduciaria tutela.*

Mortuo patre, fratres emācipati impuberes,fiduciarij,vel legitimi eius tutores efficiuntur, propter fraternam fidē,vel

confidentiam,quæ in eis maior præsumitur,quam in extraneis.

XX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.*

De hoc dixi,ff.de tut.& cur.datis ab his,pag.90.

XXI. *De autoritate tutorum.*

Dixi ff.eod.pag.91.& C.de aut.præstan.

XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

De hoc dixi C.quando tut.vel cura.esse des.

XXIII. *De curatoribus.*

Sicut impuberibus prouidetur per tutores,ita prouidetur puberibus,& adultis per curatores.j.eo.in prin.nã licet puberes effecti sint,adhuc tamẽ in ea ætate sunt,vt reb' suis præesse nequeant:de his aliquid C.qui pet.tut.& de cur.fur.

XXIV. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

De hoc dixi ff.de adminift.tut.pag.91.

XXV. *De excusatione tutorum vel curatorum.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag 93.

XXVI. *De suspectis tutoribus.*

De hoc ff.eo.titu dixi, pag.92.

LIBER II.

Tit. I. *De rerum diuisione.*

DE hoc dixi ff.eo.titu.pag.11.& ff.de acquiren.rer.domi. pag.143.

II. *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

Corporales res sunt,quæ sui natura possunt tangi:vt homo,lapis,&c.Incorporales res sunt,quæ tangi non possunt: vt sunt omnia ea,quæ in iure consistunt,id est,quę in sua definitione habent hoc vocabulum Ius:vt est hæreditas, obligatio,actio,&c.Hinc Lucretius, Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

III. *De seruitutibus.*

Dixi ff.eod.tit.pag.35.

IV. *De vsufructu.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.31.

V. *De vsu & habitatione.*

De hoc dixi.ff.eod.tit.pag.34.

VI. *De vsucapione, & longi temporis praescriptione.*

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.145.& C.eod.

De

VII. *De donationibus.*

De hoc dixi, ff.eodem titu.pag.137.

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

Octo sunt personæ vel res, quæ alienare possunt res: Licet non sint domini eiusdē, quæ continentur his versibus. Iudex, prælatus, tutor, cum flumine, Cæsar, Creditor, & seruus, procurator, non sua tradunt. de quibus gl. j. §. j. in verb. alienare. Et in quinque casibus etiam dominus non alienat. vnde. Hæreticus, mulier, læsæ, minor, & curialis, Casibus his quinis dominum dare iura vetant rem, vt ibi.

IX. *Per quas personas acquiritur.*

De hoc dixi C. eodem titu.

X. *De testamentis ordinandis.*

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 98.

XI. *De militari testamento.*

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 105.

XII. *Quibus non est permissum facere testamentum.*

Dixi ff. de testa. pag. 98.

XIII. *De exheredatione liberorum.*

Dixi ff. de liber. & posth. pag. 98.

XIV. *De heredibus instituendis.*

Dixi ff. eodem titu. pag. 100.

XV. *De vulgari substitutione. Et de pupillari substitutione.*

Dixi ff. eodem. titu. pag. 101.

XVII. *Quibus modus testamenta infirmentur.*

Dixi ff. de iniust. rup test. pag 99.

XVIII. *De inofficioso testamento.*

Dixi ff. eodem tit. pag. 28.

XIX. *De hæredum qualitate, & differentia.*

De hoc dixi. ff. de acqui. hæred. pag. 104.

XX. *De legatis.*

Dixi ff. eo. l. j. ij. & iij. pag. 107. & 108.

XXI. *De ademptione legatorum & translatione.*

Dixi ff. de adimen. lega. pag. 114.

XXII. *De lege Falcidia.*

Dixi ff. eodem titu. pag. 116.

XXIII. *De fideicommissarijs hæreditatibus.*

Dixi ff. ad Trebel. pag. 117.

XXIV. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

De hoc dixi ff.de legat.iij.pag.108.

XXV. *De codicillis.*

Dixi ff.de iur.codicil.pag.107.

LIBER III.

Tit.I. *De hæreditatibus,quæ ab intestato deferuntur.*

DE hoc dixi ff.si tab.test.nullę ext.& tit.seq.pag.129.& in tit.quis ord.in bo.pos.ser.pag.134.& de suis & leg.hære.

II. *De legitima agnatorum successione.*

Dixi in titulo proximo alleg.specialiter in titu.vnde legit. & vnde agna.pag.130.

III. & IV. *De Senatusconsulto Tertulliano. Et de Senatusconsulto Orficiano.*

Dixi ff.ad Tertull.pag.134.& C.ad Orfic.

V. *De successione cognatorum.*

Dixi ff.vnde cogn.pag.13[illegible]

VI. *De gradibus cognationis.*

Dixi ff.eod.pag.131.

VII. *De seruili cognatione.*

Quidam nō habent hîc rubricā,secundū Plac.& Azo.Et est sciendū,quòd seruilis cognatio de iure ciuili vel etiā prætorio,quod naturalem æquitatem sequebatur,nunquā cōputabatur quantū ad successionē, interim quòd immineret ei vinculum seruitutis:vt C cōmunia de ma.l.seruus,& de suis & leg.l.ex libera.nisi in casibus not.C.communia de mā.ad prohibitionem autem nuptiarum seruiles cognationes benè computantur, vt suprà, de nupt.§.illud. & ff.de rit.nupt.l. adoptiuus §.seruiles.

VIII. *De successione libertorum.*

Dixi ff.de iur.patr.pag.127.& de bon.libert.pag.128.

IX. *De assignatione libertorum.*

Dixi ff.eo.pag.129.

X. *De bonorum possessionibus.*

Dixi ff.eod.tit.cum multis seq.

XI. *De acquisitione per arrogationem.*

Nedū de iure ciuili vel prætorio succedit qs in vniuersum ius defuncti,sed etiā aliquando in ius viuētis,vt per arrogationem, quæ cōsensu duorum fit,scilicet arrogantis & arrogati: *Arrogatio.*

gati:& olim ſuccedebatur diuerſimodè.hodie aũt ſicut circa naturales & legitimos parẽtes acquiſitio coartata eſt ad vſũfructũ tantùm in rebus aduentitiis:ita & in huiuſmodi arrogationibus erit ſeruandum, donec viuit arrogatus. Nam eo mortuo dominium pleno iure tranſit ad arrogatorem:niſi ſu perſint aliæ perſonæ quæ arrogatorem anteeedunt:vt not.ĵ.eo.§.vlt.& de adopt.§.cùm autem.

XII. *De eo cui libertatis cauſa bona adijciuntur.*

Certum eſt,non adita hæreditate ex teſtamento,quæ in eo relicta ſunt non valere,C.de fideicõ.l.ea.& l.ex teſtamento. Conſtitutio tamen diui Marci quodã ſpeciali iure,ſubuenit libertatibus,ſcilicet per adiectionẽ bonorũ.Et eſt Adiicere bona,alicui applicare,vel dare bona eo pacto,vt creditoribus & libertatibus ſatisfaciat:de hoc infrà,eod.ſatis. *Adiicere bona.*

XIII. *De ſucceſſionibus ſublatis,quæ fiebant per bonorum venditiones,& ex Senatuſconſulto Claudiano.*

Olim duæ aliæ ſucceſſiones per vniuerſitatem vigebãt ex Senatuſcõſ.Claud.primò cùm debitor in ſolutione ceſſabat, & ſolemniter contra eum proponebatur actio,& ipſe neque veniebat,neque ſoluebat,ſuccedebat ei creditor in omnibus tanquam mortuo,etiam ſi debitor reliquiſſet hæredem,& licebat ei omnia vendere.de hoc C.de bono.aut.iud.poſ. De ſecunda ſucceſſione dixi C. de ſenat.conſ.Claud.

XIV. *De obligationibus.*

De hoc dixi ff.de act.& oblig.pag.174.

XV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

Obligatio quinque modis contrahitur,re,id eſt,interuentu rei:vt in mutuo,in debito,commodato,depoſito,pignore. de quibus ff.in propriis titu.dixi.

XVI. *De verborum obligationibus.*

Dixi ff.eod.titu.pag.175.

XVII. *De duobus reis ſtipulandi,& promittendi.*

Dixi ff.eod.titu pag.175.

XVIII. *De ſtipulatione ſeruorum.*

Dixi ff.eod.titu. pag.176.

XIX. *De diuiſione ſtipulationum.*

Dixi ff.de prætor.ſtipul.pag.177.

XX. *De inutilibus stipulationibus.*

De hoc C.eod.titu.dixi.

XXI. *De fideiussoribus.*

Dixi ff.eod.tit.pag.176.

XXII. *De literarum obligatione.*

De hoc C.de non nume.pecu.dixi,pag.270.

XXIII. *De obligationibus quæ contrahuntur consensu.*

Obligationes ex cōsensu. Sex sunt obligationes iuris gentiū quæ solo cōsensu contrahūtur:vt,Emptio,Vēd. Locatio, Cōd. Societas, Mandatū. Et dicuntur cōtrahi consensu,quia neq; scriptura est hîc necessaria,neq; præsentia exigitur,nec exigitur interuētus alicuius rei:sed sufficit hîc eos, qui negotia gerunt,consentire per se,vel per nuntium,vel per epistolam.

XXIV. *De emptione & venditione.*

Dixi ff.de contrah.empt.pag.60.

XXV. *De locatione & conductione.*

Dixi ff.locati.pag.64.

XXVI. *De societatibus.*

Dixi ff.pro socio,pag.59.

XXVII. *De mandatis.*

Dixi ff.mandati,pag.59.

XXVIII. *De obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur.*

Harū obligati. sunt sex:actio.putà,Negotiorū gestorū, Tutelæ,Cōmuni diuidūdo,Familiæ ercisçūdæ,Itē actio ex testamēto,& Condictio indebiti:de quibus in propriis locis dixi.

XXIX. *Per quas personas nobis obligatio acquiritur.*

Per quas personas nobis acquiritur rerū dominium,suprà dixit:hic dicit,qualiter per easdem personas nobis obligatio & actio quæritur.

XXX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

De hoc ff.de solut.dixi, & de nouat.& de acceptilat.pag. 177.& sequenti.

LIBER IIII.

Tit. I. *De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.*

DE hoc dixi ff.de priuat.delict.& de furt.pag.181.

II. *De vi bonorum raptorum.*

De hoc ff.eod.titu.pag.184.& C.eod.

De

III. *De lege Aquilia.*

De hoc dixi,ff.eod.titu.pag.38.

IV. *De iniurijs.*

Dixi ff.eod.titu.pag.185.

V. *De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.*

Ponit quatuor actiones in factum,quæ omnes in genere possunt dici vna,quia ex quasi maleficio ortæ:Prima est de ea,quæ contra Iudicem competit:de qua dixi C. si Iudex litem suam fec.Item de ea,quæ pro deiecto & effuso datur:de qua dixi ff.de his qui deiece.vel effud.Item de ea,quæ competit ob hoc,quòd aliquid est appensum,quod si caderet,posset nocere:de qua dixi ff.de his qui deiece.& effud. Item de ea quæ contra caupones,stabularios, vel nautas pro amissis eorum,quorũ opera vtuntur:de qua dixi ff.naut.caupo.stab. & ff.furti aduersus naut.cau.stab.pag.183. *Obligationes ex quasi maleficio.*

VI. *De actionibus.*

Dixi ff.de act.& oblig.pag.174.

VII. *Quod cum eo,qui in aliena potestate est,negotium gestum esse dicitur.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.53.

VIII. *De noxalibus actionibus.*

Dixi ff.eod.titu.pag.38.

IX. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Dixi ff.eod.titu.pag.37.

X. *De his per quos agere possumus.*

De hoc dixi.ff.de procur.pag.22.

XI. *De satisdationibus.*

De hoc dixi ff.qui satisd.cog.pag.18.& C.de satisdando.

XII. *De perpetuis,& temporalibus actionibus:& quæ in heredes, & ad heredes transeunt.*

De hoc aliquid ff.de act.& oblig.dixi.Nam prætoriæ pœnales non durant nisi per annum,excepta actione furti manifesti,quæ tantum durat,quantum aliæ ciuiles.Idem de prætoriis rei persecutoriis:de quo infrà,per glo.seq. de secunda parte.rubri.dixi C.vt actio ab hæred.& contra. *Pretoriæ pœnales.*

XIII. *De exceptionibus,& replicationibus.*

Dixi de hoc ff.de excep.pag.170.

XV. *De interdictis.*

Dixi ff.eod.titu.pag.205.

XVI. *De pœna temerè litigantium.*

Pœna ca lum. Plures pœnę in specie sunt eorum, qui temerè causas susci piũt, & litigant. Sed tres possunt tradi in genere, scilicet corporalis, & Pecuniaria, & Famę. Corporalis imponitur calumniatorib⁹ ad similitudinẽ supplicij: vt ff. de calũ. dixi, pag 23. Item & tergiuersa. & præuaric. vt dixi ff. ad Turp. pag. 201. Infamiæ pœna imponitur lata definitiua sententia in actione furti, vi bon. rap. iniuriarum, de dolo, sepul. vio. expil. hæred. & simil. infrà eodem §. ex quibusdam. Pecuniaria pœna imponitur liberis & libertis vocantibus sine venia parentes vel patronos in ius: vt dixi ff. de in ius vocãdo, pa. 16. Item victo imponitur pœna circa viatica, & litis sumptus: vt ff. de iudic. l. eum quem temerè, & in c. calum. de pœnis.

XVII. *De officio Iudicis.*

Officium Iudicis. Iudex debet iudicare secũdùm ius scriptũ, vel consuetudinarium: & sententiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre. Quomodo autem in qualibet actione se Iudex habebit, hîc tractatur.

XVIII. *De publicis iudiciis.*

De hoc dixi ff. eod. ritu. pag. 191.

FINIS INSTITVTIONVM.

AVTHENTICORVM TITVLI.

In nomine domini Iesu Christi, Liber constitutionum nouellarum Authenticorum.

Liber Authẽicorũ. QVARE hic liber vocetur Authẽticorum, possumus dicere, quòd sit de arbitrariis Principis, de quibus non cogimur reddere rationes: vt in l. non omnium, ff. de legibus, & in ca. si quando, de rescrip. Vel sicut Poëtas, cæterosq́; operum *Author.* conditores Autores vocamus, & illum qui egit bellum, aut pacem facit, Autorem pacis & belli dicimus. Vergilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine autore voluerunt, id est, homine, in quo, est ius, potestas, & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus.

camus, Instit. de autorit. tuto. & C. de autor. præst. Et autores sententiæ appellamus, quorum consilium secuti sumus. Hinc & Autoratum, & Autoramētum. Seneca in lib. xij. epist. Nullum sine autoramento malum est. Hinc & Authenticum dicitur ius magnæ potestatis & dignitatis, quales sunt cōstitutiones huius libri: quæ sicut nouiores sunt, & recentiores, ita & dignitatis & obseruantiæ maioris: vt in l. non est nouum. ff. de lega. in c. j. de constit. lib. vj. Collationes autē vocātur à colligendo, vel à congregando: quia quælibet collatio colligit plures partes seu materias: secundùm Iacob. de Bell. Vel Collationes dicuntur à confero: quia conferuntur, & simul repositæ sunt nouæ constitutiones, sicut aliàs dixi, ff. de collation. bon. Et sunt nouem collationes, quas iuxta ordinem videbimus. *Collationes.*

COLLATIO PRIMA.

Tit. I. *De hæredibus, & Falcidia: & si heres legata soluere noluerit.*

DE hæredibus non dicas instituendis, sed ab hæreditate repellēdis, nisi votū impleāt testatoris, infrà eo. §. si quis autem non implens. Et illa pars rubricæ expeditur, infrà eod. vsque ad §. hinc nobis. Et Falcidia, scilicet hęredi seruāda, si fiat inuētarium, non aliàs, infrà eod. §. hinc nobis, vsque in fi. tit. dixi ff. de iur. delib. pag. 102. *Falcidia.*

II. *De non eligendo secundò nubentes mulieres, & alienatione lucri antenuptialis donationis: & de successionibus earum, & filiis suis.*

Dictum est suprà de hæredum obedientia, & successione quæ fit inobedientibus: ideò subsequenti ordine ponitur hîc de successione matris. Et habet tres partes. Prima loquitur de electione prohibita. Secunda de alienatione ante nupt. donationis. Tertia de successione matris actiua. secunda ibi, §. hoc autem. tertia ibi, §. cùm igitur. Et exponitur titulus primò ita: De eo quòd secundò nubentes mulieres non eligātur in lucris primi matrimonij cum filiis primi ma. Vel melius, Mulieres secundò nubentes de eligendo nō habeāt potestatem. Nam mater non succedit filio in lucro antenuptialis donationis filio superstiti. Et filiorum electio in dicto lucro est matri prohibita: vt hîc in princip. Et quòd dicit mulieres, idem dicas in viris secundas accipientibus vxores, infrà eod. §. quia verò contra. Alienatio autem facta per ma- *Mater secundò nubens.*

trem

trem de lucro donationis antenuptialis ea secūdò nupta est in suspenso, & ea moriēte superstitibus filiis confirmatur nō in totum, sed ex parte non existentium filiorum: aliàs si ipsa mater filiis in totū successerit, alienatio in totū confirmatur, infrà eo. §. hoc autem. Et de successionibus, &c. actiuè legas: quasi diceret, qualiter mulieres succedāt filiis. Nā mater filio in omnib⁹ succedit, excepta antenuptiali donatione, siue cō uolet ad secundas nuptias, siue non, infrà eod. §. cùm igitur.

III. *Vt determinatus sit numerus clericorum sanctissimæ maioris ecclesiæ, & cæterarum sanctarum ecclesiarum.*

Ecclesia constantinopolitana. Maioris ecclesiæ, intellige Constantinopolitanæ ciuitatis, & cęterarum ecclesiarum sub dicto patriarchatu constitutarum. Et est hæc lex localis, nam in ecclesia maiori ciuitatis Cōstantinopolitanæ & aliis sibi adiacentibus & subiectis, clericorum numerus secūdùm facultates debet esse statutus: & debet obseruari, ne ecclesiæ ad inopiam deducantur: pœna cōtrà facientibus imminente. De hoc numero habes C. de sacrosanct. ecclesiis. l. non plures.

IV. *De fideiussoribus, & mandatoribus, & sponsoribus, & solutionibus.*

Hìc corrigitur lex, nō rectè. C. de fideiuss. De hac materia dixi ff. eod. tit. pag. 96.

V. *De monachis.*

Monachus. Suprà tit. ij. facta est mētio de episc. & cler. & de monachis & monasteriis, vt patet in §. illud quoque. Inde sumpta occasione sequitur de mona. & quomodo monasterium autoritate episcopi ædificari debeat. Monach⁹ autem Grecè, Latinè dicitur singularis: vnde monachum singulariter pro omni agere oportet. xvj. q. j. placuit infrà.

VI. *Quomodo oportet episcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci: & de expensis ecclesiarum & clericorum.*

Quia ex monachis quandoque episcopi fiunt: quare videndum de episcopis: vt infrà eod. §. igitur. Et quomodo ad ordinationē deduci debent, dicitur vsque ad §. & illud etiā. De reliquis autem clericis expeditur, infrà eodem §. de Deo, & §. sed neque, & §. quanta. De expensis autem infrà eodem, §. sed neque effusas.

COLLA

COLLATIO II.

Tit. I. *De non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis immobilibus, aut in specialem hypothecam dandis creditoribus: sed sufficere hypothecas generales.*

Ista cōstitutio ponit, quæ res ecclesiæ possint alienari aut permutari seu in hypothecam dari. De hoc extra de re. eccle. non alien. per totum, & xij. q. ij. ca. sine exceptione.

II. *Vt iudices sine quoquo suffragio fiant.*

Omnes dignitates debent gratis cōferri, nihilo suffragiorum nomine dato: aliàs omnia malè sequuntur: cùm hoc ab auaritia procedat, quæ omnium malorum est mater, antiquo iure penitus sublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id est, prçsides, vel proconsules, vel rectores prouinciarum, Sine suffragio, id est, sine aliquo dato nomine suffragij: vt infrà eo. §. hæc omnia.

III. *Iusiurandum, quod præstatur ab his qui administrationem accipiunt.*

Hæc constitutio ponit diligenter & comprehendit sacramentum, quod debet facere quilibet administrator: vt s. vt iud. sine quoquo suffragio §. igitur.

IV. *Vt ecclesia Romana gaudeat centum annorum præscriptione.*

Ecclesia Romana cum ecclesiis sibi subiectis gaudet centum annorum præscriptione in contractibus, causis, rebus, & omnibus actis. De hoc in c. j. de præscript. lib. vj.

V. *De referendarijs sacri palatij.*

Referendarij sunt aduocati in curia principis: dicti ex eo, quòd referant vices hominum coram principe: vt suprà quo modo opor. epi §. non aliter, in fin. §. & infrà vt lit. iur. pe. Et debet numerus referendariorum in octonario terminari, infrà eodem. *Referendarij.*

VI. *De incestis nuptiis & nepharijs.*

De hoc dixi C. eod. tit.

COLLATIO III.

Tit. I. *De lenonibus.*

Lenonū causa & nomē satis odibile omnibus legibus visum est. Sunt autē Lenones, qui muliebrē impudentiam & turpitudinem venalē habent, vel qui iuuenculas decipiūt, & ad vitam miseram ducunt. Tales ex ciuitatibus, tanquam pelli *Lenones.*

bros partitus pro vno volumine accipiendum sit. Sic & Cicero, sic Gellius, & alij ferè omnes, licet Ouidius partē operis volumen dixerit, cùm ait, Sūt mihi mutatæ ter quinq; volumina formæ, &c. Et Plinius de libris sui auunculi loquens, ait, Libros tres in sex volumina propter amplitudinem diuisit. Volumen verò vel à volo deductum est, eò quòd in libris voluntas appareret: vel, quod verius est, à voluo descēdit: eò quòd volui apud antiquos consueuerunt, vt duo Cæsaris Anticatones. Simili modo Hebræi legem suam voluere, & Græci missam suam hoc tempore cōsueuerūt. Facta Codicis prima compositione, liber Institutionū compilatus est, vt C. de vet. iur. enu. l. ij. § omnia igitur, & §. sed cùm prospeximus. ante eiusdem Codicis emēdationē, & secundam eius editionem. Nam cùm præcipit fieri editionē secundā, facit mentionem Institutionum iā compositarum: vt C. de emen. Iusti. co. ibi, vt vndiq; nō solum, &c. Et perfectis libris Digestorū, videbatur plerisq; nihil ammodo super iuris compositione tractādū: imò Iustiniano imputandum, quòd armorum vsu relicto, legibus & scholasticis disciplinis operā dabat: cùm imperator Gordian⁹ dicat, Milites arma scire debere, nō leges. C. de iure deliber. l. vlt. in prin. Imperator autē ad hęc, defensionē sui & excusationē, excusationisq; rationem assignando, elegantissimè respondet: vt in princ. huius proœ. Cōuocatis autē viris illustrib⁹ Tribuniano, Theophilo, & Dorotheo, mandauit eis, vt componerent Institutiones, & in quatuor libros iussit partiri, vt sint totius legitimæ sciētiæ prima cunabula, & elementa, quibus iuuenes suffulti possint grauiora & perfectiora legū scita sustētare, C. de vet. iur. enuc. l. ij §. sed cū. & j. de iustit. & iure. §. his ergo. Et dicitur liber Institutionum, quasi instructionum: quia in his primis præceptis pueri instituuntur, & instruuntur, vt possint percipere maiora iura, & ad iuris arcana valeant ascendere, & ingredi ad legū penetralia. quapropter hic liber benè Introductori⁹ potuit appellari, nisi aliud verbum iuri ciuili visum fuisset congruentius.

Compilatores Institutionum.

Tit. I. De iustitia & iure.

De hoc ff. eod. tit. pag. 7.

II. De iure naturali, gentium & ciuili.

De hoc ff. de iustit. & iur. pag. 7,

III. De iure personarum.

Dixi ff. de statu homi. pag. 9.

De

IV. *De ingenuis.*

Dixi ff.de sta.ho.pag.9.& C.eod.

V. *De libertinis.*

De hoc dixi,ff.de sta.ho.pag.9.

VI. *Quibus ex caussis manumittere non licet.*

De hoc dixi,ff.qui & à quibus man pag.140.

VII. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

De hoc C.eod.titu.

VIII. *De his qui sui,vel alieni iuris sunt.*

De hoc dixi,ff.eod.tit.pag.10.

IX. *De patria potestate.*

De hoc C.eodem titu.dixi.

X. *De nuptijs.*

Dixi ff.de ritu nu.pag 79.& C.eod.

XI. *De adoptionibus.*

De hoc ff.eod.titu.dixi,pag.10.

XII. *Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.*

Tribus modis patria potestas soluitur:scilicet,morte naturali,vel ciuili:item dignitate:itē emancipatione. Et quæ sint dignitates soluentes patriam potestatem,colligitur C.de decur.l.vlt.& in Authen.constitutio quæ de dig.§.pen.

XIII. *De tutelis.*

De hoc ff.eod.tit.dixi,pag.88.

XIV. *De his qui dari tutores testamento possunt.*

De hoc ff.de testa.tut.pag.89.& C.eod.

XV. *De legitima agnatorum tutela.*

De hoc ff.de legit.tut.pag 89.& C.eod.

XVI. *De capitis diminutione.*

De hoc dixi ff.eodem titu.pag.25.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

Tutela patronorum defertur patronis circa personas impuberum libertorum ex sententia tantùm, non ex verbis legis xij.tabul.

XVIII. *De legitima parentum tutela.*

Pater emancipās filium impuberem,legitimam eius tutelam nanciscitur ex mēte legis xij.tab.& ex regula quæ dicit, Quò hæreditas redit,eò & tutela redire solet.

XIX. *De fiduciaria tutela.*

Mortuo patre, fratres emācipati impuberes,fiduciarij,vel legitimi eius tutores efficiuntur, propter fraternam fidē,vel

confidentiam, quæ in eis maior præsumitur, quam in extraneis.

XX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.*

De hoc dixi, ff. de tut. & cur. datis ab his, pag. 90.

XXI. *De autoritate tutorum.*

Dixi ff. eod. pag. 91. & C. de aut. præstan.

XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. esse def.

XXIII. *De curatoribus.*

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberibus, & adultis per curatores. ỹ. eo. in prin. nã licet puberes effecti sint, adhuc tamẽ in ea ætate sunt, vt reb⁹ suis præesse nequeant: de his aliquid C. qui pet. tut. & de cur. fur.

XXIV. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

De hoc dixi ff. de adminiſt. tut. pag. 91.

XXV. *De excusatione tutorum vel curatorum.*

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag 93.

XXVI. *De suspectis tutoribus.*

De hoc ff. eo. titu dixi, pag. 92.

LIBER II.

Tit. I. *De rerum diuisione.*

DE hoc dixi ff. eo. titu. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. domi. pag. 143.

II. *De rebus corporalibus, & incorporalibus.*

Corporales res sunt, quæ sui natura possunt tangi: vt homo, lapis, &c. Incorporales res sunt, quæ tangi non possunt: vt sunt omnia ea, quæ in iure consistunt, id est, quę in sua definitione habent hoc vocabulum Ius: vt est hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius, Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

III. *De seruitutibus.*

Dixi ff. eod. tit. pag. 35.

IV. *De vsufructu.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 31.

V. *De vsu & habitatione.*

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 34.

VI. *De vsucapione, & longi temporis præscriptione.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 145. & C. eod.

De

VII. *De donationibus.*

De hoc dixi, ff.eodem titu.pag.137.

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

Octo sunt personæ vel res, quæ alienare possunt res: Licet non sint domini eiusdē, quæ continentur his versibus. Iudex, prælatus, tutor, cum flumine, Cæsar, Creditor, & seruus, procurator, non sua tradunt. de quibus gl.j.§.j.in verb. alienare. Et in quinque casibus etiam dominus non alienat. vnde. Hæreticus, mulier, læsæ, minor, & curialis, Casibus his quinis dominum dare iura vetant rem, vt ibi.

IX. *Per quas personas acquiritur.*

De hoc dixi C.eodem titu.

X. *De testamentis ordinandis.*

De hoc dixi ff.eodem tit.pag.98.

XI. *De militari testamento.*

De hoc dixi ff.eodem titu.pag.105.

XII. *Quibus non est permissum facere testamentum.*

Dixi ff.de testa.pag.98.

XIII. *De exheredatione liberorum.*

Dixi ff.de liber.& posth.pag.98.

XIV. *De hæredibus instituendis.*

Dixi ff.eodem titu.pag.100.

XV. *De vulgari substitutione. Et de pupillari substitutione.*

Dixi ff.eodem.titu.pag.101.

XVII. *Quibus modus testamenta infirmentur.*

Dixi ff.de iniust.rup test.pag 99.

XVIII. *De inofficioso testamento.*

Dixi ff.eodem tit.pag.28.

XIX. *De hæredum qualitate, & differentia.*

De hoc dixi.ff.de acqui.hæred.pag.104.

XX. *De legatis.*

Dixi ff.eo.l.j.ij.& iij. pag.107.& 108.

XXI. *De ademptione legatorum & translatione.*

Dixi ff.de adimen.lega.pag. 114.

XXII. *De lege Falcidia.*

Dixi ff.eodem titu.pag.116.

XXIII. *De fideicommissarijs hæreditatibus.*

Dixi ff.ad Trebel.pag.117.

gati:& olim succedebatur diuersimodè.hodie aũt sicut circa naturales & legitimos parẽtes acquisitio coartata est ad vsũfructũ tantùm in rebus aduentitiis:ita & in huiusmodi arrogationibus erit seruandum, donec viuit arrogatus. Nam eo mortuo dominium pleno iure transit ad arrogatorem:nisi su persint aliæ personæ quæ arrogatorem antecedunt:vt not.j. eo.§.vlt.& de adopt.§.cùm autem.

XII. *De eo cui libertatis causa bona adijciuntur.*

Certum est,non adita hæreditate ex testamento,quæ in eo relicta sunt non valere,C.de fideicõ.l.ea.& l.ex testamento. Constitutio tamen diui Marci quodã speciali iure,subuenit libertatibus,scilicet per adiectionẽ bonorũ.Et est Adiicere bona,alicui applicare,vel dare bona eo pacto,vt creditoribus & libertatibus satisfaciat:de hoc infrà,eod.satis. *Adiicere bona.*

XIII. *De successionibus sublatis,quæ fiebant per bonorum venditiones,& ex Senatusconsulto Claudiano.*

Olim duæ aliæ successiones per vniuersitatem vigebãt ex Senatuscõs.Claud.primò cùm debitor in solutione cessabat, & solemniter contra eum proponebatur actio,& ipse neque veniebat,neque soluebat,succedebat ei creditor in omnibus tanquam mortuo,etiam si debitor reliquisset hæredem,& licebat ei omnia vendere.de hoc C.de bono.aut.iud. pos. De secunda successione dixi C. de senat.cons.Claud.

XIV. *De obligationibus.*

De hoc dixi ff.de act.& oblig.pag.174.

XV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

Obligatio quinque modis contrahitur,re,id est,interuentu rei:vt in mutuo,in debito,commodato,deposito,pignore. de quibus ff.in propriis titu.dixi.

XVI. *De verborum obligationibus.*

Dixi ff.eod.titu.pag.175.

XVII. *De duobus reis stipulandi,& promittendi.*

Dixi ff.eod.titu.pag.175.

XVIII. *De stipulatione seruorum.*

Dixi ff.eod.titu. pag.176.

XIX. *De diuisione stipulationum.*

Dixi ff.de prætor.stipul.pag.177.

XX. *De inutilibus stipulationibus.*

De hoc C.eod.titu.dixi.

XXI. *De fideiussoribus.*

Dixi ff.eod.tit.pag.176.

XXII. *De literarum obligatione.*

De hoc C.de non nume.pecu.dixi,pag.270.

XXIII. *De obligationibus quæ contrahuntur consensu.*

Obligationes ex cõsensu. Sex sunt obligationes iuris gentiũ quæ solo cõsensu contrahũtur:vt,Emptio,Vẽd. Locatio, Cõd. Societas, Mandatũ. Et dicuntur cõtrahi consensu,quia neq; scriptura est hîc necessaria,neq; præsentia exigitur,nec exigitur interuẽtus alicuius rei:sed sufficit hîc eos, qui negotia gerunt,consentire per se,vel per nuntium,vel per epistolam.

XXIV. *De emptione & venditione.*

Dixi ff.de contrah.empt.pag.60.

XXV. *De locatione & conductione.*

Dixi ff.locati.pag.64.

XXVI. *De societatibus.*

Dixi ff.pro socio,pag.59.

XXVII. *De mandatis.*

Dixi ff.mandati,pag.59.

XXVIII. *De obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur.*

Harũ obligati. sunt sex:actio.putà,Negotiorũ gestorũ, Tutelæ,Cõmuni diuidũdo,Familiæ erciscũdæ,Itẽ actio ex testamẽto,& Condictio indebiti:de quibus in propriis locis dixi.

XXIX. *Per quas personas nobis obligatio acquiritur.*

Per quas personas nobis acquiritur rerũ dominium,suprà dixit:hic dicit,qualiter per easdem personas nobis obligatio & actio quæritur.

XXX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

De hoc ff.de solut.dixi , & de nouat.& de acceptilat.pag. 177.& sequenti.

LIBER IIII.

Tit. I. *De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.*

DE hoc dixi ff.de priuat.delict.& de furt.pag.181.

II. *De vi bonorum raptorum.*

De hoc ff.eod.titu.pag.184.& C.eod.

De

III. *De lege Aquilia.*

De hoc dixi, ff. eod. titu. pag. 38.

IV. *De iniurijs.*

Dixi ff. eod. titu. pag. 185.

V. *De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.*

Ponit quatuor actiones in factum, quæ omnes in genere possunt dici vna, quia ex quasi maleficio ortæ: Prima est de ea, quæ contra Iudicem competit: de qua dixi C. si Iudex litem suam fec. Item de ea, quæ pro deiecto & effuso datur: de qua dixi ff. de his qui deiece. vel effud. Item de ea, quæ competit ob hoc, quòd aliquid est appensum, quod si caderet, posset nocere: de qua dixi ff. de his qui deiece. & effud. Item de ea quæ contra caupones, stabularios, vel nautas pro amissis eorum, quorũ opera vtuntur: de qua dixi ff. naut. caupo. stab. & ff. furti aduersus naut. cau. stab. pag. 183. *Obligationes ex quasi maleficio.*

VI. *De actionibus.*

Dixi ff. de act. & oblig. pag. 174.

VII. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 53.

VIII. *De noxalibus actionibus.*

Dixi ff. eod. titu. pag. 38.

IX. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Dixi ff. eod. titu. pag. 37.

X. *De his per quos agere possumus.*

De hoc dixi. ff. de procur. pag. 22.

XI. *De satisdationibus.*

De hoc dixi ff. qui satisd. cog. pag. 18. & C. de satisdando.

XII. *De perpetuis, & temporalibus actionibus: & quæ in heredes, & ad heredes transeunt.*

De hoc aliquid ff. de act. & oblig. dixi Nam prætoriæ pœnales non durant nisi per annum, excepta actione furti manifesti, quæ tantum durat, quantum aliæ ciuiles. Idem de prætoriis rei persecutoriis: de quo infrà, per glo. seq. de secunda parte. rubri. dixi C. vt actio ab hæred. & contra. *Pretoriæ pœnales.*

XIII. *De exceptionibus, & replicationibus.*

Dixi de hoc ff. de excep. pag. 170.

XV. *De interdictis.*

Dixi ff. eod. titu. pag. 205.

XVI. *De pœna temerè litigantium.*

Pœna ca lum. Plures pœnę in specie sunt eorum, qui temerè causas susci piũt, & litigant. Sed tres possunt tradi in genere, scilicet corporalis, & Pecuniaria, & Famę. Corporalis imponitur calumniatorib⁹ ad similitudinẽ supplicij: vt ff. de calũ. dixi, pag 23. Item & tergiuersa. & præuaric. vt dixi ff. ad Turp. pag. 201. Infamiæ pœna imponitur lata definitiua sententia in actione furti, vi bon. rap. iniuriarum, de dolo, sepul. vio. expil. hæred. & simil. infrà eodem §. ex quibusdam. Pecuniaria pœna imponitur liberis & libertis vocantibus sine venia parentes vel patronos in ius: vt dixi ff. de in ius vocãdo, pa. 16. Item victo imponitur pœna circa viatica, & litis sumptus: vt ff. de iudic. l. eum quem temerè, & in c. calum. de pœnis.

XVII. *De officio Iudicis.*

Officium Iudicis. Iudex debet iudicare secũdùm ius scriptũ, vel consuetudinarium: & sententiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre. Quomodo autem in qualibet actione se Iudex habebit, hîc tractatur.

XVIII. *De publicis iudiciis.*

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 191.

FINIS INSTITVTIONVM.

AVTHENTICORVM TITVLI.

In nomine domini Iesu Christi, Liber constitutionum nouellarum Authenticorum.

Liber Authẽticorũ. QVARE hic liber vocetur Authẽticorum, possumus dicere, quòd sit de arbitrariis Principis, de quibus non cogimur reddere rationes: vt in l. non omnium, ff. de legibus, & in ca. si quando, de rescrip. Vel sicut Poëtas, cæterosq; operum *Author.* conditores Autores vocamus, & illum qui egit bellum, aut pacem facit, Autorem pacis & belli dicimus. Vergilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine autore voluerunt, id est, homine, in quo est ius, potestas, & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus.

cimus, Instit. de autorit. tuto. & C. de autor. præst. Et autores sententiæ appellamus, quorum consilium secuti sumus. Hinc & Autoratum, & Autoramẽtum. Seneca in lib. xij. epist. Nullum sine autoramento malum est. Hinc & Authenticum dicitur ius magnæ potestatis & dignitatis, quales sunt cõstitutiones huius libri: quæ sicut nouiores sunt, & recentiores, ita & dignitatis & obseruantiæ maioris: vt in l. non est nouum. ff. de lega. in c. j. de constit. lib. vj. Collationes autẽ vocãtur à colligendo, vel à congregando: quia quælibet collatio colligit plures partes seu materias: secundùm Iacob. de Bell. Vel Collationes dicuntur à confero: quia conferuntur, & simul repositæ sunt nouæ constitutiones, sicut aliàs dixi, ff. de collation. bon. Et sunt nouem collationes, quas iuxta ordinem videbimus. *Collationes.*

COLLATIO PRIMA.

Tit. I. *De hæredibus, & Falcidia: & si heres legata soluere noluerit.*

DE hæredibus non dicas instituendis, sed ab hæreditate repellẽdis, nisi votũ impleãt testatoris, infrà eo. §. si quis autem non implens. Et illa pars rubricæ expeditur, infrà eod. vsque ad §. hinc nobis. Et Falcidia, scilicet hęredi seruãda, si fiat inuẽtarium, non aliàs, infrà eod. §. hinc nobis, vsque in fi. tit. dixi ff. de iur. delib. pag. 102. *Falcidia.*

II. *De non eligendo secundò nubentes mulieres, & alienatione lucri antenuptialis donationis: & de successionibus earum, & filiis suis.*

Dictum est suprà de hæredum obedientia, & successione quæ fit inobedientibus: ideò subsequenti ordine ponitur hìc de successione matris. Et habet tres partes. Prima loquitur de electione prohibita. Secunda de alienatione ante nupt. donationis. Tertia de successione matris actiua. secunda ibi, §. hoc autem. tertia ibi, §. cùm igitur. Et exponitur titulus primò ita: De eo quòd secundò nubentes mulieres non eligãtur in lucris primi matrimonij cum filiis primi ma. Vel melius, Mulieres secundò nubentes de eligendo nõ habeãt potestatem. Nam mater non succedit filio in lucro antenuptialis donationis filio superstiti. Et filiorum electio in dicto lucro est matri prohibita: vt hìc in pricip. Et quòd dicit mulieres, idem dicas in viris secundas accipientibus vxores, infrà eod. §. quia verò contra. Alienatio autem facta per ma- *Mater secundò nubens.*

trem

trem de lucro donationis antenuptialis ea secūdò nupta est in suspenso,& ea moriēte superstit:bus filiis confirmatur nō in totum,sed ex parte non existentium filiorum: aliàs si ipsa mater filiis in totū successerit,alienatio in totū confirmatur, infrà eo.§.hoc autem. Et de successionibus,&c.actiuè legas: quasi diceret,qualiter mulieres succedāt filiis.Nā mater filio in omnib' succedit,excepta antenuptiali donatione, siue cō uolet ad secundas nuptias,siue non, infrà eod.§ cùm igitur.

III. *Vt determinatus sit numerus clericorum sanctissimæ maioris ecclesiæ, & cæterarum sanctarum ecclesiarum.*

Ecclesia constantinopolitana. Maioris ecclesiæ,intellige Constantinopolitanæ ciuitatis, & cęterarum ecclesiarum sub dicto patriarchatu constitutarum. Et est hæc lex localis,nam in ecclesia maiori ciuitatis Cōstantinopolitanæ & aliis sibi adiacentibus & subiectis,clericorum numerus secūdùm facultates debet esse statutus: & debet obseruari,ne ecclesiæ ad inopiam deducantur: pœna cōtrà facientibus imminente.De hoc numero habes C.de sacrosanct.ecclesiis.l.non plures.

IV. *De fideiussoribus, & mandatoribus, & sponsoribus, & solutionibus.*

Hic corrigitur lex,nō rectè.C.de fideiuss.De hac materia dixi ff.eod.tit pag.96.

V. *De monachis.*

Monachus. Suprà tit.ij.facta est mētio de episc.& cler.& de monachis & monasteriis,vt paret in §.illud quoque. Inde sumpta occasione sequitur de mona.& quomodo monasterium autoritate episcopi ædificari debeat.Monach' autem Grecè, Latinè dicitur singularis:vnde monachum singulariter pro omni agere oportet.xvj.q.j.placuit infrà.

VI. *Quomodo oportet episcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci: & de expensis ecclesiarum & clericorum.*

Quia ex monachis quandoque episcopi fiunt:quare videndum de episcopis:vt infrà eod.§.igitur. Et quomodo ad ordinationē deduci debent,dicitur vsque ad §. & illud etiā. De reliquis autem clericis expeditur,infrà eodem §.de Deo, & §.sed neque,& §.quanta. De expensis autem infrà eodem, §.sed neque effusas.

COLLA

COLLATIO II.

Tit. I. *De non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis immobilibus, aut in specialem hypothecam dandis creditoribus: sed sufficere hypothecas generales.*

Ista cõstitutio ponit, quæ res ecclesiæ possint alienari aut permutari seu in hypothecam dari. De hoc extra de re. eccle. non alien. per totum, & xij. q. ij. ca. sine exceptione.

II. *Vt iudices sine quoquo suffragio fiant.*

Omnes dignitates debent gratis cõferri, nihilo suffragiorum nomine dato: aliàs omnia malè sequuntur: cùm hoc ab auaritia procedat, quæ omnium malorum est mater, antiquo iure penitus sublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id est, prçsides, vel proconsules, vel rectores prouinciarum, Sine suffragio, id est, sine aliquo dato nomine suffragij: vt infrà eo. §. hæc omnia.

III. *Iusiurandum, quod præstatur ab his qui administrationem accipiunt.*

Hæc constitutio ponit diligenter & comprehendit sacramentum, quod debet facere quilibet administrator: vt s̃. vt iud. sine quoquo suffragio §. igitur.

IV. *Vt ecclesia Romana gaudeat centum annorum præscriptione.*

Ecclesia Romana cum ecclesiis sibi subiectis gaudet centum annorum præscriptione in contractibus, causis, rebus, & omnibus actis. De hoc in c. j. de præscript. lib. vj.

V. *De referendarijs sacri palatij.*

Referendarij sunt aduocati in curia principis: dicti ex eo, quòd referant vices hominum coram principe: vt suprà quo modo opor. epi §. non aliter, in fin. §. & infrà vt lit. iur. pe. Et debet numerus referendariorum in octonario terminari, infrà eodem. *Referendarij.*

VI. *De incestis nuptiis & nepharijs.*

De hoc dixi C. eod. tit.

COLLATIO III.

Tit. I. *De lenonibus.*

Lenonũ causa & nomẽ satis odibile omnibus legibus visum est. Sunt autẽ Lenones, qui muliebrẽ impudentiam & turpitudinem venalẽ habent, vel qui iuuenculas decipiũt, & ad vitam miseram ducunt. Tales ex ciuitatibus, tanquam *Lenones.*

pestiferos,& communes castitatis vastatores,eiici lex præcipit:& traditur hîc iudicis officium circa tales.

II. *De defensoribus ciuitatum.*

De his dixi C.eod.titu.

III. *De mensura ordinandorum clericorum.*

Docet numerũ antiquum clericorum debere seruari : neque velle casu augeri.

IV. *De mandatis principum.*

De hoc dixi C.eo.titu.

V. *De triente & semisse,& successionibus filiorum & nepotum naturalium,vel collationibus,aut distributionibus,necnon litterarum, aut numerationum, atque rerum ex quibus detinent infitiationibus.*

Bonorum subsidiũ. *Quarta naturæ.* *Triens.* *Semissis.*

Olim liberis pater tenebatur relinquere quartam debitam iure naturæ,quæ dicitur Bonorum subsidium:& huic quartæ nullũ grauamen potuit imponi,C.de inof.test.l.omnimodo, & duabus ll.seq.Hæc hodie per hunc tit.redacta est ad trientem & semissem secundùm numerum liberorum : vt si sint quatuor filij,& infrà,debent habere trientem,id est, tertiam partem. Si sint quinq;,vel vltrà,debent habere medietatem eius,quod ei debebatur ab intestato:vt infrà eo.§.hęc nos.& in authẽt.nouissima,C.de inoffi.test.Vnde dicit gl.in c. Raynutius.de test. Quatuor aut infrà dant natis iura trientem, Semissem verò dãt natis quinque vel vltrà.Arbitrium sequitur substantia cætera patris. Vnde dic. De triente & semisse. de quo expeditur infrà vsque ad §.neque enim.Et de successionibus:de hoc infrà eo.§ consideramus.Vel collationibus: de hoc dicitur infrà eo.§.illud.Et distributionibus:de quo infrà eod.§.quod sæpè.Necnon literarum,&c.de hoc infrà eo. § studium,& §.illud quoque.

VI. *De filiis ante dotalia instrumenta natis.*

Instrumenta dotalia dicuntur,siue nuptialia,in quibus cõtinetur matrimonium inter Titiũ & Bertam esse cõtractum, & dotem datam esse.Et sine his duobus,scilicet scriptura & dote dixit Pla.nõ valere matrimoniũ,allegãs pro se, Insti. de nup.§.fi.licet Accur.Inst.de hęre.ab intest.ve.dicit valere matrimoniũ,per l.nuptias,ff.de reg.iur.& l.si vicinis, C. de nup. Sed non fieri liberos legitimos,per tex.nostrũ. Sed nõ est verum de iure canonũ,per c.tãta, qui fil.sint leg. De hoc plenè per doct.in c.innotuit,de elect.Exponitur autẽ hîc titulus de

filiis

filiis ante dotalia,id est,ante matrimonium natis. Et est mēs huius constitutionis id quod voluit lex illa,cùm quis.& l. nu per positas,C.de nat.lib.

VII. *De administrantibus officia in sacris appellationibus.*

Iudices appellationum,& corū officiales,in causis appellationum,in quibus officium est commune,in iudicio semel examinationes facere debent,& de gestis participare.

COLLATIO IIII.

Tit. I. *De nuptiis.*

DE hac materia dixi ff.de titu.nup.pag.79.

II. *De appellationibus,& intra quæ tempora appellari debeat.*

In hoc volumine quatuor modis tractatur de appellationib⁹, vt hìc,& infrà de his qui ingre.ad appel.in prin.& infrà vt cum de appel.cog.§.j.& infrà de appella.colū.viij.de hoc dixi ff.de appel.pag.207.& in titu.quando appel.sit pag.209.

III. *De Consulibus.*

De hoc dixi ff.de offi.Consul.pag.12.

IV. *Vt nullus mutuans agricolæ teneat eius terram.*

Hæc rubrica prohibet fœneratorem tenere terram agricolæ,scilicet facta solutione,vel dato aliquo loco solutionis: aliàs contrà:vt infrà constitutione prox.§.sancimus.Et differunt inter se:quia sequens dicit,quantā vsuram debeant dare agricolæ suis creditoribus:quod hæc non dicit.Item hæc est localis, in Thracia enim & Illyria dūtaxat loquitur:vt infrà in prin.illa generalis:vt infrà titu.prox.in prin.§.finautē. Et ideò hæc breuiter transeunda est, secundùm gl.nostram hìc, & procedendum ad sequentem.

V. *Nullum credentem agricolæ tenere illius terram: & quantam debet vsuram dare.*

Creditores ab agricolis exigere possunt nomine accessionis vsuram,quolibet anno pro quolibet modio octauā partē modij,& pro solido vnam siliquam,& non amplius. De hoc aliquid suprà titu.proximo.

VI. *De restitutionibus:& ea quæ parit in vndecimo mense post mortem viri.*

Res restitutioni fideicommissi subiacentes alienari prohibentur,nisi propter causam dotis,vel donationis propter nuptias:propter quas causas alienatio permittitur,antiquo iure sublato

sublato,& omni circunuentione remota. Et durat hæc pars vsque ad §.vnū.Secunda pars est de muliere,quæ parit in XI. mense:de quo infrà §.vnum.Nam mulier ante annum luctus pariens,si indubitatum sit sobolem non ex priori consistere mattimonio,omnib⁹ modis priuatur antenuptiali donatione,& incidit in eas pœnas,ac si ante tempus luctus secundas contigisset nuptias:vt ibi.

Mulier nubēs ante tempus luctus.

VII. *De tabellionibus vt protocolla dimittant in chartis.*

Tabellio. Tabularius. Magister stationis. Protocollum.

Tabellio à partib⁹ rogatus,debet per se audire negotiū,& ipsemet scribere,nec alicui delegare potest.Est aūt Tabellio minor,Tabulari⁹ maior,& Magister stationis maior vtroq;. Sunt autē alia multa nomina,seu vocabula horū publicorum scriptorum,de quibus gl.in rubrica C.de tabul.& l.fin.Protocollū autem dicitur à πρῶτος quod est primū:& κολλᾶ quod est collatio scilicet literarū,quasi dicat,prima collatio literarum:de quo infrà,eod.§.illud quoque,in verb.protocollum.

COLLATIO V.

Tit. I. *De ecclesiasticarum rerum immobilium alienatione, & solutione.*

Ecclesia propter debitū fiscale regulariter rebus mobilibus nō existētib⁹,res immobiles alienare potest & in solutū dare &c.Exponitur ergo de alienatione,scilicet faciēda pro fiscali tātùm debito.Et solutione,id est,datione in solutū ipsi creditori etiam priuato,nō solùm fisco:vt j.eo.§.si verò priuatus.

II. *De iureiurando à moriente præstito,dato propter mensuram sua substantia.*

Iusiurandum à moriente præstitum,in quo substantiæ suę mensuram facit manifestam,inter suos hæredes diuidendo, ab hærede seruandum est,pœna nō seruantibus imminente: creditoribus tamen nullum præiudicium generatur.

III. *Vt præponatur nomen imperatoris documentis, & vt Latinis literis apertius tempora inscribantur.*

Documēta.

In documētis,id est,literis publicis,debet principis nomē, & annus in principio,& indictio designari.Item Cōsulis nomē,annus cōsulatus:debet etiā dies & mensis celebrati contractus apponi,& etiā annus cōditæ ciuitatis,si hoc habet cōsuetudo:debēt etiā documēta claris notis & literis scribi:de quo

quo in cap.inter dilectos, de fide instrumen.& in cap.quoniam contra,in gl.antepenul.extra de probat.De vltima parte rubr.ponitur in §.fin.

I V. *Scenicas non solùm si fideiussores præstent, sed etiam si iusiurandum dent, sine periculo discedere.*

Scenicæ mulieres,id est,prostibulariæ,vel meretrices,nullam cautionem præstare debent suo hospiti,vel lenoni:neq; lenones talem debent cautionem exigere. tamen etiam si fideiussores dent,vel iureiurando promittant de persistendo in lupanari vel prostibulo,nihilomin⁹ possunt sine periculo discedere:quia iuramentum super re illicita seruari non debet. Vel hîc dicuntur Scenicæ mulieres, quæ in scena,id est, loco turpi, vt prostibulo,stant:à scena, id est theatrali inumbratione,vel spectaculo circi,vbi consueuerunt tales prostare,ff.de infam.l.ij. *Mulieres scenicæ.*

V. *Vt non fiant pignorationes pro alijs personis. Et vt sicut principum donationes non egent gestis monumentorum, sic nec à priuatis imperatoribus factæ donationes indigeant.*

Nulli licitum est secundum formam pignorationes,id est, pactum vel repressalias,exigere alium pro alio:de hoc,de iureiur.cap.j.lib.vj.Et expone, Gestis monumẽtorum,id est,vt fiant coram iudice ordinario, præbente authoritatem huic donationi:quia sufficit ipsius imperatoris præsentia:vt & aliàs,C.de testa.l.omnium.

V I. *De exhibendis & introducendis reis:& vt hi qui conuenientur post vicesimum diem,præsententur iudicibus. Et de his qui iuratoriam cautionem exponunt, & ante litis contestationem absentes fiunt. Et de hypothecis quæ appellantur ex causa militiæ,quæ personæ,& quando hoc ius habent. Et de indotatis vxoribus, vt habeant quartam partem substantiæ viri: & ipse vir in substantia vxoris,scilicet quando inops est qui relinquitur.*

De exhibẽdis reis:à re,nõ à reatu.ff.de duob.re.l.j.& hæc pars expeditur vsq; ad §.illud.Et vt hi q cõueni.hoc expeditur j.eo.vsq; ad §.si verò.Et de his qui iurat.hoc dicitur j.e. §.si verò,vsq; ad §.optimũ quoq;. Et de hypothecis,scilicet *Rem.*

 militi

militiarum:& hoc dicitur infrà eo.§.optimum.

VII. *Constitutio, quæ ex ascriptitio & libera natos, liberos vult non his, qui ante constitutionem nati sunt, sed qui post constitutionem nati sunt, prodesse. Et vt venerabiles domos œconomi commutationes faciant adinuicem immobilium rerum ecclesiasticarum, decreto prius interposito, excepta hac maiore ecclesia.*

Cóstitutio quę ex ascriptitio, &c. quæ est C. de senatusćō. Claud.l.j.in fi.Nam per Claudianum erat libera, & eius fili' erat seruus, vt ibidem dicitur.Nō autem dicit de illa quæ est C.de agri.& cen.l.ne diutius.quia ibi non est casus iste:licet alij similes sint ibi.Vel dicit de ea, quę est C.de agri.& cen.l. fin.Et expeditur hæc pars vsque ad §.quia igitur.Secūda pars deinceps vsque in fin.constitutionis.

VIII. *Vt de cætero, commutationes ecclesiasticarum rerum non fictè fiant, & in priuatam personam ad piissimum imperatorem, & hoc modo ad alias personas legitimas transeant res. Et hæc tantummodo fiant ad imperialem domum. Et licet perpetuæ emphyteusis agi ab oratoriis in oratoria, decreto videlicet interposito: excepta hac maiore ecclesia: nec tamen in priuatam personam transeat emphyteusis.*

Ecclesia cum principe permutare potest, vt res apud principem perpetuò permaneāt, ne perueniant ad priuatos. Item ecclesiæ adinuicem in perpetuā emphyteusim dare possunt, excepta maiore ecclesia Cōstantinopolitana. Et prima pars expeditur vsque ad §.illud quoque. Et vt liceat, &c. Hoc expeditur infrà eod.§.illud.

IX. *Vt ea quæ vocantur insinuatiua, semper clericis in maiori ecclesia quidem dentur: in aliis autem ecclesiis penitus non dentur.*

Insinuatiua non possunt exigi à clericis ordinatis: exceptis his qui sunt ordinati in maiori ecclesia, à quibus secundùm consuetudinem accipere licet. Et dicuntur insinuatiua, quæ ab ordinatis accipiuntur. De quo in Authent.de sanct.epis.§. pro consuetudinibus.de quo in ca.ij.& ca.cùm in Ecclesia, de verb.signifi.& j.quæst.ij.cap.sicut episcopum.

X. *Vt clerici qui recedunt, aliis pro eis subrogatis, præbeant subrogatis emolumenta: recedentes autem remeare*

meare volentes non suscipi. Et vt si quis ædificans ecclesiam, aut aliter in eadem servientibus ministrans emolumenta, voluerit aliquos clericos instituere: nō fortuito eos, sed probatione sanctissimi patriarchæ suscipiat.

Clerici continuam residentiam in propriis Ecclesiis facere tenentur: nec debēt recedere: aliàs alij in eorum locum subrogantur cum eorum emolumentis: & recedentes, & posteà remeantes, suscipiendi non sunt, nec eis emolumenta debent restitui: de hoc, De cle. nō resi. cap. inter quatuor, §. fin. & plenius in cap. quoniam, §. fi. vt lite non contest. *Residentia clericorum.*

XI. *De his qui ingrediuntur ad appellandum: & quando per scripturam manus propriæ, fiat collatio literarum: & de iureiurando dilationis, vt & coniungatur iuriiurando calumniæ.*

De prima parte dixit C. de temp appel. de quo in capitulo cùm sit, de appel. Et ista prima pars expeditur vsque ad §. illud autem videamus. Et quando per scripturam, &c. De hoc in §. illud. Nam ex documentis publicis solis, & non priuatis, comparatio fieri debet: vt ibi. de quo in l. comparationes, C. de fide instru. Et de iureiurando, &c. Hæc tertia pars expeditur infrà eodem, §. fina. Nam iusiurandum generaliter in iudicio semel præstari debet, & in eo debet addi, quòd nullus in tota lite probationem exigit, quam non putauerit necessariam: de quo in authent. hoc sacramentum, C. de iura. cal. & in c. literas, de restit. spolia. capit. præsentium, de test. & cap. vltra tertiam. *Iusiurandum.*

XII. *Vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant.*

Sacra mysteria prohibentur celebrari in domibus sine licentia superioris. Oratoria verò, causa orationis permittitur habere, & in eis clericos conuocari. de quo in l. conuenticulam, C. de epis. & cler. & C. de hæret. & Man. l. iij. *Oratoria.*

XIII. *Vt de functi seu funera eorum non iniurienter à creditoribus, & vt consiliarij non suscipiant cognitiones absque iudicibus.*

Mortuis & moribundis, & funeribus eorū, ac familiæ domus ex reb⁹ eorū creditores iniuriā inferre prohibētur absq; iudiciali decreto: de quo in authen. sed nec ante, C. de sepul. vio. & auth. itē qui domū, Et hæc prima pars expeditur vsq; ad §. *Iniuria mortuis facta.*

ad §.illud.Et vt cõsiliarij,&c.Hoc expeditur à §.illud, vsque ad fin.Nam iudex ordinarius occupationibus publicis impeditus,causam cõsiliario potest delegare sententia sibi seruata:dummodo ter causam audiat,& sententiam proferat,& appellationem interpositam suscipiat.Iudex autem appellatus, & delegatus,delegare non potest:de quo glo.in authen. Ad hæc,C.de iudic.

XIV. *Vt immobilia antenuptialis donationis neque hypothecæ dentur,neque omnino alienentur à viro,neq; consentiente vxore: nisi postea satisfieri vxori possit.hæc verò etiam in dote valere.*

Res immobiles in donatione, propter nuptias cõsistentes maritus alienare non potest,nedum ea inuita,sed etiam vxore alienationi consentiente. Sed alienatione habita pro non facta,in rem actio vxori competit:nisi secundò post bienniũ consenserit,vt vir alienans locuples fuerit alienationis prohibitione in dote multò magis obtinente. Et de hoc vsque ad §.& multò potius,& alias in authent.siue à me,C.ad Vellei. & in cap.cùm contingat,de iureiur.Hæc verò etiam,&c. De hoc in §.& multo.

XV. *De noui operis nuntiatione maritimi conspectus.*

Nulli licet in hac regia ciuitate ædificare vltra terminos à iure permissos,si principaliter noceat. De hoc in l.per prouincias, & quod ibi not. C.de ædif.pri.ff.de ope.pub.l.qui opus, Et quod no.Inno.in cap.Pisanis,de restit.spol.

XVI. *Vt factæ nouæ constitutiones post insinuationes earum post duos menses valeant:parcitur autem non custodientibus subtilitatem constitutionum super testamentum in relinquendo quadrantem,aut non subscribendo nomen hæredis, aut non dicendo.*

Constitutio noua ligat post duos mẽses à tempore insinuationis,seu publicationis:quæ insinuatio,seu publicatio debet fieri secundum formam hîc datam,& glos.in proœ.Decre.& in cap.ij.de constit.& Pau.de Leazara.in proœ.Clement.

XVII. *Vt nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem episcopi. Et vt deputet prius quæ circa diligentiam,&c. statum fabricati oratorij sufficiant. Et vt episcopi non desint suis ecclesiis. Et de alienatione ecclesiasticarum rerum immobilium.*

Nulli licitum est ecclesiam,vel monasteriũ,vel oratorium ædi

ædificare sine episcopi voluntate De hoc in c.nemo, de con secr.distin.j.c.si quis basilicam.& de eccles.ædi.ca.j.& de ista prima parte vsque ad §.illud quoque.Item episcopus non debet per multum tempus abesse ab ecclesia, vt infrà in §.illud, & vij.q.j.c.in præsentia & l.dist.c.contumaces.de cle.nõ resi. c.tuæ.Et quod in alienatione rei Ecclesiasticæ immobilis decretum superioris requiritur, de hoc in §.quoniã verò, & suprà de eccle.re.immo. *Fabricare nouam eccl.*

XVII. *Vt ab illustribus & qui super eam dignitatem sunt, non modo super pecuniarijs causis, sed etiam iniuriarum criminaliter per procuratorem dicantur. Clarißimis autem in pecuniarijs licere per procuratorem, & per se litigare.*

Illustres, & Superillustres in causis pecuniariis, & in crimine iniuriarum non per se, sed per procuratorem litigare debent cęteris vel dignitatis inferioris licitè conceditur, vt per se vel procuratorem litem exerceant. Et quæ sit ratio huius cõstitutionis, colligitur infrà eodem, versiculo ne cogantur, Quot sint genera magistratuum, colligit hîc glo. Et quis dicatur Superillustris no.in l.quoties, C.vbi.sena.vel clar. *Illustris.*

XIX. *Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ, etiam prætorianæ duæ, & præfectura vrbana quæ in cingulo, & quæ in actu sunt solo, non etiam honoratæ, liberent à curiali fortuna.* *Superillustris.*

Sola collatione dignitatis, & administrationis, etiam ante administrationem susceptam, curiales liberãtur à curiali fortuna: sed sola collatione honoris seu dignitatis absque administratione non liberantur, sed remanent curiales, solùm honorem ex tali collatione consecuti: hodiè autem non tãtùm duæ, sed duodecim dignitates liberãt aliquem à curiali fortuna: vt in l.fi.C.de decu.libr.x.De hoc Insti.quib.mod.ius pat. pot.§.filiusfam.& in cap.indecorum, de æta.& qual.

COLLATIO VI.

Tit. I. *Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum, & in criminalibus, & in pecuniarijs causis: & vt negotia examinentur nullo excepto per priuilegium. Nec huc conuenti deducantur, nisi sacra pragmatica forma exhiberi quempiam iusserit.*

In prouincia, in qua quis sortitur forũ illic est cõueniẽdus

vtraque parte præſente, vel altera tantùm:& vbique iuſtitia ſeruata,ſententia cõdemnatoria,vel abſolutoria feratur,omni priuilegio ceſſante:niſi pragmatica forma aliud ſtatuatur, vel aliud propter appellationem acciderit:his obtinentibus in omni loco & tempore.

I I. *Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi, ſupra illos modos, qui ſuperioribus conſtitutionibus continentur.*

Hic debet eſſe,Legitimi efficiũtur.Sed in alia cõſtitutiõe ſ.quib.mo.nat.effi.eſt in litera,Sui:& quæ ſit differẽtia inter hũc titulũ & illum,ibi dicetur. Et exponitur hîc Supra,id eſt, præter. Superioribus conſtitutionibus,&c. de nat.lib.l.cùm quis,& duabus legibus ſequ. Et habet conſtitutio ſex partes. Prima tractat de legitimatione filiorum per matrimonium. Secunda,de legitimatione filiorum naturalium per reſcriptum Principis,§.ſed & aliud quidam. Tertia, de nuptiis præſumptiuis,in § illud quoque.Quarta,de nuptiis verè contractis à ſuperilluſtribus & illuſtribus, vel in eccleſia à militibus honeſtis,vel negotiatoribus,vel profeſſoribus,§.denique in tantum. Quinta, de nupt.ædilibus,in §. quiſquis autem. Sexta,de pœna contrahentium illicitas nuptias.§.fin.

Legitimatio filio-rum.

I I I. *Vt hi qui obligatas ſe habere perhibent res minorum, aut obligati ſunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: & vt curatores nullo modo ſuſcipiant ceſſiones aduerſus eos,quorum curationem agunt,aut egerunt. hæc autem generaliter valebunt in omni curatione, in quibus perſonis leges curatores præbent: Et de gubernatione pecuniarum competentium eis,quorum negotia adminiſtrantur. Et quando eas recondi, aut mutuare oportet,aut ex eis reditus comparari.*

Prima pars exponitur vſque ad §.quòd ſi quis.Et vt curatores,hoc exponitur infrà §.quòd ſi quis.Hæc autem,&c.de hoc infrà,eod §. hæc dicimus. Et de gubernatione,dicetur infrà eod.§.quoniam.

I V. *De inſtrumentorum cautela & fide, & primùm de depoſito,& mutuo, & alijs documentis priuatè quidem ſcriptis habentibus teſtes,& nõ habentibus teſtes: & de inſtrumentis publicè cõfectis: & de collationibus manus*

propt

propriæ scriptura: & de expositis instrumentis ab illiteratis, aut paucas literas scientibus: & de non scriptis contractibus & de contractibus vsque ad vnam libram auri: & de contractibus qui in agris fiunt: & vt in documentis & contractibus futuris locum habeat ista lex.

Strictè capitur hoc titulo Instrumentũ,pro chartis tãtùm. Aliàs largè,vt ff.eo.l.j.Aliàs, ꝑ instrumẽto fundi:vt ff.de fun. instr.l.quæsitũ,j.respon.Cautela,scilicet in faciẽdo. Habetur fides postquàm est factũ:& dupliciter dicit de fide. Primò,in quibus instrumẽtis debeatur fides priuatis & publicis:& hoc j.eo.vsq; ad § si verò moriãtur.Secũdò,qualiter fiat vt habeatur fides,quãdo erat in dubiũ reuocatum quod fit per cõparationem:vt j.eo.§.si verò moriantur,& §.seq.vsque ad §. oportet. Et de deposito,id est,qualiter fiat cautè instrumẽtũ priuatum super contractu depositi,& mutui,& aliis cõtractibus:& hæc expediuntur j.eo.§.si quis,&.§.sed & si quis,& §. si tamẽ.Et de instrumentis publicè confectis. hoc exponitur infrà eod.§.si instrumenta.Et de collationibus,scilicet qualiter probetur fides instrumẽti,hoc expeditur infrà eo.§ si verò.Et sic respicit secundùm capitulũ. Sequentia autem omnia vtrumque respiciunt.Et de expositis instrumẽtis ab illiteratis,id est,de contractibus celebratis in scriptis ab illiteratis:quod expeditur infrà eod.§.oportet. Et de non scriptis, hoc expeditur eod.§.& hoc dicimus.Et de contractibus,hoc expeditur infrà eod.§.ait.Et contractibus futuris,hoc exponitur infrà eod.§. vt autem omnia. *Instrumẽtum.* *Cautela.*

v. *Hac constitutio interpretatur priorem constitutionem, de his qui ingrediuntur in monasterium, & de subiectis eorum ex quo tempore oporteat eam valere.*

Dictum est suprà in tit.de monach.§.illud, col.j. quòd ingrediẽs monasterium,se & sua dedicat Deo ipso ingressu:verùm quia reuocabatur in dubium,an dicta constitutio haberet locum in illis,qui ante legem illam fuerunt ingressi monasterium:ideò pro illa dubitatione ponit hunc titulum.

vi. *Vt non luxurientur contra naturam, neque iurent per capillos,aut aliquid huiusmodi, neque blasphement in Deum.*

Peccata contra naturam,& blasphemiæ contra Deũ,& iu

ramenta per membra Dei,per hanc legem prohibentur:con trà faciētes, vltimis supplieiis puniuntur,de hoc xxij.q.j.ca. si quis per capillum. De prima,de vi.& honest.cler.c.vt cleri corum.de excess.prælat.c.clerici.& xxxij.q.vij.ca.flagitia.De secunda parte,extra de maledicis.c.statuimus.

VII. *Vt liberti de cætero aureo non indigeant annulo,& vt pristinis restituantur natalibus. Et de celebratione dotalium instrumentorum in libertis mulieribus facta. ex hoc ipso etiam nuptias legitimas fieri, & filios suos: si super etiam ancilla fuerit & ipsam liberam esse celebratione dotis,& nuptias legitimas,& qui ex ea processerint filios suos.*

Dominus manumittens seruū suum denuntiat eum ciuem Romanum.Et ius aureorum annulorū,& regenerationis,ex ipsa manumissione manumissus consequitur : patrono iure manumissionis per omnia reseruato:nisi ab eo fuerit remissum. Tunc enim ius patronatus in hoc sibi reseruatur, vt ei reuerētia debeatur.Et ex certis ingratitudinis causis licet in seruitutē reuocare.Item liberti & libertæ pro ingenuis quoad nuptias reputantur.Et si dominus cum propria serua ma trimonium interuenientibus inutilibus instrumentis cōtrahit:ipsa,& ex ipsa nati,liberti efficiuntur,de quo etiam in authen.sed nouo iure,C.de nup.quæ sumpta est hîc ex §.fi.De prima parte expeditur vsque ad §.si quis autem.dixi ff.de iure aureo.ann.Et de celebratione,&c. In hac secunda parte, duo dicuntur:vnum de liberta,& aliud de ancilla:& hæc expeditur infrà eo.§.si quis autem.

VIII. *Apud quos oportet causas dicere monachos,& Ascetrias.*

Monachi & moniales pro causis eorū coram episcopo debent cōueniri,qui disponere debet,an per se vel per alios debeāt respondere.Et secundùm legem & sacras regulas decet cognoscere & iudicare.Ciuiles autem Iudices talium causarum cognitionē non habent:de hoc etiam in authent. causa quę fit cum monacho,C.de episcop.& cleric.hinc sumpta. Hodie autē,penè omnes sunt exēpti,& ideò sub Papa conueniendi sunt,qui est ordinarius exemptorū,dict.anthē. causa, vbi per glos.& gl.vj.q.iij.c.placuit.& de priuig.ca.tuarū. per Inn.eo.tit.c.recipimus,& c.ex ore.& quod hodie habetur in ca.j.de priuil.lib.vj.Ascisteriæ autem vel Ascetriæ,vt quidā volunt

Ascisteria.

volunt, moniales sunt, eò quòd insistant orationibus & ieiuniis quotidie, quas vulgò appellamus Reclusas, secundùm glos. hîc de quibus aliquid C. de episc. & cleri. dixi. *Reclusa.*

IX. *De Quæstore.*

Officiũ Quæstoris in inquirẽdis personis in vrbe Constãt. manentibus consistit: & inquiritur quę sint, & vnde venerint & qua occasione, & cuius sint vitæ: validos & potentes operari facere, aut expellere: exceptis valetudinariis, qui dimitti debent. De officio huius dixi ff. eod. tit.

X. *Constitutio quæ dignitatibus & episcopatu filium liberat à patria potestate.*

Dignitas Cõsulatus & patriciatus à patria potestate liberat sola dignitatis collatione. Et generaliter omnis alia dignitas quæ à curiali fortuna liberat, etiam à patria liberat potestate: quales enumerantur plures in l. fin. C. de decur. lib. x.

XI. *De Iudicibus, & vt nullatenus cum iureiurando eligatur aliquis Iudex, & quod permanet ei: & vt appellationes accipiant modis omnibus Iudices: & vt in media lite factæ formæ quomodo oporteat decidi cognitionem non attendant Iudices.*

Quatuor partes habet rubr. primò de Iudicibus, scilicet à Principe delegatis in ciuitate Romana, qui sunt xij. octo minores & quatuor maiores: vt infrà, eod. §. vetus. Et sedet quilibet eorum in suo pętorio in basilica, vt infrà eodem. §. sedebũt. & hæc pars expeditur infrà, eodem. vsque ad §. quia verò. Permanet ei, scilicet vnaquæque pars permanet, id est, stabit. Ei, scilicet quòd iudicabit Iudex, & exponatur Permanet, id est, permanebit, vt sæpè fit. Aliàs est, Permaneat: & tũc planum est. Vel dic, hæc Et quod permanet ei, &c. superflua, nec reperiuntur in Nouell. Azo. & hoc expeditur infrà eod. §. quia verò. Et vt appellationes accipiant, &c. nam Iudex tenetur recipere appellationem, infrà eodem. vt nulli iudic. §. illas, & ff. de appellat. re. l. sicut, & C. de appellat. l. Iudicibus. Nisi in casu, vt in pręfect. præto. Orient. cui dirigitur hæc cõstitutio, qui recipere non tenetur appellationem, sed supplicatio. vt in fi. §. nostros, infrà eo. & C. de preci. impe. offe. l. aduersus, & nisi in casibus duobus, qui sunt suprà eodem. §. audient. & aliis casibus quos dixi ff. de appel. recip. & à quib. appel. non lic. & C. quorum appel. non recip. vide hîc gl. in §. no *Iudex subdelegat.*

ſtros. Et vt in media,&c.de hoc infrà eo.§.omnis,autem ad fi.& infrà eod.in medio litis non fi.fac.form.

XII. *Vt clerici apud proprios epiſcopos primùm conueniantur, & poſt hoc apud ciuiles Iudices.*

Clericus vbi litigare habet. Clericus apud propriũ epiſcopũ in cauſis pecuniariis conueniendus eſt,qui ex non ſcripto,& ſine dãno cauſam decidere debet.Sed ſi cauſa talis ſit,vel alia difficultas,quę epiſcopũ cognoſcere impediat:tũc ciuiles Iudices clerici cauſã decidere debẽt.Sed ſi clericus de crimine criminaliter cõueniatur, tunc ciuilis Iudex cauſam intra ſecũdi mẽſis ſpatiũ decidere debet.Si verò de crimine eccleſiaſtico cõuenitur,tunc ad ſolũ epiſcopũ ſpectat deciſio. De materia huius tituli habetur in c.ſi quis contra clericũ,de foro comp.& c.quoniam cõtra, de probat.& per gl.ij.q.alleg.l. ſi quis in hoc genus.in fi.ij.q. j.c.ſi quis cum clerico.& de re iudi.c.fi..li.vj.Et quatenus hic tractatur de ciuili Iudice,hodie eſt correctũ,collat.x.de ſtat. contra lib.eccle.§.ſtatus. & in authen.ſtatuimus,C. de epiſc. & cler.& in c.nullus Iudex,de foro comp.

XIII. *De conſanguineis,& vterinis fratribus.*

Fratres conſanguinei & vterini ſimul,præferũtur fratribus conſanguineis tantùm,& vterinis tãtũ.Sed ſi ſint ſuperſtites *Conſanguinei fratres.* cõſanguinei tãtũ,& fratres vterini tantùm,ad ſucceſſionem ſecundùm leges antiquas admittuntur.Sunt autẽ Cõſanguinei,qui ex eodẽ patre nati ſunt quaſi ex cõmuni virilis ſtipitis & ſeminis ſanguine. *Vterini.* Vterini autẽ ſunt, qui ex eadẽ matre tantùm nati ſunt:quaſi ex ſolo vtero materno fratres. *Vtrinque iuncti.* Vtrinque autem cõiũcti,qui ex eodem patre & matre geniti ſunt: vt hìc dicit glo.& Inſt.de leg.agn.ſuc.

XIV. *De armis.*

Princeps arma publica fieri iubet,ſed priuata fieri & vẽdi prohibet.Cultellos autem minores fieri & vendi priuatis permittit,vt hic.& v.q.j.§.hoc autẽ.& §.hoc igitur.de hoc in l.j. & iij.ff.ad leg.Iul.de vi.pub. De delatione autem armorum ponitur in l.j.C.vt ar.vſus.lib.xj.vbi de hoc gloſ. Et quæ mala inducant bella & arma,ponit hìc glo.ij.

XV. *De depoſito,& denuntiationibus inquilinorum, & de ſuſpendenda adminiſtratione panum.*

Nulli licitum eſt depoſitum,aut petitũ pretium vel penſionem retinere,vel interdictionem alicui facere:pœna cõtrà facientib⁹ iminẽte citra defenſi etiã petitionẽ.De prima parte ponit

ponitur C.de rei vendic.l.officium,& l.bona fides.ff.depo.& in l.fi.C.deposi.vbi posita est authen.hinc sumpta.

COLLATIO VII.

Tit. I. Quibus modis naturales efficiuntur sui, & de eorum ex testamento, seu ab intestato successione.

HIc titulus differt ab alio,s.quibus mod.na.effi.le.quia hic generalior est,vt infrà auth.vt in medio primæ col. ibi,benè se habet. Item hîc Imperator faciens suũ exordiũ, naturalitatis,seruitutis,& libertatis ius ostẽdit:& docet quẽadmodum legitimationes fiunt per oblationem curiæ & suc cessores eorũ actiuè & passiuè:de hoc Insti.de hære.ab inte. §.ij.& Insti.de nup.§.fin.& l.cõmuni,C.de nat.lib.in cap.per tuas,qui fi.sint legi. De eorum successione ex testamento vel ab intest.ponitur in §.discretis.vsq; ad fi.& in auth.ex complexu,C.de incest.nupt.& cap.cùm haberet,de eo qui dux.in ma.& c.per venerabilem,qui fil.sint legit.

II. De testibus.

Quia vsus testium frequens est:ideò de testibus ponit.De hoc dixi ff.eod.tit.pag.77.

III. De immensis donationibus in filios factis.

Si parens in aliquem,vel aliquos ex filiis immensam fece rit donationem,aliis filiis legitima portio de necessitate debetur.Hoc verum in filiis gratis:ingrati verò penitus excluduntur.de hoc in l.donationes,C.de dona.inter vir.& vxor. l.ij.C.de inoff.don.& in l.donatione, C.de colla.& in authẽ. vnde si parens,& in l.j.C.de inoff.don.

IV. Vt sine prohibitione matres debitrices & creditrices tutelam gerant minorum:neque iusiurandum præstent,quòd non venient ad secunda vota.

De iure Digestorũ mater nõ potuit esse tutrix,nisi impera tor cõfirmaret:vt ff.de tute.l.vlt.& de testa.tu.l.iure nostro. Sed iure Codicis admittebatur quæ nõ esset debitrix,aut creditrix pupilli:vt s.vt hi qui ob.per.ha.dũmodo iuraret de nõ cõuolando ad secũdas nuptias,C.quãdo mul.tu.l.ij.& l.vlt. & suprà,de nup.§.si verò tutela. Sed hoc iure matres debitri ces & creditrices ad tutelam & curam filiorum admittũtur, neque iuramentũ de secundis nup.nõ fiendis exigitur:dummodo

Mater tutrix.

modo & senatuscon.Velleiano,& omni auxilio renuntiauerint,& omnia alia adimpleuerint,quæ alij tutores facere tenentur.de hoc in authent.matri & auiæ, C.quãdo mult.tut. off.de quo gl.in c.ex parte,extrà de appel.

V. *Vt exactione instante dotis primæ & secundæ,viro ad secunda vota migranti præponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filij: & vt si voluerit vxor,aut is qui pro ea dotem inscripsit,dare viro quæ scripta sunt,distulerit autem vir suscipere:soluto matri.exigi eum ab ea etiam conscriptam antenuptialem donationem.*

Si res primæ & secundæ vxoris in dotem datæ apparent, vel altera earum:illi restitui debent,& eius filijs, cuius res illæ fuerint.Aliàs autem rebus non apparentibus, tunc ille in bonis mariti potior est in iure,qui prior est in tẽpore:de hoc vsque ad §.illud quoque.& expone,Filij,scilicet præponãtur. Item dote promissa viro ab vxore,vel ab alio ꝓ ea oblata & consignata,mulier donationem propter nuptias ex pacto interpositã de lucro perinde lucrabatur,ac si soluisset. de hoc in §.illud,vsque ad fin.& expone, Eum,scilicet virũ.de hoc etiam in authen.dos data.C.de dona.ante nup.

VI. *De administratoribus.*

Administrator si prouinciam durante administrationis tẽpore citra principis iussionem dereliquit,crimine læsæ maie. punitur.Et si administratione finita ante quinquaginta dies recesserit,antiquis pœnis punitur.de hoc in l.j.C.vt omnes tã ciui.quàm mili.

VII. *De executoribus,& his qui conueniuntur, & reconueniuntur.*

Duæ sunt partes.prima habet,quòd libellus reo porrigi non debet priusquàm actor cautionem legitimè exponat, quòd intra duos menses litem contestabit:aliàs omne damnum reo conuento restituat,hac cautione xxxvj.aureos non transcendente:de hac cautione Insti.de satisd.§.sed hodie,& in authen. libellum,& authen. offeratur, C.de litis contest. quæ est iij.quæst.iij.§ offeratur.Item conuentio & reconuentio mox à principio coram eodem iudice fieri debet : Aliàs causa conuentionis finita, reconuentio fieri poterit coram quocunque iudice antiqua cessante calumnia.de hoc in § illud,infrà eodem.de hoc C.de sentent.Aut.& consequenter.

& de

& de nup.pe.cap.j.tex.& gloſſ.extra de ord.cog.cap.cùm dilectus.

VIII. *De æqualitate dotis, & propter nuptias donationis, & de augmento dotis, & propter nuptias donationis, & de priuilegio dotis, quia alijs præponetur priuilegijs, vt excipiantur hoc priuilegio creditores in emptione militiæ: de dote remeante ad patrem, & rurſus data pro eadem filia ſecundo viro: & de dotis collatione inope marito moriente.*

In dote & donatione propter nup.conſtituenda.& augmẽtis earum, æqualitas per omnia ſeruari debet. De æqualitate dicitur vſque ad §.aliud, de augmento dicitur à §.aliud, vſque ad §.his conſequens. Vbi etiam traditur, quòd dotis augmentũ debet verè, non fictè celebrari: de quo in authent. dos data.C.de dona.ante nupt.& authent.æqualitatis, C. de pac.conuen.Item mulier priuilegiis dotalibus vti poteſt aduerſus omnes creditores viri, etiam ſi eorum pecunia res ſit empta, vel refecta: exceptis creditoribus, quorũ pecunia militia eſt empta, §.his conſequens, j. eod.de quo in authenti. quo iure.C.qui po.in pig.Item dote à patre pro filia data,& in ipſius patrimonio reuerſa, non licet patri, cùm filia ſecundò nubit, eam diminuere, niſi patris ſubſtantia fuerit diminuta: tunc enim ſecundùm eius facultates dos erit conſtituenda, §.quia verò iam, infrà eo.de quo in auth.quamuis, C.de rei vx.act.& per Doct.& glo.de iure do.l.rem quam.Item, ſi filia cum fratribus venit ad ſucceſſionẽ paternam, debet dotem conferre, aut tantò minus in ſua portione recipere, viro exiſtente locuplete. Viro autem ad inopiam deducto, ſi mulieri poteſt imputari, cùm vir male inchoauerit vti ſubſtãtia, tũc dotẽ conferre debet, vel tantò aut minus accipere. Aliàs, ſi mulieri nihil imputari poterit, cur dotem nõ exegerit, ſolã actionem, licet inanem, debet conferre, infrà eo.§.illud quoque, vſque ad fin.de hoc in authen.quod locum, C. de collat. & C.de bo.quæ lib.l.cùm non ſolùm.in gl.magna no.in l.ij. §.ſi in patris, ff ſol.matri.

Dotis priuilegia.

Viri inopia.

IX. *De duobus reis promittendi.*

De hoc dixi ff.& C.& Inſti.eod.tit.

X. *De tempore non ſolutæ pecuniæ ſuper dote.*

Exceptio non numeratæ dotis olim toto tempore matrimonij, & eo ſoluto intra annum competebat: hodie verò, ſi

mattim

matrimonium intra biennium durat, prædicta competit exceptio, & etiam eo soluto competit intra annum. Matrimonio verò soluto vltra biennium, intra decennium dicta exceptio viro & hæredibus eius competit. Sed matrimonio post decennium soluto, si vir est maior, nullum habet remedium. Si verò est minor, tunc ei restitutio datur vsque ad 12. annos à tempore nuptiarum: hæredi autem eius maiori datur annus. Sed si minor maiori vel minori successerit, quinquẽniũ ei datur infrà. De hac exceptione non numeratæ dotis, dicitur in l. in contractibus, in fin. C. de non num. pec. & in l. præses, C. de epi. audi. & in l. quod de sua, C. de do. cau. non numerata.

COLLATIO VIII.

Tit. 1. *Neque virum quod ex dote est, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere, sed seruare dominium suis filijs: vel si ad secundas nuptias non veniat, vsu solo in lucro consistente. Et vt ex repudio transigentes nuptias lucrentur, aut dotem, aut ante nuptias donationem, & ipsis similiter dominium seruet filiis: vsum habente persona cogenda filios alere. Si verò bona gratia soluãtur nuptiæ, & videantur occasione damni detinere quædam, & hac arte perimenda, quæ detinentur, filiis seruentur.*

MAtrimonio soluto morte, diuortio, vel bona gratia, lucrum dotis vel donationis propter nupt. debet seruari liberis illi⁹ matrimonij quoad proprietatem, vsufructu solo à lucrante retento: & idem quod ab altero coniugum quæritur, retinetur. Siue cõiuges ad secunda vota transierint, siue non. de hoc in l. generaliter, & §. fi. & l. hac edictali, §. fi. & l. si quis priori, C. de secũd. nup. & suprà, de non eli. secũdò nub. §. gregoria, & de nup. §. soluto, & melius in authen. vxorem, quæ hinc sumitur, proposita C. de secun. nupt. & in authen. si tantum, quæ sumitur ex §. fin. infrà, vt fra. fil. quæ corrigit dictam authenti. vxorem.

11. *De appellationibus.*

Differt hìc tit. & suprà de appel. & ille, de his qui ingrediũtur ad appel. quia primus de app. tractat de principio appellationis. Secũdus, scilicet de his qui ingre. tractat de fine: hìc autem incidenter positus fuit, non ex proposito, sed ex quæstione tali facta, vt in principio huius cõstitutionis, quæ dicitur

tur, quòd si pẽdente causa appellationis compromittatur in arbitros, tempus quod ibi fuit, non nocet exercitio quod sic ei habet intra annum vel biẽnium. suprà de his qui ingre. ad app. § j. de hoc in authen. si tamen. C. de temp. app. & in l. fin. §. illud, & in authent. ei qui, eo. ti. C.

III. *De testamentis imperfectis à parentibus in filios factis & de diuisione rerum filiis coram parente, & de eius facultatibus facta & subscripta.*

Testamentum in scriptis imperfectum, inter liberos valet, si pater literas sciens propria manu, claris literis & indubitatis per cõsequentiam, non signa, scripsit liberorum nomina, & numerum vnciarum, & signa rerum. Et cùm ea legata, fideicommissa, & libertas relinqui potuerunt: quòd testamentum primùm cõditum à testatore nõ tollet, nisi testator expresse declaret coram septem testibus illud testamẽtum nõ valere: & secundùm testamentum faciat perfectum: vel non scriptam perfectã voluntatem. de hoc à prin. vsq; ad §. quia verò, vbi tractatur, quòd diuisiones bonorum liberis à parentibus factæ valẽt, dummodo ipsorum filiorum subscriptiones interuenerint: vel ipsius parẽtis subscriptione inter filios interueniente. de hoc suprà de trien. & se. §. & quod sæpe, posita C. fam. erc. authen. si modò.

IV. *De restitutione fideicommissi.*

Differũt hic tit. & s̃. de resti. & ea quæ pa. & tit. j̃. de resti. fidei. no. fac. quia in isto, fit restitutio in morte restituẽtis: itẽ eorũ quæ supersunt. In superiori autẽ fit statim, vel prout voluit testator. Itẽ omniũ excepta quarta, vt colligitur j̃. eo. §. nobis. in prin. Inferior autẽ de resti. fidei. no. dict. de quodam testamento & codicillo, in quo singularia fuerunt relicta legata, & per fideicom. fuit rogatus qui habuit, vt non alienet. Non principaliter de restituendo, sed si alienet, vt ad aliquẽ perueniat, vt in rubrica patet.

V. *De priuilegiis dotis mulieribus hæreticis non præstandis.*

Hæretici appellantur qui non sunt mẽbrum ecclesiæ sanctæ catholicæ, & qui sanctã communionem in sancta & catholica ecclesia à sacerdotibus non recipiũt. Et priuilegia catholica tantummodo conceduntur nõ hæreticis, nisi fuerint reuersi ad fidẽ. de hoc C. de hæret. l. iij. & C. de Iudæ. l. fi. Inn. c. ex literis, de priuileg.

De nau

VI. *De nauticis vsuris.*

Hanc legem quidam nō habent,& ego dixi de hac materia ff.de naut.fœn.pag.75.

VII. *Hac constitutio innouat constitutionem,quæ præscriptionem centum annorum venerabilibus locis dederat.*

Hæc constitutio,scilicet quæ est suprà,vt eccle.Roma.secundùm Ioan.vt legitur in Nouel.nam dicit illam generaliter loqui in omnibus ecclesijs:& ideò generaliter corrigit. Sed Accur.hîc super rubr.intelligit eam tantùm de Romana ecclesia,& aliis ei suppositis:vnde dicas hîc fieri mentionem de ea quæ est,C.de sacrosanct.eccle.l.fin. Superior autem in eccle.Rom.&c.remanet in firmitate sua:& hoc probatur iure Canonico,extrà de præscript.vigil.

VIII. *De litigiosis,& decima parte litis ab actore cautela præstanda.*

Iste titul⁹ habet tres partes:Primò,ponit de litigio.de quo dixi ff.eo.Secundò ponit,& consulit reo cōtra actorē in pręstatione cautionis de lite prosequēda & finienda,in decima parte quātitatis in libello cōprehensæ,si apparuerit iniustè litem mouisse,in §.ad excludendas.Tertiò,consulit reo cōtra actorem in actione seu lite prosequenda,& sentētia obtinenda,etiam lite non contest.in §.omnem verò.

IX. *Vt neque miles,neque fœderatus obseruetur domui priuatæ,aut possessioni alicuius.*

Nemo milites seu fœderatos in propria domo vel possessione retinere debet,vel occultare,vt propriis vtilitatib⁹ obediāt.Sed intra xxx.dies ab huiusmodi legis insinuatione eos expellere debet,vt j.eod.per totum.

X. *Vt diuinæ iussiones subscriptiones habeant gloriosissimi Quæstoris.*

Diuina iussio debet gloriosissimi Quæstoris subscriptionē habere, qua contineatur,inter quos, & ad quem Iudicem,& per quam fuerit directa personā. Et dicitur iussio,id est,priuilegiū in quo aliquid iubet,vel cōcedit in fauorem. In commissionibus causarum fortè est aliquid obseruandū secūdùm gl.hîc.quis autē dicatur Quęstor,ponit hîc gl.& di.ff.de off. Quæstor.& erat Quęstor,q hodie dicitur Cācellarius:vt no. gl.C.de diuer.resc.l.fi.vbi de materia huius tituli,& Spe.de rescript.exhib.§.an igitur.ver. itē quòd non est ibi subscriptio.

Iussio.

Quæstor. Cancellarius.

In me

XI. *In medio litis non fieri sacras formas, aut sacras iussiones: sed secundum antiquas leges generales, lites decidi.*

Iudices sacras constitutiones, in medio litis impetratas nō debent seruare: sed secundū leges generales examinare, & iudicare. Fallit in quatuor casibus, in quib⁹ licet lite pendēte à principe sacras iussiones impetrare, quæ debent in scriptis fieri, j. eo. §. de hoc in c j. vt lit. pend.

XII. *Vt cùm de appellatione cognoscitur, secundum illas leges debeat iudicari, quæ tempore latæ sententiæ obtinebant: non secundum eas, quæ postea promulgatæ sunt: & de aliis capitulis.*

Prima pars clara est, & expeditur vsque ad §. sed hoc. Et de aliis capitulis, &c. quæ sunt quatuor: nā quinq; partes habet hæc constitutio, licet multa incidenter alia dicat. Primum capitulum tractat de renūciationibus allegationum, & dilationum, §. sed hoc, Secūdū ponit causas legitimas exhæredationis in §. aliud, vsque ad §. hęc autem. Tertia pars ponit, quòd hæredes, affines. propinqui, & coniūcti defuncti, & eius fideiussores nō debent molestari occasione debiti defuncti, in §. hæc autē. Et sumitur inde authen. sed nec ante, quæ ponitur super l. fi. C. de sepul. vio. Quarta, ponit de eo qui cōstituit vel spopondit ꝓ alio obligato, in §. ad hæc, vsque ad fi. & exinde sumitur authen. si quando, C. de constit. pecu. vbi de hoc.

XIII. *Vt liceat matri & auiæ, & aliis parentibus, post legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerit residuam facultatem suam disponere: & alia capitula plura.*

Prima pars expeditur vsque ad § ad hoc autem, & illud. Et sumitur hinc authē. excipitur, C. de bonis quæ lib. Et alia capitula, &c. hæc expediuntur ab inde per totum. Ex §. ad hoc, sumitur authen. item si quis, C. de na. lib. Ex §. quia verò, sumitur authen. maximis, C. de nupt. De materia §. qui verò, ponitur in authen. præterea, C. vnde vir. & vxor. In §. quia verò, tractatur ex quibus causis permittitur celebrari diuortiū, vsque ad finem.

COLLATIO IX.

Tit. I. *De hæreditatibus ab intestato venientibus & de agnatorum iure sublato.* *Agnati, & cognati concurrunt.*

HIc incipit collatio nona: licet quidam habeant in constitutione superiori principium huius collationis. Et erat

vsque ad tempus huius legis inter descendentes differentia, vt emancipati de iure ciuili nõ succederent, licet iure prætorio sic: vt Institut. de hæred. ab intest. §. emancipati. Item qui erant nepotes ex filiabus succedebant cum diminutione: vt C. de coll. l. illam. Licet hoc etiam ante hanc legem sit correctum s̃. de trien. & se. §. neque. Ex transuersali autem cognati iure ciuili nõ admittuntur: sed nec iure prætorio, nisi post agnatos: vt patet Insti. de succes. cog. in prin. Omnes ergo prædictæ differentiæ, & aliæ si quæ sunt, hac cõstitutione tolluntur. Et hodie hoc modo succeditur: Res intestati recipit gradus inferiorum, qui si defuerint, subit hinc gradus anteriorum: Cum patre succedant fratres ab vtroq; parente. Nec tamen hos comitatur auus patre deficiente: Fratres ex vno, fratres remouent ab vtroq;: Illorum soboli bona deferimus patruo. Post fratres, sobolemque suam, quo quenque priorem noueris esse gradu, de iure scias potiorem.

II. *Vt sponsalitia largitas specialis sit contractus: & de diuersis capitulis.*

Sponsalitia largitas. Sponsalitia largitas dicitur hîc impropriè, id est, donatio: propriè enim diceretur quod donaret spõsus spõsæ, sed hoc fit ad recompensationem dotis, vt hic subiicit. & s̃. de æqua. dot. §. j. De hoc in authẽ. eo. decursum, C. de don. ante nupt. Et dicitur specialis contractus, quia per se cõtractus est, vel quia habet in se aliquid speciale: nam cùm aliæ donationes exigant insinuationẽm, si fiant vltra quingentos sol. Instit. de do. § aliæ. & hæc eadem etiã olim exigebat, C. de donat. ante nup. l. fin. §. similique modo: nisi esset minor fœmina, C. de donat. ante nup. l. minoribus, tamen hæc hodie non exigit, & sic aliis non connumeratur, id est, non assimilatur in hoc. Itẽ nec in hoc: quia illa est simplex ob causam ff. de donat. l. in donationib⁹ simplicibus. Sunt & alia capitula plura, de quibus hæc constitutio tractat, quæ nõ curo prosequi: quia istud esset legere constitutionem.

III. *De alienatione, & emphyteusi, & locatione, & hypothecis, & aliis diuersis contractibus in vniuersis locis rerum sacrarum.*

De hoc dixi s̃. de non alien. Et de eccle. re. immo. non alie. de hoc per Doct. in l. sancimus, C. de sacrosan. eccle. & in toto tit. extra De re. eccl. non alie.

Vt

IV. *Vt iudices non expectent sacras iussiones, sed quæ videntur eis decernant.*

Iudices vt exonerent se, & ratione odij euitādi relationem ad principem facere prohibentur, sed ipsi per se debent secūdum iustitiā pronūtiare. Et si fuerint duo, vel plures iudices, & discordēt, omnes suam debent ferre sententiā. de hoc in l. Pomponius scribit, l. iiij. ff. de re iudi. & in l. tūc autē, & l. duo ex tribus, eo. tit. & in l. item si vnus, §. item si plures, ff. de arbit. & C quan. prouo. non est nec. l. cū magistratus. De quo de re. iudi. c. fi. & ij. q. vj ca. definitiua. ver. item plures. *Relatio-nem face-re princi-pi.*

V. *Vt litigantes iurent in exordio litis, quia neque promiserint dare iudicibus, neque dabunt: & de sportulis: & vt quæ iubentur referendarij compleant, & non misceant semetipsos causæ, & per se exequantur.*

Ex hoc principio sumitur authen. principalis posita super l. ij. C. de iur. calum. quæ addit certam formam præstationis iuramenti de calumnia. Et expeditur hæc pars vsque ad §. & hoc quoque. vbi incipit secunda pars, quæ tractat de sportulis de quibus dixi C. de spor. & de his habetur Instit. de act. §. tripli. Tertia pars tractat de referendariis, & quod sit eorū officium. de his dixi s. de referenda. sa. pa. col. ij.

VI. *De ecclesiasticis titulis, & priuilegijs.* *Titulus.*

Titulus dicitur dignitas, vnde Ouidius. Gratulor Oechaliā titulis accedere nostris. Item titulus, id est, scriptura quædam, C. de his qui poss. l. j. Item titulus appellatur ecclesia. lxxx. dist. c. ij. lxx. dist. episcopi. Et dicitur titulus canon, l. dist. ca. si quis diaconus. Item dicitur tractatus, ff. de postul. l. j. Item dicitur actio titulus, C. de fam. ercis. l. nō est ambiguū. Item titulus, id est subscriptio, quæ sic vulgò appellatur. Itē titulus, id est, priuilegium: & sic accipitur hîc. Et quod subiicit, Priuilegiis, expositiuè exponitur Et, pro id est. De hoc per glos. in ca fin. de offi archipres. Et confirmat hîc princeps sanctas regulas in sanctis quatuor conciliis expositas, & præcipit pro legibus obseruari, & sedes ordinat, & omnia priuilegia ecclesiis & venerabilibus locis indulta cōfirmat. De hoc in c. j. de iur. calum. & in l. ij. C. de episc. & cler. & in authent. ibi posita.

VII. *Vt fratrum filij succedant pariter ad imitationem fratrum, ascendentibus etiam extantibus. Et vt mulieres non insinuata antenuptiali donatione non le-*

lædantur:non insinuans autem vir,vel si competat nuptiale lucrum eo non fruatur. Et rursus vt mulieres non secundò nubentes,dominæ sint partis sponsalitiæ largitatis, quantum pars facit vnius filij. Et vt similes sint pœnæ vtriusque sexus, dum sine causa rationabili repudium mittatur.

Quatuor habet partes,in quibus quatuor corriguntur leges.Prima expeditur vsq; ad §.illud.& corrigit.l.suprà de hę re.ab intest.§ si autem defunctus.in fi.§.Secunda pars est, Vt mulieres,&c.in §.illud vsque ad §.quia verò mulieres.& corrigit l.s̄.vt spon.lar.in prin.& sumitur hîc authen.eo decursum,C.de donatio.ꝑpter nupt.Tertia pars est,Et rursus,&c. in §.quia verò mulieres.& corrigit l.s̄.neque virum,quod ex dote §.præterea.vbi non distinguebat.Quarta pars est,Et vt similes,&c.in §.fi.& corrigit l.suprà,vt lic.ma.& auiæ.§.quia verò legem.

VIII. *De restitutione fideicommissi familiæ, quod vsque ad quartum gradum locum habet: & quòd familiæ nomine nurus etiam continetur.*

Huius tituli sensum accipe ex rubrica:& ponit tantùm de vno testamento,in quo multa sunt disposita:& de quodā codicillo.de hoc dixi s̄.de restit.fideicom.

IX. *Vt nulli iudicum liceat habere loci seruatorem, nisi certis in causis diuina concesserit iussio.*

Seruator loci. Regulariter nulli licet loci seruatores vel similes per prouincias mittere. Fallit, si diuina iussio emanauerit ex causis incertis:de quibus infrà eod.

X. *Vt differentes iudices audire interpellantium allegationes cogātur ab episcopis hoc agere:& vt quando in suspicionem habuerint iudices, pariter audiat causam & ciuitatis episcopus. Et de cautela alia quam omnino oporteat episcopum agere.*

Magnū priuilegiū episcoporum & præmunētia. Episcopi debent iudices ad iustitiam faciendam compellere aut per se,aut per literas ad principem directas.Et iudice existente suspecto,adiungi sibi debet episcopus.Litigator autem principem adiens,priusquam adeat iudicem,vel episcopum,est puniēdus:de hoc in l.apertissimi,C.de iudic.& in c. cum speciali,de appel.& c.si quis cōtra,de fo.compe. Itē episcopus de iniustitia iudicis,& lęsione subditorum iudicare

debet:

debet:& læso damnum facere emendari. Item in ciuitatibus in quibus sunt iudices subditi,adire debent defensorem, qui inter eos debet iudicare.de hoc suprà,de offi.quæst.§.si verò forsan.& extra de offi.ord.c.irrefragabili,& viij.quæst.iij.ca. cùm scimus.

XI. *De vsuris nauticis.*

De hoc habuimus s̃.vnum similem titulum:& dixi C.eod. & tractatur in authen.ad hæc,C.de vsur. Sed iure canonum etiam in nautica pecunia est prohibita vsura:vt in c.nauiganti,in princip.de vsur. *Nautica pecunia.*

XII. *De interdictis collegiis hæreticorum.*

Aliàs est,de collectis hæreticorum,& redit in idẽ:quia dicuntur collecti,cùm collegia faciunt,quod hîc prohibetur: dixi C.de hæret. *Collecti.*

XIII. *De raptis mulieribus,quæ raptoribus nubunt.*

Mulier rapta substantiam raptoris lucratur,nisi nupserit raptori:quo casu ad suos parentes deuoluitur, si tali matrimonio non consenserint:aliàs ad fiscum debet pertinere.de hoc etiam in l.raptores,C.de rap.vir.& C.de episc.& cleri.l.raptores.de hoc per Dy.in regula,scienti,lib.vj.de hac mat.in c. fi. de rap.& ibi not. *Rapta mulier.*

XIV. *De collatoribus & aliis capitulis.*

Dispositiones,& denuntiationes collationum per singulas prouincias,& ciuitates collatoribus fieri debent, quomodo tributa soluenda,& qua mensura:& exemplum earum debet fieri parentibus,infrà §.hæc.Et dicuntur Collatores, qui publica vel fiscalia tributa,quæ collationes vocantur, soluunt. Et qui ista talia colligit,dicitur Exactor tributorum,vel Collector.Itẽ executores in prouincias missi exactiones inchoare non debent,nisi prius coram prouinciæ præside mandatũ insinuauerint:hoc & in priuatis negotiis seruando.Et executores,seu exactores,nullam in causis priuatis executionem committere debent.Item exactores iusti ponderibus,& mẽsuris vti debent.De hoc vsque ad §.iubemus. Sunt & alia capitula sub hoc tit.comprehensa. *Collatores.* *Exactor.*

XV. *De sanctissimis episcopis,& Deo amabilibus,& reuerendissimis presbyteris,& clericis, & monachis.*

 De

Dę sanctissimis episcopis,& de hoc infrà eo.vsq; ad §.clericos.Reuerendissimis presbyteris,& de hoc j.eod.clericos, vsque ad §.iubemus. Monachis,de hoc dicitur infrà eod.§. iubemus,vsque ad finem.

FINIS AVTHENTICORVM.

CODICIS DIVI IVSTINIANI SACRATISSIMI IMperatoris repetitę pręlectionis.

LIBER X.

HI tres libri Codicis qui sequuntur,ab aliis nouem ideò separati sunt,& seorsum positi,quia tractant de iure publico,& nunquam leguntur in scholis:ideoq; eorum materia rarior,& nō immeritò ab aliis segreganda,ne grauarentur rudes iuris tyrones,& studiosi:vt dicit glos.Instit.de iustit.& iur.§.fin.

Tit. I. *De iure fisci.*

Suprà libro nono incœpit tractare Imperator de iure publico,quod est circa crimina:nūc de iure publico circa bona à fisco quærēda.Vel secundùm Azo.in summa huius tit.traditum est in præcedentibus de iuribus priuatorum:nunc videndum est de iure fisci.Et dicitur Fiscus ipsa imperialis,vel imperij camera:nō dico patrimonij Imperatoris, C.de quadri.præsc.l.benè à Zenone,in princ. Quid tamen specialitatis habet fiscus:hoc Cæsaris & Augustæ ratione solet habere,ff.eo.l.fiscus,§.fi. Et dicitur quasi fixus,id est,firmus:quia semper est diues,& soluendo,ff.de fund.dot.l.ij. Vel dicitur fiscus,id est,saccus,de quo in gl.in l.prouinciis,§.fiscus, j.de numera.& actu.lib.xj. Et differt hic titulus ab illo,de priuil. fisc.quia hîc de speciali iure & communi,quod habet fiscus, dicit de communi infrà,l.j.ij.& iij de speciali dicit in l.prohibitum. Alibi autem de communi tantùm. Item hic titulus est generalis ad omnes sequentes.

Fiscus.

De

I I. *De conueniendis fisci debitoribus.*

Debitor debitoris non potest conueniri à fisco, nisi principali discusso. Differentiam autem in conueniendo debitorẽ inter fiscum & priuatum glossa tangit hic,& melius in l.j.§. quando fisc.vel priuat.

I I I. *De fide instrumentorum,& iure hastæ fiscalis & de adiectionibus.*

De instrumento facto vel omisso in contractu fiscali dicit infrà l.ij.& iij.Et de iure hastæ,&c.id est, venditione quæ fit subhastatione,quando fit à fisco,id est,venditio , quæ facilè conuelli non debet:vt s.de remis.pig.l.si hypothecas.Et quod adiectionibus subiicit,dic vt infrà l.si tempora. *Hasta fiscalis.*

I V. *De venditione rerum fiscalium cum priuatis communium.*

Ratione partis fiscus potest vendere totum:de hoc suprà, de com.rer.al.l j & in l.res,§.j.ff.de iure fisc.quę est notabilis ad hanc materiam.

V. *Ne fiscus rem quam vendidit euincat.*

Rubrica continet summarium eius,quod dicitur in nigro.

V I. *De his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt.*

Qui aurum fiscale mutuò sumpsit sine principis licẽtia,& qui dederit,pœna tenebitur:de qua infrà l.ij.

V I I. *Pœnis fiscalibus creditores præferri.*

Licet in contractibus fiscus præfertur aliis creditoribus: quia ad debitorem peruenit pecunia:sed si est creditor fisci ex delicto,certè aliis eius creditoribus ex contractu fiscus non præfertur,vt hîc dicitur.

V I I I. *De fiscalibus vsuris.*

Ex mora pœnę non accedunt vsuræ:de hoc de magi.conuen.l.fi.& ff.de vsur.l.cùm quidam,§.fiscus.& de iure fisci.l. si fiscus.

I X. *De sententijs aduersus fiscum latis retractandis.*

Si sententia lata est contra fiscum, potest reuocare intra triennium,si nõ interuenerit præuaricatio, vel fraus.Si verò hoc interuenerit,etiam post triennium:de quo hîc est bona & subtilis glossa.

X. *De bonis vacantibus,& incorporatione.*

Bona vacantia dicũtur hæreditatis iacentis, quæ nõdũ est

adita, quia nullo modo habet hæredem, de quo j.eo.l.vacantia. Talia bona vacantia spectant ad fiscum, non ad ciuitates etiam priuilegium habentes: & si occupauerũt, ab eis auferũtur, j.l.j.de hoc ff.de iure fisci l.j. Sunt tamẽ quædã personæ, quæ præferũtur fisco, quas ponit j l.j §.legitimo. Et si res fisco deferatur, primò debet solẽniter examinari per procuratorem Cæsaris. Secundò incorporari cum autoritate procuratoris fisci: de quo in l.si quando, & ibi gl. & l.si j.cod.

XI. *De delatoribus.*

Dixi de bonis vacantibus, nunc de eorumdẽ bonorũ delatorib⁹. Et not. quod Deferre dicitur multis modis. Primò, id est, qui aliquid affert: vnde dicitur, hęreditas defertur: vt s. de Carb.edict.l.ij. Itẽ accusare de quolibet crimine: vt C.ad l. Iul.repet.l.iubemus. Item bonorum nonciator, ff.de diuers.& temp.l.intra.& ita hîc. Item deferre scilicet honorẽ: vt s de epis.& cler.l.presbyter. Hîc autẽ ponitur pro delatore bonorum iniusto, vel iusto. Et est iniustus ratione personæ: ũ, etiã si probet: vt j.l.fi. Item prohibẽtur aliqui deferre propter honorem, vt clarissimi. Item veterani. Item milites propter honorem stipendiorum. Item propter sexum, vt mulieres. Item propter damnationẽ, vt qui fustibus cæsi sunt, & in opus publicum damnati sunt. Item in metallum damnati sunt. Et differt hic titulus ab illo. j.de his qui se defer. quia ibi se, hîc alios deferunt.

Deferre.

Iniustus delator.

XII. *De petitionibus bonorum sublatis constitutio Gregoriana.*

Quidam tex. habent Bonorum, & tũc dic, de petitis, id est petitionib⁹. Aliàs deest, & tunc pone Petitis materialiter: vel subaudi rebus, siue bonis. Et tractatur hîc, quomodo bona quę deferũtur in fiscum nemo potest sibi imperrare: & quòd concessio facta ad petitionem alterius, nõ valet: Secus si fieret motu proprio principis, j.l.j.

Fiscalia bona.

XIII. *De his qui se deferunt.*

Dixi s.de delatoribus, quãdo alius defert aliũ: hîc quãdo seipsum. Nam qui grauatus est de restituendo non capaci, si se deferat, lucratur tertiam: vxor verò defuncti non capax se deferens, lucratur dimidiam, j.eo.l.j.& in l.edicto, §.cùm autem, ff.de iure fisci.

XIV. *Si liberalitatis imperialis socius sine hærede decesserit.*

Inter socios imperialis liberalitatis, factę etiã inter viuos, est

est locus iuri accrescēdi, etiam post dominiū vtriq; quæsitū. Et dicitur Socius liberalitatis imperialis, cui cōmuniter aliquid ab Imperatore donatum est. Nā si talis sine hærede relicto decesserit, ad consortē potius solatium, quàm ad personam aliam pars decedentis perueniat, j.l. vna. *Socius imperialis liberal.*

XV. *De thesauris.*

Inter cætera iura fiscalia est & thesaur⁹: ideò de hoc. Nā quęrere thesaurū proprio loco omnib⁹ licet. In alieno verò suo nomine minimè licet. Et si thesaurus inuentus fuerit à fortuna, inter inuentorem & dominū diuiditur: de hoc dicitur Instit. de rer. diuisio. §. thesauros, & in l. iij. § si in locis, ff. de iure fisc. & quid sit, ponitur ff. de acqui. rerum dom. l. nunquam, & ff. ad exhib. l. thesauros.

XVI. *De annonis & tributis.*

De alio iure fiscali dicit. & dic, de annonis & tributis, id est, de tributo, quod præstatur pro annona militum, vel equorū. Vel dic, annona in speciebus, tributa in pecuniis. Nam datur annona in speciebus, tributo in auro, & argento, & ære. Et dicitur Tributū, quicquid tribuitur, sed specialiter quod principi datur. Et est sciēdum, quòd tributum aliud est capitis, ff. de cēsib. l. si aliud agrorum, j. eo. l j. & vtrunq; Italicis & quibusdam alij remittitur, ff. de cens. l. j. s. de episcop. & cleric. l. de his. Et secundum tributum capitis est, pro mare integer aureus, pro fœmina medius aureus, ar. de cens. l. fi. & j. eod. l. fin. Nomine prædij. præstatur quantitas frumēti vigesima in partibus nō remotis, j. de suscep. l. modios, pro singulis libris argenti quinque præstantur aurei, j de pretio quod thes. infer. l. j. Et differt hic tit. ab illo s. de anno. & trib. q a ibi de his quæ pro salariis dabantur officialibus, hîc de fisco. Item ab inferiori proximo, vt ibi not. *Tributū.*

XVII. *De indictionibus.*

Dixi suprà titulo proximo de duplici munere patrimonij, vt no. in l. indictione, s. tit. j. Nunc prosequitur de altero, scilicet de indictionibus, id est, eo quod personis ꝓ matrimonio imponitur: dicta indictio, quia indicebatur prouinciis per singula lustra, auri primo, argēti secundo, ęris tertio lustro: vt in Authenti. de collat. in prin. & in fin. & ex ea fit cōnumeratio indictionis, quę fit hodie in instrumētis: de qua per gl. in c. inter delictos, de fide instr. Et vocatur hoc tributū, indictum, j. l. j. quia vltra ordinariū canonē qui rebus imponitur, ei præ- *Indictio.*

z 5 statur

ftatur per fingula luftra. Et ponit hîc gl. qualiter fit cõnumeratio annorum domini per diuerfas fectas: dic vt in ea.

XVIII. *De fuperindicto.*

Differt à proximo tit. quia ibi propter fertilitatem, vel propter aliam publicam vtilitatem, vel neceffitatem: hîc quãdo aliqua prædia erant deferta: vt in authen. de collat. §. fi verò aliquando. Ab hoc excufatur ecclefia: vt s̃. de facrofan. eccl. l. placet, & l. filẽtiarij. Et in facris militans, vt j̃. de filẽt. l. j. & de apocryfariis, l. iiij. & j̃. de excu. mu. l. maximaũ. & de canone *Superindictum.* facr. lar. l. fi præceperit. Sed fecũdùm Plac. Superindictum dicitur, quod propter fertilitatem inducitur, vel neceffitatem publ. extraordinariè, non per luftra: Indictio autem vel indictum quod per luftra: vt fuprà tit. prox. de hoc Bald. in l. fi. C. fine cen. & re.

XIX. *De exactoribus tributorum.*

Dixi quæ tributa præftanda funt, & à quibus: nunc qualiter, & per quas exigũtur, qui dicebantur Ducenarij, quia ducentos exigebant: vel quia ipfi tot erant numero: vel Cẽtenarij, fiue Sexagenarij: quod expone, vt fuprà habetur: & alia nomina prout diuerfificãtur officia. j̃. de appo. pub. l. pen. & s̃. de iure fifc. l. prohibitũ, & l. fuper creãdis. & publicani. ff. vi bon. rap. l. ij. §. publicanus. & Opinatores, vt j̃. eo. l. miffi. Et in prouinciis pertinet ad rectorem prouinciæ tributa exigere, l. in fifcalibus, j̃. eodem.

Ducenarij.

XX. *De fuperexactoribus.*

Superexactores. Superexactores dicuntur, qui vltrà quàm debetur nomine tributi exigunt: & tales tenẽtur in duplum, & propter cõfuetudinem capitaliter puniuntur, j̃. l. j. & debet reftitui protin⁹ ei, à quo exactum eft: de quo in l. fi benè, ff. de vfur. & in l. fi. ff. quod metus caufa.

XXI. *De capiendis & diftrahendis pignoribus tributorum caufa.*

Qui fifcalibus debitis per contumaciam fatisfacere differunt, eorum res diftrahantur poft duos menfes à die captionis, ff. de re iudic. l. debitoribus. Item feruatur folemnitas, de qua s̃. de fide inftrumen. & iure haftæ fi. l. j.

XXII. *De apochis publicis, & defcriptionibus curialium & contributionibus ciuilibus.*

Apocha. Antipocha. Apocha foluenti datur, Antipocha fufcipiẽti, vt dicit gl. & s̃. de fide inftru. l. plures. & s̃. qui pot. in pig. l. pen. Et tractatur hîc

hic qualiter debet fieri apocha de recepto à thesaurariis, vel susceptoribus, & descriptoribus, scilicet bonorũ quæ vocatur Extimum: quas faciunt principes cogentibus diuersis negotiis: vnde & illud: Exiit edictũ à Cæsare Augusto vt describeretur. &c. Et illa debet fieri per singulos ordines, id est, p omnes homines, magnos & paruos, j.l.j. omnes em̃ soluere debẽt: vt s̃. de anno. & trib. l. in fraudem. Et de cõtributionibus, id est, tributorum solutionibus, quas faciũt tributarij curiati: ad quod s̃. de suscep. l. susceptores præsentibus. *Contributio.*

XXIII. *De canone largitionalium titulorum.*

Istam rubricam expone: id est, de regulari pręstatione tributorũ, quę fiebat per scriptores. Largitiones enim ea dicũtur, quæ prouinciales fisco largiuntur, & dependunt. Et dicũtur Tituli: quia specialibus titulis, id est, literis breuibus, vel chartis legũtur: vt s̃. de cõuen. fis. de. l. fi. & s̃. de ann. & tri. l. iij. *Largitiones.* *Tituli.*

XXIV. *Ne operæ à collatoribus exigantur.*

Collatores, id est, prouinciales qui tributa præstãt, ad operas aliquas nõ tenẽtur: nam nec balnea præsidibus succedere sũt cõpellẽdi, s̃. ne tribu. laua. pręst. l. j. nec bestias eorũ cõmodare. j̃. vt ruf. ad mil. off. l. iij. & c. quod prosequere, vt hic in gl.

XXV. *De immunitate nemini concedenda.*

Si officialis alicuius profiteatur immunitatem, scribendo aliquẽ immunẽ sua autoritate, illius supplicium flãma est, infrà l. j. nec prodest immunitas talis, vt infrà de cen. l. j. & s̃. de ann. & tri. l. in fraudem, & infrà de agri. & cens. l. immunitati.

XXVI. *De conditis in publicis horreis.*

Omnia quæ in horreis cõdita sunt, id est, reposita, debent prius & ante omnia expendi, vel dãdo militibus, vel vendẽdo: & antiqua consumi, quàm aliquid tangatur de fructibus nouis: nec frumẽtum nouum prius vendi, nisi antea vẽdatur vetus. Item species in horreis publicis depositas nullus debet in suam vtilitatem conuertere.

XXVII. *Vt nemini liceat in emptione specierum se excusare: & de munere * scytomæ.*

Quando vrgente necessitate famis, vel guerrarũ, cõparationes frumẽti, vel ordei, aliarũq; specierum prouinciis indicuntur, nullius possidentium excusatio etiã priuilegiata audiatur. Item si Respublica habet granum, vel aliud ad vẽdendũ, omnes debẽt emere nec aliquis excusatur, licet ei necessariũ non sit. De secunda parte istius rubricæ nil habetur in nigro, sed

Vide hic Alciatũ qui legit Sitocomiæ.

sed in l.ij.ff.de vac.mun.& de admi.re.ad ciul.perti.l.fi.§.itē respondetur Scytomas. Vbi gl.dicit,quia Scytoma est mun⁹ publicum:vnde Scytomæ,qui id munus gerunt:& fortè sunt Scutarij.scytos enim pellis vel corium dicitur: vnde Scuticæ & scuta qui non sine pellibus sunt,secundùm Fest. quod ex eo coniici licet:quia tex.in d.l.fi.§.itē rescripserunt,dicit, Scitomas qui non segniter officio suo functi sunt,immunes esse debere.& in l.ij.ff.de va.mu.ait,Sextum decimum ætatis annum agentem ad munus scytomæ vocari non oportet.

XXVIII. *De collatione donatorum,vel releuatorum,aut translatorum,seu adæratorum.*

Si tributarius nō potest vti fundo,prout in sensum descripsit:quia chasmate ꝑ parte periit,vel vires aridæ sũt:ille qui præest cēsui,releuat:vt ff.de cen.l.forma.Ante tempora ergo Antiochi quædam erāt releuata prædia,aliqua erāt donata, vt nihil soluerent:aliqua adærata,vt aliquid æris soluerēt:aliqua translata in alium.Vnde Antiochus fecit quod omnia talia soluerēt certum quid pro præterito & futuro:quod & Valentinus hîc confirmat,vt dicit glo.j.

Releuata prædia. *Donata.* *Adærata.*

XXIX. *De collatione æris.*

Aeris collatio.

Pro ære potest solui aurum tanti valoris,intellige quando Resp.ex hoc nō læditur:vt not.ff.de solu.l.Paul⁹. Collatores ergo qui in vno lustro æs soluebant,possunt dare aliquid pro ære,scilicet aurum:quod licet carius sit,tamen facilius dant, Inst.de act.§.huic.Vnde statuitur,vt pro xx.libris æris soluāt vnum solidum:id est vnum aureum.Institu.de pœ.te.liti.§.fin.

XXX. *De discussoribus.*

Discussor.

Multis modis dicitur Discussor:Primò,qui inquirit publicos debitores,& redigit in scriptis:vt hoc tit.l.ij.Secūdò, qui statuit rerum pretia,ne vēdantur nimis,s̄.de ind.l.nullus.Tertiò,qui inquirit,& examinat facultates aliquorum pro imponēda collecta,j̄.de censib.l.per æquatores.& ita potest intelligi l.j.huius tituli.& de eius officio loquitur j̄.de tut.& cur. illu.l.j. Quartò dicitur, qui desertis agris quærūt colonos,& inquirūt an sint idonei:vt infrà l.fi. Itē est operis discussor,s̄. de diuer.iud.l.sancimus.Aliàs dicitur Cōcussor,qui terret homines prætextu publici officij:dixi ff.de concuss.

Cōcussor.

XXXI. *De decurionibus,& filijs eorum:& qui decuriones habentur,& quibus modis à fortuna curiæ liberentur.*

Decurio

Decurio à decem dicitur ff.de verb.sing.l.pupillus,§ decuriones.vt dixi ff eo.tit.& differũt à curialibus: quia Curialis genus, Decurio species: vt d.l.pupillus.licet Py.dicit non esse inter eos differentiã, arg.s̃.de inceſt.nup.l. cùm ancillis,& s̃. de epiſ.& cler.l. ſi quis præſbyter.Item no.quia decurio habet honorem & onus.Honor,quia non torquetur,etiam fini to decurionatu,& de quæſti.l.nihil.Itẽ datus curiæ decurionũ naturalis,fit legitimus: vt s̃.de na.lib.l.quoniã. De onere conſtat.Quibus modis autem liberẽtur ab eo onere vel fortuna,ponit.l.fi.& hodie conſiliarij ciuitatum, dicuntur Decuriones: vt dicit gl.ſuper rubr.hîc,quam not. *Decurio.*

XXXII. *Si ſeruus aut libertus ad decurionatum aſpirauerit.*

Libertus qui non habet ius annulorum aureorum,nec eſt reſtitutus natalibus,Decurio factus,cùm pœna remoueatur à curia,infrà l.j. Itẽ ſi ſeruus ſcienter patitur ſe ad decurionatum vocari,remouebitur tantùm,j l.ij.

XXXIII. *De prædijs curialium ſine ſecreto non alienandis.*

Decuriones non poſſunt vendere bona immobilia ſine decreto iudicis: aliàs nõ valet vẽditio,& emptor perdit pretiũ, & reſtituit rem cum fructibus,infrà l j.& hoc ideò,vt Reſp. diuites curatores habeat,quales ſunt decuriones,j.l.ij.

XXXIV. *Quando & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionum: & de modo diſtributionis eorum.*

De prima parte rubricæ tractatur in lege prima & ſecũda & dic, Quãdo & quibus: ſcilicet,quando es hæres,nõ curialis vel quando curialis, ſed non in totum. Et quibus debetur ſcilicet curialibus,j.l.ij.in princ.De ſecũda parte tractatur in l.fin.& aliquid in l.ij.ſcilicet qualiter diſtribuatur,id eſt,diuidatur inter curiam & hæredes,dic vt ibi. *Decurionũ bona.*

XXXV. *De inponenda lucratiua deſcriptione.*

Olim curialis non poterat vẽdere,ſed donare: ſic.l.fi.s̃.tit. ij.& quando donabat,fuit impoſita vna capella,quòd ille qui pcipiebat ex donatiõe,vel alio titulo lucratiuo, deberet ſoluere quatuor ſiliquas.& iſta eſt deſcriptio, q̃ ĩponitur titulis lucratiuis. Hoc pr̨emiſſo,Imperator dicit, quòd iſta deſcriptio imponitur poſſeſſionibus tantùm,non honoribus,id eſt mãcipiis ſi aliencẽtur,nec aliis rebus mobilibus.Itẽ nõ habet

locum

locum in contractibus qui fiunt inter ascendētes & descēdētes, in aliis autem sic. Et est differentia inter hunc titulū, & suprà proximū: quia in superiori tit. quarta totius rei datur curiæ, hîc quatuor solidi tantùm. Item illa quarta de omnibus rebus, hîc de nouaiibus tantùm: vt in prin. huius. Item de tit. successionis tantùm, hîc de quolibet etiam inter viuos. Per quæ apparet, quòd quandoque vtraque descriptio cōcurrit, scilicet quando succeditur curiali ab extraneo.

XXXVI. *De prebendo salario.*

Rubrica interpretatur se ipsam: melius tamen dixisset, de non prębendo, vt patet infrà l. vna. vel quia præstatur consentiente principe. de hoc ff. de decre. ab or. l. ambitiosa.

XXXVII. *Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.*

Omnes curiales reuocantur ad ciuitatē & ad curiam: & locus in quo in rure habitant publicatur, infrà l. j.

XXXVIII. *De municipibus & originarijs.*

Municeps. Municeps est genus, Originarius est species: vt not. gl. in l. ciues, j. tit. prox. Est ergo municeps propriè qui subit munera, siue ibi natus sit, siue non: sed hodie etiā qui non subeunt, *Originarius.* ff. ad mun. l. j. Et dicitur Originari⁹ ab origine patris, nō sua, infrà eod. l. filios, & ff. eo. l. assumptio, § j. vel secundùm Azo. sua etiam: vt infrà eod. l. origine.

XXXIX. *De incolis, & vbi quis domicilium habere videtur. Et de his qui studiorum causa in alia ciuitate degunt.*

Superiori titulo de originariis, id est, de his qui contrahūt municipatum origine, principaliter dixit: vt patet per omnes *Incola.* leges illius tituli. Nunc generaliter qualiter isto vel aliis modis. Est autem Incola, qui in aliquo loco habitat: dictus incola, id est valde co. ēs prouinciam in quam se cōtulit, vt potè cùm propter eam aliam reliquit. de quo multa vide per gl. in l. ciues, infrà eo. vbi ponitur differentia inter Municipem, Incolam, & Ciuem. De secunda parte, habes in l. ij. & per Bart. in l. lex Cornelia, §. domum, ff. de iniur.

XL. *De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium: & de interuallis.*

Continuatio honorum & munerum impeditur inter patrē & filium. Sed neq; propterea excusantur perpetuò: ideò dicit de interuallis. de hoc in c. ad extirpanda, de fil. presby.

De

XLI. *De muneribus patrimoniorum.*

Munus tribus modis dicitur: vno donum: secūdò onus, vt hoc tit. tertio officiū. sic s. tit. prox. de verb. sig. l. munus trib⁹, & l. inter donū, & l. munus propriè, & l. pupillus, §. munus. Itē munus aliud personale, aliud patrimoniale, & aliud mistum. Personale est, quod fit cū solicitudine personæ: Patrimoniale, dispēdio rerum: Mistū ex vtroque prodit, ff. eo. l. j. & l. fin. in prin. & §. patrimoniorū, & §. mista. dixi aliquid ff. de mu. & hon. & vide hic glo. super rubr. *Munus.*

XLII. *Quemadmodum ciuilia munera inducuntur.*

Ciuilia munera dicūtur omnia (vt s. ti. j. l. j.) in quib⁹ inspicitur persona eius, qui imponit munus, vel indicit, quòd habeat illud officiū: vt s. de iur. fis. l. super creandis. & de decur. l. ij. Secundò inspicitur quod est j. l. fi. Tertiò persona eius, cui indicitur: Quartò, origo natalium: Quintò, facultates: Sextò, cōsuetudo, ff. de mun. & hon. l. honor, §. de honorib⁹. Persona, vt sit habilis, vel non excusetur. Origo, vt honores ingenuorū nō deferātur liberto, s. ad leg. Iul. l. j. Facultas, vt sit suf ficiēs muneri adiuncto. Itē septimò, vt potiores eligantur, ff. de decu. l. honores. Et octauò, quod dicitur j l. ij. Nonò, quod dicitur j. l. j. Decimò, quod j. l. pen. In personalibus hæc cōsiderantur: sed in patrimonialibus non omnia. *Munera ciui.*

XLIII. *De his qui spontè munera subeunt.*

Dixit de cogēdis, nunc de spōtaneis. Et dicas, quòd immunis spontè decurionatum suscipiēs, omnia munera decurioni iniungēda subire cogitur, nisi pacto iuuetur: vt j. eo. l. j. Sed aliud munus suscipiens in aliis non præiudicat, vt j. l. ij.

XLIV. *De his qui à principe vacationem acceperunt.*

Titulus est clarus.

XLV. *De vacatione publici muneris.*

Dictum est s. quòd à solo principe concedatur vacatio: hîc quæritur, nunquid concessa aliquid operetur. Et dic Munus aliud Publicū, quod in administranda Republ. sine titulo dignitatis subim⁹, ff. de mun. & honor. l. honor, §. j. Aliud Priuatum, quod etiā publicum est quo ad quid: vt Instit. de excu. tut. in prin. Et dicitur, quòd vacatio simpliciter concessa non porrigitur ad munera ordinaria. Et dicuntur Ordinaria, quæ imponuntur lege, senatusconsulto, & cōstitutione principis. Alia dicuntur Extraordinaria, de quibus infrà de mul. & in quo loco, l. ij. *Munus publ. Priuatū. Vacatio.*

De

XLVI. *De decretis decurionum super immunitate quibusdam concedenda.*

Sicut decretum super multis aliis imponitur, vt super alie natione prædiorum curialium, & super eligendo syndico vel actore, ff. quod cuiusque vni. l. nulli, vel alio officiali, s. de de cur. l. ij. Item super salariis medicorum, & magistrorum libe ralium artium, ff. eo. l. iij. Item super bannis & statutis, ff. eod. l. fin. Ita & super immunitate concedenda, vt hîc.

XLVII. *De excusationibus munerum.*

Quibus casibus excusatur à munere. Casus ponit, propter quos quis excusatur. Et est excusatio, alicui' iustæ causæ allegatio propter quàm arctari nō debet ad subeunda munera, ff. de vac. mu. l. j. j. respō'o Et distingue, q a excusatio aliqua Tēporalis & Personalis: vt s. de vac. mu. l. his qui, & l. honorib'. §. j. Alia perpetua, ff. de vac. mu. l. pen. in prin. Item alia Plena, cùm à muneribus tantùm personali bus excusatur, nō autē ab honoribus. Plenior, cùm etiam ab honoribus, nō à principalibus, ff. de va. mu. l. ij §. qui patrimo niorum, & l. pen. §. duo. Plenissima, quando à quibusdam patrimonialibus excusatur, ff. eo. l. his honoribus. §. angarias, & de mune. & hono. l. fi. §. pen. Sed ab omnibus aliquem excusa ri non meminit Py. se legisse, cùm etiam Imperator, & Augu sta quędā talia subeant: vt j de quib. mune. l. ij. & s. vt in emp. spe. l. j. sed eligitur, ff. de iur. immu. l. sēper, §. licet. & j. de pri. eor. qui in sa pa. l. iij. & j. de prof. l. medicos.

XLVIII. *Quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare.*

Hic titulus differt ab eo s. de immu. ne. cōced. quia ibi spe cialiter de immunitate tributorum, vel ibi ostēdit, in quibus casibus specialiter immunitas concedenda sit: hîc autem generaliter, in quibus non potest aliqua excusatio opitulari.

XLIX. *Qui ætate vel professione se excusant.*

Quidam habent hîc, Qui ætate, &c. alij qui professione & j. in l. manifesti, habetur, qui ætate. Sed certè professio sola non excusat: sed ætas sola. Nam studentes habent immunitatem à muneribus personalibus vsque ad xxv. ann. j. l. j. & liberantur à personalibus muneribus: non autem patrimonialibus, infrà l. ij.

L. *Qui morbo se excusant.*

Hic perpetuò, vel ad tempus excusat, prout temporalis, vel perpetuus, ff. de exc. tu. l. non solùm, §. fi. & ff. de va. mun. l. pe.

De his

L I. *De his qui numero liberorum, vel paupertate, excusationem meruerunt.*

Hic titu. & superiores non superfluũt ad tit. v. libri Codicis: quia ibi quo ad tutelam solùm, hîc quo ad munera. De prima parte rubricæ loquũtur omnes aliæ leges, præter l. cũ facultates, & l. eos. quæ tractant de secunda parte.

L II. *De professoribus & medicis.*

Professores dicuntur doctores qui profitentur & docent scientiam, siue Romæ sint, siue in patria, habẽt excusationẽ, ff. de vac. mun. l. eos qui. Nisi doctores legum, qui tantũ Romæ docentes excusantur. ff. de excu. tut. l. sed & reprobari, §. fi. Poëtæ autem nulla immunitatis prærogatiua iuuãtur. ĵ. l. iij. nec Geometri. ĵ. l. oratione. nec etiam qui primas literas docent. ff. de vac. mun. l. ij. §. fin. *Poëta.*

L III. *De athletis.*

Athletæ dicuntur, qui sine mercede virtutis gratia pugnabant. ff. de infam. l. athletas in sacris certaminibus, & ĵ. l. j. & fiebat approbante principe. ad quod ff. de poli. l. Græca, quæ incipit, Honoris gratia. Consuetudo erat & adhuc est, quòd quando fiebant torneamenta, vel hastiludia, & similia: quòd ei, qui se melius habebat, imponebatur signum victoriæ aliquod super caput: vt dicit hîc gl. Et si quis fuerit ter coronatus iustè, nõ prece, debet habere immunitatẽ. Hinc est, quòd scholaris ter examinatur: de quo in l. magistros, s̃. titu. proxi. & Doct. in cap. proposuisti, de probat. *Athleta.*

L IV. *De his qui non impletis stipendijs sacramento soluti sunt.*

Quomodo milites sacramento teneantur, dixi aliquid ff. de test. mil. & de re mil. & not. ff. de infa. l. ij. §. milites. Et de missionibus eorũdem honesta, causaria, & ignominiosa, alibi dixi: & habetur ff. de re mili. l. milites, §. missionum.

L V. *Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias suis commodis vacantes commorantur. Et de priuilegijs eorum. Et de conductoribus vectigalium fisci.*

De primis partibus rubricæ nigrum non tractat, sed tantummodo de conductoribus vectigaliũ, & sic de vltima parte. De prima parte tractat quædam constitutio Græca.

A De

LVI. *De libertinis.*

Dixi ff.de sta ho.sed hic tractatur de obsequio ciuitati debito. Sed s.de lib.& eorum liber.dicitur de obsequio debito patrono:& sic non superfluit hic tit.

LVII. *De infamibus.*

Hic tit.differt à tit.s.de infam.quia ibi de causis infamiæ: hic de iure infamium:& sic nõ superfluit.De hoc dixi ff.qui. ex caus. infa.irrog.

LVIII. *De reis postulatis.*

Pendẽte processu criminali nõ potest quis ad honores vocari.facit ff.de mun.& hon.l.reus delatus.& in ca.fi.de accu.

LIX. *De his qui in exilium dati, vel ab ordine moti sunt.*

Quia missi in exilium infames fiũt,sicut & damnati sunt: ideò de his.Et est triplex exiliũ,vt dixi ff.de interd.& releg.l. exilium.

LX. *De filijsfamilias, & quemadmodum pro his pater teneatur.*

Qualiter filius obligetur honoris reddita ratione:& pater pro eo teneatur,qui consentit decurionatui filij existentis in potestate. Secus si erat emancipatus.

LXI. *De periculo successorum parentis.*

Onus dignitatis quæsitæ filio per patrem transit ad hæredem.facit ff.de mun.& hono.l.si filium,§.idẽ scripsit.de quo. ff.de coll.bon.l.j.§.sed nec castrense.& ibi per Bar.

LXII. *De mulieribus, & in quo loco munera sexui congruentia, vel honores cognoscant.*

Mulier in loco domicilij mariti subit munera personalia: patrimonialia verò in loco,in quo est patrimoniũ:& de hoc j.de digni.l.mulieres.& in l.filij.§.vidua,ff.ad munic.

LXIII. *De legationibus.*

Legatio est personale munus:vt ff.de mu.& hon.l.j §.j.& l.fi.§.legati.& dicitur Legat9,qui à ciuitate vel principe mittitur ad principem,vel ad aliũ:vt hoc tit.Aliàs legat9 dicitur Proconsul.ff.de offi.procon.l.obseruandum,§.j.& l.fi. Aliàs Legatus Ecclesiæ ad papam.vt in Authen.de sanct.episc.§.si verò episcopus,col.ix.& in l.diem,ff.de offic.asses.Nobilium autem dicuntur Nuntij,vel Missi:vt hîc gl.rubr. *Legatus.*

LXIV. *De excusationibus artificum.*

Differt à tit.s.de profes.& med.quia ibi de literalib9 artificibus

ficibus,hîc de his.qui tantùm operatione manuum excusan tur docentes,non discentes: vt not.j.l.j.& scripti in breuibus cuiusque ciuitatis,non autem omnes,vt j.l j.in prin.

LXV. *De potioribus ad munera nominandis.*

Qui excusantur dixit:nunc qui subire debeant. Vel,dixit de excusatis quibusdam,nunc de aliis,quando alius est prior.

LXVI. *Si propter inimicitias creatio facta fuerit.*

Creatio facta de aliquo propter inimicitias facit aliquē,si vult,posse appellare:de hoc Insti.de excu.tut.§.itē si propter s̄.de decre.decur.l fin.

LXVII. *De sumptuum recuperatione.*

Electus qui habet excusationem recuperat sumptus,quos facit in lite ab eo qui eum nominauit.facit ff.de vac.mun.l.j. §.sed si calum.& ff.de decur.l.ij.

LXVIII. *Si post creationem quis decesserit.*

Onus subeundi munera non transit ad hæredes mortuo patre.

LXIX. *De tabularijs scriptis, & logographis, & censualibus.*

Qui scribunt prædictos nominatos ad honores,& munera,& tributa soluta,sunt Tabularij,qui faciendis publicis instrumentis præsunt in singulis ciuitatibus:hi quoque nominantur Librarij,vt hîc,& ff.de regu. iur.l.librarius.& Tabelliones,vt in Authen.de tabu.& Catholiciani:& sic potest accipi s̄.de bo.proscr.l.si quis,§.si.licet alio modo ibi exponāt. Aliàs Scribæ dicūtur, quia circa principē,vel alios magnos iudices actis gestisque cōficiendis deputati sunt.hi quocunque modo vocantur Scriptores,Notarij,Libellenses, Memoriales,Pragmaticales,Epistolares, Exceptores, C.de appel.l. præcipimus,& l.in offerendis. Logographi sunt,qui publicis rationibus describendis deputati sunt:& dicuntur à γραφὴ, quod est scriptura,& λόγος ratio,quia rationes publicas scribunt:hi quoque Numerarij appellantur,j.tit.j.l.duobus:plerunque tamen vnum pro altero ponitur.Item Censuales, qui scribunt censum:vt hîc,& l.quicunque. Sunt & alij, vt j.eo.l. fi.& C.qui po.in pig.

Tabularij. *Librarij.* *Tabelliones.* *Catholiciani.* *Scribæ.* *Logographi.* *Cēsuales.*

LXX. *De susceptoribus & præpositis, & arcarijs.*

Differt à tit.s̄.de exact.tribu.quia illi ab inuitis,hi à spōte soluētibus:Vel,alius est exactor immediatᵉ à collatore,alius *Exactor.*

ſuſceptor, qui ſuſcipit ab exactore, vt hic, qui ꝑ quoddã mediũ dicitur à collatore ſuſcipere, j.l.diu, & l.medios. Et ſunt Præpoſiti, qui præſunt ſuſceptoribus, qui accipiẽtes ponebãt in arca, vel horreo publico. j.eo.l.ij.ſub cuſtodia Arcarij, qui arcæ claues tenebat: de quibus infrà l.duos, & l.fi.nõ vt diu tenerent. j.l.diu.ſed tandiu habeant, quandiu cõpetenter mittatur. arg.ff.de admi.tut.ita Auth. de quo vide gloſ.j.eo.l.j.

Præpoſiti. *Arcarij.*

LXX. *De ponderatoribus, & auri illatione,*

Ponderatoribus auri, id eſt, qui ponderibus publicis præſunt, quos Græci Zygoſtatas appellãt, vt infrà l.ij.creditur, & ſtatur in his, quę improbant vel approbãt. Auri autẽ illatio, dicitur aurum illud, quod infertur à collatoribus, vt lancib⁹, vel libramentis librarum appendatur.

LXXII. *De auri publici perſecutoribus.*

Suſceptoribus non licet pecuniam acceptam ſine licentia in maſſam redigere: & habita licentia non debent hoc retardare, tales dicuntur perſecutores auri, id eſt, decoctores.

Perſecutores auri.

LXXIII. *De his, quæ ex publica collatione illata ſunt, non vſurpandis.*

Differt ab illo s̃.de his qui ex publ. ra. acquir. quia ibi de accipiente, hîc de dante. Nam pecuniam publicam nõ poteſt quis dare mutuò, vel alio titulo, vel in ſuam vtilitatem aliter conuertere.

LXXIV. *De auro coronario.*

Aurum coronarium dicitur, quod confertur ad coronationes principum: vt ea quæ in templo pẽdẽtia à Tito & Veſpaſiano ſublata ſunt. Vel dic, quod dabatur athletis: & hoc præſtant Iudęi ex cõſuetudine, s̃.de Iudæ.l.Iudæorum. & facit s̃.de ſtatuis.l.in noſtræ. & l.fi.

LXXV. *De irenarchis.*

Irenarchæ ſunt, qui corrigendis moribus præficiuntur: vnde eſt perſonale mun⁹.ff.de mun.l.fi.§.irenarchę. maximè in ſedandis diſcordiis, vt infrà l.j.§. & in cõprehẽdendis latronibus. vt s̃.de cuſt.reo.l.diuus. & dicũtur quaſi arcentes iram: quia iræ ſumẽdæ inturbatores publicæ quietis & pacis gerãt monarchiam, ſecundùm gloſ.hîc.

Irenarchæ.

LXXVI. *De argenti pretio quod in theſauris infertur.*

Pro argenti ſumma, quam quis inferre ærario vel theſauris tenetur, poteſt aurum inferre: ita quòd pro ſingulis libris argenti, quinque florenos inferat.

LIBER

Tit. I. *De nauicularijs, seu naucleris publicas species transportantibus. Et de tollenda lustralis auri persecutione.*

NAuicularij tribus modis dicuntur, primò facientes naues. Secundò pro his qui maiorem partem suæ substantię posuerunt in mercantia nauium. Tertiò pro his, qui ducũt naues. Ne ergo rubricæ possit esse dubitatio, apponit de naucleris, vt intelligat solùm de ducentibus naues. Natura enim dictionis Siue, est, vt licet verba disiungat, sensum tamen coniungit, vt duo pro eodem ponantur: vt ibi, Alexãder siue Paris, vt not. in simili in l. penulti. de in litem iuran. Sunt autem Naucleri, qui annonarias species à susceptoribus vel pręposi tis accipere in prouinciis, & Romam, vel ad castra, vbi erant milites deferre debebãt: & sic dicuntur seruire annonæ vrbi: vt infrà l. iij. & ff. de iur. immu. l. semper, §. negotiatores. Et tales portãtes res publicas habent plenam securitatem in eundo, & redeũdo, infrà l. j. De lustralis autem auri persecutione nihil habemus in nigro. *Siue, dictio.*

II. *De pradijs & omnibus rebus nauicularioru m.*

Hoc intelliges vt s. tit. proxi. in rubr. & omnes res eorum sunt huic oneri subiectæ, quocunque etiam res ierint, quasi quadam fraude, infrà l. j. & ij. ideò de his.

III. *De nauibus non excusandis.*

Naues quæ sub nomine & titulo alieno excusantur, publicantur. j. l. j. & ij. & in l. iubemus, C. de sacrosanct. eccle.

IV. *Ne quid oneribus publicis imponatur.*

Qui cogit nautam ad suscipiendum aliquid vltra onus, tenetur ad emendationem damni quod inde sequitur, & criminaliter punitur. j. l. j.

V. *De naufragijs.*

Quia quandoq; per onus priuatum cõtingit naufragium, vt s. tit. j. ideò de hoc. & dicitur Naufragium, quasi nauis fractura: à naue, & frango, quia plerunque nauis frangitur dum naufragium committitur. Et quia lex huius titu. de consuetudine non obseruabatur, ideò Fridericus fecit auth. nauigia. C. de furt. *Naufragium.*

VI. *De metallarijs & metallis, & procuratoribus metallorum.*

Naufragium cōtingit sæpè per pōdus metalli: ideò de his. Vel, dixit de transuectione & naufragio: nūc qui ea transmittāt. Et quia metalla pretiosiora sunt, de metallariis qui ea inferant, & procuratoribus qui ea exigūt atq; custodiunt, deq; ipsis metallis videamus. Et de procuratoribus dicit j.l.cùm procuratores. In aliis legib⁹ dicit de metallariis, & metallis.

Metallarij. Et sunt Metallarij homines liberi, licet sint ascripti ad illud munus, vt inde discedere non possint, infrà l.fi.

VII. *De murilegulis & gynaciarijs, & procuratoribus Gynecij, & de monetarijs, & bastagarijs.*

Supra titu.prox.in l.per annos, dixit de Aurilegulis: nūc de *Murilegulis.* Murilegulis. Et sunt qui legūt, id est, colligūt Murices, id est, pisces ex quorum sanguine tingebatur sacra purpura.j.eo.l.si quis noui. Sic *Conchylegul.* Conchyreguli, qui legūt Conchylia: vt j.l.fi.& omnes erant serui palatij. Itē *Gynæciarij.* Gynęciarij, qui pannos texunt & cōficiunt, inserendo sericum & aurum: & sic faciunt auratas paragaudas, vt dicit hîc glo.j.l.iij.& v. Vnde Gyneciū locus est, vbi hæc fiūt: vt j.tit.j.l.j. Sunt & *Monetarij.* Monetarij, vt infrà.l. j & Baphij j.l.ij. *Linterarij.* Linterarij j.l.si quis. Item sunt procuratores Gynæcij j.l.pe. Itē *Bastagarij.* Bastagarij.j.l.quod ad præsens.hi omnes erant serui & artifices palatij Principis: nec inde poterāt eximi, nisi certo modo.j.l.si quis. Teren.in Phorm. Vbi in Gynæcium ire occipio.

VIII. *De vestibus holoberis, & auratis, & de tinctione sacri muricis.*

Holoberus. Dixit de officialibus pannorum, nūc de ipsis pannis: & est holoberus, vestis quæ tota deaurata est, ab holō, quod est totū, & beros aurum. Et differt à sequente, scilicet auratis: quia de optimo auro, quod in vulgari *Foliatū.* foliatū, in legibus obriziatū dicitur, vt j.de vete.nu.po.l.fi. sed ibi de quolibet auro: vel hîc tota erat vestis aurea de optimo, ibi deaurata similiter in totum. Est & alia vestis, quæ aurum habet tātùm in *Paragaudi.* paragaudis, id est, brostis, vt infrà l.j. De tinctione dicit l.iij.& iiij.

IX. *De fabricensibus.*

Est tēpus belli, & pacis, in proœ.Instit. pulchritudo vestiū tēpore pacis: vt S.tit.j. pulchritudo armorū tempore belli, vt hîc. *Fabricenses.* Fabricēses ergo sunt, qui publica arma faciūt in publicis fabricis, & nō aliàs. Et dāt primicerio quo reponat ī publicis armamētis: vt ī Auth.de ar. Et dicitur hîc Faber strictè, aliàs ponitur

ponitur ꝓ omni ferri ꝑcussore: vt ff. ad leg. Rhod. de iac. l. j. §. j. Aliàs etiam pro tignario. ff. de verb. sign. l. ferri, §. fi. Sed in Auth. eo. dicuntur Fabrici & Armificatores, qui hic dicũtur Fabricẽses. Et no. quòd priuato nõ licet facere, vẽdere, emere, vel trãsferre arma, sed habẽt cultellos paruos: vt in Auth. cod. dixi. & multò magis fustes & lapides, licet & hæc arma dicantur: vt ff. de verb. signi. l. armorum. de his glo. in c. si Iudex laicus. de senten. excom. lib. vj.

x. *De veteris numismatis potestate.*

Dixit de fabricatione armorum: nunc de fabricatione monetæ: & dic quòd Numisma, & Aureus, & Solidus auri, idem est: vt hîc s. de sport. l. ij. & in Euangelio. Cuius est imago. Cuius pondus erat tale, vt lxxij facerẽt libram auri: vt s. de suscep. l. quoties hoc numisma, siue moneta, tantùm fiebat olim de auro: vt j. l. fin. & effigies Principis erat. j. l. j. & vsusfructus veluti gemmarum poterat legari in eis. ff. de vsufru. l. numismatum. & qui hanc falsam puniuntur: vt j. l. fi. Hodiè verò cũ cõcessione Principis fit à Regibus & ciuitatibus etiã de ære: non tamen à priuato, s. de fab. l. ij. *Auri pondus.*

x i. *Nulli licere in frenis, & equestribus sellis, & in baltheis, & margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare: & de artificibus palatinis.*

Satis clarus est, & dicũtur Equestres sellæ ab æquo. In baltheis, id est, cingulis, & videtur hîc poni pro cingulo equi vel pectorali, quæ quasi cinguntur. De palatinis artificibus ponit in §. nulli, vsque ad fi. vbi loquitur de faciẽtibus istas species sic ornatas. *Equestres sella.*

x i i. *De classicis.*

Quidam habent in rubrica, de classibus, id est, nauibus paratis ad bellum, vt sunt galeæ. Alij etiam habent classicis, id est hominibus ascriptis ad classes ducẽdas. & hęc plus placet Bar. quia iste liber principaliter tractat de hominibus conditionatis, ascriptis alicui muneri. *Classici.*

x i i i. *De curialibus vrbis Romæ.*

Decuriones à muneribus excusantur: vt s. de suscep. l. fi. & maximè vrbis Romæ decuriones: & differt à tit. de Decur. quia hîc speciale.

x i v. *De priuilegijs corporatorum vrbis Romæ.*

Corporat' dicitur, qui in corpore aliquo scribitur ꝓpriè, sicut quodlibet mẽbrum hominis corporatũ dicitur: & ciuis *Corporatus.*

factus vel incola. Et sunt priuilegiati vt plebei à tributo capitis excusentur j. de ca. ciui. cé. l. j. & facit j. de Alex. prim. l. vni.

x v. *De pistoribus.*

Pistores. Pistores, dicuntur mancipia faciētia panē palatij: sic j. de fr. vrb. conit. l. j. Hi subsunt comiti horreorū, vt hîc dicit: & in omni tēpore de eis ius dicitur: vt s. de fer. l. publicas, & cōueniuntur secūdum P. sub. comite rerū priuatarum, id est, procuratore Cæsaris: vt s. vbi caus. fis. l. si quis, & l. dominicis.

x v i. *De suariis & susceptoribus vini, & cæteris corporatis.*

Suarij. Suarij dicuntur Porcatij, qui custodiūt porcos ciuiū in pascuis: vt j. l. j. De susceptoribus autem vini nihil in nigro dicitur: sed de eis dicitur s. de suscep. l. modios.

x v i i. *De collegiatis, & chartopatris, & numulariis.*

Collegiati. Dixit specialiter de quibusdā collegiatis: nūc generaliter. Et dicuntur à collegio, vt priuilegiati à priuilegio: & idem dicuntur *Charto patri.* Chartopatri, quòd eorum nomina scribūtur in charta vel matricula patriç, quasi in patriç charta descripti infrà numerū. Sed si qui sunt supra numerū, nō gaudent priuilegio. j. §. quod autem. Vel dicuntur Chartopatri, id est, qui gaudent in patriā secundùm Græcos. Dicitur enim apud Græcos, patria, apud Latinos patria. Vel dic tertiò, vt in fi. huius legis.

x v i i i. *De studijs liberalibus vrbis Romæ & Constantinopolitanæ.*

His duabus ciuitatibus tantū legitimum fit studium, non aliàs, nisi ex priuilegio: vt in proœ. ff. §. hæc autē tria. Hodie *Bononia.* imperium est scissum, & studium multis locis fit, maximè Bononiæ, quæ legalibus studiis obtinet monarchiam: de hoc in cle. j de mag.

x i x. *De honoratorum vehiculis.*

Honorati. Honorati erāt quidā, qui habebant priuilegia, vt intrarent secretarium principis, & aliorum Iudicum, & sedendi in consultationib⁹. j. de offic. diu. iudi. l. ij. & iij. Vel ponitur pro his, qui habent dignitatem siue administrationem, de quibus in Authēt. vt ordin. præf. quod in idem recidit. Et his licet vti vehiculis dignitatis, id est, carrucis, si volunt. j. l. j.

x x. *De priuilegijs vrbis Constantinopolitanæ.*

Constantinopolis. Vrbs Cōstātinopolis ipsius veteris Romæ prçrogatiua gaudet: ista appellatur noua Roma, vt s. de sacr. san. eccl. l. omniū. Est ergo mater regū: vt in Authen. vt Rom. eccl. in princ. Itē eius

cius cõsuetudinẽ sequitur.s̃.de vet.iur.enuc.l.j.§.fi.& Inst.de satisda.§.fi.Itẽ mater fidei erit ecclesia illi⁹ ciuitatis,s̃.de sac. sanct.eccl.l.fi.Sed tẽpestate nostra Diis indignantibus,aduer soq; astro incuriaq; Principũ catholicorum,in manus (miserum) perfidissimi Turcæ,cũ dedecore & deterrimo Christianæ Reipub.interitu ac pernicie deducta.Dij benè vertant.

XXI. *De Metropoli Beryto.*

Berytus & Tyrus ciuitates in prouincia Phœnicis,& Syriæ s̃.qui ętate.l.j.quarũ vna erat ante Metropolitana,nunc fit & alia.Et dicitur Metropolis matricia ciuitas:nã cõponitur ex μήτηρ, quod est mater: & πόλις ciuitas. Et inde Metropolites is dicitur,qui ei ciuitati sacerdotio præest,quem canones Metropolitanum appellant. *Metropolis.*

XXII. *De canone frumentario vrbis Romæ.*

Certus canon,id est,mẽsura in frumẽto singulis annis mittebatur Romam,s̃.de sacrosan.eccl.l.placet. Et appellatione Frumenti omnia quæ ad victum sunt necessaria accipiũtur. s̃.de suscep.l.modios,& j̃.l.ij. in prin.Et in publicis horreis Romæ imponebatur.s̃.de cond.in pub.hor.l.j. & ij. *Frumẽtũ.*

XXIII. *De frumentario vrbis Constantinopolitanæ.*

Cùm qua prouidentia deferatur frumentum,dixit s̃.tit.j. nunc qualiter delatum expendatur. Quod enim in vna vrbe dicitur,& in alia intellige.s̃.de priuil.vrb. Consta. quinimo idem in horreis publicis aliarum ciuitatum,s̃.de cõd.in pub. hor.l.ij.

XXIV. *De annonis ciuilibus.*

Annonæ ciuiles,id est,salaria,non dantur pro titulis dignitatis,putà quia doctor,sed pro meritis,vt quia benè legit,& satisfacit illi officio,ad quod præpositus est,

XXV. *De mendicantibus validis.*

Quia mendicantes reficiuntur publicis annonis, de quibus est dictum:& debet hoc fieri scilicet verè mendicãtibus,non fictitiè:ideò de mendicantibus validis,id est, robustis , quos Spanaldos vel Galiotas vulgus appellat,secũdùm gl.hîc: qui mendicare non debent,ne miseris,vt verè debilibus,panẽ auferant:vt hîc,& in Auth.de quęstor.& v.q.v.c.non omnis.& lxxx.dist.c.j.& glo.super Matth.I ustius feceris,si iniustè petentem correxeris,quàm si ei dederis. *Spanaldi. Galiotæ.*

XXVI. *De nautis Tyberinis.*

Nauis Tyberina dicitur,quę nauigat in flumine Romano,

conuehendo Romam, vel extrahendo ad castra.

XXVII. *De frumento Alexandrino.*

Primò confirmat salarium, quod præfectus Orientis statuerat quibusdam officialibus præpositis ad congregandum frumentum in ciuitatem Alexandrinam, & ad iuuendam substantiam nauiculariorum, quæ erat obnoxia Reipublicæ. Secundò prohibet ad aliud officium vocari decuriones. De hac ciuitate Alexandrina, dic vt dixi ff. de offi. iuri. Alex. pag. 15.

XXVIII. *De Alexandriæ primatibus.*

Alexandria dicta ab Alexandro magno, cui plurimùm fauetur in iure, putà in alimentis: vt s. titu. j. Item & habet iurisdictionem, vt s. de offic. iurid. Alex. Item eius primates, id est, decuriones, habent immunitatem purgandi fluminis Nili, vt hic.

XXIX. *De iure Reipublicæ.*

Quomodo accipiatur Respublica ponit gl. in corpore. de hæred. & fal. in prin. dixi suprà. de iure fisc. pag. 213.

XXX. *De administratione rerum publicarum.*

Parùm esset ciuitatem habere iura, nisi essent qui ea administrent: vt ff. de orig. iur. l. ij. § post originem. Et eliguntur per decuriones conuentos per magistratus, vel per ipsos magistratus eligitur: vt s. de decur. l. ij. & de suscep. & arc. l. exactores. & ff. ad muni. l. Lucius. Et sic, ali' est magistratus, qui iurisdictionem exercet, alius Administrator, qui temporalia gerit: vt hic. & ff. eod. per totum.

XXXI. *De vendendis rebus ciuitatis.*

Administratores, de quibus tit. prox. vendunt res ciuitatis. Et talis venditio pura & perfecta nō debet à Repub. reuocari, licet per alium maius pretium offeratur. j. l. j.

XXXII. *De debitoribus ciuitatum.*

Debitores ciuitatum non possunt in eis habere honorem, nisi prius debita soluant: de quibus infrà.

XXXIII. *De periculo nominatorum.*

Nominatores, id est, electores officialium publicorum, nō tenentur pro electis, licet fideiussores non receperint, si tempore depositæ administrationis soluendo fuerint. Sed si non fuerint conueniūtur nominatores, tamen post excussos reos: quod dic vt ff. de administratione rerum ad ciuitatem pertinentium, l. prior. §. fin.

De

XXXIV. *De periculo eorum,qui pro magistratibus interuenerunt.*

Sicut nominatores tenētur officialium electorum.vt s̄.tit. proximo:ita & fideiussores,vt hic. De hoc dixi ff.de fideiuss. & nominato.tuto.

XXXV. *Quo quisque ordine conueniatur.*

Administratores ciuitatis tenētur in solidū omnes, licet simul administratio sit cōcessa.Secus si portionibus diuisis:primò tamē gerēs,secūdò nō gerens cōuenitur:quasi vno mortuo,alij in administrando culpā cōmiserint,pro tali culpa hęredes mortui non tenentur.De hoc dixi.ff.de magi.conuc. *Administratores.*

XXXVI. *Ne quis liber inuitus actum Reipub. gerere cogatur.*

Libera persona inuita actum Reipub.administrare non cogitur.Et dic,Actum,scilicet,seruilem,quē serui tātū ciuitatis faciebant.ff.de neg.gest.l.eum actum.Procuratio verò & officia Reip.liberis tātum cōueniunt:vt s̄.de tab.l. generali. & s̄. si ser.aut liber.l.j.& ij.Aliàs dic actum,id est,tabulariam , ad quàm serui publici,id est,notarij tātùm cogūtur: vt ff.de ser. Reipub.ma.l.fi.facit s̄.de oper.liber.l.qui manumittitur. *Actus.*

XXXVII. *Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.*

Si vnus ex pluribus officialibus electus expēsas totius muneris supportauerit,pro rata eas repetet à collega.

XXXVIII. *De his qui ex officio,quod administrauerunt,conueniuntur.*

Reip.debitor si reperitur minus idoneus,administrator tenetur ad sortē,quam ei mutuauit:nō autē ad vsuras tenetur.

XXXIX. *De solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis.*

Apochæ à seruis publicis de soluto confectæ,ita demū debitoribus soluētibus prosunt,si à curatore Reip.sunt subscriptæ,aut pecunia soluta in vtilitatem publicam est cōuersa,& non aliter:& si dolo serui publici debitor soluerit pecuniā curatori,nec in vtilitatem publicam est conuersa,tenetur curator de peculio eius serui,& debitor remanet obligatus.

XL. *De spectaculis,& scenis,& lenonibus.*

Hic Imperator permittit quibusdā, qui Gymnici appellantur,celebrare spectacula:maximè cū ipsi velint ea facere suis expēsis:& dic de spectaculis & scenis reseruādis,vt hic & l.j.

de

de lenonibus poliendis, vt j.l.fi.& sunt spectacula quæ fiebât in scena, scilicet in loco, vbi ludebât Tragœdi & Comœdi: vt in Auth.de cõsul. Vel Scena est loc⁹, &c. vt ff.de infa.l.ij.in fi.

Spectacula. *Scena.*

XLI. *De expensis publicorum ludorum.*

Expensæ magnæ exiguntur in prædictis spectaculis, & ludis: vt ff.de poll.l.septitia.de quibus hîc.

XLII. *De aquæductu.*

Aquæductus. Sicut ludus, ita aquędus populũ delectant. De Constantinopolitanis & Romæ etiã veteris aquæductibus dicit publicis: & sic differt ab illo quod dicitur s̃.de ser.rus.præ.l.j.§. aquędu&⁹. Dic ergo, quòd quidã homines pręficiũtur ad custodiã, quib⁹ datur priuilegiũ, infrà e.l.decernimus.& his per quorũ fines trahitur: vt l.j.& certa pecunia ad hoc deputatur, vt j.ad reparationẽ, & l.hac lege.nec ex eo extrahitur aqua. infrà l.ij.& l.decernim⁹, in fi.nisi per locũ priuatũ, infrà l.fi.& veteri cõsuetudine, infrà l.vsũ.& tũc nõ ex quolibet loco j.e. l.eos. Sed in casu fallit, vbi priuilegiũ nihil operatur: vt infrà e.l.oẽs. Sed quãdo trahit gratis, habet j.e.tit.ad reputationẽ.

XLIII. *De gladiatoribus.*

Gladiatores. Gladiatores erant, qui publica spectacula edebant, & præsertim cruenta, quibus cruor ex dimicatione gladiorũ eliciebatur, vt in torneamẽtis, & pugna bestiarum, tales hîc reprobantur: non alia spectacula, de quibus s̃.de spec.l.j.

XLIV. *De venatione ferarum.*

Leones capere cuilibet permittitur. Item quando feræ bestiæ capiuntur, & cõducuntur per aliquam ciuitatem, vel comitatum, non debent ibidem morari vltra septem dies.

XLV. *De maiuma.*

Maiuma. Maiuma, ludus est q̧ fiebat in Maio: & sic à madio: vel sub lætitia. Vel maiuma Græcè, Latinè ingressus, scilicet ætatis dicitur, secundùm gl.quãdo herbæ frondesque virentes lætificant prouinciales. In Bononia fiunt reginæ, & Basileæ.

XLVI. *Vt armorum vsus inscio principe interdictus sit.*

Nulli tribuatur copia deferendorum armorum: de hoc in Authen.de arm.& in c.clerici arma, de vi.& ho.cle.

XLVII. *De agricolis, & censitis, & colonis.*

Agricultura. Omniũ rerũ, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius: vt Tull.1.Offi.nullaq; res vtilior fructibus, aruis, qui sic colonorum labore proueniũt: ideò de Agricolis in ge-

Agricola. nere, & Censitis Colonis in speciali. Nam Agricola generaliter

liter omnis colens agrũ dicitur:de quib⁹ omnibus dicit hic. Et sunt octo genera colonorum:Ascriptitij,Censiti,Perpetui coloni,Cōditionales coloni,Inquilini, Originarij,Simplices coloni:de quibus omnibus vide glo.hic super rubr.

XLVIII. *De capitatione ciuium censibus eximenda.*

Ciues Romani habitantes in vrbe effugiũt onus capitatio nis.& est Capitatio tributum, quod pro capite præstabatur.

XLIX. *In quibus causis coloni capite censiti dominos accusare possunt.*

Coloni capite censiti qui sunt,dic vt infrà l.ij.& dic quòd accusant dominum quando vltra debitum exigit:vt l.j.Item in publica actione prosequitur suam vel suorum iniuriam:vt infrà l.ij.in fi.Dicuntur autem capite censiti,qui pro singulis capitibus censum præstant.

L. *De colonis Palestinis.*

Coloni palestini nō possunt à terra recedere,sicut alij:& eorum dominis datur plena potestas reuocandi domũ.Putabāt enim hi se plus priuilegiatos,eò quòd in Palestina,quæ est prouincia Hierosolymitana,natus esset Christus,secundũ gl. *Palestina.*

LI. *De colonis Thracensibus.*

Thracenses capitationis non præstant tributa,sed tributa terræ:non tamen possunt à terra discedere,& occultans vel retinēs colonum Thracensem,id est,ex Thracia, ipsum restituit domino cum peculio,& cum agnatione,& punitur in duabus libris auri. *Thraces.*

LII. *De colonis Illyricanis.*

Illyricani dicuntur, qui ex Illyria,id est,Sclauonia sunt:& tales à terra separari non possunt:contrà facientes reuocantur,& reuocati submittuntur in vinculis. *Illyria.*

LIII. *De omni agro deserto,& quando steriles fertilibus imponuntur.*

Nunc de prædiis ex quibus census percipitur.Et dic quòd ager relinquitur ob sterilitatē,& quādoq; datur à peræquatore vel cēsitore nouo possessori:vt infrà de fun.pa.l.si quis à prætoribus.Aliquādo traditur à principe,infrà eo.l.fi.Et quā do steriles,id est,quādo steriles fundi suscepti,cum fertilibus compensantur,infrà l.v.Imponuntur,id est,adiunguntur.

LIV. *De fundis limitrophis & terris,& paludibus,& pascuis,& limitaneis,& castellorum.*

Quidā habēt Limitrophis,à trophos descriptio,& limite id est, *Limitrophi.*

id est, descriptis ad vsum militũ, qui milites imperium custodiũt: vt ĵ.l.j.& si.& ĩ q b' cessat alluuio, vt ff.de acq.re.do.l.in agris. Aliàs est limitotis. hæc siue de nostris, siue de deuictis fundis erãt. Itẽ in limine imperij nullus debet esse castelli detẽtor nisi is solus, cui per principẽ detẽrio est commissa, ĵ.l.ij.

L V. *De pascuis publicis & priuatis.*

Prouidit fundis limitum, nunc pascuis: & tractatur hîc de conducentibus prata publica: & de deuastantibus ponit l.ij.

L V I. *De fundis patrimonialibus & saltuensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.*

Tã de propriis, quã de fiscalibus dicit: cũ omnes sint principis quasi proprij.ar.infrà.eo.l.j.secũdùm quosdam. Sed alij de patrimonialibus tãtùm dicunt. Et quidam ex his non possunt lucrari, vt cõstituti per Mesopotamiam. Nec mirũ, quia sunt militibus assignati, infrà eo.l.omnes, & l.nulli. Et saltuẽsib', de his dicit l.fi. Et emphyteuticis: ad quã emphyteusim nõ permittitur accedere, nisi dato fideiussore: etiam si desertum accipitur, infrà eo.l.quicunq;.& ĵ.de omni arg.deser.l.iij. Et cõductoribus, scilicet personis quibus speciale ius conceditur, tam pro eis, quàm contra eas, infrà eo.l.iij. Et nota quod si perpetuò accipiunt, domini sunt, & ideò donãt, infrà.l.j. nec imperator potest eis auferre, infrà de loca.fun.ci.l.fin.

L V I I. *De mancipijs & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphyteuticorum fundorum.*

Manumissio facta de mancipio fundi patrimonialis à domino, rescinditur per procuratorẽ Cæsaris. Et emptor fundi patrimonialis tenetur stare colono, quem si expulerit, possessione priuatur, infrà l.ij.& iij.

L V I I I. *De fugitiuis colonis patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuensibus.*

Tales coloni quocunq; se trãstulerint, reuocantur ad pristinam culturam agrorum.

L I X. *De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.*

Ad quas collationes teneantur isti fundi, hîc tractatur. Tenentur enim ad ea obsequia, ad quæ alij.infrà l.j.

L X. *De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus.*

De rei priuatæ, scilicet fiscalis fundis dicit, quę res propriç & priuatæ principis dicũtur: vt ff. ne quid in loco publ.l.ij.§. item hoc, & qui tales cõparauerunt propria firmitate possessionis

sionis ad posteros suos, sine quacunque retractione perpetui dominij durabilitate dimittunt, l.j. de vltima parte rubricæ ponit l.nemo.

LXI. *De fundis & saltibus rei dominicæ.*

Si quis oues, vel equorum greges, fundis aut saltibus rei dominicæ immittit, fisco ilico vendicentur. j.l.j.

LXII. *De agricolis & mancipijs dominicis, vel fiscalibus publicæ vel priuatæ rei.*

Coloni originales rei priuatæ imperialis, quæ eadem est quæ & fiscalis, ar.s. de offi.co.re.pri.in rubr. ad aliquos honores vel munera ciuitatis non deuocentur. j.l.j.

LXIII. *De prædiis tamiacis. & de his qui ex colonis dominicis, aliisque liberæ conditionis, procreantur.*

Quidam dicunt debere scribi, De prædiis dominicis, non tamiacis: & probāt hoc ex eo quod subiicit, Et de his qui. &c. Et volunt in lege prima dicere dominico, vel dominicæ: non tamiacæ, & in vlti. Fundos dominici iuris, nō tamiaci, secundùm P. Sed melius est secundum Io. dicere Tamiacis, scilicet prædiis, in quibus sunt cellulæ. Vnde Tamiacus, id est, cellarius, vel cellularius. Tā enim Græcè, quàm Latinè dicitur cellarium. Vel aliter: Prædia empta erāt, vt canonem redderent inter cellulas, secundùm Io. Et eorum coloni dicuntur Tamiaci, id est, dominici coloni: quia dicta prædia erant imperatoris. Tamias dispensator dicitur thesaurorum domus, œconomus.

LXIV. *De diuersis prædijs, vrbanis & rusticis, templorum & ciuitatum, & omni reditu ciuili.*

Aedificans in loco publico, soluere debet debitam pensionem pro ædificio, si expediat Reipub. aliàs ipsum solum cum ædificio vēdicatur. j.l.j. Et tertia pars canonis quæ redigitur ex fundis & locis Reip. sufficit ad restaurationem murorum. j.l.ij.

LXV. *De locatione prædiorum ciuilium, vel fiscalium, siue templorum, siue rei dominicæ, vel priuatæ.*

Prædia principis quæ in perpetuum locantur, sunt locāda diuitibus, vel aliis cum fideiussione idonea præstita: & officia lis prædicta negligēs, debet de suo resarcire omne decremētum. j l.j. Et à colonis perpetuis fundorum publicorum non auferuntur fundi, licet alius meliorem conditionem offerat. j.l.iij. de quo s. de fund. re. pri. l.j. j.l.fin.

De

LXVI. *De conductoribus & procuratoribus, siue actoribus prædiorum fiscalium, & domus Augustæ.*

Conductores fundorum domus fiscalis, & alij homines dictæ domus, cùm agere volūt, vel experiri, debēt ordinario iure: & nulli aliorum patrocinium præstare debēt, vel executionis ministerium, vt hîc. Et dicit, Domus Augustæ adiectiuè: nam de suis hominibus, nō vxoris: & eius res viri dicuntur. s̄. de pact. l. hac generali.

LXVIII. *Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.*

Palatini milites prohibentur à locatione fundorum Principis, vt hîc.

LXVIII. *De collatione fundorum fiscalium, vel rei priuatæ, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.*

Præses prouinciæ, & sui officiales, possunt exigere conductores dominicos: & etiam impedire fauorē curialibus Cæsaris volentibus facere dictā exactionē. Et omnia prædia, ex quacunq; causa ad fiscum pertinentia, à transuectione publicarum specierum non habent immunitatem, j̄. l. fi.

LXIX. *De priuilegijs domus Augustæ, vel rei priuatæ: & quarum collationum excusationem habeant.*

Ad extraordinaria munera, vel superindicta, etiam fiscalis possessor non cogitur, j̄. l. j. nullus autem alius à superindicto excusatur, excepta Principis possessione, j̄. l. fin.

LXX. *De grege dominico.*

Subtrahēs equū à grege dominico, id est, Principis, ipsum restituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: à qua pœna releuatur, si eū obtulerit spontè. j̄. l. j.

LXXI. *De palatijs, & domibus dominicis.*

Aedes Principi consecratæ, id est, inclyta palatia ab omni priuatorum vsu, & communi habitatione excipiūtur. Priuatorum dixi: quia Iudices in eis reddunt ius: vt s̄. de offi. rec. prouin. l. nullus. & facit. s̄. de ope. pub. l. quicunq;. & de Iudæ. l. in synagoga.

LXXII. *De cupressu ex loco Daphnes, vel Perseidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.*

Emētes, vel vēdētes arbores cupressi ī locis hîc nominatis, *Perseis.* puniūtur. j̄. l. j. Perseis, nomē loci est ī Aegypto, vbi crescit cupressus

pressus:sicut Daphne.Et est ratio,quia cōtinet aggeres tenētes aquam Nili,quæ opportunis temporibus inundat agros, cùm in Aegypto non pluit: vt s̄.de Nili ag.l.j. *Daphne.*

LIBER XII.

Tit. I. *De dignitatibus.*

QVia ius publicum,de quo suprà dixit, non potest expediri,nisi per existētes in dignitate:vt ff.de orig.iur.l.ij. §.post originē.ideò de dignitatibus dicit,scilicet,qui ad eas admittantur,& reiiciantur:& quæ priuilegia ex his competant, & quanto tempore durent.Est autē Dignitas, qualitas, vel præeminētia quæ inhæret personæ.Et quæ sit differentia inter Dignitatem personarum , & Officium , not.in cap.de multa,de præb.& hoc per Bart. *Dignitas.*

II. *De Prætoribus,& honore præturæ:& collatione glebæ,& claui,& follis,& septem solidorum functione.*

De prima parte loquitur l.j.Et collatione,scilicet sublata. Et erant quędam speciales functiones,quas hîc remouet:scilicet Collatio glebæ,vel follis,vel claui, vel septem solidorū. Talis enim actio perpetuò conquiescat.infrà l.ij.

III. *De Consulibus,& non spargendis ab his pecunijs:& de præfectis,& magistratibus militum & patricijs.*

Olim consules creati per vrbem spargebant pecuniā, quæ appellabantur Missilia.Instit.de rer.di.§.hoc amplius. & hoc in signum lætitiæ:quia qui ad honores eliguntur,largius expendunt:quod hîc prohibetur,infrà l.ij ne cupidus lucri populus eos sequatur,sed eorū merita. Sed etiā hoc hodie corrigitur,& in voluntate eorum ponitur spargere vel non, præter aurum,quod soli principi conceditur,in authen.de cōsul. §.spargere,col.iiij. *Missilia.*

IV. *De præfectis prætorio,siue vrbi,& magistris militum in dignitatibus exequandis.*

Omnes istos dicit esse pares gradu,licet habeāt dignitates distinctas:& ille pręfertur,qui primò fuit elect⁹ in dignitate.

V. *De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs,& priuilegijs eorum.*

Custodientes cubiculum principis vel augustæ,eandē dignitatē habent,quam præfectus vrbi,& præfectus prætorio,

 & magistri

& magistri militum. Et hac dignitate deposita, nulla interest distinctio reseruata, nisi reuerentia tēporis, infrà l.j. poterunt tamen etiam deposita dignitate, cùm vadunt extrà vrbē vti cingulo suæ dignitatis, infrà l.fi. vbi vide de cingulo.

v i. *De Quæstoribus, & magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei priuatæ.*

Officia istorum sunt s̄ de offi. Quæsto. cum tribus seq. tit.

v i i. *De primicerio, & secundicerio, & notarijs.*

Primicerius est is, qui primus scriptus est in matricula notariorum, & qui primū locum obtinet: Secundicerius, qui secū dū: ad quod infrà, de domest. l. vlt. Et notariis, id est, cæteris postea scriptis. Alij dicūt, Et, pro, id est. Nam idem est secundicerius, quod primicerius, secū dùm eos. Vel dicitur primicerius, quia primò portabat cereū in aliquo festo, & erat in dignitate, quia spectabilis, j̄ l. proxi. Alibi capitur pro eo qui primus est in choro, vel in cantu, absente archiepiscopo, extrà. eod. titu.

v i i i. *Vt dignitatum ordo seruetur.*

Vsurpans scienter honorē sibi indebitum, crimine sacrilegij punitur, j̄. l. j. & habens dignitatem cum administratione præfertur habentibus eandem sine administratione, s̄. l. ij.

i x. *De magistris scriniorum.*

Magistri scriniorum dicuntur magistri notariorū actorū magnæ curiæ: quia imperiali etiam quodammodo allidere videntur maiestati: etiam dignitate finita vnà cum eorum filiis à grauamine priuato & publico sunt immunes: concor. sunt in glo.

x. *De comitibus consistorianis.*

Comites consistoriani sunt illi, qui steterūt in principis cō sistorio: & proconsulibus adæquantur, j̄. l. j. & sunt spectabiles, vt in Authen. de appel. & intra quæ temp §. illud.

x i. *De comitibus & tribunis scholarium.*

Præpositi scholarium, id est, illorū qui sunt per principem ad aliquod officiū deputati, principē adorare possunt, id est, salutare. Inter quos etiā Palatini numerātur, si eis fuerit data primi ordinis comitiua cum administratione: deposito officio, si nō aspirauerint ad maiorē dignitatē, pares sunt comitibus Aegypti & diœcesis Pōticę. Alij verò milites soluta militia numerantur inter eos qui fuerunt prouinciarum duces.

Palatini.

x i i. *De comitibus rei militaris.*

Missus

Missus ob suam probitatem ad partes transmarinas custodiendas, illis dignitatis insignibus adornatur, quibus procōs.

XIII. *De comitibus & archiatris.*

Archiatri, id est, milit̃ates inermi militia intra palatiū principis, si primi gradus militiā obtinuerūt, eā dignitatem adipiscū ur, quā duces & vicarij principis, qui nil iā administrauerūt & etiā comites primi ordinis: & dicūtur archiatri, id est, summi medici secū lū gl hīc: ab archia, id est, principatu. *Archiatri.*

XIV. *De comitibus qui prouincias regunt.*

Comites qui gubernauerunt prouinciam deposito officio, priuilegio dignitatis vicariæ fungūtur. j̄. l j & talis est spectabilis, vt in authen. de appel. §. illud. Sed quidam sunt illustres: vt j̄. de ero. mili. anno l prouincialium.

XV. *De professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam.*

Grāmatici & Sophistæ & Iurisperiti qui per xx. annos sciētiam docuerunt in Constantinopolitana ciuitate, per illius ciuitatis cœtum in arte docendi æstimandi sunt digni ea dignitate qua funguntur vicarij principis, j̄. l. j. Sed Vicarius æquiparatur comiti & duci: ergo sunt comites & duces: vt s̄. de comit. & archi. l j.

XVI. *De silentiarijs, & decurionibus eorum.*

Decurio & Silentiarius à tyronum equorumq; præstatione habetur immunis nec præstare cogitur collectas extraordinarias quæ necessariò imponūtur. Et dicūtur Silentiarij senatores, eò quòd silēda & occulta consilia eis communicantur. Et dicuntur Consiliarij, vt ff. de mi. l. verū, §. ex facto. Et sunt excusati à muneribus, j̄. l. decurionib⁹ descriptis. Sed nō nisi tres Decuriones, & xxx. Senatores, ita demum si per xiij. continuos annos peregerint inculpatum officium eorum immunitatem hanc habent, vt ibi. *Silentiarij.*

XVII. *De domesticis, & protectoribus.*

Domestici sunt serui, & liberti, & similes secundū quosdā: vt s̄. de his qui ad eccl. confu. §. sanè. quod non placet Accur. quia ingenui seruiunt principi: vt s̄. de præpo. sacr. cub. l. iubemus, §. hoc non solùm. Quare dic. De domesticis, vt sunt Templarij, & quidā fratres ad papam: vt j̄ l. fi. Protector verò est, qui stat armatus coram principe, qui Stipatores dicūtur. Vnde Obelerius, & Belisarius fuerunt domestici & protectores Iustiniani: & tam primi quàm secundi erāt plures, vt Vergil.

Magna stipante caterua. Et habebat pręposítos, qui Primicerij dicuntur, l.ij.

XVIII. *De præpositis laborum.*

Laború. Quidã habent in tex. & rub:. Laborũ: nec dicunt cui labori sint præpositi: alij, Labiorũ, à labiis: quòd fortè corrigebãt eos qui malè loquebantur de principe: & tunc melius staret labragorũ, id est, præsumptuosè loqūẽtium. Vel dicit hoc laborum, Signum bellicũ ex auro & lapidibus pretiosis, quod fecit fieri Cõstantinus inter alia signa bellica secundũ Hug. & secũdũ hoc ponit pro genitiuo plurali syncupato, vt Deũ pro deorum: & Vicariũm pro vicariorum j̄. tit. prox. l. fi. & deriuatur à Labor, vel à labros, id est, abũdans: qui ergo talibus signis deferendis præponebatur, dicebatur Pręposit⁹ laborũ.

XIX. *De proximis sacrorum scriniorum, cæterisque qui in sacris scrinijs mil tant.*

Proximi. Quidã habent præpositis, quod idem est Dicuntur autem Proximi, quia magis se principi proximãt, quàm alij qui sub eis sunt, qui sunt plures, j̄. eo. l. hac parte. Et not. quod tria sũt scrinia seu cameræ, de quibus, j̄ dicitur: vna epistolarum quæ principi, vel ab eo mittebãtur, vt fit Bononiæ. Secũda libellorum conuentionaliũ, & cognitionum, j̄. eo. l. vlt. Tertia dispositionũ, id est registrorum, j̄. de agenti. in re. l. iiij. & tales hodie dicuntur Scribæ, & Cancellarij: & sunt hi, secundùm Pla. quibus arcana principis cõmittuntur, j̄. eo. l proximos. Et est dignitas quæ dicitur Proximatus, j̄. eod. l si quis. Itẽ alij, qui dicũtur Meloproximi, j̄. eo. l. pecuniarij Sũt & al j n u i gradus militãrium in sacris scrinijs, de quibus, j̄. eo. l. vnicuique.

Agentes in rebus. XX. *De agentibus in rebus.*

Ad euidẽtiã pręmitte, quòd agẽtes in rebus, sunt illi, de quibus fit mẽtio per gl. j̄. de curiosis, l. fi. Et sunt hi, quibus clario nũ cura mãdatur, vt ibi. Et erãt plures diuersi per diuersos numeros: vt j̄. l. iij. & quilibet numer⁹ habebat præpositũ: vt s̄. de off. ma. off. l. j. & dicebãtur principes: vt j̄. tit. j. secundũ gl. hîc. Vel dic melius secũdũ Bar. quòd principes agẽtes in reb⁹ de quibus j. tit. ij, sunt illi, qui palmã laborũ emeriti per lapsum xxv. an. p principẽ, postea quieti traditi sunt, j̄. tit. ij. l. j. & iiij.

XXI. *De præpositis agentibus in rebus.*

De hoc s̄, titu. proxi.

XXII. *De principibus agentibus in rebus.*

De hoc s̄. titu. j.

De

XXIII. *De curiosis & stationarijs.*

Dictum est in genere de Agentibus in rebus, & eorũ principibus, Nunc de duabus speciebus. Prima de Curiosis, quorum offi ium erat, nũciare crimina, & remittere criminosos, ĵ cod.l.fi Secunda de quibusdã qui præerant quibusdã euectionibus, vt in tribus ll. sed tales dicũtur Curiosi, fortè quia disceptauerunt de his, quæ non multùm expediunt, & plura sapere quã oporteat voluerunt c.j.de remi.lib.vj. vel quia maiores curas exhibere volebant, quàm res exigeret ii.j. distinct.ca.denique.de cons.dist.v.c. quinque.hi & Stationarij dicti, qui fortè stabãt certo loco vnde auscultarent crimina, & criminosos deferrẽt, qui & Irenarchę dicti, ff.de custo.re.l. diuus. ab iron, quod est cauillator, & archos princeps: quasi princeps cauillationis & delationis. *Curiosi.* *Stationarij.* *Irenarchæ.*

XXIV. *De palatinis sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.*

Palatini primicerij, & tres scriniorum primicerij, & tribuni prætoriani militari dignitate funguntur, & nulla potest eis in iũgi necessitas, publica vel priuata, ĵ.l.pe. & dicũtur Palatini, qui aliis Vicarij: quia quodammodo gerũt vices principis, vt dicit gl.j.l.j. Et consueuerunt per prouincias transmitti: anno tamen lapso, cinguio, id est, dignitate liberãtur, ĵ.l.placuit. & idem est de palatinis principis, quod de his, ĵ.l.fi. *Palatini.*

XXV. *De stratoribus.*

Stratorium, id est, stabulum. Vnde in Genesi, Rachel hoc videns posuit idola patris in stratorio cameli, & sedit super ipsum. Vnde Stratores dicũtur qui pręsunt stabulis, seu equis stantibus in stabulis: vt dicit hîc glo. *Stratores.*

XXVI. *De castrensianis & ministerianis.*

In libro Iro. est, de castrensiariis & ministeriariis, qui fortè præerant castris principis ordinandis, vel metandis: & erant plures, & eligebantur de cõmuni, ĵ.tit.proxi. qui etiam à ministerio Ministeriani dicti sunt: hi tamen Castrensianis, tanquam præpositis suberant, & seruiebant. *Castrensiani* *Ministeriani.*

XXVII. *De decanis.*

Decanus, id est, decẽ virorũ societas, secundùm Hug. vel qui præest decem: vnde Decanissa, id est, vxor decani. Et quatuor ex decanis, qui primum locum in ordine tenerunt per biennium, ad primiceriatus officium assumuntur: & alij in locum eorum debent subrogari elapso biennio. *Decanus.* *Decanissa.*

XXVIII. *De mensoribus.*

Mensores dicti sunt, qui mensurabant mœnia iuxta castrum, vel similia, vt dicit gl. in rub. s. tit. ij. vel columnarum, vel hominum. Vel sic, Mensores frumentarios: vt ff. de excu. tut. l. mensores, & ff. de iur. immun. l. fi. vt illos qui metabātur hospitia militum, vt infra de met. l. j.

XXIX. *De priuilegijs eorum, qui in sacro palatio militant.*

Intellige in quo*c*ui ; officio, infra l. j. vbi dicitur quòd palatini a cunctis muneribus sordidis sunt immunes, ipsi & eorum filij, & nepotes: vt in

XXX. *De priuilegijs scholarum.*

Schola est, in quibus tyrones militiam addiscūt: vel est societas militum, vt infrà l. fi. Et magister militum non potest suos scholares Senatores verberare, vel degradare: sed istud specta d officium magistri officiorum, infrà l. j.

XXXI. *De castrensi omnium palatinorum peculio.*

Id est, de militibus palatij qui principē sequuntur, vt s. tit. superiori, Sed hìc circa peculium. Et tales habentes aliquod priuilegium, quæcunq; quæsiuerunt in officio morantes, ex donis principis, aut eorum industria, principe sciente, retinēt tanquam castrense peculium.

XXXII. *De equestri dignitate.*

Equites Romani sunt, qui Romam custodiunt: nam & illi habētur pro absentibus Reip. causa, vt ff. ex quibus cau. ma. l. milites. & dic quòd erāt aliqui præsidentes aliis: non enim simplex militia est dignitas, vt infra tit. ij. l. fin. in princ. Et hi secundum gradum post clarissimatus, id est, cōsulatus, dignitatem habent: vt hic.

Clarissimatus.

XXXIII. *De perfectißimatus dignitate.*

Dignitas erat fortè ei qui erat perfectissim⁹ miles: ad hoc nō assumebatur aliquis seruilis conditionis, aut fisco, aut curiæ obnoxius, vel pistores, vel in aliquo negotio consistētes: vel qui honorem quasi venalem pretio redimere cogitabat, sed sola probitate, sic s. de episc. & cler. l. si quenquam.

Perfectissimus.

XXXIV *Qui militare possunt, vel non Et de seruis ad militiæ dignitatem aspirantibus. Et vt nemo duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur.*

De armata militia loquitur: & de hac prima parte loquitur, j. eo. l. j ij. iij. & iiij. Et de seruis: de hoc infrà, eo. l. pe. & vlt. Et vt nemo, de hoc j. cod. l. eis.

Nego

XXXV. *Negotiatores ne militent.*

Qui præsunt ergasterio,id est,negotiationi, militare prohibentur:non nobilitatis defectu,nã & libertus militat,ff. de testam.mil.l.duobus.Sed quasi ex vili officio nõ debent assumi s.de dig.l.neque.& de perfect dig.l.j. *Ergasterium.*

XXXVI. *De re militari.*

Miles captus ab hostibus,dum est ibi,stipendium vel salarium habere non debet,infrà.l.j Et implentes stipendia militiæ xx.annis per cohortes, munera sordida non coguntur subire,infrà.l.ij.

XXXVII. *De castrensi peculio militum,& præfecti annonæ.*

Filius in potestate militans,ob eam causam accipiens dono à patre,matre,vel aliis ꝓpinquis,vel amicis,& quę ei militiæ occasione sunt quæsi a,in castrensi peculio numeratur. Et not.quod res empta ex castrensi peculio,dicitur esse castrensis:vt hic. De vltima parte rubr.nihil dicitur in tex. vt sæpè suprà. *Castrẽsis res.*

XXXVIII. *De erogatione militaris annonæ.*

Erogatio dicitur distributio,id est, quid & vnde habeant milites stipendia.

XXXIX. *De excoctione, & translatione militaris annonæ*

Ab excoctione panis militibus præstãdis nulla domꝰ,etiã principis excusatur.Et si procurator eius cui panis coquendus mãdatur,cõtumaciter facere neglexerit,punitur ipse, & dominus eius si fuerit conscius,infrà.l.ij. Exactores autem, id est,distributores,qui militibus annonam à prouincialibus exactam soluunt,à prouincialibus non petant panis excoctionem,nisi fuerit inter eos consuetudo contraria, infrà l.j. *Exactores.*

XL. *De militari veste.*

Canoné vestium militarium à Calend.Septembris vsque ad Calend.Aprilis Respublica soluet,infrà l j.

XLI. *De metatis,& epi demeticis.*

Metati dicũtur milites in terminis castroũ quæ castra vallo vndiq; circundabãt:vnde in Bibliis,Castrametati sunt filij Israël & sic ponitur s.de episc.& cler.l.omnia.Sed Epidimetici dicuntur,qui suprà milites sunt cõstituti,metiẽtes,siue dimetiẽtes militibus hospitia:ab epi,quod est suprà & metis,id est,metatis,id est,de his q supra milites dimetiũtur,id est,di *Metati. Epidemici.*

uersis diuersa assignant hospitia.

XLII. *De Salgamo hospitibus non praestando.*

Comites, tribuni, vel praepositi, militum nomine, salgami gratia, id est, culcitras, lignum, vel oleũ à suis hospitibus
Salgamũ. non extorqueant. Et dicitur Salgamum culcitra, in qua mili-
Sagulum. tes dormiebant, quod & Sagulum dicebatur: & ex pilis caprinis fiebat. Iuuenalis, Discit ab hirsuta iaculum torquere capella.

XLIII. *De commeatu.*

Commeatus. Commeatus dicitur alimẽtum, quod à militibus, vel aliũde tẽpore expeditionis in castris existentibus à finitimis regionibus & locis pro cibando exercitum adducitur. Et milites à castris & signis pro commeatu discedere non debẽt, nisi vsque ad xxx. vt s̃. de erogat. milit. ann. l. iubemus per hãc. §. vt autem.

XLIV. *De tyronibus.*

Tyro. Tyro est nouus miles, qui adhuc nõ est scriptus inter fortissimos milites: vt ff. de testa. milit. l. ex eo & tyrones in scholis loco semper posteriore ponuntur, infrà l. fi.

XLV. *De litorum & itinerum custodia.*

Satis clarus est.

XLVI. *De desertoribus, & occultatoribus.*

Desertores. Desertores milites dicuntur, qui militiam tempore belli deserentes à signis abierint, vt dixi ff. de re militari, pag. 215.
Occultatores. Occultatores autem dicuntur priuati homines, qui desertores recipiunt.

XLVII. *De veteranis.*

De hoc dixi s̃. Et gaudent priuilegiis hîc descriptis.

XLVIII. *De filijs officialium militarium, qui in bello moriuntur.*

Officia militaria multa sunt, & varia, vt ex superiorib[9] tit. patet: horum morientium filij in parentum militiam vocantur, infrà l. j. & s̃. de tab. l. fi.

XLIX. *De oblatione votorum.*

Felix annus votis communibus aperitur, id est, ex volũtate donandi Principibus: & hîc dicit, quomodo vna libra auri obrizati, id est puri, dari debet: & sic de melioribus rebus dare debet, qui donat.

De

I. *De numerarijs & actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, siue scrinarijs, & exceptoribus sedis excelsæ, cæterorumq; Iudicum, tam militarium, quàm ciuilium.* *Numerarij.*

Numerarij seruiétes rectoribus in diuersis obsequiis, tormentis & carceribus puniuntur, infrà l.j. & sunt Numerarij qui hodie Tabellarij appellátur: qui & Actuarij eò quòd acta publica scribunt: & Chartularij, à chartis: & Scrinarij, siue Exceptores dicuntur. *Actuarij.* *Chartularij.* *Scriniarij.* *Exceptores.*

II. *De cursu publico & angarijs, & perangarijs.* *Cursus,*

Cursus quandoque ponitur pro officio currédi, quandoque pro loco per quem curritur, secúdùm Hug. vt infrà l.ij. erant enim quidá officiales, qui præerant officio, vt facerent conduci militibus annonam & arma in plaustris, quæ ducebátur cum equis, vel in ipsis equis, j. eo. l. cursum. & s. de Fabri. l. fi. §. quoties. Angaria autem sunt obsequia, in operibus personarum. Perangaria autem in quibus vtrunq; vertitur, scilicet opera personarum, & rerum impédia: vt dicit gl. in l. neminem, C. de episc. & cleri. & gl. in ca. non minus, de immun. eccle. & glo. in l. j. s. quemadmod. ciuil. mun. lib. x. *Angaria.* *Perangaria.*

III. *De tractatorijs & statiuis.* *Tractatores.*

Tractatores erant viri, qui tractabant, & contrectabát animalia publica, & equos sacro vsui deputatos: vel forrè Tractatoriæ dicútur literæ datæ ꝑ licétia vehédi animalia: vt s. tit. j. l. cursum, in fi. Vel vt licet ad tractandum vel apprehendendum criminosos impetrare, vt s. de deser. l. j. §. j. *Tractatoriæ.*

III. *De apparitoribus præfectorum pretorio, & priuilegijs eorum.* *Apparitores.*

Apparitores præfectorum dicebantur, qui & Cornicularij, qui cornua sonabant quando milites ibant ad bellum, secundùm Hug. de quibus infrà l. iij & s. de offic. diuers. Iudic. l. sciant. *Cornicularij.*

IIII. *De apparitoribus præfecti vrbis.*

Qui administrauerút multa officia in prouincia, officio finito principis purpuram non adorant. Item apparitor sedis vrbanæ de concussione pistorum conuictus punitur.

V. *De apparitoribus magistrorum militum, & priuilegiis eorum.*

Qui in officiis magistrorum equitú & peditú militarunt, quales sunt numerarij & similes, vt j. cod. l. numerarios, mili

taris sunt ordinis,& gaudent priuilegiis hîc insertis.

LVI. *De apparitoribus Proconsulis,& Legati.*

Proconsul,vel Legatus,nõ debet esse curialis vel ascriptus alicui corpori:& si ascriptus est,debet restitui ei. Et apparitores legatorum debent esse quadraginta.

LVII. *De apparitoribus comitis Orientis.*

In officio comitis Orientis non amplius quàm sexcentos apparitores esse oportet.

LVIII. *De cohortalibus,Principibus,cornicula-rijs,ac primipilariis,*

Cohortalis. Cohortales dicti sunt,qui officio curiæ erant coartati & astricti.Et Principibus,cor.dic vt s.tit.ij.l.numerarios,in fi.

LIX. *De apparitoribus præfecti annonæ.*

Apparitores præfecti annonæ sunt compulsores, qui exactionem canonis annonarij faciunt.

LX. *De diuersis officijs,& apparitoribus Iudicum,& approbatoribus eorum.*

Diuersi officiales, Apparitores,& Limitanei castrorum conueniuntur sub officiorum magistro:non tamen per hoc derogatur iurisdictioni magistri militum Thraciæ,vel Illyrici,qui ex consuetudine contra eos iurisdictionem habent, infrà l.viros.

LXI. *De executoribus,& exactoribus.*

Ne apparitores,vel palatini executores per prouinciã vagando inferant prouincialibus molestiam.ideò periculũ gestorum per eos spectat ad illos,quorum sunt apparitores,vel *Exactor.* exactores,infrà.l.j.Exactor est cõpulsor:& exactor intra annum debet ostendere quod exegerit,infrà l.iij

LXII. *De lucris aduocatorum & concussione officiorum,siue apparitorum.*

De lucris,scilicet prauis,vt infrà l.j.& ij.De licito,dic vt s. de suffr.l.vna.De concussione,id est,de prædatione,deuictus pœnam subeat legibus competentem,infrà.l.fi.

LXIII. *De primipilo.*

Primipilarij,dicũtur prima administratores:& sic accipitur s.de cohor.l.solita,& l.ordinariorum.& de episc.& cler.l.officiales. Aliàs,pro his qui primũ pilũ,id est,telum vel hastam ferunt:& secundum Hug.potest accipi vtroque modo.

LXIV. *Publicæ lætitiæ,vel Consulum nuntiatores vel insinuatores,constitutionum,& aliarum sacrarum vel iudicia-lium*

sium literarum, ex descriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

Lætitiæ, scilicet nuntiatores. & dic, quòd quando principi aliquod felix nuntiabant factum, vt quia Consul eligebatur, princeps etiam mittebat eis aliquam constitutionem, & nuntius dabat, & scribebat se dedisse: Immodicũ, id est, magnũ: parum tamen licet accipere ab his, quibus talem licentiam portant, secundùm glo. hîc.

FINIS.

CONSVETVDINES FEVDORVM.

Q VIA de feudis tractaturi sumus, videndum primò, an hic liber sit approbatus: & procedit hæc quæstio in constitutionibus, non editis ab Imperatore. Et quòd sic, patet: quia illæ constitutiones allegãtur per glo. vtriusq; iuris, leguntur in scholis publicis, & continent in se rationem: & lex est, quicquid in ratione consistit, infrà de consuet. ponit Io. And. in c. ij. eod. tit. faciunt no. per Bart. in l. j ff. si cert. pet.

COLLATIO DECIMA.

Tit. I. De his qui feudum dare possunt, & qui non: & qualiter acquiratur, & retineatur.

EST autem Feudũ, beneficium seculariũ. not. in c. in præsentia. de prob. feudum autem dare possunt archiepiscopus, episcopus, abbas, abbatissa, præpositus, si antiquitus consuetudo eorum feudũ dare fuerit. Marchio, Comes similiter feudũ dare possunt, qui ꝓpriè regni, vel regũ capitanei dicũtur. Sunt & alij qui ab istis feudũ accipiũt, qui propriè regis, vel regni Valuasores dicuntur: sed hodie Capitanei dicũtur, seu appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero q̃ ab eis accipiunt feudum, minores Valuasores dicũtur. Et quidẽ antiquissimo tempore, domini quando voluerunt, poterãt rem in feudum à se datam auferre: postea verò cõuentũ est, vt post annum tantùm firmitatem haberẽt: deinde statutum est, vt *Feudum quid.* *Valuasores.* *Capitanei.*

est, vt vsque ad vitam fidelis perduceretur: posteà tamen sic progressum est, vt ad alios deueniret: in quos scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare.

II. *De feudo guardiæ & castaldiæ.*

Castald⁹. Castaldus, siue actor dicitur cui res domini cõmittitur gubernanda, C. de sacrosan. eccle. l. iubemus, circa princ. qui & *Guardianus.* Guardian⁹ dicitur, id est, custos. vt aliàs dicitur Oeconomus, *Oeconomus.* cui gubernanda res ecclesiastica mãdatur. Villicus autem dicitur, qui fructibus percipiendis præponitur: vt ff. de insti. l. *Villicus.* sed cum villico. Et licet aliàs feudũ hodie sit perpetuũ: in hoc tamẽ feudo siue castaldia, quod datur pro mercede alicuius rei, post annum potest auferri, etiam pretio pro eo dato non restituto, nisi ad certum tempus datum sit, vt infrà.

III. *Qui successores feudum dare teneantur.*

Si persona ecclesiastica facit inuestituram de feudo quod ab alio detinet, antequam sibi approprietur, non tenetur successor eius: etsi purè aliquem inuestierit, exinanitur feudũ. si autem sub conditione fecit inuestituram, & econuerso prædecedente vasallo, inuestiturã recusare non valet. Secus est in persona priuati, quia tunc vtriusq; successor obligatur, infrà si de feud. controuer. fu. c. moribus.

IV. *Si de inuestitura feudi controuersia fuerit.*

Quidam habent hoc glosatum: Vacat hoc ca propter inferius c. de cõtro. feu. apud pares cur tet. c. si inter dominum. Nouæ inuestituræ interesse debent pares, si tamen dominus pares habeat: si autem non habet, tunc sufficient extranei, infrà, qui test. sint nec. ad proban. no. inuesti.

V. *Quibus modis feudum amittatur.*

Si dominus prælũ campestre habuerit, & vasallus eũ morãtem in ipso prælio dimisit non mortuũ, nec ad mortẽ vulneratũ, feudũ amittere debet. Item si vasallus cucurbitauerit *Cucurbitare.* dominũ, id est, cũ vxore eius concubuerit, vel cõcumbere se exercuerit, aut cum ea turpiter luserit: vel si cũ filia aut nepte ex filio aut cũ sorore domini cõcubuerit, iure feudũ amittere cẽsetur. Similiter si dominũ assalierit, vel castrũ domini sciẽs dominũ vel dominã ibi esse, vel cũ inimicis domini amicitias copulauerit, vel aliàs cõtra dominũ se habuerit, amissione feudi mulctabitur, & feudum ad dominum reuertitur.

VI. *Episcopum, vel abbatem, vel abbatissam, vel dominum plebis feudum dare non posse.*

Clerici

Clerici res ipsius ecclesiæ in feudum dare non possunt de nouo, sed aliàs quas datas inuenerunt tempore sui ingressus non prohibentur. & hoc est quod hîc dicitur, quæ videlicet ei subiectæ sunt, &c.

VII. *De natura feudi.*

Natura feudi hæc est, vt si quis princeps inuestierit capitaneos suos de aliquo feudo, non potest eos deuestire sine culpa, simile infrà de feu sine cul. non amitt. c. j. quo tempore mil. inuest. pet. deb. c. iij.

VIII. *De successione feudi.*

Si quis decesserit filiis & filiabus superstitibus, succedunt tá ùm filii æqualiter, vel nepotes ex filio loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.

IX. *Qui successores teneantur.*

Si quis inuestitus fuerit de aliquo feudo post mortem eius vel si quis fuerit inuestitus sub cõditione aliqua, vel tempore de quo null' erat inuestit': siue p̃moriatur tenẽs feudũ siue inuestitor, siue inuestit': inuestitor & inuestitoris hæredes teneãtur inuestito, vel hæredi ei' veniẽte tẽpore vel cõditiõe.

X. *De contentione inter dominum & fidelem de inuestitura feudi.*

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de inuestitura feudi, per pares curiæ dirimatur. istud plenius not. infrà. quid si inuestit. c. j. §. j. & infrà. si de inue. inter do. & vas.

XI. *De pignori dato feudo quid iuris sit.*

Si quis voluerit dicere, de pignore sibi dato se inuestitum esse, non credatur suo iuramento, sed testibus idoneis partibus domus.

XII. *De contentione inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti.*

Si contentio fuerit inter me & dominũ de portione, id est, dimidietate feudi fratris mei defuncti, dicẽdo paternũ esse: ille verò minimè, siue possideo p̃ me, siue per aliũ, dabitur mihi iusiurandum, scilicet patrem meum iure inuestitũ fuisse, &c.

XIII. *De alienatione feudi.*

Si cliẽtulus voluerit partẽ sui feudi alienare, id est, mediũ sine domini volũtate, poterit hoc facere: sed totũ alienare nõ potest: alias feudum amittet, & non valebit quod factum est.

XIV. *De feudo marchiæ, vel comitatus, vel ducatus.*

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate,

gnitate, si quis inuestit' fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantùm debet habere: hæres enim non succedit vllo modo, nisi ab Imperatore per inuestituram acquisierit.

X V. *An maritus succedat vxori in beneficio.*

Si fœmina habens beneficium & maritum, moriatur, nullo modo succedit in beneficio marit', nisi specialiter inuestitus fuerit: & si ipsa fœmina filios dimiserit licet de iure in beneficium matris succedere non deberent, quando non fuit dictũ, vel inuestiti fuerint: quia secũdùm vsum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum: sed secũdùm æquitatem, dicamus filios debere succedere.

X V I. *De feudis datis minoribus valuasoribus, quid iuris sit.*

Si minores valuasores beneficiũ tollere voluerint minimis valuasoribus, & c. istud totũ correctũ est s̃. de natura feu. in fi.

X V I I. *Quibus modis feudum amittatur.*

De hoc dixi s̃. in tit. simili.

X V I I I. *Apud quem vel quos controuersia feudi definiatur.*

Dixi s̃. de inuesti. feu.

X I X. *Constitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, quas ante ianuam beati Petri in ciuitate Romana condidit obseruandas.*

Loquitur de feudis militum.

X X. *De beneficio fratris, & qualiter frater in beneficio fratris succedit.*

Frater non succedat fratri in beneficio, sed dominus habeat. nisi per inuestituram à domino ordinatũ fuerit: vel vbi beneficium de communibus bonis fuerit emptũ: vel vtriusque nomine, domino sciente, si insimul steterint: vel in hostẽ regis acquisierint.

X X I. *De feudo sine culpa non amittendo.*

Satis clarus est. de hoc dixi s̃ de natu. feu.

X X I I. *Quo tempore miles inuestituram petere debeat.*

Nemo miles vltra annum & mensem vadat, vt inuestiturã beneficij sui à filio vel successore domini sui petat: nisi iusta causa interueniente, quare non petierit.

X X I I I. *De contentione inter dominum & vasallum de inuestitura feudi.*

De hoc s̃. si de inuestitu. inter dominũ & vasal. cõtroue. fu.

Quemad

XXIV. *Quemadmodum feudum ad filiam pertineat.*

Filia nō habet beneficium patris, nisi à domino redemerit.

XXV. *Quibus modis feudum constitui potest.*

Feudum sine inuestitura nullo modo potest constitui: etiā si domino iubēte quis alicuius rei nomine feudi possessionē nanciscitur, & teneat.

XXVI. *Si de inuestitura inter dominum & vasallum lis oriatur.*

De hoc suprà, hîc tamen traditur forma noua.

XXVII. *De feudo dato in vicem legis commissoriæ reprobando.*

Feudum non prætextu pecuniæ, sed amore & honore domini acquirendum est: & ideò nō potest feudum acquiri secundùm pactum legis commissoriæ occasione pignoris.

XXVIII. *De vsu Mediolanensium secundùm quosdam.*

Non vtitur hoc vsu.

LIBER II.

Tit. I. De feudi cognitione.

Consuetudo in feudis vincit leges. Et feudum nō potest constitui, nisi in rebus soli, aut solo cohærentibus. *Consuetudo feudi.*

II. *Quid sit inuestitura feudi.*

Inuestitura propriè dicitur possessio: abusiuè autem modo dicitur inuestitura, quando hasta vel aliud quodlibet corporeum porrigatur à domino, se inuestituram facere dicēti, & debet fieri, saltem ab eo qui habet vasallos, coram duobus ex illis solemniter. *Inuestitura.*

III. *Per quos fiat inuestitura, & per quos recipiatur.*

Inuestitura fit de veteri beneficio: & potest etiam à minore fieri. Noui autem inuestitura feudi, non ab alio rectè fit, nisi ab eo qui legitimè suorum bonorum administrationem habet. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casibus.

IV. *Quid præcedere debeat, an inuestitura, vel fidelitas.*

Inuestitura debet præcedere fidelitatem, id est, iusiurandū quod à vasallo præstari debet domino: de quo infrà.

V. *Qualiter iurare debeat vasallus domino fidelitatem.*

Hîc ponitur forma, quæ & xxij.q.x.c.de forma, habetur,

De

VI. *De forma fidelitatis.*

Ecce alia forma.

VII. *De noua forma fidelitatis.*

Istud capitulum in paucis cōsuetudinibus inuenitur:quia nouiter est inuentum,vt in principio ipsius.

VIII. *De inuestitura de re aliena facta.*

Qui alienæ rei sciens inuestituram accipit,nisi pacto speciali sibi prospexerit,de euictione agere nō poterit. Ignorās verò rectè aget,vt aliquid eiusdem bonitatis seu quantitatis ei præstetur.

IX. *Qualiter olim poterat feudum alienari.*

Olim vasallus domino inscio,vel inuito,feudi partem vēdere poterat,retenta videlicet alia parte:hîc autem ponitur optima consuetudo noua.

X. *Quis dicatur marchio,comes,capitaneus vel valuasor.*

Dux. Qui à principe de ducatu aliquo inuestitus est,Dux vocatur:qui verò de marchia,Marchio. *Marchio.* Dicitur autē Marchia,q̄a marchia,vt plurimùm iuxta mare sit sita, à mari & archia,id est,principatus maris.Qui verò de aliquo comitatu fuerit inuestitus,Comes appellatur. *Comes.* Qui à pricipe,vel aliqua potestate de plebe aliqua,vel plebis parte est inuestitus,Capitaneus appellatur,qui propriè Valuasores maiores olim vocabātur: *Capitaneus.* qui verò à capitaneis antiquitus beneficiū tenēt,Valuasores minores dicūtur. *Valuasores.* Qui autē à valuasoribus feudū quod à capitaneis habebatur,similiter acceperint,Valuasini,id est,Minimi Valuasores appellantur. *Valuasini.* Soldata autem est prestatio quędam annua, & gratuita,quæ à neutra transit in hæredem. *Soldata.*

XI. *De successione fratrum, vel de gradibus succedentium in feudum.*

Ad lineas ex transuerso nō porrigitur nisi antiquum feudum,& descendentibus deficientibus:vt hîc,& suprà de succes.feu.& s̄.de nat.feu.

XII. *De fratribus de nouo beneficio inuestitis.*

Portio fraterni feudi,etiā simul inuestiti,altero defuncto non pertinet ad fratrem, etiam simul inuestitum,nisi facta fuerit eo pacto inuestitura.

XIII. *De inuestitura,quàm Titius accepit à Sempronio.*

Hîc est parua dubitatio.

De

XIV. *De vasallo decrepitæ ætatis, qui feudum refutauit, vt filij inuestirentur.*

Feudum quamuis refutatum sit, nihilominus est paternũ, nisi ad hoc refutaretur, quasi de nouo ipsos benè inuestiret: intellige tamen consentientibus his ad quos per successionẽ est peruenturum, infrà de eo qui fin. fec. agn.

XV. *De inuestitura in maritum facta.*

Cùm vterq; domini feudatarius vasallum se asserit, licet vnus de nouo, alius de veteri contendat: nõ ipse dominus iudex est, sed ordinarius, vel arbiter litigium terminabit.

XVI. *De controuersia feudi apud pares terminanda.*

De hoc dixi suprà si de contro. feu.

XVII. *De eo qui sibi, vel hæredibus suis masculis, vel fœminis, inuestituram accepit.*

Nota in hoc titulo potissimè, quantum sit potior masculorum, quàm fœminarum conditio. Nam masculus excludit germanam suam.

XVIII. *De duobus fratribus à capitaneo inuestitis.*

Vnusquisque sibi suisq; hęredibus videtur prospexisse, sic ff. de prob. l. si pactum.

XIX. *An remoueri debeant testes qui pares esse desierint.*

Dic, quòd sufficit tempore inuestituræ pares fuisse, etiam si posteà pares esse desinant.

XX. *De controuersia inter episcopum & vasallum.*

Quicquid inter hos siue de inuestitura, siue de fidelitate, siue de principali causa agẽdum est, per suam curiam est expediendum.

XXI. *De vasallo milite qui arma bellica deposuit.*

Qui desiit esse miles seculi, & factus est miles Christi, beneficium amittit, cùm non possit facere officium, ergo nec beneficium ad eum pertinebit.

XXII. *De milite vasallo qui contumax est.*

Si miles ad tertiam vocationem domini non venerit, hoc ipso feudum amittit.

XXIII. *In quibus causis amittatur feudum.*

De hoc suprà in simili titulo dixi.

XXIV. *Quæ fuit prima causa beneficij amittendi.*

Hac rubrica raro vtimur, quia sub superiori continetur.

XXV. *Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit, & dominus eum defendere noluerit.*

Si vasallus, cùm de feudo interpellabatur, autorem suum, id est, dominum, vt eum defenderet, vocauit, & hoc probare possit: si in eo iudicio vasallus fuerit victus, dominus sibi imputet.

XXVI. *Si de feudo contentio sit inter dominum & cognatos vasalli.*

Multa specialia continet hic tit.

XXVII. *De pace tenenda & eius violatoribus.*

Qui pacem iuratam frangit, & quinque solidos furatur, suspenditur.

XXVIII. *Hic finitur Lex: Deinde consuetudines regni incipiunt.*

Multa capitula continet.

XXIX. *De filijs natis ex matrimonio ad morganaticam contracto.*

Morganatica. Morganatica dicitur donatio facta vxori in recõpensam virginitatis prima nocte amissæ.

XXX. *De feudo fœminæ.*

Fœmineum feudum sine pacto speciali deficientibus filiis masculis ad filias pertinebit.

XXXI. *Si vasallus feudo priuetur, cui deferatur.*

Dic, vt in titu.

XXXII. *Qui testes necessarij sunt ad nouam institutionem probandam.*

Semper pares curiæ sunt necessarij ad probandam institutionem feudi.

XXXIII. *De consuetudine feudi.*

Dic vt in eo.

XXXIV. *De lege Conradi.*

Lex Conradi. Hæc lex continet, quòd si inter capitaneos controuersia fuerit, coram rege finiri debet.

XXXV. *De clerico qui inuestituram facit.*

Clericus faciẽs inuestituram de suis bonis, eius successor omnino cogitur eam adimplere.

XXXVI. *An mutus, vel aliter imperfectus, feudum teneat.*

Dic, quòd tales non possunt retinere, quia ipsum deseruire nõ possunt: sicut dicimus in clerico, & fœmina, & similib⁹.

XXXVII. *An ille, qui interfecit fratrem domini sui, feudum amittat.*

Dic quò l non.

XXXVIII. *De vasallo qui contra constitutionem Lotharij regis beneficium alienauit.*

Si totum alienauit, perdit totum: si partem, perdet eam, & ad dominum reuertetur.

XXXIX. *De alienatione paterni feudi.*

Alienatio paterni feudi non valet sine domini voluntate.

XL. *De capitulis Conradi.*

Hæc sunt capitula quæ sequuntur.

XLI. *De controuersia inter masculum & fœminam de beneficio.*

Creditur masculo cum suo iuramento dicente feudum esse masculinum.

XLII. *De controuersia inter dominum & emptorem feudi.*

Dic vt in eod.

XLIII. *De controuersia inter vasallum, & alium de beneficio.*

Dic vt in eod.

XLIV. *Quid iuris sit si vasallus post alienationem feudum recuperet.*

Hic traditur hoc ius.

XLV. *An agnatus, vel filius defuncti possit retinere feudum repudiata hæreditate.*

Si paternum fuerit, poterit: aliàs non.

XLVI. *An apud iudicem, vel curiam domini, quæstio feudi debeat terminari.*

De hoc ꝫ.

XLVII. *Qualiter dominus proprietate feudi priuetur.*

Si dominus apertam feloniam contra vasallum fecerit, dominus proprietate feudi priuatur: sicut vasallus feudũ amitteret hoc casu.

XLVIII. *De feudo non habente propriam feudi naturam.*

Dic vt in eod.

XLIX. *De eo qui finem fecit agnato de feudo paterno.*

Finem facere, est refutare feudum. *Finem facere.*

I. *De natura successionis feudi.*

De hoc s.

L I. *De prohibita feudi alienatione per Lotharium.*

De hoc suprà.

L I I. *De capitaneo qui curiam vendidit, an intelligatur beneficium vendidisse.*

Dic quòd sic.

L I I I. *De pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda, & iudicanda: & pœna iudicibus apposita, qui eam iudicare, & iustitiam facere neglexerint.*

Dic vt in eod.

L I V. *De allodiis.*

Allodiũ. Allodium dicitur, quod est proprium, non tamen excludit superioritatem principis. Et est res libera, de qua tamen præstatur tributum.

L V. *De prohibita feudi alienatione per Fridericum.*

Dic vt suprà, sæpè diximus.

L V I. *Quæ sint regaliæ.*

Regaliæ. Regaliæ sunt ius exigendi angarias, & perangarias, quas hæc constitutio exprimit quales sint.

L V I I. *Quot testes sint necessarij ad probandam feudi ingratitudinem.*

Dic quòd quinque.

L V I I I. *De notis feudorum.*

Licet quidam habeant, De votis feudorum: tamen potius puto fore notas siue notulas super feudis factas.

FINIS.

EXTRAVAGANTES, SIVE

COLLATIO XI.

Tit. I. Quomodo in læsæ maiestatis crimine procedatur.

HAnc constitutionem do. Bar. solemniter commentauit.

I I. *Qui sint rebelles.*

Hoc titulo satis exprimitur.

Finis omnium titulorum legalium.

DE

DECRETALIVM TITVLI.

OPERAE pretium est post titulorũ legaliũ pro nostra virili factam interpretationem, aliqualem saltem perfunctoriam iuris canonici, diuinarum putà decretalium Gregorianæ compilationis, rubricarumque earundem facere expositionem: saltem illarum quas præcedens nostra minus cõtingit explanatio. Pro cuius quidem vberiori euidentia sciẽdum, differre inter se Constitutionem, Decretum, & Decretalem Epistolam. Nam constitutio ecclesiastica variis nominibus nuncupatur: quandoq; enim appellatur Canon, quãdoq; Decretum, quandoq; Decretalis Epistola, quãdoq; Dogma, quandoq; Sanctio, quandoq; Mandatum, quandoq; Interdictũ. De quibus gl. iij. dist. c. summa. Decretalis autẽ epistola propriè est cõstitutio, quam papa edidit cum consilio cardinalium, vel sine, ad alicuius cõsultationem. Decretum verò, quando ad nullius consultationem. Constitutio autem quandoq; ponitur specificè, & est propriè quod princeps statuit: vt in c. cõstitutio, dist. ij. Procœmium huius libri primò præmittit salutationem cum nomine scribentis: ibi, Gregorius, &c. & quibus scribit: ibi, Dilectis, &c. & benedictionem: ibi, Salutem, &c. Secundò ponit exordium: ibi, Rex pacificus: in quo concludit finale intentũ iuris generalis: ponẽs finẽ viatoris, id est, hominis ad quem à Deo dispositus est, allegans causam deuiationis ab hoc fine: ibi, Sed effrenata, &c. Cõcludens, legẽ necessariam vt ad debitũ finem viator deducatur. Et ostẽdit tres virtutes, & proprietates legis: ibi, ideoque lex proditur, &c. Secũda pars ponit euẽtũ circa cõstitutiones Ecclesiasticas correctioni submittẽdas: & ponit materiã, & causam impulsiuã hui' cõpilationis cũ causa adiutiua, siue auxiliatrice: ibi, p dilectũ. Addẽs formalẽ causã: ibi, Resecatis, &c. *Decretalis epistola.* *Decretũ.* *Constitutio.*

Tit. I. *De summa trinitate & fide catholica.*

Glos. continuat & declarat. dixi C. eod. tit. pag 226.

II. *De constitutionibus.*

Dixi §. in princ. huius. & ff. de consti. princ. pag. 9.

III. *De rescriptis.*

Rescriptum est illud, quod ab Apostolico, vel à principe rescri *Rescriptum.*

rescribitur ad consultationem, relationem, seu imitationem alterius, vel alicui indulgendo, secundùm Host. in summ. eo. tit. dixi aliquid ff. de divers. & temp præscrip. pag. 171. & C. si contra ius veluti pub. pag. 237.

IV. *De consuetudine.*

Consuetudo. Cósuetudo secundùm Isido. est quoddá ius moribus vtentiú approbatú quod pro lege suscipitur cú deficit lex j. dist. cósuetudo, dixi ff. de leg. pag 9. & C. quæ sit lóg. con. pag. 315.

V. *De postulatione prælatorum.*

Postulatio. Postulatio est petitio gratię à superiore facta: ita dicit gl. in c. vno, eo. tit. li. vj. Vel est quædá gratiæ petitio à superiore facta de promouendo aliqué ad prælationem, ad quá de iure communi propter defectum aliquem vel impedimentú eligi seu promoueri non poterat. Ex quo infertur differétia inter electioné, & postulationem: quia postulatio innititur gratiæ, c. pe. j. eod. Electio veró innititur iuri: de hoc etiam tit. sequ.

VI. *De electione & electi potestate.*

Electio est alterius personæ ad prælationem, vel fraterná societaté canonicè facta vocatio: & licet olim iura pmiscuè his vocabulis vterentur, vt in c his omnibus. lxj. dist. & lxiiij. dist. c. literas. Hodie tamé est maxima differentia inter postulationem, & electioné, vt dix: s. lib. prox. Vnde ille qui de iure potest eligi, nó debet postulari: de quo in c. vno, de postul. lib. vj in glo. iij. & per Innoc. in c. j. s tit. prox. Et quia in tractatu electionis potest dubitari de potestate electi: ideò ne exigeretur, rubrica specialis hîc annectitur.

VII. *De translatione episcopi, vel electi.*

Qui alligati aliis ecclesiis postulandi sunt s. de postul. prælа. c. bonę. & c. si. Et oportet tales offerri ad ecclesias, ad quas postulantur: ideò de hoc dicit. est autem Translatio, quædam mutatio sedium, vel ecclesiarum autoritate superioris facta. De hoc. viij. q. j. per totum & xxj. q. ij per totum.

Translatio.

VIII. * *De autoritate & vsu pallij.*

Pallium. Assumpti ad ecclesias per modos s. scrib' proximis titulis positos, licitè possút vti pallio, si hoc habeat dignitas, ad quá quis assumitur. est auté Pallium insigne ornamentú archiepiscopi, de corpore beati Petri assumptum. de hoc c. dist. per totú. & xxv. q. ij. in galliarum. Et quod dixi de episcopo, intellige quod ex priuilegio speciali ei possit cópetere palliú, vt patet in c. cùm in iuuentute j. de pręsump. Regulariter autem

tem archiepiſcopis & ſuperioribus:putà primatibus,& patriarchis competit.xx.diſt.cleros.

IX. *De renuntiatione.*

Renuntiatio,eſt reſignatio iuris ſibi competentis ex poſtulatione,electione,vel tranſlatione:de hoc vij.q.j.& ij.& repetitur in Sexto,& Clementinis.

X. *De ſupplenda negligentia prælatorum.*

Quia ſæpe in prælaturis,de quibus ſ.res perfunctoriè agũtur,xl.diſt.ante omnia,& quod negligitur ſupplendum eſt, quod omittitur reſtaurandum:ideò,&c.ſecundùm Goff. De materia lxxxiiij.diſt.& lxxxvj.& ij.q.vij.negligere.ix.q.iij.cũ ſcimus & repetitur in Sexto,& Clement.

XI. *De temporibus ordinationum,& qualitate ordinandorum.*

Quia ordinationes clericorum certis temporibus,& cum ſcrutinio fieri debent:ideò de hoc.De prima parte rubricæ lxxv.& lxxvij.diſt.per totum.De ſecunda xxv.diſt. vſque ad lxxxj.& ab lxxxj.vſque ad xcj.& repetitur in Sexto.

XII. *De ſcrutinio in ordine faciendo.*

Quia ordinandi examinandi ſunt:ideò,&c. Et eſt duplex ſcrutinium.Vnũ habent ante ordinationem,cuius forma habetur xxiij.diſt.c.quando epiſcopus.Secundũ,quãdo fit poſt determinationẽ:de hoc hîc,& xxiij.diſt.epiſcopus.& ca.ſeq. xxiiij.diſt.per totum.li.quæ in aliquo. *Scrutiniũ duplex.*

XIII. *De ordinatis ab epiſcopo,qui epiſcopatui renuntiauit,vel excommunicato.*

De prima parte non habetur in Decret.ſed inducitur.j.q.j. ventũ & quæſt.vij.Daibertum.De ſecunda ix.q.j.per totum. de ſchiſm.c.j.& ij.& j.ca.ij. Quid autẽ de ipſis excõmunicatis ordinatis,habetur de ſentẽ.excom.cum illorum.& de ordinatis à ſimoniaco,de ſimon.per tuas.& aliàs criminoſo. ix. q.j.in ſumma.

XIV. *De ætate,& qualitate, & ordine præficiendorum.*

Aliqui habent in rubrica,De ætate & qualitate ordinandorum:ſecũdùm Ioan.And.ſed ſecundùm eum,illud ordinandorum,nõ debet eſſe:quia dictum eſt ſ.in tit.de tempo.ord. Nã hîc ſolùm tractat de ordinandis ratione dignitatis tãtũ: & nõ aliter.De materia rubricę quoad primã partẽ lxxv.diſt. c.etiã,lxxviij.diſt.per totum.De ſecũda,xxxviij.diſt.per totũ De parte tertia,lx.diſt.per totũ,repetitur in Sex.& Clement.

XV. *De sacra vnctione.*

Ex ordinandis & præficiendis aliqui iunguntur, dc quibus hîc. de hac materia xcv. distin. per totum. de cōst. distin. v. in prin. De vnctione chrismatis vide de cōsuet. c. quāto. De episcopali. de offi. ordi. c. quòd sedē. De consecratione ecclesiæ vel altaris, c. cùm sis. De extrema vnctione. de verb. signi. c. quæsiuit. & in Clem. j. de pri. De vnctione Imperatoris, de iureiur. in clemen. Romani. *Vnctio.*

XVI. *De sacramentis non iterandis.*

Sacramēta quæ nō reiterantur. Quia quædam sunt sacramenta quæ non iterantur, vt est baptismus, confirmatio, & si ne per iteratione fiat iniuria sacramēto prius collato: & qualiter dicatur sacramēto fieri iniuria, vide gl. de apo. c. ij. de con. dist. j. ostenditur. de materia lxviij. dist. c. quod ergo. cum seq. j. q. vij. c. saluberrimū. in fi. de con. dist. iiij. c. qui bis. &c. se. Et solet hîc tractari p Doct. quid sit sacramentum, & vnde dicatur: quæ, & quot sint: quæ sint reiterabilia & quæ non: quæ voluntaria, & quæ necessaria: & quomodo inuicē se excedant: ad quid fuerint instituta: & de ipsorum proprietatibus, vide per totum hîc super rubr.

XVII. *De filijs presbyterorum ordinandis, vel non.*

Ordinandi variis ex causis impediuntur: inter quas est vitium originis, de quo hîc. Et licet intituletur de filiis presbyterorum, tamen dicitur in nigro, de omnibus illegitimis, sine dispensatione non ordinandis ad ordines sacros, & ad alios: vt in c. literas j. eod. & in c. nimis. De materia lvj. dist. per totum. & repetitur in Sexto. *Illegitimi.*

XVIII. *De seruis non ordinandis, & eorum manumissione.*

Serui. De impedimento conditionis personæ, puta seruilis loquitur: quæ ante plenam manumissionem ordinari non debent, vt j. c. j. de materia lx. dist. per totum: ad hoc xij. q. ij. c. liberti. vsque ad cap. aurum.

XIX. *De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.*

Ratiocinia. Ratiocinia secundùm Goff. sunt rationes, & rationum redditiones, quibus est quis obligat⁹ ex administratione Reip. talis ordinari non debet, nisi deposito onere, & reddita ratione. De hoc lvj. dist. per totum.

XX. *De corpore vitiatis.*

De impedimēto corporis, & defectu membrorū loquitur. de

de hoc lv.dist.per totum.

XXI. *De bigamis non ordinandis.*

Inter cæteras irregularitates bigamia non modica reputatur. Et est bigamus strictè & verè, qui duas vxores habuit: à bis, & gamos, quod est mulier. Largè autẽ vel fictè, seu interpretatiuè etiam is bigamus dicitur, qui cũ vna corrupta contraxit. Et ratio quare bigam⁹ non ordinatur, est quadruplex: vide hîc ꝑ Doct. super rubr. De materia habetur xxvj.distin. & xxiiij.dist.§.quid ergo.vsq; ad fin.& lxxxij.dist.c.quisquis. & xxviij.q.vlti.per totum.& repetitur in Sexto. *Bigamus.*

XXII. *De clericis peregrinis.*

Quia inter eos, qui ab ordinibus prohibentur, arctãtur & peregrini, de quibus hîc. & qui dicãtur peregrini, & quare nõ admittantur indistinctè, & quę sit differentia inter hunc titu. & titu.de peregrinantibus, ponit Hostien.sum.eo.titu.de materia habetur lxxj.ij.& iij.dist.per totum.& xcviij.dist.per totum.& ix.q.ij.de cle.non resi.c.fraternitati. *Peregrini.*

XXIII. *De officio Archidiaconi.*

De dignitatum officiis post tractatum ordinandorum dicere incipit, inter quas Archidiaconus maior est, quia prim⁹ post episcopum, & oculus episcopi: ideò de hoc. Et quæ pertineant ad officium Archidiaconi, ponitur in nigro: & dicitur Archidiaconus quasi princeps, vel primus diaconorũ. de materia ponitur xxv.dist.c.perlectis.lxxxiiij.dist.ca.honoratus. xciiij.dist.c.si verò. *Archidiaconus.*

XXIV. *De officio Archipresbyteri.*

Post Archidiaconũ Archipresbyter facit gradũ, & est proximior, & sub archidiacono: ideò de hoc. Et dicitur archipresbyter, quia suprà principales presbyteros: eius enim officium principaliter est, habere curam super presbyteros: & ad officium eius spectat, principaliter missam dicere loco episcopi. j.eo.l.j.de materia xxv.dist.c.perlectis. *Archipresbyter.*

XXV. *De officio Primicerij.*

De hoc dixi C.eod.lib.xij.

XXVI. *De officio Sacristæ.*

Sacrista, id est, thesaurarius, ad cuius curam spectat custodia vasorum ecclesiæ, & vestimentorũ, & thesauri: & quæ ad luminaria lampadum spectãt, siue in cera, siue in oleo. Et dicitur Sacrista, quasi sacris reb⁹ præfectus, vel assistens: de materia xxv.dist.c.perlectis, in fi. *Sacrista.*

XXVII. *De officio Custodis.*

Custos est quasi minister sacristæ:& omnes hi sunt sub archidiacono,debet enim custodire quæcunque sibi custodienda committuntur:& significabit horas cũ tintinnabulis iubẽte archidiacono:& pallia,& linteamina altaris, & cuncta vtẽsilia dabuntur ei:& habebit solicitudinem in accẽdendo lãpades,& lucernas,& extinguendo,ne supra modũ luceant: de materia xxv.dist.c.perlectis.

XXVIII. *De officio Vicarij.*

Vicarius. Supradicti seruiunt ecclesiæ nomine proprio: nunc de his qui nomine alieno:& tractatur communiter in isto titulo,de Vicario,qui deseruit in diuinis:excepto cap.pen. vbi tractatur de Vicario iurisdictionis:& de hoc secũdo ponitur in Sexto:de primo in Clemẽ.& de materia xvj.q. vij. noua. xciij. dist.ca.fi.xciiij.dist.c.j.

XXIX. *De officio,& potestate Iudicis delegati.*

Delegatus est secundùm Spe.eodem titulo,in principio, qui ex commissione alterius alicuius causæ iudicialem cognitionem consequitur:de hoc dixi ff.de offi.eius cui mãda. est iurisdict.pag.15.& dicit Ioã.And.quòd officiũ respicit id, quod delegatur:potestas concernit id,quod potest per delegationem delegatus exercere:licet aliàs ista duo sæpè ponãtur æquiuocè,vt notat glossa super rubr.ff.de iurisdict.om.Iudi. repetitur in Sexto.

XXX. *De officio Legati.*

Legati. Legatorum officiũ simile est delegati,cùm vterque gerat vices superioris.Et quidam sunt Legati nũtij,& nõ Iudices: vt isti,quos sæpè Papa mittit pro aliqua ambasiata,vel ad aliquod nudũ ministeriũ exercendum:de his j.distin.c.ius gentium & xcvij.distinct.per totum. Quidam sunt Legati Iudices quos Papa facit ordinarios in certa prouincia:de istis tractatur hìc.Et tales sunt triplices:q̃dã de latere,vt sunt Cardinales.Alij Nati,vt archiepiscop⁹ Cantuariens.& Eboracens. Tertij Missi,& isti sunt omnes alij,præter supradictos: de his vide quod no.j.eod.c.penul.dixi aliquid ff.de offic.procõs.& leg.repetitur hìc tit.in Sexto & Clement.

XXXI. *De officio ordinarij.*

Legatus ordinarius est specialis. Nũc ponit de ordinario generali,& in genere de officio cuiuslibet ordinarij dicit:repetitur in Sexto.

XXXII. *De officio iudicis.*

Ad officium iudicis,etiã deleg. ti,spectat prouidere aduocatum parti quæ non habet,& poterit dare domesticum,c.j.

XXXIII. *De maioritate & obedientia.*

Inter ministros & iudices, de quibus suprà, quidam sunt maiores,alij minores. Aliter enim ecclesia vniuersalis,vel status vniuersi consistere non posset:vt est pulcher tex.in c.ad hæc,lxxxix.distin.ideò hîc de maioritate,& eius intuitu obedientia impendenda:quia melius est obedire,quàm sacrificare,infrà c.illud.

XXXIV. *De treuga & pace.*

Ad iudicem spectat discordantes ad pacem reducere. xc. dist. p tot.quia quilibet iudex subditos suos ecclesiasticos & seculares ad pacem fiendam potest compellere,xc.distin.c. si quis contristatus,& c.placuit.& ibi no.glo.& in c. vouit.de iudic.de quo per Barto.in l.congruit,ff.de offi.præs. Est autem Treuga,quasi quædam pax ad tempus facta. Pax autem est vinculum amicitiæ & concordiæ.d.c.nouit. *Treuga. Pax.*

XXXV. *De pactis.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.20.

XXXVI. *De transactionibus.*

Dixi satis de hoc ff.eod.tit.pag.20.

XXXVII. *De postulando.*

Dixi ff.eod.tit.pag.21.

XXXVIII. *De procuratoribus.*

De hoc dixi ff.eod.pag.22. Et differentiam inter procuratorem, Syndicum,seu Oeconomum,& actorẽ vide gl.in c.si quis, erga ij.q.vij.& quod no.in c.p[illegible]itio,infrà eod.

XXXIX. *De Syndico.*

Sicut procurator gerit negotia domini,ita Syndicus negotia vniuersitatis,vt in l.j.ff.de proc.iuncta l.j.ff. quod cuiusq; vniuer.vide gl.ij.q.vij.c.si quis erga. Et dicitur Syndic⁹,quasi singulorum causam dicens:vt hîc in gl.j.vel melius, id est,à communitate constitutus:de quo gl.in d.l.j.ff.quod vnusquisque.vbi ponitur differentia inter Syndicum & Actorem. *Syndicus.*

XL. *De his quæ vi,metúsve causa fiunt.*

Iura dant remedium rescissorium aduersus ea,quæ gesta sunt per metum:& appellatur actio quod metus causa. Fallit in quibusdam casibus,quibus metus vitiat ipso facto:vt no.j. eod.c.abbas.dixi ff.eod.tit. *Metus.*

De

XLI. *De restitutione in integrum.*

Restituere in integrũ,est in pristinum statum reponere, ij. q.iij.in fi.& in l.j.C.de sent.pass.de hoc dixi ff.eo.tit.pag.24.

XLII. *De alienatione mutandi iudicij causa facta.*

Prouidetur hîc illis,in quorũ præiudiciũ est facta rei alienatio causa iudicij futuri euitandi:dixi ff.eod.tit.pag.26.

XLIII. *De arbitrijs.*

Arbitri sunt quodãmodo iudices, cùm assumãtur ad contentiones sedandas,ideò post tractatum Iudicum ponitur in quo versetur officium arbitrorum,& de eorum potestate,Et quid sit arbitrium,dic vt not.in c.quintauallis,de iureiurãdo. dixi aliquid ff.eod.tit.pag.26.

LIBER II.

Tit. I. *De Iudicijs.*

IVdicum multa habet significata,de quibus Io. And. in rubrica huius tituli.& not. in regula,iudiciis, de reg. iur. lib. vj.de hoc dixi ff.eod.tit.pag.28.ad materiam facit ij.q.j.& v. q.iij.xiij.q.j.xv.q.vij.xvj.q.vj.xxx.q.vlt.§.his ita reperitur iste titulus in sexto & Clemen.

II. *De foro competenti.*

Qui ante alium actum iudicialem solet discuti de competẽtia fori,iuxta not.in c.inter monasterium,de re.iudi.& in c. pe.de excep.ideò de hoc.Et ponitur Forũ in neutro genere, pro territorio cuiusq; iudicis,intra quod potest in facinorosos animaduertere.ff.de verb.sign.l. si pupill⁹,§.territorium. *Forum.* Forus verò in masculino,est locus vbi ius redditur,infrà de verb.sign.c.forus.& vtroque modo potest hîc capi, dicendo de foro cõpetenti,id est territorio intra quod sit causa competens,vt quis ibi conueniri possit:vel,id est,de loco iudicij scilicet in quo quis debeat conueniri:dixi C. si à non cõper. iudi.pag.104. *Forus.*

III. *De libelli oblatione.*

Rei ad iudicia vocati si nõ declinant forum,petũt sibi edi libellum,vt sciant quid,& qualiter petatur,& super quo debeãt respõdere.ideò de hoc.De materia habetur ij. q.vij.per to.& lxxxj.dist.c.Maximianus.Et est Libellus secundùm gl. hîc,quædam scriptura,in qua continetur res quæ petitur, & causa petẽdi,& nomen actoris & rei.Vnde dicit Host. Quis, quid,coram quo,quo iure petatur,& à quo, Rectè cõpositus quisque libellus habet.De quo Spec.de lib.concep.§.j.in pri. *Libellus.*

vbi

vbi dicit, quòd est scriptura agentis quæstionem cõtinens, & futuram actionem deprimens. vel secundùm Cy. in auth. offeratur, C. de litis contest. Et breuis scriptura, claram continens intentionem actoris, vel accusatoris.

IV. *De mutuis petitionibus.*

Plerunque libelli porriguntur ab vtraque parte, & fiunt hinc inde mutuę petitiões, & dubitatur de modo & practica procedẽdi: ideò de hoc, De materia. iiij. q. viij. c. cuius in agendo. Et est mutua petitio, conuentio ex parte actoris, & recõuentio ex parte rei. Nam Reconuentio, est secunda conuentio: sunt ergo duæ petitiones. *Mutua petitio.*

V. *De litis contestatione.*

Litis contestatio fit per petitionem in iure præpositam, & responsionem secutam, & sine ea processus est nullus, infrà c. j. & dicitur Litis contestatio, quasi confirmatio, vel comprobatio, aut assertio litis: de materia iij. q. iij. c. offeratur. & repetitur in Sexto. vide Doct. infrà c. j. post glo. ij. *Litis contestatio.*

VI. *Vt lite non contestata non procedatur ad receptionem testium, neque ad definitiuam sententiam.*

Regulariter lite nõ cõtestata nõ debẽt testes recipi, vel ad definitiuã sentẽtiã procedi. Fallit in casibus no. j. c. fi. per gl.

VII. *De iuramento calumniæ.*

Actione edita, & lite cõtestata, succedit ex ordine iuramẽtum calumniæ, infrà c. pen. & hoc iuramentum est de calumnia, scilicet vitanda in causis. Sicut exponitur illud, Vnusquisque habeat suam propter fornicationem, scilicet deuitãdam. xx. dist. c. ij. in fi. vide in c. j. eo. tit. lib. vj. & Spec. post prin. dixi C. eod. tit. aliquid. *Iuramẽtũ calumniæ.*

VIII. *De dilationibus.*

Cœpto iudicio solent litigantes dilationes, id est, inducias petere, quandoque ad petitiones, quãdoque ad probationes faciendas: ideò de hoc. De materia habetur iij. q. ij. & vij. q. ij. per totum. dixi ff. de fer. pag. 19. *Dilatio.*

IX. *De ferijs.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 19.

X. *De ordine cognitionum.*

Propositis quæstionibus litigantium solet quandoq; dubitari quo ordine de his sit cognoscendũ: ideò, &c. De materia ij. q. j. & iij. q. j. nec superfluit parti s. de mut. pet. quia ibi principaliter tractat, an reus possit reconuenire actorem & corã

quo

quo iudice,& an quòd in vna causa seruatur,sit seruandū in alia.Et si quid de ordinis cognitione ibi dicitur,illud est incidenter.Sed hîc tractatur principaliter, quo ordine de ipsis cognoscatur.dixi C.eod.tit aliquid.

X I. *De causa possessionis & proprietatis.*

Causæ proprietatis & possessionis ab eodem vel diuersis deductæ in iudicium,habent certum ordinem deducendi,cognoscendi, & definiendi:ideò de his.

X I I. *De restitutione spoliatorum.*

Causa restitutionis possessoria est:ideò eo ordine proponi & discuti potest,quo aliæ possessoriæ:& tractatur hîc an spoliatus sit distinctè restituendus.

X I I I. *De dolo & contumacia.*

De prima parte dixi ff.de dol.pag.24.de contumacia autē dixi ff.ex quib.cau.in poss.eatur pag.150. Ad materiam facit. iij q.ix.& iiij.q.v.& v.ij iij.per tot xj.q.iij.c. certum.vbi habentur tres modi contumaciæ.reperitur in Sexto.& Clem.

X I V. *De eo qui mittitur in possessionem causa rei seruandæ.*

Licet in rubro dumtaxat fiat mentio de poss.rei seruandæ causa:tamen in nigro tractat etiā de interpositione secundi decreti, per quod transfertur vera possessio, infrà c.j.dixi ff. ex quibus cau.in poss.& in tit.de bon.auto iudi.poss.

X V. *De sequestratione possessionum & fructuum.*

Dixi de hoc C.eod.tit. pag.166.

X V I. *De confessu.*

Confessio. Quia per cōfessionē aduersę partis releuatur litigās ab onere probādi,cùm confessio nō sit propriè probatio sed probationis releuatio:quia vbi adest cōfessio,nō est necessaria probatio:ideò ante tit.de probat.ponitur. de hoc dixi ff.eod.tit.

X V I I. *De probationibus.*

Vbi deficit confessio,necessariè peruenitur ad probationē: de qua dixi ff.eod tit pag.75.

X V I I I. *De testibus & attestationibus.*

Post probationē in genere,incipit per species tractare,quę plures sunt:vt not.in c.cū ad sedē,§.de rest.spo.dixi ff. eo.tit. pag.77.Et ponitur rubrū in plurali, quia regulariter in quali bet causa duo testes exigūtur j.e.c.licet.j.& ij.De Attestationibus autem dicit,quia est tractatus de per se:vt patet in c.in causis,& c.præsentium,& c.cum causam,cū similibus.de quo Io.An.

Io. An. in rubr. de homici. Et dictum testis quandoque appellatur Attestatio, quandoq; Depositio, d.c. cùm causam. *Attestatio.* *Depositio.*

XIX. *De testibus cogendis.*

Officium testium quasi publicum est. ff. de test. Inno. in c. mil. xl. de elect. & ad illud interdum inuiti compellūtur: ideò de hoc regula rubri. ponitur in c. peruenit, j. j. eod.

XX. *De fide instrumentorum.*

Dixi ff. eod. tit. pag. 76.

XXI. *De præsumptionibus.*

Præsumptiones quandoque plenè probant, vt violentæ: quandoque semiplenam probationem faciunt, quandoque alias probationes adiuuant. De materia no. in c. tertio loco, s. de probat. & no. l. dist. c. ferrum. dixi ff. de proba. pag. 75.

XXII. *De iureiurando.*

In defectum probationis recurritur ad iuramentum, j. c. fi. & s. de procu. c. ex insinuatione. Est enim Iuramentum maximum litium expediendarum remedium, ff. eo. l. j. & omnis cōtrouersiæ finis. c. & si Christus, j. eo. Ad materiam vide gl. xx. q. j. in sum. vbi ponit quid sit iuramentum, quid iurare, quæ causa institutionis, &c. dixi ff. eod. tit. pag. 45. *Iuramentum.*

XXIII. *De exceptionibus.*

Fundata intentione actoris, reus opponit peremptoriam, vel contra probationem actoris excipit. ideò, &c. dixi ff. eo. tit. de hoc, pag. 170.

XXIV. *De præscriptionibus.*

Quid sit præscriptio, vide bonā gl. vj. q. iij. in sum. dixi ff. de except. pag 170. ff. de vsucap. pag. 145. & C. de vsuc. trāsfer.

XXV. *De sententia & re iudicata.*

Ad sententias, quæ finē litibus imponunt, veniamus: quia verò lata sententia, si nō appellatur ab ipsa, sumit nomen rei iudicatæ: ideò de re iudicata submittit. Et sic strictè loquēdo dicitur Sententia, cùm adest facultas appellādi: cùm verò nō subest remedium retractiuū, appellatur Res iudicata. Largè tamen potest etiam antè dici res iudicata. l. litigatoribus. C. de appel. de hoc dixi ff. eod. titu. pag. 148. *Sentētia.* *Res iudicata.*

XXVI. *De appellationibus, recusationibus, & relationibus.*

Appellatio impedit effectum rei iudicatæ: & remedium contra sententiam: ideò de hoc. Et quia Appellatio, Recusatio, & Relatio æquè conueniūt in iurisdictione suspēdenda: ideò

ideò de his simul dicit. De prima parte est gl.ij.q.vj. in sum. dixi ff.eo.tit.pag.297. De relatione die vt leg.& not.in c.inti masti,infrà eo.dixi C.de relat. De recusatione vide glo.in c. quoties,ij.q.vj.no.in e.eum speciali,j.eod.

XXVII. *De clericis peregrinantibus.*

Peregrinantes in multis gaudent priuilegio appellantium: intellige de peregrinãtibus ad sedem apostolicam: vt dicitur j.in c.j.& intelligitur etiam in aliis accedentibus ad sedem apostolicam alia causa, quàm peregrinationis, vt ibi dicitur.

XXVIII. *De confirmatione vtili, vel inutili.*

Sententia processus iudicialis quandoque cõfirmatur per superiorem: & quia posset dubitari vel validitate, vel inualiditate confirmationis: meritò hîc tit. subiungitur.

LIBER III.

Tit. I. *De vita & honestate clericorum.*

Clerici debent à strepitu Iudiciorum, de quo s̃.lib.prox. esse quieti, ca.j.de syndico.& vita, & honestate fulgere. *Vita.* xxj quæst.j.c.sic viue.ideò de hoc. Et dic, quòd verbũ Vita, concernit necessaria ad victum clericorum.ff.de verb. signi. *Honestas.* l.verbo victus. Verbum Honestatis, cõcernit clericum respe ctu morũ. De materia habetur xxiiij.dist.c.his igitur.& §.cle rici, cum iiij.cap.seq.& xl.xlj.& xlij.dist. per totũ.repetitur in Sexto & Clement.

II. *De cohabitatione clericorum & mulierum.*

Vita clericorũ per consortia & cohabitationes mulierum redditur de fornicatione suspecta: ideò qualis habitatio sit permissa, & quæ prohibita, hîc tractatur. vide pulchrum tex. Hier.xxxij.dist.c.hospitiolum de hoc etiã in c.volumus, & c. cum omnibus, lxxxj.dist.

III. *De clericis coniugatis.*

Quandoque clerici habitant cum mulieribus sine figura matrimonij, de quo s̃.tit.j. quandoque cõtracto matrimonio de quo hoc tit. quia poterat dubitari, nũquid clerici cõiugati possint tenere beneficia & gaudere priuilegio clericali. Et dif fert hic tit.ab eo.j̃.qui cler.vel vou. quia ibi p̃cipaliter tra ctatur de validitate matrimonij per clericũ cõtracti: hîc prin cipaliter tractat, vtrũ clerici coniugati possint tenere benefi cia, vel non. Itẽ an gaudeãt priuilegio clericali, & an teneantur defferre tonsuram: & incidẽter tractatur de validitate ma trimonij Repetẽtur in Sexto. De materia xxxij.dist.si qui ve

ro.& xij.quæst.j.c.quia tua.

IV. *De clericis non residentibus in ecclesia, vel prebenda.*

Sicut clerici beneficiis priuantur per mulierum consortia, vt s.duobus tit.proximis,ita & remouentur propter non residentiam in beneficiis.De hoc xxj.quæst.j.ca.j.lxx.distinct.ca. sanctorum.lxxj.dist.can.clericos.xcj.distin.c.Eleutherius.

V. *De prebendis & dignitatibus.*

Clerici nō possunt honestè viuere,nisi habeāt præbendas, vnde vitæ necessaria percipiant.j.eo.c.cū secundùm.& xciij. distin.c.diaconi.ibi,mēdicat infelix in plateis clericus,&c.Et est præbēda ius percipiendi fructus ecclesiasticos, proueniēs ex institutione & officio:quia ex quo quis facit officiū,debet percipere beneficium,c.fi.de rescriptis lib.vj. Canonia autē est ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrē, ca.cum,de constit.vbi de hoc per glos.& j.eod.cùm iā dudū. & in cap.dilecto. Dignitas autem quid sit,& in quo differt à personatu,& officio,tractatur,j.eo.c.de multa:& multis modis dicitur Dignitas:vt est gl.s.titu.proxi.cap.quia non. *Prabēda.* *Canonia.* *Dignitas.*

VI. *De clerico ægrotante,vel debilitato.*

Hîc tractatur nunquid ægrotātibus clericis sint prouētus Ecclesiæ & beneficiorum subtrahendi. Et respondetur quòd non,ne afflictio addatur afflictis.vij. quæst.j. c.cū percussio, cum duobus seq.Et quomodo existentibus in dignitate detur coadiutor,& de eius officio,j.c.fin.

VII. *De institutionibus.*

Parum esset cōferre præbendas,nisi sequeretur institutio: ideò de hoc.Instituere autem est,ius canonicum,id est,legitimum,in Ecclesia vel ecclesiastico beneficio tribuere j.eo.ca. autoritate,& spectat iure cōmuni ad episcopum, xvj. quæst. vij ca.nullus omnino.de hæret.c.cùm ex iniuncto.in fi.& sumitur Institutio pro inuestitura.ca.ad hæc,de offic.archid.& j.eo.c.cùm venisset. De hoc glo.in regula.j.de regu.iur.lib. vj.vbi ponitur quæ ad institutionē requirantur. Differētiam inter Collationem,Præsentationem,& Institutionē, vide de præbendis.c.cùm in illis §.cū autem,lib.vj.Et secundū Dyn. Institutio est alicuius beneficij verbalis collatio.Inuestitura autem est institutionis,vel collationis confirmatio,vel declaratio.Missio autem in possessionem,est institutionis,vel inuestituræ executio. *Instituere.* *Institutio.* *Inuestitura.* *Missio in possessionem.*

D *De*

VIII. *De concessione prebendæ, & ecclesiæ non vacantis.*

Sæpè præbendæ, & dignitates conferuntur, seu promittũtur antequam vacent. Et quandoque ipsæ vacantes non conferuntur, sed remanent diu vacãtes: ideò hîc prouidetur tam circa promissiones nõ vacantium, quàm circa negligentiam in conferendo vacantium.

IX. *Ne sede vacante aliquid innouetur.*

Circa institutiones, & collationes potuit dubitari, an sede vacante capitulũ succedat in collatione beneficiorũ: ideò ponitur hæc rubrica, quæ negatiuè loquitur: & ponit orationẽ pfectã, & ex ea potest argui, quòd nihil possit innouari sede vacãte in præiudiciũ ipsius sedis, nisi iure expressè caueatur: valet enim argu. à rubro iuxta ea quæ not. Doct. s. in proœ. & Ang. Instit. in proœ. & no. gl. C. ne fideiuss. dot. dẽ. super rub. & ibi Bar. & C. etiam ob chiro. super rubr.

X. *De his quæ fiunt à prælato sine consensu capituli.*

Prælatus sine cõsensu capituli instituere, vel destituere, vel alia negotia Ecclesię tractare nõ debet j. c. nouit. Ratio: quia Prælatus, & Canonici sunt vnũ corpus vinctũ & repręsentatum in singulis de corpore. Et quia Canonici dicũtur fratres Episcopi, sicut Cardinales fratres Papæ, de offi. leg. cap. j. lib. vj. vide gl. xcv. dist. c. esto subiectus. & in ca. graue, de cri. fal.

XI. *De his quæ fiunt à maiore parte capituli.*

Viso de his quæ fiunt à prælato, & capitulo: quia quædam pertinent ad capitulum tantũ, in quibus peragẽdis sæpè discordant, & dubitari potest, quid iuris: ideò de hoc. Et disponitur hîc, quòd ordinatio maioris partis capituli per contradictionem, & appellationẽ maioris partis nihil rationabile opponentis, non debet impediri, j. c. j.

XII. *Vt ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur.*

Hæc rubrica integram orationẽ habet, & tantũ continet in se, quãtũ in nigro tractatur: & seipsam cũ nigro summat.

XIII. *De rebus ecclesiæ alienandis, vel non.*

De hoc dixi in Authen. de non alie. eccle. te. col. ij.

XIV. *De precarijs.*

Quia precariæ sunt quædam species alienationis, ideò de hoc

hoc dixi ff.eod.tit.pag.166.

XV. *De commodato.*

Contractus commodati similis est precario:quia vterquè fit gratia recipientis tantùm regulariter:licet commodatum quãdoque fit gratia concedentis,vel vtriusque:vt not.Instit. quib.mod.re contra.obl.§.item is cui.de hoc satis ff.eodem titu.dixi,pag 60.

XVI. *De deposito.*

Iste contractus gratia concedentis fit,dixi ff.eod.tit.pag.58.

XVII. *De emptione,& venditione.*

Hic contractus fit gratia vtriusque,& transfert etiam possessionem si venditor erat dominus:de hoc ff.eo.tit. pag.60.

XVIII. *De locato & conducto.*

Locatio magnam similitudinem,& vicinitatem habet cũ venditione:adeò quòd in quibusdam casibus probabiliter dubitatur,an sit locatio vel emptio,l.j.ff.eo.& ibi dixi. Et modũ clarè discernendi locationem à venditione ponit Bar.in l.cotem.§.qui maximos.ff.de publi.

XIX. *De rerum permutatione.*

Emptioni proxima est permutatio,vt dixi ff.de contrahẽ. emp. Et est hoc nomen permutationis multùm generale:nã conuenit omnibus rebus quæ inter hominũ manus versantur:& propter hoc non habet nomen speciale,sed mansit in suo genere:quia plura sunt, &c.l.natura,ff.de præscrip. verb. dixi ff.eod.tit.pag.66. ***Permutatio.***

XX. *De feudis.*

Per infeudationẽ transfertur vtile dominium in vasallum, directo manẽte apud dominũ:& sic est quædam species alienationis.ff.de verb.signi.l.alienationis. De materia dixi in vsu feu.circa principium.

XXI. *De pignoribus & aliis cautionibus.*

Hæc rubrica loquitur in plurali,Et aliis cautionibus:quia multiplex est Cautio vltra pignoratitiam:quædam simplex, vt nuda promissio:quædam Iuratoria,quædam Fideiussoria, de his in cap.per tuas,de dote post diuor.& in ca.fi.j.eod.appellatione tamẽ cautionis in dubio intelligimus de nuda,& simplici,l.sancimus,C.de verb.sig.De materia dixi ff.de pig. act.pag.50.& ff.eod.titu pag.67. ***Cautio.***

XXII. *De fideiussoribus.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.

XXIII. *De solutionibus.*

Solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio, &c, dixi ff. eod. titu. pag. 178.

XXIV. *De donationibus.*

Iste est contractus gratuitus. dixi de hoc ff. eo. tit. pag. 137.

XXV. *De peculio clericorum.*

Peculiũ capitur multis modis, vt dixi ff, de pecu. pag. 55. & quoad propositũ, dicitur patrimonium clericorum: dictũ Peculium, quasi parua pecunia. de hoc. j. quæst. iij. in can. totum.

XXVI. *De testamentis, & vltimis voluntatibus.*

Testamentum. Licet testamentum largè comprehendat in se vltimã voluntatem, & econtrà; tamen autor ad maiorẽ declarationem posuit vtrunque, secundùm Ioan. And. Vel potest dici, quòd *Vltima voluntas.* testamentum propriè sumitur pro iusta sententia nostræ volũtatis de eo quod quis post mortem suam fieri vult, &c. Sed Vltimę voluntates dicũtur alię, quæ nõ cũ institutione hæredis, aut tanta solẽnitate fiunt: vt est codicillus, donatio causa mortis, & mortis causa capio, &c. dixi ff. e. tit de hoc pag. 98.

XXVII. *De successionibus ab intestato.*

De hoc dixi ff si tab. test. nul. ext. & titu. seq. & in titu. quis ordo in bonor. poss. seru.

XXVIII. *De sepulturis.*

Omnes morimur, & sicut aqua dilabimur super terram, ij. Regum xiiij. & in can. in Ecclesiastico, xiij. quæst. ij. ideò post bona defunctorum, quo deuolui debeant, videndũ quorsum *Sepultura.* corpora reseruentur. Est autem Sepultura secundùm Io. An. locus cõcauatus, quo ecclesiastico cœmeterio corpus catholici requiescit. hoc probatur xij, quæ. ij. c. aurũ, & vide tex. cũ glo. in can. cũ grauia. xiij. quæst. ij. vbi vide etiã gl, in summa.

XXIX. *De parochijs, & alienis parochianis.*

Parochia. Parochia secundùm Ioan. And. est locus in quo degit populus alicui ecclesiæ deputatus, certis limitibus constitutus: dicta Parochia, à parochi quod est largitio; quia ibi largiuntur ecclesiastica sacramẽta; vel secundùm Ioan. And. dicitur quasi partitio curæ: nam cura populi partita fuit inter Ecclesias parochiales, ca. j. de capel. mon. de hoc xiij. quęst. j. & lxxx. distin. ca. j. & ij. & xcix. distin. can. j.

XXX. *De decimis, primitijs, & oblationibus.*

Decima. Decimæ, primitiæ, & oblationes sunt de iure parochiali, Exo. xxii. Decimas & primitias non tardabis offerre, & Leu. xxvii.

xxvii.Deute..xiii.& ii.Paral.xxii.Nume.iiii.c.tex.Hiero.xvj. quæst.j.c.reuertimini.Aug.xvj.quæst.iii.c.decimę.& q.vii.c. maiores.Ambr.xvj.quæst.vii.c.quicũq;. Grego.de cõse.dist. v.c.quadragesima.in fi.Et habetur in cõsilio generali in c.ma ioris ii.xvj.quæst.vii.& in clemen.cupientes,de pœn.Et dicũ tur Decimæ,quia non nona,neque vndecima pars,sed decima dãda est.Primitiæ autem frugum,id est,primæ portiones nouarum frugũ, & verum tales sint præcepto sicut decimæ, habetur per glo.fi.& Doct.j.c.j.Oblationes autem dicuntur quas laici hodie faciunt clericis:de quibus in ca. omnis chri stianus,de cõsecr.distinct.j.& in c.cùm inter vos.de verb. significa.& c.cũ causa.& x.quæst.j.c.de his.& ca.antiquos, & bona glos.xc.dist.c.clericus.& xvj.quæst.j.c.statuimus.& xiij. quæst.ii.c.qui oblationes.& xxxii.distinct.c.præter. *Primitiæ.* *Oblationes.*

XXXI. *De regularibus, & transeuntibus, ad religionem.*

Virorum ecclesiasticorum duo sunt genera:clericorum Secularium,& religiosorum: viso de primo, subiicitur de secundo. Et dicitur Regularis secũdùm Ioã.And.à regula:& multipliciter capitur,vt not.gloss.super rubr.de regul.iur.lib. vj. sed quantum ad propositum,dicitur à rectitudine viuendi.Et ille dicitur propriè habere regulã,qui profitetur tria substãtialia cuiuslibet approbatæ religionis: videlicet Paupertaté. Castitatem,& Obedientiam.cap.cùm ad monasterium.j. de sta.reg.Religionis autem vocabulum hìc capitur strictè,cõprehendens solùm illos,qui per professionem subiecerunt se abbatis imperio,secundùm Ioan.Andr. *Regularis.* *Religio.*

XXXII. *De conuersione coniugatorum.*

Coniugati aliquãdo conuertuntur,& intrant monasteriũ & dubitari posset de eorũ ingressu,vel cõuersione,id est,religione,an valeret:ideò de hoc. De materia xxxiii.quæst.v.& xxvii.quæst.ii.ca.sunt qui cùm ix.ca.seq.j.de rap.c.pen. *Cõuersio.*

XXXIII. *De conuersione infidelium.*

Superior titulus tractat de conuersione coniugatorum ad religionem:hìc subiicitur de eorum cõuersione ad fidem. de materia.xxviii.quæst.j.& ij & xxxij quæst.viii.ca.vno.

XXXIV. *De voto & voti redemptione.*

Ponit de voto in genere,& ipsius voti redemptione,id est, liberatione:de materia xxvii.quæst.j.per totũ xxxii.quæst.j. ca. fi.reperitur in Sexto & Clem.de fide instru.c.quod super.

XXXV. *De statu monachorum, & canonicorum regularium.*

Conuersi ad religionem, vel vouentes ingredi, efficiuntur vt plurimum monachi, vel canonici regulares: ideò hîc subiicitur de eorum statu, id est, vita & habitu.

XXXVI. *De religiosis domibus.*

De statu regularium, & quibus subiiciantur s. dixit: nunc de eorum domibus, & ecclesiis, & quibus sunt subiectæ: de materia habetur xj.q.j. per totú.xvj.q.vij.c.omnes basilicæ. cum seq.xviii.q.ij.c.quidá, cum seq. dix. aliquid C. de episc. & cleric.

XXXVII. *De capellis monachorum, & aliorũ religiosorum.*

Hîc tractatur in specie de domibus religiosis, seu capellis monachorum, &c.

XXXVIII. *De iure patronatus.*

Patronatus. Patronus multis modis dicitur in iure: quandoque Aduocatus, respectu causæ l.ré non nouam, §.patroni, C. de iudi. xv.q.ij. Item dicitur Patronus, respectu serui, vt in not.tit. ff. de iur.patr. & de istis patronis nõ tractatur hîc. Itẽ dicitur Patronus qui construxit, vel dotauit, seu fundauit ecclesiam. Et dicitur Patronus quia sicut pater produxit filium de nõ esse ad esse, ita patronus ecclesiam deducit ad esse: & sic capitur hîc. *Ius patronatus.* Et dicitur Ius patronatus secundùm Ioan.Andr. ius honorificum, onerosum & vtile alicui cõperens in ecclesia pro eo, quòd diœcesani consensu ecclesiam construxit, fundauit vel dotauit ipse vel is à quo causam habuit. Quid debeatur patrono dixi ff.de iure patr.pag. 127.

XXXIX. *De censibus & exactionibus, & procurationibus.*

Exactio. De censibus dixi ff.eod.tit.pag.222. Exactio autem est tributum quoddam, vel pensio, quæ extra ordinem exigitur: de quibus in c.innouamus, j.eo.& in c.ea quæ. *Procuratio.* Procuratio autẽ est solutio expensarum per visitatores factarum: de quo in ca.cùm apostolus, j.eod.& in c.sospitæ, & c.quinto, & c.cùm olim & c.procurationes.

XL. *De consecratione ecclesiæ, vel altaris.*

Ecclesia antequam consecretur non appellatur propriè ecclesia, sed basilica: post consecrationẽ assumit nomẽ ecclesię. Sicut electus in episcopum, qui post cõsecrationem assumit nomen episcopi, de quo bona gl.cũ text.de relig.dom.c.j. & dicitur

dicitur Ecclesia Latinè idem quod cœtus, consilium, concio, congregatio: quia in ea omnes publicè conuocantur. Tēplū verò Iudæorū olim appellabatur, hodie Synagoga, id est, coadunatio. Basilica autem dicitur quasi regium habitaculum à basilico, id est, Rege. *Ecclesia.* *Tēplum.* *Basilica.*

XLI. *De celebratione missarum, & sacramento Eucharistiæ, & diuinis officiis.*

Quia in ecclesia cōsecrata missæ celebrātur, & alia diuina officia dicūtur. Et dicitur sacramentū eucharistię, id est, bonę gratiæ, venerabile corpus dominicū, quo nihil maius in sacrificiis esse potest, de cōs. dist. ij. c. nihil. de cuius laudibus & pręconiis amplissimis, atque prærogatiuis præcipuis, est optimus tex. in clemen. de vna, de reliq. & ven. sanct. *Sacramētū eucharistię.*

XLII. *De baptismo, & eius effectu.*

Baptismus est sacramentum valdè necessarium, sine quo nemo potest saluari, infrà eo. c. maiores. de cōs. dist. iiii. c. firmissimè. Et producit tres effectus: remittit culpam, vitat dānationis periculū, & aperit regnum cœleste, j. eo. c. maiores. vide gl. de cons. dist. iiii. c. ij. & bonam glo. ea dist. c. j. vbi dicitur, quid sit Baptismus, vnde dicatur, & per quæ verba fuerit institutus, & de eius effectu. *Baptismus.*

XLIII. *De presbytero non baptizato.*

Sæpè promouentur aliqui non baptizati, in quibus ex defectu sacramēti baptismi impeditur impressio characteris aliorum sacramentorū: quia vbi non est baptismus, ibi non est validū aliquod aliud sacramētū, ī quo imprimitur character: & hoc quia baptismus est ianua aliorum sacramētorū, j. c. fi.

XLIV. *De custodia eucharistiæ, chrismatis, & aliorum sacramentorum.*

Qualiter eucharistia consecratur, s. dixit: nunc de ipsius custodia. Et quia in baptismate vtimur chrismate, vt in c. j. de sacra vnct. ideò de hoc: & generaliter de custodia omniū aliorum sacramentorum.

XLV. *De reliquiis, & veneratione sanctorum.*

Quomodo venerādi sunt sancti, & eorū reliquiæ, hîc ponit: & quæ debeant præcedere canonizationem alicuius sancti: & ponit gl. in c. j. e. tit. li. vj. & qua veneratione sint sancti honorandi ponitur in c. si canonici, §. fi. de offic. ord. eod. lib.

XLVI. *De obseruatione ieiuniorum.* *Ieiuniū.*

Propter veneratione & deuotionē indicta sunt ieiunia ab

ecclesia. Et secundùm Inn. est triplex Ieiunium: primum abstinẽtiæ cuiuslibet rei edibilis, secundũ propriam voluntatẽ, & non secundùm factum ecclesiæ: & sic, qui abstinet ab aliquo cibo placito, potest dici Ieiunator. dictũ Ieiuniũ à quodam intestino sic vocato, quod vt plurimũ est vacuum: vnde ad similitudinem illius intestini dicitur illud ieiuniũ propter abstinentiam & euacuationem. Secundum ieiunium est, cùm quis abstinet à rebus humectantibus, comedendo sicca dũtaxat vt panem, & nuces, & similia. Tertiũ, est abstinẽtia à cibis, secundùm ordinationem, seu consuetudinem ecclesiæ: & sic capitur hîc. Et sic in effectu dicitur ieiunium, afflictio carnis ex abstinentia ciborum proueniens, &c.

XLVII. *De purificatione post partum.*

Ob reuerentiam ecclesiarum indictum erat ex lege Mosaica, ne mulier post partũ statim ingrederetur ecclesiã, sed expectaret purificationem suam, id est, purgationem, quæ qualis sit, hîc habetur: & aliquid v. dist. c. ad eius. *Purificatio.*

XLVIII. *De ecclesiis ædificandis, vel reparandis.*

Ecclesiæ consecratæ quandoque ruunt, & sic reparatione indigent quandoque verò ex necessitate de nouo ædificari debet: imò ad decus ecclesiæ pertinet, reparare eam, vel nouiter ædificare: ideò de hoc.

XLIX. *De immunitate ecclesiæ.*

Ecclesiæ cũ suo ambitu, seu cœmiterio, & suis rebus premi nõ debẽt oneribus quibus res laicorũ præmũtur: ideò de immunitate, id est, libertate earũ dicit. Et dicũtur Ecclesię immunes secũdũ Inn. id est, extra munera seu officia. Nã munerum triplex est diuisio, vt dixi ff. de mu. & ho. vnde ecclesiæ dicũtur habere immunitatem, scilicet ab oneribus & officiis secularibus. Quid sit ecclesia dixi s. de cons. ecc. Quid Cœmiteriũ, habetur xii. q. ii. c. auiũ. & xvii. q. iiii. c. sicut antiquit', & c. quisquis: & dicitur Cœmiterium, quia cinis mortuorum ibi tegitur. de hoc de sepul. c. j. & pe. *Cœmiterium.*

L. *Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant.*

Seculare negotium tribus modis dici potest: primò, quilibet actus seculariũ rerũ: pone exẽpla ̃j. c. j. à quibus turpibus abstinẽdũ est. Secundò dicitur negotiũ seculare, iudicium de rebus secularibus, quod clericis nõ licet nisi inter clericos tã tũ, xj. q. j. §. ex his. Tertiò dicitur, quod fit inter seculares homines: quod etiã non licet clericis, nisi de his quę pertinẽt ad

iudic.

Iudiciũ ecclesiæ, putà de decimis, de iure patronatus, & simi. de iudi. c. quanto. pro hoc glo. c. summæ, xxj. q. iii. vbi de hac materia.

LIBER IIII.

Tit. I. *De sponsalibus, & matrimonijs.*

QVid sint spõsalia, & vnde dicantur, dixi ff. eo. tit. pag. 78. Matrimonium autem quid sit, vnde dicatur, vbi fuit institutum, per quem, quot sint eius causæ instituendæ, & de impedimentis ipsius, & multis aliis est bona glo. xxvij. q. j. in sum. dixi aliquid ff. de ritu nupt. pag. 79. *Matrimonium.*

II. *De desponsatione impuberum.*

Ad sponsalia cõtrahenda certa ætas determinata est de iure: scilicet pubertatis, quæ in masculo est in XIIII. an. in puella in XII. Instit. de nup. §. j. & quib. mod. in fi. circa principiũ: & j. eod. c. puberes. vbi tractatur de ætate habili ad sponsalitia. de materia, xxx. q. ii. & xx. q. c. j. repetitur in Sexto.

III. *De clandestina desponsatione.*

Quandoq; puellæ seducuntur, & inducũtur ad cõtrahẽdũ clàm parentibus: & quia de tali matrimonio posset dubitari: ideò de clãdestina desponsatione dicit, id est, in occultũ locũ destinatũ. De materia xxx. q. v. & iii. q. iiii. c. cõsanguineorũ.

IV. *De sponsa duorum.*

Quãdoque quis contrahit successiuè bina sponsalitia cum diuersis mulieribus: vel econtrà, mulier cum diuersis viris, & posset dubitari quæ præualeant.: ideò de hoc.

V. *De conditionibus appositis in desponsatione, & matrimonio, vel in alijs contractibus.*

Quandoque sponsalia contrahuntur purè, vt s. quandoq; sub conditione: ideò de hoc. Et quia conditio apponi potest non solùm in matrimonio, sed etiã in aliis contractibus: ideò subnectit hîc de conditionibus appositis etiam in aliis cõtractibus. Et est conditio quædam adiectio posita vel subintellecta in dispositione, suspendẽs, vel resoluens ipsam dispositionem: & differt à Modo, vt j. c. fi. per glo. & satis dixi ff. de cõd. & demonst. pag. 115. *Conditio.*

VI. *Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere possunt.*

Ista rubrica nihil ponit dispositiuè, sed ꝓcedit interrogatiuè, scilicet q clerici vel vou. &c. Et dic quòd clerici in minori

bus licitè cõtrahunt matrimonium. Si verò sunt in sacris, nõ possunt cõtrahere: & si contraxerint, est nullũ, c. vno, de voto lib. vj. s. & de cleric. cõiug. quasi per totum. vbi dixit differentiam inter illum tit. & hunc.

VII. *De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.*

Subiit de alio impedimento, quod causatur ex adulterio, vel ex machinatione in mortem coniugis: vt j. c. j.

VIII. *De coniugio leprosorum.*

Morbus lepræ superueniens dissoluit sponsalia de futuro cap. quéadmodum, de iniur. & cap. literas, j. eo. sed nõ matrimonium, nec matrimonij effectum j. c. j. & ij.

IX. *De coniugio seruorum.*

Licet seruus contradicendo domino cõtrahere potest matrimonium, & propter hoc non liberatur à seruitiis domino debitis j. c. j. tamen quando libera ignoranter cum seruo, vel econtrà contraxit, separatur matrimonium: nisi posteà de hoc sciens coitum admiserit j. c. ij.

X. *De natis ex libero ventre.*

Liber venter. Partus sequitur ventrem, Instit. de iure gent. §. j. & natus ex libero ventre, id est, matre libera, iudicandus est liber, non seruus, vt hîc.

XI. *De cognatione spirituali.*

Spiritualis cognatio catechismus. Spiritualis cognatio propriè oritur quoad impediẽdum & dirimendum matrimonium post cõtractũ ex duobus sacramẽtis tãtũ, scilicet baptismatis, & cõfirmationis: vt circa tex. in c. fi. j. eo. tit. lib. vj. Ex catechismo autẽ, id est, instructione, quę fit ante baptismũ, oritur impedimẽtum, sed non dirimit: vt in c. per catechismũ, e. tit. lib. vj. Et est Cognatio spiritualis quoddam vinculũ proueniẽs ex eo, quòd quis aliquẽ baptizauerit, vel cõfirmauerit: seu baptizatũ leuauerit, seu tenuerit in baptismo, vel cõfirmatione, seu chrismatione. Et appellatur ista cognatio spiritualis quãdoq; Cõpaternitas, respectu leuati seu baptizati, & leuãtis seu baptizãtis. Quãdoq; cõpaternitas, respectu parẽtũ leuati seu baptizati, & leuãtis seu baptizãtis: quia isti sunt simul parẽtes baptizati: vn⁹ carnaliter, alius spiritualiter. Quãdoq; dicitur Fraternitas, respectu leuati seu baptizati, & filiorũ leuãtis seu baptizãtis: q a inter se sũt fratres spiritualiter. Nec extẽditur ista cognatio ad nepotes. Et xx. personas, quæ prohibẽtur per hãc cognationem spiri

Compaternitas. *Fraternitas.*

ſpiritualem, ponit Io. Andr. in ſummula ſua ſuper quarto Dec. & in gl. c. vni. eod. tit. lib. vj. in nouel.

XII. *De cognatione legali.*

Adoptio eſt quædam propinquitas legalis, id eſt, à lege inducta, per quam quis efficitur filius, vel nepos, vel affinis, qui ex natura non eſt: de hoc dixi de adop. *Adoptio.*

XIII. *De eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ.*

Ex copula habita cũ cõſanguinea vxoris oritur affinitatis cognatio, quæ non dirimit matrimonium prius contractum, ſed ſoluit ſponſalia de futuro. Item priuat facultate cõtrahẽdi matrimonium & exactionem debiti in vxore habita.

XIV. *De conſanguinitate & affinitate.*

Quid ſit affinitas, & conſanguinitas, dixi ff. de grad. affin. pagina. 131.

XV. *De frigidis & maleficiatis, & impotentia coëundi.*

Hæc rubrica tres habet partes: tractat enim de Frigidis, id eſt, de his qui ex defectu naturalis caloris coire non poſſunt. Et de Maleficiatis, id eſt, per maleficas & incãtatrices à coitu retardatis aut inhabilitatis. Et de impotentia coeundi, quæ multiplex eſſe poteſt, vt ſi vir eſt ſectus, vel caret virilibus, vel habeat nodoſam virgam: de quo in c. ij. infrà eod. *Maleficiatus.* *Impotens.*

XVI. *De matrimonio contracto contra interdictum eccleſiæ.*

Interdictum eccleſiæ, id eſt, prohibitio ſuper matrimonio contrahendo, quãdoque impedit ipſum matrimoniũ, quandoque impedit & dirimit: de materia vide quod not. glo. in c. tua, de ſpon. duo.

XVI. *Qui filij ſint legitimi.*

Sæpè filij naſcuntur ex matrimonio cõtracto contra impedimenta eccleſiæ: & dubitari poteſt an & quando ſint legitimi: ideò de hoc vide c. tanta, infrà eo. vbi eſt clauis totius tit. dixi aliquid in Auth. quib. mod. nat. eff. le. col. vii. de materia xxvj. diſt. c. viduam, xv. q. vj. c. non nuper. xxx. q. iii. c. dicat & xxvii. q. vij. ca. fin.

XVIII. *Qui matrimoniũ accuſare poſſunt, & cõtra illud teſtificari.*

Iſta rubrica duas partes habet: tractat enim qui ſint accuſatores idonei. In quo diſtingue, ãn agatur ad ſeparationẽ thori, vt tunc ſoli coniuges admittãtur: an ad ſeparationem vinculi coniugalis: nam tũc omnes admittũtur. Secũdò tractat, qui

qui testes sint idonei cõtra matrimonium: & dicit Ion. quòd quisque ad accusationem matrimonij est idoneus testis.

XIX. *De diuortiis.*

Diuortiũ. Diuortiũ fit dupliciter: primò quoad substantiam vinculi matrimonialis, vt quandoq; separatur matrimoniũ propter impedimentum perpetuum: quandoque fit quoad thorum & mutuam seruitutem, vt propter adulterium coniugum. Quid sit Diuortium dixi ff.eod.tit.pag.81.

XX. *De donationibus inter virum & vxorem, Et dote post diuortium restituenda.*

De prima parte dixi.ff.eod.tit.pag.80. De secunda dixi ff. sol.mat.pag.83.& ff.de iure dot pag.97.

XX. *De secundis nuptijs.*

Dixi C.eod.tit.

LIBER V.

Tit. I. De accusationibus, & inquisitionibus, & denuntiationibus.

TRactaturus autor de criminibus, & eorum pœnis: quia super eis quandoque proceditur per accusationẽ, quãdoque per inquisitionem, quãdoque per denũciationẽ: ideò de his dicit: dixi ff.eod.tit.pag.192.

II. *De calumniatoribus.*

De hoc dixi ff.eod.tit.pag.23.& ff.ad Turpill. vide bonum text.ij.q.j.c.notandum.& ff.de priua.del.pag.181.

III. *De Simonia.*

Simonia. Inter cætera crimina Simonia obtinet primũ locum: nam cętera respectu huius pro nihilo reputãtur, j.q.vlt.c.fi. Et est Simonia, voluntas studiosa, vel cupiditas emendi vel vendẽdi aliquid spirituale, vel spirituali annexum: de quo, & vnde dicatur, quod modis contrahatur, & quis admittitur ad accusandum, vel testificandum, vide gl.j.q.j.in sum.& glo.seq.

IV. *Ne prælati vices suas vel ecclesias sub annuo censu concedant.*

Ista est species Simoniæ: & est titulus satis clarus, quia negatiuus, & totam orationem continet.

V. *De magistris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.*

Hîc submittit de quibusdam habentibus instar spiritualiũ: vt de magistris, & licẽtia docẽdi: & est satis clarus. præsertim

secunda

ſecunda pars, quæ negatiua eſt.

VI. *De Iudæis, & Saracenis, & eorum ſeruis.*

Iudæi à Iuda, quia illa tribus erat p æ tantior cæteris: dixi C. eo. Saraceni dicuntur à Sara vxore Abrahæ, qui potius Agareni dici deberẽt, ab Agar ancilla Abrahæ, & matre Iſmaëlis, ex quo Saraceni deſcenderũt. Et dicitur hîc de ſeruis ſiue ſtrictè, id eſt, libertate carentibus, ſiue largè etiam ſeruientibus pro merc:de, vt famuli qui etiam ſerui dicũtur à ſeruiẽdo. dixi C. ne Iudæ. Chriſti. manc. *Iudæi.* *Saraceni.* *Serui.*

VII. *De hæreticis.*

Dixi C. eod. tit.

VIII. *De ſchiſmaticis.*

Schiſmatici ſunt, qui diuidũt ſe ab vnitate Romanę eccleſiæ, conſtituendo ſibi eccleſiam, & ordinando clericos, & ſacerdotes, xxiij. q. j. c. loquitur. & q. iij. c. inter ſchiſma.

IX. *De apoſtatis, & reiterantibus baptiſmum.*

De prima parte dixi C. eod. de apoſt a. C. ne ſane. bap. re.

X. *De his qui filios occiderunt.*

Inter homicidiorum genera, homicidium filiorũ eſt grauius, quàm parricidium: ideò præmittitur. dixi C. ad leg. Põp. de parric.

XI. *De infantibus, & languidis expoſitis.*

Exponẽtes, id eſt, eiicientes infantes & lãguidos, eos quaſi occidunt: ideò de hoc, dixi aliquid C. de ſer. lang.

XII. *De homicidio voluntario, vel caſuali.*

De homicidio volũtario dixi ff. ad leg. Cor. de ſica. pa. 187. De caſuali dixi ff. ad leg Aquil. pag. 38. & vide gl. bonam in c. ſicut dignum, infrà eod. & gl. xxxiij. q. iij. in ſum.

XIII. *De torneamentis.*

Torneamenta fieri non debent, & vulnerato in eis conceditur pœnitẽtia. Sed ſi moriatur, denegatur ei ſepultura eccleſiaſtica j. c. j. & dicũtur torneamenta, quia vadunt circũeundo, ſeu percutiant ſe circumeuntes: à torqueo, vel à torno. *Torneamenta.*

XIV. *De clericis pugnantibus in duello.*

Duellum dicitur, vbi duntaxat duo pugnãt: & hoc eſt prohibitum, quia tentatur Deus, infrà c. ij. & de pug. vulg. per totum. de quo gl. Inſtit. de hæred. ab inteſt. §. per contrarium.

XV. *De ſagittariis.*

Sagittarij & Baliſtarij ſunt, qui ſagittis, id eſt, arcu, & baliſtis vtuntur.

De

XVI. *De adulterijs & stupro.*

Dixi ff.eod.tit.pag.194.

XVII. *De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus ecclesiarum.*

Rapina partim se habet ad mœchiã, cùm scilicet rapitur mulier: partim ad furtum, cùm committitur in aliis rebus: in quo delicto frequenter incendia, & violationes ecclesiarum contingunt: ideò de hoc.

XVIII. *De furtis.*

Dixi ff.eod.tit.pag.181.

XIX. *De vsuris.*

Dixi ff.eod.tit.pag.74.

XX. *De crimine falsi.*

De materia habes xix.dist.c.in memoria.& xj.q.iij.c.qſqs. iiij.q.iij.c.qui falso.vide modos deprehẽdendi falsum, infrà c.licet.& pœnam in c.ad audientiam, dixi ff.pag.197.

XXI. *De sortilegijs.*

Sortilegia dicũtur, quæ fiunt pro furtis inueniendis, vel diuinationibus intẽtandis per missionẽ sortis: de hoc vide optimam glo.xxvj.q.ij.in sum.& q.v.c.contra idolorum.

XXII. *De collusione detegenda.*

Dixi ff.eod.tit.pag.143. vide glo.ij.q.iij.§.notandum, & §. fi.facit tex.in c.ij.de procur.lib.vj.

XXIII. *De delictis puerorum.*

Omne delictum cadit in puerum, excepto vitio carnis.de materia xv.q.j.per totum & iiij.q.iij.c.j.xxij.q.vj.c.paruuli.

XXIIII. *De clerico venatore.*

De multiplici venatione clericis prohibita hîc tractatur: *Venatio.* de hoc lxxxvj.dist.c.qui venatoribus.cum v.c.seq.& xxxiiii. distin.c.j.in princ.

uXV. *De clerico percussore.*

Clericus sæpè aliquem percutiens deponẽdus est.de materia, xlv.dist.& j.q.vij.c.si quis omnem.

XXVI. *De maledicis.*

Pœna blasphemantis ponitur infrà c.ij.dixi aliquid C.si quis impe.maled.

XXVII. *De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante.*

Clerici his cẽsuris innodati celebrãtes, vel diuinis se ingerẽtes, sunt irregulares, vt infrà dicetur.de materia xj.q.iij.placuit

cuit,& c.pen.l.dist.c.accedens.

XXVIII. *De clerico, non ordinato ministrante.*

Talis deponendus est,& amplius non ordinandus.

XXIX. *De clerico per saltum promoto.*

Per saltum promoueri dicitur,qui non gradatim ad ordines accedit, sed præpostere, aliquibus intermediis obmissis ordinibus:de hoc lij.dist.c.solicitudo,vbi gl. *Per saltũ promoueri.*

XXX. *De eo qui furtiuè ordines recepit.*

Furtiuè ordines recipere dicitur,qui sine ordinatione,& licentia superioris, & sine examinatione,vt quia ingerit se cũ multitudine ordinãdorum,ignorante ordinatore,ordinatur: & de hoc lxiiii.dist.c.salonitane.q.ix.q.ij.c. Lugdunensis.

XXXI. *De excessibus prælatorum.*

De delictis prælatorum ponit,& eorum pœnis.

XXXII. *De novi operis nuntiatione.*

Dixi ff.eod.titu.pag.135.not.plenè per gl.c.ij.

XXXIII. *De priuilegijs & excessibus priuilegiatorum.*

Quandoque delinquunt priuilegiati excedentes terminos priuilegiorum suorum.De materia xxv.q.ii.per totum,facit iii.dist.c.priuilegia.& ix.q.iii.c.sola.& xj.q.iij.c.priuilegium. repetitur in Sexto & Clem.

XXXIV. *De purgatione canonica.*

Infamati ex delicto,qui conuinci nõ possunt,debẽt compelli ad purgationem,id est,ostensionem innocentiæ,quæ dicitur canonica,quia canonibus instituta,vel inuenta. *Purgatio.*

XXXV. *De purgatione vulgari.*

Hanc purgationem,id est,ostensionem innocẽtiæ vulgus introduxit:& est prohibita,quia tentatur Deus,& multoties per eum condemnatur absoluendus.

XXXVI. *De iniurijs,& damno dato.*

De prima,ff.eo.pag.185.De secunda,ff.ad l.Aquil.pag.38.

XXXVII. *De pœnis.*

Dixi ff.eod.tit.pag.204.

XXXVIII. *De pœnitentijs,& remissionibus.*

Pœna imponitur in foro iudiciali,sed Pœnitentia in foro pœnitentiali,quæ quia quandoque releuantur per indulgentias,ideò ponit de remissionibus,id est,indulgentiis. *Pœnæ. Pœnitentia.*

XXXIX. *De sententia excommunicationis.*

Excõmunicatio,est à qualibet licita cõmunione,vel licito actu separatio.Et quædã est maior,quæ priuat participatiõe

sacram

ſacramentorum,& communione hominum:quædam minor quæ ſolùm priuat à participatione ſacramentorum.de hoc in c.à nobis,de excep.c.ſi.de cler.excom.min.

XL. *De verborum ſignificatione.*

De hoc dixi ff.eod.titu.pag.223.

XLI. *De regulis iuris.*

De hoc vide bonam glo.eo.tit.lib.vj.ſuper rub.dixi etiam ff.eod.titu.pag.221.

Has eaſdem rubricas etſi non omnes, eas ſaltem,quæ tibi,ô Lector,obuenerunt in Sexto & Clementinis repetere,ac reuiſere,ex ſuprapoſitis potes.

FINIS.

DECRETVM.

Decretũ. DE materia Decreti paululum quippiã pro eius dũtaxat cognitione dicturi,præmittimus, Decretum idẽ eſſe quod ſtatutum,vel conſtitutionem.Et quæ ſit differẽtia inter Decretum,Iuſſum,Autoritatem, & Conſenſum,not.in cap.j. de reb.eccle.non alie.& Bart.in l.ſi quis mihi,§.iuſſum,ff.de acquir.hære. Et ſumitur Decretum quandoque pro ſententia definitiua ff.de offic.procõ.l.nec quicquam,§.vbi decretum,& l.prætor,§.j.ff.de iudi.& ff.de re iud.l.ſi decreta Quãdoque ſumitur pro ſimplici petitione data iudici C.de preci. imper.offer.l.j.Quãdoque continet permiſſionẽ,vel diſpoſitionem iudicis,abſolutionẽ vel condemnationem non continentẽ:vt in iuriſdictione præcisè volũtaria,vbi nemo citãdus eſt,ff.de bon.poſſ.l.iiii.§.pen.Quãdoq; dicitur Decretũ, electio de aliquo facta ad aliquod officium.ff.quod cuiuſq; vniuer.l.item eorũ,§.ſi decuriones.de elect.innotuit. Quandoque dicitur in integrum reſtitutio ff.de poſt,l.j.§.de qua. Quãdoque dicuntur Decreta patrum ſtatuta,vt hîc,& j xv. *Cõpilatio decreti.* diſt.c.ſi decreta, Et fuit compilatũ à magiſtro Gratiano,anno domini M.C.V.ſecũdùm formã appellationis,quę ponitur ij.q.vj.c.forma.Sed vt gl.ibi dicit colligi ex chronicis,quòd fuerit M.C.I. Et hoc decretũ non eſt approbatũ quoad dicta Gratiani,ſed benè quoad compilationem,& alia:de quo per Io.And.de biga.c.debitum.de reſcrip.ex parte j.not. Hug.&

Archi

Archid.xj.distin.c.quis nesciat.& l.dist.c.de his. Et diuiditur totũ opus in tres partes,in Distinctiones,Causas,& Tractatum consecrationum.Distinctiones præmittũtur,quarũ sunt cẽtũ & vna:in quibus tractatur de origine iuris diuini & humani,& de ordinatione,vita,& moribus clericorum,& eorũ officiis. Causæ sunt trigintasex, quæ per modum positionis formantur:& sub eis variæ quæstiones ex causis ipsis emergentes,& incidentes explanãtur.Sed sub tricesimatertia causa post tertiam eius quæstionem,in qua mentionẽ fecerat de pœnitentia,inseritur tractatus De pœnitentia,habens septẽ distinctiões.Postremò autem ponitur Tractatus cõsecrationis,cum quinq; distinctionibus vsque ad finem continuatis. De huius libri diuisione ita solent tradi versus. *Distinctiones.* *Causæ.*

C,distinguit & i,dant causas x,tria cum vi.
Pœnitet v,versum:sed consecrat v,viceuersum.

SED de his ad præsens satis,ne lõgiores reperiamur,quã ab initio polliciti sumus.Habes,ô lector,laborẽ quidẽ præcipitatum,& quoad potuimus abbreuiatũ:in plurimis tamen non ingratum,aut iniucundum tibi fore scio.Pensa animum nostrum,quẽ non plebeium lucrum,non popularis aura,sed communis studentiũ vtilitas,ad huius opusculi consummationem allexit. Tuoq; fauebis Sebastiano, Sibi,si quid de te bene meruit,longa stamina,fusosq; lanificum sororum non fastiditos,imò verò continuatos precando.

Iamq; uale,studiose puer, perdisce libellos
Hosce:neque addubita,te quia digna leges.
Contigimus portum,placidis comitantibus auris,
Et premit optatum nostra carina solum.
Lintea fessa quidem,remiq;,ratisq;,manusq;,
Quod meruit naulum nauita ferre cupit.
Disce docendus adhuc,tenerum bene digere tempus.
Est aliquid saltem,discere uelle. Vale.

MODVS STV-DENDI IN VTRO-QVE IVRE,

***

IOAN. BAPTISTÆ DE GAZALVPIS.

CVm expurgaueritis vetus fermẽtũ,& iam sitis noua cõspersio, vt opinor, in azymis syncerita-tis & veritatis, in quo statu vos cõseruet clemẽtissimus Deus: visum est mihi sitiẽti vtilitatem vestram, tempus esse cõueniens, quo studiosis aux e diligentibus religionẽ iuris ciuilis, rectũ callem osten dam, quò gressus eorum dirigam, & viam aperiam, per quã ambulent, nõ in tenebris, sed in luce, ad illam legalem sapiẽtiam capessendam. Dicam igitur quæ sentio, & pro vtilitate vestra fideliter loquar, quasi mihi ipsi consilium dans.

DOCVMENTVM I.

Anima purganda & cõsciẽtia.

QVicunque cupit iuri operam dare, sit circunspe-ctus infrà scriptis. In primis benè, & diligẽter prę paret animã suam, confitendo peccata sua inte-grè, & satisfaciẽdo pro commissis: vt sic Spiritus sanct. gratia, omnem habens virtutem, & omnem sciẽtiam, inueniat receptaculũ mundum, & tribuat plenã perfectáq; scientiam: nam quicquid alibi quæritur, hìc perfectius inuenitur, xxxviij. dist. ca. legimus, §. sed econtrà, in fi. Istud est po tissimum & primum consilium quod dedit venientibus ad studium venerabilis doctor Guliel. de monte Laud. in cle. j. de magistris, subdens, quòd scholastici qui ad quamuis scien tiam approbatã transeũt, & die noctuq; torquentur, in vanũ laborant, nisi Dei gratiam habeãt secum coadiutricem: quia vt dicitur Sap. j In maleuolam animam non introibit sapien tia. Idem consilium dedit recolendæ memoriæ doctor domi nus Simon de Bursiano, Cardinalis Mediolanensis, in procemio. Clement. dicens, quòd scholaris non confidat in inge-nij perspicacia, & capacitate, studij assiduitate, & memoriæ tenacitate

tenacitate:sed in eo spem ponat,qui scientiarū dominus est, in quo stant omnes thesauri sapientiæ absconditi. Nā scriptū est,Qui confidunt in domino,intelligēt veritatē:superbis autē Deus resistit. Idē cōsiliū summopere laudauit in dicta cle. j.de magistr. Frācisc⁹ de Zabarellis de Padua,olim Cardinalis Florētinus:& insignis doctor do.Goffredus Caiatenus in dicta clem.j.Martinus de Fano in epistola quā fecit de modo studendi,in quinto requisito. Caueat etiā omni conatu à singulis peccatis:quia delinquēs in vno fact⁹ est omniū reus,vt in cap.defleat,extra de reg.iur.& per vnum peccatū tota gratia euacuatur,xxxij.quæ.j.c.cùm renūtiatur:totum enim hominē,nō dimidiū saluat Deus. Versus. Larga Dei pietas totū non dimidiabit:Aut nihil,aut totum de lacrymante dabit. *Sapien. iij.*

Dicit etiā Guilelmus,quòd specialiter caueat idē studēs à venere,(quo vitio consueuerunt facilè studiosi inquinari) cū per tale vitiū ratio & intellectus tāquā superiores partes mētis cōfundātur sensualitate(quæ est inferior pars) attrahēte & prędomināte xxxvij.dist.c.turba.in c.j.de sacra vnct.versi. in pectore.Simile in caule,cuius spica,ꝑ quā emittitur semē si ꝑmittatur luxuriari,cito crescit:sic est in scholari,si pinolū, id est,ingeniū permittatur defluere,virt⁹ supernæ rationis & intellectus impediūtur & corporis paratur infirmitas. Idē dicunt pręfati doctores in dicta cle.j.vbi subdit D.Card.Florē. quòd ipse habuit auditorē,qui notoriè obiit ex hoc.& ego cognoui plures,qui hoc vitio dediti,malè vitā finierūt, vno cōtextu perdiderūt omnē virtutē,omnē honorē,& omnē substātiā:& inter cæteros vidi quēdā scholarē diuitē & ingeniosum qui fuerat rector cuiusdā studij, captū mulieris amore (quæ est rete diaboli,vt inquit Hier.)tādē ꝓpter illi⁹ meretricis amplexus vagabūdū discurrisse prouincias: & tādē carceratū ꝑ mole æris cōtracti pro nutriēda illa diabolica fœmina.Iste idē pręrubore & verecūdia ne cognoscerē eū,prono ī terrā vultu petiit à me eleemosynā.ad hoc vide xxxviij. dist.c.legimus.ver.hinc etiam. & Hier.in epist.ad Damasum. *A venere abstinendum scholaribus.*

Caueat ab Alea,quæ fomes est,& incentiuum omniū malorum:vt plenè dixi anno superiori in opusculo contra lusores,quod velis omnino videre:quia ipsius lectura cū adiutorio Dei reformabit te,si reformatione indiges. *A ludo.*

Caueat à Crapula & Ebrietate:nam cùm vicina sint vēter & genitalia,ex vicinitate membrorum resultat quædam con *Crapula, Ebrietas.*

 fœder

fœderatio maloꝝ,id eſt,vitiorum,ſecundùm Hier.& Greg. in moral.dicit quod dominante gulæ vitio,omne quod homines fortiter egerint,perdunt:& dum venter non reſtringitur,ſimul cũctæ virtutes obruũtur.Et hinc eſt,quod pinguis vẽter tenuem ſenſum non gignit.Ideò ſuadeo,vt mutuas cõmeſſationes fugiatis:nam eſcarum vſus eſt inſatiabilis,& origo vitiorum:& eſt quid perniciofum,& ſanitati inimicũ:& quod peius eſt,inutilis cõſumptio temporis,quo nihil carius ſecundùm Theophraſtum.

Qualiter iuuenibus viuẽdum. Audi Auguſt.in lib.ij.de ordine contra Academicos,c.viij. Adoleſcentulis ſtudioſis ſapientiæ ita viuẽdum eſt,vt à venereis rebus,ab illecebris vẽtris & gutturis,ab immodeſto corporis cultu & ornatu,ab inanibus negotiis ludoꝗ;,à torpore ſomni atq; pigritiæ,ab æmulatione,obtrectatiõe,inuidẽtia,ab honoꝝ poteſtatũque ambitionibus,ab ipſius etiã laudis immodica cupiditate ſe abſtineã:.Amorẽ aũt pecuniæ toti⁹ ſuæ ſpei certiſſimũ venenũ eſſe credãt.Nihil eneruiter faciãt nihil audacter.Inimicitias vitẽt cautiſſimè ferã: ęquiſſimè,finiãt citiſſimè.In omni verò cõtractu cõuerſationeq; cũ hominibus ſatis eſt ſeruare hoc vnũ vulgare ꝓuerbiũ Nemini faciãt quod pati nolint. Rẽpublicã nolint adminiſtrare , niſi perfecti.Perfici autem vel intra ſenatoriã ætatẽ feſtinent,vel certè intra iuuentutem.Sed quiſquis ſerò ad iſta ſe cõuertit, non arbitretur nihil ſibi eſſe præceptũ Nam iſta vtique facilius adulta ætate ſeruabit.In omni autem vita,loco,tempore amicos aut habeant,aut habere inſtent.Obſequantur dignis etiam non hoc expectãtibus.Superbos minus curẽt,minimè ſint.Aptè congruenterq; viuãt.Deum colãt,cogitent,quærant ſpe,fide,charitate ſubnixi. Optẽt tranquillitatem,atque certum curſum ſtudiis ſuis omniumq; ſociorũ,& ſibi quiſq; poſcat mentem bonam,pacatamque vitam.Hæc Auguſt.

Quid orãdum. Optimum autẽ & ſalutare eſt remedium ad prædicta conſequẽnda,frequens oratio ad Deum:de qua oratione pleniſſimè loquitur gloſſ.in clemẽtin.ſi dominum,de reliq. & vener.ſanct.ſuper verbo,orationẽ & ſpecialiter hortatur,quòd quilibet ſtudioſus velit ſingulis dieb⁹ dicere officium beatæ Mariæ glorioſæ virginis,quæ eſt inuẽtrix gratiæ,genitrix vitæ,& mater ſalutis:in qua qui ſpẽ poſuit nũquã vacu⁹ abiit.

Quomodo credendũ. Cæterũ n licet omnis quicũque adultę ætatis teneatur credere articulos fidei:vt habetur in Symbolo,Credo in Deum & Atha

& Athanasij, Quicunq; vult saluus esse.de quo xxxviij.dist. c.j & ij.& licet laico simplici,& forte omnibus etiã literatis sufficiat articulos fidei credere implicitè,id est, credere verũ esse quicquid credit Ecclesia catholica: vt dicit Inno.in c.j.de summa trini.& sequitur magister Bernard. Compostellanus ibidem:illum tamẽ qui ingeniosus est,hortatur idẽ Compostel.vt velit illos articulos fidei scire magis distinctè.Et quãuis hoc ex dono sciẽtię,& ingenij sibi à deo dato quasi ex debito rationis,& ingratitudinis vitandæ causa scire debeat:putat tamẽ ibidem,quòd dicti laici etiam ingeniosi, & literati nõ peccãt mortaliter,si dictos articulos fidei nesciant explicitè,vel non sint soliciti de his sciendis:quia eorum professio ad hoc non est.quæ verba nota diligenter.

DOCVMENTVM II.

Doctor eligendus.

CONVENIT adolescenti studioso, qui sicut dictũ est viuere instituerit,quærere doctorẽ sibi,& magistrum,cuius autoritas aperiat sibi ianuam sciendi necessaria,magna & occulta:quam ianuam quisque ingressus sine vlla dubitatione vitæ optimæ præcepta sectatur,per quæ cùm docilis factus fuerit,tunc demum discet & quanta ratione prædita sint ea ipsa quæ secutus est ante rationem:& quid sit ipsa ratio,quam post autoritatis cunabula firmus & idoneus iam sequitur,atque comprehendit. Hæc August. vbi sup. à. Plin secundus ij.libr.epistolarum,epistola xviij.inter cætera cuidam Maurico, qui eum consuluerat de præceptore eligẽdo pro fratris liberis,dicit hæc verba: Cùm omnes qui profitẽtur,audiero,quid de quoque sentiam,scribam:Nec ignoro,suscipiendas offensas in eligẽdo præceptore:sed oportet me non modò offensas,verùm etiam simultates pro fratris tui liberis tam æquo animo subire,quàm parentes pro suis.Illustris doctor Martinus de Fano in epistola quam fecit de modo studendi, dicit, primò quærendum esse de Doctore,si qualia doceri oportet doceat, si libenter ad interrogata respondeat:& si respondẽdo dubitationes de pectore quærẽtis euellat:si pariter rationabiliter contradicit: si causam rationabilem suis dictis adiungit: si videtur quod asserit,de fonte vel scripturæ vel æquitatis,vbi iustitia deficit,prouenire.Itẽ quærendũ,an sit satis sufficiens,an vim habeat impressiuã, vt exemplis intelligibilibus instruat quod ostẽdit:nec sit in sua lectione pomposus,sed potius vtilis, &

Qualis debet esse doctor.

fidelis: & plus veritati, quàm truffis & ornaméto verborũ inhærés. Dicebat recolédæ memoriæ doctor & preceptor meˀ dominus Ioãnes Petrucij de Perusio, quòd aliqua quæ adulta in ætate ab imperito & inepto preceptore erronea sibi tradita didicerat, vix sexagenarius factˀ dediscere potuerit. vnde suadebat, in electione præceptoris esse ꝓpriæ vtilitati nõ alieno honori cõsulendũ. Hinc Hiero. in epist. ad Athletã, de institutione Paulæ, monet, quòd nõ discamˀ in teneris annis quæ dediscéda forét: quia difficulter eradicatur, quod rudes animi didicerunt. & subdit. Græca narrat historia, Alexãdrũ potentissimum Regem, orbisq; dominatorem, & in moribus & incessu Leonidis pedagogi sui nõ potuisse carere vitiis, qbus adhuc paruulˀ fuerat infectˀ. Hinc sumat exẽplũ quisque, vt illum æmuletur, & cum illo cõseruetur, cuius mores sũt probati: aliàs informabitur cohercẽtia. Tu intelligis quid dicere velim, quorsum tẽdãt hec dicta mea. Qui habet aures audiẽdi, audiat. Adde quòd Macedonum sapiẽtissimus Rex Philipus Alexãdrũ filium Aristoteli in disciplinam tradidit: extatq; illius epistola ad Aristotelé, quam Aul. Gellius lib. ix. Noct. Attic. his verbis ponit, Diis pol habeo gratiã: non tam proinde quòd natus est mihi filius, quàm ꝓ eo quòd eũ nasci cõtingit tẽporibus vitę tuæ. Spero enim fore vt eruditus, edoctusq; abs te, dignus existat & nobis, & rerũ istarũ successione. Hæc refert Leonardus Aretinus in quadã epistola. Idẽ Plutarchus de liberis educandis sic ait, Maximũ omniũ longéq; primariũ dicturus accedo. Inquirendi sunt præceptores filiis, quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehẽsi mores, & optimũ sit experimentũ. Honestatis enim fonté, simul ad radicem esse liquet, legitimã cõsequi disciplinã. Pauloq; .j. subdir, Illud certè stultitiæ extremę: Sũt quidã qui licet prę ceptorũ inscitiam cognouerint idq; prælenserint, illis tamẽ suos commẽdãt pueros: nõnulli placidis ipsorum victi blanditiis. Sũt etiã qui rogantiũ amicorum gratiæ tribuant, qua in re similé quippiam factitãt, ac si quis egroto laborãti corpore doctum ac salutiferum omittẽs medicum, vt amici gratiam ineat, imperitum hominem deligat, à quo fortassis in perniciem detur. de hoc satis apud Plutarchum.

Precepta erronea. *Mores magistri.*

DOCVMENTVM III.

Honor preceptoribus impendẽdus.

Conuenit adolescenti studioso posteaquam idoneũ præceptorem elegerit, illũ honorare, obseruare, colere, ama

re vt genitorē,& conari habere beneuolū. Ipsum interroget vt ab eo instruatur,non autem vt calumnietur, & per aliquā cauillationē aut fallaciā intercipiat eum. Hæc Martinus de Fano in d.epistola,& Card.Mediolanēsis in d.procemio Cle. Nō superbiat ille discipulus,cui aliquādo contigerit aliquid scire doctori ignotum.nam in hoc latissimo prato iuris ciuilis,bos herbam,canis leporem, ciconiaque lacertā inuenire potest:vt in simili dicit Seneca in epis.108.Præterea omnia intelligere, & omnium habere memoriā,diuinitatis est potius quàm humanitatis,vt l.j.§. si quid autē.C.de veter.iur. enuc. Capiat vnusquisque exemplum ab Augustino dicente:Ego Episcopus tot annorū ab anniculo parat' sum doceri.xxiiij. q.iij.c.si habes.Conetur præceptoris opiniōes defendere quātū potest,exemplo Cassij Iurisconsulti:vt habetur in l.qualem,versic.Cassius ff.de arbit.cum similib.Quòd si nō potest ex errore manifesto,veritatem præponet,& honorabit eam: nam ambobus existentibus amicis,sanctius est honorare veritatem,vt inquit Philosophus.j.Ethic.

DOCVMENTVM III.

CONVENIT vt omnem curam, studium & diligentiam adhibeat, Deum & facultatem cui indulget,corde gerens:vt inquit idem Marti.de Fano in d.epist circa quæ quicunq; voluerit ad satiritatē videre,legat Pli.lib.j.epist.iij.v.vj.ix.xiij.xvj.xviij.xx.& xxj. Item in lib.ij.epist.iij.v.xj.xiiij.xviij.& xix.Itē in lib.iij.epi.j.& iij.Sed super omnia legat & memoriæ cōmēdet epistolam v.dicti.lib.iij.ad Marium:quæ incipit, Pergratū in qua describit vitam & mores Plinij maioris auūculi sui: quæ literis aureis esse scribenda,non omisso apice. Incitaret enim animū cuiuscūq; ad diligentiā,& moueret pectora etiam durissima & saxea, quinimo ex ipsius lectiōe pleriq; qui se credūt diligentissimos,cognoscerent manifestē se esse negligentes.Imitetur exemplum Pomponij.Iurisconsulti dicētis hæc verba: Nam & ego discendi cupiditate (quam solā viuendi rationē optimam in octauū & septuagesimum annū ætatis duxi) memor sum eius sentētiæ,quam dixisse ferunt Iulianū: Nā & si alterum pedem in sepulcro tenerē,adhuc tamen discere quidem vellem.vt habetur in l.apud Iulianū,ff.de fideicō. liber. Subdit Martinus de Fano in dicta epistola,nec tātū studeatis

Quid facere studens debeat.

Semper studendū.

quòd tristitia aut pectoris dolor nos affligat anxietatibus: recipite requiem, & animum ad gaudia reuocate. Hoc fuerit superfluum monere temporibus nostris. Nam libri scholariũ regulariter sunt pleni puluere, quotidie circumeunt plateas, vt cùm sint benè, imò luxuriosè induti, videant & videãtur. Pestis efficacissima studiosis luxuria vestium, propter quam tẽpus otiosè perditur, & totæ cõuersæ sunt in scabella. Scio, intelligis quid velim monere per hæc verba. Hinc Io. And. reprehendit scholares vestibus doctoris vtẽtes, vt est gl. in c. ad apostolicæ, de priuile. lib. vj. Hæc nõ sunt intelligenda de nobilibus & potẽtibus. Vnde Card. Mediola. in dicto procemio Clem. dicit, Paupertatem esse vnã ex clauibus, per quas intramus ianuam sapientiæ: nã paupertas luxuriam cõpescit. & Sen. dicit: Si vis addiscere, sis pauper, aut similis pauperi, Cratis Thebani recipiens exemplum, xij. q. ij. c. gloria. versi. ætatis. Hoc intellige cum temperamento, dummodo necessaria adsint: vt inquit Philosophus, x. Ethicorum.

Paupertas, & humilitas.

DOCVMENTVM V.

NON curet scholaris in vsu multos libros habere. Nam lectio multorũ autorum omnis generis voluminum habet aliquid vagũ & instabile. Certis ingeniis immorari oportet si velis aliquid trahere, quod animo fideliter sedeat. Nusquã est quod vbiq; est. In peregrinatione existẽtib⁹ hoc euenit vt multa habeãt hospitia, multas amicitias. Idẽ accidit his, q nullius ingenio se familiariter applicãt: sed omnia cursim, & properãter trãsmittũt. Nihil ęquè sanitatẽ impedit, quã remediorũ crebra mutatio. Nec prodest cibus sumptus qui statim eiicitur. Nõ cõualescit plãta quæ sępè trãsfertur. Distrahit librorũ multitudo. Itaq; cùm legere non possis quãtũ habueris, satis est habere quantum legas. Sed modò hunc librum euoluere, modò illũ tarò est fructuosũ. Fastidiendis stomachi est multa degustare quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinãt, non alunt. Nõ refert quã multos, sed quã bonos libros habeas. Lectio certa prodest, varia delectat, &c. Hæc Sen. in epist. ij. pro maiori parte. vnde dñs Cardinalis Flor. in d. cle. j. de magistris dicit, quòd expedit scholari paucis libris vacare, vt possit cõmẽdare memoriç quç fuerint opportuna: vt putà scholari in iure studẽti cõuenit memoriæ cõmendare textus & glossas, sine quibus

An expediat habere multos libros.

frustrà laborat ad subtilitates, quas non posset iure probare. Doctor autẽ indiget multis libris, & si fieri posset, omniũ qui scripserunt: vt ex multis possit elicere veriora. Tu si volueris plenius videre, an expediat habere multos libros, vide eũdẽ Sen. in lib. de Beneficijs. c. ij. & in li. de Vita & moribus philosophorũ, in iij. parte. & Hier. in epi. xl. & Oldradũ cõs. lxxxv. Quòd si omnino volueris illos habere, & cùm perfectus fueris, illis vti: notũ tibi facio, quòd primus q cœpit glossare textus & leges, fuit Guarnerius, seu Irnerius, dũ studuisset leg b⁹ ex seipso: & legit Bonon. vnde tunc fuit maximi nominis, & meritò appellatus Lucerna iuris: tanquam primus illuminator nostræ sciẽtiæ. Ita dicit Odofr. in l. ius ciuile. ff. de iustitia & iure. Post eum secuti sunt Bulgarus, Martinus, Placẽtinus, Ioannes, Azo, Accursius: quorum glossæ qua autoritate factæ fuerint, nõ memini legisse, sed circunscripta licẽtia Principis, an impunè licuerit glossare, vide glo. in l. ij. §. hoc autẽ. C. de vete. iur. enucl. Notabis tamẽ circa prædicta aliqua demulcentia aures auditorũ. Primò notabis, quòd prima summa quæ fuit in iure nostro, fuit composita à Ruggerio: vt dicit Odofr. in rubr. C. ad legẽ Iul. repet. Huius discipulus fuit Rofredus Beneuẽtanus, vt colligitur ex dictis Io. And. in addit. Spec. in tit. de fructibus & interesse, & in tit. de cõfes. Sciẽdum est etiam, quòd dominus Placentinus præclarus & famosus iurisperitus apud Montempessulanũ super Codice & Institutionibus summas laudabiles composuit. vt dicit Azo in proœmio suæ summæ super Codice, & incipit dicta summa Placentini, Cùm essem Mantuæ. & ista summa Placẽtini erat tunc melior aliqua alia quæ publicata esset vsque ad illa tempora: vt dicit Odofr. in l. j. ff. de pactis.

Guarnerius. *Martin⁹.* *Placentinus.* *Ioan.* *Ruggerij summa.* *Rofredus.* *Placẽtini summa.*

Post hæc Ioãnes Basianus Cremonens. fecit vnã summam breuissimam super Pãdectas, de quo Odofr. in l. j. in prin. ff. de edendo. dicit, quòd erat vẽtosa, & quòd illam solùm fecit vt Placentinũ reprehenderet, & quod aliquid boni nõ est in illa summa. Idem Ioãnes fecit quandam lecturam super C. iste Ioãnes fuit præceptor Azonis: vt in summa Azo. super C. in tit. pro so. de quo in gl. fit sæpe mentio. Floruit anno domini M. CC. Iste fuit iuris lucerna, & speculum mundi, vt inquit Ang. de Perusio in repet. l. si falsis, C. de furtis.

Ioan. Basianus.

Eodẽ tẽpore fuit Bulgarus, vt habetur in l. benè à Zenone, C. de quadri. præscrip. Superuenit Azo, qui primò fecit mino

Bulgarus. *Azo.*

rem apparatū super C.& ff.deinde fecit summam quā habemus,& dicitur Azonis,& est:licet quidā dixerint olim,illam summā quæ attribuitur Azoni,fuisse Ioānis Basiani Cremonensis:sed malè dixerunt, nam Ioannes tantùm fecit summā super Pādectis,vt dixi.hoc dicit Odof.in l.legem,C.de pact. & illi summæ Azonis Odofr.fecit additiōes,quas in aliquibus summis incorporatas vidi.Post hāc summam idem Azo fecit magnos apparatus super Digestū vetus:optim⁹ fuit,vt dixit Odof.in l.Iulianus,ff.de cond.ind Hūc Azonē Bal.in l. cōtractus,C.de fide instr.& l.cū aliter,C.de fideiuss.dixit fuisse fontē legū & vas electionis. Lotarius fuit contēporaneus Azonis,vt p Bar.in l.sancimus,C.de iudi. Rofredus Beneuētanus,qui fecit vtilissimum opus libellorū in iure ciuili & canonico,fuit discipulus Rogerij in initio,vt prædixi:postea discipul⁹ domini Azonis,vt ipsemet sæpius attestatur in dicto opusculo libellorum. Succurrit deinde tenebris iuris ciuilis Accursius Florētinus,qui glossauit Digestum,Codicem,Institutiones,librū Authenticorū,& tres libros C.tēpore Gregorij IX.pōtificis c.LXXXV.Friderici II.in ordine Imperatorū XXIIII.Tēpore quo glossauit librum Authenticorū currebāt anni domini,M.CCXXVII.vt ipse notauit in Auth.vt prępo.nomen Imper.§.si qua vero.super verbo,indict:ōis,& cōsequēter à glossatione Accursij vsq; ad præsentem annū cucurrerunt anni CCXXXVI.vel circa. Iste Acc.fuit discipulus Azonis, vt ipsemet notauit in l.fi.super verbo,possum.ff.de cond.ob cau. Iacobus Balduini fuit præceptor Odofred.floruit anno domini M.CCLXX.de isto sæpè Odof.in lecturis suis facit mētionē.Innocentius IIII.q fuit Ianuēsis de domo de Flisco,& de comitibus Louaniæ,fecit apparatū solēnē super decretalibus:fuit magnus legista.floruit an.dñi M.CCXLIIII.vt p Io. And.in add.Spec.i tit.ne sede vacāte.Dñs Ber.Cōpostellanus scripsit super primo decretaliū vsq; ad tit.de trāslat.pręl.fuit capellanus Inn.prædicti,& edidit illud de mādato Innocētij. Odofred.fecit lecturas sup C.& ff.floruit anno dñi M.CCLX. colligitur ex dictis eius in l.imperiū,ff.de iuris.om.iud. Viuebat etiā tēpore Io.And.vt colligitur in add.Spec.in ti.de loca. Hostiēsis,id est,dñs Hēricus cardinalis Hostiēsis,qui fuit de Segusia secundùm Io.And.in addi.Spec.in ti.de rescript.præsentatiōe.fuit præceptor Speculatoris,vt dicit Io.An.in add. Spec.in ti.de offi.iudicis.fecit summā mirabilē,& edidit lecturas

[Margin notes: *Lotarius.* *Rofredus.* *Accursius.* *Iacobus Balduini.* *Innocentius quartus.* *Cōpostellanus.* *Odofredus.* *Hostiensis.*]

ras super Decretalibus. Speculator, Guillelm' Durãdi fuit p uincialis, vt colligitur in Spec. in ti. de feudo. Tẽpore quo cõdidit librũ Speculi, currebãt anni domini M.CCLXXI. patet in Spec. de instr. editi. § j. ver. itẽ hodie. Iacobus de Beluiso legit sæpius librũ Auth. & fecit optimã lectutã super illo libro, & multas disputationes. Bartholomæus Brixiẽsis, qui fecit additiões ad glossas Decreti, fecit etiã quæstiões Dominicales & Veneriales, floruit tẽpore Gregorij noni Garsias Hispan' floruit anno dñi M.CCLXXXIIII. Guido de Buisio Archidiaconus Bononiẽsis floruit eodẽ tẽpore: cõmentauit solẽniter Decretum & Sextum Decretaliũ Dynus Mugellanus clatuit anno domini M.CCXCVII. tẽpore Bonifacij VIII. põtificis cet. Adolfi Impetatoris: scripsit subtilissimè super ff. & super tit. Instit. de act. fecit etiã mirabile commentũ super tit. de reg. iur. in vj. Huic disputãdo determinanti aliquã quæstionem adesse videbatur tota synodus legalis philosophiæ: vt dicit Cyn. in l. vnica, C. de sententiis quæ pro eo quod interest. Reperiũtur etiã cõsilia eius elegãtissima. Iacobus de Rauenna prouinciæ Lotaringiæ legũ professor in Theologia magister, ac Verdunẽsis ciuitatis in dicta prouincia episcop', scripsit super ff. & C. & multa simpliciter tradita à maioribus, reduxit ad Dialecticũ arguendi modũ: vt per Cy. in l. quicũq;, C. de seruis fug. q. vj. Petrus de Bella pertica, Burgũdus, doct. illustris, scripsit super ff. & C. & super institutionibus. Edidit etiã infinitas disputationes: vt audiui, numero centum. Floruit anno Domini M.CCC. vt colligitur ex dictis Cyni & Bar. in l. j. C. de sentẽtijs quæ pro eo quod inter. & fuit contemporaneus Dyni.

Specula-tor.
Iacobus de Beluiso.
Barto. Brix.
Garsias.
Archidiaconus.
Dynus.
Iacob. de Rauẽna.
Petrus de bel.

Iacobus de arena Parmensis, cuius opiniones vt plurimũ sunt de mẽte iuris, vt dicit Bartolus in sua disputatione quæ incipit, Statuto Lucanę ciuitatis, scripsit breuiter, sed vtiliter super C. & ff. & fecit multas disputatiões Martin' de Silemanis fuit cõtemporaneus Dyni, iste fuit præceptor Io. And. in legibus: vt refert Io. And. in additiõ. Spec. in tit. de arbitris.

Martinus de Silemanis.

Bartholomæus de Neapoli fuit cõtẽporaneus Dyni, secundùm Io. And. in addi. Spec. in tit. de iuramẽ. calum. & in ti. de donatio. Frãciscus Accursius fuit etiam cõtemporaneus Dyni, secundũ Doct. in l. vnica, C. de sentẽtijs, quæ pro eo quod inter. & Cyn. in l. fin. C. de suspectis tut. & Bart. in l. j. §. suspecti, ff. ad Turp. Albertus Odofredi fuit contemporaneus Dyni. vidi consilium subscriptum ab vtroq;: de quo patebat publico

Bartholomæus de Neapoli.
Franc. Acc.
Albertus. Odofr.

blico instrumẽ.in archiuo Senẽsi Richardus de Petronibus de Senis Cardinalis, vnus ex cõpilatoribus Sexti decretaliũ, fuit de sequacibus Frãcisci Accursij, vt refert Cyn. in l. tutori C. de neg. gest. obiit Ianuę anno domini M C C C X I I I I. vt vidi parere publico instrumẽto. Guilhermus de Tyno doct. vltramontanus, qui legit longo tempore in studio Aurelíẽsi, fecit breuem apparatũ super C & ff. veter. fuit doctor illustris.

Richardus de Petronibus.

Guilher. de Tyno.

Richardus Malũbre Cremonẽsis, qui legebat Paduæ tempore regis Roberti secũdũm Cyn. in l. si viua matre, C. de bo. mater. fuit valẽtior doctor Italiæ suo tẽpore, vt dicit Bald. in l. quicũq;, C. de episc. & cler. Iste Richar. fuit cõdẽmnatus de hęresi, vt in d. l. quicũq;. per Iacob. Butri. & Bald. multa scripsit, quorum copia rara. Floruit anno domini M. C C C. Dominus Lãbertinus de Ramponibus doct. profundissimæ & fundatissimę sciẽtiæ scripsit super ff. & C. suorum scriptorũ rara est copia. Hunc doctorẽ extollit vsque ad sydera Io. And. in c. si pater, de test. in v i. in Nouella, & in additioni. Spec. in ti. de testa. Dominus Bartholomæus de Butrigariis extollitur à Ioã. And. in addit. Spec. in tit. de accusat. in iij. parte. Ioã. Anfons & tuba iuris canonici, fecit nouellas sup decret. libus: glossauit & Sextũ & Clemẽtinas: fecit Nouellã super Sexto: & Mercuriales, opus dignissimũ: & vltimo loco fecit mirabile opus Additionũ Speculi: anno domini M. C C C X L V I I. vt colligitur ex his quę ipse dicit in additioni. prędictis, in ti. ne sede vacãte. & in ti. de filiis presbyterorũ. Mortuus est anno domini M. C C C X L V I I I. tẽpore magnæ pestis, vt scribit Ioã. Calderinus ei⁹ fili⁹ adoptiu⁹ in c. vestra, de cohab. cle. & mulie de qualitate patris Io. And. & aliis ad notitiã sui pertinẽtib⁹, vide in dictis addi. & in tit. de filiis presbyte. & in ti. de ętate & qualitate. & in ti. de succ. ab intest. Hũc virũ tibi propone, patre ludi magistro, tenuis; fortunæ homine natum: qui ista molestissima variaq; iuris studia & ptulit & didicit, pelle vrsina tectus, citra lecti delicias, neq; postea vxorius fact⁹ solitã diligentiã intermisit. huic ad vrbem venienti (vt refert Nicolaus Euerardi in locis suis legalib⁹, loco ab autoritate) dixit Põtifex: Bene venerit, qui lux mũdi cognominatus est. Plura alia his similia de iuris doctoribus referuntur in dicto loco ab autoritate. Cyn⁹ de Sigisbuldis de Pistorio florebat anno domini M. C C C X I I I I. quo anno in die sancti Barnabę apostoli finiuit lecturã super. C. quã inchoauerat anno præcedenti

Richardus Malumbra.

Lambertinus de Rampon.

Bartholo. de Butrigarijs

Ioan. And.

Cynus.

cedenti. Ista lectura perfecit ingeniū Barto. vt inquit Bald. in c. si vasallus, in tit. si de feud. fuc. cōtro. inter do. & vas. Scripsit plane super prima parte ff. vete. vsque ad tit. si ex noxal cau sa agitur, inclusi: è: & super ti. de rebus creditis in ij. parte: su per reliquis paruā additionē scripsit. fuit iste Cynus amicus Io. And. vt attestatur Io. And. in addit. in ti. de locato. Fuit discipulus Dyni, quē præceptorem suum reuerēdissimum fuisse profitetur in mille locis. Oldradus de Laude fuit cōtemporaneus Ioā. Andr. & Cy. & fuit discipulus Dyni. fuit aduocatus cōsistorialis. Edidit super iure ciuili plures lecturas, quarū ra ra copia reperitur: solēne opus consiliorum fecit. Floruit an no M.CCCXX. Vixit imperāte Ludouico III. vide eius cōpen dio iam & vtilē lecturam super Feudis. circūfertur hodie eius tractatus de Legitimatione, cū aliis: qui sunt multū vtiles. *Oldradus.* *Nicolaus de Materellis.* *Ioannes Calder.*

Nicolaus de Materellis, doct. Mutinēsis fuit cōtēporaneus Ioā. And. vt colligitur in addic. ad Spec. in tit. de confessis. §. sequitur. Edidit pulchras lect. super ff. & C. illarū copia rara. *Gaspar de Calderinis.*

Ioannes Calderini Bononiensis adoptiuus Ioā. And. doct. magnæ scientiæ & vitæ sanctæ, floruit tempore Ioā. Andr. & pòst cōmētauit Decretales, & fecit pulchrū opus consiliorū. *Ioan. Fabri.*

Gaspar de Calderinis floruit paulò post. Ioānes Fabri doctor vltramōtanus, qui fuit Aquitanicus, scripsit sup C. & Instit. Ferè per eadē tēpora. Iac. de Buttigariis scripsit super ff. vete. & super C. fecit duas lectu. veterem & nouam. Item cōmentauit tit Institutionū de Actio. Edidit etiā infinitas disputationes. Fuit vnus ex præceptoribus Bar. floruit anno Domini M.CCCXX. Reinerius de Forliuio aliꝰ præceptor Bar. qui cōmentauit etiā ius nostrū, obiit ann. Domini M. CCCLVIIJ vt refert Nellus de sancto Gemin. in parte vlt. bānitorum q. xij *Iaco. Butrig.* *Reinerius de Forliuio* *Fredericus Petrucius.*

Fredericus Petrucius de Senis fuit cōtēporaneus Io. And. Cy. Oldradi, Nicoli de Materellis, & aliorū de quibus paulo suprà. Floruit āno domini M.CCCXV. Edidit notabile opus cōsiliorum. Recuperius de sancto Miniate, & Ioan. Pagliatensis de Senis fuere cōtemporanei, Frederici, & viri singulares. Lapus de Castellione cōtemporaneus prædictorum fecit inter cætera opus notabile Allegationum suarum. Bartolus de Saxo ferrato Picenus, sepulcrū, pater, & lucerna iuris ciuilis, natus anno domini M.CCCIX. incœpit studere in iure ciuili anno domini M.CCCXXIIJ. idē publicè de iure respōdit, anno domini M.CCCXX. obiit anno domini M.CCCLX. ætatis suo anno. xlvj. *Recuperius.* *Lapus de castellione.* *Bartolus de Saxo ferrato.*

xlvj.fuit discipulus Cyni, Iaco.But.& Reinerij:vt colligitur ex dictis ei' in l.si is q. p emptore,ff.de vsucap.& in l. quidā cūm filiū,ff.de verb.oblig.ibi coniicere potes quibus parēti bus natus sit Bart.& in l.j.C.de sū.trinit.& ex repetitione domini Nicolai Alexādri eius generi in l.etsi filiū,ff.de muneri.& hono.Edidit mirabilia cōmenta in iure nostro quæ propter eorum celebritatem notoria sont.Franciscus Tigrini de Pisis floruit tempore Barto.fuit doctissimus.& sanctæ vitæ.

Fran. Tigrini.

Francis. cus de Albergotis.

Albericus de Rosate.

Frāciscus de Albergotis & de Aretio solidus doct.vt pluri mū imitatur Bar.floruit p eadē tēpora. Albericus de Rosate Pergamēsis exími' cōmētator,floruit anno domini M.CCCL. fuit cōtemporaneus Bartol.Bart.nō vidit ipsius commentarios qui cōtinent super ff.& C.multa volumina, quorum copia frequens est in Lōbardia.Albericus tamen vidit Bartolū: nā allegauit eum in suo tractatu statutorū parte ij. q. ccxix. & plurib' seq.Signorellus de Homodeis de Mediolano fuit contemporaneus Alberici,vt colligitur ex dictis Alberici. Martagnanus de Azoguidis de Bononia, floruit tēpore iuuētutis Bartoli:obiit ætatis suæ an.xxv.fecit multas disputationes,quas vidi:& illarum copia rara.de illo mentionem facit Bal.in l.assiduis.C.qui po.in pi.ha.Baldus, Petrus, & Angelus magistri Frācisci de Vbaldis de perusio germani fratres,vtri usq; iuris excellentissimi doctores,discipuli Bartoli, Frācisci Tigrini,& do.Ioan.Pupillaten.in iure ciuili floruerunt lōgo tēpore.obiit Baldus anno domini M.CCCCXIII.in April.Papiæ iacet sepultus in ecclesia fratrum minorum. hinc aiunt scioli,quidā,& iuris eiusq; sciētiæ studiosos odio Vatiniano prosequentes,inscalatū fuisse,quòd nescio quid in Archetypo Pisano immutasset.Alciatus tamē i Paradoxis negat eos libros Archetypos,incipiēterque agere,qui ob eorum inspectionē seria omittūt.Inter alia eadēq; innumera ingenij sui monumēta scripsit Baldus diuinum consilium de schismate in fauorem Pōtificis Vrbani VI.& præiudiciū Clemētis VII. pseudo pōtificis à Gallis creati,ea spe vt Romana curia ī Gallia persisteret:& Vrbani causam defendit etiā Ioā. Lignanus. Cōtrà ædis Vedasti abbas,idem à consilio regis Franciæ monumētis literarū Vrbanum dānat.Angelus decessit Floiētiæ eodem anno.Ambo.isti videlicet Baldus & Angelus illustrauerūt ius ciuile.Petr' illuminauit ius canonicū. De Baldo & eius doctoratu mētionē facit Bar.in l.quidā suo,ff.de cō.inst. in fin.

Signorellus de Homod.

Baldus. Petrus. Angelus. de Vbaldis.

in fin. Richardus de Saliceto floruit tẽpore Baldi. Bartholomæus de Saliceto floruit eodẽ tẽpore, & ambo cõmẽtauerũt ius ciuile. Petr. de Ancha. Bononien. fuit discipulus Baldi, floruit tẽpore Saliceti, scripsit plenè sup Decretalibus, Sexto, & Clementinis. Edidit pulcherrima commenta super reg. iuris in Sexto & Clementinis, & pulchrũ opus consiliorũ. Scripsit etiam super ff. veteri & ff. nouo, hũc Põtanus in suis cõsilijs extollit vsq; ad sydera. Antonius de Butr. de Bononia vir excellens & sanctæ vitæ cõmẽtauit Decretales & Clemẽtinas: & fuit contẽporaneus Petri de Anchar. doctor omni veneratione dignus. Edidit etiã opus consiliorũ, & duo pulchra repertoria, vnũ in iure Canonico, & aliud in iure ciuili. Frãciscus de Zabarellis de Padua, Cardinalis Florentinus, floruit anno domini M.CCCC. cõmentauit Decre. & Clem. solẽniter. *Richar. dus & Bartholomeus de Saliceto. Petrus de Ancha. Anton. de Butrio. Franc. de Zabarellis.*

Christophorus de Castelliono de Mediolano floruit eodẽ tẽpore: multa tentauit contra communẽ doctrinã quæ licet ingenia excitauerint, cõfusionem tamen fecerũt scholaribus hebetis ingenij. Raphaël Fulgosius de Placentia, & Raphaël Cumanus (vel melius diceretur Comensis) contẽporanei & subtiles doct. in iure Ciuili claruerũt Paduæ M.CCCCXX. imitati sunt mores domini Christophori eorũ præceptoris. Petr⁹ Mautocenus Cardinalis Venetiis floruit anno dñi M.CCCCXXIIIJ. scripsit super Sexto decretalium solẽniter. Ioannes de Imola claruit eodẽ tempore: cõmentauit primum, secundũ, & tertium Decretaliũ, itẽ Sextum & Clementinas: præterea Infortiatum: & obijt anno dñi M.CCCCXXXVJ. XVIIJ. Februarij. Paul. de Cast. clar⁹ & vtilis doctor scripsit sup ff. & C. Edidit etiã pulchrum opus cõsiliorum. obijt paulò post Io. de Imo. cuius fuerat cõtẽporaneus: legit Florentiæ, Senis, & Paduæ. Dominicus de sancto Geminiano floruit per eadem tẽpora, cõmentauit egregiè Sextũ Decretalium. Ludouicus Pontanus origine, sed incolatu Roman⁹, doctor memoriæ singularis, & quasi stupẽdus, scripsit super aliquibus partibus Digestorũ, & Codicis copiosissimè. Edidit Cõsilia solẽnia, & Repetitiones aliquas fecit: inter quas obtinet principatũ repetitio auth similiter. C. ad le. Fal. & ibi omnia specialia piè caute collegit, floruit anno dñi M.CCCCXXX. fuit discipulus do. Ioãnis Petrucij, de quo infrà. Tanta fuit huius Pontani autoritas ob eximiam doctrinã in concilio Basiliensi, vt Eugeniũ modò dãnauerit, damnatum rursus patribus reconciliauerit. *Christopho. de Castelliono. Raphaël Fulgosi⁹, & Cumanus. Ioan. de Imol. Paulus de Castro. Dominicus de sancto Gemi. Ludoui. Põtanus.*

Nicol

Nicol. Abbas Panormitanus. Nicolaus quondã Monacensis abbas, postea archiepiscopus Panormitanus, origine de Catania oppido Siciliæ iuxta mõtem Aetnam, floruit eodẽ tempore cum Ludouico Põtano: ambo clarissimi facti sunt in almo studio Senẽsi, & in cõcilio Basiliens. Cõmentauit iste dominus Abbas modernus Decretales solẽnibus, claris, & ordinaris cõmentis: incœpit cõmentare Decretum. Edidit multas Disputationes, Repetitiões, & Cõsilia. Eius fama (vt opinor) quotidie crescit. Petrus de Ma- *Iacob. Aluarotus.* theillanis de Bononia floruit eodẽ tẽpore. Iacobus Aluarotus de Padua floruit per eadem tempora: cõmmẽtauit egre- *Ioan. de Anan.* giũ librum Feudorum. Ioannes de Anania tandẽ archidiaconus Bononiensis, floruit Bononiæ longo tẽpore. cõmentauit Decretales, Obiit ann. domini M.CCCCLV. vel circa. Thomas Doctius Senẽsis doct. verus, & clar⁹ iuris interpres, obiit an- *Ioan. Petrueij.* no domini M.CCCCLX. Ioães Petrueij de Perusio, & Angel⁹ de Periglis de Perusio præceptores mei, prim⁹ de mane, alius *Angelus de Perusio.* de sero, florebãt anno domini M.CCCCLXI. quo anno incœpi studere in iure ciuili. Obiit dñs Angelus ann. M.CCCCLV. dominus verò Ioannes obiit anno M.CCCCLXII. quorũ animæ requiescãt in pace: fuerũt illustres doctores, vt notũ est. Mul- *Andr. Isern.* ti alij fuerũt viri solẽnes in iure ciuili, vt Andreas de Isernia cõmentator Feudorũ & Constitutionũ regni. Albertus Ga- *Albertus. Gal. And. de Pisis.* leoti Parmẽsis, qui fecit opusculum quod dicitur Margarita. Andreas de Pisis, qui scripsit super ff. Argẽtinus domini Reinerij de Forli. Benedictus de Plombino, qui cõmentauit ali- *Benedict⁹ de Plõb.* quos titulos in prima parte ff. noui, incipiẽdo à titulo, de manumiss. ff. fecit etiã solẽnes repetitiones & disputatiões, Bartolucius de presbyteris de Bononia. Bartholomę de Capua. *Franc. de Rampon.* Comites de Perusio. Diony. de Perusio. Frãcisc. de Ramponibus de Bononia. Freder. de scalis de Bononia. Florian. de san *Florian⁹. Petr.* cto Petro de Bonon. Gãdinus, id est, Albertus de Gandino de Cremona. Guido de Suzaria. Vgolinus de Fontana Parmẽsis. *Homobonus.* Homobonus Cremonẽsis. Onofrius Bartolini de Perusio. Iacobus de Archisono de Verona cõmẽtator Feudorũ. Iacob⁹ *Lanfrancus.* de Isolanis olim Cardinalis. Lãfrancus de Luca. Martin⁹ de Catamanico de regno glossator constitutionũ regni. Marsilius de Mãtigellis de Bononia illustris doct. cui⁹ multę dispu- *Matthæus de Matthesil.* tationes inueniũtur. Matthæus de Mattesilanis de Bononia, cuius reperiũtur notabilia dicta qdã, & clara opuscula. Nicolaus Cremonẽsis. Nicolaus furiosi, qui glossauit librum Feu

dorum

doctum. Nicolaus de Neapoli maximus textualis. Nellus de sancto Geminiano, qui edidit illustre opus bannitorum Hospertus de Cremona, qui fuit prim⁹ doctor qui incœpit legere Perusij Petrus Decer, qui scripsit super libris Feudorũ. Petrus de Boacterijs de Bononia. Petrus Boemus. Tācredus de Corneto, cuius reperitur opusculũ quod dicitur Cōpēdio sa. Vbert⁹ de Bonacurte. Vbertus de Bobio, & alij plures. Itē in iure canonico prænotatus Abbas Antiqu⁹. Bernardus glossator Parmēsis. Bona guida Aretinus. Bertrandus Hispanus, qui scripsit super Clemētinas. Basianus Berēgarius olim cardinalis, qui inter cætera fecit pulchrũ repertorium super Speculo. Egidius Bononiensis. Franciscus Vercellēsis. Goffredus Beneuentanus, cuius reperitur vtilis summa. Gratianus Aretinus. Guillelmus de mōte Laud. vltramontanus. Guillelmus naso. Candulfus. Guillelmus de bonis consilijs de Bononia. Henricus Bohic. Ioānes glossator decreti. Ioānes de Deo Hispanus. Laurentius antiquus doct. Laurētius de pinu, qui scripsit super Clemētinis. Laurentius de Rudolfis de Florentia, cuius reperitur egregiũ commentũ super vsuris inter cęteras. Matthæus Romanus qui scripsit super cle. Nepos de Mōte albano. Paulus de Leazaris. Petrus de Saxonia. Petrus Manducator. Prosdocimus de Padua. Simō de Bursiano, Cardinalis Mediolanensis qui scripsit super clementinis. Stephanus prouincialis, qui similiter scripsit super clementinis. Stephanus Troches, & Petrus de Stagno, qui similiter scripserunt super Clem. legentes apud Mōtempessulanũ. Tancredus glossator. Lucas de penna doctor Gallicus. Thomas de Piperata. Raymundus de Pennatorti. Vincētius antiquus doct. Vgusio Vercellensis. Zenzelinus Vltramontanus. Ioannes de Blanasco Burgundus. Ioannes Fauētinus. Ioannes de sancto Georgio de Bononia. Ioannes de Morio de Florentia. Ioannes de Fantusijs de Bononia. Iason de Mayno doctor celeberrimus: & profecto admirabilis est suus in primis docendi modus: eruditio noua omnino, atq; incredibilis pollitio, inaudita & lactea fonte exuberans facũdia. scripsit super ff. & C. Edidit in super consilia solemnia. Item fecit additiones ad Christoforum Porcũ in Insti. Philippus Decius doct. memoriæ singularis scripsit egregiè in iure cano. Iodocus Lauuerinis vtriusque cēsuræ doctor valde subtilis almæ vniuersitatis Tholo. edidit multas disputationes, & nonnullas fecit repetitiones, super

Nicol. de Neapol. Nellus de sancto Gemi. Tancredus. Vbertus de Bon. Abb. antiq. Goffredus Beneuēta. Gratianus. Guil. de monte Laud. Hēricus Bohic. Ioan. de Deo Nepos. Paul. de Leazaris. Card. Mediolanen. Lucas de penna. Zenzelinus. Ioan. de Blanasco. Iason de Mayno. Phillipp⁹ Decius. Iodocus Flamingus.

ſuper l.ſtipulationes non diuiduntur,ff.de verb.obli.& ſuper l.rem maioris pretij,de reſcin.vend.C. & alij infiniti,quorũ tempora,patrias,celebritatem,& opera tuipſe proſequaris.

Duorum ſolidiſſima ingenia in quorum dictis rarius inuenitur error, tibi propono,vt illos eligas,tanquam principatum tenentes inter commentatores iuris,ſcilicet Io.Andr.in

Io.And. iure canonico, & Bartolum in iure ciuili.Illi ſunt tibi colendi vltra cæteros Ioannẽ Andr.in iure canonico cæteris præferendũ eſſe ordine & emolumẽto.exclamat Cardinalis Florentinus in prooemiò Clementinarũ:dicit enim,quòd ſapiẽtiam canonicam adeo locupletauit ſuis commentis,vt à centum annis ſimul omnes cõmentatores reliqui non æquè cõmentauerint:& meritò datur ei principatus, vt eius commẽta textui ſint appoſita Sexti, & Clementinarum.Recolo etiã quòd ipſe idem Ioan.And.in additio.Specu.in titulo de filiis presbyte.dicit ſibi puero fuiſſe reuelatũ à quodam religioſo

Bartolus. viro,ipſum illuminaturum ius canonicum. Bartolũ etiam in iure ciuili fuiſſe principẽ quis negabit? Huius dictis ſemper ferè ineſſe clauſulam veritatis, re ipſa patet.vt Pontanus exclamabat cõſilio ccc xvij.Propterea ĩ Hiſpania,& Luſitania decreto regio & communis illarũ partium eſt ſancitũ conſtitutione publica(vt aliàs audiui à quibuſdã auditoribus meis illarum partium) quòd in caſibus in quibus requiritur contradictio doctorum,opinio Bart.præualeat,tanquam principalior.& ſecundùm illum iudicetur. Si Hiſpani tantum deferunt Bartolo:nos Italici quid faciemus? Intrepidi ſua ſcripta curemus habere,ſcire,imitari:quia Bartoliſta optimus iuriſta cenſendus eſt.

DOCVMENTVM VI.

Audire doct. Congruit vtilitati ſcholaris,vt doctorem & præceptorem ſine intermiſſione audiat. Vnde Laurentius antiquus doctor in clem.j.de magiſt.& Guil. de mõte Laudu. & do.Cardinalis Florentinus,& dominus Gof.Porreranus exclamant contra ſcholares capitoſos,non intrãtes ſcholas,qui quadam capitoſitate credũt plus addiſcere,quàm ſi à doctoribus doceantur,quod dicũt in vanum;cùm ſenſus auditus aptior ſit ad percipiendum,& memoriæ tradendum quod verbali voce traditur in ſcriptis, vel ſine,quàm viſus,vel ali⁹ ſenſus,xliij.diſt.c.ſit rector.Zen

zelinus

telin⁹ etiã dicit ibidẽ, quod requiritur instructio à voce magistra. Primò est tẽpus tacendi, postea loquẽdi. Eccl.iij. & veritas prius addiscitur à magistris, postea docetur. xxxvj. dist. §. ecce. versi. hinc etiã Salomon. vnde Hiero. ad Rusticũ monachum dicit, Non ingrediaris absque doctore viam quam nunquam ingressus es. xvj. quæst. j. c. si clericatus.

Nec sufficit scholarẽ morã trahere in studio, nisi studeat. xvj. quæst. j. ca. generaliter, & in c. cùm ex literis, de in integ. restit. notatur. Hinc dicit Host. in c. fin. de magist. & Ioan. de Lignano in procemio clemen. quòd scholares habitu, & non actu, nõ sunt appellãdi scholares. Quinimò fortius dicit Dominicus de sancto Gemi. in procemio Sexti. & do. Abb. in c. j in fi. de iud. quòd tales scholares solo habitu possunt puniri tanquã mẽdaces. bene facit gl. xxxvij. quæst. v. c. cauere, & quod Doct. notant in l. qui sub prætextu, C. de sacrosan. eccl. vide circa hæc quæ dixi, & quæ no. l. tetiniarios, C. de testa. milit. Dominus Pau. de Castro etiam exclamat cõtra scholares nõ intrantes continuè, in l. frater à fratre, ff. de condi. indeb. Viua enim vox multũ imprimit: quia habet nescio quid latentis energiæ, vt inquit Hier. in proœ. Bibliæ. Plinius etiã in quadam epistola Plinium nepotem exhortatur, vt audiat vocẽ magistri. Ab istis excipiendi sunt scholares prouecti, & proximi cingulo: quia aliquando ruminant in studio camerario quæ didicerunt: aut per se studẽt, quæ nõ leguntur in scholis. Quisqs sibi prospiciat prout sibi nouerit esse consultius. Caueat tamen, ne decipiatur à pigritia, vel alia causa.

Moram trahere in studio.

Scholares habitu.

DOCVMENTVM VII.

Scholaris diligens & intrans institutus vt suprà, seruet hunc modum, vt cùm audit Doctorem, non numeret regulas, nõ faciat castra in mari, vt dicit gl. in l. j. C. de stu. libe. vrbis Romæ. Deinde secũdùm Martinũ de Fa. in dicta Epist. hoc seruet, vt casum ad totam & quãlibet partem literæ concordet: & non credat se intelligere, si aliquam particulam non intelligat ad plenum. & videat si lex pertinet ad rubricam, deinde ipsius casus: & quare sic statutum fuerit, consideret rationẽ, & soluat contraria, causas solutionis diligenter attendens, de quo fonte procedant. Curet sibi ex se inuenire similia: ex generalibus non inhæreat multitudini: vnam vel duas leges de generalibus, quæ melius id exprimant, memo-

Diligẽter audire.

Cuncta cõsideret.

Similia quærere.

verbo ad verbum, sed sufficit in effectu & hoc sufficeret nouitio, nec vltra: ne si pergat, sentiat stomachum onetatum: quia fragilis hominum memoria sæpè, dum aliud nouum quærit, aliud iá quæsitum admittit: vt dicere solebat Seneca. Quod si intellectus tuus, & memoria sit capax vlterioris inquisitionis capias glo. illas, & explica opponendo vel quærẽdo secũ dũ modũ quem dat Bart. in l. petens, C. de pactis. & ibi dixi. & tãdẽ calcula glossam, si aliquid habeat notatu dignum, & illud assigna memoriæ: & semper habeas ante oculos monitiones Senecæ quas vidisti s. in v. cõsilio tibi dato. Circa Recollectarum tuarum vsum do tibi hoc cõsiliũ, vt recollectis, quæ nõ versantur circa legem tuam, & intellectum, & notabilia & necessariam declarationem legis, & glossæ, sed extrauagantur cum floribus variis singularium dictorum aliquando recollectorum & principaliter extra tem, non inhæreas dum es scholaris, quouis modo ista sint varia quæ licet delectẽt, tamen inquinãt. Et doctores quæ ita tradunt, consultius facerent, si omitterent: vnde bellissimè exclamat Salicetus in repetit. l. quod te, ff. si certũ peta. & l. quod Nerua, ff. deposi. cõtra illos, qui negligunt regulas scire: & implent caput suũ casibus singularibus, & peregrinis: quæ doctrina est fallax, & periculosa. Quando verò doctor tuus ordinaret tibi recollectas claras pro intellectu legis, in primis illud videat omnino nouitius, & super textuali intellectu vigiliam premat, omnia pertentet: reliquum quod doctor subdit additiuè, vel cumulando quæstiones, & dicta, reseruet in aliud tempus, postquã erit solidat⁹ in regulis, & terminis iuris, & hoc modo Recollectæ prosunt, & non obsunt, si clarè traduntur, & non impertinenter, quando verò impertinenter, absint omnino à te tanquam venenum.

Glossæ quomodo studendæ.

Recollectarum vsus.

Regulas scire expedit.

Quòd si diceres, nónne melius esset studere cum Bar. tantum? Cõfiteor quò d Bart. omni tempore omni personę vtilis & necessarius est: sed aliquando breuis, aliquando obscurus, aliquando non legit legem, aliquando non haberut. Itaque impleas stomachum tuũ bonis cibis, & nutritiuis, id est, bonis legibus, & regulis, & bonis doctrinis communibus secundùm capacitatem ingenij tui. Laudo quòd tu, qui es iam solidatus in regulis iuris, & reali cognitione terminorum, & audiuisti partes quę ordinariæ legũtur, videas totum corpus iuris cum Barto. & toties facies vt Bartoli doctrinas pro viri

b' assequi coneris,& tenere illũ in studijs æmulaberis:licet illius ingenij adipisci arduitatẽ etiã sperare nimiũ est:quod dari nisi à Deo nõ potest:sicut in simili de Cicer.dicit Pli.lib. 4.Epist.epistola 8.eius tamen Bar. vestigia semper adorabis: vt de Virgilio dicit Stati' in fine libri Thebaidos,ibi:Nec tu diuinam Aeneida tẽta:Sed longè sequere,& vestigia semper adora.Dixi quòd æmuleris Bar.nam stultissimum est ad imi tandum non optima quæq; præponere, vt inquit Plin.lib.j. Epist.epistola v.& libro vij.epist.ix. Cùm Bartolum benè vi deris,legas alios dignos autores ex his,quos suprà memora

Excerpere. ui:& semper notes & excerpas quæ digna inueneris,vt facere cõsueuerunt omnes illustres viri.Et tuæ memoriæ debilitatem artificio styli & pugillariũ iuuabis. Ad id te inuitat epi stola Plinij v.in lib.iij.quæ incipit,Pergratũ.Ideò dico,quòd videas alios:quia quantò plures respicies, tantò magis profi cies:quia nõ est vnus, quamuis præstet,imitãdus præcipuus & solus:quia nunquã par fit imitator autori. Hæc rei natura est.Sẽper enim veritate similitudo minor est:vt dicit Seneca in prologo Declamationum suarum. Præterea sicut terræ va rijs mutatisq; seminibus:ita ingenia nostra nunc hac, nũc il lac meditatione recolũtur:vt inquit Plinius lib.vij.Epist.epi stola ix.quæ incipit, Quæris.

Regula iuris. Laudarem,quod nouitius memoriæ cõmendaret titulum de verb.sig.& titulũ de reg.iur.ff.& regulas iuris,de quib' in Sexto,singulis diebus aliquas.nã & animũ recreant ipsarum varietate,& plurimũ cõferunt. Sunt enim principales claues iuris:quibus est inhærẽdum tãquam Bonon.carocio:vt dicit gl.in l.omnis definitio,ff.de reg.iur.quinimo illas ignorare, lata culpa est.Deinde profectus cũ rusticatur aut peregrina-

Dynus de regulis iuris. tur,potest secum conferre Dynum de reg.iur.quo non puto esse vtilius opusculum,& magis varium.Cõsulat vnusquisq; sibijpsi:illum videat autorem,ad cuius cognitionẽ ingenium ardentius excitatur,& per cuius æmulationẽ credat melius

Vacationum tempore. legitimos assequi thesauros. Tẽpore vacationũ repetat quæ audierit,viderit,legerit:& cõmendet memoriæ ea quæ fuerint notatu digna Felix ille,cui' memoria fuerit bonæ fidei, quæ in prõptu reddit sibi credita:vt inquit Seneca in prologo Declam.suarũ. Quòd si memoria tua fuerit infidelis custos,cõmittas excepta stylo & pugillarib',vt prædixi,& quic quid dixeris,audieris,egeris in die,vesperi cõmemorabis,vt inquit

Inquit Cicero in libro de Senectute. & ad hoc studiũ in secessu habendum, videat epistolam Plin. 9. lib. vij. quæ incipit, Quæris. quæ est elegans ad hoc.

DOCVMENTVM VIII.

Consulo nouitio, donec Nouus Iustinianus appellatur, id est, durante primo anno, vt nunquam curet ad ostẽtationem arguere: curet scire potius quam apparere: discat non videri doctus, sed esse quærat, iuxta cõsilium moralis viri Alberti causidici Brixiensis. Pars enim scientiæ est, scire quod nescias. De omnib⁹ sibi ignotis diligẽter interroget, quorum possit esse capax. Nam si non purgauerit aliquid erroneũ, quod ipsum faciebat mussare: illud inde cõtinuò trãsiret in habitum, & faceret apostema, id est, esset causa multorum errorum. Vnde Martialis Discendi modus est dũ te nescire videbis. Disce sed assiduè, disce sed vt sapias. Sumpta patum prodest quæ mox emittitur esca. Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadẽ. Quinimo forte asse meli⁹ faceret, si secũdo anno quo Edictalis vocatur, ab argumentatione ostentandi causa abstineat. Illæ solent esse fructuosę cõtentiones, quę secretò fiunt inter collegiatos in collegiis ordinis literarij: vt in domo sapientiæ Senẽsis, & similib⁹: quo secreto genere disputãdi nihil syncerius, aut simplicius, aut meli⁹. Refert Aulus Gelli⁹ j. c. ix. quòd cùm quis explorat⁹ à Pythagora, idoneus inuẽtus fuerat recipi in disciplinam, statim iubebat certũ tẽpus tacere: non omnes idem, sed alium aliud tempus pro æstimato capta solertiæ: sed non minus quisquam tacuit quam biennium. Reperi etiam quòd Hippocrates cùm discipulos suscipiebat, antequã doceret iuramẽtum ab eis extorquebat inter cætera, vt silentiũ, sermonem, incessum, mãsuetudinẽ habituũ motumque seruarent. Tertio anno quo Papinianista vocabitur, audacter incipiat, & disputationis genus ad vtilitatẽ frequẽter, non ad põpam. Disputationis enim multiplex & mira est vtilitas: vt luculentissimè ostendit eloquentissimus vir Leonardus Aretinus in opusculo quo edidit de vtilitate disputationis. Quartò anno quo Græco vocabulo ab antiquitate vocabatur Hircos, in proœmio Digestorũ, §. sed quia solitũ quod glossa ibi exponit, quasi subtiliter videns: quod opinor dictum, quia hircus est oculorum angulus, secundũ Seruiũ Grammaticum.

Nouus Iustinianus.

Edictalis.

Papinianista.

Quando disputandum.

Hircos.

Hinc apud Vergilium: Trāſuerſa tuentibus hircis, id eſt, ocu lis in hircos, hoc eſt in angulos retortis. Vnde ſcholaris qui ſtuduit tribus annis, & inchoauit ſtudere quarto, fortaſſe ideò Hircus dicitur, quia ſit conueniens vt oculos habeat fixos, & ſpeculationi diu intentos, & eundē in locum directos. hoc enim facere ſolent cogitabūdi, vt ſuprà in domo recolē dę memorię do. Angeli de Periglis, de Peruſio, de quo ſuprà. Vel ideo Hircus quia ſicut ſanguis hirci frangit adamātē lapidem duriſſimū: ſic ſcholaris qui iam tres annos ſtuduit, omnem duram & perdifficilem materiam iā tractare poteſt. Eſt enim tempus ſpeculandi, & penſitandi. Sit igitur in continuatione & colluctatione legali, vt cū opus fuerit, in corona denique hominum acri magnoque iudicio ab origine cauſisq; primis repetat, diſcernat, expendat, pōderet, colligat, concludat: & omnem hæſitationem dubitationemque redundātem reſoluat: & in audiētium animis aculeum relinquat: quo fiet, vt in diſputando, per vſum qui eſt magiſter egregius, fiat incōprehenſibilis & lubricus & ianuā famę patefaciat per illas actiones. Radices diſciplinæ ſunt amaræ, fructus dulces, ſecūdùm Philoſophum. Patienter igitur ferat omnē laborē: quia labor improbus omnia vincit. Quinto anno Coloritæ vocātur: vt in dicto proœmio Digeſtorū, de his nominibus habetur.

Colorita. Iam enim ſciūt colorare verba caſibus legitimis, arcanis eis reſeratis: ſciūt vti legū inductionibus cōgruēter quod eſt potiſſimū: vt l. nō ſolùm, §. qui pilum, ff. de excu. tu. ibi, rectè adaptās omnibus ſimilibus & iſte inducendi modus imitatione maiorū potiſſimè habetur, & diſputationis vſu coaleſcit. Audi Leonardum in præallegato opuſculo de vtilitate

Diſputationis vtilitas. diſputationis, dum dicit: Nam quid eſt, per Deos immortales, quod ad res ſubtiles cognoſcēdas atque diſcutiēdas plus valere poſſit, quàm diſputatio: vbi rem in medio poſitam veluc oculi plures vndique ſpeculentur: vt in ea nihil ſit, quod ſubterfugere, nihil quod latere, nihil quod valeat omnium fruſtrari intuitum. Quid eſt quod animum feſſum atque labefactatum & ſtudia longitudine otij & aſſiduitate lectionis plerūque faſtidientē magis reparet atq; redintegret, quàm ſermones in corona cœtuq; agitati? Vel gloria ſi alios ſuperaueris: vel pudore ſi ſuperatus fueris, ad legēdū atq; perdiſcendum vehemēter incenderis. Quid eſt quod ingenium magis acuat, quod illud callidius verſutiusq́ue reddat, quàm diſputatio?

tatio: cùm ibi necesse sit vt momẽto temporis ad rẽ se applicet, vsq; verborum se reflectat, colligat, cõcludat: vt faciliter intelligi possit hac exercitatiõe exercitatũ, ad cætera discernẽda fieri velociorem. Paulò infrà subdit: Itaque ego, qui vestræ vtilitatis sum auidus, quiq; vos quàm maximè florẽtes in studiis vestris videre cupiã, nõ iniuria vobis irascor: siquidem hunc disputandi vsum, ex quo tot emanãt vtilitates, negligitis. Etenim absurdum est intra parietes, atq; in solitudine secum loqui, multaque agitare, si in oculis hominum, atq; in cœtu veluti nihil sapias obmutescis. Et quæ vnã aliquam vtilitatẽ in se habeãt, ea magno labore prosequi: disputationẽ verò, ex qua permultæ vtilitates proficiscũtur summa cũ iocũditate, nolle attingere. Nam velut is agricola improbandus est, qui cùm liceret ei fundũ vniuersum excolere, saltus quosdã steriles arat, partem verò quampiam eius fundi pinguissimam, atq; vberrimam relinquit incultam: sic reprehendendus est is, qui cùm omnia studiorum munera adimplere possit, cætera quãuis leuiora accuratissimè obiit: disputandi verò exercitationẽ aspernatur & negligit: ex qua tot fructus colliguntur vberrimi, vt per eum ibi latius. Et hoc est quod dicere voluit Iurisconsult. in l. munerum, §. mista, ff. de mun. & honor. ibi, Herennius Modestinus & notando & disputando benè & optima ratione decreuit.

DOCVMENTVM IX.

TIBI consulo, vt si disputaturus in corona fueris, nunquam temerariè illud onus suscipias, respondendi de singulis, de quibus fueris interrogatus. Licet enim Valerius libro viij. cap. antepen. commendet Gorgiam Leontinum, ætatis suæ cunctos præstãtẽ: eò quòd primus in cõuẽtu ausus sit poscere, qua de re quisq; audire vellet: & ideò ei (vt idem dicit) vniuersa Græcia in templo Delphici Apollinis solido ex auro statuã posuit: cũ cæterorũ ad id tempus auratas collocasset, beatus tamẽ Hieronymus in opusculo cõtra Ioan. episcopum Hieroso. Origenis scilicet assertorum, sic inquit: Gorgiam Leontinum cũ cũcti philosophi & oratores lacerãt, quod ausus sit publicè sella posita polliceri, respõsurũ se de qua quisq; re interrogare voluisset. Sed de nouissimis agamus. Tempore quo illustris dom. Bal. de Perusio legebat Papiæ, quidam do. Philippus de Rheg

Disputare quidlibet.

Gorgias Leõtinus.

Baldus reprehendit quendã leguleium.

Rhegio, qui fuerat doctior omnium ferè illorum doctorum Papiensiū, & apud eos erat maximæ autoritatis, cū in multis annis posteà legisset Paduæ, rediens Papiam, in principio sui aduētus publicè pollicitus est, se velle respōdere de quolibet in materia vltimarum voluntatum. Do. Bal. ibi præsens inter rogauit eum dicēs: Vbi habemus nos, quòd substitutio vulgaris facta in legato, non comprehēdat nisi casum, Si voluerit: & facta in hæreditate, comprehendit casum, Si noluerit, vel nō potuerit: vt l. cum proponas. C. de hæredib. instit. Breuiter ille domi. Philippus obmutuit: & Baldus tunc aperuit librum, & legit tex. legis pater Seuerinam ff. de condit. & demō. vbi erat casus secundùm vnam lectionem, vnde illi cathedranti resultauit magna cōfusio. Hęc refert do. Paulus de Cast. in d. l pater Seuerinam, dicens: Caueas à talibus actibus præsumptuosis, quia solus Deus nouit omnia.

DOCVMENTVM X.

Text. allegandi. CONSVLO scholari, quod in disputando solis textuum allegationibus inhęreat nō vt quidā inepti, aut inexperti faciunt, qui arguendo glo. allegant, & doctores, absque iurium allegatione: illo enim nihil apud Doctores inepti⁹. Cōtra ipsos exclamat glossa in l. sed licet ff. de offi. præsid. si volueris aptè arguere in forma *Argumētandi modus.* legistis congruente: vtaris argumentandi modis, quos edidit subtilis doctor Iacobus de Butr. vel illis, quos edidit Albericus de Rosate: vel illis, quos Bald. inseruit in l. conuenti- *Solutiōis argumentorū cautela.* culam. C. de episcop. & cleric. Si verò fueris responsalis, tunc vt facile declines omnia argumēta tibi facta, videas, Odofredum in procemio digestorum. in prin. & ibi. Bald. quia mira quadam dexteri ate instruit omnem argumētādi vim altero de trib⁹ modis posse repelli & declinari: scilicet per aliter & aliter, per aliud & aliud, & per secundū quid nō simpliciter. Quod qualiter intelligatur, & practicè adaptādum sit, bellissimè explicat ibi Bald. quem omnino videas. Hęc si seruaueris, optimus quoque iudiciorum tam athleta quam gubernator euades in omni æuo locoque felix: vt dicit text. in dicto *Studere extra patriam.* procemio digestorū. § discipuli. faciliusq; continget, si patriā propriam fueris egressus gratia studiorum: nā in propria patria multa diuertunt, vt dicit dominus Simō de Bursiano cardinalis Mediolanēs in procemio Clemē. & si egredi decreue

rie

ris.eligas locum vbi sint celebres Doctores,& vbi sit numerosa multitudo scholarium:prout erat Bononię tempore do. Azonis,quo tempore ibi erant decē millia scholarium:vt refert Odoffr.in Auth.habita,C.ne filius pro patre, vbi refert quod semel propter multitudinem magnam orta cōtentiōe inter scholares Lōbardos & Thuscos,ciuitas illa fuit in magno periculo:nemo enim poterat coërcere illos:& vt facili' coërceri possent,in futurum de concordia tunc renuntiarunt priuilegio iudicum:de quibus in dicta Authent. & in criminalibus se submiserunt iurisdictioni Potestatis. *Bononię tempore Azonis erant decem millia scholarium.*

Facio igitur finem.Quoad præmissa, licet prædicta parua sint & talia quæ auribus & ingeniis vestris cultissimis tanquā puerilia(nō dubito)& diminuta videbuntur,aut fortasse nō carentia rubore,cùm & ego ipse alterius cōsilio in prædictis & aliis indubitáter indigeā:sed tamen syncerè locutus sum, quasi mecum loquens.Vos diligentia vestra omnem sinisteritatem & ineptitudinē emendabitis,& in melius reformabitis:potissimè cum omnia prædicta absque diligenti præmeditatione ediderim.

COMPILATIO IVRIS CIVILIS.

VERVM quia suprà in tertio consilio dato dictum fuit,quod discipuli debent amare præceptores:vt habetur etiam apud Quintil.lib.1 1.Institutionis oratoriæ,vbi dicit discipulos moneo,vt præceptores suos non minus,quàm ipsa studia amēt, eosque parentes existiment,non quidem corporum,sed mentium.Plurimum hæc pietas discipulis proderit,nam ita & libenter audient,& dictis credēt,& similes fieri concupiscent.Sint læti & alacres in conuentu aliorum:emendati non irascantur, laudati gaudeant.Nam illorum officium est docere:sic horum præbere se dociles.Doctrina enim coalescere nequit,nisi sociata tradentis atque accipientis cōcordia.Cùm sim vtilitatis vestrę auidus & optem quòd per vos iacta sint bona fundaméta, & ab origine causisque primis intelligatis,vt dicitur in l.j.ff.de iust.& iur.visum est in signū mei in vos animi aliqua pręmittere acuentia ingenium,quæ non reperietis alibi tradita, & paucis sunt nota:& quę ignorare,est lata culpa,scire autem, plurimum affert decoris:ne illotis manibus templum sacratissim *Discipuli ament præceptores.*

tiſſimũ iuſtitiæ opus.C.& ff.ingrediamini:vt in l.j.ff.de orig. iur.iũcta l.ij §.has itaq;,C.de ve.iu.enu.Videamus ergo quę ſit cauſa efficiẽs materialis,& finalis libri C.& ff.in hac ſciẽtia legali.Quidã(vt Azo)dixere,quòd cauſa efficiẽs libri. C. eſt Iuſtinianus Imperator:alij dixerũt,quòd fuit ipſe Deus, cuius miniſter fuit Iuſtinianus:& hoc not.in Auth.de hęre.& fal.in rubr.hoc ꝓbari videtur ex eo,q̃a lex eſt inuẽtio & donum Dei l.ij.ff de legibus.Item leges fuere per ora princip͠u diuinitus promulgatæ:vt l.ij.C.de ve.iu.enuc.& l.fi.C.de pręſcrip.lõgi temp.& hoc tenebat antiquus doct.Iac.de Rauignei Lotaringus.Gloſſator veſter Accurſius breuiter ſe expediuit,dicẽs vnà cum Azone,quòd cauſa efficiẽs fuit Imperator Iuſtinianus,vt not.in rub.ff.de iureiur. Tertij quidã nitũtur cõciliare,dicẽtes quòd cauſa efficiens poteſt conſiderari tripliciter:ſcilicet proxima,remota,& magis remota. Cauſa efficiens proxima primi voluminis C.Iuſt. fuerũt illi decem illuſtres cõpilatores,qui numerãtur in prima & ſecũda conſtitutione Codicis,ſcili.Ioannes Leõtius,Phocas , Baſilides, Thomas,Tribonian⁹,Cõſtãtinus,Theophil⁹,Dioſcorus , & Præſentiu⁹.Iſti commiſſione domini Iuſtiniani cõpilauerũt primũ C.Iuſtinianũ.Commiſſiò eis data paret in prima conſtitutione C.Cõfirmatio verò dicti C.ab illis cõpilati paret in ſecũda cõſtitutione illius voluminis Cauſa efficiens proxima C.emẽdati,id eſt,Codicis repetitę prælectionis,quem hodie habemus,fuerũt quinq; illuſtres viri ab eodẽ Iuſtiniano electi ſcilicet Tribonianus,Dorotheus, Mẽna,Cõſtãtinus,& Ioãnes:vt paret in cõſtitutione quæ incipit,cordi,C.de emẽ Iuſtin.co.Cauſa efficiẽs remota fuit Iuſtinianus Imperator, cuius autoritate cõpilatio facta fuit:& qui poſt cõpilationẽ cõfirmauit;vt patet in d.prima cõſtitutione, & ſecũda & tertia & in l.ij.cõſti.omnia enim,C.de vete.iur.enuc. Iſte Iuſtinianus Imperator fuit x IIII.in oriẽte.Cucurrerunt ab Vrbe cõdita vſque ad tempora ſui imperij,ſecundùm computationem quam puto veriorem mille & quadringẽti penè anni:vt exprimitur in l.j.§.cumq; hæc materia,& l.ij in princ.verſic. erat enim mirabile,C.de vete.iur.enuc.Ab Vrbe verò cõdita vſq; ad aduẽtum Chriſti cucurrerunt anni ſeptingenti quinquaginta:vt paret in Chronicis quas veriores puto.Ab aduẽtu verò Chriſti vſq; ad tẽpora imperij Iuſtin.prædicti cucurrerũt anni ſexcenti quadraginta ſeptem,vel circa. Aſſumpſit

Cauſa efficiens iuru.

Triplex cauſa efficiens.

Decem cõpilatores Codicis.

Iuſtinianus.

impe

imperiũ præfatus Iustin. die 1. April. anno domini nostri Iesu Christi D.C.XLVI. indictióe v. vt probatur in auth. vt præpo. nomé Imp. §. fi. qua verò. & ibi notatur, iũcta data, de qua in ij. & iij. cõ ti. C. & l. ij. de ver. iu. enu. si rectè inspiciatur. Imperauit auté annis XXXIX. fuit iste Iustinianus positus in catalogo sanctorũ, vt refert Bar. in j rubr. C. & in proœmio ff. vete. super prima rubr. Cæterũ insignis doct. dom. Ioan. Fabri A quitanicus sup rub. proœm. j Institutio. dicit se vidisse nomen Iustiniani scriptum in catalogo sanctorũ Calẽdis Aug. Gennadius etiam, qui prosecutus fuit libellũ Hiero. de viris illustrib⁹ ecclesiasticis, ponit Iusti. inter illos. Quod ad sacras leges attinet, notãdum quod Iustin. Imperator in primordio sui imperij cõmisit præfatis decẽ illustribus viris, vt visis antiquis codicibus, Gregoriano, Hermogeniano, & Theodosiano, & multis cõstitutionibus extrauagantibus à Theodosio imperatore & successoribus factis, nouũ codicem Iustinianũ ederét. & hoc patet in j. cõstitu. C. sub rub. de nouo Codi. faciẽ. & colligitur ex cõstitutione iij. quæ incipit, cordi, ibi, primordio nostro. Supradicti decem illustres cõpilatores Codi. Iusti. ediderũt illum anno III. imperij domini Iustin. tẽpore Cõsulatus Decij. anno domini nostri Iesu Christi D.C.XLIX. indictióe VII. Et eo anno v. Idus Aprilis, id est, nona die Aprilis dominus Iusti. illum Codicem cõfirmauit: vt probatur in ti. C de Iust. co. cõfirman. in fin. constitutionis ibi posito. iũctis his quæ præmissa sunt. Post hæc Iustinian⁹ Imperator vertés animum ad enucleanda infinita & immensa prudẽtiæ veteris volumina, cõmisit sex illustrib⁹ viris, videlicet Triboniano, Cõstãtino, Theophilo, Dorotheo, Anatolio & Cratino, vt vna cũ aliis decẽ doctissimis viris excellẽtissimis causarum patronis apud partes Orientales, videlicet Stephano, Mẽna, Prodocio, Eurolino, Timotheo, Leonide, Leõtio, Platone, Iacobo Cõstãtino, & Ioanne, legerẽt immensa prudentiæ veteris volumina, & sub cõpẽdio redigerent in vnũ Codicẽ, distinguendũ in quinquaginta libros, omnem Romanã sanctionem cõtinentes, quæ ab vrbe condita & à Romuleis descẽdit temporibus, iam cõfusam per tanti tẽporis lapsum: & tot veterum dispersa volumina vno codice indita ostẽderẽt: fuitque his data à Iustiniano amplissima autoritas corrigendi ac diminuẽdi: vt probatur in l. j. C. de. vet. iur. enu. Tãdẽ iste Tribonianus magister huius operis legitimi vnà cũ aliis

Iustinianus imperium assumpsit.
Iustinianus aucti⁹.
Decẽ compilatores Codicis.
Quo tẽpore C. cõpilatus est.
Libri ff. cõpilati.
Nomina compilatorum ff.

aliis sexdecim prænominatis cõpilarũt & enuclearũt ex immẽsis patrũ voluminibus Pãdecta & digesta: videlicet quinquaginta libros ff orũ, quos habemus: quod opus velut sacratissimum templum consecratũ do. Iustin. approbauit & confirmauit anno VIII. sui imperij, & III. consulatus sui: anno domini D.C.LIIII. indictione XII. tertiò Calẽ. Ianuarij, id est, penul. die Decembris. vt ipse Iust. attestatur. in l. ij. C. de vet. iu. enu. col. vlt. §. leges autem. Hic est notãdũ, quòd ideò semper Tribonianus præfuit vt magister legitimo operi prædicto, tũ quia vltra legum peritiam experiẽtia rerum decoratus erat, tum quia antiquæ sapiẽtiæ librorũ copiam ipse maximè prębuit: in quibus multi fuerunt etiã ipsis eruditissimis hominibus incogniti, vt dicit tex. in d. l. j. §. in pręsenti aũt. Estq; hic singulariter aduertẽdũ ad vnum quod dicta antiquitas commẽrarorum iuris nostri ignorauit, quòd cõtinebãt dicta veterũ immẽsa volumina penè tricies centena milia versuum: & duo millia librorum, vt d. l. ij. & in procœmio Institutionũ, & ff. veteris. Digesta noua quę hodie habem⁹ iuris enucleati cõtinent penè C L V. millia versuum & L. libros vt d. l. ij. & in aliis locis præalleg. Vellent scire quidam hoc dictum Accursius glossator, qui omne verbũ ff orum glossauit, illud exponit, Versuũ, id est, legum, seu paragraphorũ, aut responsorũ: quasi senserit, quòd hodie digesta quæ habem⁹, cõtineãt CL. millia legũ, vel paragraphorum, vel responsorum, Aduerte, quia Accursius noster, qui affirmauit se succurrisse tenebris iuris ciuilis, vt dicit in l. facta, §. si i dãda ff. ad treb. in hoc passu adduxit tenebras: hoc tibi demõstrabo ad oculũ. Volui aliàs numerare omnes leges ff orũ quas habem⁹, videlicet ff. veteris Infortiati, & ff. noui. Cõperi quòd in ff. veteri sũt duo millia nõgentę decem & octo. In Infortiato sunt duo millia ducentæ triginta quatuor. In Digesto nouo, duo millia nongẽtę octoginta tres. Et in sũma leges ff orũ videlicet omniũ quinquagitã librorũ sunt octo millia CXXXV. Vnde patet manifestissimè, quòd Accur. noster in hoc dormitauit, puto non aduertẽs, & incautè glossam super hoc faciens. Cogitabam aliàs, quòd exponi debuisset Versuũ, id est lineatũ: feci periculũ per numerũ linearum ff. veteris, Infortiati, & ff. noui reperi hoc esse verissimum. Nã secũdum computum meorum textuũ reperi ff. vet⁹ cõstare ex quinquaginta millibus versuum, id est, linearũ. Infortiatum constare ex XXXIX. millibus

Quid significet numerus versuum in legib⁹.

Numerus legum.

& quingentis viginti lineis.ff.verò nouũ ex XLIIII. millibus linearũ. Vnde in summa omnes quinquaginta digestorũ libri cõstant secũdum volumina mea ex cẽtum viginti nouẽ millibus versuum,id est,linearum,& quingentis viginti.Opinor, quòd si quis cõputaret numerũ linearum Pandectarum quæ sunt Florẽtiæ.quod facile fieret per numerationẽ quinternorũ,& numerũ chartarum:& per lineas vnius lateris inueniet illas cõstare ex centũ quinquaginta penè millibus versuum, id est,linearũ:& ad hoc neminem reperi antè hęc aduertisse. Sed accuratius inuestigãdo quæro à te,Quid vult dicere tex. dum dicit quod olim erãt tricies centena millia versuum:hodie verò centum quinquaginta?Diceres fortasse,quòd olim erãt tercentena,id est,trecẽta millia versuum,hodie verò cẽtũ quinquaginta.Cogita quæ dicas:nã cùm olim essent duo millia librorum.hodie verò quinquaginta libri, & sic fit quadragesima pars respectiuè ad cõputum librorum:ergo respectiuè ad numerum versuũ erit dimidia pars:& ideò expone tricies,id est,trigesies,sicut vicies id est,vigesies.nã sciendum quòd omnia quę sũt suprà cẽtũ syncopãtur vt terceni,id est, tercentum duceni,id est,duceni. quadrageni,id est,quadringẽti:infrà centũ verò non sycopantur, vt quinquies,septies, decies,cẽties,ducẽties,tricẽties,millies,decies millies,vicies millies & ita deinceps. Cæterũ ita reperi exposita illa verba Tricies & Vicies à Prisciano in opusculo de numeris. Similiter exponit eloquentissimus vir Laurẽtius Valen. Romanus in libro III.de Elegant.linguæ Latinæ sub rubr.de numeris. Olim ergo erant tricies centena millia versuum,hodie centũ quinquaginta millia.& consequenter ex XX.partibus vna est cõpẽdium digestorum,quæ habemus quoad linearũ numerum.quod singulariter notabis,quia non reperi hoc expositũ ab aliquo Iurista,de quo plurimũ miror. His incidẽter intermistis,quę nõ sunt extra rem,sed ex re,vt no.in l.j.super verbo,benè ff.si cer.petat.respõdeo ad rem,& dico:quòd Iustinianus cùm edidisset Codicẽ Iustinianũ,& deinde Digesta, vt prædixi,cõponi fecit Institutiones quas habem',à Triboniano,Theophilo,& Dorotheo,ex Institutionibus veterũ:& commisit inseri in illo libro Institutionũ ea,quę per constitutiones Iustiniani emendata essent:& ita factum est.Fuit autẽ cõsummata dicta ordinatio Romani iuris tribus annis, vt d. l.ij.§.omnia igitur.Post hæc ad vnum aduertẽs Iustini.quod anno

Tricies cẽtena millia versuum.

Institutiones.

anno III. sui imperij ediderat Codicē, & demū Digesta & Institutiones anno VIII. sui imperij, vt prædictum est: cū-dem Codicem, quem fecerat primò cōponi à decem illustribus viris prænominatis, fecit relegi, & iterum edidit ꝓpter aliquas cōstitutiōes de nouo factas super quinquaginta Decisiones quas iussit inseri. Et hanc secundā editionem C. quæ dicitur repetita prælectio, cōmisit quinq; illustribus viris, videlicet Triboniano, Dorotheo, Menæ, Cōstantino, & Ioāni,

Codex emēdatus. & facta fuit dicta secunda editio, id est, Codex emendatus, domini Iustiniani repetitæ prælectionis quem habemus: necnō cōfirmatus à Iustiniano prædicto imperij sui anno x. & tēpore sui quarti cōsulatus, & etiā Paulini: anno domini D.C.LVI. indictione XIIII. quarto Cal. Ianuarij, id est, XXVIII. die Decēbris: vt probatur C. de emendā. Iustin. Cod. in constitutione, cordi, iunctis præmissis. Et hūc C. iussit appellari Codicē domini Iustiniani repetitæ prælectionis, vt in dicta cōstitutione, cordi. Et ita dicta est prima rubr. C. Ideò autem di-

Codex repetitæ prælect. citur Codex repetitę prælectionis: nam apud veteres, quādo post primā editionem fiebat secunda editio, appellabatur à veteribus, Repetita prælectio: vt colligitur ex libris Vlpiani ad Sabinū: & exprimitur in dicta cōstitutione, cordi. versi. in antiquis etenim. Et ideò dicitur Repetitæ prælectiōis, id est, secundæ editionis, quia præcedēs lectio, id est, prima editio fuit repetita. Protestatus etiā fuit Iustinianus, quòd si postea nouas cōstitutiones ipsum facere contingeret, illas cōgregabit in libro qui appellabitur liber Nouellarū cōstitutionū: vt patet in eadem cōstitutione, versiculo, hoc etenim. Suadente postea varia rerum natura, Iustiuianus multas cōstitutiones nouas fecit, numero cētū vel circa: quas hodie insertas habemus in lib. Auth. quæ factæ fuerūt ab eo (vt opinor) anno xj. sui imperij: anno domini D.C.LVII. indictione XV. & colligitur

Liber Authen. ex textu in Auth. vt præpo. nomen imper. §. si qua verò. iunctis alijs præmissis. Hic notādum, quòd ex eo ꝙ Imperator (vt paulò antè dicebatur) dixerat, quòd appellaret librū No-

Nouellæ constitutiones. uellarū cōstitutio. scilicet quę postea ederet: quod Irnerius dicebat librū Auth. quem habemus, non fuisse Iustiniani: quia nō appellatur Nouellarū, sed Authē. adducebat Irnerius rationes, quas ponit glo. in d. constitutione, cordi, super verbo, cōgregationes. & idem dicebat Placentinus, vt refert Bal. in l. humanū, C. de legib. Ioannes verò antiquus glossator dicebat

bat contrariũ,per tex.in d.constitutione,cordi.scilicet,quòd liber Authẽticorum fuit Iustiniani:& cũ hoc trãsire videtur gl. bi,& in dicta l.humanũ,C.de legi.& Bald.in dicta l.cordi. & Cynus & Bal.in dicta.l.humanũ. Et ita tenendum procul dubio patet ex suprascriptionibus cuiusq; ti[illegible],& ex data in multis titulis:& nominat ipsum in titulo,vt præponatur nomẽ Imperatoris,& ĩ titulo,Vt iudices sine quoquo suffragio. & in titulo,Iusiurandũ quod præstatur ab his.& miror,quod de hoc aliquis vnquã dubitauerit Ratio tamẽ dubitandi potuit oriri ex eo quia fertur reperiri quẽdã librum,qui dicitur liber Nouellarũ,quem dicunt continere easdem constitutiones,quas cõtinet liber Authẽ.licet in aliquibus sit variãs, de quo libro Nouellarũ mentionem facit gl.in auth.hoc amplius,C.de fideicõmissis.& Doct.in authent.res quæ, C.communia de lega.vnde egregius commẽtator Albericus de Rosate Bergamẽsis,quẽ refert dominus Raphael Fulgos.in authẽ.hoc amplius,C.de fideicõmissis, dicit quòd liber Authẽticorum quem habemus,exceptus sit ex libro Nouellarũ,vt compẽdiosior fieret.Vnde dicit,quòd liber Nouellarum erat multùm prolixus.dicit domi.Raphael,se nũquã vidisse dictũ librum Nouellarũ. Domi.Paul.de Cast.in dicta authen.hoc amplius,dicit, quòd liber Nouellarũ fuit exact⁹ de libro Authẽticorũ per breuiora verba,& magis apta. Item dominus Paulus in dicta auth.res quæ, dicit nõ esse standũ illi textui Nouellarum quãdo textui Authenticorũ cõtradicit:quia de fide illius operis dubitatur. Bald.etiã in dicta authentic.hoc ampli⁹.dicit,quòd præualet textus Authẽticorũ,eò quòd ille liber Nouellarũ nõ legitur in scholis.Sed ibi reliquit nos incertos qui liber corrigat alius: vel liber Nouellarũ, vel liber Authenticorũ.Ego semper credidi,& semper credã(donec cõstet de cõtrario)quòd liber Nouella. tanquã de cuius fide dubitatur,& qui per studia vniuersalia nõ versatur,sit respuẽdus,& quòd liber Authẽticorũ sit liber cõstitutionum à Iustiniano edit⁹,& ideò illũ glossauit Accursius,& etiã super illo fecit summã Ioan.Basianus Cremonẽ.& Azo.& illum studia receperſit,& plerique illustres cõmẽtatores cõmentati sunt. vt Iacob⁹ de Beluiso,Bar.& Ang.nec obstat.l.humanũ,C.de leg.nã illa lex fuit Imperatoris Valẽtini,nõ Iustiniani:vt patet ex superscriptione:ideò glo.ibi somniauit.Nec curãdũ de varietate styli:quia nõ ipse,sed illi quibus cõmittebat, cõpo *Albericus.*

nebāt qui erāt alij ab ipsis præmissis cōpositoribus Codicis. Adde prędictis quòd egregi' doctor Odof.in auth.cassa, C. de sacrosanctis Ecclesiis,sic ait:Vnū sciatis,quòd Authēticū, quod fuit compositū à Iustiniano,habet nouem collationes. Posteà quando venit Fredericus minor, misit has cōstitutio nes ad ciuitatem istam,scilicet Bono.vt doctores legū adaptarēt eas singulis legibus sub congruentibus titulis.Doctores conuenerūt in sancto Petro,& aptauerūr,posteà quid fecerunt? Dominus Vgol.post nonam collationē posuit librū Feudorū,& omnes constitut.Frederic.antiqui,& minoris,& aliquas leges Corradi Imperatoris,& vocatur Decima collatio:sed pauci sunt q̃ habeāt ita ordinatū in libris suis.Odofredus hęc refert,& eū sequitur Bal.in pręludiis Feud.in versic. porrò.Aduertāt ignorātes præsumptuosi,ne mordeāt sibi labia reprehēsores veritatis:quia ego vidi Odofr.ita dicentē. Aduertat etiā nouitius,quòd ante Authēticas quę sunt insertæ in C.solet esse scriptū. Con.noua,id est,constitutio noua. Pater ergo ex prędictis,quo tēpore fuerit factus lib. Authē. & qualiter fuit factus à Iustiniano.Itē authē. quæ sunt in C. fuerūr insertæ de mādato Frederici secūdi q̃ regnabat anno domini Mccxv.tempore Honorij tertij:itē & tēpore Gregorij noni:q̃ Gregor.ix. decessit anno domini Mccxlj.in mēse Iulij.& deinde regnauit ipse Innoc.iiij.qui fuit assumpt' anno domini Mccxliiij.die j.mēsis Iulij:vt attestatur Roffred' in libellis iuris cano.in tit.ne sede vacante.& Ioan.Andr.eodem titulo,in additio.Iste Innocen.iiij.Fredericū Ecclesiam persequētē deposuit,& Imperiali dignitate priuauit anno domini Mccxliiij.in cōcilio Lugdunensi:de qua depositione habetur in cap.ad apostolicæ,de re iudicata,libro sexto. Et etiā notandū,quòd cùm bella fuissent inter Imperiū,& quasdam ciuitates Lōbardiæ tempore Hērici vj.& deinde Frederici secūdi minoris:iste Fredericus secundus fecit pacē cum dictis Lōbardis in ciuitate Cōstantiæ:quæ pacis capitula habētur pro lege & allegātur à Doctorib' in l.imperiū,ff.de iurisdictione omniū iudicū,& alibi Bald.super dicta pace in versic. volum',dicit ipsum ꝓ lege allegari:& cōsueuit allegari hoc modo:vt in extrauagāri de pace Cōstātiæ:quam glossauit,& cōmētatus est Odofred.deinde Bald.etiam solēniter cōmentat' est,reperto in archiuo Bononiēsi apparere dictā pacē registratā, & dicitur cōclusam anno domini Mcclxxxiiij.indictione

Authen. adaptate ad C.

Decima colla.

Cō.noua.

Frederi. secundus.

Grego. nonus.

Innoc. quartus.

De pace Constātiæ facta.

ctione prima ann. xxij. sui imperij: regni verò anno xxxij. vij. caléd. Iulij. Hæc ideò feci te scribere, quia Bald. in fi. dicti cõ méti dicit illã pacem fuisse factam post depositionem Frederici, & tamé cõcludit pro lege debere seruari: vt ibi videndũ. Ista pax deberet esse situata in fine libri Feudorũ post alias constitutiones eiusdé Frederici secundi in illo libro insertas. Vidisti quòd liber Authent. est diuisus magistraliter in nouē Collationes, & posteà superuenit liber Feudorũ, quem Decimam collationē vocamus: vt suprà dicebat Odofred. & Bartol. & ponit Bartol. super rubrica extrauagãtis, ad reprimendum. Deinde factæ fuerũt constitutiones, ad reprimendum, & quoniã nuper, ab Imperatore Hérico septimo, anno domini Mcccviij. quas Bartol. super rubric. appellat Vndecimam collationem: & glossauit illas tempore Caroli quarti, seu Ludouici, cùm fuisset donatus plurib' insignibus, & priuilegiis à præfato Hérico. & dicta Bartol. super dictis extrauagãtibus puto maioris autoritatis aliquib' aliis dictis eiusdé alibi: qa magis digestè edidit tãquã glossas. Sed dicet aliquis, quomodo tibi cõstat de tépore approbationis Codicis, Digestorum Institutionum, & cõpilationis Authéticorũ, & aliorum prædictorũ: quo anno domini, quo anno imperij domini Iustiniani hæc acta sint, quo consulatu, & qua indictione? Respondeo, quòd hęc collegi ex enumeratione annorũ, ab Vrbe cõdita ad tempora imperij Iustiniani. Item ab Vrbe condita ad aduentũ Christi. Item ab aduentu Christi ad tempora Institiniani. Item ex data quæ ponitur in secũda cõstitutione, & in tertia cõstitutione voluminis, C. & in l. secũda C. de veter. iu. enu. & ex tépore apertè posito in Authét. Vt præponatur, & ex cõputatione chronicarũ. Iterum dicet aliquis: Tu notas tépora consulatus domini Iustiniani Imperatoris: Si imperator, quomodo Consul? si Cõsul, quomodo Imperator? Respõdeo, quòd Imperator aliquãdo assumebat sibi cõsulatum vt quidã extraneus: & hoc erat quando sibi placebat, vt est textus in Authentic. de cõsulibus. §. fina. ibi, aduenit autem cùm ipse annuerit trabea. & no. gl. in procemio digestorũ. in fi. glo. Iterũ dicet aliquis: Tu dicis, quòd Romana sanctio fuit triénnio cõsummata: vt dicto. §. omni, imò videtur quòd quinq; anni sunt lapsi: nã Codex prim' fuit factus tertio anno imperij domini Iustiniani: liber verò fforũ, anno viij. vt suprà est dictum, Gloss. aduertés ad hæc in secũda cõstitutione, C. §. fi.

Consti. ad reprimendum.

super verbo, septimæ, dicit, quòd aliqui opinãtur quòd duo anni fuerunt interpositi post cõpositionẽ primi Codicis ante inchoationẽ Digestorũ. Alij verò opinãtur, quòd immediatè post propositionem C. fuerit inchoata compositio Digestorum. & cùm triennio consummata esset, biennio fuit supersessum antequam publicaretur. Huius rei non habetur certitudo. Credo ergo, quòd voluminis causa magis remota fuit ipse Deus, à quo lex & omnis scientia: vt suprà dicebatur. Sequeretur videre, quæ fuerit causa materialis legalis sapientiæ. Azo super hoc in summa. C. in princ. multa verba dicit acriter, & obscurè loquens: ad cuius dicta in hoc omnes refugiunt. verùm quia aliqui mordent dicta Azonis, si volueritis ista videre, videte per Bartol. in procemio ff. præsertim ĩ lecturis antiquis, quę dicũtur lecturæ Paduanæ. Videte etiã Bald. ibidem, & in l. j. ff. de iustit. & iur. & per Ioan. Fabri in procemio Institu. Tertiò videndum esset, quæ sit causa formalis librorum iuris ciuilis. Doctores consueuerunt dicere, quòd duplex est causa formalis: nã ex parte tractatus est diuisio operis in libros, librorum in titu. titulorũ in ll. legum in §§. paragraphorum in vers. opus enim constitutionum imperialium, de quibus suprà dictum est, in duodecim libros digestum est, & conclusum, vt dicit textus in l. ij. in secunda colum. versi. omnia, C. de veter. iur. enu. Horum duodecim librorum nouẽ sunt inserti in volumine Codicis, quem habemus. Tres verò reliqui sunt inserti in libro qui appellatur Volumen. Constat autem totum ius Constitutionum, & Decisionum imperialium esse distinctum in dictos duodecim libros, in rubricas cccxlviij. leges quatuor millia quingentas sexaginta duas. Codex verò quem habemus habet rubricas ccccxxxj. leges verò tria millia, & sexcentas viij. Illi verò tres libri Codicis, de quibus in Volumine, habent cxxvij. rubricas; leges verò nongentas liiij. Digestum vetus habet rubr. clij. leges verum duo millia nongentas, xxviij. Infortiatum habet rubric. cj. leges verò duo millia ducentas trigintaquatuor. Digestum nouum habet rubric. clxxij. leges verò duo millia nõgẽtas octoginta tres. Sũma rub. Digest. ccccxxxiiij. leges Dige. octo millia centum trigintaquinque. Rubric. Institutionum xcix. non computato procemio. Rubric. Authenticorum xcix. Rubri. Feudorum lxxxij. ij. Capit. Feudorum quæ habentur cxxxj. Summa legum Digest. octo millia centum

Causa materialis legum.

Causa formalis.

tum quinquagintaquinque: legum verò Codi. xij librorum, quatuor millia quingentas sexagintaduas. Summa omnium legum Digest. Codi. & Voluminis, ponendo quemlibet titulum Institutionũ, & Authenticorum pro vna lege, tredecim millia vigintiseptẽ. Et istud est mare per quod nauigas. Causa formalis ex parte tractandi, idem est quod modus agendi, qui multiplex est. Diuisionis, Ordinis, & Exemplorum positionis, & Regularum traditionis, vt per Azo. loco præallega. Quarto loco esset videndũ, quæ sit causa finalis: & super hoc dicas, vt per Azonem loco præalleg. & Doct. in dicto procœmio ff. veteris. Quinto loco esset videndum, cui parti Philosophiæ supponatur iuris scientia. Et dicẽdũ est, quod Ethicæ, id est, morali Philosophiæ. Tractat enim de moribus: vt dixit tex. in l. j. ff. de iust. & iure. Reliqua considerate per vos, & studio inuigiletis: vt tandem consequamini, quod communiter optamus, quod vobis concedat altissimus Deus. Amen.

Causa finalis.

Cui parti philosophiæ subijciatur.

TITVLI IVRIS VTRIVSQVE, ORDINE

alphabetico digesti: Numero paginarum, quibus singuli continentur, adiecto.

Ad leg

Fundo

L

M

N

O

Requis

Si tut.

RVBRICAE

CODICIS.

Auro

Com

Si quae

Vt nem

TRIVM LIB. COD.

RVBRICAE
INSTITVTIONVM.

Locat

AVT

AVTHENTICORVM RVBRICAE.

CONS

CONSVETVDINVM FEVDORVM.

Qual

DECRETALIVM
TITVLI.

FINIS.

